

زاخۆ

14 ی تیرمه‌ها 1958 - 6 ی ئادار 1975

قه‌ کۆلینه‌ کا میژووی - سیاسی

روژین چلبی منیر

زاخۆ

14 ی تیرمه‌ها 1958ی - 6 ی ئادارا 1975ی

فه‌کۆلینه‌کا میژووی - سیاسی

سەنتەری زاخۆ بۆ ڤهكۆلینین كوردی

پهتوووك	زاخۆ 14 ی تیرمهها 1958 - 6 ی نادارا 1975 ڤهكۆلینهكا میژووی - سیاسی
نقیسهه	روژین چلیی منیر
چاپ	ئیکئ / 2018
دیزاین و بهرگ	وارهیل عبدالباقی دیار عهبدوئنا
ISBN	978-9933-9265-1-9
ژمارا سپاردنی	D- / 2150 / 18

© مافی چاپی ین پاراستیه بۆ
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤهكۆلینین كوردی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤهكۆلینین كوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 750 471 0863
📍 Iraq- Kurdistan region, Zakho- University of zakho

زاخۆ 14 ی تیرمهها 1958 - 6 ی ئادارا 1975

قەسکۆلینەکا میژووی - سیاسی

روژین چلبی منیر

پیشہ کی

ئیک ژ گرنگترین قوناغین میژوویا عیراقی سالیڻ د ناقبەرا (1958 - 1975) یە، گرنگیا ئەفی ماوہی ئەقەبیە، کو گەلەك روودان و پيشهاتین سیاسیی گرنگ تیدا رووداینە، وەکو شۆرەشا 14 تیرمەها 1958 ی ئەوا رژیم پاشایەتی ب دووماهیك هیناى، سیستەمی کۆمارى هاتە راگەھاندن، و ژ ئەنجامی سەرکەفتنا فی شۆرەشی جوړە نازادییەکا سیاسی پەیداوو و پتیا پارتین سیاسی ژ قوناغەکا نەینی بەرەف قوناغەکا ئاشکرا چوون و کەفتە د قوناغا چالاکیاندا، زیدەبارى وی چەندی کو د فی قوناغیدا، روودانەکا سیاسی گرنگ روودا ئەوژى سەرھلدا نا شۆرەشا ئەیلووی ل سالا 1961 ی بوو، هەردیسان د فی ماویدایا، پارتا بەعسا سوشیالیستا عەرەبی ل گەل نەتەوخوازین عەرەب گەشتە دەستەلاتی، و حوکمرانییا عەبدولکەریم قاسمی ب دووماهی هینا ل سالا 1963. و دەستەلاتا (عارفان) ئانکو دەستەلاتا هەردوو برا (عەبدولسەلام محەمەد عارف) و (عەبدولرەحمان محەمەد عارف) ی دەسپیدکەت، ل 17 تیرمەها 1968 ل سەر دەستی بەعسییان ب دووماهی دەیت، ل سەردەمی وان بەیانناما 11 ی ئادارا 1970 ی هاتە راگەھاندن، کو فی بەیاننامی ئەنجامین باش لسەر باژیری زاخو هەبوون تاییەت ژ لایئ ئیمناهیئ و ئاقەدانکرنی تا دەستییکرنا شەری ل ئادارا 1974 ی و نسکویا سالا 1975 ی و سەبارەت ناف و نیشانین نامی مەبەست ژ زاخو، هەمی دەقەرا زاخویە.

روودانین فی قوناغی رەنگشەدانەك ل سەر کوردستانا عیراقی ب گشتی، و زاخو ب تاییەتی هەبوو؛ چونکی د فی ماویدایا زاخو بەشەك زور ژ فان روودانان بخوڤە دگرتن، و ژ ئەنجامی وی نازادیا شۆرەشا 14 ی تیرمەها 1958، چالاکیین سیاسی د ناف باژیری زاخو دا پەیداووون، ئەوژى مەملانییەکا حزبی د باژیرییدا د ناقبەرا

حزبا کومونیستا عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستان و کۆمهلا ئیخوان موسلمین دا پهیدا کر، ههتا ل گه ل بهربابوونا شوهرشا ئهیلوئی 1961 ی زوربهیا خه لکی زاخۆ چوونه د ناقریزین پارتیدا، و حزبا کومونیست بهرهق لاوازیبشه چوو، و کۆمهلا ئیخوان موسلمین بهرهق نهمانیشه چوو. نارمانج ژ قی قه کۆلینی نهوه، رولی زاخۆ د قان روودان و پیشهاتین سیاسیدا بهیته دیار کرن.

میژوویا زاخۆ یا سیاسی د ناقرهرا (1958 - 1975) وهک قه کۆلینهکا ئه کادیمی سهربهخۆ ههتا نوکه نههاتیه نشین، و ههلووستی وی ژ روودان و پیشهاتین سیاسی عیراقی و کوردستانی نههاتیه دیار کرن. کیمیا قه کۆلینین زانستین گریدا ی ب میژوویا زاخۆ یا سیاسی قه قوناغیدا، ئیک ژ پالدمان بوو، و قوتابی بهرهق نشینا میژوویا زاخۆ یا سیاسی د قی ماومیدا راکیشای، ههروهسا ههزهکا زانستی ژ ههبوو چونکی قوتابی خه لکا زاخۆیه.

وهک هه ر کارهکی زانستی قه کۆله ر تووشی چه ندین گرفتان بوو دهمی ناماده کرنا قی نامی، ژ وان ئاریشه و ئاستهنگین دکهقنه د ریکا قه کۆله ریدا کیمیا وان ژیدمران ئهوین گریدا ی ب بابهتیشه، و نهوه کههقی و ههقدژییا هندهک پیزانینان، و نهبوونا بهلگه نامه یین گریدا ی ب بابهتیشه، و ئهق بهلگه نامه باراپتر ل پاریزگه ها مووسل ههبوون، ئی ژ بهر ته گهری نه ئارامیا رهوشا دهقهری ب دست قه کۆله ری نه کهقتن. ههرديسان نه دانا قان بهلگه نامه یان ژلای قه کسانین بهرپر سهق ل کوردستانی، زیده باری نهبوونا بنگه ههکی ئه کادیمی تایبهت ب پاراستنا بهلگه نامه یین، میژوویا کوردا نوی و ههقچهرخ. لهورا قه کۆله ر نهچار بوو ب ریکا چاقپیکه قنتان ل گه ل کهسانین بهرپرس و ههقچهرخ که لهک پیزانینان ب دهستقه بهینیت، به لی قه کۆله ر ل دهمی چاقپیکه قنتان تووشی که لهک ئاستهنگان بوو، چونکی که لهک ژ که سین بهرپرس ل وی سهردهمی، د ژیانیدا نه ماینه یان ژی ل دمرقه ی وهلاتی بوون و دهلیقا دیتنا وان چینه بوو. هندهک کهسان ژی بهرسقا هه می پرسیاران نه ددان، و هندهکان ژی ریک نه دا چاقپیکه قنتی ل گه ل نهجام بدهین، و که لهک جاران نهوه کههقیهک د بهرسقاندا هه بوو یان ناق و جه و میژوویا

پوودانی ب دروستاهی نهدهاته دیارکرن، لهورا فهکۆلهری ههولدا گهلهک چاقپیکهفتنان نهنجام بدهت، دا پتر نیژیکی راستیی ببیت.

ناقهروکا فهکۆلینی پیکهاتیه ژ دهرزینکی و چوار بهشان و نهنجامان و کورتیهک و لیستا ژیدمران، و ههر بهشهک ژ چهند تهومران پیکدهیت. دهرزینکا فهکۆلینی پیکدهیت ژ کورتیهکا میژوویی ل سهر پیشهاتین سیاسی ل زاخۆ د ماوی (1921 - 1958) دا، نهوژی جهی جوگرافییی زاخۆ و ناڤکرنا باژییری، ههلوستی زاخۆ ژ پیشهات و کیشهیین سیاسی ل عیراقی، بزاف و سهرهلدانین کوردی ل سهردهمی پاشیهتی بخوڤه دگریت. بهشی ئیکی ژ فهکۆلینی ژ سی تهومران پیکدهیت، نهوژی دهستیپیکا بهریابوونا شوڤهشا 14 ی تیرمهها 1958 ههتا نهیلولا 1961 ی بخوڤه دگریت، د قی بهشیدا باسی ههلوستی زاخۆ ژ شوڤهشی و هاتنا مهلامستهفا بارزانی ژ ئیکهتیا سوڤیتی و رولی زاخۆ ژ کیشهیین نهتهومی ل ههر سی پارچهیین دیین کوردستانی، ههروهسا باسی بزاف و چالاکیین حزبا کومونیستا عیراقی، پارتی دیموکراتی کوردستان و کۆمهلا ئیخوان موسلمین هاتییه کرن.

بهشی دوویی ژ فهکۆلینی، ژ سی تهومران پیکدهیت، تیدا باسی نهگهرین دروستبوونا شوڤهشا نهیلوئی، و چهوانیا ئازادکرنا باژییری زاخۆ ل گهل ئهو شهر و کریارین هاتینه نهنجامدان د ماوی دهستیپیکا شوڤهشا نهیلوئیدا ل زاخۆ هاتییه کرن، ههردیسان د قی بهشیدا باسی ریکخستنن لهشکهری و حزبییهتی دقئ ماوهیدا ل زاخۆ هاتییه کرن،

و بهشی سییی ژ فهکۆلینی ژ پینج تهومران پیکدهیت، د قی بهشیدا باسی کودهتایا 8 شوباتا 1963، و دهستیپیکرنا شهری ل حوزیرانا 1963، و هاتنا لهشکهری سووری بو دهقهری ههروهسا باسی کودهتایا 18 چریا دوویی 1963 و ههلوستی خهلکی زاخۆ ژ ریککهفتناما 10 شوباتا 1964، و ئهو ناکوککیا د ناڤهرا ریزین پارتیدا پهیدابووی و باسی دامهزراندنا جڤاتا سهرکردایهتیا شوڤهشی ل کوردستانی هاتییه کرن. پاشان باسی دهستیپیکرنا شهری ل نیسانا 1965، و ئهو

کریار و شه‌رین هاتینه ئەنجامدان ژلایێ هیزا زاخۆ فه، و ئەو پێشھاتین سیاسی یین ل سەردەمی عەبدوڵرەحمان عارف 1966 - 1968، و ئەنجامدانا کۆدەتایا 17 تیرمەھا 1968 ی، ژ لایێ حزبا بەعسقه، و کوشتارا گوندی صورییا و بەیاننامەیا 11 ئادارا 1970، و پێکھستین سیاسی و لەشکەری ل دەفەرا زاخۆ د فی ماویدال گەل رولێ ئافرەتا کورد ل زاخۆ ل سەردەمی شۆرەشا ئەیلولێ هاتینە باسکرن.

و بەشی چواری ژ فەکوئینی ژ سی تەوهران پیکھاتیە د فی بەشی دا باسی هەلوئستی خەلکی زاخۆ ژ روودان و وەرارین سیاسی و لەشکەری دناقبەرا 1970 تا 1975 ی دا هاتیە کرن ئەوژی باسی هەلوئستی خەلکی زاخۆ ژ بەیاننامەیا 11 ئادارا 1970 ی و ئەنجامین فی بەیاننامی ل سەر باژیری زاخۆ هاتیە دیارکرنی و دیسان باسی دەستپیکرنا شەری سالا 1974 ی، و باسی پێکھستین سیاسی و لەشکەری د ماوی 1970 - 1975 ی هاتیە کرن.

فەکوئینی مفا ژ گەلەک ژیدەران وەرگرییە، ژ وان بەلگەنامەیین بەلافکری یین حکوومەتا عیراقی و سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردی، کو هژمارەکا وان راپورت و بەلگەنامەیین نەینی بوون، هەرۆسا مفا ژ پەرتووکی: د. عبدالفتاح علی یحیی البوتانی، (وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحريرية)، و (الحركة القومية الكوردية التحريرية، دراسات ووثائق)، شازین هیرش و نزار محەمەد (بەلگەنامە پارتی دیموکراتی کوردستان - بالی مەکتەبی سیاسی و بالی بارزانی - لە چەندین بەلگەنامە میژوویدا 1964 - 1970)، هاتیە وەرگرتن و فان پەرتووکان ماددە بو هەمی پشکین نامی پەیدا کرینە.

هەرۆسا فەکوئینی گەلەک مفا ژ بێرھاتن و یادداشتان وەرگرییە، و گرنگیا یاداشتنامی د فەکوئینی دا بو وی چەندی دزفرتن کو نقیسەر بخۆ دناف کێشەییان یان روودانی دا بوویە، و ژ نیزیکی ئەو روودانە یا زانی، لی د هەمان دەمدا گەلەک جاران یادداشت هەمی کیماسییا تژی ناکەن؛ چونکی گەلەک جاران نقیسەر دنقیسینین خودا ب تنی باسی لایەنین باشیین خو دکەت، یان یین لایەنی خو دکەت، ئانکو نقیسەر لایەنگری پارتەکییە و پشەقانییا وی پارتی دکەت و

پارتا بهرامبەر گونههبار دکهت، لهوړا دقیت فهکۆلهری ورد بیتن د فهگوهاستنا پیزانینین یاداشتناماندا. ژ وان یاداشتنامهیان ئهوین مفا گههاندینه فهکۆلینن، یاداشتناما شعبان سعید (ئهزو بیرهاتنن پیلین خه ما)، (مذکرات عصمت دینو. بنستانی السندی - سیره مناضل فی ثورة أيلول الکردیه 1959 - 1991)، (مذکرات سعید حمو)، و (مذکرات عثمان قاضی) کوب دهست خهتی ویه و نه به لافکریه ل دهق مالا وی پاراستیه و (بیرهاتنن شهوکهت ئاقدهل نیروهی) یا ب دهست خهتی ویه و نه یا به لافکریه.

و ب مهوما پشت راستبوون ژ هندهک زانیاریان و پرکنا هندهک فالاهیان، فهکۆلهری گهلهک چاقپیکهفتنن کهسایهتی ئهجامداینه، و چاقپیکهفتنن کهسایهتی دهینه ههژمارتن ژ ژیدمرین گرنگ د فهکۆلینیدا، و قوتابی ههولدایه فهکۆلینن ل گهل وان کهسایهتیا ئهجام بدت، ئهوین د ناف روودانی دا، و ئهوین نیزیک روودانی، یان ئهه کهسانین ههقهرخ د وی دهمیدا. ههلبهت گهلهک مفا ژ فان چاقپیکهفتنن هاتییه و مرگرتن، و بو جارا ئیکن پهرده ژ سهر گهلهک پیزانینان هاته لادان. لی ههر وهکی ئامازه پی هاتییه دان، دهمی ئهجامدانا چاقپیکهفتنن گهلهک ژ ناستهنگان کهفتنه د ریکا فهکۆلهریدا.

دیسان فهکۆلینن مفا ژ ژمارهیهکا باش یا پهرتووکان و مرگرت، ب تایهت گهلهک ژ وان گرنگ و پرزانیاری بوون بو فهکۆلینن. و ژوان پهرتووکین فهکۆلینن مفا ژئی و مرگرتی ب زمانین کوردی و عهرهبی، پهرتووکا وصفیه محمد شیخو السندی (زاخو فی العهد الملکی 1921 - 1958) د بنه مادا نامهیا ماستهرییه، و مفا ژئی هاته و مرگرتن ب تایهت د دهرزینکیدا، و پهرتووکین مهسعود بارزانی (بارزانی و بزوتنهوهی رزگاربخوازی کوردی)، ههمی بهشین وی هاتینه بکارهینان دههکۆلینیدا؛ چونکی یی نیزیک روودانان بوو، و گهلهک بهلگهنامه بکارهینانیه. و پهرتووکا د. شیرزاد زکریا محمد (الحركة القومية الكردية التحريرية في كردستان العراق 8 شباط 1963 - 17 تموز 1968)، و پهرتووکا د. عبدالفتاح علی البوتانی و شیرزاد زکریا محمد (اتفاقية 10 شباط 1964 بین

الحكومة العراقية وقيادة الثورة الكوردية - الاسباب و النتائج - دراسة تاريخية وثائقية)، ئەف پەرتووکە ژى پرن ژ پێزانين گرنگ ل سەردەمى قەکوئىنى. هەرەوسا پەرتووکا فرهاد محمد احمد (جريدة خبات النضال 1959 - 1961 دراسة تاريخية)، د بەشى ئىکيدا مفا ژى هاتيبه وەرگرتن، و گەلەك پێزانين باش ل سەر زاخۆ تیدا هەنە.

هەرەوسا پەرتووکين رۆژنامەفان وەصفى حەسەن ردينى (داستانا گەلىي زاخۆ ل نيسانا 1962 ی، داستانا عین زالا ل شەفا 1962/10/11، دەستپیکا شوپرهشا ئیلولى ل دەفەرا بەهیدینان 1961 - 1963، کوشتارا گوندی صوريا 1969/9/6)، گەلەك مفا هەبوون بۆ نامى، و گەلەك پێزانين د فان پەرتووکاندا هەبوون، ب تايبەت نقيسەرى چاقيپیکەفتن ل گەل گەلەك سەرکردە و پشکدارين فان روودانان کريه، و هندهك ژوان نەماينه د ژيانیدا.

رۆژنامە و گوفاړين وى سەردەمى مفايهكى مەزن هەبوون بۆ قەکوئىنى؛ چونكى وان گوفاړ و رۆژناما دەنگوباسين رۆژانە بە لاف دکر، بۆ نمونە قەکوئىنى گەلەك زانیاری ل سەر دەفەرا زاخۆ ژ رۆژناما خەبات - زمانحالی پارتى ديموکراتى کوردستان - وەرگرتينه، و هەرەوسا رۆژناما الوقائع العراقية و رۆژناما الهدف و الجماهير و المثال و دگەل گوفاړا دەنگى پيشمەرگه و پهيامى ئەیلول و گەلەكين ديتەر بکارهينايينه.

ل دووماهيا گوتنى، فەرە بيژين چ کارين زانستى بى خەلەتى و کيماسى نين، لەورا هيفيدارم ژ خویندەفانان ل کيماسى و خەلەتيان ببورن. ب تايبەت د هينانا ناقيين کەسان و جهان ئەويين پشکدار د روودانان دا. قەکوئەر هيفيداره ب ئەفى قەکوئىنى کو دبنەرمتدا نامەيهکا ماستەرييه، شيا بيت هندهك قالههيين د ميژوويا زاخۆدا پربەت، و ئەف کاره بيپته زەنگينکرهك بۆ پەرتووکخانا کوردی.

دەرازیڤک

▪ پێشھاتین سیاسی ل زاخۆ د ناڤبەرا

دا (1921 ـ 1958)

تیک: جھ جۆگرافیی زاخۆ و ناڤکرنا وی:

قەزا زاخۆ دەیتە ھەژمارتن تیک ژ قەزایین گرنگ ل ھەریما کوردستانی و ل عیراقی ب گشتی، ژبەر ھەژمارەکا فاکتەرەن ژ ھەمیان گرنگتر جھ وی یی جۆگرافی و ئیستراتیجی، کو دکەڤیتە ل سەر سینگوشا سنووری یی عیراقی - تۆرکیا - سووریا، و دبیتە زنجیرەکا پیک گەھاندنی د ناڤبەرا ھەرسی بەشین کوردستانا باشوور و باکوور و رۆژناڤا، ھەردیسەن دەیتە ھەژمارتن تیک ژ دەرگەھین سەرەکیین ھەریما کوردستانی ب تایبەتی و عیراقی ب گشتی و ب دمولەتین رۆژھەلاتا ناڤینڤە گریدەت⁽¹⁾. سەرمرای میژوویا وییا کەڤن ھەژمارەکا جھین دیرۆکی بخۆڤە دگریت⁽²⁾.

دەربارە ی ناڤی زاخۆ، نڤیسەرئ ئارامی (ماریوحننا) دپەرتووکا خۆدا ئەوا ب ناڤی (داسنئی) دیاردکەت، کو زاخۆ باژیرکی (ازیاخۆ کوری دریاخۆ کوری نوح) یە و (ازیاخۆ) شاھ بوو ل زاخۆ⁽³⁾. و (انور المائی) دبیت: دبیت ناڤی زاخۆ یی ژ (زیر. نوح) ھاتی⁽⁴⁾، جیھانناس ھارتمان (Hartman) پشگیریا قی بوچوونئ دکەتن دەمی دبیتین: "د ماوی تاسیوس بیزاتسیوس، د گووتنە دەوک - جاھوک - د گووتنە زاخۆ - زاراناخۆ"⁽⁵⁾. بە لی ھەژمارەکا بوچوونین جودا جودا ل سەر بنیاتی ناڤی زاخۆ ھەنە، کو ھندەک ژ وانا دبیتن ناڤی زاخۆ ناڤەکی ئارامییە ژ (زاخوتا) ئانکو سەرکەڤتن ھاتیە وەرگرتن⁽⁶⁾.

دوو: هه‌لویستی زاخۆژ پێش‌هات و کێشه‌یی سیاسی ل عێراقی (1921 - 1958):

پشتی هیزین بریتانی عێراق (لدویف نه‌خشی نوکه) ل سالا 1918 ی داگیرکرین، گه‌ل عێراقی داخۆزا مافین خۆ کرن، و چه‌ندین پێش‌هات ل عێراقی په‌یدابوون⁽⁷⁾، بریتانیا دیت یا فه‌ره عێراق بخۆ پشکداریی د ده‌سته‌لاتداریا وه‌لاتی خۆدا بکه‌ن. حکوومه‌تا بریتانیا بریاردا حکوومه‌ته‌کا به‌روه‌خت ل عێراقی ب دامه‌زرینیت، و عه‌بدولره‌حمان گه‌یلانی (1841 - 1927) وه‌ک ئیکه‌م سه‌روکی حکوومه‌تا به‌روه‌خت ل 25 چریا ئیکێ 1920 هاته‌ دانان⁽⁸⁾. و ل کونگری قاهیره ل سالا 1921 ی⁽⁹⁾، بریتانیا بریار دا ده‌سته‌لاتداریا عێراقی راده‌ستی میر فه‌یسه‌لی کورێ شه‌ریف حسین (1883 - 1933) بکه‌ن، له‌ورا پروسیسا راپرسیی ل هه‌می عێراقی ل 11 تیرمه‌ها 1921 هاته‌ نه‌جامدان و بریار ل سه‌ر رازیبوون ب شاهاتیا فه‌یسه‌لی هاته‌دان⁽¹⁰⁾.

پشکداریا کوردان د قی راپرسییدا نه‌یا کاریگه‌ر بوو، لیوا سلیمانیی پشکار نه‌بوو، هه‌روه‌سا لیوا که‌رکووکی ده‌نگ دژی هه‌لبژارتنا شاه فه‌یسه‌لیدا⁽¹¹⁾، ئی کوردین لیوا هه‌ولیری ده‌نگ د به‌رزموه‌ندییا فه‌یسه‌لی دان، ب مه‌رجی گرنتییا مافی کوردان د ده‌وله‌تا عێراقا نویدا⁽¹²⁾. به‌لێ کوردین ل لیوا مووسل (ئاکری و ئامیدی و زاخۆ و ده‌وک) ده‌نگ ل سه‌ر هه‌لبژارتنا فه‌یسه‌لی وه‌کو شاه ل عێراقی دان، به‌لێ ب هنده‌ک مه‌رجان نه‌وژی: دانپیدان ب زمانی کوردی کو زمانه‌کی فه‌رمی بیتن ل قان ده‌قهران ل فی‌رکرن و دادگه‌هان و کارگی‌رییدا، ل گه‌ل گرنتییا مافی کوردان د کوردستانا باشووردا، و چوونا وان ل گه‌ل کوردستانا باکوور هه‌ر ده‌مه‌کی بوویه ده‌وله‌ته‌کا سه‌ریخۆ ل دویف په‌یمانا

سیفەر ل ساللا 1920، ههروهسا بهردموامییا ئینتدایا بریتانی و پاراستنا مافین وانیین مهدهنی و سیاسی⁽¹³⁾.

سهبارت پشکداریا خه لکی زاخو د راپرسییدا، کومه لا (العهد)⁽¹⁴⁾ ل مووسل، کار ژ بو رازیکرنا خه لکی زاخو دکر، داکو رازی بن ل سهر دانانا میر فهیسه لی، و داخواز ژ سهروکی باژیرفانیا زاخو محهمه د شهمدین ئاغا کرن، هاریکاریا وان ل سهر رازیکرنا سهروک هوزین دهقهری بکهت، داکو رازی بن ل سهر دانانا میر فهیسه لی⁽¹⁵⁾. و ل رۆژا دانانا شاهی عیراقی فهیسه ل کورپی حسین ل 23 تهباخا 1921 ی، محهمه د شهمدین ئاغای نوینه راتییا زاخو د قی ئاههنگیدا دکر⁽¹⁶⁾. شاه فهیسه لی د گوتارا خویا ئیکیدا دیارکر کو ئیکه م کار پی رابیت دی هه لبارتن جقاتا دامه زینه ر بیت (المجلس التأسیسی)⁽¹⁷⁾، داکو بریاری ل سهر یاسا هه لبارتنین جقاتا نوینه ران بدهت، و باوه ری ل سهر په یمانا عیراقی - بریتانی بدهت⁽¹⁸⁾.

هه لبارتنین جقاتا دامه زینه ر د دوو قوناغا دا دمریاز دبوون⁽¹⁹⁾، ب قی شیوه ی هه لبارتنین ل 12 تیرمه ها 1923 هاتینه ئه نجامدان، قه زایین کوردی ل سهر بنه مایی خه ملاندن (تخمین) ی د لیوا مووسلدا پشکداری د قان هه لبارتناندا کرن، ئه ق هه لبارتنه ب ئاماده بوونا سهروک هوزان و موختارین گوندا و تاخان، داکو جوهرکی شه رعیه ته بدهته قان هه لبارتنان⁽²⁰⁾.

رۆژناما (الموصل) د بهریه ره کی خودا ل 19 شوباتا 1924 ی نا قین وان بهریژیران یین گه هشتینه قوناغا دوماهی ژ هه لبارتنین نوینه ران د جقاتا دامه زینه راندا به لاقکرن، سهبارت قهزا زاخو ئه ق که سایه تییه بوون: محهمه د ئاغا کوری شهمدین ئاغای سهروکی هوزا سلیمانیه یان، جه میل ئاغا کورپی عه بدی ئاغای سهروکی هوزا سندیان، صادق ئیبراهیم ئاغا (حه جی صادق برو) سهروکی هوزا گولییا⁽²¹⁾. به لی ل قوناغا دوماهی بهریژیری زاخو محهمه د ئاغا کوری شهمدین ئاغای سهرکه قهت، و بوو نوینه ری زاخو ل جقاتا دامه زینه ری عیراقی⁽²²⁾.

جڙاتا دامه‌زرينه‌ر ده‌ست ب روينشتنا خويا ئيكي ل 27 ئادارا 1924 ي كر، و
ژ كارين گرنگ بين جڙاتا دامه‌زرينه‌ري عيراقى: لينه‌پين د په‌يمانا عيراقى -
بريتانيا سالا 1922، و برياردان ل سهر ياسايا بنه‌رهت (ده‌ستور) و دانانا ياسا
هه‌لبزارتنين جڙاتا نوينه‌ران بوو⁽²³⁾.

جڙاتا دامه‌زرينه‌ر هه‌تا 3 ته‌باخا 1924 به‌رده‌وامى دا كارى خو⁽²⁴⁾، پاشان ل
15 تشرينا ئيكي 1924 هه‌لبزارتنين جڙاتا نوينه‌ران هاتنه‌ نه‌نجامدان، و هه‌لبزارتن
د دوو قوناناندا هاتنه‌ نه‌نجامدان، يا ئيكي به‌رده‌وام بوو هه‌تا 3 كانوونا دوويى
1925، و يا دوويى: 12 شوباتا 1925 ده‌ستپيكر هه‌تا هه‌لبزارتنين جڙاتا نوينه‌ران ل
ده‌ستپيكا حزيрана 1925 ب دوماهيڪ هاتين. نوينه‌رين زاخو د جڙاتا نوينه‌رين
عيراقيدا د ماوى 1925 - 1958 سى كه‌س بوون، ئه‌وژى: حازم شه‌مدين ئاغا و
حاجى شه‌مدين ئاغا و ديدار حازم شه‌مدين ئاغا⁽²⁵⁾. ئه‌ق هه‌ر سى كه‌سه ژ ئيڪ
خيزانى بوو ژ خيزانا شه‌مدين ئاغاى بوون، ئه‌ق چه‌نده بو جهى جڙاتى و
رموشنبيريا قى خيزانى دزقريته و ژ پيشين ده‌قهرى بوون، هه‌روه‌سا زلايى ماددى زى
مولكدارين مه‌زنين زاخو بوون، و ژ لايى ريه‌سپى و ماقويلين زاخو قه ريز لى د
هاته‌گرتن. ب قى رهنكى حازم شه‌مدين ئاغا دببته نوينه‌ري زاخو پاشان د ماوى
(1946 - 1954) دا دببته نه‌ندامى جڙاتا پياو ماقويلان (مجلس الاعيان)⁽²⁶⁾. و
حاجى شه‌مدين ئاغا د ناقبه‌را سالين (1943 - 1958)، و ديدار حازم شه‌مدين
ئاغا ل خو‌لا شازدى د ناقبه‌را (ئه‌يارا 1958 - خزيрана 1958) بووينه نه‌ندام⁽²⁷⁾.

كيشه‌يا ويلايه‌تا مووسل (باشوورى كوردستانى)، ده‌يته هژمارتن ئيڪ ژ
كيشه‌بين مه‌زنين عيراقى پشتى بوويه ده‌وله‌ت؛ چونكى عيراقى و توركيا
هه‌فركى ل سهر دكرن⁽²⁸⁾. زاخو گرنگيا خو د قى كيشه‌بيدا هه‌بوو؛ چونكى
دكه‌قيته ل سهر سنوورى ناكوكى ل سهر هه‌ي، له‌ورا ليژنا نيف ده‌وله‌تى ئه‌وا
هاتيه پيكهينان زلايى كو‌مه‌لا كه‌لان (عصبه الامم) قه ل سالا 1924 بو
چاره‌سه‌ركرنا قى كيشه‌ي⁽²⁹⁾، سه‌ردانا زاخو كر و بوچوونين خه‌لكى ل دور قى

كيشهیی وەرگرتن، و د راپورتا خودا دیارکرن کو زاخو دقیت ل گهل عیراقی بیت⁽³⁰⁾.

عیراق ل سالا 1932 ی بوویه دموهلهتهکا سهریخو، و شیا جهی خو د کومهلا گهلاندا ب هاریکاریا بریتانیا بکهت⁽³¹⁾. و ژ روودانین گرنگ ل دهقهره زاخو رووداین پستی سهریخویا عیراقی، کیشهیا ئاشووریان بوو، دهمی ناکوکی کهفتیه دناقههرا وان و حکومهتا عیراقیدا، و دهمی ئاشووریان ههلداین ب ریکا گوندی پیشابیری بچنه وهلاتی سووریا، لی حکومهتا داگیرکهرا فرهنسا ل سووریا رازی نهبوو ئاشووری ب چهکین خوڤه دمریازی سووریا بن، لهورا نهچاربوون بزقرنه عیراقی⁽³²⁾. حکومهتا عیراقی دژی ئاشووریان راوهستی، و ل نیزیك دهقهره سیمیلی ل 7 و 8 تهباخا 1933 ب دههان ژوان کوشتن و بریندارکرن⁽³³⁾.

سهبارته ههلویستی خه لکی زاخو ژقان روودانان، هندهک کهسان ژ هوژین دهقهری پشتهقانیا حکومهتی کرن، و پشکداربوون د ههوا دژی ئاشووریاندا، ئهوژی ب پالدمهکی ئاینی بوو، بهلی زورینهیا خه لکی دهقهره زاخو دست د ههوا دژی ئاشووریاندا نهبوو، و هندهک ژ کهسایهتی و مهزنین هوژین زاخو هاریکاریا ئاشووریان کرن، ژوان: حاجی شهمدین ئاغا، عهبدوکهیریم شهمدین ئاغا و ههقژینا وی چهجیا ههلیما قاسم محهمهد ل دهقهره سلیقانهییا، مهلا جامی شهراشی و محهمهد تهیار ل دهقهره سنديیا، و فهرمان رهشید زاخوی⁽³⁴⁾.

ژلایهکی دیترفه، روئی کهسایهتی زاخو حازم شهمدین ئاغا کهلهک بهرامبهر کیشهیا ئاشووریان یا باش بوو، بو نمونه دهمی حکومهتی کهفا خراپکرنا کهرهکین مهسیحیان ل زاخو کرین، حازم بهگ دژی قی کهفی راوهستی، و مهسیحی رزگار کرن⁽³⁵⁾، ههروهسا حازم بهگی یاداشتنامهیهک پیشکیشی حکومهتا عیراقی کر و تیدا نهرازیبوونا خو بهرامبهر سیاستا حکومهتی دژی ئاشووریان دیارکر⁽³⁶⁾.

پستی ب دوماهییک هاتنا شهری جیهانیی دووی ل سالا 1945، عیراقی چهندن پیشهاتین سیاسیین گرنگ ب خوڤه دیتن، و خه لکی باژیری زاخو روول و

هه‌لویست ژ فان پێشهاتان هه‌بوون، ب تاییهت ریکخستنن حزبا کۆمۆنیستا عێراقی و پارتی دیموکراتی کورد⁽³⁷⁾.

ل ده‌می په‌یماننا عێراقی - بریتانی ل سالا 1948 ل (پورتسموٹ) ل بریتانیا هاتیه ئیمزا کرن، خه‌لکی عێراقی ب گشتی دژی قی په‌یمانن راوستان⁽³⁸⁾. خه‌لکی باژیری زاخۆ وه‌کو باژیری دیترین کوردستانی پشکداری د خۆپێشانانن دژی په‌یمانیدا کرن، و شاندى زاخۆ ل 26 شوباتا 1948 ی چوووه به‌غدا و پشکداری خۆپێشاناندا کر⁽³⁹⁾. هه‌روه‌سا پشته‌فانن حزبا کۆمۆنیستا عێراقی ل زاخۆ رابوون ب ریکخستنا خۆپێشانانده‌کی ل 3 نیسانا 1948 دژی په‌یمانن، و هه‌می پیکهاتین جفاکی ل زاخۆ پشکداری تیدا کرن⁽⁴⁰⁾.

ژلایه‌کی دیتره ل 24 شوباتا 1955 په‌یماننا به‌غدا د ناڤه‌را (عێراقی، ئیرانی، تورکیا و پاکستان)، هاته ئیمزا کرن، کو ئەه‌ ده‌وله‌ته یین گریدای بوون ب په‌یوه‌ندیین دیار ل گه‌ل بریتانیا و ولایه‌تین ئیکگرتنا ئەمریکی⁽⁴¹⁾، ئەه‌ په‌یماننا دژی داخازیین ملله‌تی کورد و مافین وی یین نه‌ته‌وه‌یی و خه‌باتا وی بوون⁽⁴²⁾. کوردان ل گه‌ل لایه‌نین دی یین عێراقی دژی قی په‌یمانن راوه‌ستان، و پارتی دیموکراتی کوردستان و لقی کوردستانی یی حزبا کۆمۆنیستا عێراقی ژ به‌یترین ئۆپۆزیسیون بوون دژی سیاسه‌تا سه‌روک و مزیران نووری سه‌عیدی (1888 - 1958)، نه‌خاسمه‌ روئی وی د په‌یماننا به‌غدا دا⁽⁴³⁾. خه‌لکی زاخۆ دژایه‌تییا خۆ بو په‌یماننا به‌غدا دیارکرن، و ئەندامین حزبا کۆمۆنیستا عێراقی رابوون ب ئیمزاکرنی ل سه‌ر لیستین نه‌رازیبوونی، و داخاز ژ هه‌می خه‌لکی زاخۆ کرن ئیمزا نه‌رازیبوونی بکه‌ن؛ چونکی ئەه‌ په‌یماننا دژی گه‌لی کورده، پاشان ئەه‌ لیسته‌ هاتنه‌ فریکرن بو لژنا ناخۆیا حزبا کۆمۆنیست ل مووسل، و وانا بو شاه‌ فه‌یسه‌لی دوویی و حکومه‌تا عێراقی ه‌نارتن⁽⁴⁴⁾.

س: هه‌لویستی زاخۆ ژ بزاف و سه‌رهلدانین کوردی ل سه‌رده‌می پاشایه‌تی:

رژیم شاهاتییا عیراقی د ماوی (1921 - 1945) پیگیری ب وان په‌یمانین
گریدای ب مافین کوردان د ده‌له‌تا عیراقیدا، ئەوین پیشکیشی کومه‌لا گه‌لان
کرین ل سالیین 1925 و 1932 نه‌کر، به‌لکو کورد پاشگوه‌هاقی‌تیبوون و گه‌له‌ک
زیان ل وان دکه‌فت، د قی ماوه‌یدا به‌رسقا کوردان ل سه‌ر سیاسه‌تا حکومه‌تی ئەو
بوو، ب زنجیره‌یه‌کا سه‌رهلدانان هه‌ر ژ سالا (1919 - 1931) رابوون، ده‌ستپیدکه‌تن
ژ سه‌رهلدانا شیخ مه‌حمودی به‌رزنجی ل سلیمانی و ده‌وربه‌ری وئ⁽⁴⁵⁾.

خه‌لکی زاخۆ رۆل و هه‌لویست ژ فان بزاف و سه‌رهلدانان هه‌بوو، هه‌ر چه‌نده
زاخۆ ژلای جوجرافیشه ژ جهی فان بزافا و سه‌رهلدانان یا دوور بوو، لی ژلایه‌نی
نه‌ته‌وه‌یی یا دوور نه‌بوو ژ هه‌ر بزافه‌کا داخازا مافی گه‌لی کورد کریت⁽⁴⁶⁾. بو
نموونه خه‌لکی زاخۆ وه‌ک ده‌قه‌ریین دیتریین کوردستانی بین سه‌رب لیوا مووسله‌ه،
پشته‌فانیا خو بو سه‌رهلدانا شیخ مه‌حمود به‌رزنجی دیار کر، و ل گه‌ل
دروستکرنا ده‌له‌تا کوردی بوون ئەوا شیخ مه‌حمودی داخاز دکری⁽⁴⁷⁾.

ده‌بارهی هه‌لویستی زاخۆ ژ سه‌رهلدانا بارزان یا ئیکی (1931 - 1932)، ئەوا
شیخ ئەحمه‌دی بارزانی (1896 - 1969) سه‌رکرده‌تیا وئ دژی حکومه‌تا عیراقی
کری⁽⁴⁸⁾، خه‌لکی زاخۆ پشته‌فانیا نارمانجین شیخ ئەحمه‌دی ئەوین گریدای ب
سه‌ربه‌خویا کوردانه‌ه کرن. ل دۆر قی چه‌ندی ئەفسه‌ره‌کی خزمه‌تین تاییه‌ت یی
بریتانی ل مووسل د راپورته‌کیدا ل هه‌یقا کانوونا ئیکی 1929 نشیسیه: شیخ
ئەحمه‌د به‌رده‌وام نامه‌یان ژ ده‌قه‌ریین زاخۆ و ره‌ماندۆز ل دۆر بابه‌تی سه‌ربه‌خویا کوردان
ومردگرتن⁽⁴⁹⁾. به‌لی قی سه‌رهلدانی نه‌شیا نارمانجین خو بجه‌ بینیت؛ چونکی
حکومه‌تا عیراقی ب هه‌فکاریا بریتانیا شیان ژ نا‌ه‌به‌ن⁽⁵⁰⁾.

پشتی ده‌ستپیکرنا شه‌ری جیهانیی دوویی ل سالا 1939 ی کاودانین
سیاسی و ئابووری ل کوردستانی تیکچوون، له‌ورا مه‌لا مسته‌فا بارزانی (1903 -
1979) ل سالا 1943 ی بریاردا ب بزافه‌کی ژ بوو ب ده‌سته‌هینانا مافین ملله‌تی
کورد رابیتن⁽⁵¹⁾.

مهلا مستهفا بارزانی ژبو هشیارییا جه ماومری و ریکخستنا په لاین چه کدار ب زنجیرمهیه کا گه ریانین به رفرهه ل پتريا دهقه رین کوردی رابوو⁽⁵²⁾. قان گه ریانان بو ماوی دهه ههیشان ژ دووماهیکا سالا 1944 ههتا دهستیپکا تهباخا 1945 شه کیشان، د قان گه ریانان دا سهرمدانا دهقه را به هدینان کر بوو⁽⁵³⁾، لی نه هاتبوو قهزا زاخو، به لکو نامه گوهورین ل گهل که سایه تی و مه زین زاخو هه بوون، بو نمونه بارزانی نامه گوهورین ل گهل حازم شه مدین ناغای هه بوون، تیدا هاتبوو نه گهر بارزانی ب سهرلدانی رابوو دی لایه نگیرییا سهرلدانی که ت یان نه؟، ل سهرقی چه ندی حازم شه مدین ناغا سوزدا بوو ل دژی وی نه رابیتن⁽⁵⁴⁾. هه ردیسان مهلا مستهفا بارزانی نامه گوهورین ل گهل هنده ک که سایه تین دی ژی ل زاخو هه بوون، و بارزانی که سهک ب ناغی سه لیم مستهفا هنارت بوو لایه حه جی صادق بروی، ژ لایه خوڤه وی ژی سوز دایه بارزانی کو ل گهل وی بیت و دژی وی نه راوستیت⁽⁵⁵⁾.

ههژی گوتنیه لئیری، هنده ک که نجین دهقه را سلیمانیه یا و ل ژیر کارتیکرنا ههستا نه ته وایه تی، خو ناماده کرن دا په یوه ندی ب سهرلدانا بارزان یا دووی دا بکن، لی ده می نه هه دنگوباسه که هشتیه ناغایه کی دهقه ری، فی ناغای گهل ل وان کرن، دی وان رادهستی حکومه تی که ت ژیه ر بچن، لهورا ریک ل قان که نجان هاته گرتن⁽⁵⁶⁾.

پشته قانیا خه لکی زاخو بو سهرلدانا بارزان یا دووی دیار بوو، و خه لکی پشته قانیا حکومه تی نه دکرن، لهورا ده می سهرلدان ل سالا 1945 ی ژناچووی حکومهت رابوو ب خه لاتکرنا وان که سایه تین پشته قانیا وی کرین ب (وسام الرافدین)، به لی چ که ساتین زاخو د ناغدا نه بوون⁽⁵⁷⁾.

ژ قان جوژه هه لوستان، دیار دبیت کیشه یا نه تهومی جهه کی تایهت ل ده هه خه لکی زاخو هه بوو، لهورا ده می ل سالا 1958 ی گوهورینین سیاسی ل عیراقی په یدابووین ب دروستبوونا شوهرشی، خه لکی زاخو روله کی بهرچا د قوناغا نوی ژیدا گیران.

پهراویزین دهرایزینکی

- (1) وصفیة محمد شیخو السندي، زاخو فی العهد الملكي 1921 - 1958 دراسة تاريخية فی اوضاعها العامة، دهوك، 2014، ص ص 27 - 28. بو پتر بیژانینان ل دور جهی جوجرافی یی زاخو، بنیره: ندى نجیب سلمان، "دور العوامل الطبيعية فی توزیع سكان قضاء زاخو 1977 - 2000"، مجلة الجمعية الجغرافية العراقية، مج (1)، العدد (57)، بغداد، 2009، ص 119 وما بعدها.
- (2) بو پتر بیژانینان ل دور جهین دیرۆکی ل زاخو، بنیره: وصفیة محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 564 - 571.
- (3) انور المائی، الاكراد فی بهدینان، بحث تاريخي اجتماعي عن منشأ الاكراد و عقائدهم و عاداتهم و طبائعهم و ادابهم، دهوك، 1999، ص 46: ابو زید مصطفى سندي، زاخو، كوفاری روناھی، ژماره (2)، بهغداد، چریا دووین 1960، ل ل 22 - 23.
- (4) بنیره پهرتووکا، انور المائی، المصدر السابق، ص 44: د قورنانا پیروز دا هاتیه كو گهمییا نوح یا ل سهر چیای جودی راوهستیای ((...وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ...)) سورة (هود) الآیه (44). و ل دهق فی چیای ل باکوور و باشووری وی كهلهك كوند هه نه ب ناڤین دورنهخ و كهزنهخ و شهرنهخ...هتد. ههرديسان دبیزن ل دمورو بهرین چیای جودی و ل نافخویا بازیری جزیری ههتا باشووری چیای بیخیر ل باشووری زاخو نیزیکی (18) جهان ههیه بناڤی (نوح). بنیره: عبدالرقيب يوسف، حدود كردستان الجنوبية تاريخياً و جغرافياً خلال خمسة الاف عام و ما ترتب علی الحاقها بالعراق، السليمانية، 2005، ص 27.
- (5) انور المائی، المصدر السابق، ص 44.
- (6) چهندنین بوچوونین دیتر سهبارمت ناڤی زاخو ههنه بو پتر بیژانینان، بنیره: وزارة الداخلية، دليل المملكة العراقية لسنة 1935 - 1936، بغداد، 1935، ص 921: محفوظ العباسي، امارة بهدینان العباسية، الموصل، 1969، ص 21، محافظة دهوك، دهوك فی احضان الثورة، بغداد، 1979، ص 16: يعقوب القصاب، "مارقرداغ و زاخوتا"، مجلة نجم بين النهرين، العدد (4)، 1995، ص 63، خضر العباسي، تاريخ بلدة زاخو والجسر العباسي، صفحة مجهولة من تاريخ العراق فی الفترة المظلمة، الموصل، 1947، ص 6: كريم زهند، جوجرافی كوردستان، سلیمان، 2001، ص 276: وصفیة محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 30 - 39.

- (7) بؤ پتر پیزانینان ل دؤرفان پوودانان، بنیره: عبدالرزاق الحسنی، الثورة العراقية الكبرى، ط 5، بیروت، 1982، ص 20 وما بعدها؛ ذنون الطائنی، الاوضاع الاداریة فی الموصل خلال العهد الملكي 1921 - 1958، الموصل، 2008، ص 119 وما بعدها.
- (8) لطفي جعفر فرح، عبدالمحسن السعدون دوره فی تاریخ العراق السیاسی المعاصر، بغداد، 1988، ص 52.
- (9) كونگرئ قاهیره ل 12 ئادارا 1921 ی هاته كريدانئ و ب سهروكاتیا ومزیرئ (داگیرگههین/مستعمرات) بریتانئ وینستون چرچلی، ژ كرنکترین بریارین فی كونگرهئ میر فهیسهئی كوری حسین وهك شاهئ عیراقئ هاتیه ههلبزارتن. بؤ پتر پیزانینان ل سهر فی كونگرهئ، بنیره: عبدالامیر هادی العکام، الحركة الوطنية فی العراق 1921 - 1933، النجف، 1975، ص ص 54 - 58؛ عبدالرحمن البزاز، العراق من الاحتلال حتى الاستقلال، ط 4، لندن، 1997، ص ص 96 - 99؛ عبدالرزاق الحسنی، تاریخ العراق السیاسی الحدیث، ط 7، بیروت، 2008، ج 1، ص ص 206 - 208.
- (10) هنري فوستر، نشأة العراق الحدیث، ترجمة: سلیم طه التكریتی، بغداد، 1989، ج 1، ص 156؛ غانم محمد الحفو و عبدالفتاح علی البوتانی، الكورد و الاحداث الوطنية فی العراق خلال العهد الملكي 1921 - 1958، اربیل، 2005، ص 18.
- (11) بؤ پتر پیزانینان ل دؤره لویستی كوردان ژ ههلبزارتنا شاه فهیسهئی ل سهر عیراقئ و دامهزاندنا دمولمئا عیراقئ بنیره: غسان العطیة، العراق نشأة الدولة 1908 - 1921، ترجمة: عطا عبدالوهاب، لندن، 1988، ص ص 502 - 504.
- (12) غانم محمد الحفو و عبدالفتاح علی البوتانی، المصدر السابق، ص 19.
- (13) کمال مظهر احمد، كركوك وتوابعها حکم التاریخ و الضمیر، دراسة وثائقیة فی القضیة الكوردیة فی العراق، اربیل، ب. ت، ج 1، ص 140؛ عثمان علی، الحركة الكوردیة المعاصرة دراسة تاریخیة وثائقیة 1833 - 1946، اربیل، 2011، ط 3، ص ص 384 - 385.
- (14) كؤمهلا العهد: ل 28 چریا ئیکئ 1913 ئ لایئ عهزیزهئی ئهلمصرئ ل ئستهنبولئ هاتیه دامهزاندن، و نارمانجا وئ خزممئا ئهتھوا عهههئ بوو، و ل ئادارا 1914 ئ لقی وئ ل مووسل لایئ عهبدوللا ئهلدولیمئ هاته فهكرن و هندهك كهسانین دیتر، پتریا وان ژ ئهفسهران بوون. بنیره: عبدالفتاح علی البوتانی، الحیاة الحزبیة فی الموصل 1926 - 1958، اربیل، 2003، ص 48.

- (15) هاتيه فهكوهاستن ژ: ابراهيم خليل احمد، ولاية الموصل دراسة في تطوراتها السياسية 1908 - 1922، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة بغداد، 1975، ص 453.
- (16) وصفيه شيخو، "نوينهريين زاخو د پهرلهمانى عيراقى دا د ناخهرا سالين (1925 - 1958)", روژناما رموشه، ژماره (91)، زاخو، ئيكي چريا ئيكي 2013؛ چاڤيكهقتن ل كهل عومهر حازم شهمدين ناغا ل 2015/9/26 ئى ل زاخو، ناڤبرى ل سالا 1939 ل زاخو ژدايكبووييه خواندنا خو يا ئامادهين ل بهغدا تهمام كرية، پاشان بهكالوريوس و ماستر و دكتورا ب ئهندازيارين ل وهلاتى ئەمريكا تهمامكريبه، و نوكه ل وهلاتى ئيكرتئين ئەمريكا ئاكنجيه.
- (17) ذنون يونس الطائي، الاوضاع الادارية فى الموصل خلال العهد الملكي 1921 - 1958، الموصل، 2008، ص 123.
- (18) بو پتر پيزانينان ل دور قى پيمانى، بنيره: جميل الاورفلي، لمحات من ذكريات وزير عراقي سابق، بيروت، 1971، ص 37 - 38؛ فاروق صالح العمري، المعاهدات العراقية البريطانية و اثرها فى السياسة الداخلية 1922 - 1948، بغداد، 1977، ص 42.
- (19) بو پتر پيزانينان ل دور قان ههليزارتنان، بنيره: محمد مظفر الادهمى، العراق تأسيس النظام الملكى و تجربته البرلمانية تحت الانتداب البريطانى 1920 - 1932، بغداد، 2009، ص ص 94 - 95.
- (20) محمد مظفر الادهمى، المجلس التأسيسي العراقي، بغداد، 1989، ج 1، ص ص 96 - 98.
- (21) جريدة الموصل، العدد (773)، 19 شباط 1924.
- (22) جريدة الموصل، العدد (774)، 21 شباط 1924؛ عبدالفتاح علي البوتاني، "نواب بهدينان في البرلمان العراقي"، مجلة دهوك، العدد (15)، دهوك، كانون الاول 2001، ص 96؛ عدنان سامي نذير، دور نواب الموصل في البرلمان العراقي خلال العهد الملكي 1925 - 1958، اطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية الاداب، جامعة الموصل، 1993، ص 37.
- (23) محمد مظفر الادهمى، المجلس التأسيسي...، ج 2، ص ص 163 - 165؛ فاروق صالح العمري، المصدر السابق، ص 98.
- (24) خليل مصطفى عثمان الاتروشي، كوردستان الجنوبية (العراق) فى سنوات الاحتلال و الانتداب البريطانيين 1918 - 1922، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الاداب، جامعة دهوك، 2005، ص 98.

- (25) بۆ پتر پیژانینان ل دۆر نوینه‌هرین زاخۆ، بنیره: وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 405 - 406.
- (26) خهلات موسا، "حازم بهگ كهسایه‌تیا بههره‌مه‌ند و نیشتمانپه‌روهر"، روژناما ره‌وشه‌ن، ژماره (10)، زاخۆ 26ی شوباتا 2009 ی.
- (27) وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص 406.
- (28) بۆ پتر پیژانینان ل دۆر کیشه‌یا مووسل، بنیره: فاضل حسین، مشکلة الموصل دراسة فی الدبلوماسية العراقية الانكليزية - التركية وفي الرأي العام، بغداد، 1977، ص 11 وما بعدها.
- (29) بۆ پتر پیژانینان ل دۆر قی لیژنی، بنیره: فاضل حسین، المصدر السابق، ص 67؛ جرجیس فتح الله، يقظة الكرد تاريخ سياسى 1900 - 1925، اربيل، 2002، ص ص 455 - 456.
- (30) بۆ پتر پیژانینان، بنیره: وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 415 - 417.
- (31) کافی سلیمان مراد الجادری، موقف الحكومة العراقية من القضية الكردية فی المرحلة الاولى من عهد الاستقلال، بغداد، 2009، ص 50؛ تشارلز تریب، صفحات من تاريخ العراق المعاصر، ترجمة: زینة جابر ادريس، بیروت، 2006، ص 110.
- (32) بۆ پتر پیژانینان ل دۆر قی کیشه‌یی، بنیره: عدنان زیان فرحان، السياسة البريطانية تجاه الاقليات الدينية فی العراق 1914 - 1941، اطروحة دكتوراه غير منشورة، كلية الاداب، جامعة دهوك، 2009، ص 108 وما بعدها؛ سروه اسعد صابر، كوردستان الجنوبية 1926 - 1939 دراسة تاريخية سياسية، السليمانية، 2006، ص 27 وما بعدها.
- (33) بۆ پتر پیژانینان ل دۆر قی روودانی، بنیره: "حركات الاثوريين"، المجلة العسكرية، العدد (68)، 1 كانون الثاني 1941، ص 172؛ رياض رشيد ناجی الحيدري، الاثوريون فی العراق 1918 - 1936، القاهرة، 1977، ص 328.
- (34) وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 432 - 433.
- (35) چاقپیکه‌فتن ل گه‌ل نارام سییان ئەمین مقدسی ل 2015/4/27 ل دهۆکی، ناڤبری ل سالا 1934 ل زاخۆ ژ دایکبوویییه، خۆاندنا خۆ تا پولا سییی سه‌ره‌تایی خواندیییه کاری جلوبه‌رگین کوردی دکر، نوکه‌ل دهۆکی ناکنجیه، ناڤبری ئەف چه‌نده ژ بابی خۆ گوه‌ل بۆویی؛ چاقپیکه‌فتن ل گه‌ل ئیبراهیم ره‌مه‌زان نه‌جار ل 2015/6/16 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1923 ل زاخۆ ژ دایکبوویییه، خۆاندنا خۆ یا سه‌ره‌تایی ل زاخۆ ته‌مام کریه و ناڤنجی و ناماده‌یی ل مووسل ته‌مام کریه و خۆلا په‌روه‌ردی ل به‌غدا پاشان

بوويه ماموستا و ل سالا 1949 چووويه د ناف ريزين پارتى ديموكراتى كوردستاندا، و ل سالا 1973 كوليزا ياساي تهمام كويه و ل سالا 1994 چووويه ژ دمرقهى وهلاتى تا نوكه ل سويد ئاكنجيه.

(36) چافيكهفتن ل كهل نيزيار حازم شهمدين ناغا ل 2015/6/9 ل زاخو، نافبرى ل سالا 1938 ل زاخو ژ دايبووويه، خواندنا خو ياسههتابى ههتا پولا چوارى ل زاخو تهمام كويه، پاشان ل بهغدا تهمام دكهت و قهستا ئيستانبولى كر و ل ويزى خواندنا خو تهمام كويه كوليزا بازركانى ماستهه خوانديه، ل دهمى شوهرشا 14 تيرمههى زفريه زاخو ههتا سالا 1963 ئى، چووويه بهيروتى، و ل سالا 1999 بوويه نوينهري حكوممهتا كوردستانى ل ئهمريكا ههتا 2006 ئى، پاشان بوويه راويزكارى سهروك وهزيرين كوردستانى تا 2008، نوكه خانهنشينه و ئاكنجيه ل ئهمريكا.

(37) ب دريژاهى ل دوز ريخستين پارتى ديموكراتى كوردستان و حزبا كؤمؤنيستا عيراقى ل زاخو، بنيره: تهومرى سيبي زيشكا ئيكى ژفى پهرتووكى.

(38) ئەف بزافه د ديروكا عيراقيدا دهيته نياسين ب (وثبة كانون). بو پتر پيزانينان ل دور پهيمانى و ههلويسى خهلكى عيراقى، بنيره: صدرالدين شرف الدين، سحابه پورتموث، بيروت، 1948؛ كمال مظهر احمد، "الوثبة دراسة تحليلية لدوافعها و نتائجها"، مجلة كاروان، العدد (23)، بغداد، اب 1984، ص 135 و ما بعدها.

(39) وصفية محمد شيخو السندى، المصدر السابق، ص 465؛ عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، اربيل، 2001، ص 120 - 121.

(40) چافيكهفتن ل كهل تهها محهمهد تهها جهقسى ل 2015/8/21 ل زاخو، نافبرى ل سالا 1933 ل زاخو ژ دايبووويه، و ل سالا 1953 چويه دناف ريخستين حزبا كؤمؤنيستا عيراقى ل زاخو و كهلهك جاران ب ريكا هاتن و چوونين وى پهيوهندي دناقههرا ريخستنا كؤمؤنيستن زاخو و بين مووسل دا ههبوو، و كهلهك جاران ب نهكههري قى حزبي هاتيه زيندان كرن، نوكه ئاكنجيه ل زاخو.

(41) بو پتر پيزانينان ل سهه پهيمانا بهغدا و بهندين وى، بنيره: عبدالسلام ابو سعود، حلف بغداد، القاهرة، 1957، ص 60 - 62؛ صبحى ناظم توفيق، حلف شمال الاطلسي و حلف بغداد فى وثائق المثلثات الدبلوماسية العراقية فى انقرة و استانبول 1945 - 1957، بغداد، 2002، ص 8.

(42) بو پتر پيزانينان، بنيره: كاوس قفطان، الحركة القومية التحررية الكردية فى كردستان العراق 1958 - 1964، السليمانية، 2004، ص 48 - 49؛ زنا سلوبى، فى سبيل كردستان (مذكرات)، ترجمة: على، بيروت، 1987، ص 274.

- (43) شيرزاد زكريا محمد، اثر حلف بغداد 1955 على الحركة التحررية الكردية، دهوك، 2009، ص 46.
- (44) جافينكهفتن ل كهل تهها محهمهد تهها جهقسى ل 2015/8/21 ل زاخو؛ بو پتر پيزانينان ل دور هه لويستي زاخو، بنيره: وصفية محمد شيخو السندي، المصدر السابق، ص ص 465 - 467.
- (45) بو پتر پيزانينان ل سهه بزاقين شيخ مهحمودى بهرزهنجى، بنيره: عثمان علي، المصدر السابق، ص 62؛ م. ر. هاوار، شيخ مهحمودى قارهمان و دموهتهكهى خوارووى كوردستان، ب (2)، لهندن، 1991، ل ل 709 - 780.
- (46) بو پتر پيزانينان ل دور روتى زاخو د قان سهههلداناندا، بنيره، وصفية محمد شيخو السندي، المصدر السابق، ص ص 482 - 496.
- (47) سره اسعد صابر، المصدر السابق، ص 173؛ عثمان علي، المصدر السابق، ص ص 565 - 566.
- (48) بو پتر پيزانينان ل دور سهههلدانا بارزان يا نيكي، بنيره: مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية الكردية انتفاضة بارزان الاولى 1931 - 1932، كوردستان، 1986، ج 1، ص ص 29 - 55؛ صديق عثمان محو، العامل الخارجي و دوره فى احماد الانتفاضات الكردية، دور بريطانيا في احماد انتفاضة بارزان الاولى والثانية 1931 - 1945 نموذجاً، اربيل، 2010، ص 110 وما بعدها.
- (49) عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكردية التحررية في كوردستان العراق 1939 - 1945، دهوك، 2002، ص ص 36 - 37؛ خليل عثمان الاتروشى، المصدر السابق، ص 156.
- (50) بو پتر پيزانينان، بنيره: صديق عثمان محو، المصدر السابق، ص 96 وما بعدها.
- (51) بو پتر پيزانينان ل دور جهوانيا دروستبوننا بزاقا بارزان يا دوويى (1943 - 1945) بنيره: عزيز حسن البارزاني، المصدر السابق، ص 127 وما بعدها؛ مسعود البارزاني، البارزاني والحركة التحررية ثورة بارزان 1943 - 1945، كوردستان، 1986؛ حسن مصطفى، البارزانويون و حركات بارزان (1938 - 1947)، بغداد، 1983، ص 56 وما بعدها؛ پاول شيسمهن و خو شهوى مهلا ئيبراهيم، زيان و ريبازى مهلا مستهفا بارزاني، ومركيران: نهردلان كوران، ههولير، 2014، ل ل 95 - 123.
- (52) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة القومية الكردية التحررية، دراسات ووثائق، اربيل، 2004، ص 47.

(53) چاقپیکهفتن ل گهل شاکر عهبدال عهبدولقادر یی بهرنیاس ب (شهکر شیخکی) ل 2014/12/16 ل دهۆکی، نافبری ل سالا 1926 ل شیخکا ل دهقرا مزووری ژیری ژدایکبووییه، دهرجووی سهرمتایی یه، و پشکداری د شورهشا بارزان یا دووی دا کریه، و ههر ژ دهستیکا شورهشا ئهیلوئی گههشتیه پلا سهرپهل و فهرمانهی بهتالیونی بوو، نوکه ل دهۆکی ئاکنجیه.

(54) بهئی لثیری نیژیار حازم شهمدین ئاغا ددهته دیارکرن، ژبهری مهلا مستهفا ب سهرهلدانی رابیتن، رابوب ب پیکهینانا جقاتهکی ژ مهزنین کوردا، و بو وان دیار دکهت کو دی چهکی راکهت، و قیا بوچوونا وان بزانیته، لثیری ههمی دبیژتی ئهم ل گهل تهنه، بهئی حازم شهمدین ئاغا دبیژت هیشتا زوویه بو چهکی؛ چونکی پینووس باشتره ژ چهکی، بلا ئهم رابن ب رهوشهنبیرکرن مللهتی خو، ههردیسان دبیژتی ئهگهر تو چهکی راکی ئهم ب دژی ته نارابن، و ئهگهر ته سهرکهفتن ئینات ئهم دی هاریکاریا ته کهین. و دهمی سهرهلدانی دهستیگیری ههمی ب دژی وی رابوون ب تنی حازم بهک ما ل سهر پهیفا خو. چاقپیکهفتن ل گهل نیژیار حازم شهمدین ئاغا ل 2015/6/9 ل زاخو.

(55) چاقپیکهفتن ل گهل شهعبان محهمهد تاهر صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا، نافبری ل سالا 1969 ل بههینه ژ دایکبووییه، ل سالا 1978 هاته ریکخستن د پارتیدا ههتا سالا 1988 ی، پاشان جوویه ئیرانی ههتا 1991 ی د زفریت و ل سالا 2005 ی هاته ههلبزارتن بو پهلهمانی د خولا دووی دا، نوکه خانهنشینه و ئاکنجیه ل باتیفا.

(56) چاقپیکهفتن ل گهل حهجی عههب محهمهد عومهر سلیمانیهی ل 2015/10/17 ل زاخو، نافبری ل سالا 1934 ل کوندی باستکی ل دهقرا سلیمانیهیا ژ دایکبووییه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو. ههزی کوتنییه ژبهه هندهک ئهگهرین جفاکی نافبری رازی نهبوو نافی ئاغای دیار بکهت .

(57) وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص ص 491 - 492.

بهشی ئیگی

پیشھاتین سیاسی ل زاخۆ 1958 . 1961

- تھومری ئیگی؛ سەرھلدا نا شۆرەشا 14 ی تیرمهها 1958
- تھومری دووی؛ هه لویستی زاخۆ ژ یاسایا چاکسازیا چاندنی و
خۆاندنا کوردی
- تھومری سییی؛ ژیا نا پارتایهتی ل زاخۆ 1958 . 1961

تهومری ئیکى

سەرهلدانا شۆرهشا 14 تیرمهها 1958 ى

ئیک: هه لویستى خه لکى زاخوژ شۆرهشا 14 تیرمهها 1958:

كاوانین عیراقى ل دووماهیا سهردهمى پاشایهتی رۆژ بۆ رۆژى بهرهف خراببوونیقه دچوون، و گه لهك هۆكار هه بوون بوونه نه گهرى دووربوونى د ناقبهرا مللهتی و حکوومه تیدا، لهورا مللهت ب شیوهکی گشتی ژ سیاسهتین گشتیین حکوومهتی و شیوازی حوکومرانیی نهرازی بوون، و دوورکهفتن ژ ریبازا دیموکراسیى یا دروست ب حوکمرانییدا، و تیكچوونا بارى جفاکی و ئابووریى خه لکی. نهف نه گهره هه می و گه له کین دیتر ژى کۆمبوون، و بوونه نه گهرى بهرپابوونا شۆرهشا 14 تیرمهها سالا 1958 ى، ب سهرکردایهتیا سهرتیپ روکن عهبدو لکه ریم قاسمی (1914 - 1963)، نهف شۆرهشا دووماهییک ب دهسته لاتا پاشایهتی هینای، و سیسته می کۆماری راگه هاندی⁽¹⁾.

پشتی شۆرهشگیران کونترولا دهسته لاتى کری و ب مه ره ما موکومکرنا دهسته کفتیین خو، ب هندهك پینگاقین گرنگ رابوون، کو گه لهك ژ وانا د بهرژوهنדיا گه لى کوردان دا بوون، وهکو دهرکرنا بهیانا ژماره (دوو) ژ لایى سهرکردى گشتیى هیزین چه کدار ژ بۆ دامه زراندا جفاتا سه روه ریى (مجلس

السيادة)، كو ژ سى كهسان پيكداهات ژ بو رازيكرنا هه رسي پيگهاتهيين سه ره كي بين عيراقى، عه ره بين سوننه و عه ره بين شيعه و كوردان. و جئاتا سه روه رى ژ محهمه د نه جيب روبه يعى⁽²⁾ و محهمه د مه هدى كوبيه⁽³⁾ و خالد نه قشبه ندى⁽⁴⁾ پيكداهات. و نه قى جئاتى باوه رى ددا وان ياسايين ژ جئاتا وه زيران دمه ركه فتن⁽⁵⁾.

ب ديتنا عه بدولكه ريم قاسم (جئاتا سه روه رى) جئاته كى نموونه بوو؛ چونكى هه رسي لايه نين سه ره كي بين عيراقى (عه ره بين شيعه و عه ره بين سوننه و كورد) بخوڤه دگرت⁽⁶⁾.

هه روه سا ئيك ژ بريارين لژنا بلند يا ريكخستين ئه فسه رين ئازادى خوواز پشتى سه ركه فتن شوڤه شى، ئيكسه ر دانانا وه زارمه ته كا هه قبه يمانى بوو، كو هه مى سه ركه رديه بين پارتين نيشتمانيين عيراقى بخوڤه بگريت، له ورا پشتى سه ركه فتن شوڤه شى (جئاتا سه روه رى) ل ئيزگه هى راكه هاندنا مه رسوما كو مارييا ژماره دوودا، تيدا دياركر كو سه رتيب روكن عه بدولكه ريم قاسم وهك سه روڤك وه زيران و وه زيرى به ره قانيى هاته دامه زانندن، و سه ره نه نگ روكن عه بدولسه لام محهمه د عارف (1920 - 1966) بوويه جيگرى سه روڤك وه زيران و بريكارى وه زيرى نافخوويى. عه بدولكه ريم قاسمى وه زارمه تا خوڤه دانا، كو ژ (13) وه زيران پيكداهات، دوو ژ وان وه زيران كورد بوون، نه وژى بابا عه لى شيخ مه حموود به رزنجى وه زيرى كار و كه هاندنى و دكتور محهمه د صالح مه حموود وه زيرى ته ندروستى⁽⁷⁾.

پاشان ل 27 تيرمه ها 1958 حكومه تا نوى رابوو ب راكه هاندنا ده ستورى دمكى يى عيراقى، كو ژ (30) به ندا پيكداهات، و هاتبوون به لافكرن ل سه ر چوار دمه ركه هان و ده ستپيكه كى، و بريار هاتبوو دان كو نه ق ده ستووره د قوناغا قه گوه استنى يا شوڤه شيئا به يتته په يره وكرن⁽⁸⁾.

نه ق ده ستووره ده يتته هژمارتن گوهورينه كا مه زن د ميژوويا كوردان ل عيراقى؛ چونكى تيدا دانپيدانه كا ئاشكرا ب هه بوونا كوردان و مافين وان هاتيه كرن، د به ندا سييدا ب ئاشكرا ئامازه ب كوردان هاتيه كرن، كو "كيانى

عیراقی پیکدهیت ل سهر بنیاتی ههفکاری د ناقبهرا گشت هاوولاتیاندا، و ریزگرتن ماف و پاراستنا نازادیین وان، و عهره ب و کورد ههفپشکن د فی وهلاتیدا، و ئەف دەستووهره مافین کوردان یین نهتهوهیی د سهلمینت د چوارچووئی ئیکهتیا عیراقیدا"⁽⁹⁾. ب فی چهندی ئەف بهلگهنامه بو جارا ئیکیه د میژوویا دموهلتا عیراقیدا دهته دیارکرن، نامازی ب یهکسانی د ناقبهرا عهره ب و کورداندا دکهت"⁽¹⁰⁾. ههروهسا حکومهتا عهبدوکهریم قاسمی ئارمی کومارا نوی دانا، ئەوژی شویری عهره بی کو دهربرینی ژ عهره بان دکهت، ب رهخفه خهنجهرا کوردی کو دهربرینی ژ کوردان دکهت"⁽¹¹⁾.

پارتی دیموکراتی کوردستان ههلووستی خو ژ رژیما کوماری دبهیانهکا تایبهتدا دیار کر، ناراسته گی گهئ کورد کر ل 16 تیرمهها 1958، و جهخت ل سهر پشتهفانییا خو بو کومارا نوی دیارکر، و تیدا هاتبوو: "... پارتی دیموکراتی کوردستان، پیشهنگا بزاقا رزگاربخوازا کوردیه، بریاردا ب ههموو هیز و شیائین خو خهباتی ژ بو بهرهفانیکرنی ژ کومارا عیراقی و موکومکرن و پیشکهفتنا وی بکهت و ههموو ئەندام و لایهنگرین پارتی نامادهنه بینه سهربان، و گیانی خو بو کومارا عیراقی بکهنه قوربان..."⁽¹²⁾، ههردیسان پارتی راگههاند ئەف قوناهه پیدفی ب خهباتا ههقبهش یا کورد و عهره بان ههیه، بو چهسپاندنا بنهمایین دیموکراسیی د وهلاتیدا"⁽¹³⁾.

ههروهسا پارتی شاندهک ب سهروکاتیا ئیبراهیم ئەحمهه"⁽¹⁴⁾، و عهلی عهبدوولاً و نووری ئەحمهه تهها ژ دهقه رین جودا جودا یین کوردستانی ژ (نامیدی)، زاخو، دهوک، سلیمانی، ههولیر، رهواندوز، خانهقین) نامادهکر، و ئەف شانده ل 27 تیرمههی 1958 بهرهف بهغدافه چوو، و ل گورهپانا ومزارهتا بهرگریی ژلایی عهبدوکهریم قاسمی ههته پیشوازیکرن، سهروکی شاندا کوردی د گوتارهکا گرنگدا پهیهونددیین کهفن یین کورد و عهره بان دیارکرن، و پشتهفانییا گهئ کوردستانی بو کوماری دوویاتکر"⁽¹⁵⁾ و عهبدوکهریم قاسمی د پهیفا خودا ل گهل شاندی کوردی پیدقییا بریهتیا کورد و عهره بان دیار کر، ههروهسا دوویاتکر کو

دانپیدان ب مافین نهتهوهیین کوردان د چوارچووقی دهستووری دهمکی یی 27 تیرمهها 1958 ی دانه دیارکرن، ههر د قی دیداریدا عهبدوکهریم قاسم نامادهیا حکوومهتا خو بو شاندا کوردی ژ بو فهگه راندنا سهروکی پارتی دیموکراتی کوردستان مهلا مستهفا بارزانی ژئیکهتیا سوڤیتی بو عیراقی دیارکر⁽¹⁶⁾.

حکوومهتی د پینگاڤهکا نویدا بهیانا لیبورین و نازادکرنی بو ژماریهکا گرتیین سیاسیین ل سهردهمی رژیما پاشایهتی دا، ژوانا شیخ نهحمه د بارزانی و شیخ لهتیف کوری شیخ مهحموودی بهرزهنجی و گورانی شاعیر⁽¹⁷⁾. خه لکی زاخو پیشوازی ل بریارین حکوومهتا نوی کرن سهبارت کوردان، و دهمی شیخ نهحمه د بارزانی ژزیندانی دهرکهفتی، نهندامین لژنا ناوچا زاخو یا پارتی ل گهل لیژنهیین دهوک و نامیدی و ئاکری و شیخان چوونه ههولیری، و پیشوازی ل شیخ نهحمه دی کرن و بخیرهاتنا وی کرن⁽¹⁸⁾.

ب قی چهندی خه لکی کوردستانی پشتهفانیا شوپهشی کرن، و ل پتريا دهقهرین کوردستانی ههر ژ دهستیپیکا راگه هاندنا شوپهشی، خه لکی کوردستانی ل ژیر سهرکردایهتیا پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبا کومونیسستا عیراقی، رابوون ب ریپیفانین کهیف و خوشیی بهرامبهر شوپهشی⁽¹⁹⁾.

خه لکی زاخو ههر ژ بهریابوونا شوپهشا 14 ی تیرمههی و سهردهمی پاشایهتی و ل دهمی دروستبوونا ههر روودانهکی یان پیشهاتهکا سیاسی ل عیراقی و کوردستانی، روئی خو د فان رووداناندا ههبوو؛ چونکی کهسانین سیاسی و کومهلین پیشکهفتی ل زاخو ههبوون⁽²⁰⁾.

پشتی بهیانا 14 ی تیرمههی هاتی خواندن، خه لکی زاخو ب شیوهکی گشتی پیزانین لدور شوپهشی کیم دزانین، ب تنی کهسانین سیاسی نهبن. به لکو ل رۆژا ئیکی ژ شوپهشی خه لکهک مهندههوش مابوو، و بارا پتريا خه لکی دهقهری دهرکهفتنه، بهرهق بازاری ل دهق ناقنجیا زاخو یا تیکهل (جهی نوکه یی قوتابخانا بهدرخان) کوم بوون، و چاقدیریا روودانا و پیشهاتا دکرن ئهری کی ب قی شوپهشی رابوویه⁽²¹⁾.

خەلکەکی باومر نەدکرن و د گووتن کەس نەشیت نووری سەعیدی ل سەر دەستەلاتی لادەت یان بکوژیتن، هەتا رۆژا دووی ژ شوپەشی خەلکی زاخۆ دەرکەفتن ب خۆپیشاندانەکا بچووک، و ب داھۆل و زرنافە چوونە بەرامبەر چایخانا فەرمانی⁽²²⁾ (بەرامبەر سەرۆکاتیا شارەوانیا زاخۆ) و ژویری ژێ بو ناڤ بازاری قە چوون، و ب درووشمان لایەنگریا خۆ بو شوپەشی دیارکرن⁽²³⁾، بارا پتر کۆمونیستین زاخۆ سەرکیشیا قی خۆپیشاندانی دکرن، وەک: تەها محەمەد تەها جەقسی، غازى نەجم قەصاب، مەحسن نەجم قەصاب، عەبدووللا حەسەن جزیری و محەمەد عەزو و عەونى جونەید⁽²⁴⁾. و خۆپیشاندەران داخواز ژ ئەفسەرین لەشکەری عێراقی دکرن، دەستەلاتی ل باژیری زاخۆ وەریکرن، و ژ دەستی سڤیلان بینە دەر⁽²⁵⁾.

بەلێ سەرەرای قی خۆپیشاندانی هیشتا خەلکی ب دروستی باومری نەبوون، کو رژیما پاشایەتی یا کەفتی و نەمایە، هەتا رۆژا سییی ژ شوپەشی کەسەک ژ بەغدا هاتە زاخۆ، و پارچەکا بچووک ژ پەروکی ل گەل خو هیناتبوو، و د گووت ئەقە پارچەکە ژ وی عەبایی یی نووری سەعیدی کربوو بەرخوو، و ئەق پارچە نیشا خەلکی دا⁽²⁶⁾. ب قی چەندی خەلکی زاخۆ پتر باومری بو وان چیبوو و ب خۆپیشاندانەکا مەزن رابوون⁽²⁷⁾، و شەفیق محەمەد سەعدوللا سەرکیشیا قی خۆپیشاندانی دکر⁽²⁸⁾، خۆپیشاندەر بەرەق یانا ماموستایان قە چوون، و وینی شاه فەیسەلی دووی (1939 - 1958) هینانە خواری⁽²⁹⁾، پاشان خۆپیشاندەرا ئاھەنگ گیران و ئەق درووشمە ب زمانی عەرەبی د گووتن "تسقط الملكية، تعیش الجمهورية، عاشت الحرية، يعيش الوطن" ئانکو "ھەرفیت پاشایەتی، بژیت کۆماری، بژیت ئازادی، بژیت نیشتمان". و ب ئان درووشمان پشەقانییا خۆ بو عەبدوولکەریم قاسمی دیار دکرن⁽³⁰⁾.

ل دەوروپەرین باژیری زاخۆ و ل ھەر سی ناوچەداریین وی، ل دەشتا سلیشانەیییا خەلکی دەقەری خوشحالییا خۆ ب شوپەشا 14 تیرمەھا 1958 دیارکرن، و ئاھەنگەکا مەزن ل گوندی ئاسیھی سەنتەری ناوچەداریییا سلیشانەیا هاتە کرن،

تیدا ژمارهیهکا زۆرا خه لکی دهقهری ئهوین ئاکنجیین مووسل ژی تیدا پشکداربوون، و خه لکی هزر دکر دی پاشهروژهکا گهشتر ل هیثیا وان بیت⁽³¹⁾. و ل دهقهره گولییان ل ناحیا باتیفا گهلهک کهیفا خه لکی باتیفا هات؛ چونکی ل وی دهمی گهلهک ههژاری ههبوو و خه لکهکی هزر دکر دی بارودوخی وان خوش بیت⁽³²⁾، و ب قی هه لکهقتی حه جی صادق برو⁽³³⁾ نان خوارنهکا مهزن ئاماده کر، و نیزیکی (200) کهسان ل قی نان خوارنی ئاماده بیوون ب هه لکهقتا شوپهشا 14 تیرمههی⁽³⁴⁾. ل دهقهره سنديیان ژی خه لکی دهقهری پشتگییریا شوپهشی کرن و خوشحالبوون ل هیثیا پاشهروژهکا باشتر⁽³⁵⁾. ههروهسا مهسیحیین زاخو ژی ل دهمی بهریابوونا شوپهشا 14 تیرمههی ل گوندی بیداری⁽³⁶⁾ ئاههنگهک گیران و پشتهقانییا خو بو شوپهشی دیار کرن⁽³⁷⁾.

ههژی گووتنییه لقیری، کو زورینهیا مهزن و ئاغایین زاخو نه ل گه ل قی شوپهشی بوون؛ چونکی شوپهشی ل دهستیکی دایه دیار کرن کو ئهف شوپهشه ژیهر بهرژهوهندیین ههژاران و جوتیاران و کریکاران بوو، ئانکو ب دژی بهرژهوندییین ئاغایان بوو⁽³⁸⁾، لهورا قان کهسان پشکداری د وان ئاههنگان دا نه دکرن ئهوین د هاتیینه گیران ب هه لکهقتا سهرکهقتنا شوپهشی⁽³⁹⁾.

ژلایهکی دیترقه، هه رچهنده زورینهیا خه لکی زاخو ب سهرکهقتنا شوپهشی خوشحالبوون، لی گهلهک ژ قی خه لکی ب تاییهت بین ژیین وان مهزن، نه رازیبوون ب شیوازی رهفتار کرنی ل گه ل بنه مالا شاه فهیسه لی دوویی، و کوشتنا وی و خیزانا وی ب شیوهکی "دردانه"، و دبیت ههستی ئایینی کارتیکرن ل سهروان کریت⁽⁴⁰⁾.

دوو: فهگهريانا مهلا مستهفا بارزانی و بارزانیان ژئیکهتیا

سوقیهتی:

پشتی بهریابوونا شوڤهشا 14 ی تیرمههئ ب چهند رۆژهکان، پارتی دیموکراتی کوردستان داخواییهک پیشکیشی سهروک و مزیران عهبدو لکههیریم قاسم کر کو رازی بیتن ل سهر زفرینا مهلا مستهفا بارزانی و ههقالین وی ژئیکهتیا سوقییتی بو عیراقی⁽⁴¹⁾.

عهبدو لکههیریم قاسم رابوو ب دهرکرنا یاسا لیبورینی ل سهر بارزانیان ل دۆر وان کاریت پی رابووین د ماوی (1943 - 1947) دا، قئ لیبورینی مهلا مستهفا بارزانی و ههقالین وی ب خوڤه دگرتن⁽⁴²⁾ پشتی دهرکهفتنا بریارا لیبورینی، بارزانی نامهیهک ئاراسته ی عهبدو لکههیریم قاسمی کر، تیدا باسی خهباتا کوردان و عهره بان بو بهیزکرنا کو مارا نوی، و ئاماژه ب شوڤهشین بارزان دا وهک بهشهک ژخهباتا گه لی کورد دژی داگیرکرنی، و ل دووماهیکا ناما خوڤا مهلا مستهفا بارزانی داخواز ژ عهبدو لکههیریم قاسمی کر رازی بیت بو فهگه رانا وی و ههقالین وی بو عیراقی و خزمهتکرنا کو مارا نوی⁽⁴³⁾. ل 2 ئهیلوئی 1958 ی عهبدو لکههیریم قاسمی بهرسفا نامهیا مهلا مستهفا بارزانیدا، و راکه هاند حکوومهت بخیرهاتنا وان دکهت، کو ههمی کار و ئاسانکاری دی بو هیته ئهجامدان⁽⁴⁴⁾ به لی عهبدو لسهلام محهمه د عارف رمخنه ل سهر بهرسفا عهبدو لکههیریم قاسم هه بوون، و گوت: ئه گهر ئه ف کاره ب منقه یی گریډاییا، ئه ز دا بهرسفا بارزانی ب دوو په یفا دم ئه وژی (ههره... هره...) ⁽⁴⁵⁾، بارزانی ل 10 ی ئهیلوئی نامهیهکا سوپاسیی بو عهبدو لکههیریم قاسم هنارت⁽⁴⁶⁾.

مهلا مستهفا بارزانی ل رۆژا 6 چریا ئیکئ 1958 گه هشته بهغدا، و ب ههزارهها خه لک ژ عهره بان و کوردان و کیم نه ته وه یین دیتر ل فروکخانهیا موسه ننا ژ بو پیشوازیکرنا وی ئاماده بوون⁽⁴⁷⁾. پاشان مهلا مستهفا بارزانی چوو به ئوتیلا سه میرئه میس و بوویه میهشانئ حکوومهتی، و ل رۆژا پاشتر مهلا مستهفا

بارزانی سهرمدانا عهبدو لکه رهیم قاسم کر و سوپاسیا وی ل سهر هه لویستی وی کر⁽⁴⁸⁾.

و د قوناغا دوو ییدا ل 16 ی نیسان 1959 پاپورا کروزیا یاجورجی گه هه شته به ندهری به سهره، و نهو بارزانییه د قی پاپوریدا بوون نهوین ژ نیکه تیا سو قی تی زقرین⁽⁴⁹⁾، پاشان به ره ق هه ولیری شه چوون و ژماریه کا زورا خه لکی پینشوازییا وان کرن⁽⁵⁰⁾.

قه گه ریا نا مه لا مسته فا بارزانی بو کوردستانی بوو یه جهی خوشحالی زورینه یا مله تهی کورد، و خه لکی زوربه یا باژیر و باژیر کین کوردستانی ب شیوی شاندا به ره ق به عدا قه چوون، ژ بو بخیره اتنا مه لا مسته فا بارزانی، د قی واری دا ری کخستین پارتی ل زاخو و دهوکی و ئامیدی بابوون ب ئاماده کرنا شاندا، دا کو بچنه به عدا و بخیره اتنا بارزانی بکه ن⁽⁵¹⁾، شاندى زاخو ژقان که سان پینکه هات⁽⁵²⁾: (مه لا صالح حاجی بالقوسی، عه لی هالو، شیخ جماله ددین بریفکانی، عومه ر هه سهن بامهرنی، نوعمان عیسا، ره ئوف مه لا جامی، هه سهن ئیبراهیم، عه بدول ره حمان هه جی عه لی، سانیا عه بدوله جید تیلی، مه لا عه بدول غه نی ئیبراهیم، صالح حامد، صادق عومه ر به زیری، شه عبان سه عید محهمه د، هه سن حسین خه یات، ره مه زان ئیبراهیم نه جار، عه گید یوونس، سه عید صالح سه عدی، مه لا قاسم ئیمکی، ئه حمه د ته یار ئیسماعیل، مسته فا محهمه د باتیفی (مستو محو)، محهمه د تاهر صادق برو و حسامه ددین محهمه د سه عدوللا⁽⁵³⁾).

هه ره وسا گه له ک ژ که سایه تین زاخو جودا جودا سهرمدانا بارزانی ل به عدا دکرن، و بخیره اتنا وی کرن، بو نمونه نیژیار حازم به گ سهرمدانا بارزانی کر، و دبیزیت: بارزانی د قی چا قی که قه تنیدا، با سی ره وشا خو ل نیکه تیا سو قی تی کر، و گووت مه هنده ک کارین باش بین ومهرگرتین، و مه چ کارین خراب نه ومهرگرتینه⁽⁵⁴⁾. هه ره وسا ئه فسه ری له شکه ری عیراقی یی خه لکی زاخو ره شید حاجی به دری ژی سهرمدانا بارزانی ل به عدا کر، و بخیره اتنا وی کر⁽⁵⁵⁾.

ژ لایه‌کی دیترفه، لژنا ناوچا زاخو یا پارتی، شاندهک ئاماده‌کر ژ بو بخیرهاتنا وان بارزانیین ژ ئیکه‌تیا سوڤیتی زفرین ل نیسانا 1959 ئەف شانده پیکدهات ژ بیکهاته‌یین جفاکیین زاخو ژ هوزین سندی و گولی و سلیقانه‌ییا وخه‌لکی باژیری زاخو ل گهل ئیکه‌تیا قوتابیین کوردستانی، ئەف شانده به‌ره‌ف هافینگه‌ها پیرمامه‌ چوون، ئیکه‌م جار شاندى زاخو ئەسه‌ده خوشه‌وی⁽⁵⁶⁾ ل گهل میرحاج ئەحمه‌دی⁽⁵⁷⁾ دیتن بخیرهاتنا شاندى زاخو کر⁽⁵⁸⁾، و په‌یشه‌ک بو وان خواند و گووت: راسته هەر شوژه‌شه‌کی چه‌ک دقیت، به‌لی دست هافیته پینوسه‌کی ژ به‌ریکا خو هیناته‌دمر و گووت ئەفه ژى دقیت⁽⁵⁹⁾. محمه‌د عه‌لی یوونس توفی⁽⁶⁰⁾ خواندنا کوردی باش دزانی، له‌ورا ئەو هاتبوو ده‌ستنیشان‌کرن دا به‌رسقا بخیرهاتنا میر حاج ئەحمه‌دی بدهت، توفی په‌یشه‌ک ب کوردی خواند و ب ناڤی هه‌می خه‌لکی زاخو بخیرهاتنا بارزانی و هه‌قالین وی کر⁽⁶¹⁾.

سى: هه‌لویستى خه‌لكى زاخو ژ بزاقا شه‌وافی:

بزاقا شه‌وافی ل باژیری مووسل ل رۆژا 8 ی ئادارا 1959، ژ لایى فه‌رمانده‌ی له‌شکه‌ری پینج یی مووسل عه‌بدو له‌وه‌هاب شه‌وافی⁽⁶²⁾، و فه‌رمانده‌ی له‌شکه‌ری دوو یی که‌رکووک نازم ته‌بچه‌لی و ریقه‌به‌ری هه‌والگیریا سه‌ریازی رفعت ئەلحاج سری هاته ئەنجامدان⁽⁶³⁾. ئەگه‌ری سه‌رهلدانا فی بزاقی بو پیشه‌چوونا حزبا کۆمونیست یا عیراقی و لایه‌نگرییا عه‌بدو له‌که‌ریم قاسم بو کۆمونیستان دزقرته⁽⁶⁴⁾. حزبا کۆمونیست بریاردا بوو ل رۆژا 6 ئادارا 1959 ی قیستقالا (پشته‌قانیین ناشتی) ل مووسل به‌یته ئەنجامدان کو ریخراوه‌ک بوو باراپتر ژ که‌سانین کۆمونیست پیکدهات. لی عه‌بدو له‌وه‌هاب شه‌واف دژی فی بریارى بوو، و ره‌تکر قیستقالا پشته‌قانیین ناشتی ل مووسل به‌یته ئەنجامدان؛ چونکی پتیریا خه‌لکی مووسل ژ نه‌ته‌وه‌خو‌ازین عه‌ره‌بیین موسلمان⁽⁶⁵⁾، له‌ورا عه‌بدو له‌وه‌هاب شه‌واف به‌ره‌ف به‌غداقه چوو، ژ بوو نه‌هیلا‌نا فی قیستقالی، و بارودوخین مووسل بو به‌ریسیین

به‌غدا رۆنكرن كو مه‌ترسييه ل سهر باژيړي، عه‌بدو له‌وه‌هاب شه‌واف زفري مووسل به‌ئي عه‌بدو له‌كه‌ريم قاسم يي رژد بوو ل سهر دانانا فيستقالي ل مووسل⁽⁶⁶⁾.

ناماده‌كاري هاتنه‌ كرن بو دانانا فيستقالي ل مووسل ژلايي كۆمونيستان و پشته‌فانين ناشتينيته، عه‌بدو له‌وه‌هاب شه‌واف ب هاريكاري هوز و بنه‌ماليين مولكدارين ناف باژيړي مووسل و نه‌ته‌وه‌په‌رستين عه‌ره‌ب، و ب پشتگي‌ريا كوومارا عه‌ره‌بي يا ئي‌كگرتي (سووريا و مصر)⁽⁶⁷⁾، ل گه‌ل هنده‌ك نه‌فسه‌ران ل به‌غدا و كه‌ركوكي وه‌كو رفعت حاج سري و نازم ته‌به‌چه‌لي ري‌ككه‌قتن كوده‌تاييه‌كي دژي فه‌رمانه‌روايا عه‌بدو له‌كه‌ريم قاسم و ل دژي زيده‌بوونا ده‌سته‌لاتا كۆمونيستان بكه‌ن⁽⁶⁸⁾.

هه‌ژماره‌كا زورا كۆمونيستان ل به‌غدا ل رۆژا 5 ي ئادارا 1959 كۆم بوون و ب ري‌كا شه‌مه‌نده‌فه‌را ناشتيني به‌ره‌ف مووسله‌ هاتن⁽⁶⁹⁾، و ل رۆژا 6 ي ئادارا 1959 ي فيستقال هاته‌ نه‌نجامدان⁽⁷⁰⁾، و ري‌پيشانه‌كا مه‌زن ل مووسل هاته‌ سازكرن و ب سه‌دان كه‌س ژ پشته‌فانين ناشتيني يين چه‌كدار تي‌دا پشكداربوون، و ل 7 ي ئادارا 1959 خو‌پيشانان هاتنه‌ كرن ل مووسل، و هيدي هيدي بارودوخ به‌ره‌ف نه‌خوشي فه‌ چوون⁽⁷¹⁾.

هه‌ژي گوتني يه‌ كو نه‌ندامين پارتى ديموكراتى كوردستان ل زاخو ب تاييه‌ت ژ قوتابي و لاوان، پشكدارى د فيستقالا ناشتيني ل مووسلدا كرن، و وان خو‌ خه‌ملاند بوو ب جل و به‌رگين كوردى. و ده‌مي گه‌هشتينه‌ مووسل درووشمين نيشتيماني ب براييه‌تيا كوردان و عه‌ره‌بان، و ب ژيانا عه‌بدو له‌كه‌ريم قاسمى و مه‌لا مسته‌فا بارزاني دگوتن. و د فيسته‌فالي دا و ژيه‌ر فان درووشمان هنده‌ك نه‌خوشي دناقبه‌را نه‌ندامين پارتى و حزبا كۆمونيست دا په‌يدا بوون، ئي ب ناشتيانه‌ و بي‌ زيان ب دووماهيك هاتن⁽⁷²⁾.

شه‌واف بزاڤا خو‌ راگه‌هاند ب به‌يانا ئيكي ل ئيزگه‌هي‌دا ل ده‌مژمي‌ر 7 ي سپي‌دي ل 8 ي ئادارا 1959⁽⁷³⁾. ئي ده‌نگي ئيزگه‌ي ل ده‌قه‌ره‌كا به‌رته‌نگ بوو ب تني ل مووسل بوو⁽⁷⁴⁾ و ل ده‌مژمي‌ر 12 ي نيشرو ئيزگه‌يي ديمه‌شقي به‌يانا بزاڤي

پراگهاند، ب قی چەندی بەلز دەنگوباسی پراگهاندنا بزاقی ل هەمی عێراقی هاتە بەلاشکر⁽⁷⁵⁾، لی عەبدولکەریم قاسم بەلز بەرسقا شەوافیدا، و رابوو ب هەنارتنا فرۆکەیان ژ بوو بوردومانکرنا بنگەهی سەرھەنگ عەبدولوەھاب شەوافی⁽⁷⁶⁾، د ئەنجامدا شەواف هاتە کوشتن⁽⁷⁷⁾، ب قی چەندی کاودانین مووسل تیکچوون و بەرەلایی پەیدابوو، بەلی حزبا کۆمۆنیست ل گەل پارتی دیموکراتی کوردستان رۆلەکی مەزن هەبوون دپاراستنا ئاسایشا باژیری، و هاریکاریا هیژین حکوومەتی کرن بۆ کۆنترۆل کرنا باژیری⁽⁷⁸⁾.

مللەتی کورد ب سەرکردایەتیا مەلا مستەفا بارزانی رۆلەک مەزن د قەمراندنا بزاقا شەوافیدا هەبوو، و ژمارەیکە چەکدارین کورد ژ ناوچەیین جودا جودا یین کوردستانی هاتن و ل نیزیک باژیری مووسل کۆمبوون، و خو ئیخستە ل ژیر فەرمانا هیژین حکوومەتیدا⁽⁷⁹⁾.

ئەفسەر و سەریازین کورد ل ناڤ بارەگایی لیوا پینج ل مووسل، رۆلەک بەرچاق هەبوون بۆ ژناڤرنا بزاقا شەوافی، و ئەفسەریین ل گەل حکوومەتی شیان باژیری بیخە ل ژیر کۆنترۆلا خو⁽⁸⁰⁾. پاشان هیژین بەرگری ملی سەر ب حکوومەتا عێراقیڤە، و ئەندام و لایەنگرین حزبا کۆمۆنیست ل گەل ھندەک ریکخستین حزبیدا ل مووسل، کەڤتنە کاری تولڤەکرنی و توندوتیژی دژی پشکدار و پشەقانیین بزاقی⁽⁸¹⁾، بەلی مەلا مستەفا بارزانی نەرازیبوونا خو بەرامبەر قان رەفتاران دەریری⁽⁸²⁾.

دەربارە ی هەلویستی خەلکی زاخۆ ژ بزاقا شەوافی، ل وی دەمی هەژمارەکا خەلکی زاخۆ ل مووسل بوون، ھندەک ژ وان سەریاز بوون و ھندەک ل گەل هیژا شەوافی بوون، بۆ نمونە: عسمەت دینو بەنستانی و ئەنومەر دەرۆیش زاخویی ل وی دەمی ل فەوجا سی بوون ل پەلا (فصیل) زیرەقانی عەبدولوەھاب شەوافی بخۆ بوون. ل دۆرقی چەندی عسمەت دینو دبیژیت: ل دەمی شەوافی پیلانا بزاقا خو داناتی ئەم کۆمکرین، و ئەم ب قی چەندی ناگەھدار کرن، و ئەز ئیک ژ وان کەسان بووم یین چووینە رەبیعە ئیزگە و چەک وەرگرتین کو ژ سووریا بووان هاتبوون، و من

ئەف پیزانینە گەھاندنە بەرپرسین پارتی ل مووسل، ل وی سەردەمی هەر ئیک ژ سبغەتوللا ئەمین مزووری و حەسەن تەیب بوون؛ چونکی ئەز ریکخستیئ نھینی بووم د ناڤ ریزین پارتیدا⁽⁸³⁾.

دەمی بزاقا شەوافی دەستپیکری، ئەفسەر و پلەدارین کورد د ناڤ لەشکەری عیراقیدا ل مووسل هاتنە گرتن ژ لایئ پێشتەقانیین شەوافیشە، ژ وان جیداری ئیکئ ل بەتالیونا ئەندازیاری ل لیوا پینچ رەشید حاجی بەدری سندی، و پشتی بزاق ژ ناڤچویی ژ لایئ هیزین حکوومەتیڤە هاتنە ئازاد کرن⁽⁸⁴⁾.

ل دەمی بزاقا شەوافی ئەندامئ پارتی مەلا عەبدوڵکەریم صوفی ل مووسل بوو، و د ناڤ ریکخستین پارتیدا کاردکر، دبیزیت: خسرو توفیق⁽⁸⁵⁾ ھنارتە من و گوٲ بیژە کوردان ل مووسل خۆپیشاندانئ بکەن، خۆپیشاندان ھاتە کرن و ئەنومەر مایی کەفتە پێشیا خۆپیشاندەرا⁽⁸⁶⁾. و خەسرو توفیق بلەز تەتەرەک ھنارتە دھۆک و زاخو و نامەھیک دایی، تیدا فەرمان ل لیژنەییین زاخو و دھۆکئ یین پارتی کر، ب زویترین دەم ھەر چەکدارەک ھەبیت بەرەڤ مووسل بچیت، و ھاریکاریا هیزین حکوومەتی بەیتە کرن بو ژ ناڤرنا بزاقا شەوافی⁽⁸⁷⁾.

دەمی دروستبوونا بزاقئ ئەندامەکی چالاکئ حزبا کۆمۆنیستا عیراقی ژ خەلکئ زاخو ب ناڤئ تەھا محەمەد تەھا جەقسی ل مووسل بوو، ئیکسەر ھاتە زاخو و گوٲتەرەک بو خەلکئ زاخو خواند تیدا بەحسئ بزاقئ کر و ب توندی ھیرش ل سەر بزاقا شەوافئ کر⁽⁸⁸⁾.

ھەرھەسا ل باژیری زاخو ئامادەکاری ھاتنە کرن ژ لایئ حزبا کۆمۆنیست و پارتیڤە داکو ھاریکاریا حکوومەتی بکەن و ل دژی بزاقئ براوەستن، و لیژنەھیک ھاتە دانان ب سەرپەرشتیا جاسم جاسم و سامی ئەسەد مەعرووف، ئەڤ لیژنە ب نڤیسینا ناڤین وان کەسانین چەکدار رابوو داکو بچنە مووسل چ کۆمۆنیست بن یان پارتی، و ھەر کەسەکی قیابا ناڤئ وی دەھاتە نڤیسین، و شەفیک محەمەد سەعدوللا ب کاری نڤیسینا ناڤان رادبوو⁽⁸⁹⁾.

پشتی ناڤ هاتینه نشیسن حزبا کۆمۆنیست ب سه‌په‌رشتیا محهمهد عه‌زوو و پارتی دیموکراتی کوردستان ب سه‌په‌رشتیا صالح یوسفی، خه‌لکی زاخۆ ژ ههمی هوزان کۆمکرن و ب ترومیپیلین (پاص) سویارکرن و به‌ره‌ڤ مووسل ڤه‌چوون، داکو دژی بزاقا شه‌واف براوه‌ستن⁽⁹⁰⁾. گه‌له‌ک خه‌لک ژ زاخۆ و گوندین ده‌روبه‌رین وی چوون، وه‌کو سلیمان حاجی به‌دری⁽⁹¹⁾، عه‌بدو لره‌حمان دینو، حه‌مید شه‌ریف، حه‌جی قادو⁽⁹²⁾، محهمهد ته‌یار، محهمهد ته‌ها سلیمان و مه‌لا نوره‌ددین صوفی و گه‌له‌کین دیترا⁽⁹³⁾.

ده‌می خه‌لکی زاخۆ گه‌هشتینه مووسل، گه‌له‌ک توندو تیژی ل مووسل هاتبوو کرن، خه‌لکه‌ک هاتبوو کوشتن و لاشین وان هه‌لاویستیوون و ره‌فتاره‌کا نه‌باش ل گه‌ل وان ده‌اته کرن⁽⁹⁴⁾، خه‌لکی مالین مووسلیان و نه‌ته‌وه خوازین عه‌ره‌ب تالان دکرن⁽⁹⁵⁾. نیژیار حازم به‌گ ل وی ده‌می ل مووسل بوو دبیژیت: "ده‌می بزاقا شه‌وافی سه‌رنه‌که‌فتی هه‌ژماره‌کا زۆرا کوردین ئیزدی ژی ب لوریان به‌ره‌ڤ مووسل ڤه‌ ده‌اتن، و گه‌له‌ک ژ وان جوتیاربوون ل زاخۆ، ده‌می گه‌هشتینه مووسل رابوون ب کارێ تالانکرنی دژی نه‌ته‌وه‌په‌رستان و مالین مووسلیان یین پشکار د بزاقی دا تالانکرن، و هاریکاریا من کرن هه‌تا ئه‌ز ژ مووسل دمه‌که‌فتیم"⁽⁹⁶⁾.

ده‌می بزاقا شه‌وافی توند و تیژی نه‌بتنی ل باژییری مووسل هاتنه روودان، به‌لکو هنده‌ک باژییرین کوردی ژی جوهره‌کی نه ئارامیی بخۆڤه دیت، بو نمونه هنده‌ک به‌رپرین حکومه‌تی ل ده‌وکی هاتنه کوشتن ژ وان قابمه‌قامی باژییری عه‌بدو للاً حه‌سه‌ن ئه‌لجبوری و و نوژدار سه‌عه‌ده‌دین ئه‌لچه‌له‌بی و مه‌ئموری بنگه‌هی کومیسهر ئه‌لخشاب⁽⁹⁷⁾.

سه‌باره‌ت ناڤخویا باژییری زاخۆ، هه‌ردوو حزبین پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبا کۆمۆنیستا عیراقی، شیان کونترولا جه‌ماومری بکه‌ن و نه‌هیلن کوشتن و تالانکرن رووبه‌ن وه‌ک باژییرین دیترا، هه‌ر چه‌نده د ڤی ده‌میدا گه‌له‌ک ژ خه‌لکی گوندین ده‌روبه‌رین زاخۆ، هاتبوونه د ناڤ باژییریدا و ل ده‌ڤ قشلا زاخۆ کۆم بیوون، و داخواز دکرن به‌رپرس و ڤه‌رمانبه‌رین نه‌ته‌وه په‌رستین عه‌ره‌ب به‌ینه

كوشتن. به ئی سامی ئەسعد مه عرووف و هه سه ن هه جی خه لیل و خوآستی فه رمان ره شید، رابوون ب پاراستنا فان كه سان، و نه هیلان چ كارین نه باش به یینه نه نجامدان، ئەف كه سین عه رب هاتنه فه گوه استن بو مووسل، و چ زیان نه گه هه شتنه وان⁽⁹⁸⁾.

هه لبه ت فان كاودانان ترس ل دهف به ریرسین حكوومی ل وی سه رده می ل زاخو په یداكر، قایمه قامی زاخو ل وی ده می سه ره نه نگ سالم عه بدولر مزاق نه لئه سه وه، دبیتیت: ده می "شوره شا" شه وافی دروست بووی، كه له ك چه كداران ژ پارتی و كو مونیستان باره گایی قایمه قامیا زاخو دوریچكرن، و ژمارا وان د گه هه شتنه نیزیك (400) كه سان، و هه ر ئیک ژ صالح یووسفی و نوعمان عیسی سهر كرده یه تیا وان دكرن. و داخاز ژ من كرن بو وان چه کی و ترومپیلان ناماده بكه م، داکو بچه مووسلی و دژی شه وافی شه ری بكه ن. قایمه قام دبیتیت: "ئه ز كه له ك د ترسام و من داخوازی ژ متصرفی هه ولیری سهر دار روكن عه لئه ددین هه مودی كر داکو د هاوارا من به ییت"⁽⁹⁹⁾.

ده می شه واف هاتیه كوشتن، حكوومه تی هیزه ك ژ مووسل بو پاراستنا قایمه قام و فه رمان به رین عه رب ل زاخو هنارت. به ئی ل دویش داخوآزیا نوینه رین پارتی هه می فه رمان به رین عه رب بو مووسل هاتنه فه گوه استن⁽¹⁰⁰⁾.

دیسان سه ره نه نگ سالم نه لئه سه وه دبیتیت: "چه كداران هه ولدا هیرش بكه نه مالین ئاغایین ده فه ری، ب تاییه ت مالا حاجی ئاغای و ترومپی و خانیی وی هاته سوتن، و رمز و باغین حاجی ئاغای و عه زیزی یاقوی هاتنه ژ ناخبرن"⁽¹⁰¹⁾.

دبیت قایمه قامی زاخو زیده رویی د نشی سینا خو دا كرییت، ئی كاودان كه له كین مه تر سیدار بوون، ب تاییه ت پستی كوشتنا قایمه قامی ده وکی. و سه بارت ده ریخه ستنا فه رمان به رین عه رب، هه لبه ت خه لکی ده فه ری رازی نه دبوون، كه سه کی پشته فانی شه وافی ل ده فه ری بمینیت.

ده می بزاقا شه وافی روودایی، هه ده ك ده نگو باس ل زاخو به لاقبوون، كو دی عه بدولوه اب نه لشه واف ره قییت و به ره ف سووریا فه جیت، له ورا خه لکی زاخو رابوون

ب پێکهینانا هیزین زیرهقانیی، و هیزهك ژ (9 - 10) كهسان پێكهاتن، و ههمی رێكین سهرهكی ل دهقهره زاخۆ گرتن، وهكو رێكا گهلیی زاخۆ و رێكا ئیبراهیم خهلیل و رێكا بیداری⁽¹⁰²⁾. ژلایهكی دیترفه هیزهك ب سهركردایهتیا سهید عهבוوش عهبدی غهزالا ژ دهقهره سلێقانهییا، ژ رویاریی دیجله دهریازبوو، و چوووه گوندی عوینات ل دهقهره رهبعه، داكو رێکی ل عهبدولوههاب شهوافی بهیته گرتن نهگهر ههولدا بجیته سووریا⁽¹⁰³⁾.

د روودانیی بزافا شهوافیدا كهسهك ژ خهلكی زاخۆ ل رۆژا 9 ئادارا 1959 ژ لای پشتهقانیی شهوافیقه دهیته كوشتن، نهوژی جیداریی دوویی (محهمهد جهمیل صالح)⁽¹⁰⁴⁾، ل دهمی وی و سهربازین ل كهلدا هیرشكرینه بنگههی شهوافی، و ل دهمی هیرشی وان ئهف درووشمه دگۆتن (بژیت برایهتیا كوردان و عهرهبان) (بژیت پههلهوانی مهزن عهبدولكهریم قاسم)⁽¹⁰⁵⁾، ههروهسا دهمی خهلكی زاخۆ د هاوارا حكومهتیدا چووین كهسهك دی هاته كوشتن نهوژی (حهسهن عهلی بیئاسی) بوو⁽¹⁰⁶⁾. و دهمی جهنازهیی جیداریی دوویی (محهمهد جهمیل صالح)، گههشتیه زاخۆ، ئژنا ناوچا پارتی رابوو ب ریکخستنا خۆپێشاندهكی دژی بزافا شهوافی، و دووباره خهلكی زاخۆ پشتهقانییا خۆ بوو حكومهتا عهبدولكهریم قاسم دوپاتكر⁽¹⁰⁷⁾.

ههژی گوتنییه بهرمیی ئیکهتیا نیشتیمانی⁽¹⁰⁸⁾ ل زاخۆ بهیاننامهیهك بوو خهلكی زاخۆ دهریخست، تیدا هاتبوو كو داگیركه ر ب رێكا کریگرتییی خۆ ههولدهن نهخۆشیی بوو كۆمارا عیراقی دروست بکهن. بهئی ئهو ههر جار روبهرووی گهلی عیراقی دبن ئهوی بهرهقانیی ژ كۆمارا خۆ دکهن، ههروهسا هیزین نیشتیمانی پهرومیین عیراقی ژ ب هوشیارانه بهرهقانیی ژ كۆمارا خۆ دکهن. بهرمیی ئیکهتیا نیشتیمانی ل زاخۆ داخواز ژ خهلكی باژیری کر بوو، پاراستنا دهستکهفتینی شوپرهشا خۆ بکهن، و دژی داگیرکه ران و ههقالبهندیی وان براوهستن⁽¹⁰⁹⁾.

چوار: هه‌لۆیستی خه‌لكی زاخۆ ژ هه‌ولاً كوشتنا عه‌بدولكه‌ریم

قاسم:

پشتی بزاقا شه‌وافی تیكچووپی، ناكوكی د ناقبه‌را نه‌توهه خوازین عه‌ره‌ب و حزبا كۆمۆنیستدا قولتر لی هاتن، و حزبا به‌عسا عه‌ره‌بییا ئیشتراکی پلان دانابوو، بۆ ژناقبرنا عه‌بدولكه‌ریم قاسمی؛ چونکی ب دیتناوان نه‌و پشته‌قانی سه‌ره‌کی یی كۆمۆنیستانه ل عیراقی. له‌ورا پلان هاته دانان بۆ كوشتنا عه‌بدولكه‌ریم قاسمی، و نه‌ف پلانه ل رۆژا 7 چریا ئیكی 1959 ل جادا ره‌شید ل به‌غدا هاته بجه‌هینان، به‌ئ عه‌بدولكه‌ریم قاسم بریندار ببوو⁽¹¹⁰⁾.

سه‌ركردایه‌تیا سیاسی یا كوردی ب توندی نه‌ف كریاره رسوا كر و دژی وی راوه‌ستا، خه‌لكی زاخۆ ژ ب قی چه‌ندی یی خو‌شحال نه‌بوو، له‌ورا نقیسینگه‌ها خه‌بات ل زاخۆ رابوو ب هنارتنا نامه‌یه‌کی بۆ قاسمی، تیدا نه‌رازیبوون و دزایه‌تیا خو ل سه‌ر هه‌ولاً كوشتنا عه‌بدولكه‌ریم قاسمی دیاركرن. هه‌روه‌سا كومه‌ك ژخه‌لكی زاخۆ نامه‌یه‌ك ب ناقی (هیزا دیموكراتی ل زاخۆ) ب ریکا رۆژناما خه‌بات بۆ عه‌بدولكه‌ریم قاسم هنارتبوون، ژ لای (1600) كه‌سانشه هاتبوو ئیمزا كرن، و تیدا ب توندی دژی قی هه‌ولی راوه‌ستان، و داخوازا ژیه‌کی درێژ بۆ قاسمی خواستبوون⁽¹¹¹⁾.

پشتی ده‌ركه‌فتنا عه‌بدولكه‌ریم قاسمی ژ نه‌خوشخانی خه‌لكی كوردستانی كه‌له‌ك دلشاد بوو، و پیروزیهای لی كرن. خه‌لكی زاخۆ ژ ب ریکا رۆژناما (خه‌بات) پیروزیهای عه‌بدولكه‌ریم قاسمی كرن ب هه‌لكه‌فتا سلامه‌تیا وی، ژ وان كه‌س و لایه‌نین نامه و بروسكه فریكرین، ئه‌رمه‌نین زاخۆ پیروزیهایه‌ك ب هه‌لكه‌فتا ده‌ركه‌فتنا قاسمی هنارتبوون، و ژ لای (120) كه‌سایه‌تیین ئه‌رمه‌نشه هاتبوو ئیمزا كرن هه‌روه‌سا نقیسینگه‌ها خه‌بات ل زاخۆ ب ناقی ملله‌تی كورد ل زاخۆ پیروزیهای ل قاسمی كرن⁽¹¹²⁾. و فان لایه‌نان پیروزی لی كرن: لژنا كریكارین ئافاكرنی ل زاخۆ، سه‌ندیكا كریكارا ل زاخۆ، كومه‌لا براهه‌تی ل ناحیا

سلیڤانهییا، کومه‌لا هیڤی یا جوتیارا ل ناحیا گولیا، کومه‌لا شوڤم‌ش یا جوتیاران ل ناحیا سندییان⁽¹¹³⁾، ئیکه‌تیا جوتیاران ل گوندی ئافخانی ل ناحیا سلیڤانهییا، گوشت فروشین زاخو، (312) ئیمزا ب ناڤی کاسبکارین زاخو، لایه‌نگرین ئاشتی ل زاخو، جوتیارین ده‌قهر سندییان ل زاخو، (40) ئیمزا ب ناڤی دهمزگه‌هی فیڤکرئی یی قوتابخانه‌یی قهزا زاخو. ئیکه‌تیا قوتابیان ل زاخو، (13) ئیمزا ب ناڤی که‌سایه‌تیین ئاینی ل زاخو، کومه‌لا جوتیارین ئهرمه‌ن ل زاخو⁽¹¹⁴⁾، گومرکا زاخو، و ریڤه‌به‌ریا ناسناما زاخو⁽¹¹⁵⁾.

هه‌روه‌سا ل ده‌می عه‌بدو‌لکه‌ریم قاسمی د کونگره‌کی رۆژنامه‌فانیدا ل رۆژا 3 کانونا ئیکی 1959 ی دیارکری، کو ژ نه‌خوشخانی دهرکه‌فت، خه‌لکی قهزا زاخو رابوون ب گیرانا ئاهه‌نگین که‌یف و خوشیی، و رابوون ب جوانکرنا باژیری و ریڤه‌به‌ریین میری و قوتابخانه‌یان و دهمزگه‌هین حکوومی و بازارا. و نشیسینگه‌ها خه‌بات ل زاخو رابوو ب جوانکرنا نشیسینگه‌ها خو ژ نافخو و ژده‌رفه ب گولین رهنکا و رهنگ و گلوپان، و ئارمین بائکیش ب دیوارانڤه هاتنه هه‌لاویستن، و بو ماوی سی رۆژان و ب قی هه‌لکه‌فتی ئاهه‌نگه‌ک ل زاخو هاته گیران، و میه‌شانداریه‌کا مه‌زن ب قی هه‌لکه‌فتی هاته ریکخستن. ل دۆر قی ئاهه‌نگی رۆژناما خه‌بات راپورته‌کا دریز و به‌رفره نشیسی، و تیدا هاتبوو: ل سپیده‌هیا رۆژا 4 کانونا ئیکی 1959 جه‌ماومری زاخو هه‌می ب زه‌لام و ئافره‌ت و زاروکڤه کۆم بوون بو ئاهه‌نگ گیرانی. قایمه‌قامی زاخو مه‌حموود هه‌سه‌ن ئه‌مین ل که‌ل سه‌ره‌ه‌نگ وه‌حید حسین بامه‌رنی و دادومر و هاریکاری پولیسان، و هه‌ژماره‌کا فه‌رمانبه‌ران د قی ئاهه‌نگیدا ناماده بوون و چوونه ده‌ستین ئیک و پیروزیاهی ل ئیک و دوو کرن. و پشتی نشیژا ئه‌ینی خوارن هاته ناماده‌کرن ل ده‌ق باره‌گایی رۆژناما خه‌بات، پشتی ده‌می خوارنی هه‌می پیڤکه‌ه چوونه گوره‌پانا ئاهه‌نگی هه‌ژی گۆتئییه، وه‌کو دهریرین ژ خوشیی ب قی هه‌لکه‌فتی هه‌ر ئیک ژ که‌ریم چایچی و عه‌بدو‌للا حه‌جی عه‌بدو‌لقادر، رابوون ب به‌لاڤکرنا چایی و شه‌ریه‌تی بو هاولاتیان بی به‌رامبه‌ر⁽¹¹⁶⁾.

یا گرنگ لقییری ئەوه پارتی دیموکراتی کوردستان کو هیشتا ل وی دەمی دەستویریا فەرمی نەومەرگرتبوو، کار دکر بو ب کارهینانا قان هەلکەفتان بو بهیژکرنا ریکخستنن خو ل دەقەرئ. بو نموونه دەمی ئاھەنگەک ل باژییری دەوکی ب سەرپەرشتیا نئیسینگەھا خەبات ل 6 کانونا ئیکی 1959، ھاتیە گیران، خەلکی زاخو ب سەرپەرشتیا نئیسینگەھا خەبات ل باژییری بەرھە دەوکی قە چوون، و پشکداری د ئاھەنگیدا کرن، و پەیوەندیین ھەردوو لایەنان بەیژ کەفتن⁽¹¹⁷⁾.

دەمی نئیسینگەھا خەبات ل زاخو ئاھەنگەک گیرایی ل 18 کانونا ئیکی 1959 ب هەلکەفتا سەلامەتیا عەبدولکەریم قاسمی، شاندهک ژ باژییری دەوکی کو ژ (19) ترومبیلان پیکھاتبوون، بەرھە باژییری زاخو قە چوون، ب مەرھما پشکداری د ئاھەنگیدا⁽¹¹⁸⁾. و ل بازاری کەفن یی زاخو ھاتنە خوار⁽¹¹⁹⁾، خەلکی زاخو پيشوازیهکا گەرم ل خەلکی دەوکی کرن، و پیکشە دگوتن (ھاتن ھاتن بخیرھاتن... خەباتا دھوک بخیرھاتن). و ب قی ھەلکەفتی ئوسمان قازی⁽¹²⁰⁾ ب ناقی خەلکی زاخو بخیرھاتنا شاندی دەوکی کر، پاشان عەبدولحافز ئەنومر پەیشەک ب ناقی نئیسینگەھا دەوکی خواند⁽¹²¹⁾. پاشان شاندی زاخو دگەل شاندی دەوکی ب ریبیقانەکی بەرھە گومرکا زاخو یا کەفن (سەری گوندکی) چوون د ریکیدا ھژمارەکا مەزن یاخەلکی زاخو درووشم دان ھەتا گەھشتنە دووماھیکا تاخی گوندکی ل وییری کەسەک ژ خەلکی زاخو چووێ سەربانی ترومبیلەکا تەکسی و ب بلندترین دەنگ گازیکر (بژیت کورد بژیت کوردستان) و لدووماھیی گوت (لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ)⁽¹²²⁾، ژلایەکی دیترفە بنگەھی خەبات ل گوندی بیتاسی ژ یابوو ب گیرانا ئاھەنگەکی ب قی ھەلکەفتی⁽¹²³⁾.

ب قی رەنگی دیار دبیت پارتی ھەولدا بریکا قان جوړە چالاکیان، پەیوەندیین ریکخستنا خو ل دەقەرئ بەیژتر بکەت.

پینچ: هه‌لویستی زاخۆ ژ کیشه‌یا نه‌ته‌وه‌میا کوردی ل ههر سی پارچه‌یین دی یین کوردستانی 1958 - 1961:

خه‌لکی ده‌قه‌را زاخۆگرنگی ددا کیشه‌یا نه‌ته‌وه‌می یا کوردی ل ههر سی
پارچه‌یین دی یین کوردستانی، کو ل وی ده‌می گه‌له‌ک سته‌م و زۆرداری ل
کوردان ده‌اته‌ کرن ژ لایئ ده‌وله‌تین داگیرکهرین کوردستانی‌شه.

1. باکووری کوردستانی (تورکیا):

سه‌ره‌لدانا شو‌ره‌شا 14 تیرمه‌هی ل عیراقی و باشبوونا کاودانین کوردان
ل کوردستانا باشوور (عیراقی)، کارتیکرن ل سه‌ر کوردین کوردستانا باکوور
(تورکیا) ژ ی هه‌بوو، و جوشا وان بلندبوو⁽¹²⁴⁾، ب تایبه‌ت ده‌وله‌تا تورکیا سته‌م و
زۆرداریه‌کا مه‌زن ل وان دکر⁽¹²⁵⁾.

خه‌لکی زاخۆ ئاگه‌دار بوو ژ وی سته‌م و زۆرداریا ده‌سته‌ه‌لاتدارا ده‌وله‌تا
تورکیا دژی کوردان ب کارده‌ینای، ب تایبه‌ت ل قی ده‌می زیندانیین کورد
دزیندانیین تورکیادا ب هه‌می جو‌را ده‌اتنه‌ ئه‌شکه‌نجه‌دان، و ژ ئه‌نجامی قی
ئه‌شکه‌نجه‌دانئ گه‌له‌ک ده‌اتنه‌ کوشتن⁽¹²⁶⁾، ژ وانا ئیک ژ قوتابیین کۆلیژا یاسای
ل زانکۆیا ئه‌نقه‌ره‌ ب ناقی (ئهمین پانی) کو ل ژیر کارتیکرنا ئه‌شکه‌نجه‌دانئ
گیانئ خو ژ ده‌ست دا⁽¹²⁷⁾.

خه‌لکی ده‌قه‌را زاخۆ نه‌پرازیبوونا خو ل سه‌ر قان جو‌ره‌ کریاران ده‌ری، و ب
رێکا نامه‌یان ئه‌ف کریاره‌ رسوا کر، و ب توندی ئیدانه‌ کرن. ته‌خ و چینین جودا
جودا ژ خه‌لکی زاخۆ نامه‌ بو‌ رۆژنامه‌ خه‌بات قریکرن، و تیدا هه‌لویستی خو
دیارکرن. ژوان نامه‌یان، نامه‌یا زاناییین ئاینی ل زاخۆ کو ژ لایئ (15) زاناییین
ئاینیشه‌ هاتبوو ئیمزا کرن، هه‌روه‌سا کریکارین ئافاکرنئ ل زاخۆ نامه‌یه‌کا
نه‌پرازیبوونی پیشکشکر بوو، کو ژ لایئ (تاهر مه‌حموود، عومه‌ر عه‌بدی، بالی صالح،
عه‌لی یه‌عقوب، شیخ جه‌ماله‌ددین شیخ محیه‌ددین و ته‌مر ته‌یب) فه‌ هاتبوو ئیمزا

کرن، ل گه‌ل ئیمزا (268) کریکارا، هه‌روه‌سا هه‌ردوو ئه‌ندامین به‌رچاقین پارتی ل زاخۆ ئوسمان محهمه‌د قازی و شه‌عبان سه‌عید ژێ نامه‌یین نه‌رازیبوونی فریکر بوون، و هه‌روه‌سا کاسبکارین دیموکراتین زاخۆ نامه‌یه‌ک ب ئیمزا (156) که‌سان فریکر بوون ژوان (سه‌ید ئیبراهیم سه‌ید سه‌هن، عه‌لی هوزی، عه‌بدو‌لکه‌ریم مه‌لا خالد و چه‌جی عه‌بدو‌لقادر حسین)، هه‌روه‌سا نامه‌یه‌ک ب ئیمزا محهمه‌د عه‌لی یوونس توفی ب ناغی قوتابیین کوردین دیموکراتی ل زاخۆ هاتبوو هنارتن. د قان نامه‌یاندا خه‌لکی زاخۆ نه‌رازیبوونا خو‌ دژی ره‌فتارین ده‌سته‌ه‌لاتدارین ده‌وله‌تا تورکیا ل گه‌ل ملله‌تی کورد و ب تایبه‌ت ل گه‌ل فی قوتابی دیار کرپوو⁽¹²⁸⁾.

حکومه‌تا تورکیا به‌رده‌وام بوو ل سه‌ر سیاسه‌تا خو‌ دژی ملله‌تی کورد ل تورکیا، و ب مه‌رهما ژناڤبرنا هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی کوردی ل تورکیا، ل کانونا دووی 1961 ی رابوو ب گرتنا (49) که‌سایه‌تیین کورد ل کوردستانا تورکیا، ژ ره‌موشه‌نبیرو ئه‌ندازیار و نه‌فسه‌ران⁽¹²⁹⁾، گه‌لی کورد ل کوردستانا عیراقی ب گشتی نامه‌یین نه‌رازیبوونی بو قونس‌لخانا تورکیا هنارتن، و ئه‌ف نامه د ره‌ژن‌اما خه‌بات دا به‌لاڤکر بوون، کو ل دۆر دادگه‌ه‌کرنا قان که‌سان ژلایئ ده‌سته‌ه‌لاتا تورکیشه، جه‌ماومری کورد ل مووسل نامه‌یه‌ک ل دۆر دادگه‌ه‌کرنا قان (49) که‌سین کورد پیشکیشکرن، کو هاتبوو ئیمزا کرن ژلایئ (312) که‌سانشه ژوان سه‌بری بوتانی بوو ژ خه‌لکی زاخۆ و نامه‌یه‌کا دیتر هاتبوو فریکر ژلایئ ئافره‌تین کوردستان ل مووسل، کو هاتبوو ئیمزا کرن ژلایئ (106) ئافره‌تانشه، ژوانا عه‌یسا عه‌بدو‌لره‌حمان و عه‌یسا یوونس و قه‌دریا بوتانی ژ ئافره‌تین زاخۆ بوون، هه‌روه‌سا نامه‌یه‌کا دیتر ژلایئ (جحافل العمال الاکرا - ده‌سته‌کا کریکارین کورد) ل مووسل هاتبوو هنارتن کو ژلایئ (265) که‌سانشه هاتبوو ئیمزا کرن، ژ وان مه‌لا عه‌بدو‌لکه‌ریم صوفی ژ خه‌لکی زاخۆ بوو⁽¹³⁰⁾.

2. رۆژهه‌لاتی کوردستانی (ئیران):

پشتی سه‌ره‌لدانا شوڤه‌شا 14 تیرمه‌هی 1958 ی ل عیراقی، ئەقی شوڤه‌شی کارتیکرنه‌کا مه‌زن ل سه‌ر ملله‌تی کورد ل پارچه‌یین دیین کوردستانی هه‌بوو، ژوانا کوردستانا رۆژه‌لات (ئیران)، و ملله‌تی کورد ل ئیرانی خوشحالبوون ب قی شوڤه‌شی، ب تایبه‌ت پشتی ئەو ده‌ستکه‌قتین ملله‌تی کورد ل عیراقی ب ده‌ستخوڤه‌هیناین⁽¹³¹⁾. له‌ورا حکومه‌تا ئیرانی رابوو، ب ڤاگه‌هاندانا باری نه‌ ئاسایی ل ده‌قه‌یین کوردی ل 24 ئەیلولا 1958 ی، داکول ژیر کونترۆلا ویتسه‌ نه‌ده‌رکه‌فن⁽¹³²⁾.

حکومه‌تا ئیرانی و ژ بو کونترۆلکرنا کاودانان ل کوردستانا ئیرانی، رابوو ب گرتنا ب سه‌دان کوردان⁽¹³³⁾، و بریارا سیداره‌دانا هه‌ر چوار نه‌ته‌وه‌خوآزین کورددا (غه‌نی بلوریان، ئیسماعیل قاسملو، عه‌زیز یوسف و ره‌حمه‌تی شه‌ریعه‌تی) دابوو⁽¹³⁴⁾.

خه‌لکی زاخو نه‌رازیبوونا خو ژ بریارا سیداره‌دانا قان که‌سان ده‌ربری بوو، له‌ورا ب ریکا رۆژناما خه‌بات بروسکه‌یه‌ک هه‌نارتن، تیدا هاتبوو: "...جه‌ماومری گه‌لی کورد ل زاخو نه‌رازینه و نه‌ل گه‌ل هه‌وین زۆردارینه ئەوین حکومه‌تا ئیرانی ل دژی گه‌لی کورد ل کوردستانا ئیرانی ب کارده‌ینت، و ب تایبه‌ت ئەو حوکمی هاتیه‌دان ل سه‌ر خه‌باتکه‌رین کورد غه‌نی بلوریان و هه‌قالین وی ب سیداره‌دانا وان، و داخوآز دکهن ئەف حوکمه‌ نه‌مینیت و هه‌می نیشتمانیه‌روه‌یین کورد به‌یینه‌ نازادکرن..." و ئەف بروسکه‌یه‌ ژلایی (832) که‌سانشه‌ هاتبوو ئیمزا کرن، ژ وانا مه‌لا صالح حاجی بالقوسی⁽¹³⁵⁾. هه‌روه‌سا خه‌لکی گوندی بی‌تاسی ژ بروسکه‌یه‌ک هه‌نارتن، و تیدا نه‌رازیبوونا خو دیار کریوون، ل دژی وان پیلانین ده‌سته‌ه‌لاتدارا ئیرانی ل دژی نه‌ته‌وا کوردی ب کارده‌ینت، ب تایبه‌ت ده‌ریخستنا حوکمی سیداره‌دانی بو وان چوار نه‌ته‌وه‌ خوآزین کورد⁽¹³⁶⁾.

3. رۆژئاڤا كوردستانى (سووریا):

سەرهلدان شۆرەشا 14 تیرمههه 1958 ل عیراقى، و ئەو دەستكهفتین كهفتینه د دهستى گهلى كورد ل عیراقى، و ب تايهت فهگهريانا سهروكى پارتى ديموكراتى كوردستان مهلا مستهفا بارزانى بو عیراقى، بويه جهى خوشحاليا گهلى كورد ل كوردستانا رۆژئاڤا (سووریا)⁽¹³⁷⁾، و ب قى ههلكهفتى ئاههنگ ل باژيرين قامشلو و هسهكى و كهلهك باژيرو باژيركىن ديترهاتنه گيران⁽¹³⁸⁾.

ل قى سهردهمى كوردستانا رۆژئاڤا ل ژير حوكمرانيا (كۆمارا عهरेبى يا ئيگرتى) بوو. و ل دهسيكى ئەف ئيگرتنه جهى رازيبوونا گهلى كورد ل سووریا بوو، ب هيشيا ب دهستفههينانا ئارمانجين خويين نهتهوهيى، بهلى ئەف ئارمانجه بجه نههاتن، ههروهسا نهخوشى د پهيوهنديين عیراقى و كۆمارا عهरेبى ئيگرتيدا پهيداوون ب تايهت پشتى بزاقا شهوافى ل 8 ئادارا 1959 ى⁽¹³⁹⁾.

پارتى ديموكراتى كورد ل سووریا⁽¹⁴⁰⁾ پشتهقانيا سياسهتا عهبدولكهريم قاسمى كر دژى كۆمارا عهरेبى يا ئيگرتى؛ چونكى پارتى ديموكراتى كوردستان ل عیراقى پشتهقانيا قاسمى دكر. لهورا كاودان ل كوردستانا سووریا تيگچوون و حكومهتا سوورى رابوو ب ئەنجامدانا ههوهكى بو گرتنا ئەندام و پشتهقانيين (پارتى ديموكراتى كورد - سووریا)، و ب دههان چالاكثانيين (پارتى) ل سووریا هاتنه گرتن ژوان ئەندامين لژنا مهركهزى بوون، و يا ژ ههمي گرنكتر سكرتيرى (پارتى) ئوسمان سهبرى ژى ل تهباخا 1960 ى هاتبوو گرتن⁽¹⁴¹⁾.

خهلكى دهقرا زاخو نهرازيبوونا خو ل سههه گرتنا ئەندامين (پارتى) ل سووریا ديار كرن، و رابوو ب ههنارتنا بروسكهكى ب ريكا رۆژناما خهبات بو قونسلاخانا كۆمارا عهरेبى ئيگرتى و ههدهك قونسلاخانهيىن ديتر، و بو حزب و ريكخراوان ل كۆمارا عیراقى، تيدا داخواز ژ وان كريبو دادگههكرنا كهسانين كورد ل سووریا بهيته راوهستاندن، و زيندانين كورد بهينه نازادكرن. و ئەف بروسكهيه هاتبوو ئيمزا كرن زلايى (815) كهسان فه، ژوان مهلا صالح حاجى بالقوسى و سهيد ئيبراهيم سهيد هسهن و شيخ موسا جاسم⁽¹⁴²⁾.

ههروهسا خه لکی ناحیا سلێشانه ییا داخواییه ک بو رۆژناما خهبات ههنارتببون ژ بو ئازادکرنا قان زیندانیه کورد ل سووریا، هاتبوو ئیمزا کرن ژلای (47) کهسانقه ژوان: کامل محهمهده عه لی و عهبدووللا صوفی عه لی و مه لا حهمید محهمهده بالقوسی⁽¹⁴³⁾. ههروهسا جهماوهری کورد ل مووسل داخاژ دهسته لاتداریین کومارا عه ره بیا ئیکگرتی کریوو، دادگه هکرنا قان نیشتمانپهروه ری کورد ل سووریا بهیته راوهستاندن و ئوسمان صهبری و هه قالین وی بهینه ئازادکرنا، نه قه بروسکه ژلای (563) کهسان ژوان عهبدوولکه ریم صوفی عهبدووللا ژ خه لکی زاخو بوو هاتبوو ئیمزا کرن⁽¹⁴⁴⁾.

ب قی جهندی دیاردبیت، کو خه لکی دهقه را زاخو ئاگه ژ کاودانیین سیاسی ل پارچین دیترین کوردستانی هه بوو، و پشکداری د خهم و نه خوشیین واندا دکرنا، و هه ردهم داخواز دکرنا رهوشا کوردین پارچه یین دیتر باشته ربیت.

تهومری دووی

هه لویستی خه لکی زاخو ژ یاسا چاکسازیا چاندنی و فیڕکرنا کوردی

ئیک: هه لویستی خه لکی زاخو ژ یاسا چاکسازیا چاندنی:

ژ پینگافین دیین گرنک یین شوڤهشا 14 تیرمهه ئه نجام داین، و دهینه دانان ژ مهزنتین چاکسازیین ناخوویی یین حکومهتا کووماری⁽¹⁴⁵⁾، نهوژی دهمی دهسته لاتا کووماری رابووی ب دهرکرنا یاسا چاکسازیکرنا چاندنی ل 30 ئهیلولا 1958 ی⁽¹⁴⁶⁾، کو دهیته هژمارتن ژ گرنگترین دهستکهقتین سهردهمی نوی⁽¹⁴⁷⁾، ههتا دهیته گوتن ئه کودهتایا ئهفسه رین ئازادبخواز ئه نجامدای ماف نهبوو بهیته ناقرن ب شوڤهش، ههتا چاکسازیا چاندنی نههینه ئه نجام دان⁽¹⁴⁸⁾. ئارمانج ژ قی یاسایی به لافکرنا مولکداریین مهزنیین چاندنی، و ئازاد کرنا جوتیاران کو (85%) ژ نشته جیین عیراقی ب خو قه دگرتن، ب قی چهندی جوتیاری کارکهر بوویه خودانی ئهردی، و ئه قه چهنده ههمی بوونه گوهوریین بنهردتی د په یوه نندیین جحاکی و ئابوو ریین عیراقیدا⁽¹⁴⁹⁾.

ئه قه یاسایه ژ لایی عهبدولکهریم قاسم بخو قه ل ئیزگه و ته له فزیونا به غدا هاتوو خواندن، و بیکهاتیین یاسایی پشتی وی ژ لایی عهبدولسه لام محهمه د عارف

قە ھاتە خواندن⁽¹⁵⁰⁾. ئەق ياسايە نە دبەرژمەندییا مولکدار و ئاغا یین کوردان بوو؛ چونکی ل دویف قی یاسایی ریزا وان ب قی شیومی بوو، ئەردی ئاقی (1000) دونم بۆ مولکداری و (30 - 60) دونم بۆ جوتیاری بوون و ئەردی دیمی ب بارانی بهیته ئاقدان (2000) دونم بۆ مولکداری و (60 - 120) دونم بۆ جوتیاری، بەئی ئەق ئەردی جوتیار بچینت پیدقیه لدویف مەرچین حکوومەتی بهیته چاندن، ب قی چەندی دیار دبیتن ئەقین مفا ژقی یاسایی وەرگرتین جوتیار و ئەویین جوتیاری دکر⁽¹⁵¹⁾.

ئەق ياسايە جهی دلخوشیا حزبا کۆمونیست یا عیراقی و پارتي دیموکراتی کوردستان بوو، لەورا رابوون ب دامەزراندانا ئیکەتیین جوتیارا ل کوردستانی، ئەقی چەندی ژى گرنکیه کا مەزن هەبوو؛ چونکی جوتیاری کورد بۆ جارا ئیکی کەفتە د خەباتە کا چالاک و ریکخستیدا ل دژی خۆدان مولکان و دەرەبەگان⁽¹⁵²⁾.

دەریارە زاخۆ وەك هەمی ناوچین دی یین کوردستانی ئەق ياسايە ل سەر ھاتە بجههینان؛ چونکی ياسايە کا گشتی بوو، خەلکی زاخۆ ب گشتی و حزبا کۆمونیست یا عیراقی ب تاییهتی پشتگیری قی یاسایی کرن⁽¹⁵³⁾. ب تنی ئاغا نە ل گەل قی یاسایی بوون؛ چونکی گەلەك مولکین وان ژوان ھاتنە وەرگرتن، و ھاتنە بەلا فکرن ل سەر جوتیاران، تاییهت جوتیارین ل گوندان چاندن دکر⁽¹⁵⁴⁾.

بەئی ل قیری نیژیار حازم شەمدین ئاغا ددەتە دیارکرن، و دبیزیت: نارمانجا ياسايە چاکسازیا چاندنی سیاسی بوو و نە چاکسازی یا ئابووری و جفاکی بوو؛ چونکی سیاسیەتمەدارین بەغدا دگۆتن بۆ ھندی کو ئەم بشین کونترۆلی ل سەر عیراقی بکەین، پیدقیه ل دەستیکی کونترۆلی ل سەر دەرەبەگان بکەین؛ چونکی گەلەك گوند د بن دەستی واندا بوون، و ئەو کونترۆلی ل سەر وان گوندان دکن، ئەگەر چاکسازیا چاندنی ھاتە ئەنجامدان دی ئەو گوند ژین کونترۆلا وان دەرکەفن، و دی کەقنە د بن کونترۆلا حکوومەتیدا و دی کۆمەلە و سەندیکیاین جوتیاران دامەزرین⁽¹⁵⁵⁾. ژلایی خوڤە زیاد حاجی ئاغا دبیزیت: ب دیتنا من قی یاسایی سەرکەفتن نەهینا؛ چونکی پشتی قی یاسایی چاندن کییم

بوو، تا نوکه نه ب وی ئاستییه ئهوی دماوی پاشایهتیدا⁽¹⁵⁶⁾. ههردیسان عومهر بشار ناغا دبیزیت: پشتی قی یاسایی چ بهرهمیئ گرنگ نههاته کرن و چ نهنجام نهبوو⁽¹⁵⁷⁾ ههلبهت بوچوونین ئاغایین دهقهری دژی یاسایا چاکسازیا چاندنی بوون، چونکی زیانه کا مهزن گههاند ههژمهوندییان وان.

ههروهسا کۆمۆنیستان ژێ رهخنه ل قی یاسایی ههبوون؛ چونکی ل دهمی یاسایا چاکسازیا چاندنی هاتیه بجه هینان گهلهك کیماسی تیدا ههبوون، ل دهمی بهلاقکرنا نهردا ل سهر جوتیاران ب یهکسانی نهدهاته بهلاقکرنا؛ چونکی نهردی بهرکهفتی و یی ئافی بو فهزمانبهران هاته دان، و یی هشک د دانه مروقیین ههژار و جوتیاران، لهورا جوتیار ب قی چهندی نه رازیبوون و هندهکا ژ وانا گوند هیلان و هاتنه باژیران⁽¹⁵⁸⁾.

ژلایهکی دیتره و ب مههما باشکرنا رهوشا جوتیاران، حکوومهتا عیراقی ل 9 ئهیارا 1959، یاسایا ئیکهتیا گشتیا کۆمهلین جوتیاران دهرکر، و ل دویت یاسایی نهگهر پینج کهس ب پشتهفانیا پینجی کهسین دیترا داخووا دامهزراندنا کۆمهلهکا جوتیاران بکهن، دی هیته پهسهندکرنا و کۆمهله دی هیته فهکرنا⁽¹⁵⁹⁾.

ل دهقهره زاخو ژێ جوتیاران داخووا کرن هندهک کۆمهله بو وان بهینه دروستکرنا و دهستویریا فهومی ومریگرن، ل کانونا ئیکي ساله 1959 نهف کۆمهله ل دهقهره زاخو هاتنه دهستویردانی: تویان ل گوندی تویان، (الصداقه) ل گوندی سوريا، (دجله) ل گوندی پینچهکا خواری، (الفلاح) ل گوندی ئاسیهی، (الجبیل) ل گوندی کهرنی، (السلام) ل گوندی چه م کویرکی، (شورمهش) ل گوندی بوسهلی، (زاخو) ل ناقهندا باژیری، (برایهتی) ل چه م زراقی، (الاتحاد) ل گوندی ئافخانی، (استکال) ل گوندی سپینداروکی⁽¹⁶⁰⁾.

دوو: زاخۆ و خواندنا كوردی پشتی شوڤهشا 14 ی تیرمههئ:

رەوشا فێرکرنی ل کوردستانا - عێراقی ل سەر دەمی پاشایهتی (1921).
1958) گەلەکا خرابوو، هەر چەندە چەندین جارن نیشتیمان پەرورمێن کورد
هەولدان ئان کاودانان باشتەر لئ بکەن، لئ هەمی بزاقین وان نە گەهشتنە
ئارمانجی، و حکومەتی بەرسفا داخووزین وان نەددا⁽¹⁶¹⁾.

پشتی بەریابوونا شوڤهشا 14 ی تیرمهها 1958 حکومەتا شوڤهشی
گرنگیهکا مەزنتەر ب لایه نین فێرکرنی و پەروردی کر، چەندین قوتابخانهیین
نوی هاتنە قەکر، و هژمارەکا باش یا ماموستایان هاتنە دامەزراندن⁽¹⁶²⁾. و
رێشه بەریههکا تابهت ل ومزارەتا مەعارف هاته قەکر بۆ پیشقەبرنا ئاستی زانستی
ل کوردستان، ب قی چەندی ریک بەرامبەر زارۆک و گەنجین کورد بۆ فێربوونا
زمانی کوردی خۆش ببوو. و ل کونگری سیی یی (ئیکهتیا گشتی یا قوتابییان ل
کۆمارا عێراقی) ئەوی هاتیه گریدان ل دەستییکا کانونا دووی ساالا 1960 ی،
پیشنیار هاته کرن بۆ خواندنا میژوو یا گەلئ کورد ل قوتابخانهیین کوردستان
و عێراقی، هەر هەسا زمانی کوردی ببیت زمانی فەرمی ل قوتابخانهیین، کوردستانا
- عێراقی، و ئەق چەندە بهیته پەیرهوکر ل ساالا خواندنی 1960 - 1961، سەرەرای
چەند پیشنیارهکین دیتەر⁽¹⁶³⁾.

مللهتی کورد ل هیشیا پاشەرۆژەکا باشتەر د واری پەرورده و فێرکرنیدا
بوون. لەورا هەر ل ههیشا تەباخی ساالا 1958 ی پارتی دیموکرتی کوردستان
داخواز کر رێشه بەریههکا مەعارفین گشتی بۆ دەقەرا کوردستان بهیته
دامەزراندن، دا کورەوشا فێرکرنی بەرهق پیشتر بجیت⁽¹⁶⁴⁾.

حکومەتا عێراقی ل ساالا 1959 رازیبوو ل سەر دامەزراندنا (رێشه بەریهه
گشتی یا مەعارفی بۆ خواندنا کوردی)، ئەق چەندە بوویه جهی رازەمەندییا
مللهتی کورد ل عێراقی، و پارتی دیموکراتی کوردستان ژ بۆ پیشقەبرنا رەوشا
فێرکرنی ل کوردستان داخواز کر ئەق رێشه بەریهه ب زویترین دەم ب کارین خو

رَابِيتاً⁽¹⁶⁵⁾. ههروهسا دەمی ئیکهتیا ماموستایین کورد کونگری خو ل ئەیلولا 1959 ی گریدای، داخواز کر خویندنا کوردی بهیته پهیرهموکر ل هەمی دهقەرین کوردستانی⁽¹⁶⁶⁾.

خوآندن ل قەزا زاخو ل سەردەمی پاشایەتی ب زمانئ عەرەبی بوو⁽¹⁶⁷⁾، لەورا وەکو پشتەقانی بو داخوایین (پارتی) سەبارەت خوآندن ب زمانئ کوردی، جەماوەری زاخو نامەیهک، هاتبوو ئیمزاکرن ژ لایئ صالح یووسفی قە و (602) کەسین دیتەر، پێشکیشی هەر ئیک ژ سەرۆک وەزیران عەبدولکەریم قاسم و وەزیری مەعارفان ئیسماعیل العارف، و ریشەبەری گشتی خوآندنا کوردی سەدیق ئەتروشی کەرن. د قئ نامیدا هاتبوو: مە وەکو جەماوەری زاخو پێش قئ نامئ چەندین بروسکە پێشکیشی جەین بەرپرس کرینە، سەبارەت داخوایین وان یا دیموکراتی و دادپەرور سەبارەت دامەزراندنا ریشەبەرییا مەعارفین کوردستانی - عێراقی، و گشتگیرکنا زمانئ کوردی ل هەمی قوتابخانەیین کوردستانی، ل گەل پاراستنا مافین کیم نەتەوێین ل کوردستانی دژین. ب خوشحالیشە ئەق ریشەبەرییە هاتە دامەزراندن، و پاشان مە پشتەقانییا بریارین کونگری ماموستایین کورد کر سەبارەت خوآندنا کوردی، بەئ بریارین ریشەبەرییا خوآندنا کوردی و کونگری ماموستایین کورد نەهاتنە پهیرهموکر ل قوتابخانەیین قەزایین لیوا مووسلی. و ئەق چەندە هەقدژ بوو ل گەل وان ئارمانجین پیکهینانا ریشەبەرییا خوآندنا کوردی، ههروهسا هەقدژ بوو ل گەل سیاسەتا دیموکراتی یا کۆمارا عێراقی ئەوا پشتەقانییا بریارەتیا راستەقینەیا عەرەبی - کوردی دکەت. و ل دووماهیکی خوآنن ئیمزایان داخوازکرن داخوایین وان ل بەرچاق بەیته وەرگرتن، و ئەو هەر دی مینن سەربازین پێشەنگین وەفادار بو کۆمارا عێراقی⁽¹⁶⁸⁾.

وەزارەتا مەعارفا عێراقی پهیرهموکرنا کاری ریشەبەرییا خوآندنا کوردی گیرو دکر، لەورا چەندین سەریچی ل دهقەرین کوردی دەهاتنە بەرچاقکرن، لەورا رۆژناما خەبات راپورتەک ل سەر قان جوړە سەریچییا بەلاقەر، و د راپورتیدا هاتبوو: هەر چەندە سرودا (ئەی رەقیب) دەیتە بەلاقەر د ئیزگی عێراقی و

کۆمارا عه‌ره‌ببیا ئیکگرتیدا، به‌ئی مامۆستایه‌کی کۆ خو دده‌ته دیارکرن وه‌کو دیموکراتیخواز و پێشقه‌روو ل گوندی بی‌رسی ل قه‌زا زاخۆ پیک نه‌دا قوتابیان سرودا (ئه‌ی ره‌قیب) ل قوتابخانی به‌یته خواندن و رابوو ب لی‌دانا وان. قوتابی ل سه‌ر ده‌ستی مامۆستایه‌کی کوردی خه‌لکی که‌رکۆکی فی‌ری سرودی ببوون. ری‌شه‌به‌ری قوتابخانی ژێ به‌ره‌قانی ژ هه‌لو‌یستی مامۆستای دکر؛ ب به‌هانه‌یا نه‌بوونا سرودین کوردی د په‌یره‌وین په‌روه‌ردیدا⁽¹⁶⁹⁾.

رۆژناما خه‌بات ب توندی هێرش کریه ل سه‌ر قی ره‌فتاری و ب دوور ژ بنه‌مایین دیموکراتیی سالوخته دایه؛ چونکی ره‌فتارین ژ قی ره‌نگی دبنه ئه‌گه‌ری ژیکه‌ه‌بوونا جفاکی، رۆژنامی داخواز ژ حکوومه‌تی کر قان ئاریشه‌یان ب دووماهییک به‌ینیت، و ل دویف دیتنا رۆژنامی حکوومه‌ت گونه‌ها قی چه‌ندی رادکه‌ت؛ چونکی پرۆژی ری‌شه‌به‌رییا خواندنا کوردی نه‌هاتیه په‌یره‌وکر، و ئه‌ف جوره ئاریشه ب دووماهییک ناهین ب فه‌گواستنا مامۆستایه‌کی یان سزادانا وی⁽¹⁷⁰⁾.

ژلایه‌کی دیتره‌، ده‌می حکوومه‌تا عیراقی بریار ب ده‌ستپیکرنا خواندنا کوردی کری ل هه‌می ده‌قه‌رین کوردستانی، ئه‌ف چه‌نده بوویه جهی دلخۆشییا خه‌لکی زاخۆ، و مامۆستا چوونه د خۆله‌کا سی رۆژیدا ل سه‌ر چه‌وانییا فی‌رکرنی ب زمانی کوردی. ل دویف راپورتا نوچه‌گه‌هانی رۆژناما خه‌بات ل زاخۆ قوتابی گه‌له‌ک د خۆشحال بوون ده‌می په‌رتووکی کوردی ل سه‌ر وان هاتینه به‌لافکر، و به‌له‌ز قه‌ستا مالین خۆدکر، داکو په‌رتووکی کوردی نیشا که‌س و کارین خۆ بدن. و ب دیتنا نوچه‌گه‌هانی ئه‌ف پینگا‌فه دربه‌کی کۆژه‌ک بوو بو وان که‌سین دژایه‌تییا خواندنا کوردی دکرین، ژ دویشه‌لانکین داگیرکه‌ران و ئه‌و بی دهنگ کرن، و پینگا‌فه‌کا باش بوو بو به‌یزکرنا ریزین نیشتمانی، و ل دووماهیی داخواز ژ مامۆستایا هاته کرن کو یین خۆدان سوز بن ده‌می شلوقه‌کرنا بابه‌تین کوردی⁽¹⁷¹⁾.

به‌ئێ پەیره‌وکرنا خواندنا کوردی ل ده‌قه‌رین کوردستانی پێشقه نه‌چوو،
ب تاییه‌ت پشته تی‌گچوونا باری سیاسی ل عێراقی هه‌ر ژ ده‌سته‌پیکا سالا 1960، و
خواندنا کوردی پاره‌ستا⁽¹⁷²⁾.

تەوهرى سىيى

ژيانا پارتايەتى ل زاخۇ 1958 - 1961

ئىك: حزبا كۆمۇنىستا عىراقى:

حزبا كۆمۇنىستا عىراقى ل 31 ى ئادارا 1934 ژلايى ييوسف سەلمان ييوسف (فهد)⁽¹⁷³⁾ ل عىراقى ھاتىيە دامەزراندن، ئىكەم كونگرى خۇ ل شوباتا 1945 ل بەغدا (27) نوينەر تىدا ئامادە بوون ژ ھندەك دەقەرین جياواز ئەنجامدا⁽¹⁷⁴⁾.

حزبا كۆمۇنىستا عىراقى پشتهقانيا شۆرەشا 14 ى تيرمەھى 1958 كر، و پيزانين ل سەر دەمى دروستبوونا وى ھەبوون، ئەق چەندە دياردبيتن ل دەمى لژنا نافەندى يا حزبا كۆمۇنىستا عىراقى ل سپىدەھيا رۇژا شۆرەشى د بروسكەكا پيروزياھيى ئاراستەى شۆرەشگيران كرى⁽¹⁷⁵⁾. و حزبا كۆمۇنىست پشتهقانيا حكومەتى ل سەر ياسايا چاكسازيكرنا چاندنى كرىوو، و رۇل د دانانا سەنديكايين پيشەيدا ھەبوو⁽¹⁷⁶⁾.

عەبدولكەريم قاسم د قوناغا ئىكى يا حۆكمرانيا خوو ل (14 تيرمەھا 1958 - 14 تيرمەھا 1959) پشتا خۇ ب كۆمۇنىستاقە بەست، و دەستەھلاتا كۆمۇنىستا ل دووماھيكا 1958 و دەستپىكا 1959 بەرفرە ببوو، حزبا كۆمۇنىست

ژلايی ریکخستنێ قه هیزهکا جهماوهری یامهزن ل ههمی بهشین عیراقیدا ههبوو، ههژمارهکا ریکخراوا ژ ههمی چینیت جودا جودا دروست کرن، و شیا سهریهشیا ههمی ئیکهتیی قوتابی لاوان و ئیکهتیا ئافرهتا و سهندیکا پاریزهران و ماموستایان بکهت⁽¹⁷⁷⁾، قی پارتی ههژرژوژین دهستیکی یین شوهرشی دقیا بگههته دهستهلاتی، و داخوازی پیشکیشکر بوون و ئارمانجا وان ئەو بوو ئەندامین خو بکهته د سهنتهری دهستهلاتدارییدا⁽¹⁷⁸⁾.

ریکخستنا حزبا کۆمونیست ل زاخۆ ل سهردهمی پاشایهتی موکم بوو⁽¹⁷⁹⁾، و پشتی شوهرشا 14 ی تیرمههی حزبا کۆمونیست پشتهقانییا شوهرشی کر، د ئەنجامیدا شوهرش رابوو ب ئازادکرنا ههمی زیندانیین سیاسی ژوانا زیندانیین کۆمونیست ژێ بخۆقه دگرت، و رابوو ب زفراندنا کهسانین دوورئیکهستی بو جهین وان، حزبا کۆمونیست جارهکادی ژنویقه ریکخستنێ خو ل زاخۆ نوی کرنقه، ژ گرنگترین سهرکرده و ئەندامین کۆمونیستان ل زاخۆ ل قی سهردهمی: تهها محهمهده تهها جهقسی، غازي نهجم قهصاب، محسن نهجم قهصاب، عهبدووللا حهسهن جزیری⁽¹⁸⁰⁾، محهمهده عهزوو، خواستی فهرمان رهشید، بهشیر عهبدووللا ئاغا، سامی ئەسهده مهعرووف، مستهفا عهبدووللا زهرو⁽¹⁸¹⁾، جاسم جاسم، رهمهزان عهبدوولقادرو رهجهب دهرویش و گهلهکین دیتر بوون⁽¹⁸²⁾.

پاشان لژنا ناخۆی یا حزبا کۆمونیست هاته دانان ب قی شیوهی: جاسم جاسم (بهپرس)، و ههرئیک ژ: سامی ئەسهده مهعرووف، رهمهزان عهبدوولقادرو رهجهب دهرویش و عهبدووللا حهسهن جزیری⁽¹⁸³⁾ ئەندامین لیژنی بوون. و بنگههی وان ل مالا (حهجیا ههلیما)یی بوو ل بازاری کهقنی زاخۆ⁽¹⁸⁴⁾.

پشتی حکوومهتی بریارا لیبورینی بو کهسانین دوورئیکهستی دهرکری، ئەو کەس دزقرنه زاخۆقه ههژرئیک ژ: عجیل مهحموود مهاجر، حسنی ههجی رهشید و مهحموود قهصاب دزقرنهقه و دشین ریکخستنێ کۆمونیستان ل زاخۆ بریقعه ببهن⁽¹⁸⁵⁾، و د قی ماوهیدا حزبا کۆمونیست سهرکردهتیا ژمارهکا زورا جهماوهری زاخۆ دکر⁽¹⁸⁶⁾.

پاشان ریکخستین کۆمۆنیست ل زاخۆ ب شیوی کهرتا ل تاخان هاتنه دانان، بۆ نموونه ل کهرتی بازاری، خواستی فهردان رهشید، به شیر عهبدوولاً ئاغا، عهبدوولاً هسهن جزیری و سامی ئەسعد مهرووف بهرپرسی وی کهرتی بوون، کهرتی تاخی مهسیحیان ههبوو و کهرتی تاخی کیستهی ههبوو ل وی دهمی ئهرمهن و مهسیحی ژی ل زاخۆ چوونه د گهل ریزین حزبا کۆمۆنیستدا⁽¹⁸⁷⁾.

ب قی شیوهی حزبا کۆمۆنیست گهلهك بهیز بوو ل زاخۆ، و كونترول ل سهه زاخۆ کر تایبته پشتهی شوهرشا 14 تیرمههی؛ چونکی گهلهك خهلكی هزر دکر مهلا مستهفا بارزانی یی ل ئیکهتیا سوختی، و دی پشتهفانیا حزبا کۆمۆنیست کهت، لهورا هژمارهكا زۆرا خهلكی چوونه ل گهل قی حزبی⁽¹⁸⁸⁾. و حزبا کۆمۆنیست ههلوستهکی باش ژ کیشهیا کوردی ههبوو، ب بهراورد د گهل حزبی دیترین عیراقی⁽¹⁸⁹⁾. ههروهسا حزبی کۆمۆنیستی وی چاخ دینگویهکی باش ل سههراسههری جیهانی ههبوون، هزرویهر و بووچوونین کۆمۆنیستان ژی کارتیکر ل سهه خهلكی ههبوون⁽¹⁹⁰⁾.

ب مههرا بهرفههکرنا ریکخستین خو، کۆمۆنیستین زاخۆ لیژنهیهکا تایبته دانان پیکدهات ژ عجیل مهحموود مهاجر و محهمهد عهزوو، ئەقی لیژنی سههردانا گوندا دکر و دگهریان و خهلهك بالهخوڤه دکیشان، تایبته جوتیار و ههژار و بۆ وان دیاردکر نهو نه ل گهل ستهما ئاغاواتا و دمهبهگانن، و چاکسازی چاندنی دیموکراتی دقت، لهورا هندهك خهلكی ل کوم دبوون⁽¹⁹¹⁾.

پشتهی ژناقچونا بزاقا شهوافی ل مووسل ل 8 ئادارا 1959 ی، حزبا کۆمۆنیست بهیزتر کهفت ل زاخۆ، و بارودوخ بهرهف ئالوزی چوون، و ناکوکی د ناقبهرا کۆمۆنیستان و سهروک هۆز و ئاغاایندا قولتر لی هاتن. ب تایبته دهمی کۆمۆنیستان سههردانا گوندان دکر، و ههولدان گوندی پشتهفانیا حزبا وان بکهن. ههروهسا گهل ل ئاغاایان دکر⁽¹⁹²⁾، ههروهسا کۆمۆنیستا ب ریکا بهرگری ملی (المقاومة الشعبیة)⁽¹⁹³⁾ رادبوون ب پشکین کرنا مالمین ئاغاایان وهکو حاجی ئاغا و بشار ئاغا، و هندهك ئاغا کرتن ژوان: حاجی ئاغا، دیدار حازم شهمدین ئاغا،

خۆرشید سەعید ئاغا، مستەفا صالح فارس، بشار ئاغا، عەبدی ئاغا، شەکر ئاغا و قادر مەسعود ئاغا، و ھاتنە دوورئێخستن بۆ باژیری کەرکوک، بە ئی پاشان ھاتنە ئازاد کەرن⁽¹⁹⁴⁾.

ژلایەکی دیتەر قە حزبا کۆمۆنیست شیا سەندیکا و ریکخراوین جەماوەری بیخیتە دبن دەستی خۆدا، و کۆمۆنیستان چالاکیین جەماوەری ئەنجامدان، خۆپیشانان دکرن بۆ پشەقانیکرنا عەبدوڵکەریم قاسمی، و د قان خۆپیشانانان دا، درووشمین: (بژیت زەعیم عەبدوڵکەریم... حزبا کۆمۆنیست حزبەکا مەزنە/ عاش زەعیمی عبدالکریم... حزب الشیوعی بالحکم مطلب عظیمی) بلند کەرن⁽¹⁹⁵⁾.

ل سالا 1959 ی و پشتی وان پشھاتین سیاسی ل دەقەرئ، ھەیکەلی نۆی یی لژنا زاخو یا حزبا کۆمۆنیست ب قی رەنگی بوو: حسین نوری کیکی (بەرپرس)، و ھەر ئیک ژ: سامی ئەسەد مەعرووف، مەحموود قەصاب، عجیل مەحموود مەاجر⁽¹⁹⁶⁾، مەحموود عەزوو، مامۆستا سەبری و غازی نەجم قەصاب بوونە ئەندام. و ئەق ھەیکەلە ب قی رەنگی دمینت ھەتا سالا 1962 ی⁽¹⁹⁷⁾.

حزبا کۆمۆنیست شیا وەکو پارتەکا بەیز ل زاخو بمینت ھەتا دووماھیکا سالا 1959 ی، بە ئی دەمی حکوومەت رازی نەبووی دەستیریا فەرمی ب دەتە حزبا کۆمۆنیست ل سالا 1960 ی، و چالاکیین حزبی ھاتنە سنوردارکەرن، و ھیدی ھیدی عەبدوڵکەریم قاسمی حزبا کۆمۆنیست لاوازکەر⁽¹⁹⁸⁾، ھەتا ل سالا 1961 حکوومەت رابوو ب زیندانکرنا ئەندام و لایەنگرین قی حزبی⁽¹⁹⁹⁾. ل قەزا زاخو ژی حکوومەتی (35) کەس زیندانکەرن، ژوان: خۆاستی فەرمان رەشید، محەمەد عەزوو، مەحموود عەزوو و تەھا محەمەد تەھا جەقسی، و گەلەکین دیتەر ھاتنە گرتن و قەگواستن بۆ بەغدا⁽²⁰⁰⁾.

د پینگا قەکا دیتەدا بۆ دژایەتیکرنا کۆمۆنیستان، حکوومەت رابوو ب دوورکەرن فەرمانبەرین کۆمۆنیست بۆ ھندەک دەقەرین دیتەر، بۆ نمونە فەخریا محەمەد سەعدوللا ریشەبەرا قوتابخانا زاخو (احداث) و محسن ذنون زوین

ماموستای قوتابخانا زاخۆ یا ئیکێ، هاتنه دوور ئیخستن ژ میلایکی بهروهردا
سه‌ره‌تایی ل لیوا مووسل بو لیوا هه‌ولێری⁽²⁰¹⁾.

حکومه‌تی رۆژ بو رۆژی هه‌ولدا پیگه‌هی کۆمۆنیستان ل عێراقی لاواز
بکه‌ت، ب تایبه‌ت پشتی روودانین بزاڤا شه‌وافی ل مووسل ل 8 ئادارا 1959 و روودانین
که‌رکوک ل 14 تیرمه‌ها 1959⁽²⁰²⁾. و حکومه‌ت رابوو ب دروستکرنا گوتگوتکان
ل سه‌ر کۆمۆنیستان ب تایبه‌ت ژلای ئاینیشه، هه‌روه‌سا به‌لافکرنا ده‌نگوباسین نه
دروست وه‌کو کۆمۆنیست دی هێرشێ زه‌نگینان که‌ن. هه‌لبه‌ت قان جوهره ئاخفتنان
کارتیکرن ل سه‌ر پیگه‌هی کۆمۆنیستان دکر⁽²⁰³⁾.

پشتی دژایه‌تیا حکومه‌تی بو کۆمۆنیستان، پیگه‌هی وان ل زاخۆ ژ لاواز
بوو، و گه‌له‌ک ژ کۆمۆنیستان خو ژ ریزین قی حزبی قه‌کیشان، و بی ئاگه‌هی یا
خو ژ کرنا، و هنده‌ک چوونه بنگه‌هین پولیسان و راگه‌هاند کو وان چ په‌یوه‌ندی
ب کۆمۆنیستان قه‌ نینه⁽²⁰⁴⁾.

هه‌ژی گۆتنبیه‌ی لێری کو هه‌رئیک ژ: (جانگیر ئیسماعیل عه‌واش،
مه‌تحی ئیبراهیم و مه‌حمود سندی) ژ به‌رپرسی کۆمۆنیست ژ زاخۆ چوونه
مووسل و سه‌ره‌دانا متصرفی کرنا، و ل ده‌ق وی راگه‌هاندن کو وان چ په‌یوه‌ندی ب
کۆمۆنیستانه‌ نینه⁽²⁰⁵⁾.

حزبا کۆمۆنیست هه‌ولدا کونترۆلی ل سه‌ر ده‌زگه‌ه و ریکخراوین
ده‌وله‌تی بکه‌ت، و گه‌له‌ک هه‌ولدا موله‌تا فه‌رمی بو قان ریکخراوا ب ده‌ستقه‌ بینیت،
له‌ورا قاسمی موله‌ت دایه‌ پتیریا وان، ژوانا:

هێزین به‌رگری ملی (المقاومة الشعبية):

حزبا کۆمۆنیست هه‌ر ژ رۆژین ده‌ستپیکین شوهرشی هه‌ولدا کومین
چه‌کدار ب ناڤی به‌رگری میلی بدامه‌زرینت، له‌ورا ده‌ست ب قه‌کرنا
نڤیسینگه‌هین خو به‌خشکرنی کو بی موله‌ت بوون، به‌لی حکومه‌تی د 17 تیرمه‌ها
1958 به‌یاندا و خه‌لکه‌ک ئاگه‌هدار کر ژ به‌رسفدانا گازییا خو به‌خشی؛ چونکی

حکومەتی بریاردا ب دانانا سەرپه‌ئین بەرگیا مللی. و ل ئیکی تەباخا 1958 یاسا بەرگیا مللی هاتە دمرکرن، د بەندا ئیکیدا هاتبوو (ریکخراوه‌کا سەربازی یا مللییه گریداییه ب و مزاره‌تا بەرگریی ڤه)، و د بەندا دووییدا دیار کریوو کاری وئ راهینانا سەربازییا میلله‌تییه بو هاریکاریا کەرتین سەربازی داکو بەرگریا سخیلی بهیته کرن⁽²⁰⁶⁾، و سەرهنه‌نگ تەها بامەرنی بوویه فەرماندهیی هیزا بەرگیا مللی، و ئەڤ هیزه هاتە دابەشکرن ل سەر سی سەرکردایه‌تیان (باکوور، ناڤه‌راست و باشوور)⁽²⁰⁷⁾.

وهك هەمی ده‌ڤه‌رین عیراقی ئەڤ هیزه ل زاخۆ ژێ هاتە دامەزراندن، و دوو ئەفسەر ژ بەغدا هاتن ئەوژی جیداری ئیکی عەدنان شریده بوو و جیداری دوویی سەنحاریب ئەفسەری یەدەگ بوو خەلکی کەرکوکی بوو، ئەڤ دوو کەسه بوو راهینانا بەرگیا مللی ل زاخۆ هاتبوون، و عەدنان شریده بوویه فەرماندهی بەرگیا مللی ل زاخۆ و سەنحاریب بوویه فەرماندهی بەرگیا مللی ل پێشابییری. ل گەل ڤان هەردوو ئەفسەران هەندەك (عریف) ژێ ب ئەرکی راهینانا سەربازی ل زاخۆ رادبوون، ژوان عریف حاجی و عریف مازی (مازی)، و دوو زریپوش ل گەل خۆ هینا‌ت‌بوونه زاخۆ. ئەندامین حزبا کۆمۆنیست ناڤین خەلکی تومار دکرن بوو بەرگیا مللی و باره‌گایی هیزی ل ناڤنجیا زاخۆ یا تیکەل بوو. و هەر کەسه‌کی دشیبا بیته ئەندام د ڤی هیزیدا. ئەندامین حزبا کۆمۆنیست ل زاخۆ رۆلەکی مەزن د ڤی هیزیدا هەبوون ب تایبەت (سامی ئەسەد مەعرووف، حەسەن خەلیل حاجی، مەحمود عیسا قەصاب، شەفیق مەحمەد سەعدوللا، عەونی مەحمەد جۆنەید و مەلا نووری ئەحمەد)، و گرنگیا وان پشتی رۆلی ئەفسەرین حکومەتی دهاتن⁽²⁰⁸⁾.

هەژی گۆتینییه کو گەلەك ژ ئافره‌تین زاخۆ چوو بوونه د ناڤ ریزین بەرگیا مللی، و راهینانین سەربازی ل گورەپانا ناڤنجیا زاخۆ یا تیکەل ئەنجامدان، ژوان ئافره‌تان: فەخریا مەحمەد سەعدوللا و غوربەت دەریش مهاجر⁽²⁰⁹⁾.

دهمی راهبناپن بهرگیا مللی (10 - 15) رۆژ بوون، و دقیای ژیی پشکداری (18) سال بیت⁽²¹⁰⁾، و جلو بهرگین هیزا بهرگیا مللی سه‌ریازی بوون، رهنگی وان خاکی بوو و کولاقه‌ک ل سه‌ری وان بوو، و چه‌کی وان ره‌شاشین (ئیسترلینگ) و (پور سه‌عید) بوون⁽²¹¹⁾.

به‌پرسین هیزا بهرگیا مللی گرنگی ددانه زاخو، له‌ورا سه‌رکردی هیزی سه‌ره‌نگ ته‌ها بامه‌رنی ل گه‌ل ده‌سته‌یا ئاراسته و په‌وشه‌نبیرکنا له‌شکه‌ری سه‌ره‌دانا زاخو ل 6 خزیرانا 1959 کرن، کو ب ئه‌رکی پشکنینی رادبوون ل سه‌ر بنگه‌هین هیزا بهرگیا مللی ل ده‌قه‌رین کوردستان، و جه‌ماومری زاخو ب پشکداریا هه‌می ریک‌خراو و سه‌ندیکا و کومه‌لا پيشوازی ل فی شاندى سه‌ریازی کرن، و ئەف درووشمه‌ دگۆتن (جبهه، جبهه‌ وطنیه.. لا تجميد^(بـ□) ولا رجعية)، ب فی هه‌لکه‌فتی ئاهه‌نگه‌ک ژ لایى حزبا کۆمۆنیست و پارتی دیموکراتی کوردستان هاته‌ گیران. و د فی ئاهه‌نگیدا قابمه‌قامی قه‌زایی سه‌ره‌نگ سالم عه‌بدو لرمزاق ئەئنه‌سومد په‌یفا بخیرهاتنی خواند، و داخو‌ازا سه‌رکه‌فتنی بو سه‌رکردین بهرگیا مللی خو‌است، پاشان په‌یفا حزبا کۆمۆنیست ژ لایى یووسف عه‌بدوئنه‌حه‌د قه‌هاته‌ خواندن. و پاشان نوعمان عیسا په‌یشه‌ک ب نا‌فی لژنا پارتی دیموکراتی کوردستان ل زاخو خواند، و ب نا‌فی جه‌ماومری زاخو بخیرهاتنا فی شاندى کر، ل گه‌ل قان په‌یشان ستران و سرودین نشتیمانی دهاتنه‌ گۆتن⁽²¹³⁾.

هه‌روه‌کو هاتیه‌ دیارکرن نه‌بتنی ئەندامین حزبا کۆمۆنیست د بوونه ئەندامین هیزا بهرگیا مللی، به‌لکو هنده‌ک ژ ئەندامین پارتی دیموکراتی کوردستان ل زاخو ژى تیدا پشکدار ببوون، و ژمارا وان گه‌هشتیه (30) که‌سان، و یا کۆمۆنیستان نیزیک (100) که‌سان بوون، به‌لی لقی‌ری جیاوازی دهاته‌ کرن د ناقه‌هرا ئەندامین کۆمۆنیست و یین پارتیدا، ئەوین پارتی ده‌می ژ راهبنا ب دووماهیک دهاتن تفه‌نگین وان ژوان دهاتنه‌ وم‌رگرتن، و ژ یین کۆمۆنیست نه‌ دهاتنه‌ وم‌رگرتن، له‌ورا ئەندامین پارتی نه‌ رازیبوونا خو‌ دیار دکرن، و ئەف بابه‌ته

گهاندنه ئەندامی لژنا مەرکەزی یا پارتی صالح یووسفی، لی داخواز ژوان کر
قی بابەتی مەزن نەکەن، و چ ئاریشان پەیدا نەکەن⁽²¹⁴⁾.

پۆژ بۆ پۆژی هیزا بەرگریا ملی سەرپێچیا یاسایین لەشکەر و پولیس و
هیزین ئاسایشا ناخۆیی دکر، بۆ نمونە گەلەک جارێان دچوونە د ناڤ
چایخانەیاندا و کەسانین نەتەووخوازیین عەرەب و پشتەقانی ئۆبۆزسیۆنی دگرتن.
ل دەمی هیزا بەرگریا ملی سەرپێچیا یاسای دکر، لژنا ناخۆیا زاخو
یا پارتی ژێ گەل و گازندە ژێ هەبوون، لەورا لیژنی راپۆرتەکا بەرفەرە بۆ
سەرۆکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی قریکر، و تیدا هاتبوو دیارکرن، کو هەردوو
فەرماندەین بەرگریا ملی ل زاخو کۆمۆنیستن. و جیداری ئیکی عەدنان شریده ل
گەل قایمەقامی زاخو سالم عەبدوڵمەزاق ئەلئەسوود، یین رابووین ب دامەزراندنا
ئیکەتیا جوتیاران کو سەر ب کۆمۆنیستان قەیه، هەروەسا هیزین چەکدار
هەنارتینە گوندان داکو خەلکی ب زوری بکەنە کۆمۆنیست. و دراپۆرتیدا هاتبوو
کو عەدنان شریدهی یا گۆتی هەر کەسی نەبیتە کۆمۆنیست نابیتە بەرگریا
مللی. هەروەسا دراپۆرتیدا هاتبوو کو جیداری دوویی سەنحاریبی، هەرەشە ل
هەندەک گوندان دکر، و گۆتە وان یی نەبیتە کۆمۆنیست دی زیندان کەت⁽²¹⁵⁾.

و دەمی سەرپێچیی هیزا بەرگریا ملی زیندەبووین، عەبدوڵکەریم قاسمی
بەیانەک ل 14 کانونا دوویی 1959 دمریخست، تیدا دوپات کر کو بیدقییه نازادیا
هاولاتیان ل دویش دەستووری بەیتە پاراستن. و ژ ئەنجامی دەستیومردانا وان یا زیندە
د کاروبارین گشتیدا، هەندەک ژ سەرۆکیین بەکەیین کارگییری داخواز ژ
حکومەتی کەرن، ئەڤ هیزە بەینە ژناڤەرن یان ب کیماسیقه سەرکردەیین قان
هیزان بەینە قەگواستن، ژبەر قان جوړە سەرپێچییان عەبدوڵکەریم قاسمی ل
تیرمەها 1959 بریارا ژناڤەرنا هیزا بەرگریا ملی دمرکر⁽²¹⁶⁾.

هەلبەت ئەندامین پارتی ل زاخو پێخوشحالبوون ب ژناڤەرنا هیزا بەرگریا
مللی؛ چونکی ئەڤ هیزە ژ ریکا دروست دمرکەفتبوو، و وینی وی و کریاریین وی ب
خرابی دەهاتنە هەلسەنگاندن، و ئەڤ هیزە ببوو ئامیرەک بۆ ترساندنا خەلکی، و

زۆرىنهيا جاران هندەك كەسان ئەف ھىزە بۆ بەرژەوھەندىيىن خۆ يىن كەسوكى ب
كاردهينان.⁽²¹⁷⁾

بزاڤا پشتهقانىن ئاشتىي (حركة انصار السلام):

ئەف بزاڤە ل سالا 1950 ھاتە دامەزراندن، كونگرى خويى ئىكى ل بەغدا ل
سالا 1954 ى ئەنجامدا، پشتهقانىن ئاشتىي خۆ ب رىكخراوھەكا جەماوهرى ددانان و
خۆ ب حزبى نەد دانان و ب ناڤى جەماوهرى دئاختت، بەلى حكومەتى ل سەردەمى
پاشايەتى ئەف رىكخراوھە ب كۆمۆنىست ددانا⁽²¹⁸⁾، پشتى شوڤرەشا 14 تىرمەھى قى
بزاڤى كونگرى خويى دوويى ل بەغدا ل 14 - 17 نىسانا 1959 ئەنجامدا بوو⁽²¹⁹⁾.

ئەف بزاڤە وھە رىكخراو ل زاخو ھاتە دامەزراندن ل سالا 1958 ى و حسنى
حەجى رەشىد بوويە بەرپرسى وى⁽²²⁰⁾، ھەژمارەكا زورا خەلكى زاخو چوونە ل
گەلدا ب تايەت يىن كۆمۆنىست ھەمى چوونە ل گەلدا⁽²²¹⁾، ژ وان شەفيق
محەمەد سەعدوللا و محەموود قەصاب⁽²²²⁾. چالاككىن قى بزاڤى برىتیبوون ژ
رىكخستنا ئاھەنگا و ئەنجامدانا كۆمبونا، تىدا باسى ئاشتىيا جىھانى
دھاتەكرن، و داخواز دكرن شەر و جەنگ نەمىن، ھەرۇسە دكۆمبوناندا داخوازا
دىموكراتىي دكرن⁽²²³⁾. و ئارمى وان يى فەرمى وىنى كوتركى بوو ئارمى ئاشتىي،
و ئەندامان ب سىنگى خۆڤە د ھەلاويستن⁽²²⁴⁾.

ل دەمى قىستقالا پشتهقانىن ئاشتىي ل بەغدا ل ئادارا 1959 ى ھاتىە
ئەنجامدان، شاندىكى پشتهقانىن ئاشتىي ژ زاخو چوبوونە بەغدا، ژ ئان كەسان
پىكدھات: جەھومەر قەصاب، خۆاستى فەرمان رەشىد، عەباس حەجى مووسا قەصاب،
ئەكرەم جەھومەر، سامى ئەسەد مەعرووف، ئەدىب مەحموود، حەسەن صوفى
جزىرى، رەمىزى جەھومەر قەصاب، غازى نەجم قەصاب، مەحسن نەجم قەصاب، سالم
نەجم قەصاب، ئەحمەد حەسەن جزىرى و حەسەن خەلىل حاجى⁽²²⁵⁾. ئەقى شاندى
پشكدارى كر د رىكخستنا قىستقالەكا مەزن ل بەغدا كرىبوو، و رۇزا دوپشرا

سهرهدانا سه‌روکۆ پارتی مه‌لا مسته‌فا بارزانی کرن و پیروزیاهی و بخیرهاتنا وی کرن ب هه‌لکه‌قتا فه‌گه‌ریانا وی بو‌وه‌لاتی⁽²²⁶⁾.

هه‌فکرتنا به‌ره‌فانیکردنی ژ مافین ئافره‌تا عیراقی (رابطه‌ الدفاع عن حقوق المرأة العراقية):

ئه‌فه‌ ریکه‌راوه‌ ل 10 ی ئادارا 1952 ی هاتیه‌ دامه‌زراندن⁽²²⁷⁾، پشته‌ شوپه‌شا 14 تیرمه‌هی ب شیومه‌یه‌کی ئاشکرا کاری خو‌کریوو، و ل 29 کانوینا ئیکۆ 1958 موله‌تا فه‌رمی ژ وه‌زاره‌تا نافخووی وه‌رگرت، و ل 2 نیسانا 1959 وه‌زاره‌تا ئیرشادی مافی دهرکنا گوهاره‌کا هه‌فتیانه‌ بنافی (المرأة) دابووین⁽²²⁸⁾.

حزبا کۆمۆنیست ب هه‌لکه‌قتا ده‌ستویردانا فی ریکه‌راوی به‌یاننامه‌یه‌ک ده‌ریخست، و داخواز ژ هه‌می کۆمۆنیستان کر کو دایک و خو‌شک و کچ و هه‌فزیین خو‌پالبدن و ببته‌ ئه‌ندام د فی ریکه‌راویدا، داکو ب هی‌زتر و به‌رفره‌هتر بییت⁽²²⁹⁾.

به‌رپرسا فی ریکه‌راوی ل زاخۆ فه‌خریا محه‌مه‌د سه‌عدوللا بوو، پاشان بوویه‌ نورله‌ودا هه‌مید پاشان بوویه‌ جوان هه‌جی ره‌شید، فی ریکه‌راوی بزاقین ره‌وشه‌نبیری ئه‌نجامدوان و د چالاکیین خو‌دا پشته‌فانیا ئافره‌تی دکرن و ب گه‌رانا ئاهه‌نگا رادبوون⁽²³⁰⁾. ل قه‌یری دیاردیبت کو کۆمۆنیستین زاخۆ پیگیری ب داخووزییا حزبا خو‌ دکرن، له‌ورا به‌رپرسین فی ریکه‌راوی ژ بنه‌مالین ناقدارین کۆمۆنیست بوون ل زاخۆ.

دوو: پارتی دیموکراتی کوردستان:

پشتی جهنگا جیهانیا دووی (1939 - 1945)، و دامه‌زاندنا کۆمارا کوردستان ل مه‌بادی سالا 1946 ی، کوردین کوردستانا - عیراقی ب پیدقی دیتن رابن ب دامه‌زاندنا پارتیکا نه‌ته‌وه‌یی و دیموکراتی، داکو سه‌رکیشیا خه‌باتا گه‌لی کورد بکه‌ت بو بجه‌هینانا ئارمانجین وی بو ئازادی ژ داگیرکهران، له‌ورا بریاردان پارتی دیموکراتی کورد (پارتی) به‌یته دامه‌زاندن⁽²³¹⁾.

پارتی کونگری خوی ئیکی و دامه‌زینهر ل 16 ته‌باخا 1946 ی ل باژییری به‌غدا ب شیوه‌یه‌کی نه‌ینی گریدا⁽²³²⁾، د قی کونگره‌میدا مه‌لا مسته‌فا بارزانی وه‌ک سه‌روکی پارتی هاته‌هه‌لبزارتن، و ههر ئیک ژ شیخ له‌تیف مه‌حمود به‌رزهنجی و کاکه‌ زیاد بوونه‌ جیگرین وی، و ههمزه‌ عه‌بدو‌للا⁽²³³⁾ وه‌کو سه‌رکتیری لژنا مه‌رکه‌زی هاته‌هه‌لبزارتن⁽²³⁴⁾.

پشتی دامه‌زاندنا پارتی ب چه‌ند هه‌یشان باژییری زاخو بزاقه‌کا سیاسی یا خۆرت و به‌رچاق ب خۆقه‌ دیت، د نه‌جامدا ئیکه‌م شانه‌یین پارتی ل باژییری دروست بوون، و نه‌ه‌ بزاقه‌ ژێ دزقری بو چالاکیا نه‌ندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی صالح یووسفی⁽²³⁵⁾. و ل سالا 1946 ی هاته‌راسپاردن ژ بو دامه‌زاندنا لقی پارتی ل ده‌قه‌را به‌هدینان، و بنگه‌هی وی ل باژییری مووسل بوو⁽²³⁶⁾.

ژ نه‌جامی بزاق و چالاکیین پارتی ل باژییری زاخو، ئیکه‌م لژنا ناوچا ناخحویی ل زاخو ل سالا 1957 ی، هاته‌ دامه‌زاندن، و پیکه‌اتبوو ژ، ئۆسمان قازی (به‌رپرسی لیژنی)، مه‌لا صالح حاجی بالقوسی (جیگر)، و ههر ئیک ژ قان که‌سان بوونه‌ نه‌ندام: شیخ جماله‌ددین بریفکانی، مه‌لا ره‌مه‌زان دولی، مه‌حمود عه‌زوو، مه‌لا عه‌بدو‌لغه‌نی ئیبراهیم و عه‌لی کامل پاشان صالح یووسفی ژێ بوویه نه‌ندامی لیژنی⁽²³⁷⁾.

جه‌ی کۆمبوونین ریکخستنین پارتی ل ده‌ستپیکی ل نشیسه‌نگه‌ها (به‌رتوو‌کخانا) به‌هدینان بوون⁽²³⁸⁾، نه‌ه‌ په‌رتوو‌کخانا وه‌کو باره‌گایی پارتی،

پاشان بارهگا بو دوو دوکانین ئاقاهیی حه‌جی ئیبراهیم هاته فه‌گه‌هاستن⁽²³⁹⁾، ل ویری کۆمبوون ب شیوهیه‌کی نه‌یی دهاتنه کرن. ل پستی فه‌گه‌ریانا مه‌لا مسته‌فا بارزانی ژ ئیکه‌تیا سوڤیتی ل چریا ئیکی 1958 ی، و دانا مه‌له‌تا فه‌رمی بو رۆژنامه خه‌بات ل نیسانا 1959⁽²⁴⁰⁾، ئیسینگه‌هین خه‌بات هاته فه‌کرن ل هه‌می ده‌قه‌رین کوردستانی⁽²⁴¹⁾، و ل بازاری زاخو⁽²⁴²⁾ ژ ل سالا 1959 ئیسینگه‌ها خه‌بات هاته فه‌کرن⁽²⁴³⁾.

ئیسینگه‌ها خه‌بات ل زاخو روله‌ک باش هه‌بوو بو به‌ره‌ره‌هکرنا ریکه‌خستانا پارتی ل باژیری، و هه‌ر رۆژ ئەندامین پارتی ل کوم دبوون، و به‌رده‌وام به‌رپرستی پارتی وه‌کو سکرته‌ری پارتی هه‌مزه‌عه‌بدو‌لا سهرمه‌دانا باره‌گایی دکر، و ئەف سهرمه‌دانه‌ ببوون جهی رازی بونا ئەندامان، و پالده‌نه‌ک بوون بو زیده‌کرنا چالاکیین پارتیته‌ی⁽²⁴⁴⁾.

پستی به‌ریابوونا شوهرشا 14 ی تیرمه‌ها 1958 ی، رولی حزبا کۆمونیستا عیراقی گه‌له‌ک ب هیز بوو دناڤ باژیری زاخودا، و ناکوکی زیده‌بون د ناڤه‌را کۆمونیستان و پارتیدا ل زاخو له‌ورا گۆه‌ورین د هه‌یکه‌لی لیژنیدا هاته‌نه کرن. به‌رپرستی لژنا ناوچا زاخو ل وی سهرمه‌می ئوسمان قازی دبیژیت: دق قوناغیدا پارتی یا مه‌ پیدقی ب که‌سایه‌تیه‌کی خودان پیگه‌هه‌کی کومه‌لایه‌تی هه‌بوو، دا سه‌ره‌رشتیا لیژنی بکه‌ت؛ چونکی ئەز هیشتا قوتابی بووم و ژیی من بجووک بوو، له‌ورا مه‌ ب باش دیت صالح یووسفی ببیته به‌رپرستی لیژنی؛ چونکی خودان پیگه‌هه‌کی جفاکیی باش بوو، و په‌یوه‌ندیین باش هه‌بوون ل گه‌ل پارتین سیاسی، و که‌سایه‌تیین ده‌قه‌ری⁽²⁴⁵⁾.

و د ئیک ژ کومبوونین لیژنیدا ل سالا 1959 ی ئەف پشنیاره هاته بلند کرن بو لقا ئیک و مه‌کته‌با سیاسیا پارتی، و پستی ره‌وشا باژیری بو وان هاتیه شلوقه‌کرن، رازی بوون ل سه‌ر دانانا صالح یووسفی وه‌کو به‌رپرستی لیژنی، و هه‌ر ئیک ژ قان که‌سایه‌تیان بوونه ئەندام: ئوسمان قازی، مه‌لا صالح حاجی بالقوسی، شیخ جماله‌ددین بریفکانی، مه‌لا ره‌مه‌زان دولی، مه‌حمود عه‌زوو، مه‌لا عه‌بدو‌لغه‌نی

ئىبراهيم، عەلى كەمەل و نەعمەن عەيسا. و ل دويڤ گوتنا ئۆسمان قازى بەرپىرسى
نوى صالح يىوسىڧى يى ھەژى بوو بو پوستى نوى⁽²⁴⁶⁾.

رېكخستىن پارتى ل زاخۆ و دەوروبەران ل سالا 1958 ئى ل سەر رېكخراوا و
شانەيان ھاتنە دابەشكرن، ھندەك ژ وانا د ناڤ باژىرىدا بوون، و ھندەكەين دى ل
گوندان بوون. ژ رېكخراوین وى سەردەمى رېكخراوا دەڤەرا سەندىيان بەرپىرسى وى
عەلى ھالو بوو، و رېكخراوا دەڤەرا گوليان مستو محو بەرپىرس بوو، و رېكخراوا
دەڤەرا سەلېڤانەيا بەرپىرسى وى مەلا محەمەد پەراڤى بوو، و رېكخراو ھەك ل گوندىن
ئافرما و دەوروبەران ھەبوو و بەرپىرسى وى عەلى عەلى سەفەددىن بوو⁽²⁴⁷⁾.

پارتى توشى قەيرانەكا ناڤخويى بوو ل سالا 1959، دەمى ناكوكيىن
ناڤخويى تىدا پەيدا بوو، و ل 30 خىزىرانا 1959 ئى، كونفرانسەكى ھەتە
گرىدان، و سكرتيرى پارتى ھەمزە عەبدوللا و ھندەك ژ ئەندامىن مەكتەبا
سىياسى ئامادە نەبوون، لەورا سەروكى پارتى مەلا مستەفا بارزانى برىاردا سكرتير و
ھەڤالين وى ژ پارتى بەيئە دەريخستن و كار ھاتە كرن بو گرىدانا كونگرى
چوارى يى پارتى⁽²⁴⁸⁾.

ل ڤى دەمى برىار ھاتە دان ھەلبىزارتىن لىژنەيىن ناڤخويى بەيئە كرن، و
پشتى ھەلبىزارتىن، ھەيكەل لىژنى ب ڤى رەنگى بوو: صالح يىوسىڧى (بەرپىرس)، ھەر
ئىك ژ ڤان كەسان بوونە ئەندام: نەعمەن عەيسا، عومەر ھەسەن بامەرنى، مەلا
صالح حاجى بالقوسى، مەلا عەبدولغەنى ئىبراهيم و سەيد عەلى باكرماي⁽²⁴⁹⁾.

پشتى پارتىيى كونگرى خويى چوارى ل 4 - 7 چرىا ئىكى 1959 ئى ل بەغدا
گرىدايى، جارەكا دى ل 20 كانوونا ئىكى 1959 ئى گۆھۆرىن ب سەر ھەيكەل لى
لىژنىدا ھاتن، و ھەيكەل ب ڤى رەنگى بوويە: نەعمەن عەيسا (بەرپىرس)، ھەر ئىك ژ:
مەلا صالح حاجى بالقوسى، عەلى ھالو، شىخ جەمالەددىن برىڤكانى، ئوسمان
قازى، صالح ھامو، عەبدولستار ھەجى مووسا ھەبەشى، مەلا قاسم ئىمىنىكى،
عەبدولرەھمان ھەجى عەلى و مەلا عەبدولغەنى ئىبراهيم بوونە ئەندام⁽²⁵⁰⁾.

پیشھاتھکی سیاسی گرنک د ژيانا حزباہتی ل عیراقی روودا، دەمی حکومتی ل 1 کانونا دووی 1960 ی یاسایا کوومەلا و پارتین سیاسی ژمارە (1) یا سالا 1960 ی پەسەند کری، و ل دویش قی یاسایی ریک بو پیکھینانا پارتین سیاسی ب شیوہکی فەرمی ھاتەدان⁽²⁵¹⁾.

پارتیی ئەف یاسایە بو خو ب دەرفەت زانی، پشتی دەرکەفتنا یاسایی مەلا مستەفا بارزانی و ئیبراھیم ئەحمەد و نووری شاویس و صالح یووسفی و ھندەکی دیتەر یادداشتنامەک پیشکیشی و مزارەتا ناخووی ل 9 کانونا دووی 1960 ی کرن⁽²⁵²⁾. و تیدا داخواز کرن (پارتی دیموکراتی کوردستان) ب شیوہکی فەرمی بەیتە دەستویردان، و ل 9 شوباتی 1960 ی پارتی بوویە حزبەکا دەستویردای ل عیراقی⁽²⁵³⁾.

دەمی پارتی دیموکراتی کوردستان مولەتا فەرمی وەرگرتی، خەلکی زاخو زور کەیفخوش ببوون، و لژنا ناوچا زاخو ب گیرانا ئاھەنگەکی ل بەر دەرگەھی نئیسینگەھا خەبات رابوو⁽²⁵⁴⁾. و ب قی ھەلکەفتی ئەندامی لژنا مەرکەزی یا پارتی عومەر مستەفا دەبابە سەرەدانا زاخو کر ب مەرەما پیروزیای کرنی⁽²⁵⁵⁾، و دانانا میکانیزمەکا گونجای بو پیشقەبرنا کاری پارتی ل زاخو⁽²⁵⁶⁾.

ب قی ھەلکەفتی لژنا ناوچا زاخو پیروزیای ل سەرۆکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی کرن و پینخوشحالییا خو دیارکرن ل سەر دەستویردانا پارتی ب شیوہکی فەرمی. ھەرەسا دووبارە پشتەقانییا خو بو سەرکردایەتیا شوڕەشا 14 تیرمەھی دیارکرن⁽²⁵⁷⁾.

ھەردیسان ب قی ھەلکەفتی ئیکەتیا ئافرەتین کوردستانی ل قەزا زاخو د بەیانەکییدا سوپاسنامەیک پیشکیشی حکومتە عیراقی کر، و ئەف بەیانە ژ لای (162) ئافرەتان قە ھاتبوو ئیمزاکرن ژ وان: سانیا عەبدوڵمەجید تیلی و فاتما ئەسەد و عەدلا محەمەد⁽²⁵⁸⁾. ل قیری دیاردبتن ھەر ژ دەستپیکا دامەزراندنا پارتی دیموکراتی کوردستان ئافرەتین زاخو رۆلەک مەزن د ریکخستین پارتیدا ھەبوو، و ژمارەیکەکا زورا ئافرەتان دریکخستینیدا بوون وەک (سانیا عەبدوڵمەجید تیلی، عەیشا

ئەحمەد حاجی، سەبیریا سلیمان جەقسی، وەسیلا حەجی مەحموود، قومری ئیسماعیل حاجی، فاتما ئەسەد شاھین، عەدلا محەمەد، ناھیدا جەلال، ھەدیا حەمە، ئامینا عەلی، فەوزیە جەلال، ھەدیا عومەر، زەکیا شەمعون، ئامینا ئەحمەد عیسا، سەبیریە سلیمان و ئامینا ئیبراھیم⁽²⁵⁹⁾.

پشتی دەستیوردانا پارٹی ھەلبژارتن بو کونگری پینجی یی پارٹی ھاتیە کرن⁽²⁶⁰⁾، و ھەیکەلی لیژنی یی نوی ب قی رەنگی بوو: عومەر حەسەن بامەرنی (بەرپرس)، و ھەر ئیک ژ فان کەسان بوونە ئەندام: مەلا صالح حاجی بالقوسی، نوعمان عیسا، عەلی ھالو، شیخ جەمالەددین بریفکانی، مەلا عەبدوڵغەنی ئیبراھیم و ئوسمان قازی⁽²⁶¹⁾.

ریکخستیین پارٹی ل زاخۆ گەشەسەندنەک ب خۆفە دیتبوو پشتی وەرگرتنا دەستویری فەرمی، و ژمارا ریکخستیان ل باژیری ئەوین ل ئەمنا مووسل ناڤین وان ھاتیە تومارکرن، ژ شوباتا 1960 ھەتا ئەیلولا 1961 پتر ژ (1007) ریکخستییا بوون، و دەمەکیدا ژمارا ریکخستیین ئاکری (184) ریکخستی بوون، و یین دەوکی (63) ریکخستی بوون، و یین شیخان (36) ریکخستی بوون، و یین مووسل (315) ریکخستی بوون⁽²⁶²⁾. ب قی چەندی ژمارا ریکخستین زاخۆ ناھینە بەراوردکرن ل گەل باژیرین دیتەر ل دەقەرا بەھدینان.

ژ بو باشکرنا رەوشا پارٹی گوھورین بەردەوام بوون د ھەیکەلی لژنا ناوچا زاخۆدا، و ل 30 کانوونا ئیکی 1960 ھەیکەلی لیژنی ب قی رەنگی بوو: مەلا صالح حاجی بالقوسی (بەرپرس)، و ئەف کەسین ناڤین وان ل خوارئ دیارکری بووینە ئەندام: عەلی ھالو، ئوسمان قازی، مەلا عەبدوڵکەریم صوفی، صەبری بوتانی، مەلا عەبدوڵغەنی ئیبراھیم، عەلی خان حەجی حامد، صالح حامو و مەلا قاسم ئیمنکی⁽²⁶³⁾.

سەبارەت پەیوەندیین پارٹی ل گەل حزبا کۆمۆنیستا عیراقی ل دەستیکی د باشبوون، لی ھەفرکیا حزبی کارتیکن ل سەر پەیوەندیین ھەردوو

لایه‌نان کر بوو؛ چونکی هەر حزبه‌کی دقیا پیگه‌هی خو بهیز تر بکهت ل سەر
کیستی لایه‌نی دیتەر، له‌ورا ئاریشه د ناڤه‌را واندا په‌یدا بوون⁽²⁶⁴⁾.

ل زاخۆ ژێ گه‌له‌ک ناکوکی د ناڤه‌را هه‌ردوو لایه‌ناندا په‌یدا بوون، بو
نموونه پشتی بزاقا شه‌وافی رپیپشانه‌ک ژ لایێ حزبا کۆمۆنیست و پارتی
دیموکراتی کوردستان هاتبوو ریکخستن بو پشته‌قانیایا حکوومه‌تی، به‌ئێ د قی
رپیپشانیدا دیاریوو کو ناکوکی یین د ناڤه‌را هه‌ر دوو حزباندا هه‌ین، و هه‌ر ئێکی
دقیت جه‌ماوه‌ری لایه‌نی دیتەر بو خو بکیشیت و ئەه‌ هه‌فرکیه به‌رده‌وام بوو هه‌تا
ده‌ستی‌کرنا شوره‌شا ئەیلوێ 1961⁽²⁶⁵⁾.

پۆژناما خەبات:

ئیک ژ دەستکەفتین دی یین باش یین شوپەشا 14 ی تیرمەھی بۆ مللەتی کورد، دەرکرن پۆژناما خەبات بوو⁽²⁶⁶⁾، وەزارەتا ئیرشادا عیراقی رازی ببوو ل 11 کانونا دووی 1959 بۆ دانا مولەتا فەرمی، بۆ دەرکرن پۆژنامەیهکا سیاسی یا پۆژانە ب ناھی (خەبات) و سەرنفیسەری وی ئیبراھیم ئەحمەد، و ل بەغدا ب زمانی عەرەبی و کوردی هاتیه دەرکرن، و ئیکەم ژمارە ژ ل پۆژا شەمبی 4 ی نیسانا 1959 ب زمانی کوردی دەرکەفت، و ل پۆژا ئەینی ل 8 ی ئەیارا 1959 ب زمانی عەرەبی دەرکەفت⁽²⁶⁷⁾.

پۆژناما خەبات ل زاخۆ ب ریکا نئیسینگەها (بەھدینان) یان (کوردستان) دەاتە فروتن، کو خودانی وی عەبدولباقی حەجی شەعبان ئامیدی ژ کەفتندا ل زاخۆ نیشتهجیبوون، ئەف پۆژنامە دەاتە فی نئیسینگەھی و دەاتە بەلاڤکرن ل سەر کەسانین خواندەشان و رموشنبیر⁽²⁶⁸⁾. پاشان نئیسینگەها (خەبات) ل جەھ بازاری خەلیل جونەیدی یی نوکە ل سالا 1959 هاتە فەکرن. و پۆژنامە دەاتە فی نئیسینگەھی و ریکخستیهکی پارتی ل زاخۆ ب ناھی (ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل)، رادبوو ب کاری فروتتا فی پۆژنامی ناڤبری دبیزیت: "... نیزیکی 50 - 100 دانە بۆ مە دەاتن و هەر دانەیهک ب (50) فلسا دەاتە فروتن، و باراپتر کەسانین پارتی و رموشەنبیر دکرین لی کۆمۆنیستا ب شیومیهکی کیم دکرین، و ئەف پۆژنامە بەردەوام دەاتە زاخۆ تا سالا 1961..."⁽²⁶⁹⁾. و ب ریکا نئیسینگەها خەبات یا زاخۆ، ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل ئەف پۆژنامە د گەشتە باکووری کوردستان (تورکیا)⁽²⁷⁰⁾.

فی پۆژنامی کارتیکرنەکا مەزن ل سەر خەلکی زاخۆ وەک پۆژنامەیهکا نیشتمانی هەبوو، و گەلەک جاران خو دکرە خودان بۆ گلە و گازندین خەلکی، هەر کیماسیهک ل باژیری هەبا فی پۆژنامی بەلاڤ دکر⁽²⁷¹⁾، بۆ نمونە ل دەمی برس و بی کاری پەیدابووی، فی پۆژنامی کۆتارەک بەلاڤکرن و تیدا رەخنە ل سیاسەتا

حکومهتا عێراقی کر بوو⁽²⁷²⁾، و ل دهمی ههلبژارتنی جوتیارا قی رۆژنامی د بهرپه‌ری خۆدا نه‌نجامین وان ل زاخۆ به‌لاقێرن⁽²⁷³⁾.

خه‌لکی زاخۆ نه‌ق رۆژنامه‌یه وه‌کو سه‌کویه‌ک بۆ گه‌هاندنا دهنگی خۆ بۆ جهین به‌ریس ب کاردهینان، بۆ نموونه ژماریه‌ک ژ خه‌لکی زاخۆ نامه‌یه‌کا گله و گازندا بۆ رۆژنامی قریکرن ب ناڤ و نیشان: سکالا زاخۆ ل سه‌ر هه‌ژاری و نه‌ خۆینده‌واری و نه‌ خوشیان و تیدا هاتبوو دیارکرن، کو ره‌وشا ئابووری ل زاخۆ زۆرا لاوازه، و برس هه‌یه، بازار و بزاقا بازرگانی لاواز بوویه، و دمه‌خ و دان کیم بوویه، و بی کاری زۆر بوویه، هه‌روه‌سا باسی ره‌وشا ساخله‌می دکه‌ت، و تیدا کیماسیان دمه‌ته‌ خۆیاکرن، وه‌کو نه‌ بوونا نه‌خوشخانه‌یان و نوژدارا و نوژداریت تایبه‌ت یین ئافه‌رت، له‌ورا ریژا مرنی زیده‌ بوویه، هه‌روه‌سا باسی لایه‌نی فیرکرنی هاتبوو کرن کو نه‌زانین گه‌له‌ک یا زیده‌بوویه ژ نه‌گه‌ری نه‌بوونا قوتابخانه‌یی پیدای⁽²⁷⁴⁾.

هه‌روه‌سا قی رۆژنامی گه‌له‌ک ژ چالاکی و بزاقین خه‌لکی زاخۆ د فه‌گوه‌استن⁽²⁷⁵⁾.

سی: کۆمه‌لا (ئێخۆان موسلمین):

ده‌ستپیکا بزاقا (ئێخۆان موسلمین)، ل عێراقی، نه‌خاسمه‌ ل مووسل بۆ ده‌ستپیکا سالیین چلان ل چه‌رخێ بیستی دزقریت، پاشان کۆمه‌لا (الاخوة الاسلامیه) ل 13 ئه‌یلولا 1949 ده‌ستویریا فه‌رمی وه‌رگرت و ئێخۆانان کاری خۆ ل ژیرقی ناڤی دکرن⁽²⁷⁶⁾.

بزاقا (ئێخۆان موسلمین) ل زاخۆ د جاریکا ئیکێ ل سالیین پینجیان ده‌ستپیکریه، ب ریکا هاتن و چوونا ئێخۆانیین مووسل بۆ زاخۆ⁽²⁷⁷⁾، ژ وان که‌سانین سه‌ره‌دانا زاخۆ کرین غانم سه‌عدوللا هه‌مودات و برایی وی غازی و نامق شیخ عه‌لی و عه‌بدو له‌ره‌زاق هه‌جی قاسم و زه‌نون غه‌زال، هه‌روه‌سا سه‌ره‌کردی ئێخۆانان مه‌مه‌د مه‌حموود سه‌واف⁽²⁷⁸⁾ ل سالیین 1956 - 1957 سه‌ره‌دانا زاخۆ کرییه. هاتنن قان که‌سان کارتیکرن ل خه‌لکی باژیری کرییه، کو داغبارین ب گوتاریین ئیسلامی بنه‌مالا جه‌واد⁽²⁷⁹⁾ مووسلی بوون، به‌لی ل زاخۆ بوون و رۆل د گازییا (ئێخۆانان) دا

هه‌بوو، و ژ کهسانین به‌پرساتیا ئیخووانان ل زاخۆ و مرگرتی (مصلح شیخ ضیاء الدین الاخلاطی)، و ل باتیفا ژێ هه‌ر ئه‌و بوو⁽²⁸⁰⁾.

رۆلێ ئیخووانان ل زاخۆ پشته شوڤه‌شا 14 ی تیرمه‌هی به‌ره‌ف زیده بوونیشه چوو، و ده‌ست ب ریکه‌ستانان کرن د ناڤ ریزین قوتابیین ناڤنجیدا، و ل سالین 1958 - 1959 سی شانه‌ییین ریکه‌ستی یین قوتابیان ل زاخۆ دانان. و هه‌ر شانه‌یه‌ک (6 - 7) قوتابیان د گه‌لدا بوون⁽²⁸¹⁾. ئه‌و قوتابیین د قی ده‌میدا ل زاخۆ ب قان ریکه‌ستانان رادبوون فه‌ره‌اد حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغا و فارس مسته‌فا صالح و نوره‌ددین چه‌جی خدر و عه‌بدوولستار چه‌جی مووسا بوون⁽²⁸²⁾.

به‌پررسی ئیخووانان ل زاخۆ غانم شیه‌ته بوو ئه‌و بخۆ مووسلی بوو و ل زاخۆ یی ئاکنجی بوو، و به‌پررسی دوویی محه‌مه‌د شه‌ریف خۆرشید بوو، هه‌ر خه‌لکی زاخۆ بوو کۆمبوونین ئیخووانان ل زاخۆ ل ده‌می به‌پررسیت مووسل د هاتن وه‌ک، غانم چه‌مودات و فه‌خری لیله، کۆمبوون ل مالا حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغاز د هاتنه ئه‌نجام دان⁽²⁸³⁾.

هه‌روه‌سا ژ کهسانین دی یین زاخۆ کو رۆل هه‌ین د قی حزییدا، هاشم شیه‌ته و بنه‌مالا جه‌وادای و فه‌خری و چه‌جی شه‌کری بوون، و چالاکیین وان ب ریکه‌ستنی فه‌ گریدای بوون⁽²⁸⁴⁾.

هه‌ژی گۆتئییه، کو زۆرینه‌یا ریکه‌ستنی کۆمه‌لا (ئیخووان موسلمین) ل زاخۆ ژ بنه‌مالین ئاغا و زه‌نگینان بوون، و ئه‌گه‌ری چوونا وان بو ناڤ ریزین قی حزییدا، نه ئایدوئووجی بوون، به‌لکو ژ به‌ر حزبا کۆمونیست بوو؛ چونکی قی حزبی دژایه‌تییا هزرا کۆمونیست دکر⁽²⁸⁵⁾.

ل دووماهیکا سالا 1959 ی شه‌ره‌ک د ناڤه‌را قوتابیین پارتی و ئیخووان موسلمیندا چیبوو، و زیان دگه‌هته هه‌ردوو لایه‌نا، ل دووماهیکی هه‌می هاتنه زیندانکر⁽²⁸⁶⁾. به‌ئێ ل قیری کس و کارین قوتابیین زاخۆیین پارتی ب ریکا رۆژناما خه‌بات سکالا تومارکر و نامه‌یه‌ک بو رۆژنامی ب ئیمزا (36) که‌سان هه‌نارتبوون و تیدا دیارکربوو، کو ل سپیده‌هیا رۆژا ئیکی چریا دوویی 1959، ل ده‌می چوونا زارۆکیین وان بو قوتابخانی، دهره‌به‌گ هاتینه به‌رامبه‌ر وان ل ده‌ف قوتابخانی و ب دارا ل وان داینه، و داخواز کرن مافی وان نه‌هیه‌ته به‌رزه کرن⁽²⁸⁷⁾.

ل قیری دیار دبیت کومه لا ئیخوان موسلمین دقیان ریکخستین خۆ د ناڤ
ریزین قوتابیان به لاق بکهن، دا کول سهر هزرو بیرین ئیخوانان بهینه په رومرده کرن.
و ههر ل دهستیکی ژى ئەڤ قوتابییه ئیخستنه د ملامانی یا سیاسیدا، ددهمه کیدا
نه د بو ئەڤ قوتابییه بو مه رمین سیاسی بهینه بکارهینان.

ل سالا 1960 ی پستی دمرکنا بریارا دانا مولهتا بو پارتا، کومه لا
ئیخوان موسلمین مولهتا فه رمی و مرگرت ل نیسانا 1960 ب ناڤی پارتا ئیسلامیا
عیراقی (الحزب الاسلامی العراقی) و ب قی چهندی ریکخستین وی به رهڤ
زیده بوونیڤه دچوون⁽²⁸⁸⁾. دمریاره ی ژمارا ریکخستین وی ل زاخۆ سنوردار بوون، و
پتیریا خه لکی پارتی بوون یان کومونیسست. لی لایه نگرین کومونیسستا گه له ک
بوون ب تایبهت جوتیارا و خه لکی گوندا لایه نگرین کومونیسستان دکرن، به لی
ریکخستین ئیخوان موسلمین زیده تر د ناڤ بنه مالین ناغا و مه لایاندا بوون، کو
ریکخستین وان نیزیک 40 - 50 که سان بوون⁽²⁸⁹⁾، و دناڤه را 15 - 20 قوتابی ل
گه لدا بوون⁽²⁹⁰⁾، دبیت ئەڤ ریکخستنه بتنی بناڤ بن، چونکی چ چالاکیین به رچاڤ ل
زاخۆ نه بوون.

هه رسی پارتین سه ره کی ل زاخۆ پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبا
کومونیسستا عیراقی و حزبا ئیسلامی یا عیراقی و ئیخوان موسلمین، د هه قریکی
دابوون. لی پستی ده سپیکرنا شوڤه شا 11 ئەیلولی ل سالا 1961 ی، پارتی ره وشا
سیاسی ل کوردستان کونترول کر، و حزبی دیتر به رهڤ نه مانئ هه چوون، و
ئیدی کاریگه ری ل سهر گوره پانا سیاسی و حزبی نه مان⁽²⁹¹⁾.

پهراویزین پشکا ئیکۆ

- (1) نوری عبدالحمید العانی وعلاء جاسم محمد الحری، تاریخ الوزارات العراقية فی العهد الجمهوری 1958 - 1968 (14 تموز 1958 - 7 شباط 1959) ط2، بغداد، 2005، ص13. بۆ پتر پیزانینان ل دۆر ئەگەرین شورەشا 14 تیرمەهی و پلانین بجههینانا وی، بنیره: لیث عبدالحسن الزبیدی، ثورة 14 تموز 1958 فی العراق، ط2، بغداد، 1981، ص ص 102 - 104؛ محمد حسین الزبیدی، ثورة 14 تموز 1958 فی العراق، بغداد، 1983، ص ص 295 - 300؛ فاضل حسین، سقوط النظام الملكي فی العراق، ط2، بیروت، 2013، ص ص 49 - 125.
- (2) محمەد ئەجیب روبهیی: ل سالا 1904 ل بەغدا ژ دایکبووییە، ل سالا 1927 ئی ژ کولێژا سەربازی دەرچووویە و ل سالا 1957 ئی کەهشته پلا سالا، ل دەمی شورەشا 14 تیرمەهی بالیوزی عێراقی ل عەرەبستانا سعودیە بوو، و ل سالا 1965 وەغەرکریە، بنیره: میر بصری، اعلام السیاسة فی العراق، لندن، 2005، ص ص 16 - 17.
- (3) محمەد مەهدی کوبە: ل سالا 1900 ی ل سامەرا ژ دایکبووییە، ل قوتابخانەیا ئاینی ل سامەرا بەغدا خۆیندیە ل سالا 1924 ئی چووویە دناق ریزین پارتا نشتیمانیا عێراقی دا، و بوویە جیگری سەرۆکی یانەیا موسەنا کوری حارس شەیبانی ل سالا 1938 ئی، پشکدارای ددامەزاندنا پارتا سەربەخوياً عێراقی کریە، و ل سالا 1946 ئی بوویە سەرۆکی قن پارتی، و ل سەر دەمی پاشایەتی ب کەسەکی ئۆپۆزسیۆن دهاته نیاسین. بنیره: نوری عبدالحمید العانی وعلاء جاسم محمد الحری، المصدر السابق، بغداد 2000، ج 1، ص 31.
- (4) فیبی مار، تاریخ العراق المعاصر العقد الجمهوری الاول، ترجمة: مصطفى نعمان احمد، القاهرة، 2009، ج 1، ص 21؛ حامد محمود عیسی، القضية الكردية فی العراق من الاحتلال البريطاني الی الغزو الامريكي 1914 - 2004، القاهرة، 2005، ص 300. خالد نەقشەبەندی: ل گوندی بامەرتی هاتیە سەر دنیایی، دەرچووینی کولێژا سەربازیە ل سالا 1937 و کولێژا ئەرکانی 1945، ل سالا 1950 باوەرناما یاسای ب دەست خوقە هیئات و بوویە قائیمەقامی قەزاین هەلەبجە و رانیە، و پاریزگاری هەولێری بوو ل دەمی بەربابوونا شورەشا 14 تیرمەهی و ل سالا 1961 ئی وەغەرکریە. بنیره: کەمال مەزھەر، کورد و کوردستان له بەلگەنامەى حکومەتى بریتانیدا، لبنان، ب (1)، 2008، ل ل 437 - 438.
- (5) عبدالفتاح علي يحيى البوتاني، العراق دراسة في التطورات السياسية الداخلية 14 تموز 1958 - 8 شباط 1963، دمشق، 2008، ص 59.

- (6) عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 65؛ صبحي عبدالحميد، اسرار ثورة 14 تموز في العراق، بغداد، 1989، ص 86.
- (7) محمد حسين الزبيدي، المصدر السابق، ص ص 501 - 502؛ اوبيل دان، العراق في عهد قاسم، ترجمة: جرجيس فتح الله، اربيل، 2012، ص ص 60 - 61؛ نوري عبدالحميد العاني و علاء جاسم محمد الحربي، المصدر السابق، ج 1، ص 34؛ ماريون فاروق سلوغلييت و بيتر سلوغلييت، من الثورة الى الدكتاتورية، العراق منذ 1958، ترجمة: مالك النبراسي، ط2، المانيا، 2003، ص 84.
- (8) جريدة الوقائع العراقية، العدد (2)، 28 تموز 1958؛ مجيد خدوري، العراق الجمهوري، قم، 1376، ص ص 92 - 93.
- (9) جريدة الوقائع العراقية، العدد (2)، بغداد، 28 تموز 1958؛ ههكار فندي، "كورد د دهستورين عيراقيدا 1876 - 2005"، كوفارا هيزل، ژماره (27)، زاخو، زفستانا 2014، ل ل 28 - 29.
- (10) جليلي جليل واخرون، الحركة الكوردية في العصر الحديث، ط2، اربيل، 2013، ص 352.
- (11) عصمت شريف وانلي، كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة 1961)، ترجمة: سعاد محمد خضر، السليمانية، 2012، ص 120.
- (12) هاتيه فهكوهاستن ژ: مسعود بارزاني، بارزاني و بزوتنهوهي رزگاربخوازي كورد 1958 - 1961، بهرگي دوويي، همولير، 2012، ل ل 38 - 39؛ شاكرخو محوي، المسألة الكوردية في العراق المعاصر، ترجمة: عبيد حاجي، دهوك، 2008، ص 136.
- (13) عبدالستار تاهر شريف، ململاني له كهل ژياندا (يادداشت) 1935 - 1971، كهركوك، 2005، ل 48.
- (14) ئيبراهيم نهحمهد ل سالا 1914 ل باژيري سليمانى ژدايكبووييه، خواندنا خو ل ويروي تهمام كريبه، و ل سالا 1937 ژ كوليزا ياساي دمرجويه، سالا 1939 كوفارا كهلاويژ يا كوردى دمركر، و ل سالا 1947 چووويه د ناف ريزين پارتيدا، و بوويه ئيك ژسهركردهيين پارتى بين ديار، و ل سالا 1999 ل لهندنه ومغهركريه. بو پتر پيزانينان، بنيهر: تامانج ههسن نهحمهد، برايم نهحمهد روئي له بزافي رزگاربخوازي و روناكبيرى كهلى كورد، سليمانى، 2009، ل 21 و پشتى وى .
- (15) جريدة الزمان، العدد (6301)، بغداد، 28 تموز 1958؛ جلال طالباني، كردستان والحركة القومية الكردية، بيروت، 1971، ص 285.
- (16) ميشان عارف بادى، موقف الأحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية 1946 - 1970 دراسة تاريخية، دهوك، 2008، ص 166؛ غنثر ديشنر، الكرد شعب بدون دولة تاريخ وامل، ترجمة: جورج كتورة، بيروت، 2014، ص 233.
- (17) كريس كوچيرا، كورد له سهدهى نوزده و بيستههدا، ومركيران: ههمه كهريم عارف، همولير، 2011، ل 265.

- (18) عثمان قاضي، مذكراتي، مسودة محفوظة لدى اسرته، ص 4.
- (19) ميثان عارف بادي، الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان العراق 1958 - 1963، دهوك، 2005، ص ص 49 - 50.
- (20) چاڤپيڤهڤتن ل گهل سامي نھسعد مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخو. ناڤبري ل سالا 1940 ل زاخو ژدايکبووييه، و خواندنا خو يا سهرمتايي و ناڤنجي ل زاخو تهمام کريه، دهرچووي کوليژا پهرومده - بهشي و مرزش ل زانکوييا بهغدا و باومرناما ماستهري و مرگرتيه، و ل سالا 1956 لايهنگريا حزبا کومونيسست دکر و بوويه نهنام د گهلدا، کار ب شيويهکي نهيني دکر دواړي قوتابياندا، و نوکه ل زاخو ئاکنجيه.
- (21) چاڤپيڤهڤتن ل گهل خواستي فهريمان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخو، ناڤبري ل سالا 1937 ل باژيري زاخو ژ دايکبووييه، خواندنا خو يا سهرمتايي و ناڤنجي ل زاخو تهمام کريه، پاشان ل پهيمانگهها ميکانيکي ل مووسل خواندييه، ل سالا 1956 چوويه ناڤ ريزين حزبا کومونيسست دا ل زاخو، نوکه نهنامي ريکخراوا فهريمانه و ئاکنجيه ل زاخو؛ چاڤپيڤهڤتن ل گهل سهعيد هجی صهديق زاخويي ل 2014/11/14 ل زاخو، ناڤبري ژ دايکبوويي سالا 1944، خواندنا خو يا سهرمتايي و ناڤنجي ل زاخو تهمام کريه، و خولا پهرومدي ل مووسل تهمام کريه، و هاته دامهزاندن وهک ماموستا ل سالا 1965، ئيکهم پهرتووک ژلايي وي هاتيه نشيسيني ل سهر باژيري زاخو ب ناڤي (زاخو الماضي والحاضر) نوکه ئاکنجيه ل زاخو؛ چاڤپيڤهڤتن ل گهل بههيا نهامين نهحمده يا بهرنباس و وههيا ل 2014/12/25 ل زاخو، ناڤبري سالا 1940 ل باژيري زاخو ژ دايکبووييه، لايهنگريا حزبا کومونيسست بوو، و نهنام بوو د ريکخراوا (رابطة المرأة العراقية) يا حزبا کومونيسست بهلي پاشان خو ژ في حزبي فهکيشا، نوکه ئاکنجيه ل زاخو.
- (22) چاڤپيڤهڤتن ل گهل عهوني محهمده جونهد ل 2014/11/18، ناڤبري ل سالا 1939 ئ ل باژيري زاخو ژ دايکبووييه، خواندنا خو يا سهرمتايي و ناڤنجي ل زاخو تهمام کريه، ل سالا 1958 ئ بهريسي ئيکهتيا قوتابيان بوو يا سهر ب حزبا کومونيسست فه ل زاخو، و نوکه ئاکنجيه ل زاخو.
- (23) چاڤپيڤهڤتن ل گهل عهوني محهمده جونهد ل 2014/11/18 ل زاخو؛ بهلي خهيري رههزان نهجار دبيژيت ههر ژ بوژا ئيکي ژ شورهشي خهلکي زاخو ب خوپيشاداني رابوون، چاڤپيڤهڤتن ل گهلدا ل 2014/12/13 ل زاخو، ناڤبري سالا 1936 ل زاخو ژ دايکبووييه، خواندنا خو يا سهرمتايي ل زاخو خوانديه و ناڤنجي و نامادهيي و خولا پهرومدي ل مووسل تهمام کريه، و ياسا ل کوليژا مستهنسريه تهمام کريه، نوکه کاري پاريزمريي ل زاخو دکهت، و ئاکنجيه ل زاخو.
- (24) چاڤپيڤهڤتن ل گهل خواستي فهريمان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخو؛ چاڤپيڤهڤتن ل گهل تهها محهمده تهها جهقسي ل 2014/11/16 ئ ل زاخو؛ چاڤپيڤهڤتن ل گهل

- نورولهودا حەمەید سەعید قەصاب 2014/12/11 ی ل زاخۆ، نافبرى ل سالا 1939 ژ دایکبووییه و خۆاندنا خۆ یا سەرەتایی و نافنجی ل زاخۆ تەمام کریه، و پاشان پەیمانگەها ماموستایان تەمام کریه ل 1958 چووێه دناف ریزین حزبا کۆمونیست دا، و پاشان بوویه بەرپرسا (رابطة المرأة العراقية) یا حزبا کۆمونیست لقی زاخۆ تا سالا 1963 د ناف ریزیت فی پارتی هاته دەر، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.
- (25) چافپیکەفتن ل گەل عەونى محەمەد جونەید ل 2014/11/18 ل زاخۆ .
- (26) هەمان ژیدەر.
- (27) چافپیکەفتن ل گەل عەونى محەمەد جونەید ل 2014/11/18 ل زاخۆ؛ چافپیکەفتن ل گەل سەعید حەجى صەدیق زاخویى ل 2014/11/14 ل زاخۆ .
- (28) سعید الحاج صدیق الزاخوي، زاخو الماضي والحاضر، دهوك، 2009، ص 141 .
- (29) المصدر نفسه، ص 141 - 142؛ چافپیکەفتن ل گەل عەبدوڵستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ی ل زاخۆ، نافبرى ل سالا 1945 ل کوندی بیتاسی ل دەقەرا لیفی ژ دایکبووییه، خۆاندنا خۆ ل زاخۆ تەمام کریه، بوویه ماموستا بۆ دەمی (44) سالان، ل سالا 1959 چووێه د ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان دا، و ل سالا 2008 ی خانەنشین بوویه، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.
- (30) چافپیکەفتن ل گەل خۆاستی فەرمان رەشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ؛ چافپیکەفتن ل گەل تەها محەمەد تەها جەقسى ل 2014/11/16 ی ل زاخۆ .
- (31) چافپیکەفتن ل گەل حەجى عەرەب محەمەد عومەر سلێفانەى ل 2015/10/17 ل زاخۆ.
- (32) چافپیکەفتن ل گەل صالح حەجى حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دەوکی، نافبرى سالا 1945 ی ل باتیفا ژ دایکبووییه، و خۆاندنا خۆ یا سەرەتایی ل باتیفا تەمام کریه، و نافنجی ل زاخۆ تەمام کریه، ل سالا 1959 ی بوویه ئەندامی پارتی د ئیکەتیا قوتابین کوردستانی دا، ل سالا 1961 ی پشکداری د شورەشا ئەیلولیدا کریه و پاشان پشکداری د شورەشا گولانیدا کریه، و ل سالا 2004 بوویه ئەندامی لقا ئیک یا پارتی ل دەوکی پاشان بوویه کارگیری لقا ئیک ل بەشی کومەلایەتی، و نوکە خانەنشینە و ل دەوکی ئاکنجیە.
- (33) صادق ئیبراهیم فارس عەلى سالا ژ دایک بوونا وی ب دروستی نە هاتیە زانین، لی پتیرا بوچوونا وەسا دیار دکت د نافبەرا سالا (1875 - 1880) ل کوندی بەهینە ل دەقەرا گولیان هاتیە سەر دونیایی، ل سالا 1919 ی پشکداری د شەری دژی ئینگلیزی دا کریه و رۆلەک پشچاڤ هەبوویه، هەرەسا پشکداری د شورەشا ئەیلولیدا کریه. بۆ پتر پیزانینان بنیر: شیخ موسی ورمیلی، صادق برو کولی بەردەوامیا کەلا شابانی، دەوکی، 2001، ل 7 - 8؛ عبدالفتاح علي البوتاني، "صادق برو کولی مرجعیة ثورة 11

ایلول یٰ منطقهٔ بهدینان عند قیامها"، مجلة صوت الاخر، العدد (503)، اربیل، 2014/10/29 ی .

(34) چاقپیکهفتن ل گهل محهمهد عهبدولرهمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا، ناڤبری ل سالا 1946 ل بههینه ژ دایکبووییه، ل سالا 1957 بریکا صالح حامد بوویه پارتي، ههر ژ دهستپیکا شورمشا ئهیلوئی پشکداری د شورهشیدا کریه، و ههروهسا پشکداری د شورمشا گولانیدا کریه، و نوکه پیشمه‌رگی خانه‌نشین کریه، و ئاکنجیه ل باتیفا؛ چاقپیکهفتن د گهل شهعبان محهمهد تاهر صادق برو 2015/4/7 ل باتیفا.

(35) چاقپیکهفتن ل گهل سه‌لاح عهبدوللا زهرو ل 2014/11/26 ی ل دهوکی، ناڤبری ل سالا 1938 ی ل باژیری زاخو ژ دایکبووییه، و خواندنا خو یا سه‌رمتایی و ناڤنجی ل زاخو ته‌مام کریه، پاشان بوویه ماموستا، و ل سالا 1958 ی ل دهمی شورهشی ل دهقرا سندیان بوو، و نوکه ل دهوکی ئاکنجیه.

(36) بیدار: گوندهکی بچووکه ل زاخو سه‌ر ب ناوچه‌داریا سلیشانه‌یافه بوو، رامانا وی ب کلدانی گوره‌پانا کوشتنی و ب کوردی قالاویه ژ دارا، بنیره: جمال بابان، اصول اسماء المدن والمواقع العراقية، ط2، د. م. دت، ج 1، ص 71. به‌ئی نوکه تاخه‌که ژ تاخین باژیری زاخو .

(37) چاقپیکهفتن ل گهل قه‌شه پولص هه‌نا ئه‌لهوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخو، ناڤبری سالا 1937 ل تورکیا هاتیه سه‌ر دنیایی، ل سالا 1940 ی هاته گوندی سه‌نات ئاکنجی دبیت، ل سالا 1950 ی هاتیه د باژیری زاخو دا، ل سالا 1973 ی بوویه قه‌شه ل زاخو، نوکه ئاکنجیه ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گهل کهوریا عیسا بطرس شیخ یی به‌رنیاس ب (ابو سلام) ل 2015/1/2 ی ل زاخو، ناڤبری ل سالا 1950 ی ل باژیری زاخو ژ دایکبووییه، خواندنا خو یا سه‌رمتایی و نامادهیی ل زاخو ته‌مام کریه، و ل سالا 1975 ی هاتیه دوورکرن بو ناسریه، نوکه ئاکنجیه ل زاخو.

(38) چاقپیکهفتن ل گهل عومه‌ر بشار ئاغا ل 2015/5/20 ی ل زاخو، ناڤبری ل سالا 1957 ی ل گوندی ئاڤاگیزی ل دهقرا سندیان ژ دایکبووییه، خواندنا خو یا سه‌رمتایی و ناڤنجی و نامادهیی ل زاخو ته‌مام کریه، و به‌کالوریوس ب به‌روه‌ردا وه‌رزشی ل مووسل ته‌مام کریه، نوکه ئاکنجیه ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گهل زیاد حاجی محهمهد شه‌مدین ئاغا ل 2014/12/15 ی ل زاخو، ناڤبری ل سالا 1954 ی ل زاخو ژ دایکبووییه، دهرچوویی کولیزا چاندنی به ل زانکوا مووسل ل سالا 1979، نوکه ل زاخو ئاکنجیه.

(39) چاقپیکهفتن ل گهل عهبدولرهمان یووسف عهبدولرهمان ل 2014/12/30 ل زاخو، ناڤبری دبیتت بارا پتر کهیفا که‌سانین سه‌ر ب حزیا کومونیسیت ب شوره‌شا 14 تیرمه‌هی هات، ئه‌ف حزیه رابوو ب دانانا ئاهه‌نگا و سه‌رکیشیا خویشاندانان دکرن؛ چونکی ب دژی ئاغایان بوو، ناڤبری ل سالا 1946 ی ل زاخو ژ دایکبووییه، خواندنا خو یا

- سهرمتایی و ناقلنجی ل زاخو تهمام کریه پاشان کولیژا چاندنی ل بهغدا ل سالا 1969 ی تهمام کریه، و ل سالا 1961 ی جوویه دناق ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان دا ب ریکا ئیکهتیا قوتابیان، ل دووماهیکا سالا 1963 ی بوویه بهرپرسی ئیکهتیا قوتابیان ل زاخو، نوکه ناکنجیه ل زاخو.
- (40) چاقپیکهفتن ل گهل صالح حهجی حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دهوکی؛ چاقپیکهفتن ل گهل سهعید حهجی سهدیق زاخویی ل 2014/11/14 ل زاخو.
- (41) میشان عارف بادی، المصدر السابق، ص 166؛ غنثر دیشنر، المصدر السابق، ص 233.
- (42) سامی شورش، کوردستان و الاکرد الحریة القومیة و الزعامة السیاسیة ادریس بارزانی نموذجا، اربیل، 2001، ص 81؛ احمد فوزی، قاسم والأکرد خناجر و جبال، القاهرة، 1960، ص 105، مهلا مستهفا بارزانی پشتی تیگچونا سهرهلدانا بارزان یادویی (1943 - 1945)، جوویه کوردستانا ئیرانی، و ل سالا 1946 پشکرداری د کومارا کوردستانی ل مهابادیدا کریه و ل گهل کومهکا کوردین باشوور، و بوویه ئیک ژ سهرکردمین سهریازی یین کومارا کوردستانی، پشتی کهفتنا کوماری ل سهردهستی شاهی و سیدارهدانا سهرۆکی وی قازی محهمد، بارزانی جوویه ئیکهتیا سوفیهتی ل سالا 1947، بو پتریزانینان، بنیره: شهوکهت شیخ یهزیدن، بارزانی له مهابادموه... بو ئاراس، ههولیر، 2001، ل 173 و پشتی وی؛ عثمان علی، المصدر السابق، ص 733.
- (43) کهمال مهزهر، کورد و کوردستان له بهلگهنامه نهئیهکانی حکوومهتی بهریتانیادا، ب (2)، ههولیر، 2014، ل 451؛ فهردیوون نووری، بزافی بارزانی، ههولیر، 2007، ل 254.
- (44) نوری عبدالحمید العانی و علاء جاسم محمد الحری، المصدر السابق، ج 1، ص 206 - 207؛ محمد حسن الجابری، الصراعات السیاسیة فی العراق 1958 - 1963، بغداد، 2007، ص 42 - 43.
- (45) ودیع جویده، الحریة القومیة الکردیة نشأتها وتطورها، اربیل، 2013، ص 652؛ احمد فوزی، عبدالسلام عارف سیرته - محاکمته - مصرعه، بغداد، 1989، ص 146.
- (46) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنهوهی رزگاربخوازی کورد 1958 - 1961، بهرکی دوویی، ههولیر، 2012، ل 47.
- (47) رهفیق رهحمان مام خوئل، مستهفا بارزانی روئل و ههلوستی له پیشهاته سیاسییهکاندا 1958 - 1970، ههولیر، 2013، ل 74؛ کاظم حبیب، لمحات من نضال حركة التحرر الوطني للشعب الکردي فی کوردستان العراق، اربیل، 2005، ص 282؛ گوینتتهر دیشنر، کورد: گهلی خشته براوی غهدر لی کراو، ومرگیران: عبدالسلام بهرواری، ج 2، ههولیر، 1999، ل 181.
- (48) نهبولحهسن تهفرهشیان، بارزانیهکان، ومرگیران: بهختیاری شهمهیی، هولهنده، 1996، ل 129؛ عبدالفتاح علی البوتانی، وثائق عن...، ص 67؛ مسعود بارزانی، ژیدمری

- بهري، بهرگي دوويي، ل 51؛ صلاح الدين محمد سعدالله، كردستان والحركة الوطنية الكردية، ط 2، اربيل، 2011، ص 85.
- (49) بو پتر پيترانيان ل دور هاتنا وان و جهوانيا پيشوازيكرنا وان بنيره: احمد فوزي، قاسم و الاكراد...، ص 106 - 110؛ جمال نهبز، كردستان و شوره شهكهي، ج 3، ههولير، 2007، ل 130.
- (50) نايله بيووسي، "ئهو ئافرته روسييهي شوي ب بارزانيهك كردو له ناخي دلشيهوه و مندالهكاني خوي خوشدهويست"، گوڤاري پهيامي ئهيلوول، ژماره (22)، ههولير، تشريني يهكهمي 2011، ل 19؛ مسعود سهرنی، ژ كهلتوري بارزانيي نهمر، دهوك، 2012، ل 147.
- (51) چاڤيڤيڤهڤتن ل كهل عهبدولرمزاق حاجي عهبدوللا يي بهرنياس ب عهبدولرمزاق كهرمافي ل 2014/11/28 ل دهوكي، ناڤيري ل سالا 1941 ل دهوكي ژ دايكبووييه، خوندنا خويا سهههتايي و ئامادهيي ل دهوكي تهمامكره، ل سالا 1958 چوويه دناڤ ريزين پارتی ديموكراتي كوردستاندا، و ئهئندامهكي چالاک بوو د ريڤهستين پارتيدا، تايهت د ئيڤهتيا قوتابيي كوردستاندا، و پشكاري د شورهشا ئهيلوليدا كره، و ل سالا 1963 بوويه هاريكاري ئامر فهوجا (تياپا) ههشت تا سالا 1974، و ل سالا 1975 هاته ئاوارهكرن بو ئيراني، و پاشان هاته عيراقی و هاته دووركرن بو باشووري عيراقی و ل ويري دميت تاسالا 1978 ی، دزڤرته دهوكي و بوويه فههمانبهه ل ريشه بهرييا چاندنا دهوكي، نوکه ل دهوكي ئاکنجيه.
- (52) دهبراهي لژنا ناوچا زاخو ل وي دهمي بهيزترين ليژنه بوو ژلايي ريڤهستين پارتی ل سهه ناستي بههدينان، چاڤيڤيڤهڤتن ل كهل عهلي شنگالي ل 2015/1/17 ل دهوكي. ناڤيري ل سالا 1923 ل شنگالي ژدايكبووييه، خوندنا خو ل شنگال و مووسل خونديه، دناڤهئندا سالي پينچاندا چوويه دناڤ ريزين پارتی ديموكراتي كوردستاندا، د بههريسايهتيا حزبي دا بهههڤ پلين بلند فه چوويه ههتا بوويه ئهئندامی مهكتهبا سياسي يا پارتی پاشان حزبا ئيڤهتيا ديموكراتا كوردستاني دامهزاند پاشان زڤرييه ناڤ ريزين پارتی، و نوکه ل دهوكي ئاکنجيه.
- (53) چاڤيڤيڤهڤتن ل كهل صالح حهجي حسين عيسا ل 2014/11/28 ی ل دهوكي؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل كهل ئههمهدهيار ئيسماعيل باكولاتكي ل 2014/12/2 ی ل زاخو، ناڤيري ل سالا 1926 ی ل كوئدي باكولاتكي ل دهههرا سندييان ژدايكبووييه، و ل سالا 1958 ی چوويه د ناڤ ريزين پارتيدا ل سالا 1961 ی پشكاري د شورهشا ئهيلوليدا كره نوکه ئاکنجيه ل زاخو؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل كهل عومهر علي هالو ل 2014/12/9 ل زاخو، ناڤيري سالا 1949 ی ل كوئدي بوههلي ل دهههرا سندييان ژدايكبووييه، و ل سالا 1962 ی پشكاري د شورهشا ئهيلوليدا كره، ل دهمی نسكويا شورهشي ل سالا 1975 ی بهههڤ توركييا فه چوو تا سالا 1979 ی بهههڤ ئيراني فه چوو، و ل سالا 1993 ی بوويه فههماندي هيزا زاخو ب ناڤي هيزا (حهههريي)، نوکه ئاکنجيه

ل زاخو؛ چاڤپیکهفتن ل گهل صالح یووسف قاسم یی ناسیار ب صالح کارسی ل 11/12/2014 ی ل زاخو، ناڤیری ل سالا 1937 ی ل زاخو ژ دایکبووییه ل سالا 1961 ی بوویه بیشمه رکهیی شوهرشا ئهیلولئ و نوکه کاری وی موختاری تاخی کوندکیه و ئاکنجیه ل زاخو؛ چاڤپیکهفتن ل گهل حوکمته محهمه سهعدوللا ل 15/12/2014 ل زاخو، ناڤیری ل سالا 1938 ی ل زاخو ژ دایکبووییه، ژ بنه ماله کا بهرنیاسه ل زاخو، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو؛ چاڤپیکهفتن ل گهل عهبدولستار محهمه نهحمه ل 29/1/2015 ل زاخو .

(54) چاڤپیکهفتن ل گهل نیزیار حازم شهمدین ئاغا ل 9/6/2015 ل زاخو.

(55) چاڤپیکهفتن ل گهل رهشید حاجی بهدری ل 23/11/2014 ل زاخو، ناڤیری ل سالا 1931 ل کوندئ سپینداروکی ل دهقهره سنیدیان ژ دایکبووییه، خؤاندنا خو یا سهمرتایی ل زاخو تهمام کریه و ئافنجی و ئامادهیی ل مووسل تهمام کریه، پاشان هاتیه ومرگرتن ل کولیزا سهریازی ل بهغدا ل سالا 1957 دمرچوو ل کهتیا ئهئنازیاری دهیته دامهزاندن وهک جیداری دوویی، و ل سالا 1955 ب نهینی فه چوو به د ناڤرینژین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل سالا 1963 پشکداری د شوهرشا ئهیلولئیدا کریه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو.

(56) ل سالا 1917 ی ل کوندئ سیلکی ل دهقهره مزووری ژووری ژ دایکبووییه، پشکداری دشورهشا بارزان یا دووییدا کریه و پشکداری د کومارا کوردستان ل مهابادیدا کریه، و ئیک ژ فهزماندهیین بیشمه رکهیین بارزانی بوو د کومارا کوردستانیدا، پاشان ل گهل بارزانی بهرهف ئیکهتیا سوڤیتی فهچوو، و ل دهمی شوهرشا ئهیلولئ پشکداری دشورهشا ئهیلولئیدا کریه بوویه سهبرکردئ لهشکهرئ ئیک یی دهقهره بههدینان و ل سالا 1977 وهغه رکهیه. بو پتر بیزانینان ل سهز ژیا نا وی، بنیره: محهمه مهلا قادر، سهبروردی نهمران، ههولیر، 2014، ل ل 150 - 154؛ عاسم مایی، "تهسهده خۆشهقی چارده سال و سهبرکردایهتیا دیروکی 1961 - 1975"، گوڤارا پهیامی ئهیلول، ژماره (31)، تشرینی یهکهه و تشرینی دووم، ههولیر، 2013، ل ل 27 - 28.

(57) میر ههچی تاهیر ئاکرهیی ل سالا 1911 ی ژ دایکبووییه، و ل سالا 1918 ی دهست ب خؤاندنا سهمرتایی کریه پاشان خؤاندنا دواناوهندی ل مووسل و بهغدا تهمام کریه، و ل سالا 1931 ل خانهیا ماموستایین سهمرتای هاته ومرگرتن و بوویه ماموستا، و ل سالا 1935 ل کولیزا سهریازی هاته ومرگرتن، ل سالا 1936 دمرچوو ب پلا جیداری دوویی، و ل سالا 1939 بوویه ئهئنامئ پارتا هیوا، رۆلکهک باش ههبوو د کومارا کوردستان ل مهابادی و ل گهل بارزانی بهرهف ئیکهتیا سوڤیتی فه چوو، و ل گهل بارزانی فهگهریا عیراقی و فهگهرا بو سوپای عیراقی ب پلا پیشکار، بهئ پشته کودمتاییا 8 شوباتا 1963 ی هاته خانهتشینکر، و ل سالا 1988 وهغه رکهیه. بنیره: کهریم شارمزا، دیهرتووگا: قاموسی ناوه نهمرهکان، ئامادهکردن و سهبرهشتی: مومتاز ههیدمیری و هیرش سنجاووی و کاروان قاسم، ههولیر، 2014، ل ل 336 - 338.

(58) سه‌فا جاف، شوره‌شی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌ی ئه‌یلول و هه‌یه‌تی ئه‌سه‌عه‌د خۆشه‌وه‌ی، هه‌ولیر، 2007، ل 300. ل وی ده‌می حاجی محهمه‌د شه‌مدین ناغا دوو ترومپیلین (پاص) بو وان ناماده کرن، و کورئ وی فه‌ره‌اد حاجی خۆ ناماده کرب جلوه‌بره‌گین کوردی، کول وی ده‌می ل گه‌ل پارتی بوو ب ریکا ئیکه‌تیا قوتابیان، داکو ل گه‌ل فی شاندى بجیتن ژ بوو بخیره‌هاتنا مه‌لا مسته‌فا بارزانی، به‌ئى ل ده‌می چوونى عومه‌ر مسته‌فا بامرنى گوت نابیت تو ل گه‌ل مه‌دا بى، مه‌لا مسته‌فا قه‌بول ناکه‌ت ناغا بچن ده‌ف، چافیکه‌فتن ل گه‌ل فه‌ره‌اد حاجی محهمه‌د شه‌مدین ناغا ل 2015/5/27 ل زاخو، ناغبرى ل سالا 1945 ل زاخو ژدايکبووییه خواندنا خو تا ناغنجی ته‌مام کریه و ل روزا 2015/8/17 وه‌غهرکریه.

(59) شعبان سعید محمد، ئەز و هه‌فرکی و پیلێت خه‌ما بیره‌هاتن شعبان سعید محمد، به‌ره‌هه‌فکر و پیشگووتن: شیخ مووسى وه‌رمیلى، ده‌وک، 2000، ل 21.

(60) محهمه‌د یوونس ده‌یه‌ته نیاسین ب محهمه‌ه‌لى توفی ل بامه‌رنی ژدايکبووییه، خواندنا خویا سه‌رمتایی ل بامه‌رنی خواندییه و ناغنجی ل زاخو ته‌مامکریه، ول سالا 1958 ئى چوویه د ناغ ریزین پارتیدا و قوتابییه‌کی جالاک بوو دئیکه‌تیا قوتابین کوردستانیدا ل زاخو، ل سالا 1961 پشکدارى د ئازادکرنا باژیری زاخو‌دا کریه، به‌ئى ل 21 ئه‌یلولئ 1961 هاته زیندانکرن ژ لایى حکومه‌تئ قه‌ تاسالا 1964 هاته ئازاد کرن، دفی سالی‌دا دووباره پشکدارى د شوره‌شیدا کریه، پشتی نسکویا شوره‌شى سالا 1975 هاته دوورئێخستن بو سه‌ماوه، نوکه ل ده‌وکئ ئاکنجیه. بنیره: سه‌فا جاف، ژیدمى به‌رى، ل 300.

(61) هه‌مان ژیدمى، ل 300 - 301.

(62) عه‌بدووه‌هاب شه‌واف ل سالا 1918 ل به‌غدا ژدايکبووییه ژخیزانه‌کا کوردی یا دیندار بوو، ژ جزیرا بوتان ئاواره‌ی مووسل بوون، ل سالا 1953 چوویه ل گه‌ل ئه‌فسه‌رین ئازادبخواز، و هاته دامه‌زراندن وه‌ک سه‌رکردئ لیوا پینج ل مووسل پشتی شوره‌شا 14 تیرمه‌ها 1958، ده‌می ئه‌نجامدانا بزافئ هاته کوشتن. بنیره: عبدالفتاح علي البوتاني، من كان وراء حوادث الموصل و كركوك الدامية، اربيل، 2004، ص 6.

(63) ئەف هه‌ردوو که‌سانه ژخیزانین عه‌ره‌بین سوننه بوون، و ئەندامین ئه‌فسه‌رین ئازادبخواز بوون، ژ ئه‌گه‌رئ نه دامه‌زراندنا وان ل جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوره‌شى توره ببوون، و هاتبوونه دوورکرن ژ پلێت گرنگ کول وی ده‌می قاسمی بتنى بریار د دان، بنیره: فیبی مار، المصدر السابق، ص 29.

(64) بو پتر پیزانینان ل دۆر ئه‌گه‌رین بزافا شه‌واف، بنیره: هاشم عبدالرزاق صالح الطائي، ثورة الموصل القومية 1959 دراسة تاريخية، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الآداب/ جامعة الموصل، الموصل، 1999؛ حنا بطاطو، العراق الشيوعيون والبعثيون والضباط الاحرار، ترجمة: عفيف الرزاز، الكتاب الثالث، تهران، 2006، ص ص 179 - 209؛ عبدالفتاح علي البوتاني، من كان وراء حوادث...، ص ص 4 - 17.

- (65) عبدالكريم فرحان، حصاد ثورة مذكرات تجربة السلطة في العراق 1958 - 1968، ط 2، دمشق، 1996، ص 24.
- (66) اورييل دان، المصدر السابق، ص 222.
- (67) كۆمارا عهزىبى يا ئىككىرتى ل 22 شوباتا 1958 دناقبهرا وهلاتين مصرى و سووريا هاته پىكهينان، ب دهستقه بهردانا سهروكى سوورى شوكرى ئهلقوته لى ژ دهسته لاتداری بۆ سهروك جهمال عهبدولناسر، و سووريا هاته نياسين ب ههريما باكوورى و مصر بوويه ههريما باشوور، و قاهره بوويه پايتهختى قى ئىككىرتنى، و ئهف ئىككىرتنه بۆ ماوى سى سالان بهردهوام بوو، و هاته ژناقبرن ب ئهكهرى كوودتايبه كا لهشكهرى ل سهر دهسته لاتداری مصرى ل سووريا. بو پتر پیزانينان، بنيره: وليد محمد الاعظمي، الوحدة المصرية 1958 فى الوثائق السرية البريطانية، بغداد، 1990، ص 113 وما بعدها.
- (68) اسماعيل العارف، اسرار ثورة 14 تموز و تأسيس الجمهورية في العراق، القاهرة، 2012، ص 379 - 381.
- (69) خليل ابراهيم حسين، موسوعة 14 تموز ثورة الشواف في الموصل الصراع بين عبدالكريم قاسم و الشيويعيين و عبدالوهاب الشواف و ضباط الموصل الوجوديين، بغداد، 1988، ج 2، ص 150 - 151.
- (70) محسن دزه يى، احداث عاصرتها، اربيل، 2001، ج 1، ص 172.
- (71) حنا بطاطو، المصدر السابق، ج 3، ص 192 - 193.
- (72) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 6.
- (73) جمال مصطفى مردان، عبدالكريم قاسم البداية و السقوط، بغداد، 1989، ص 90 - 91؛ مهدي محمد قادر، "رولى كورد له بزوتنهوى ناشتيخوازان له عيراقد 1958 - 1963"، كوفارا نهكاديمياي كوردى، ژماره (20)، ههولير، 2011، ل 344.
- (74) خليل ابراهيم حسين، المصدر السابق، ص 151.
- (75) محمود الدرة، ثورة الموصل القومية 1959 فصل في تاريخ العراق المعاصر، بغداد، 1987، ص 148.
- (76) كريس كوچيرا، ژيدمرى بهرى، ل 27؛ عمار علي السمر، شمال العراق 1958 - 1975 دراسة سياسية، بيروت، 2012، ص 194.
- (77) عبدالفتاح علي البوتاني، من كان وراء حوادث...، ص 17.
- (78) المصدر نفسه؛ محمهد مهلا كهريم، "كوردستانى نهرومان و دهرزهكانى سهركهوتن و سهههنجامى شورهشى تههموز"، كوفارى 21 k، ژماره (2 - 3)، ههولير، 2008، ل 367.
- (79) عبدالفتاح علي البوتاني، من كان وراء حوادث...، ص 18؛ ديشيد مكدووال، الكرد شعب انكر عليه وجوده، ترجمة: عبدالسلام النقشبندی، اربيل، 2012، ص 122؛ جيرارد جالياند، المأساة الكوردية، ترجمة: عبدالسلام النقشبندی، اربيل، 2012، ص 102.

- (80) رهفییق رحمان مام خۆل، ژیدهری بهری، ل 93.
- (81) مایکل ام غنتر، كورد العراق آلام وآمال، ترجمه: عبدالسلام النقبسبندی، اپریل، 2012، ص ص 27 - 28؛ بو پتر پیژانینان ل دۆر كوشتن و تالانكرنا باژیڤی مووسل ل دهمی شكهستنا بزاقا شهوافی، بنیره: أدیث وائی ایف، بینروز، العراق دراسة فی علاقته الخارجية و تطوراته الداخلية 1915 - 1975، ترجمه: عبدالمجیب حسیب القیسی، بیروت، 1989، ج 1، ص ص 358 - 363.
- (82) مسعود بارزانی، ژیدهری بهری، بهرگی دوویی، ل ل 98 - 99.
- (83) چاڤیكهفتن ل كهل عسمت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1939 ل گوندی ههفشنی ژدایكبوویی، ل سالا 1958 ناڤی وی بو سهبرازی هات و چوویه سهبرازكها مووسل بو ماوی سی ههیشان پاشان هاته فهكوهاستن بو فهوجا سی و پهلا زیهفانیا عهبدووههاب شهوافی، لهورا پشتی بزاقی هاته زیندانكرن تا دهمی شورهشا نهیلوئی، و پشكداری شورهشا نهیلوئییدا كر، و نوكه ل زاخۆ ئاكنجیه.
- (84) چاڤیكهفتن ل كهل رهشید حاجی بهدری ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (85) خهسرو توفیق فهتحوولل ل سالا 1930 ل باژیڤی سلیمانی ژ دایكبوویی، ل سالا 1948 چوویه د ناڤ ریزین حزبا كۆمونیستا عیراقی، پاشان ل سالا 1949 - 1950 ل كویژا بازركانی ل بهغدا هاته وهرگرتن، ل سالا 1955 پهیوهندی ب پارتی دیموكراتی كوردستان كر، ل دهمی شورهشا 14 ی تیرمههی ئیك ژ چالاكترین نهندامین پارتی بوو ل مووسل، و ل سالا 1961 هاته زیندانكرن ژلایی حكومهتی فه تا كودهتایا 18 ی تشرینا دوویی 1963 هاته نازادكرن، ل دهمی بهیانا 11 ی ئاداری بوویه سكرتیری ووزارمنا كاروبارین باكووری یی ئاڤادانكرنا كوردستانی، و ل 2004/8/11 ووهگره، بنیره: فههاد عهونی، پیایوی خاومن بیرو باومرو بههای نیشتمانی و مروفقدوستی بهرز خهسرو توفیق كوخلکی و هكو خوی نهیانناسیوو، د پهرتوووكا: قاموسی ناوه نهمهركان، ژیدهری بهری، ل ل 195 - 224.
- (86) چاڤیكهفتن ل كهل مهلا عهبدوولكهريم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1924 ل گوندی گهردهمی ل كوردستانا سووریا ژدایكبوویی، فهقاتی خواندییه، بریكا هۆزانشان جهگهرخوین نهتهوایهتی ل دهڤ پهیدابوویه ل سالا 1940 كار دیپارنا هیوادا كریه كو ب كاری پوستی رادبوو، و ل سالا 1948 بوویه نهندامی پارتی دیموكراتی كوردستان، چهندین جاران بوویه بهرپرس و نهندامی لژنا ناوچا زاخۆ یا پارتی، نوكه ل زاخۆ ئاكنجیه.
- (87) چاڤیكهفتن ل كهل سهدیق عهلی عهبدوولرهحمان ل 2015/1/17 ل دهوكی، ناڤبری ل سالا 1937 ل ئامیدی ژدایكبوویی، و ل سالا 1957 ی چوویه د ناڤ ریزین پارتی دیموكراتی كوردستان دا و ل دهست پیکا شوڤهشا نهیلوئی بوویه پيشمهركه، نوكه ل دهوكی ئاكنجیه.
- (88) چاڤیكهفتن ل كهل تهها محهمهد تهها جهقسی ل 2014/11/16 ل زاخۆ.

(89) چاڤپیکهفتن ل کهل سامی ئەسەمد مەرەووف ل 2015/2/11 ن زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل کهل حەسەن خەلیل حاجی ل 2015/2/11 ن زاخۆ، نافەبری ل سالا 1937 ل زاخۆ ژدایکبوویە، خۆاندنا خۆ یا سەرەتایی و نافەنجی ل زاخۆ تەمام کەریە، و ل سالا 1958 چووێە د ناف ریزین حزباً کۆمۆنیست دا، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل کهل عەبدولجەبار دەرۆش عەبدوللأ ل 2015/1/17 ن دھۆکی، نافەبری ل سالا 1945 ل گوندی بێتاسی ل دەشتا سلیشانەیا ژدایکبوویە، خۆاندنا خۆ یا نافەنجی ل زاخۆ تەمام کەریە رۆلەک چالاک هەبوو دئیکەتیا قوتابیان ل کوردستانیدا و ل سالا 1964 بوێە کادری لژنا ناوچا زاخۆ، و نوکە ل دھۆکی ئاکنجیە.

(90) چاڤپیکهفتن ل کهل سەلاح عەبدوللأ زەرۆ ل 2014/11/26 ن دھۆکی.

(91) سلیمان حاجی بەدەری ل سالا 1923 ل گوندی سپینداروکی سەرب قەزا زاخۆ قە ژ دایکبوویە، ل سالا 1959 هاتە ریکخستن د ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و رۆلەکی بەرچاڤ د ئازادکرنا باژیری زاخۆ سالا 1961 دا هەبوویە، و ل سالا 1961 رۆلەکی بەرچاڤ هەبوویە د شورەشا ئەیلولیدا، ل سالا 1967 بوویە فەرماندەئ بەتالیونا ئیک ل هیزا هەلگورد، و ل نسکویا 1975 ئاوارەئ ئیرانی بوویە، و پشتی سەرهلدانا 1991 جارەمکادی هیزا هەلگورد پیک دئیت و د بێتە فەرماندەئ هیزا تا سالا 1996، و ل سالا 2012 ل هەولیری و مەغەرکریە. بنیرە: زەینەب ئەزار، "پیشمەرگن دیرین سلیمان حاجی بەدەری سندی"، کوفاری دەنگی پیشمەرگە، ژمارە (167)، شوباتی 2012، ل 86.

(92) چاڤپیکهفتن ل کهل عەسمەت دینو بەنستانی ل 2014/11/23 ن زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل کهل حەمید شەریف مووسا ل 2015/1/7 ن زاخۆ، نافەبری ل سالا 1945 ل گوندی قەسرۆکی سەرب قەزا زاخۆ قە ژ دایکبوویە، ل سالا 1960 چووێە د ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان دا، و ل کهل بابی خۆ پشکداری د شورەشا ئەیلولیدا کەریە، و پشکداری د شورەشا گولانیدا کەریە، و نوکە ل زاخۆ ئاکنجیە.

(93) چاڤپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل بەرواری ل 2014/11/30 ی ل زاخۆ، نافەبری ل سالا 1943 ل دەقەرا بەروارییان ژ دایکبوویە، و ل سالا 1953 هاتنە د باژیری زاخۆدا خۆاندنا خۆ یا نافەنجی ل زاخۆ تەمام کەریە، و ل سالا 1958 چووێە د ناف ریزین پارتیی دا ب ریکا ئیکەتیا قوتابیان، و ل سالا 1992 بوویە کادری لقا هەشت پارتی ل زاخۆ، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.

(94) چاڤپیکهفتن ل کهل محەمەد خالد ئەحمەد یی بەرنیاس ب (محەمەد خالد بوسەئ) ل 2014/12/2 ن زاخۆ، نافەبری ل سالا 1942 ل گوندی بوسەئ ژ دایکبوویە، و ل سالا 1961 چووێە د ناف ریزین پارتیی دا بوویە پیشمەرگە د شورەشا ئەیلولیدا، و ل سالا 1965 بوویە سەرەستە ل هیزا زاخۆ، و ل سالا 1972 بوویە سەرپەل، و پشکداری د شورەشا گولانی و سەرهلدانیدا کەریە تا نوکە بەردەوامە ئەندامی فەرماندەیا لەشکەری کوردستانی ل و مزارەتا پیشمەرگە، نوکە ل زاخۆ ئاکنجیە.

- (95) چاقپیکهفتن ل کهل نورولهودا همید سهعید قهصاب ل 2014/12/11 ل زاخو؛
- چاقپیکهفتن ل کهل بههیاا ئەمین ئەحمەد ل 2014/12/25 ل زاخو.
- (96) چاقپیکهفتن ل کهل نیزیار حازم شهمدین ناغا ل 2015/6/9 ل زاخو.
- (97) ل دهۆکی هندەک بهرپرسین حکوومەتی هاتنه کوشتن، ل دەمی بزاقا شهوائی روودای
بارایتیا فه‌رمانبه‌رین دهۆکی ژ خه‌لکی مووسل بوون، ژوانا قابمه‌قام عه‌بدو‌لا
ئه‌لجیوری و نوژدار سه‌عه‌ددین ئەلچه‌له‌بی ومه‌ئموری بنگه‌هی کومیسەر ئەلخه‌شاب.
ره‌شید ناغا دوسکی رابوو ئەف که‌سانه فه‌گه‌هاسنه جه‌ی به‌ین فه‌دانا باژیرقانیی (جه‌ی
باژیرقانی دهۆک یی نوکه)، داکو پاراستنا وان بکه‌ت و نه‌هیلت چ زیان بگه‌هته وان، به‌لی
خه‌لکی دهۆکی ب تورهبوونقه به‌ره‌ف باژیرقانی فه‌ جوون داکو تولقه‌کرنی ژوان بکه‌ن،
هه‌رسی که‌س کوشتن، بو پتر پیژانینان بنیره: هلز عثمان میرو، دهۆک 1945 - 1975
دراسة تاریخیة میدانیة، رساله ماجستیر غیر منشورة، کلیة التربية، جامعة زاخو، زاخو،
2011، ص 50.
- (98) چاقپیکهفتن ل کهل سامی ئەسه‌هد مه‌عرووف ل 2015/2/11 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل
کهل هه‌سەن خه‌لیل حاجی ل 2015/2/11 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل خواستی
فه‌رمان ره‌شید ل 2015/1/3 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل عه‌لاه‌ده‌ددین مه‌حموود
هه‌سو مهاجر ل 2015/2/11 ل زاخو، ناڤیری ل سالا 1953 ل زاخو ژ دایکبووییه، ل
سالا 1971 بوویه ئەندامی حزبا کۆمۆنیست نوکه مامۆستایه ل زانکویا زاخو، و
ناکنجیه ل زاخو.
- (99) خلیل ابراهیم حسین، موسوعة 14 تموز ثورة الشواف فی الموصل، بغداد، 1988، ج 3، ص
263.
- (100) المصدر نفسه، ص ص 264 - 265.
- (101) المصدر نفسه، ص 266. به‌لی زیاد حاجی ناغا ده‌ته دیار کرن کو چ راستی بو قی
کوئتی نین، ئانکو ره‌زو خانیی وان نه‌هاتیه سوتن. چاقپیکهفتن ل کهلدا ل
2014/12/15 ل زاخو.
- (102) چاقپیکهفتن ل کهل خواستی فه‌رمان ره‌شید ل 2015/2/20 ل زاخو.
- (103) چاقپیکهفتن ل کهل نه‌جیب مه‌مه‌د عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا ل 2014/25 ل دهۆکی،
ناڤیری ل سالا 1950 ل گوندی ترب سپیی ل ده‌شتا سلیقانه‌هیا ژدایکبووییه، دهرچووی
سه‌ره‌تاییه، ل کهل بابی خو پشکداری دشوره‌شا ئەیلولیندا کریه، و نوکه ل دهۆکی
ناکنجیه.
- (104) مه‌مه‌د جه‌میل صالح ل سالا 1924 ل زاخو ژدایکبووییه، خواندنا خو‌یا سه‌ره‌تایی ل
زاخو ته‌مام کریه و ئاماده‌یی ل مووسل ته‌مام کریه، و ل سالا 1953 چوویه کولێژا
سه‌ریازی و ل سالا 1956 دهرچوویه ب پلا جیداری دوویی. جریده‌خه‌بات، العدد (51)، 9
ایلول 1959؛ چاقپیکهفتن ل کهل عه‌بدو‌لجه‌بار دهریش عه‌بدو‌لا ل 2015/1/17 ل
دهۆکی؛ چاقپیکهفتن ل کهل سه‌لاح عه‌بدو‌لا زمر ل 2014/11/26 ل دهۆکی.

- (105) جريدة خهبات، العدد (51)، 9 ايلول 1959.
- (106) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل عهبدولستار محهمهد نهحمهد ل 2015/1/29 ل زاخو. بهلئ قايمهقامى زاخو سهرههنگ سالم عهبدولمهزاق نهلهسهود، ب شاشيڤه دبيڤيڤت كو بينج ژ خه لڤي زاخو هاتنه كوشتن. بنيره: خليل ابراهيم حسين، المصدر السابق، ج 3، ص 365.
- (107) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل ههبيب كهلهش ل 2015/4/7 ل باتيفا، نافبري ل سالا 1944 ل باتيفا ژ داڤيڤووييه ل سالا 1959 جووييه د ناف ريزين پارتى ديموكراتى كوردستان دا و پشكدارى د خولا كادري يائيكيڤدا كويه 1968 - 1969، ل سالا 1981 بوويه كارگيري لقي، نوكه بهريرسى لژنا رايوژكارى يا لقا ئيڤك يا پارتى ل دهوكى، و ناكنجيه ل دهوكى.
- (108) بهريمى ئيڤهتيا نيشتيمانى ل سالا 1957 هاته دامهزراندن ژ چوار حزبان، نهوژى حزبى كومونيسستا عيراقى، حزبى سهريهخوييا عيراقى، حزبى نيشتيمانيا ديموكراتى و حزبى بهعسا عهريهيا سوشياლისتى. بهلئ ل پشتى شورمها 1958 روئى وئى بهرهڤ نهمانى چوو، ههر چهنده ل دووماهيا سالا 1958 هندهك داخوازي هاتنه كرن بو ساخرنا فى بهريمى، بهلئ روئى خويى بهرى نهديت. بو پتر پيزانينان، بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني، موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية 1946 - 1970، دهوك، 2007، ص ص 68 - 69؛ عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص ص 127 - 129.
- (109) جريدة الحقيقة، العدد (15)، 5 تموز 1959.
- (110) بو پتر پيزانينان ل سهرفى ههولا كوشتنى، بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص 246 وما بعدها؛ محمود جوار العكيلي، 14 تموز ثورة و انحراف (1958 - 1963)، بغداد، 2013، ص 69؛ شوكت خزندار، سفر و محطات الحزب الشيوعي العراقي... رؤية من الداخل، بيروت، 2005، ص ص 38 - 41.
- (111) جريدة خهبات، العدد (74)، 11 تشرين الاول 1959.
- (112) جريدة خهبات، العدد (116)، 10 كانون الاول 1959. بو پتر پيزانينان بنيره: پاشكوڤي ژماره (1).
- (113) جريدة خهبات، العدد (117)، 11 كانون الاول 1959.
- (114) المصدر نفسه، العدد (118)، 13 كانون الاول 1959.
- (115) المصدر نفسه، العدد (125)، 21 كانون الاول 1959.
- (116) المصدر نفسه، العدد (115)، 9 كانون الاول 1959.
- (117) جريدة خهبات، العدد (122)، 16 كانون الاول 1959.
- (118) المصدر نفسه، العدد (128)، 23 كانون الاول 1959.
- (119) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل سهيد ههسهن سهيد ييوسف شيلانى ل 2016/8/13 ل زاخو.

(120) نۆسمان محەمەد سەعید قازی ل ساڵا 1939 ل باژیری زاخۆ هاتیە سەردنایی، دەسپیکێ خۆاندنا ئاینی خۆاندییە، و پاشان ناڤنجی ل زاخۆ تەمامکریه، و ل ساڵا 1954 بریکە حەمزە عەبدوللأ چووێه دناڤ ریزیڤ پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل ساڵا 1961 وەک پێشمەرگە پشکداری دسۆرەشا ئەیلولیدا و د ئازادکرنا باژیری زاخۆ دا کریه بەردەوام دبیتن هەتا بەیانا 11 ی ئادارا 1970 ی بوویە ریشەبەری باژیرفانیا زاخۆ هەتا ساڵا 1974، و پشستی شکەستنا بەیانا 11 ی ئاداری ناڤبری هاتیە دوور کرن بو باژیری سەماو و ل ساڵا 1975 ئاوارەمی وەلاتی ئیرانی بوویە، و ل ساڵا 1976 بوویە کارکیری لقا هەشت ل ئیرانی تا ساڵا 1983 ب بریارا ئیدریس بارزانی بوویە بەپرسی لقا هەشت ل ئیرانی، و ل ساڵا 1996 بوویە جیگری پارێزگاری دھوکی، و ل ساڵا 2004 وەغەکرێه. هاتیە و مرگرتن: عثمان قازی، المصدر السابق، ص 1 - 2.

(121) جریده خەبات، العدد (128)، 23 كانون الاول 1959.

(122) چاقینکەڤتن ل کەل سەید حەسەن سەید یوسف شیلانی ل 2016/8/13 ل زاخۆ، ناڤبری وی دەمی ل ناڤینجیا بەدرخان قوتابی بوو، دەتە دیارکرن، کو ئیکەتیا قوتابیڤ کوردستانی رول د هاریکاریکرنا مەشانان دا هەبوو کو ب سلامەتی بزڤرنه ڤه.

(123) المصدر نفسه، العدد (115)، 9 كانون الاول 1959.

(124) منهل الهام عبدال عقراوی و فراس صالح خضر الجبوری و محمد حمزة حسين الدليمی، العلاقات التركية - الايرانية 1923 - 2003 دراسة في العلاقات السياسية و الاقتصادية، الموصل، 2013، ص 71 - 72.

(125) فرهاد محمد احمد، جریده خەبات/ النضال 1959 - 1961، دھوک، 2008، ص 165. ل دۆر رموشا کوردان ل تورکیا ل ڤی سەردەمی بنیرە: جلیلی جلیل و اخرون، المصدر السابق، ص 215 - 218.

(126) Ismail Besicki, Devletler arasi somurge Kurdistan, Istanbul, 2013,3 baski, sayfa 112.

(127) جریده خەبات، العدد (225)، 24 ايار 1960.

(128) المصدر نفسه، العدد (231)، 31 آذار 1960.

(129) منهل الهام عبدال عقراوی و فراس صالح خضر الجبوری و محمد حمزة حسين الدليمی، المصدر السابق، ص 72.

(130) جریده خەبات، العدد (429)، 12 آذار 1961.

(131) بو پتر پیژانینان ل سەر کارتیکرنا شورەشا 14 تیرمەھی ل سەر کوردین رۆژەلات (ئیران)، بنیرە: یاسین سەردەشتی، کوردستانی ئیران لیکولینەوہیەکی میژووی ئە جولانەومی رزگاریخواری نەتەومی گەلی کورد 1979.1939، سلیمانی، 2003، ل ل 292 - 302.

(132) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 174.

- (133) ياسين سهردهشتي، ژيڊمري بهري، ل 309.
- (134) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 182. لى پاشان حوكمى سيدارهدانى هاته كوهارتن ب زيندانكرنى بو ماوى 25 سالان. بو پتر پيزانينان، بنيته: غنى بلوريان، ثاله كوك (برگ سبز) خاطرات غنى بلوريان، مترجم: رضا خيرى مطلق، تهران، 2015، ص 15 به بعد.
- (135) جريدة خهبات، العدد (244)، 20 حزيران 1960.
- (136) المصدر نفسه، العدد (255)، 4 تموز 1960.
- (137) بو پتر پيزانينان ل سهر كارتيكرنا شورهشا 14 تيرمهه ل كوردستانا روژئاقا (سووريا)، بنيته: على صالح ميرانى، الحركة القومية الكوردية فى كوردستان - سووريا 1946 - 1970، اربيل، 2004، ص 147 وما بعدها.
- (138) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 186.
- (139) بو پتر پيزانينان، بنيته، على صالح ميرانى، المصدر السابق، ص 151 - 155.
- (140) پارتى ديموكراتى كورد - سووريا ل 14 خزيارنا 1957 هاتيه دامهزاندن بسهركردايمتيا چالاكثانين سياسيين كورد ل سووريا، و نورهددين زازا بوويه سهروكى پارتى. بو پتر پيزانينان، بنيته، على صالح ميرانى، الاحزاب السياسية فى كوردستان - سوريا 1921 - 2013، دهوك، 2014، ص 42 - 54.
- (141) جريدة خهبات، العدد (378)، 28 تشرين الثانى 1960. بو پتر پيزانينان، بنيته: على صالح ميرانى، الحركة القومية...، ص 156 - 162.
- (142) جريدة خهبات، العدد (405)، 11 كانون الثانى 1961.
- (143) جريدة خهبات، العدد (405)، 11 كانون الثانى 1961.
- (144) المصدر نفسه، العدد (406)، 12 كانون الثانى 1961.
- (145) صلاح الدين محمد سعدالله، كردستان والحركة الوطنية الكوردية، فى كتابات فى المسألة الكوردية، مجموعة المؤلفين، اعداد و تقديم: رفيق صالح احمد، السليمانية، 2008، ج 2، ص 125.
- (146) بو پتر پيزانينان ل دور ياسا چاكسازيكرنا چاندنى، بنيته: جريدة الوقائع العراقية، العدد (44)، 30 ايلول 1958؛ خليل ابراهيم حسين، موسوعة 14 تموز، بغداد، 1990، ج 7، ص 325؛ اوريل دان، المصدر السابق، ص 82 - 83.
- (147) جريدة الزمان، العدد (6728)، 24 كانون الاول 1959؛ جريدة خهبات، العدد (38)، 24 اب 1959.
- (148) حسين علي، "30 سنة على تدشين الاصلاح الزراعي محاولة لتقييم مسيرة الاصلاح الزراعي"، مجلة الثقافة الجديدة، العدد (7)، بغداد، ايلول - تشرين الاول 1993، ص 5 - 4.

- (149) اسماعيل العارف، المصدر السابق، ص 217؛ تشارلز تريپ، المصدر السابق، ص ص 217 - 218.
- (150) تشارلز تريپ، المصدر السابق، ص 218. بؤ پتر پيزانينان ل سهر تيگههه چاكسازيبا چاندنئ، بنيره: عماد احمد الجواهري، تاريخ مشكله الاراضي و الاصلاح الزراعي في العراق 1932 - 1970، رساله ماجستير غير منشوره، كلية الاداب جامعة بغداد، بغداد، 1982، ص ص 311 - 316؛ فخري دهوكي، تحليل و تحديد مفهوم الاصلاح الزراعي، مجلة متين، العدد (20)، ايار 1993، ص ص 94 - 96.
- (151) اوريل دان، المصدر السابق، ص 82؛ محمد حسين الزبيدي، المصدر السابق، ص 517 - 518؛ محمد كاظم علي، العراق في عهد عبدالكريم قاسم دراسة في القوى السياسية و الصراع الايديولوجي 1958 - 1963، بغداد، 1983، ص ص 278 - 279.
- (152) جليلي جليل و اخرون، المصدر السابق، ص ص 359 - 358.
- (153) چاقپيگهفتن ل كهل سامي نهسههد مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخو؛ چاقپيگهفتن ل كهل هسهن خهليل حاجي ل 2014/12/4 ل زاخو.
- (154) حنا بطاطو، العراق الطبقات الاجتماعية و الحركات الثورية في العهد العثماني حتى قيام الجمهورية، ترجمة: عفيف الرزاز، تهران، 2005، ص 84. بؤ نموونه مولكي بنه مالا حازم شه مدين ناغاي دكههشته (53040) دونمان لدويث في ياساي بتني (1000) دونم بؤ دمان، و مولكي حاجي محهمهد شه مدين ناغاي دكههشته (13) ههزار دونما لدويث في ياساي بتني (1000) دونم بؤ دمان، چاقپيگهفتن ل كهل زياد حاجي محهمهد شه مدين ناغاي ل 2014/12/15 ل زاخو.
- (155) چاقپيگهفتن ل كهلدا ل 2015/6/9 ل زاخو.
- (156) چاقپيگهفتن ل كهلدا ل 2014/12/15 ل زاخو.
- (157) چاقپيگهفتن ل كهلدا ل 2015/5/20 ل زاخو.
- (158) چاقپيگهفتن ل كهل سامي نهسههد مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخو؛ چاقپيگهفتن ل كهل صهديق محهمهد خالد بامهرني ل 2015/2/11 ل زاخو، ناقبري ل سالا 1942 ل بامهرني ژ دايبووييه، و ل سالا 1958 هاتيه ريخستن دناق ريخستين حزبا كو مؤنيسندا ل مووسل، و ل سالا 1974 بويه بهرپرسن لژنا ناقخوي يا زاخو يا حزبا كو مؤنيسنت، و نوكه ئاكنجيه ل زاخو.
- (159) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 219.
- (160) المصدر نفسه، ص 219.
- (161) ل دؤر رهوشا بهروهده و فيركرنئ ل كوردستانئ ل سهر دهمن پاشايهتي، بنيره: آ. ب، عن التعليم في كردستان العراق، (دم، 1986)، ص 14 وما بعدها؛ محهمهد عهبدوللا كاكه سور، گهشه كردني خوئندنه فهرمي له ليواكاني كوردستانئ عيراق دا (1921 - 1953)، ههولنير، 2004، ل 241 و پشتي وئ.

- (162) مجيد خدوري، المصدر السابق، ص 216.
- (163) عبدالفتاح علي البوتاني، مدرسة 11 آذار اول مدرسة كوردية في مدينة الموصل مع نبذة تاريخية عن التعليم في كوردستان - العراق، ط2، اربيل، 2002، ص ص 44 - 45.
- (164) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ص 237 - 238.
- (165) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص ص 242 - 243.
- (166) شوان محمهد ئەمەين تەها خۆشناو، هەولێر لێوان سالانی (1958 - 1963) لێكۆلینەوهیەكە لێ بارودۆخی سیاسی، هەولێر، 2012، ل 230.
- (167) عبد الفتاح علي البوتاني، مدرسة 11 آذار...، ص 43.
- (168) جريدة خهبات، العدد (138)، 5 كانون الثاني 1960.
- (169) جريدة خهبات، العدد (156)، 28 كانون الثاني 1960.
- (170) المصدر نفسه.
- (171) المصدر نفسه، العدد (186)، 11 آذار 1960.
- (172) عبد الفتاح علي البوتاني، مدرسة 11 آذار...، ص 45.
- (173) بو پتر بیژانیان ل دۆر جەوانییا دامەزراندنا حزبا كۆمونیستا عێراقی، بنێره: عزیز سباهی، عقود من تاریخ الحزب الشیوعی العراقی، ط 2، بغداد، 2007، ج 1، ص ص 149 - 159.
- (174) صلاح خراسان، صفحات من تاریخ الحركة الشیوعیة فی العراق، بیروت، 1993، ص 43.
- (175) سیف عدنان القیسی، الحزب الشیوعی العراقی فی عهد البکر 1968 - 1979، تقدیم: اسامه عبدالرحمن الدوری، لندن، 2014، ص 32؛ سمیر عبدالکریم، اضاء علی الحركة الشیوعیة فی العراق 14 تموز 1958 - 8 شباط 1963، بیروت، د.ت، ج 2.
- (176) سیف عدنان القیسی، المصدر السابق، ص 35.
- (177) ژیلوان عبدالله احمد، حیزبی شیوعی عێراق و رۆلی له بزوتنهوهی رزکارێخوآزی کهلی کورد له باشووری کوردستان دا (1975 - 1991)، لیکۆلینەوهیەکی میژووی سیاسییه، نامەێ ماستەر نەبە لاوکراوه، کۆلیژی ئەدهبیات/ زانکۆی سه لاهه ددین، هەولێر، 2013، ل 22.
- (178) میشان عارف بادی، الحركة القومیة ...، ص 137.
- (179) چاقپیکه فتن ل کهل عهبدوستار محهمهد ئەحمهد ل 2015/1/29 ل زاخۆ؛ چاقپیکه فتن ل کهل رۆزانی مهحموود قهصاب ل 2015/1/6 ل زاخۆ، ل سالا 1950 ل زاخۆ ژ دایکبووییه، و ل سالا 1972 کۆلیژا په روهردی به شی کوردی ل زانکویا به غدا ته مام کریه، و نوکه ناکنجیه ل دهۆکی.
- (180) چاقپیکه فتن ل کهل تها محهمهد تها جهقسی ل 2014/11/16 ل زاخۆ؛ چاقپیکه فتن ل کهل بهرم مهحموود قهصاب ل 2014/1/6 ل زاخۆ، نافبری ل سالا

- 1966 ل زاخۆ ژدایکبووییه، کورئ مهحمود قهصاب ئیک ژ نهنامین چالاک بین ریکهستنن حزبا کۆمۆنیستا عیراقی یه، خواندنا خو تا نامادهیی ل زاخۆ خواندیه، و ل سالا 1990 ل کولیزا کارگیری و ئابوری ل مووسل دهرچوویه، باوهرناما ماستهیری 2013 وهرگرتیه، و نوکه ماموستایه ل زانکویا زاخۆ و ئاکنجیه ل زاخۆ.
- (181) چاڤیکهفتن ل کهل خواستی فهرممان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (182) چاڤیکهفتن ل کهل سامی ئەسعهده مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل کهل محهمهد بهشیر عهبدوللا ئاغا ل 2014/11/22 ل زاخۆ، ئاڤیری ل سالا 1935 ل باژیری زاخۆ ژدایکبووییه، و ل سالا 1954 لایهنگیریا حزبا کۆمۆنیست دکهت تا سالا 1963 دهست ژ فی پارتی بهرددمت بویه فهرممانبهر ل دهوکی، و ل سالیین 1961 1962. بهرپرسی لژنا نافخوی یا حزبا کۆمۆنیست بوو ل دهوکی، نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.
- (183) چاڤیکهفتن ل کهل سامی ئەسعهده مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل کهل خواستی فهرممان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (184) چاڤیکهفتن ل کهل تهها محمد تهها جهقسی ل 2014/11/16 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل کهل حهسهن خهلیل حاجی ل 2015/12/4 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل کهل خهیری رهههزان نهچار ل 2014/12/13 ل زاخۆ.
- (185) چاڤیکهفتن ل کهل سامی ئەسعهده مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل کهل حهسهن جهتهلی عهبدوللا ل 2015/1/10 ل ههولیری، ئاڤیری ل سالا 1941 ل زاخۆ ژدایکبووییه خواندنا خو تا نامادهیی تهمام کریه، و ل سالا 1958 چوویه د ئاف ریزین حزبا کۆمۆنیستدا، نوکه ئاکنجیه ل ههولیری.
- (186) چاڤیکهفتن ل کهل محهمهد بهشیر عهبدوللا ئاغا ل 2014/11/22 ل زاخۆ، چاڤیکهفتن ل کهل خواستی فهرممان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (187) چاڤیکهفتن ل کهل خواستی فهرممان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ، چاڤیکهفتن ل کهل سهلاح عهبدوللا زهرو ل 2014/11/26 ل دهوکی.
- (188) چاڤیکهفتن ل کهل عهبدولرهزاق گهرمافی ل 2014/11/28 ل دهوکی، چاڤیکهفتن ل کهل مستهفا صالح عهبدوللا یی بهرنیاس ب مستهفا نیروه ل 2014/11/24 ل دهوکی، ئاڤیری ل سالا 1938 ل گوندی دزگه سهرب دهقهرا نیروه ژدایکبووییه، ل سالا 1958 هاته ریکهستن د ئاف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، پشکداری دشورهشا ئهیلولیندا کریه، و ل دهمی شورهشا 14 تیرههه یولیس بوو ل زاخۆ، نوکه ئاکنجیه ل دهوکی.
- (189) بو پتر پیزانیان، بنیره: عبدالفتاح علی البوتانی، موقف،...، ص 49 وما بعدها.
- (190) المصدرنفسه، ص 84.

- (191) چاڤپيکهڻ ل کهل عهوني محهمهد جونهد ل 2014/11/18 ل زاخو، چاڤپيکهڻ ل کهل بههيا نهامين نهحمهد ل 2014/12/25 ل زاخو.
- (192) چاڤپيکهڻ ل کهل عهوني محهمهد جونهد ل 2014/11/18 ل زاخو. کهلهک جارن کومونستان نهخوشي بو ناغايان د ناف بازيديا دروست دکرن، بو نمونه جارهي کهسهکي ب نافي ئوسمان جهومر د ناف بازاريدا، دستدریژی کر ل سهر حاجي ناغاي، بهلي پشتی دهمهکي هندهک ژ پشتهفانين حاجي ناغاي ئهو کهسه کوشتن. چاڤپيکهڻ ل کهل عهوني محهمهد جونهد ل 2014/11/18 ل زاخو؛ چاڤپيکهڻ ل کهل تهها محهمهد تهها جهقسي ل 2014/11/16 ل زاخو؛ چاڤپيکهڻ ل کهل زياد حاجي محهمهد شهمدین ناغا ل 2014/12/15 ل زاخو.
- (193) د لاپهريين بين دا دي بهحسا وان کهين.
- (194) چاڤپيکهڻ ل کهل تهها محهمهد تهها جهقسي ل 2014/11/16 ل زاخو؛ چاڤپيکهڻ ل کهل رهشيد حاجي بهدري ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (195) چاڤپيکهڻ ل کهل خواستی فهريمان رهشيد، ل 2015/1/3 ل زاخو.
- (196) عجیل مهحمود مهاجر کهلهک جارن د چوو مووسل ژي ل کهل ريکخستنين مووسل کاردکر و دهاته زاخو ژي ب ريکخستني رادبوو. چاڤپيکهڻ ل کهل خواستی فهريمان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخو.
- (197) چاڤپيکهڻ ل کهل سامي نهسعهد مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخو؛ چاڤپيکهڻ ل کهل علانهددين مهحمود هسو مهاجر ل 2015/2/11 ل زاخو.
- (198) پشتی دهستهلاتا کومونستان بهرفرههيووي عهبدولکهريم قاسم هوئدا دهستهلاتا وان کيم بکهت، ل دهستپيکي ب هندهک بينگافين گرنگ رابوو ژبوو لاوازکرنه في حزبي، ئهوزي ب کرتنا سهدان کومونستان و چالاکي بهرگريا مللي نههياتن، و سهرکردي وي ل کوردستاني مههدی ههميد زيندانکر، و رابوو ب کرتنا سهندیکا و ئيکهتئين سهر ب في حزبي شه وهک لايهنگرين ناشتیی و ههفگرتنا بهرمفانیکرنی ژ مافين نافرمهتا عيراقی ... هتد. و مولهتا فهرمي نهدا في حزبي پاشان کهسانين کومونيست ژ پلين حکومي دمرکرن. بو پتر پيزانينان، بنيره: حنا بطاطو، المصدر السابق، ج 3، ص 173 وما بعدها؛ عبدالفتاح علي البوتاني، من ارشيف جمهورية العراق الاولى الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة 1958 - 1962 دراسة تاريخية سياسية، اربيل، 2010، ص 27 و ما بعدها.
- (199) بو پتر پيزانينان ل دور پهيوهنديين حکومتهتي و حزبا کومونيست ل في قوناعي بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني، من ارشيف...، ص 27 وما بعدها؛ بهاءالدين نوري، مذکرات بهاءالدين نوري، ط 2، کردستان، 1995، ص ص 207 - 228.
- (200) چاڤپيکهڻ ل کهل خواستی فهريمان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخو؛ چاڤپيکهڻ ل کهل کهلهک هسهن جهنبهلي عهبدوللا ل 2015/1/10 ل هوليئري؛ چاڤپيکهڻ ل کهل

- تەها محەمەد تەها جەقسی ل 2015/8/21 ل زاخۆ. بو دیتنا ناڤین کرتیان بنیره: پاشکۆیی ژماره (2).
- (201) جريدة (المثال)، العدد (156)، 20 ايلول 1960.
- (202) بو پتر پیزانینان، بنیره: عبدالفتاح علي البوتاني، من كان وراء...، ص 20 وما بعدها.
- (203) بو پتر پیزانینان، بنیره: عبدالفتاح علي البوتاني، من ارشيف...، ص ص 65 - 67.
- (204) چاڤپیکهڤتن ل گهل تەها محەمەد تەها جەقسی ل 2014/11/16 ل زاخۆ.
- (205) چاڤپیکهڤتن ل گهل حەجی عەرەب محەمەد عومەر سلیمانەهی ل 2015/10/17 ل زاخۆ.
- (206) عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص ص 139 - 140.
- (207) مسعود بارزاني، ژیدەری بەری، بەرگی دوویی، ل 85.
- (208) چاڤپیکهڤتن ل گهل سامی ئەسەد مەعرووف ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل خواستی فەرمان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل خەلیل حاجی ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل عەبدوڵجەبار دەرویش عەبدوڵلا ل 2015/1/17 ل دەوکی؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل عەبدوڵستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ل زاخۆ.
- (209) چاڤپیکهڤتن ل گهل خواستی فەرمان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (210) چاڤپیکهڤتن ل گهل نادیرا مەحموود ئەحمەد عەزوو ل 2015/1/10 ل هەولیری، ناڤیری ل سالا 1942 ل زاخۆ ژدایکبووییە، ول سالا 1965 بوویە مامۆستا، نوکە ناکنجیە ل هەولیری؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل حەسەن جەنبەلی عەبدوڵلا ل 2015/1/10 ل هەولیری.
- (211) چاڤپیکهڤتن ل گهل عەوونی محەمەد جۆنەید ل 2014/11/18 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل عەبدوڵستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهڤتن ل گهل زیاد حاجی محەمەد شەمەدین ناغا ل 2014/12/15 ل زاخۆ.
- (212) ژ ئەگەرین بێشەتین سیاسی ئەوین عیراقی بشتی بزافا شەوافی ل 8 ئادارا 1959 بخوڤه دیتین، و بوودانا هەفرکیهکا حزبیەتی یا توند و تیکچوونا ژيانا حزبیەتی ژ ئەگەری پەیدابوونا هەفرکیهکا بیروباومری دناڤهرا حزباندا، جیگری سەروکی پارتا نیشتمانی یا دیموکراتی (محەمەد حەدید) بو سەروک و مزیران عەبدوڵکەریم قاسم پشنیارا راوەستاندا ژيانا حزبیەتی ل عیراقی کر هەتا بارودوخ ئارام بن، بقی چەندی بریارا راوەستاندا کاری پارتا نیشتمانی یا دیموکراتی ل ئەیارا 1959 هاته دان، حزبا کۆمۆنیستا عیراقی دژی پشنیارا راوەستاندا ژيانا سیاسی راوەستا. بنیره: مجموعه مؤلفین، تاریخ الوزارات العراقية فی العهد الجمهوری 1958 - 1968 (7 شباط 1959 - 13 تموز 1959)، تنقیح: نوری عبدالحمید العانی و علاء جاسم محمد الحرابی، المصدر

- السابق، ج 2، ص ص 392 - 395؛ محمد عويد الدليمي، كامل الجادرجي و دوره في السياسة العراقية 1897 - 1968، بغداد، 1997، ص 269.
- (213) جريدة خهبات، العدد (12)، 16 حزيران 1959.
- (214) شعبان سعيد، زیدمری بهری، ل 23. بهلی نوسمان قازی دبیزیت حزبا کومونیسیت رییک نهدا نهندامین پارتی بینه نهندام د فی رییکراوی دا. عثمان قاضی، المصدر السابق، ص 5.
- (215) بو دیتنا دمقی راپورتی بنیره: مسعود بارزانی، زیدمری بهری، بهرگی دوویی، ل 358 - 361.
- (216) بو پتر پیزانینان، بنیره: عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص 141.
- (217) چاقپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محهمه ئیسماعیل بهرواری ل 2014/11/30 ل زاخو: زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل خواستی فهرمان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخو.
- (218) عبدالفتاح علی البوتانی، العراق دراسة...، ص ص 144 - 145.
- (219) اوریل دان، المصدر السابق، ص 258.
- (220) چاقپیکهفتن ل کهل تهها محهمه تهها جهقسی ل 2014/11/16 ل زاخو
- (221) چاقپیکهفتن ل کهل سهلاح عهبدوللا زهرو ل 2014/11/26 ل دهوکی.
- (222) چاقپیکهفتن ل کهل محهمه بهشیر عهبدوللا ناغا ل 2014/11/22 ل زاخو.
- (223) ههمان زیدمر.
- (224) چاقپیکهفتن ل کهل حوکمهت محهمه سهعدوللا ل 2014/12/15 ل زاخو؛ مههدی محهمه قادر، "رؤنی کورد له چالاکیهکانی ناشتیخوآزانی عیراقدا"، گوشارا میژوو، ژماره (7)، ههولنر، هاوینی 2008، ل 24.
- (225) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 143.
- (226) چاقپیکهفتن ل کهل خواستی فهرمان رهشید ل 2015/1/3 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل سامی ئەسهده مهعرووف ل 2015/2/11 ل زاخو.
- (227) فرهاد عونی، المنظمات الجماهيرية الكوردستانية 1953 - 1991، کوردستان، 2015، ص 51.
- (228) عبدالفتاح علی البوتانی، العراق دراسة...، ص ص 145 - 146.
- (229) المصدر نفسه، ص 146.
- (230) چاقپیکهفتن ل کهل نوروهودا ههمید سهعید قهصاب ل 2014/12/11 ل زاخو.
- (231) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة...، ص 123. بو پتر پیزانینان، بنیره: شیرکو فتح الله عمر، الحزب الديمقراطي الكردستاني و حركة التحرر القومي الكوردية في العراق 1946 - 1975، السليمانية، 2004؛ محمد مهلا قادر، خهبات نامه، کورته میژوویییهکی پارتی و کهلتوری بارزانی نهمر، دهوکی، 2000؛ فاضل میرانی، قراءه فی فکر الحزب الديمقراطي الكردستاني الاختلاف و البناء، بیروت، 2014.

(232) عبدالرزاق مطلق الفهد، الاحزاب السياسية في العراق و دورها في الحركة الوطنية و القومية 1934 - 1958، بيروت، 2011، ص ص 245 - 246؛ حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق في محطات رئيسية 1946 - 1993، كوردستان، 1998، ص 33؛ محمهد فاتح، پهرسه‌دندی ژيانی حزبايهتی له كوردستاني باشووردا، ههولير، 2014، ل 196.

(233) حمزه عهبدوللا ل سالا 1915 ل گوندی رازان ل كوردستانا باكوور (توركيا) ژ دايكوبوييه، ژئه‌گهري شهري جيهانيي ئيكي (1914 - 1918)، بنه‌مالا وي نه‌چاربوون ژ ده‌قهری دمه‌كفن و به‌ره‌ف كوردستانا باشوور بجن، و ل زاخو ئاكنجيبوون، ل زاخو و خواندنا خو يا سه‌رمتايي ته‌مام كر، و ناڤنجی و ناماده‌ی ل مووسل ته‌مام كریه پاشان ل سالا 1931 ئ ل كوليژا ياسا ل به‌غدا هاته و مرگرتن، و ل سالا 1935 - 1936 ئ ژ كوليژا ياسایي دمرچوويه، ژ سالا 1946 هه‌تا سالا 1959 سكرتيري پارتی ديموكراتی كوردستان بوو، پاشان ده‌ست ژ سياسه‌تی به‌ردا، و ل به‌غدا ئاكنجيبوو، و ل سالا 1998 ل سليمانیي و هه‌مركریه، بنیره: دلیر احمد حمد، "حمزه عبدالله... دوره في تأسيس الحزب الديمقراطي الكردي - العراق و تطویره (1946 - 1953)", مجلة k21، العدد (21)، اربیل، كانون الثاني 2014، ص ص 352 - 368؛ كريم شارقزا، "المناضل الكوردي المعروف حمزة عبدالله"، مجلة الصوت الاخر، العدد (172)، اربیل، 28 تشرين الثاني 2007، ص 18.

(234) محمد مه‌لا قادر، خه‌بات...، ل 50.

(235) وصفية محمد شيخو السندي، المصدر السابق، ص 522.

(236) عبدالسلام علی، صفحات من نضال الشهيد صالح اليوسفي، دهوك، 1992، ص 12؛ صالح يوسفی د په‌رتووكا: گوڤارا روناھی 1960 - 1962، ناماده‌کردن: بنكه‌ی ژین، فه‌كوئين: موسه‌دهق توفی، سليمانی، 2014، ل 102.

(237) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص ص 4 - 5. فه‌كوئهر شيخ مووسا وهرمیلی و وه‌صفيا محمهد شيخو سندي، ديار دكهن كو لژنا زاخو ژ فان كه‌سان بيك ده‌ات: صالح عهبدوللا يووسفي (به‌ريرسي ليژني)، مه‌لا صالح حاجی بالقوسی (جيگر)، و هه‌ر ئيک ژ فان كه‌سان بوونه ئه‌ندام ليژنه: ئوسمان قازي، شيخ جه‌ماله‌ددین بريڤكاني، عه‌لی هالو، عومه‌ر هه‌سه‌ن بامه‌رني، مه‌لا عه‌بدولغه‌نی ئيبراهيم و نوعمان عيسا، بنیره: شيخ مووسى وهرمیلی، شوهرشا ئه‌يلوئی ل ده‌قه‌را زاخو، دهوك، 2000، ل 16؛ وصفية محمد شيخو السندي، المصدر السابق، ص 527. به‌ئی پيزانين ئوسمان قازي پتر نيژيكرتن بو راستی؛ چونكى ئه‌و ئيكم به‌ريرسي ليژني بوو، هه‌روه‌سا د بيره‌مويين خو ب دريژاهي باسئ ريگخستين پارتی دكه‌ت، بنیره بيره‌مويين وى: المصدر السابق، ص 4 و ما بعدها.

(238) جهی وئ د كه‌قيته لايي راستی يئ په‌يكه‌ري صالح يووسفي يئ نوکه د ناڤ بازاريدا ل زاخو.

(239) ل جهی بازاری (مون سهنتهر) یی نوکه.

(240) بو پتر پیزانیان ل سهر رۆژناما خهبات، بنیره: فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 47 - 69.

(241) علي سنجاري، الحركة التحررية الكوردية مواقف و آراء، دهوك، 1997، ص 37.

(242) ل جهی بازاری خهلیل جوئهیدی یی نوکه، کول وی دهمی ئهردی مالا حازم شهمدین ناغای بوو، نیژیار حازم وهک هاریکاری و کارهکی نهتهوهی فی ئهردی ددهته پارتی ژبو جهی لژنا نافخوی یا پارتی، چاقپیکهفتن ل گهل نیژیار حازم شهمدین ناغای ل 2015/6/9 ل زاخو. ههزی کوتنیهی کو ئیکهتیا قوتابیین زاخو و ریکهستیین پارتی بو ماوی پینج رۆژان رابوون ب پاقرکنا فی جهی، و پاشان نشیسینگهها خهبات دانان، و ئهف نشیسینگهه هاته ههژمارتن وهک بنگهههک پارتی، و ناغی وی کرنه خهبات؛ چونکی رۆژناما خهبات مولهت و مرگرتبوو، چاقپیکهفتن ل گهل عهبدولستار محهمهد نهحمهد ل 2015/1/29 ل زاخو.

(243) عهبدولمهراق گهرمافی دبیزیت ل سالا 1959 ئی ئهم ژ دهوکی هاتنه زاخو، ژ بو فهکرنا بنگههی خهبات و ناغی وی کرنه خهبات؛ چونکی رۆژناما خهبات مولهتا فهرمی ههبوو، و ل زاخو ل دهستپیکي ب شیومهکی ئاشکرا نه فهکریبوون؛ چونکی حزبا کۆمونیست ل وی دهمی یا ب هیز بوو، چاقپیکهفتن ل گهلدا ل 2014/11/28 ل دهوکی؛ ههرديسان عارف عهبدولمهرحمان بادی دبیزیت ل سالا 1959 ئی ئهم وهک لژنا نافخوی یا دهوک مه سهردانا بنگههی خهبات کر ل زاخو وهک لژنا ناوچا زاخو، ل وی دهمی صالح یووسفی بهریرس بوو، چاقپیکهفتن ل گهلدا ل 2014/11/27 ئی ل دهوکی، نافبری ل سالا 1945 ئی ل گوندی بادی ل دهوکی ژ دایکبوییه، ل سالا 1958 ئی هاتیه ریکهستان د پارتی دیموکراتی کوردستاندا ل سالا 1961 ئی، پشکداری د شورهشا ئهیلولئیدا کریه وهک کادرهکی ریکهراوی کارکریه، و پشکداری د شورهشا گولانئیدا کریه، ههروهسا ل سالا 1991 ئی پشکداری د سههرلدانئیدا کریه، و ل سالا 2006 بوویه نهندامی لقا ئیک یا پارتی، و نوکه ئاکنجیه ل دهوکی.

(244) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 5.

(245) المصدر نفسه، ص 5.

(246) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 5.

(247) چاقپیکهفتن ل گهل مهلا یووسف کریت یووسف ل 2014/12/31 ل زاخو، ل سالا 1938 ل گوندی پیچهکی ل دهقرا سلێقانهیا ژدایکبوییه، و ل سالا 1960 ئی چوویه د ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و پاشان بوویه بهریرسی ریکهراوا دهقرا سلێقانهیا، و ل سالا 1975 ئی هاتیه دوورئیکهستان بو باشووری عیراقی، نوکه نهندامی ن. کومهلایهتیا لقا 8 و بی خانهنشینه؛ چاقپیکهفتن ل گهل حهمید شهریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخو؛ شیخ مووسی وهرمیلی، ژیدهری بهری، ل 7.

- (248) بۆ پتر پیزانینان، بنیره: میشان عارف بادی، الحركة القومية...، ص 63 - 66؛
حبيب محمد كريم، المصدر السابق، ص 57 - 61.
- (249) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 7.
- (250) خهلات موسا يووسف، "ريكخستين پارتى ديموكراتى كوردستان ل زاخو"،
فهكولينهكا نه بهلافكريه لدهمفهكولهري به، ل 3.
- (251) جريده الزمان، العدد (6730)، 2 كانون الثاني 1960.
- (252) المصدر نفسه، العدد (6736)، 10 كانون الثاني 1960؛ جريدة خهبات، العدد (141)،
10 كانون الثاني 1960؛ عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 67؛ وريا جاف،
ميژووى روژنامه گهري پارتى ديموكراتى كوردستان 1946 - 1996، دهوك، 1996، ل
22 - 23.
- (253) بۆ پتر پيزانينان، بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص 289 - 291؛
مومتاز حهيدمري، كورد و حكومهتى قاسم و سه رهه لدانى شوره شى ئه ليلول، ههولير،
2000، ل 40 - 41.
- (254) چافپيكهفتن ل گهل ئه حمهد يووسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخو، نافبرى ل سالا
1946 ل ئاسيهى ژدايكبووييه، پشكدارى د شورمشا ئه لولئيدا كرية، و ل سالا 1962
بوويه پيشمه رگه، و ل سالا 1963 بويه كادري حزبي، باشان بوويه بهريرسى ئاميرى
بينه لى بى هيزا زاخو، نوكه ل زاخو ئاكنجيه؛ چافپيكهفتن ل گهل مهلا يووسف
كرت يووسف ل 2014/12/31 ل زاخو.
- (255) چافپيكهفتن ل گهل عهبدو لرمزاق كه رماقى ل 2014/11/28 ل دهوكى.
- (256) چافپيكهفتن ل گهل عهبدو لستار محه مه د ئه حمهد ل 2015/1/29 ل زاخو.
- (257) جريدة خهبات، العدد (179)، 3 مارت 1960.
- (258) فرهاد محمد سليشانى، من وثائق الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق - 4 نيسانى
1959 - 28 آذار 1961، دهوك، 2013، ص 122؛ جريدة خهبات، العدد (181)، 6 مارت
1960.
- (259) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة...، ص 155 - 176.
- (260) كونگرئ پينجى بى پارتى ل 5 - 10 ئه يارا 1960 هاته گريدان ل بهغدا. بۆ پتر
پيزانينان ل دورقى كونگره ي، بنيره: حبيب محمد كريم، المصدر السابق، ص 67 -
69.
- (261) خهلات موسا يووسف، ريكخستين...، ل 2.
- (262) بۆ پتر پيزانينان ل دور نائفين ريكخستين پارتى ل زاخو بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني،
الحركة...، ص 155 - 176.
- (263) خهلات موسا يووسف، ژيدمري بهري، ل 4.
- (264) مسعود بارزاني، ژيدمري بهري، بهرگى دووينى، ل 79 - 81.

- (265) چاقپیکهفتن ل کهل سامی ئەسعد مه‌عرووف ل 2015/2/11 ل زاخۆ.
- (266) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 48.
- (267) بو پتر پیزانینان، بنیره: المصدر نفسه، ص 53 وما بعدها.
- (268) شعبان سعید محمد، ژیدهری بهری، ل 23؛ چاقپیکهفتن ل کهل خواستی فه‌رمان ره‌شید ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (269) چاقپیکهفتن ل کهل دا ل 2015/4/4 ل زاخۆ.
- (270) هه‌مان ژیدهر؛ فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 71.
- (271) چاقپیکهفتن ل کهل عه‌بدولستار محه‌مد ئەحمه‌د ل 2015/1/29 ل زاخۆ.
- (272) فرهاد محمد احمد، المصدر السابق، ص 233 - 234.
- (273) المصدر نفسه، ص 220.
- (274) بنیره: جریده‌ خه‌بات، العدد (68)، 30 ایلول 1959.
- (275) ل کهلک جهان د قی نامیدا ئاماژه ب روژناما خه‌بات هاتیه‌کرن.
- (276) بو پتر پیزانینان ل دۆر ئیخۆان موسلمینا، بنیره: ایمان عبدالحمید الدباغ، الاخوان المسلمین فی العراق 1959 - 1971، بیروت، 2012، ص 21 وما بعدها.
- (277) ایمان عبدالحمید الدباغ، المصدر السابق، ص 28؛ بو پتر پیزانینان ل سه‌ر پارتا (ئیخۆان موسلمین) ل زاخۆ دقئ ماوه‌یدا بنیره: وصفیه محمد شیخو السندي، المصدر السابق، ص 545.
- (278) محه‌مد مه‌حموود ئەلصه‌واف ل سالا 1915 ل مووسل ژ دایکبووییه، ل ده‌ستپیکئ خۆاندنا ئایینی ل مزگه‌فتا خۆاندیه، د ژیی بچوووکدا قورئان ژ به‌رکریه، و پاشان بنه‌مایت زمانی و شه‌ریعه‌تی ل قوتابخانه‌یا الضیصلیه ل باژیری مووسل ته‌مامکریه، و ل سالا 1936 بوویه ماموستا، به‌لی ده‌ست ژ کارئ خۆ به‌راهیه و چووویه قاهره‌ ل سالا 1943 ئ چووویه ئەزه‌ره‌ئ کولیزا شه‌ریعه‌تی ته‌مام کریه، پشتی زقزی عیراقئ رابو به‌لاقرنا بیروپاین ئیخۆان موسلمین ل عیراقئ ب ریکا مزگه‌فتا و کومه‌لا و گوتارا و ل سالا 1992 ئ ومغه‌رکریه. بو پتر پیزانینان بنیره: جاسم محمد عبدالله نجم اللهی، محمد محمود الصواف (1915 - 1992) دراسة فی سیرته و دوره‌ الدینی و السیاسی، رساله‌ ماجستیر، کلیه‌ الآداب/جامعة‌ الموصل، 2005.
- (279) بنه‌مالا جه‌وادئ: ناقئ بنه‌مالئ دزقرتن بو باییری وان عه‌بدولجه‌واد کورئ حسین کورئ عه‌لی، ئەق بنه‌ماله‌ ل مووسل نیشه‌جیبوون و خودان مولکین مه‌زن بوون، و ب خیزانه‌کا زانستی ب نافوده‌نگ. بنیره: عماد غانم الربیعی، بیوتات موصلیه، بغداد، 2002، ج 1، ص 55.
- (280) ایمان عبدالحمید الدباغ، المصدر السابق، ص 232.
- (281) المصدر نفسه.
- (282) چاقپیکهفتن ل کهل فه‌رهاد حاجی محه‌مد شه‌مدین ئاغا ل 2015/5/27 ل زاخۆ؛ عثمان قاضی، المصدر السابق، ص 6.

- (283) به‌لێ فه‌كۆله‌ر ئیمان ده‌باغ د ناما خۆ یا ماسته‌ریدا دده‌ته دیاركرن ل زاخۆ حاجی شه‌مدین ئاغا ل كه‌ل فێ حزبی بوو، كو حاجی ئاغا مه‌زنی هوزا سلێشانه‌ییا بوو، ب فێ چه‌ندی سلێشانه‌ی هه‌می ل كه‌ل بوون لێ چ راستی بو فێ كووتنی نینه حاجی ئاغای هیچ ریکه‌ستنه‌ك ل كه‌ل فێ حزبی نه‌بوو، ب تنی كه‌سانین ئیخوان ئه‌وین دووركری ژ مووسل، حاجی ئاغای هاریكاریا وان دكر وده‌رفه‌ت ددا وان كۆمبوونین خۆ ل مالا وی ئه‌نجام بدن، و ب تنی كورێ وی فه‌ره‌اد ب ریکا قوتابیان ریکه‌ستی بوو ل كه‌ل فێ حزبی، چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل فه‌ره‌اد حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغا ل 2015/5/27 ل زاخۆ؛ چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل زیاد حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغا ل 2014/12/15 ل زاخۆ.
- (284) چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل فه‌ره‌اد حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغا ل 2015/5/27 ل زاخۆ.
- (285) هه‌مان ژێده‌ر.
- (286) عثمان قاضی، المصدر السابق، ص ص 6 - 7؛ چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل عه‌بدوڵستار محه‌مه‌د ئه‌حمه‌د ل 2015/1/29 ل زاخۆ.
- (287) جریده‌ خه‌بات، العدد (104)، 24 تشرین الثانی 1959.
- (288) ایمان عبدالحمید الدباغ، المصدر السابق، ص 232.
- (289) شعبان سعید محمد، ژێده‌ری به‌ری، ل 16.
- (290) چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل فه‌ره‌اد حاجی محه‌مه‌د شه‌مدین ئاغا ل 2015/5/27 ل زاخۆ.
- (291) چاڤپێكه‌فتن ل كه‌ل سه‌عید حه‌جی سه‌دیق زاخویی ل 2014/11/14 ل زاخۆ.

بەشی دووی

شۆرەشا ئەیلوولی ل دەفەرا زاخۆ

1963/2/8 - 1961/9/11

- تەومرئ ئیگی: رەوشا زاخۆ ژ بەری دەستپیکرنا شۆرەشا ئەیلوولی
  - تەومرئ دووی: پێشھاتیین سیاسی ل زاخۆ پشتی دەستپیکرنا شۆرەشی
  - تەومرئ سییی: ریکخستنن سەریازی و پارتایەتی د شۆرەشا ئەیلوولیدا
- ل زاخۆ

تەوهرى ئىكى

رەوشا زاخۇ ژ بەرى دەستپىكرنا شۆرەشا ئەيلولى

ئىك: تىكچوونا پەيوەندىيان د ناڧبەرا حكومەتا عىراقى و

پارتىدا:

مىللەتى كورد ل عىراقى خۇشحالبوون ب بەرپابوونا شۆرەشا 14 تىرمەھى 1958، و ھەمى ھىقى و ئومىدىن مىللەتى ئەو بوون رەوشا وان د ھەمى وارىن ژيانىدا باشتر لى بەيت. لى سىياسەتىن حكومەتا عەبدولكەرىم قاسمى د وارىن سىياسى و ئابوورى و جفاكى نە د وى ئاستىدا بوون يىن بشين رەوشا كوردستانى باشتر لى بکەن، و مىللەتى كورد بىورىنا دەمى ھەست ب باشبوونا رەوشا خۇ نەدكر⁽¹⁾.

د وارى ئابوورىدا سىياسەتا چاكسازىيا چاندنى نەسەرکەقتىبوو و نە د بەرژمەندىيا جوتيارى كورددا بوو؛ چونكى تايبەتمەندىيا كوردستانى ل بەرچاڭ نەومرگرتىبوو⁽²⁾. ھەرەوسا ئەو ھەلبىزرتىن ھاتىنە كرن بو ھەلبىزرتنا ئەندامىن كۆمەلین چاندنى گەلەك جاران ساختەكارى د بەرژمەندىيا پىشتەقانىن كۆمۇنىستان و حكومەتى د ئەنجامىن ھەلبىزرتاندا دەاتنە كرن، و ئەندامىن پارتى دەاتنە دەرىخستەن. بو نموونە ل 2 ئەيلولا 1960 ئى كۆمەكا جوتيارىن

قهزایین کوردی ل مووسل ژ وانا عه‌لی هالو ژ زاخۆ ب رێکا رۆژناما خه‌بات نامه‌یه‌ک ئاراسته‌ی حکومه‌تی کر، سه‌بارت ده‌ستیومردانا هنده‌ک که‌سان ب ناڤی حکومه‌تی د هه‌لبژارتناندا و ساخته‌کارییا وان، و داخواز کرن هه‌لبژارتن دووباره به‌ینه‌ نه‌جامدان⁽³⁾.

و دواړی ئابوویدا ژ بهر ئه‌رزانيا به‌ره‌مین چاندنی کاودانی خه‌لکی یین خراب بوون، و ژيانا خه‌لکی ل سه‌ر چاندنی بوو، و ئه‌ڤی چاندنی ژي ره‌وشا وان به‌ره‌ڤ باشیی نه‌دبر⁽⁴⁾. و د ناڤ باژیری ژیدا خه‌لکی ژيانه‌کا ب زه‌ممه‌ت بریشه‌ دبر، و کاودانی خه‌لکی یین ئابووری گه‌له‌ک نه‌باشبوون، و کار د ناڤ باژیری نه‌بوو، له‌ورا چایخانه هه‌ردم پری مرۆڤ بوون. و د ڤی واریدا گه‌له‌ک جارن خه‌لکی زاخۆ داخواز ژ حکومه‌تی دکرن پویته‌ی ب زاخۆ بده‌ت، و گرنگیی بده‌ت که‌رتی چاندنی و گه‌شت و گوزاری، هه‌روه‌سا هنده‌ک کارگه‌ه ل زاخۆ به‌ینه‌ ڤه‌کرن، دا ئیدی خه‌لکی زاخۆ ب مه‌رما گه‌ریانی ل ده‌لیڤین کاری کۆچی بو باژیری مه‌زن وه‌کو به‌غدا و مووسل نه‌کن⁽⁵⁾.

راسته کوردان د واری سیاسیدا مفا ژ هنده‌ک مافین خو دیتن، ئی ئه‌و مافه نه ناستی چاڤه‌ریکریدا بوون، بو نمونه د ماددا سیی ژ ده‌ستوویدا هاتبوو کورد و عه‌رب هه‌ڤشکن د عیراقیدا، ئی د مادد دووییدا هاتبوو عیراق پارچه‌یه‌که ژ نیشتمانی عه‌رهبی، و ئه‌ڤی ماددی کورد ب عه‌رمان ڤه‌ گریدا بوو هه‌ر چه‌نده گه‌له‌ک جیاوازی د ناڤه‌را هه‌ردوو ملله‌تاندا هه‌نه⁽⁶⁾.

هه‌لویستی حکومه‌تی هیدی هیدی ژ پارتی و سه‌روکی وی هاته گوه‌ارتن، ب تایبه‌ت د دووماهییا سالا 1959 ی دا، و حکومه‌تی گرنگی دایه دوژمنین پارتی ژ کوردین پشته‌ڤانین سه‌رده‌می پاشایه‌تی⁽⁷⁾. هه‌روه‌سا عه‌بدوکه‌ریم قاسمی چه‌ندین جارن هی‌رش کره سه‌ر کوردان، د گو‌تار و په‌یڤین خو‌دا ناڤی کوردان نه د هی‌ناته سه‌ر زمانی خو، و جاره‌کی گو‌ت په‌یڤا "کوردستان" په‌یشه‌که داگیرکه‌ران یی دروستکریه⁽⁸⁾. و ب مه‌رما پشته‌ڤانیکرن ل بووچوونین قاسمی هه‌ردوو رۆژنامین (بغداد و الثورة) د به‌لاڤکرنا گو‌تارین خو‌دا داخواز دکرن

مللهتی کورد بهیته هه لاندن و دانپیدان ب مافین وان نههیته کرن، د بهرامبهردا
رۆژنامهیی کوردی (خهبات و صوت الاكراد) دژی قان بووچوونان راوهستان⁽⁹⁾.

و ل قی دهمی حکومتی دست ب ههوهکی ل دژی پارتی و نهندامین وی
کر، و نهندامی لژنا مهركهزییا پارتی ژوانا صالح یووسفی ل 15 چریا ئیکی 1960
هاتنه گرتن، و نهغه بوویه دهستیكا قی ههوی⁽¹⁰⁾.

ههروهسا پهيوهنديین باش بین سهروکی پارتی ل گهل ههر ئیک ژ
وهلاتین ئیکهتیا سوڤیتی و بریتانیا، ببوونه جهی نهرازیبوونا دهستهلاتی، ب
تایبته پشتی سهروکی پارتی مهلا مستهفا بارزانی سهردانا بالیوزخانا بریتانی ل
بهغدا کری، ل قیری قاسمی تومهتبار کر کو یی ههقالبهندییا بریتانیا دکهت
دژی حکومتی. لهورا بارزانی نهچار بوو ل ناقهراستا ئادارا 1961 ی بهغدا بجه
بهیلیت و بهرهف بارزان چوو. ل دویقرا حکومت رابوو ب گرتنا چهندين نهندامین
پارتی، و زۆرینهیا بارهگایین وی هاتنه گرتن⁽¹¹⁾. ههروهسا حکومت رابوو ب گرتنا
رۆژناما خهبات ل 28 ئاداری 1961⁽¹²⁾، و ریقهبهریا گشتیا خواندنا کوردی ژکاری
هاته راوهستاندن، ههروهسا ژمارهکا زۆرا فهزمانبههرو ماموستا و نهفسهر و پولیسین
کورد، هاتنه فهگوهاستنی ژ کوردستانی بو دهقهرین ناقهراست و باشووری
عیراقی، و فهزمانبههرین عهرو ب ل جهی وان هاتنه دانان⁽¹³⁾.

پارتی داخوواز کر رهوش بهیته نارامکر ل کوردستانی، و دوو یاداشتنامه
پیشکیشی حکومتی کرن ل خزیران و تیرمهها 1961، بهلی حکومتی بهرسقا
قان یاداشتنامه نهدا⁽¹⁴⁾. پشتی حکومتی بهرسقا یاداشتنامهیی پارتی نهدا،
پارتی نهچار بوو شیوازی رهفتارا خو ل گهل حکومتی بگوهوریت، و رابوو ب
نهجامدانا مانگرتنهکا گشتی ل کوردستانی ل 6 ئهیلولا 1961، بهلی
حکومتی پویته ب قی مانگرتنی نهدا، و ل 9 ئهیلوی 1961 ی حکومتی بریار ل
سهه نهجامدانا هیرشین نهسمانی ل سهه دهقهرین جودا جودا بین کوردستانیدا، و
ب قی چهندي شوهرشا 11 ئهیلوی ل کوردستانی دهستیكر⁽¹⁵⁾.

چ پى نه قيتن تىكچوونا پهيوهندييان د ناقبهرا كوردان و حكومهتا
عيراقيدا كارتىكرن ل سهر دمقهر زاخو زى ههبوو، دهمى حكومهتى بريارا
قهگهواستن و دوورئىخستنا فهريمانبهريين كورد دمركرى، فهريمانبهريين زاخو زى
بخوقه گرت. و ل زاخو ژمارهكا فهريمانبهرو ماموستايان هاتنه دوورئىخستن، ژوان:
ماموستا حوكمهت هه جى رهشيد زاخويى هاته دوورئىخستن بو شنكالى، و مهجيد
ميرزا هاته دوورئىخستن بو باشوورى عيراقى، و ماموستا ئيبراهيم رهمهزان نهجار و
نهحمهد رهمهزان هاتنه دوورئىخستنى بو بهغدا⁽¹⁶⁾.

ههروهسا فان برياران كارتىكرن ل هندهك نهفسهريين خهلكى زاخو كر د
ناق ريزين لهشكهري عيراقيدا، بو نمونه نهفسهر رهشيد حاجى بهدرى ل كهتيا
نهندايزاريى ل مووسل، و ئوسمان حاجى بهدرى نهفسهر ل نهندايزارييا ميكانيكيا
كارهبايى ل بهغدا بوو، و سهرههنگ محهمهد شهريف حاجى بهدرى فهريماندهى
بهتاليونا راهينانا بوو ل ههوليرى، ههرسى بو (امرة الادارة) قهگهواستن، ئانكو دى
ل بن چاقديرييا ومزارهتا بهرهقانييدا بن ل بهغدا. پشتى شمش ههيشان ههريئىك
ژوان هاتنه قهگهواستن بو جههكى جودا، رهشيد حاجى بهدرى هاته قهگهواستن
بو ريظهبهرييا لهشكهرييا ب زورى (التجنيد) ل كهريهلا، و برايى وى ئوسمان حاجى
بهدرى هاته قهگهواستن بو ريظهبهرييا لهشكهرييا ب زورى ل قورنه ل بهسرا، و برايى
وان يى ديتر سهرههنگ محهمهد شهريف حاجى بهدرى هاته قهگهواستن بو
ريظهبهرييا تومارا لهشكهرييا ب زورى (التجنيد) بازيرى ديوانيه⁽¹⁷⁾.

ههر چهنده پارتى حزبهكا دستويردايى بوو ل دويش ياسايى، بهلى
حكومهتى دويشچونا نهندامين پارتى دكر و دگرتن، د قى واريدا ل بهارا 1961 ى
حكومهتى بريارا گرتنا فان نهندامين پارتى بين خهلكى زاخو دمركر، نهوژى: مهلا
صالح حاجى بالقوسى، هه جى قادر حسين، سهيد ئيبراهيم ههسهن، مهلا قاسم
ئيمنى، مهلا تهها دهشت ماسهكى، مهلا عهبدولغهنى ئيبراهيم، عهلى هالو،
رهشيد زوبهير، تهحلو قاسم، نهمين هه جى مصطو، تههمر كرونى، رهشيد ياسين،
مهلا حسين ئاقدهل، مهلا ئيبراهيم عومهر، عومهر مهعرووف، شيخ جهمالهددين

بریفکانی⁽¹⁸⁾، عەبدولکەریم حامد، عەبدولرەحمان دینو، شەعبان سەعید⁽¹⁹⁾، شەریف مووسا، رمئوف مەلا جامی⁽²⁰⁾، و ھندەکیڤ دیتەر⁽²¹⁾. بەلێ مەکتەبا سیاسیا پارتی بریاردا کەس ژ ئەندامین پارتی خۆرادەستی حکوومەتی نەکن⁽²²⁾.

پشتی بریارا گرتنا ڤان کەسان ھاتییە دەریخستن، زۆرینەیا وان نەمانە د ئاڤ باژیریدا و بەرەڤ گوندان ڤە چوون، دا دویر بن ژ مەترسیین گرتنی، ھەرۆسا نەبنە ئەگەری پەیدا کرنا پتر ئالوزی د پەییوەندیین حکوومەتی و پارتیدا. و دەمی ھیزا حکوومەتی ھەولدا ھیرشی بکەتە وان گوندین ئەندامین پارتی لی ئاکنجیبووین، چە کردارین کورد شەر د گەلدا نەکن، ھەر چەندە د شیاندا بوو ڤی ھیزا حکوومی ژ ئاڤ بێن، و ڤیک داینی بی زیان بزڤرنە زاخو⁽²³⁾.

زۆرینەیا ئەندامین پارتی ل زاخو و ڤیکخستنا وی یا ب ھیز ھویر، کارتیکرنەکا کارا ل سەر چالاکیین پارتی ل دەڤەری ھەبوو، ئەڤ چەندە ژی جھێ نەرازیبوون و نەرەحەتیا حکوومەتی بوو. لەورا ھاریکاری پوولیسین زاخو بخو چاڤدیریا چالاکیین ئەندامین پارتی دکر، داکو ئەڤ چالاکییە بەینە سنووردار کرن ھەر چەندە د ڤی دەمیدا پارتی دەستویریا ڤەرمی ھەبوو. و د ڤی واریدا بەرپرسی ڤیکخستین پارتی ل زاخو ل 5 خزیرانا 1961 ی نامەییە ئاراستەیا ھاریکاری پوولیسین زاخو کر، تیدا گلە و گازندە ژی کرن سەبارەت دویچوونا وان بو ئەندامین پارتی ل زاخو ھەر چەندە حزیەکا دەستویردایە. و د نامیدا ھاتبوو ئەڤ کارە وەکی یین سەردەمی پاشایەتیینە، و ئەڤ کارە یین بووینە جھێ نەرازیبوونا خەلکی دەڤەری، و ئەو یین نەچارکرین ڤیزین خو بەیز بکن بەرامبەر ستەم و زۆرداری. و بەرپرسی پارتی داخواز کر کو ئەڤ جوړە کریارە بەینە ژ ناڤبرن ژ بەر بەرژمەندییا مللەتی و کو مارا عیراقی (کو مارا عەرمەبان و کوردان)، و گەڤکرن ئەگەر حکوومەت بەردەوام بیت ل سەر کریارین خو، دی مللەت دژی وی راوہستیت وەکو دژی رژیمە پاشایەتی راوہستای⁽²⁴⁾.

پۆژ بۆ رۆژی بارودوخ تیکچوون و بهره‌ق خرابیقه چوون، له‌ورا ریکخستنێن پارتی ل زاخۆ رادبوون ب ئاماده‌کاریین ده‌ستپێکرنا شوهره‌شه‌کا نوی دژی حکوومه‌تا عیراقی.

دوو: ئاماده‌کاریین شوهره‌شی ل ده‌قهره‌ زاخۆ:

پشتی تیکچوونا په‌یوه‌ندیان د ناقه‌هرا پارتی دیموکراتی کوردستان و حکوومه‌تا عیراقیدا، چ پی نه‌قیه‌ت نه‌ق چه‌نده بوویه نه‌گه‌ری مه‌ترسیی ل سهر کوردان، له‌ورا پارتی ده‌ست ب ئاماده‌کاریان کر، و خو ئاماده‌ دکر نه‌گه‌ر حکوومه‌تی هیرشکره‌ ل سهر کوردان داکو به‌رگریی ژ خو بکه‌ن.

د کۆمبوونا لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی ل دووماهیکا چریا ئیکۆ 1960 یدا، هه‌می نه‌ندامین لژنا مه‌رکه‌زی و پتریا کادریین پێشکه‌فتی یین لقا ئاماده‌ بوون، د قی کۆمبوونیدا سه‌رۆکی پارتی مه‌لا مسته‌فا بارزانی هیرش کره‌ ل سهر سیاسه‌تا عه‌بدوولکه‌ریم قاسم⁽²⁵⁾، و گوته‌: "...دیموکراتی و نه‌رماتی د گه‌لدا بی مفایه‌ و نه‌ز دبینم فه‌ره‌ ل سهر مه‌ نه‌م خو ئاماده‌ بکه‌ین..."⁽²⁶⁾. و ژ وان بریارین گرنه‌گ نه‌وین هاتین وهرگرتن د کۆمبوونیدا، کارکرن بۆ به‌یزکرنا ریکخستنێن نه‌ینی یین پارتی، و کرینا چه‌کی و پیداوایستیین به‌رگریی، داکو پارتی شیان هه‌بن پاریزگاریی ل خو بکه‌ت ل ده‌می تیکچوونا بارودوخان د ناقه‌هرا وی و حکوومه‌تا قاسمیدا⁽²⁷⁾.

پارتی بریاره‌کا نه‌ینیدا ل هه‌یفا چریا دووی سالا 1960 بۆ جوداکرنا ریکخستانان، و ریکخستنێن خو ل سهر بنه‌مایی دروستکرنا ریکخستنا شوهره‌شگیری، و بۆ قی مه‌به‌ستی لیژنه‌یه‌کا تایبه‌ت هاته‌ دروستکرن ژ لژنا مه‌رکه‌زی، ژفان که‌سان پیکه‌اتبوو:

1. عومه‌ر مسته‌فا ده‌بابه‌، نه‌ندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، به‌رپرسی ئیکۆ.

2. شه‌مه‌ده‌دین محمه‌د ئۆسمان موفتی، ئەندامی یه‌ده‌گی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، به‌رپرسی هه‌ولیری.

3. عه‌لی عه‌سکه‌ری، ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، به‌رپرسی که‌رکوک.

4. مه‌لا عبدا‌لله ئیسماعیل (مه‌لا ماتور)، ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، به‌رپرسی به‌هدینان.

5. نوری ئەحمه‌د ته‌ها، ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، به‌رپرسی سلیمانی.

پشتی گریدانا پینج کۆمبوونان، لیژنه‌یا ریکخستنا شو‌ره‌شگیری ل ده‌ستپیکا سالا 1961، به‌رنامه‌یه‌ک دانا دا‌کو هه‌ر به‌رپرسه‌ک د ناو‌چا خو‌دا ده‌ست ب کارێ خو‌بکه‌ت ب مه‌به‌ستا:

1. دانانا باره‌گایه‌کی وه‌ک بنگه‌هه‌ک بو‌ ریکخستنا شو‌ره‌شی.

2. پینکه‌ینانا ده‌سته‌یه‌کی بو‌ دروستکرنا ئاماره‌کا هویر، و شیانین شو‌ره‌شی تیدا دیار بکه‌ت.

3. نا‌قی وان که‌سان تو‌مار بکه‌ت نه‌وین بشین به‌ینه د نا‌ق ریزین هی‌زا ریکخستنا شو‌ره‌شیدا.

4. هه‌ماهه‌نگییا گشتی ل که‌ل لقین پارتی بکه‌ن د هه‌ر ناو‌چه‌یه‌کیدا⁽²⁸⁾.

سه‌باره‌ت ئاماده‌کاریین ده‌ستپیکێ ل زاخو، ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی و به‌رپرسی ده‌قه‌را به‌هدینان مه‌لا عه‌بدو‌للا ئیسماعیل (مه‌لا ماتور) دبیریت: "ئه‌ز چوو‌مه مووسل دا ب ریکا وی بگه‌مه زاخو، به‌لی ل مووسل نامه‌یه‌ک ژ لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی بو‌ من هات، کو د‌قی‌ت ئیکسه‌ر ئه‌ز بجمه هه‌ولیری و پشتی ئه‌ز چویم ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی عه‌لی عه‌سکه‌ری⁽²⁹⁾ وه‌ک به‌رپرسی ریکخستنی ل به‌هدینان ل جه‌ی من هاته دانان"⁽³⁰⁾.

پشتی تیکچوونا بارو‌دو‌خان، ریکخستنین پارتی زده‌رقه‌ی با‌ژیری زاخو کارێ خو‌ب ری‌شه‌ د‌برن⁽³¹⁾، و گوندی بیتاسی ل ده‌قه‌را لی‌فی هاته هه‌لب‌ژارتن وه‌کو

بنگهه‌ی ریکخستنێن پارتی، عه‌لی عه‌سکه‌ری ل ده‌ستتیکا سالا 1961 گه‌ه‌شته گوندی بیتاسی. ئیکسه‌ر کۆمبوونه‌ک ب کادرین پارتی کر و ره‌وش بو وان شلوقه کر، و سه‌ره‌رشتی ل سه‌ر ریکخستن و چالاکیین ئیداری دکر⁽³²⁾. پاشان ماموستا جه‌میل (مه‌مه‌د عه‌لی خو‌جه)⁽³³⁾ وه‌ک نوینه‌ری لژنا مه‌رکه‌زی، هاته زاخو و بوویه به‌پرسی ده‌قهر زاخو، و ده‌ست ب ه‌شیارکرن نه‌ته‌وه‌یی کر، و خه‌لکی ده‌قهری پالدا دا‌کولایه‌نگریا پارتی بکه‌ن⁽³⁴⁾.

پشتی حکومه‌تا عێراقی به‌رسقا یادداشتنامه‌یین پارتی بین خزیران و تیرمه‌ها 1961 ی نه‌داین، پارتی بریاردا مانگرتنه‌کا گشتی ل هه‌می کوردستانی ل رۆژا 6 ی نه‌یلوی 1961 ی به‌یته نه‌جامدان، و مانگرتن ل که‌رکوک و هه‌ولیر و سلیمانی و ده‌وک و باژیرین دیتر هاته کرن، به‌ئی چ کارتیکرن ل سه‌ر هه‌لوستی عه‌بدو‌لکه‌ریم قاسمی نه‌کر⁽³⁵⁾. پشتی ب دووماهیک هاتنا مانگرتنا 6 نه‌یلولا 1961، ماموستا جه‌میل ل گه‌ل هه‌ژماره‌کا کادرین پارتی وه‌ک لیژنه‌یه‌کی پیکه‌یان و ده‌ست ب گه‌ریانان ل گوندین ده‌قهر سلیمانیه‌یا کرن؛ چونکی ده‌قهره‌کا ده‌شتیه و دکه‌قیده پیش زاخو، و نیژیکی 500 چه‌کداران ل گه‌لدا بوون⁽³⁶⁾، ژوان عه‌لی هالو و عه‌بدو‌لکه‌ریم حامد و شه‌عبان سه‌عید و ئوسمان خالد، عه‌زیز عومه‌ر پیرو، مووسا نه‌حمه‌د بشار، سه‌لمان خو‌رشید، مه‌حموود بیتاسی و کورین وی ناسر و عه‌لی و ره‌شید⁽³⁷⁾، صالح نه‌مین⁽³⁸⁾ و عه‌بدو‌لره‌حمان دینو و گه‌له‌کین دیتر⁽³⁹⁾. مه‌رم ژفان گه‌ریانان نه‌و بوو ه‌شیارکرن نه‌ته‌وه‌یی، و فان که‌سان باسی کیشه‌یا کوردی بو خه‌لکی ده‌قهری، و پیشکه‌فتنا دۆزا کوردی دکر⁽⁴⁰⁾.

ده‌قهر زاخو ژلای ریکخستنێ قه‌ ل سه‌ر ریکخستنێن پارتی هاتبوو دابه‌شکرن، و هه‌ر که‌سه‌ک یان گروپه‌ک به‌رپرسبوون ب کۆمکرنا زه‌لامین ده‌قهری و په‌یداکرن ه‌شیارکرن نه‌ته‌وه‌ی ل ده‌ق وان، بو نموونه ل ده‌قهر به‌رزبیری مه‌لا قاسم ئیمنی و حه‌جی قادو گرافی ب قی کاری رادبوون، و به‌شیر سه‌عید و عه‌بدو‌لره‌حمان دینو و عه‌بدو‌لکه‌ریم حامد ل گوندی قادیا و ئیمه‌لکی، و مه‌لا

صالح بالقوسی ل باقیا و سهرهکههنی⁽⁴¹⁾. ئانکو هه می ل گوندین دهشتا سلیخانهیا د گهران بو زیدهکرنا پشتهفانان. پشتی سی رۆژان ژ گهریانان چهکدارین پارتی هه می کو م دبن ل گوندی چه م زراقی و ههژمارا وان نیزیك (250) کهسان بوو⁽⁴²⁾.

بزاقین پارتی ل دهشتا سلیخانهیا بو ریكخستنا ریژین خو، بوویه جهی مهترسیی ل دهق دهمگههین پوليسان، لهورا ریقهبهیری پولیسین دهوکی عهزیز سه لیم راپوورتهك بو ریقهبهیری پولیسین لیوا مووسل ل 1961/9/8 قریکر، د قی راپوورتیدا هاتبوو وی یا ژ جهین پهیوهنیدار داخوازکری هیزهکا سهریازی و هیزهکی ژ پولیسین گهروک (الشرطة السیارة)، قریکهنه ناحییا سلیخانهیا، داكو ب هندهك کریاران رابن، و سنوورهکی بو بزاقین پارتییان دانن. ههروهسا د راپورتیدا هاتبوو، خه لکی دهقهری گهلهك د ترسان و دژی قان بزاقان بوو، و گهلهك ژ ئاغایان دهقهر بجهیلا؛ چونکی پارتی ژ وان خواست بوو دقیت ببنه پارتی، ههروهسا پارتی باسی دموهلتا کوردی بو خه لکی دکر⁽⁴³⁾.

هه لبهت زیدهرویی د قی راپورتیدا ههیه، و نهفسهیری پوليسان دقیا مهترسیی زیده بکهت، و گهریانان شانیدین پارتی ل قان گوندان بو بلندکرنا ورهیا خه لکی بوو، و ئامادهکرنا وان بو شوهرشی، و زورداری ل هیچ کهسی نهدهاته کرن، یی قیابا داهیت ناف ریژین پارتی وی نه قیابا ل مالا خو دا دمان⁽⁴⁴⁾.

ژ لایی خو قه ریكخراوین پارتی ل دهقهر زاخو ب روئی خو رادبوون، ب کومکرن و پهیداکرنا چهکی ب ریكا کرینی و هاریکاریان، ههژی گووتنییه کو گهلهك کهسان ژ هوزین کوردی یین رۆژئاقا رویباری دیجله، وهکو گهرگهیری و میران و ههسنا و میسارهشی، و هوزین کوردین ئیزدی ل دهقهر شنگالی، ههروهسا هندهك تورکمانین تهلهعهفری، د هاریکار بوون بو ب دهستههینانا چهکی و قهگوهاستنا وی بو دهقهر زاخو⁽⁴⁵⁾.

زوربهیا خه لکی دهشتا سلیخانهیا ل گهل سهرکردایهتیا پارتی بوون، لی وهك دهقهرین دیترین کوردستانی ئاغایین دهقهری ههلوستهکی خراب بهرامبهر

پارتی هه‌بوون، چونکی پارتی به‌ره‌قانی ژ مافی جوتیاران دکر، و هه‌ولدا چاکسازیین جفاکی په‌یدابین، و ئەف چەندە ئا‌غایان ب مەترسی ل سەر خو دزانین⁽⁴⁶⁾.

له‌ورا دەمی چه‌کدارین پارتی ل ده‌قهری دگه‌ریان و گه‌ه‌شتنه گوندی چه‌م زراقی، ئا‌غایین ده‌قهری به‌ره‌ف گوندی پیچه‌کا ئەحمەدی چوون و دژایه‌تیا چه‌کدارین پارتی را‌گه‌ه‌اندن. چه‌کدارین پارتی قیان به‌ره‌ف گوندی پیچه‌کا ئەحمەدی ژ ی بچن؛ چونکی نه‌ چوونا وان بو‌ قی گوندی دی زیان ب نا‌فی پارتی ئیخیت، لی به‌ری ب ری بکه‌فن، و ب مەرما دویرکه‌تنی ژ هەر روودانه‌کا خویناوی، مامۆستا جه‌میلی هەر دوو که‌سایه‌تیین ده‌قهری حه‌جی ره‌مه‌زان چه‌م زراقی و مه‌لا عوبدوللا حه‌جی عه‌بوو ه‌نارتنه گوندی پیچه‌کا ئەحمەدی، دا‌کو بی شهر ئا‌غا خو‌ راده‌ستی پارتی بکه‌ن، لی ئەو رازی نه‌بوون، و د ئەنجامدا چه‌کدارین پارتی ه‌یرشکرنه گوندی، و ئا‌غا ب ه‌اریکاریا پولیسان به‌ره‌ف گوندی قه‌سرا مه‌لا طیب پاشه‌کشی کرن⁽⁴⁷⁾.

راپوورته‌کا حکوومه‌تی دا ل رۆژین 7 - 1961/9/8 ی ئاماژی ب فان لشینین چه‌کدارین پارتی دکه‌ت، و تیدا هاتیه کو هه‌ژمارا فان چه‌کداران کو نیژیکی (500) که‌سان، و ل ده‌وربه‌رین گوندی ترکزا به‌لاف بووینه، و ئەف چەندە ژ بوویه ئەگه‌ری ره‌قینا هه‌ژماره‌کا ئا‌غایین ده‌قهری؛ چونکه پشته‌قانی پارتی ناکه‌ن⁽⁴⁸⁾.

ب راستی گه‌ریانا چه‌کدارین پارتی ل ده‌قهری ببوو جه‌ی دلخو‌شیا ها‌ولاتیان، بو‌ نموونه دەمی گه‌ه‌شتینه گوندی سووریا، خه‌لکی گوندی ب دا‌هول و زورنا فه‌ پی‌شوازی ل مامۆستا جه‌میل و هه‌قالین وی کرن، و ئەف درووشمه دکو‌تن (ئهم پارتینه پارتینه له‌شکه‌ری مه‌لایینه ئانکو مه‌لا مسته‌فا بارزانی)، و مامۆستا جه‌میل په‌یه‌قه‌ک بو‌ خه‌لکی گوندی پی‌شکی‌شکر د ئەنجامدا ژماره‌یه‌کا گه‌نجین گوندی چوونه د نا‌ف ریزین چه‌کدارین پارتیدا⁽⁴⁹⁾.

پاشان چهكدارين پارتى زقرينه گوندى باوهردى و ماموستا جهميلي و نهو گونديين خودان چهك كوم كرن، نهوژى نايف نهحمهه مزدين، سهيد عهبوش عهبدي غهزالا، محهمهه حهميد رهمهزان، محهمهه حهسهه حاجى، سليمان حاجى بشار، حسين محو حسين، گورى نهحمهه دولهزا، محى روحانى و عهبدولرهمان حسين⁽⁵⁰⁾ پاشان چوونه گوندى سمائيل ئاڤا و پاشان چوونه گوندى هاجيا⁽⁵¹⁾، و دهه ماموستا جهميل و ههڤالين خو ل رۇژا 1961/9/6 ى ل گوندى هاجيا پۇست ژ لژنا مهركهزى گههشته وان، كو ل 1961/9/11 ل ههمى كوردستانى شوپرهش دى دهستپيكهت⁽⁵²⁾. ب قى چهندي نامادهكارى بو دهستپيكرنا شوپرهشا نهيلولئ ل دهقهرى ب دووماهيك هاتبوون.

تهومری دووی

پیشھاتین سیاسی ل زاخو پستی دهستیگرنا شورهشی

ئیک؛ ئازادکرنا باژیری زاخو؛

پستی پوست ژ لژنا مهرکهزی یا پارتی گههشتیه چهکدارین پارتی بو دهست نیشانکرنا ژقانی شورهشی، ریکخستنا پارتی رابوو ب پیکهینانا لیژنهیهکا سهریازی یا بلند بو سهریهشتیی ل سهر شورهشی، لیژنه ژقان کهسان پیکدهات: ماموستا جهمیل و رهئوف مهلا جامی و عهبدوکهریم چهجی حامد خلیفه، و پلان هاته دانان ژ بو شورهشهکا چهکداری ب پشتهقانیا چهکدارین پارتی ههر کومهک کادرهکی سهریازی ل گهلدا بیتن، و د هاتنه بهلاقرن ب شیوی کوما، و بریار دان ههر کومهک رابیتن بجه هینانا کارین خو⁽⁵³⁾، و ب فی رهنگی ل خواری هاتنه دابهشکرن:

1. چهجی رهمهزان چهم زراقی، ل گهل کادری پارتی سهید عهبوش عهبدی غهزالا و مهلا حسین باتیلی، ئهرکی وان کونترولی ل سهر بنگههی ناحیا ئاسیهی بکهن.

2. رمثۆف مهلا جامی ل گهل كادری پارتی عهلی خان حه جی حامد، ئهركی وان كونترولئ ل سهر بنگههئ ناحیا شهرا نشئ بکهن⁽⁵⁴⁾.

3. محهمه تاهر صادق برو ل گهل كادری پارتی مستو محو، ئهركی وان كونترولكرنا بنگههئ ناحیا باتیفا و مهخفه رین سهرب ناحیئ قه بکهن⁽⁵⁵⁾.

4. عهبدو لره حمان دینو بهنستانی ل گهل كادری پارتی عومهر لهعلئ و مهلا تهها دهشت ماسهکی كاری وان كونترولئ ل سهر مهخفه رین هه ورپیز و دورنهخ و ربهنكا یین سنووری بکهن.

5. مهلا قاسم ئیمینکی ئه ندامئ لژنا نافخوییا پارتی ل گهل ئیبراهیم مالخوی و سهعید خیلهخی، ئهركی وان كونترولئ ل سهر مهخفه رین قه رهولا و پیشابیری بکهن.

6. شهریف مووسا ل گهل برایئ وی یووسف مووسا و ل گهل ئیسلام حامد پهراقی و مهنسور کلیانه هه لبرئاری گوندی سهناتی، كونترولئ ل سهر مهخفه رین بههیننه و دهشته تهخ و سهناتی و بنگههئ پولیسان ل گوندی سهناتی بکهن.

7. سهلمان خورشید ل گهل كووما وی ئهوژی ره مهزان تهعبیر و ئیسلام نهزیر، ئهركی وان كونترولئ ل سهر مهخفه را گوندی مارسیس بکهن⁽⁵⁶⁾.

پلانا شو ره شی ب ئاماده بوونا نوینه ری لژنا مهركهزییا پارتی ماموستا جهمیل هاتبوو دانان، و بهرپرس و ئه ندامین لژنا ناوچا زاخو یا پارتی، مهلا صالح حاجی بالقوسی، مهلا قاسم ئیمینکی، صالح حامد، عهبدو لره حمان حه جی عهلی، عهلی هالو، ئوسمان قازی، عهلی خان حه جی حامد، مهلا حسین باتیلی، شهعبان سهعید و مهلا عهبدو لغه نی ئیبراهیم⁽⁵⁷⁾.

ههر ل گهل قئ پلانی ماموستا جهمیل و بهرپرسی لژنا ناوچا زاخو مهلا صالح حاجی بالقوسی، ل گهل هه ژماره كا ئه ندام و پشته قانین پارتی ژ خه لکی ده قه را سلیمانیا ژ گوندین بی تاسی و ئاسیهی و گرئوسمانی كو م ببوون، و بریار

هاته دان کول گه ل رزگارکرنا باژیری زاخۆ و ژیهه گرنکیا دهقهرا سلیقانهییا بو زاخۆ، دقیت ریقهبهریا ناحیا ئاسیهی و بنگههی پولیسان ل ئاسیهی ژێ بهیته ستانندن⁽⁵⁸⁾.

لژنا ناوچا زاخۆ کۆمبوونهک ل 7 ئهیلولا 1961 ئه نجام دا، و تیدا ژفانی دهست پیکرنا شوپهشی ل دهقهرا زاخۆ هاته دهست نیشانکرنا، و هه می ریخهستیین پارتهی ئاگه هدار کرن دقیت ل ئیشاریا 9/8 ئهیلولا 1961 گه لیی زاخۆ ژلایئ شوپهشگیران فه بهیته کونترولکرنا⁽⁵⁹⁾. وهکو بریار هاتیه و مرگرتن ل شهقا 8 - 9 ئهیلولا 1961 گه لیی زاخۆ هاته گرتن، ژمارا وان چه کدارین پشکداری کرین نیزیکی (500) که سان بوون ب سه ریپه رشتیا مامۆستا جه میل، ب قی چه ندی ریک خو ش دبیت بو رزگارکرنا باژیری زاخۆ⁽⁶⁰⁾.

پشتهی گرتنا گه لیی زاخۆ شوپهشگیر به رهقه سه ری رهزا چوون، و مامۆستا جه میل هه می چه کدار کومکرنا و ئاگه هدار کرن کو دی به رهقه زاخۆ چن بو هندی بهیته رزگارکرنا، و پلانهک بو به لاکرنا چه کداران د نا ف باژیریدا دانا بوون، و هه ر ئیکی ئه رکهک بو هاتبوو دهست نیشانکرنا، ب قی رهنگی: عه بدولکه رهیم حامد خه لیفه و چه ند که سه ک دانان بو گرتنا کومرکی - جهی وی ل تاخی سه ری گوندکی یئ نوکه بوو. و عه بدولرهمان دینو هاته دهست نیشانکرنا وهک به رپرس بو گرتنا هیزا که روک (قوة سیارة) و ل قوتابخانهیا دووی دابوون جهی وی یی نوکه (قوتابخانا پیشه سازی و قوتابخانا هه لو ل سه ر جادا یاریگه ها زاخۆ) یه، و عه لی هالو به رپرس بوو ب گرتنا بنگه هی پولیسان ل جهی قشلا زاخۆ⁽⁶¹⁾ و ئه رکی مه لا صالح حاجی بالقوسی و مه لا نوره ددین ئه فه بو کو پشتهی رزگارکرنا بنگه هی ئاسیهی بچه د ناخویا باژیری زاخۆدا⁽⁶²⁾.

ب قی چه ندی شوپهشی ل زاخۆ دهست پیکر، پیشه ره گه یین گوندین دهقهرا سلیقانهییا یین بی تاسی و ئاسیهی و گرئوسمانی، ژسی ره خانه هیرشکرنا ل سه ر باره گایی ناحیا ئاسیهی و بنگه هی پولیسین ناحیی، ئانکو قشلا ئاسیهی هاته ستانندن، و ریقه به ری ناحیا ئاسیهی پیش وهخت د ره قیت، و پولیسان هه مییان

ب چەك و تەقەمەنیفە خو رادەستی پێشمەرگەى كرن⁽⁶³⁾. پىشتى گرتنا سەنتەرى ناخيا سلیفانەيا، هیزین پێشمەرگەى ب سەرکردایەتیا (مەلا صالح حاجى بالقوسى) بەرهف گوندین دەوروبەران چوون، و ب هاریکاریا خەلكی دەقەرى هەتا گوندی باستكى ل وى شەقى هاتە ستاندن⁽⁶⁴⁾، و هەمى ئەو چەكین هاتینە ستاندن ژ پولیسان بو باژیری زاخو هاتە قەگواستن⁽⁶⁵⁾.

پلانا شوپەشى ب دروستاهى، و ل دەمى دەستنیشانكری ب ریشه دچوو، ل زاخو ژى ل شەفا 11/10 ئەیلولا 1961 ى دەست ب گرتنا بنگەه و مەخفەرین پولیسان هاتە كرن، ئەوژى بنگەهى پولیسین ناخخوی ل قشلى، و دەمى قشلا پولیسان هاتیە كرتن، گەلەك پولیس گەهشتنە ریزین شوپەشى؛ چونكى ریکخستیین پارتى بوون، و ریشهبەریا گومركى ل سەرى گوندكى ژى هاتە ستاندن⁽⁶⁶⁾. و ل دەستپیکى مالا شەعبان سەعید وەكو بارەگایى پێشمەرگەى بوو، پاشان هاتە قەگواستن بو مالا جەمال صالح درس⁽⁶⁷⁾.

پێشمەرگەى كونترول ل سەر هەمى باژیری زاخو كر، ب تنى هیزا پولیسین گەروك (قوة الشرطة السيارة) دمینت خو رادەستی پێشمەرگەى ناكەت و بەرخودانیى دكەت، و هەژمارا وان نیزیك (60 - 65) كەسان بوو، هەرچەندە هیزا ل گەل عەبدوڵرەحمان دینوى هیرش كرنە ل سەر قان پولیسان، لى قى هیزی خو رادەست نەكر ب تاییەت چەكەك باش ل دەف وان هەبوو، د قوتابخانەيا زاخو یا دووییدا بو ماوی شەف و رۆژەكى خو ئاسیكرن، پاشان كارەب و ئاڤ ل وان هاتە برین⁽⁶⁸⁾، هەرەسا قایمەقامى زاخو مەحموود حەسەن ئەمىن ژى ل دویت داخوازییا پارتى، داخواز ژوان پولیسان كر شەرى نەكەن دا كوشتى ژوان نەكەفن⁽⁶⁹⁾، لەورا ل دوماهیى نە چاربوون خو رادەستی پێشمەرگەى كرن⁽⁷⁰⁾.

سەبارەت روودانیى ل زاخو هاتینە ئەنجام دان، هاریکاریى پولیسین زاخو عەلى والى میران راپوورتهك بو ریشهبەرى پولیسین دەوكى قریكر تیدا هاتبوو: چەكدارین كورد ل شەفا 9 ئەیلولى 1961 ريكین زاخو - مووسل/ زاخو - پێشابیر كرتینە، و هیزین خو ل گەلەك جهان ل ئاڤ باژیری و دەقەرا سلیفانەيا و دەقەرا

پیشابیری بە لافکرینه. و ل شەفا 11/10 ئەیلوولی نۆزیک (500) چەکاران هێرش کرینه ل سەر بنگههین پولیسان و کونترۆل کرن، ههروهسا گهلهك پولیس ژێ دەسته سەر کرن. و دیار دکهت وی ههولدا پهیههندیی ب قائمهقامی بکهت بهلی کاره ب ل باژیری چوو، و مالا قائمهقامی ژێ هاته دورپچکر، و پشتی بنگههین پولیسان و دامودمزههین حکوومی هاتینه کونترۆل کرن ژلایی چەکاران فه دووباره کاره ب هات⁽⁷¹⁾، ب قی چەندی دیاردبیتن کو بهیرسین حکوومهتی دانپیدانی ب شکستهستا خو ل زاخو دکهن.

د شهري رزگارکنا زاخوڊا پيشمه رگه ی گهلهك دهستکهفتی ههبوون، و شیان گهلهك چهکی ب دهست خوڤه بینن، ژوان (476) تهننگ و دوو توپین هاوون و (20) رهشاشه و (20) دمانجه⁽⁷²⁾.

ب قی چەندی باژیری زاخو هاته رزگارکرن، ل گه ل رزگارکنا باژیری خه لکی ناحیه و کوندین دهووبهیرین زاخو ژێ رابوون ب رزگارکنا دهقهیرین خو؛ چونکی پتريا خه لکی گوندان ل گه ل شوڤه شیدا بوون⁽⁷³⁾.

سهبارت رزگارکنا ناحیا باتیفا، ل وی دهمی ریشه بهری ناحیی سلیمان عه لی بهار شه بهك بوو، و ئەف کسه هه رچه نده نه ریکخستی پارتی بوو به لی دژایه تیا کوردان ژێ نه دکر⁽⁷⁴⁾. و پارتیین ریکخستی د ناڤ ریزین پولیسین باتیفا دا هه بوون، و فان پولیسان هاریکاریا ریکخستی پارتی ل دهقهیری ب سه رکر دایه تیا صالح حامد و محهمه د تا هر صادق برو و هه سو ئیبراهیم و مستو محو کرن، بو گرتنا ریشه بهریا ناحیی و مه خفه رین پولیسان ل شەفا 11/10 ئەیلوولی 1961. و ل ده مژمیر ئیکی شه قی هه می مه خفه رین ناحیی هاتنه گرتن، و ریشه بهری ناحیی و ئەفسه ری بنگه هی پولیسان (مهحموود جبووری) خو رادهستی پيشمه رگه ی کرن⁽⁷⁵⁾.

سهبارت مه خفه رین دیتر ل دهقهرا گولیان مه خفه را کهشانی هاته گرتن، هه جی صادق برو رابوو بهنارتنا محهمه د ئیسماعیل (محو سموی بههینیهی) دگه ل هه جی محهمه د عه بدولر هه مان بو گوندی کهشانی، داکو

ل دەمی شوڤهشی دەستپیکری و زاخۆ هاتیە رزگارکرن، فهوجا زیڤهقانیڤ سنووری ل گوندی (سحیلا) ل دهقەرا زۆمار بوو، ئامر فهوج (محەمەد نوری نایف ئاغا) بوو، حەفت کەس ژ قی فهوجی کورد بوون و شەش ژ وانا خەلکی زاخۆ بوون، ئەوژی: ئەحمەد محەمەد ئەحمەد بیئاسی، حەسەن عومەر، تاهر محەمەد، عەلی، عومەر شەعبان، محەمەد رەجەب، میرو ئەو بتنی نیروەیی بوو، قان کەسان چەکی فهوجی و ئامیری بیته ل هیئاتن و گەهشتنە پیشمەرگەیی ل زاخۆ^[85].

هەژی گۆتینیە، کو بەلگەنامەییڤ حکوومەتی دیار دکەن، کو کوردیڤ باکووری کوردستانی ژێ ب تاییەت ژ هۆزا گوێان رۆلەکی باش گیران ل دەسیکا شوڤهشا ئەیلوولی ل دهقەرا زاخۆ، و ئاماژی ددەن کونیزیکی (200) کەسان ژ هۆزا گوێیان، و هەمی چەکدار بوون، ب دوو پاصان دەاتنە قەگوهاستن ژ تورکیا بو نایف باژیڤی زاخۆ^[86]. بەلی ئەف پیزانینە ئەیا دروستە، و هۆزا گوێیان د قی قوناغیدا پشکداری د رزگارکرن زاخۆدا ئەکرن، بەلی د قوناغیڤ دویشرا پشکداری د شوڤهشیڤا کرن^[87].

ل قیری خویا دبیت کو حکوومەتی دقیا شکەستنا خو بزقینیتن بو زیدەبوونا هیژین پیشمەرگەیی، ئەوین پشتهقانی ژ کوردیڤ باکووری وەرگرتین. پشی رزگارکرن باژیڤی زاخۆ پیشمەرگەیی ب گرتنا مەحمود حەسەن ئەمین قایمقامی زاخۆ رابوون، و دادوەر هاشم جیوری و ریڤهبەری پۆلیسان عەلی قامچی رەش و کومیسەر و هەندەک ژ پۆلیسان^[88]، ب تنی ئەفسەری بنگەهی تینەبت ئەوژی عەبدولرحمان سەید عەلی^[89]. پیشمەرگەیی هەمی دەستەسەرکرن و برنە مالا شەعبان سەعید ل بەرامبەر قایمەقامیڤ دا چ کەس زیانی نەگەهینیت وان، و پاشان هاتنە قەگوهاستن بو مالا ریڤهبەری دارایی ل زاخۆ (صالح درس)، و رەفتارەکا باش ل گەل قان دەستەسەرکریا هاتە کرن هەتا ریک هاتە دان بو مەترانی زاخۆ سەرمدانا قایمقامی بکەت، بو بجهینانا داخوازی و پیدقین وان. هەردیسان پشی کونترول ل سەر هیژا پۆلیسیڤ گەرۆک هاتیە کرن،

پیشمه‌رگه‌ی هه‌می برنه ئۆتیلا جه‌جی ئیبراهیم، و رەفتاره‌کا باش ل گه‌ل وان ژێ
ژلایێ خه‌لکی زاخۆقه هاتبوو کرن⁽⁹⁰⁾.

به‌رپرسین حکومه‌تا عێراقی ل زاخۆ ئیک و دوو تومه‌تبارکرن پشتی
که‌فتنا زاخۆ ب ده‌ستی پیشمه‌رگه‌ی، و هه‌ر به‌رپرسه‌کی هه‌ولده‌دا ب ریکا هنارتنا
راپوورتان بۆ لایه‌نن پهیوه‌ندی‌دار خۆ بێ گه‌نه‌ دهریخیت. بۆ نمونه هاریکاری
پولیسین زاخۆ (عه‌لی والی میران) د راپوورتا خۆدا بۆ ریشه‌به‌ری پولیسین ده‌وکی،
دبیژیت که‌فتنا زاخۆ ل شه‌فا 10 - 11 ئه‌یلولا 1961 ب ئه‌گه‌ری قایمقام (محهمه‌د
حه‌سه‌ن ئەمین) بوو؛ چونکی وی ده‌ست ل گه‌ل چه‌کدارین کورددا هه‌بوو،
هه‌روه‌سا عه‌لی والی میران د راپوورتا خۆدا دیار دکه‌ت، ئه‌فسه‌ری پولیسین قه‌زا زاخۆ
عه‌بدوکره‌حمان سه‌ید عه‌لی ده‌ست ل گه‌ل چه‌کداراندا هه‌بوو، و ده‌می زاخۆ هاتیه
ستاندن، ئه‌وی و چه‌ند پولیسین دیتر جلوه‌رگین کوردی کرنه به‌رخۆ و د ناڤ
چه‌کداران ده‌اتن و دچوون. ژلایێ خۆقه قایمقامی زاخۆ به‌رسقا هاریکاری پولیسان
ده‌ت، و ئه‌وی ب خه‌مساری و نه‌ پیرابوونی ب ئه‌رکی خۆ تومه‌تبار دکه‌ت⁽⁹¹⁾.

به‌لی متصرفی مووسل عه‌بدوکه‌تیف ئه‌له‌مراجی راپوورته‌کا نه‌ینی بۆ
ومزاره‌تا نافخۆ ل 5 - 6 چریا دووی 1961 دوه‌شینیت، و گه‌نه‌ها که‌فتنا زاخۆ
ئیکه‌سته دستوی قایمه‌قامی و هاریکاری پولیساندا؛ چونکی هه‌ردوو خه‌مسار بوون و
ب ئه‌رکی خۆ نه‌رابووینه، و ئه‌ڤ تومه‌تین ئیک ده‌ته پال یی دیتر ب تنی بۆ
به‌ره‌ڤانیکرنی ژ خۆ، و وان شاشی ئه‌نجام داینه، و متصرفی مووسل داخواز ژ جه‌ین
په‌یوه‌ندی‌دار کر، کیریاین یاسایی به‌رامبه‌ر هه‌ردووکان به‌ینه وه‌رگرتن، و به‌ینه
ڤه‌گه‌هاستن بۆ ده‌ڤه‌ره‌کا دیتر⁽⁹²⁾.

د ماوی ئازادکرنا زاخۆدا ب تنی که‌سه‌ک هاته کوشتن ئه‌وژی (سلیمان
ره‌شید یوونس)، ده‌می هنده‌ک پیشمه‌رگه‌یان ته‌قه‌یین خوشیی ب شاشی ڤه
هافیتین ل وی دکه‌ڤیت⁽⁹³⁾، و بریندار بوو، و بۆ نه‌خۆشخانه‌یا زاخۆ هاته
ڤه‌گه‌هاستن، لی ره‌وشا وی پتر به‌ره‌ڤ خرابیی ڤه‌ چوو، له‌ورا هاته ڤه‌گه‌هاستن بۆ
نه‌خۆشخانه‌یا مووسل ل ئه‌یلولا 1961، و ل ده‌می چوو به‌ نه‌خۆشخانه‌یا مووسل ئه‌و

كهسین ل كهلدا دانه دیاركرن، ئەگه‌ری برینداركرنا وی، كو قی كهسی شقانی دكر و تهقهیهك یا ب وی كهفتی، و نزانن ژلایی كی قه هاتیه هافیتن، سلیمان ب قی شیوهی دانپیدانا خو بو وان دیاركر⁽⁹⁴⁾، بهلی ل قیری ئەمنا مووسل گومانی پی دبن، و د بیته ئەگه‌ر نوژدار گوھی خو نادهنی و ل دوماهیی گیانی خو ژدهستدا⁽⁹⁵⁾.

پشتی نازادكرنا قهزا زاخو كهیفا خهلكی كهلهك هات، و ل رۆژا 12 ئەیلولی خهلكهكی زور دمركهفتن ل سهر جادان ب ههلكهفتا سهركهفتنا شوپهشی، و كهیف و خوشییا خو دیاركرن. بو دهمی (10) رۆژان زاخو مایه د دهستی شوپهشگیراندا، و د قان رۆژاندا زۆرینهیا خهلكی زاخو ل كهلبوون و ژيانا خو ب شیوهیهکی ئاسایی ب پێشه دبرن و بازار دقهكری بوون⁽⁹⁶⁾. ههروهسا خهلكی زاخو د قی دهمییدا بهردهوام خوارن و قهخوارن بو پێشمه‌رگه‌ی ئاماده دكرن، و خوارن بو دهسته‌سهركریان ژی دبرن⁽⁹⁷⁾.

پشتی زاخو هاتیه ستاندن، و ب مه‌رهما ریکخستنا کاروبارین باژیری، مامۆستا جه‌میل هاته راسپاردن ب ئەركی به‌رپرسایه‌تیا باژیری ژ لایه‌نین کارگیری و دارایی قه⁽⁹⁸⁾. و لیژنه‌یه‌كا پاراستنی هاته پیکهینان دا ب کارین کارگیری و بین پاراستنا زاخو رابیت، به‌رپرسی لیژنی عه‌بدو‌لرهمان جه‌جی عه‌لی ئەندامی لژنا ناوچا پارتی بوو، و ئەندامین وی (خه‌لیل ه‌دایه‌ت، صادق عومه‌ر، محمه‌د عه‌لی توفی، یونان صلیوه شه‌رانشی، ئیبراهیم جه‌قسى، عه‌لی عه‌لی سیفه‌دین، موراد مومی و عه‌بدو‌لکه‌ریم فه‌ق خالد) بوون، و پیدقی بوو ل سهر هه‌می خه‌لكی پیکیری ب بریارین قی لیژنی بکه‌ن⁽⁹⁹⁾.

شوپه‌شگیرین كورد د زانین حكومه‌ت دی هه‌ولده‌ت دووباره هپرسی كه‌ته ل سهر ده‌ق‌ه‌را زاخو، له‌ورا سهر‌كردایه‌تیا ده‌قه‌ری كاركر ژ بو ریکخستنا هیلین به‌ره‌قانیی، چه‌په‌ره‌ك هاته دانان ژگوندی خوالشی ده‌ست پی دكر هه‌تا گوندی پێش‌بیری، و لیژنه‌یه‌كا له‌شكه‌ری سه‌رپه‌رشتی ل سهر دكر، ئەق لیژنه ژقان كه‌سان پیک ده‌ات: (عه‌بدو‌لرهمان دینو، جه‌جی رهمه‌زان چه‌م زراقی، محمه‌د

تهیار، محمەد تاهر صادق برو، ئۆسمان خالد و توما منصور). و ژلایهکی دیترفه مامۆستا جەمیل و شەعبان سەعید سەرپەرشتی ل سەر باژیری زاخۆ دکرن⁽¹⁰⁰⁾.

هێرشا حکوومهتی بۆ زاخۆ:

حکومهتا عیراقی گەلەک پی نەخۆشبوو باژیرهکی گرنگ وهک زاخۆ بکهفیتە دەستی پێشمەرگهیدا، لهورا پلانا خۆ دانا بۆ دووباره کونترول کرنا زاخۆ، و بۆ قی مەرهمی فروکههین حکوومهتی هندەک به لاقوک ژ ناسمانی هاقیتنه د ناف باژیرییدا، و تیدا داخواز ژ خەلکی کربوو، پشتەقانی پێشمەرگهکی نەکن و ل دویش وان نەچن؛ چونکی مانا وان یا دەمکییه، و حکوومهت دی دویشچونا وان کەت و سزا دەت، ههروهسا د قان به لاقوکاندا هاتبوو حکوومهتی داخاز ژ پێشمەرگهکی دکەت بی مەرج خۆ رادهستی وی بکەن⁽¹⁰¹⁾.

و ل رۆژین دویشرا ب مەرهما ترساندنا خەلکی زاخۆ، فروکههین حکوومی رابوون ب بوردومانکرنا دەرووبه رین باژیری، ههروهسا سه ری گوندکی ژ ی هاته بوردومانکرن، ئەف چەندە ژ ی بوویه ئەگه ری په یدابوونا ترسی ل دەف خەلکی و بارودوخ تیکچوون⁽¹⁰²⁾.

ناماده کاری دهاتنه کرن ژلای حکوومهتی فە ژ بو پێشقه چوونا هیژین وی به رهف زاخۆ و دهریخستنا پێشمەرگهکی، و ل دویش پلانا هاتیه دانان هیزه کا حکوومهتی پێشقه چوون کر، و ل 19 ئەیلوئی پشتی پێشمەرگه ژ ی دەرکهفتین ئەف هیزه گه هشته بنگه هی ناحیا ئاسیهی⁽¹⁰³⁾. ههژی گوتنییه، خەلکی دهشتا سلیقانهیا هه ولدان دژی پێشقه چوونا حکوومهتی بۆ زاخۆ ب روهستن، و ل گوندی گرره شی خەلکهک چوونه د ناف چه پهراندا دا دژی حکوومهتی شه ری بکەن، لی ب راستی چه کار کرنا قی خەلکی نه ل ئاستی پیدفی بوو، ههتا وی رادهی هندەک ب دار و گوپالان هاتبوون، لهورا ده می هیژین حکوومهتی ده فەر بوردومانگری ئەف بهرخودانیا خەلکی تیکچوو⁽¹⁰⁴⁾.

ل دهمی حکوومهتی پيشروهی ل دهشتا سلیفانهیا دکر بهرهف زاخو،
فروکهییڤ لهشکهري نهف دهفهره بوردومانکر، و د نهجامدا دوو کهسین سفیل
هاتنه کوشتن ئیک ب ناڤی (محهمهه فهتاح) خه لکی گوندی ئاسیهی بوو، و یی
دووپی ب ناڤی (گوری نهحمهه) خه لکی گوندی باوهردی بوو⁽¹⁰⁵⁾.

دهمی هیزا حکوومهتی ب سهرکردایهتیا سهرههنگ روکن هسهن
عهبود⁽¹⁰⁶⁾ کههشتیه گهلیی زاخو، بو دهمی چوار دهژمیڤان هیزین پيشمهههگه
ب سهرکردایهتیا نهحمهه تهيار ئیسماعیل باگولاتکی بهرهنگارییا وان کر، بهلی
سهرکردی جحف لیاوا 11 بروسکهک ل 19 نهیلولا 1961 بو لیاوا مووسل فریکر،
تیدا جهخت دکر کو دی باژیری زاخو گرن⁽¹⁰⁷⁾.

پيشههچوونا هیزین حکوومی بهردهوام بو بهرهف زاخو، و ل ئیشاریا پوژا 20
نهیلولا 1961 کههشتنه ناڤخویا زاخو و پشتی بهرهنگاریهکا کیم کونترول
کرن⁽¹⁰⁸⁾. دهمی هیزین حکوومهتی بهرهف قشلا زاخو دچوون، هندهک پيشمهههگه د
ئاڤاهیدا مانه ئاسی، و نهچار بوون خو ژ قشلی پاقیزن د ناڤ ئاڤا خابیریدا و خو
رزگار کرن⁽¹⁰⁹⁾. فهرامندی لهشکهري عیراقی ل زاخو فهرامندهی لیاوا 11، ل
ریکههفتی 20 نهیلولا 1961 ی بروسکهک بو متصرفی لیاوا مووسل عهبدولهتيف
ئهلههراجی هنارت، و تیدا دیارکر کو مه قهزا زاخو د نهفرۆکهه کونترول کر،
بی هیچ زیانهک یان دۆراندنهک بیته دان، و فهرامنههههین گرتی ههمی ئازاد کرن، و
ب گرتنا قهزا زاخو پیروزباهیی ل کوڤارا عیراقی کر⁽¹¹⁰⁾. و ب فی ههلههفتی
متصرفی لیاوا مووسل عهبدولهتيف ئهلههراجی سهرکههفتنا لهشکهري عیراقی ل
سهر (یاخیبویین) کورد راگههاند⁽¹¹¹⁾.

زاخو ئیکهه باژیر بوو هاتیه ئازادکرن ل شوپهشا نهیلولی، لهورا حکوومهتا
عیراقی بهیزهکا مهزنقه بهرهف زاخو هات و شیا دووباره کونترول بکهت. ل قیری
دوو بووچوون پهیدا بوون سهبارمت فهکیشانا هیزین پيشمهههگه ژ زاخو، ئیک
ژوان دوویات دکهت هیزا حکوومهتی یا مهزن بوو، و چهنده ههول هاتنه دان داکو
دژی فی هیزا حکوومهتی ب راوهستن، لی بو پيشمهههگه ی دیار بوو نهف شههه دی نه

دبەرژمۆهندییا واندا بیت، و ل قیری بهیرسین وان کۆمبوون و بریار دان پیدقییه ههمی پیشمه‌رگه خوڤه‌کیشن، دا هیچ زیانه‌ک نه هیتهدان، ب قی چهندی پیشمه‌رگه‌ی خوڤه‌کیشان و بهره‌ف گوندان فه چوون و حکومته هاته د ناخوڤیا زاخوڤا⁽¹¹²⁾. بووچوونا دووی دبیژیت: هیژین شوڤه‌شگیر نه‌ییت ریکخستیبوون ب رهنه‌گه‌کی دروست و جوړه بهره‌لاییه‌ک د ناڤدا هه‌بوو، هه‌روه‌سا چه‌کی پیدقی ل به‌رده‌ست نه‌بوو، زیده‌باری هه‌بوونا هنده‌ک که‌سان د ناڤ باژیریدا ده‌ست ل که‌ل حکومه‌تیدا هه‌بوون، و نه د به‌رژمۆهندییا واندا بوو شوڤه‌ش به‌رده‌وام بیت د کونترول کرنا زاخوڤا⁽¹¹³⁾. ئەهه هه‌ردوو بووچوونه د جهی خوڤانه و هه‌ردووک پیکشه بوونه ئە‌گه‌ر پیشمه‌رگه خوڤ باژیری فه‌کیشن.

پشتی هیژین حکومه‌تی چووینه د ناڤ زاخوڤا، بنه‌گه‌ی جحف‌ل دوو به‌یاننامه‌یه‌ک دمرکر، بو خه‌لکی زاخو و داخواز ژ وان هاته کر، پاراستنی ل سه‌ر ئیمناهی و نارامیی بکه‌ن، و داکوکی ل سه‌ر زقرینا ده‌سته‌لاتی بو چاره‌سه‌رکرنا ناریشان و ریزگرتنا یاسایی دکر، و زقرینا ژیانی ل باژیری بو ژیانه‌کا ئاسایی و سروشتی، هه‌رديسان راگه‌هاند هیژین حکومه‌تی دی ب پشکنینی، و لیگه‌ریانی ل وان که‌سین گومان لیکری که‌رییت⁽¹¹⁴⁾.

ده‌می هیژین حکومه‌تی هاتینه د ناخوڤیا زاخوڤا، چه‌ته‌یین هوزین زیباری و سورجییا ل که‌ل وان بوون، و ئەهه چه‌ته رابوون ب کاری تالانکرنی، و دوکانین په‌روکان د شه‌لاندن و ب سه‌ر مالین خه‌لکیدا دگرتن. ل وی ده‌می سه‌ره‌هنگ روکن هه‌سه‌ن عه‌بود سه‌رکرده بوو ل زاخو و ل ئاقاهیی قائمه‌قامیی د روینشته خوڤ، ژ ئە‌گه‌ری تیکچوونا بارودوڤخان هنده‌ک ژ مه‌زنین زاخو چوونه ده‌ف هه‌سه‌ن عه‌بودی، و گازنده ژئی کرن سه‌ر ره‌فتارین چه‌ته‌یان، هه‌سه‌ن عه‌بودی فه‌رماندا هیژین سه‌ربازی، ههمی چه‌ته‌یان ژ زاخو دهریبخن، و فه‌رمان دا له‌شکه‌ری (ریکار - انضباط) بهینه د ناڤ باژیریدا، دا چه‌ته و له‌شکه‌ر نه‌خوشیان بو خه‌لکی چینه‌که‌ن⁽¹¹⁵⁾.

پشتی گرتنا زاخۆ سه‌رۆك وه‌زیران عه‌بدولكه‌ریم قاسمی ل 24 ئه‌یلولا 1961 كونه‌رگه‌كی رۆژنامه‌قانی گریدا، د قی كونه‌رگه‌یدا باسی بزافا كوردی ئه‌وا ل باكووری عیراقی رهودای كر، و ئه‌و كه‌سین پی رابووین وه‌ك خاین دانه نیاسین، هه‌روه‌سا مه‌لا مسته‌فا بارزانی و شیخ نه‌حمه‌د بارزانی ب خیانه‌تی ل كۆمارا عیراقی تومه‌تبار دكرن. و د قی كونه‌رگه‌یدا قاسمی دایه دیاركرن ده‌ستی بریتانیا و ئه‌مريكا ل كه‌ل قی بزافیدا هه‌یه، داكو ب یاخیبوونی رابن ل دژی كۆمارا عیراقی، و دایه دیاركرن نیژیکترین ده‌م دی كونه‌رول ل سه‌روان هیته‌كرن⁽¹¹⁶⁾.

سه‌باره‌ت وان بنگه‌ه و مه‌خفه‌رین هاتینه ستاندرن ژلایی پيشمه‌رگه‌ی قه، ریشه‌به‌ری پولیسین لیوا مووسل پیشكار ئیسماعیل عه‌باوی د راپورته‌كیدا بۆ متصرفیا لیوایی ل 10 چریا ئیكی 1961 ی، دیارده‌كه‌ت، ئه‌و بنگه‌ه و مه‌خفه‌رین مایه‌ دبن ده‌ستی پيشمه‌رگه‌یدا هه‌تا میژوویا راپوورتی ئه‌قین ل خواری نه: (بنگه‌هی سندييا، بنگه‌هی سه‌ناتی، مه‌خفه‌را مارسیس، مه‌خفه‌را هه‌وریز، مه‌خفه‌را به‌هنینه، مه‌خفه‌را ده‌شته‌ته‌خی، مه‌خفه‌را كه‌شانی، مه‌خفه‌را نزدور، مه‌خفه‌را دۆرنه‌خ، مه‌خفه‌را قه‌ره‌ولا). و ئه‌و مه‌خفه‌رین و بنگه‌هین هه‌تا وی میژووی ژ بن ده‌ستی پيشمه‌رگه‌ی هاتینه ده‌ریخستن ئه‌قه‌نه: (بنگه‌هی سلێفانه‌یا، بنگه‌هی گولیا، مه‌خفه‌را پیشابیری)⁽¹¹⁷⁾. و ل 11 چریا ئیكی 1961 ی حكومه‌تا عیراقی د به‌یاننامه‌یه‌كیدا راكه‌هاند، كو هیزین وی یین شیاین مه‌خفه‌ر و بنگه‌هین پولیسان ل هه‌ردوو ناحیین گولی و سنديیان ژی كونه‌رول بکه‌ن، و پولیس جاره‌كا دی زقرین ل سه‌رئه‌ركین خو‌ه ل وان ده‌قه‌ران⁽¹¹⁸⁾.

ژلایه‌كی دیترفه، پشتی قان پيشفه‌چوونین له‌شكه‌ری یین له‌شكه‌ری عیراقی، حكومه‌تی بریاردا ل 10 چریا ئیكی 1961 ب قه‌ده‌غه‌كرنا پارتی دیموكراتی كوردستان كر، و هه‌می باره‌گایین پارتی ب شیوه‌كی فه‌رمی هاتنه‌ گرتن⁽¹¹⁹⁾.

پشتی هاتنا له‌شكه‌ری عیراقی بۆ ناڤ باژیری زاخۆ، ب هه‌وه‌كا به‌رفه‌ره رابوو، و دویشچوونا وان كه‌سین پشكداری یان هاریكاری و پشته‌قانییا شو‌ره‌شی

کرین، و ژماره‌کا زۆر یا هاوالاتیان هاتنه گرتن⁽¹²⁰⁾. به‌ئێ ئه‌و که‌سین پشکدارین سهره‌کی دشۆره‌شیدا نه‌مانه د ناڤه‌ باژێریدا، و به‌ره‌ڤه‌ ده‌قه‌رین چیا‌یی چوون ب تایبه‌ت ل ده‌قه‌را سندی و گولیان، ژ وانا بو‌ نموونه: ئیسکه‌نده‌ر زاخۆیی، عه‌بدو‌ل‌لا حه‌جی قادو، عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین، عومه‌ری له‌علی، مه‌لا قاسم ئیمنکی، عه‌لی هالو، مه‌لا صالح حاجی بالقوسی و گه‌له‌کین دیتر⁽¹²¹⁾.

ژلایه‌کی دیتره‌که‌ حکومه‌تا عیراقی رابوو ب دانانا (حجز) ده‌سته‌سهرکه‌رنی ل سهر مال و مولکین وان که‌سین پشکداری د شۆره‌شیدا کرین، ژ وانا بو‌ نموونه: حه‌جی صادق برو، مستو محو، مه‌لا ئۆسمان عه‌لی حاجی، عه‌لی کوچهر، تاهر کوچهر، عه‌بدو‌لکه‌ریم میرزا، عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین، عه‌بدو‌لغه‌نی ئیبراهیم، سه‌ید ئیبراهیم سه‌ید هه‌سهن، ته‌حلو قاسم، سه‌عید شیخ قاسم، عه‌کید یوونس⁽¹²²⁾، عه‌بدو‌لره‌حمان حه‌جی عه‌لی، عه‌مانوئیل سندی، جه‌میل یوونس محه‌مه‌د، حسین فارس، مه‌لا صالح حاجی ئیمام، محه‌مه‌د عه‌بدو‌لهادی، صادق حه‌جی عومه‌ر، حه‌جی عه‌بدو سه‌فری، خه‌لیل ه‌دایه‌ت، حه‌جی نه‌مر محه‌مه‌د، صالح فارس، عه‌بدو‌لکه‌ریم فه‌قی خالد، ئه‌حمه‌د مه‌حموود، عه‌لی شه‌هاب به‌قال⁽¹²³⁾، حه‌جی حسین، گوری ره‌شید، جاسم عه‌بدی، حازم حسین، مه‌لا عه‌لی ئه‌حمه‌د، عه‌بدو‌لباقی ئه‌حمه‌د و ته‌ته‌ر هه‌یدهر⁽¹²⁴⁾.

پشتی ده‌مه‌کی ئه‌و که‌سین ژ زاخۆ دهرکه‌فتین ژ به‌ر حکومه‌تی و چووینه د ناڤه‌ ده‌قه‌رین چیا‌ییدا، کاودانین وان به‌ره‌ڤه‌ نه‌خۆشیی دچوون، و چ ژ پاشه‌رۆژا خۆ نه‌دزانین، د قی ده‌میدا و ل دویش ئاخفتنا ئیک ژ پشکدارین شۆره‌شی مه‌لا حه‌مدی عه‌بدو‌لعه‌جید سه‌له‌فی، دبیژیت: به‌رپرسی ده‌قه‌را به‌هدینان یی پارتی عه‌لی عه‌سکه‌ری رابوو ب هه‌نارتنا نامه‌یان ب ده‌ستی سه‌بری بوتانی، بو‌ عه‌لی هالو و عه‌بدو‌لره‌حمان دینو و سلیمان حاجی به‌دری و عه‌بدو‌لکه‌ریم حامد و هنده‌کین دیتر، و تیدا هاتبوو شۆره‌ش توشی شکه‌ستنی بوو، و پاشه‌رۆژا مه‌لا مسته‌فا بارزانی نه‌یا دیاره، و عه‌لی عه‌سکه‌ری د قان نامه‌یاندا داخویا کر ئه‌وژی دی به‌ره‌ڤه‌ ده‌قه‌را هه‌ولیری قه‌ چیت⁽¹²⁵⁾.

دهمى ئەف نامەيە گەهشتينە دەستى ڤان كەسان، نە چارپوون خۆ رادەستى
 حكوومەتى بکەن، بەلى حوکمى گرتنى ل سەر هەرنىك ژ عەبدولرحمان دینو و
 عەلى هالو و شەریف مووسا و رەئوف مەلا جامى هەبوو، لەورا حاجى محەمەد
 شەمەدين ئاغا چووێ دەف رېڤەبەرى پۆلسين مووسل ئيسماعیل عەباوى، سەبارەت
 چارە ئفيسى ڤان كەسان ل گەل ئاخفت، داكو خۆ رادەستى حكوومەتى بکەن.
 حاجى محەمەد شەمەدين ئاغا ئامادەييا خۆ دياركر داكو بيته (دەستەبەر -
 كڤيل) بو ڤان كەسان، و پشتى خۆ رادەستى حكوومەتى كرين هاتنە نازاد
 كرن⁽¹²⁶⁾. بەلى ھندەكین دیتەر دەمى خۆ رادەستى حكوومەتى كرين، هاتنە
 دەستەسەر كرن، و كەفتنە ل بن چاڤدیريیدا، بو نموونە حەجى صادق برو د ڤان
 كاوداناندا بوو⁽¹²⁷⁾. هەژى گۆتنييه، كو گەلەك ژ پيشمەرگەيان مانە د ناڤ چيا و
 دەڤەرين دويرين كوردستانیدا، و خۆ رادەستى حكوومەتى نە كرن، هەتا شوڤەشى
 دووبارە دەستپيكریهڤه⁽¹²⁸⁾.

ب قى چەندى ديار دبیتن، كو سەرەراى وى جوشا مەزن يا خەلكى بو
 شوڤەشى دژى حكوومەتا عيراقى هەى، بەلى شوڤەشى گەلەك نەڤەكيشا و توشى
 شكەستنى بوو، و كەسانين پشكدار يان ژ باژيرى دەر كەفتن و چول كرن، يان خۆ
 رادەستى حكوومەتى كرن؛ چونكى گەلەك ئامادەكارى بو شوڤەشى نەهاتبوونە
 كرن، و رزگار كرن و ب رېڤەبەرنا باژيرى زاخو و بەرەڤانى ژى كرن ب زەحمەت بوو،
 و پيدڤى ب كارەكى مەزن بوو. لەورا شوڤەش د قى قۇناغيدا توشى شكەستنى بوو،
 لى نەهاتە ژناڤەرن، بەلكو قى قۇناغى مفايى خۆ هەبوو بو قۇناغين دويڤرا، دەمى
 شوڤەش دووبارە دەستپيكرى.

دوو: هاتنا مەلا مستەفا بارزانى بو دەڤەرا زاخو:

پشتى شوڤەشا ئەيلولى دەستپيكرى، حكوومەتا عيراقى رابوو ب بومبارانكرنا
 دەڤەرا بارزان و دەڤەرين ديترين كوردستانى، مەلا مستەفاى برياردا ژ بارزان

دەریگەفیت و ب گەریانەکی رابیت بەرەف دەقەرا بەھدینان، ژ بو پاکرنا دەقەری ژ
حکوومەتی و لایەنگرین وی و بلندکرنا مورالا خەلکی دەقەری ب تاییەت پستی ژ
ئەنجامی تیکچوونا شوپەشی جورەکی بی ئومیدی پەیدا بووی ⁽¹²⁹⁾.

ل دەستپێکی گوتگوتکە پەیدا بوو کو بارزانی دی کوردستانی بجهیلیت
و بەرەف سووریا قە چیت، هەرکەسەک ئازادە ل گەل بجیت یان زی ل کوردستانی
بمین ⁽¹³⁰⁾، و ل دۆرقی چەندی دوو بووچوون هەنە یا ئیکی دببیت: کو ل دەستپێکی
نە ئومیدیەک ل دەف بارزانی پەیدا بوو ژ ئەنجامی شکەستنا شوپەشی، ژمارەکا
خەلکی خو رادەستی حکوومەتی کرن ⁽¹³¹⁾. و بوچوونا دووی دببیت: کو بارزانی ب
قی تەکتیکی دقیا پشەقانی خویین راست و دروست بنیاسیت، و قافارتنەکی د
ناف خەلکیدا بکەت کا کی ل گەل شوپەشی یە، و کاکی زی نە ل گەل دایە، و
دەمی بارزانی ئەف چەندە راگەھاندی هەژمارەکا زۆرا خەلکی ل دەقەرا بەھدینان ل
دۆر کۆمبوون، و ب هیچ رەنگەکی رازی نەبوون بارزانی جارەکا دی کوردستانی
بجهیلیت ⁽¹³²⁾.

بووچوونا دووی نیزیگترە بو راستی؛ چونکی خەلکەکی دلسوز بو
شوپەشی ل دۆر بارزانی کۆم بوون، بارزانی بریارا بەردەوامییا شوپەشیدا، و قی
خەلکی پشکدارییەکا کاریگەر تیدا کر.

مەلا مستەفا بارزانی ژ ئافا رویاری شین دەریاز بوو و بەرەف دەقەرا ئامیدی
قە هات، و گەهشتە دەقەرا نیروو و ریکان، ل قی دەقەری هەژمارەکا زۆرا چەکداران
ژ نیروییان پشەقانییا خو بو بارزانی و شوپەشی دوپات کرن، پاشان بارزانی بەرەف
دەقەرا بەروارییا چوو ⁽¹³³⁾.

گەلەک ژ خەلکی زاخو ئەوین پشکداری د شوپەشیدا کرین و خو رادەستی
حکوومەتی نەکرین، خو گەھاندنە بارزانی دەمی گەهشتیە دەقەرا بەروارییان، و
نامادەمییا خو دیارکرین بو کارکرنی ل ژیر سەرکردایەتییا وی، و بارزانی فەرمانا
وان کر، کو خو رادەستی حکوومەتی نە کەن. ژوان کەسین د قی قوناغیدا
چووینە دەف بارزانی بو نمونە ئەو هەر (7) لەشکەرین فەوجا زیرەقانیین سنووری ل

سحیلا ل گهل عریف (عومەر محمەد ئەحمەد)⁽¹³⁴⁾. هەرۆسا عەلی عەلی سیفەددین، حەجی قادو گرافی، عەلی هالو، نوعمان عیسا، شەعبان سەعید، فەرhan حەبیب، شیخ مستەفا، و ئەحمەد رەشو عومەر بێتاسی و گەلەکیڤ دیتەر⁽¹³⁵⁾.

پاشان بارزانی داخواز کر (500) چەکدار ژ زاخۆ بیئە دەقەرا بەروارییا و پەییوەندیی پی بکەن. گەلەک ژ کەسایەتیڤن شوڤەشگێریڤن زاخۆ وەکو: عەلی هالو، حەجی قادو گرافی، مەلا صالح حاجی بالقوسی، عەبدوڵرەحمان دینو، مەلا قاسم ئیمینکی، سلیمان حاجی بەدری، ئەمین حەجی مصطو، حەجی عەسلان بێتاسی، ئەحمەد تەیار، شەریف مووسا، عەلی عەلی سیفەددین، ئەحمەد فەتاح، مەلا حەسەن صادق برو، مستو محو، حسین عیسا باتیفی، عادل تەها و عەبدوڵلا عەبدال کەشانی و گەلەکیڤن دیتەر، ل گهل چەکدارین خزم و کەس و کارین خۆ نامادەیییا خۆ دیارکرن بەرەف دەقەرا بەروارییان بچن، بەلی بارزانی داخواز ژوان کر قی چوونی بو دەمەکی دیتەر پاشبێخن⁽¹³⁶⁾.

ل گهل هاتنا بارزانی بو دەقەرا بەهدینان، ئاریشە بو بەرپرسی قی دەقەری عەلی عەسکەری دروست بوو؛ چونکی پیشتر نامە بو خەلکی دەقەری هەنارتبوون و تیدا گوتبوو شوڤەش ژناقچوو، لەورا عەلی عەسکەری رابوو ب هەنارتنا مەلا حەمدی عەبدوڵەجید سەلەفی بو لای مەزنیڤن هۆزین دەقەری، وەکو حەجی صادق برو و سلیمان حاجی بەدری و هەندەکیڤن دیتەر، و داخواز ژوانا کر کو قی بابەتی ل گهل بارزانی باس نەکەن، و سلیمان حاجی بەدری ل دویش گوتنا مەلا حەمدی عەبدوڵەجید سەلەفی داخواز ژ فان کەسانان کر قی بابەتی ل گهل بارزانی قەنەکەن⁽¹³⁷⁾.

بارزانی پوستەک ب ریکا مەلا حەمدی عەبدوڵەجید سەلەفی هەنارته زاخۆ، و تیدا چوار نامە هەبوون هاتنە رادەستکرن بو هەر ئیک ژ: حەجی صادق برو، عەبدوڵکەریم حامد خەلیفە، رەئوف مەلا جامی و شەریف مووسای⁽¹³⁸⁾، د فان

نامه‌یاندا بارزانی سوپاسیا خو ږاگريا وان کر بوو، و دوپات کربوو ب نيزيکتريين دم دی سهرمانا دهقرا زاخو کهت⁽¹³⁹⁾.

دهمی بارزانی گههشتیه گوندی دیشیشی حه‌جی صادق برو رابوو ب هنارتنا کوری خو مه‌لا هسه‌ن و مستو محوی و چهند کهسین دیترو دگهل نامه‌کی، و لشی گوندی گههشتینه بارزانی و پشته‌قانیا خوه بو دیارکر، و بارزانی نامه‌یه‌ک ب ریکا مستو محو بو حه‌جی صادق بروی قریکر، و تیدا داخواز ژی کر خو ناماده بکهت بو دووباره دستپیکرنا شوږه‌شی، ههروهسا ناگه‌هدار کر بوو په‌یوه‌ندیین خو ل گهل حکوومه‌تی ئاسایی بکهت دا چ گومانی ژی نه‌کهن. پشتی حه‌جی صادق بروی ئەف نامه خواندی، هنده‌ک چه‌کی سفک راده‌ستی حکوومه‌تی کری ل باتیفا، ئی ژماره‌کا باش یا چه‌کان ژی فه‌شارت ل هیشیا دستپیکرنا شوږه‌شی بوو⁽¹⁴⁰⁾.

دقی واری شه‌عبان محهمهد تاهر نه‌قیی صادق بروی دبیزیت، دهمی بارزانی ل دهقرا به‌روارییان، داخواز ژ حه‌جی صادقی کر جوهره‌کی ریکه‌قتنی ل گهل حکوومه‌تی بگریدهت، و وهسا خو دیار بکهت پشته‌قانیی سیاسه‌تا حکوومه‌تییه، دا بشیت چه‌کان ب دستخوفه بینیت. حه‌جی صادقی ئەف داخوازییه بجه هینات و دهقرا د ناچه‌را گوندی بیگوفا هه‌تا ناحیا باتیفا کهفته ل ژیر کونترولا ویدا، و حه‌جی صادقی چه‌ک بو بارزانی قریدکر، ئەف چه‌نده بو دهمه‌کی کیم فه‌کیشا؛ چونکی حکوومه‌ت ب پلانا حه‌جی صادقی ناگه‌هدار بوو⁽¹⁴¹⁾.

پشتی بارزانی ئهرکی خو ل دهقرا به‌روارییان بجه‌هیناتی، به‌ره‌ف دهقرا مزووریا پاشان به‌ره‌ف گوندی مریبا و بریفکا ب ریکه‌قت⁽¹⁴²⁾. پشتی مه‌لا مسته‌فا بارزانی کاری خو ل فان دهقرا ب دووماهیک هینات، بریاردا به‌ره‌ف دهقرا زاخو بجیت. بارزانی و هه‌قالین خو به‌ره‌ف چیاپی بیخیر ب ریکه‌قتن؛ چونکی حکوومه‌تی ریکا گه‌لیی زاخو گرتبوو⁽¹⁴³⁾، ههر ئیک ژ یوسف محو کواشی و ئەحمده‌خه‌می کواشی ریبه‌ر بوون ل گهل بارزانی هه‌تا گههشتیه گوندی باقیا ل دهشتا سلێفانه‌یا⁽¹⁴⁴⁾.

پشتهفانیا دوژمنین بزاڤا رزگاری خوآزا کوردی دکەت، و هەوڵدەت ئەو کۆنترولا کوردستانی بکەن⁽¹⁵¹⁾.

هەروەسا د قی کۆمبوونیدا بارزانی باسی چوونا خو بۆ سووریا کر و گووت: "نوکه ئەم نیزیکی سنووری سووریانە، بەلی ئەز وەک هەر کەسەک ژ وە حەز ناکەم بچمە وەلاتەک دویتەر، و قی مللەتی رادەستی حکوومەتا عەبدوڵکەریم قاسمی بکەم، و جارەکا دی زۆلم و زۆرداری و ستەمی لی بکەت و ب کەیفای خو خەلکی بگرن و وان بکوژن، و من هوین ب قی هەلکەفتی کۆمکرینە دا پیکشە بریارەکی بدەین دا سوباهی کەس گازندی نەکەتن"⁽¹⁵²⁾.

د قی کۆمبوونیدا مورالا خەلکی بلند بوو، و نامادەبوویان گووتنە بارزانی کو ب هیچ رەنگی رازینابن ئەو بچیتە دەرڤەیی وەلاتی، هەروەسا دوپاتکرن دی ب هەمی شیانین خو پشتهفانیا شوپەشی کەن⁽¹⁵³⁾. پشتهی بارزانی پشت راست بووی ژ پشتهفانیا خەلکی دەڤەرا زاخو بۆ شوپەشی، بەردەوامی دا گەریانا خو ل دەڤەرا بەهدینان، و بەرەڤ دەڤەرا زاویتە ب ری کەفت⁽¹⁵⁴⁾.

سی: دانانا عیسا سوار وەک سەرکردەیی گشتی یی پیشمەرگە ی ل زاخو:

پشتهی هاتنا بارزانی بۆ دەڤەرا بەهدینان و کۆمبوونا وی ل گەل خەلکی دەڤەری، و ب مەرەما دووبارە کۆنترول کرنا زۆریەیا دەڤەری، و ژبەری بەرەڤ دەڤەرا سووران بچیت، ریکخستنین کارگیری و سەرپەرشتین لەشکەری و حزبی ل بەهدینان دروست کرن و ئەڤ کەسە بۆ ئەنجامدانا شان کارین ل خواری دیار کری هەلبژارتن:

1. ئەسەد خۆشەوی، فەرماندی گشتیی بەهدینان.
2. عیسا سوار⁽¹⁵⁵⁾، فەرماندی ناوچا زاخو و عەلی هالو هاریکاری وی.

3. عەلی خەلیل خۆشەوی⁽¹⁵⁶⁾، فەرماندە ئاوجا دەوێک و فارس کورەمارکی هاریکاری وی.

4. حەسو میرخان دولەمەری، فەرماندە ئاوجا شیخان⁽¹⁵⁷⁾.

ئەف بریارە ل شوباتا 1962 ی هاتنە بجەهینان⁽¹⁵⁸⁾، و ژ بو خورتکرنا ریکخستین پارتی ل زاخو، بارزانی رابوو ب راسپاردنا مەلا صالح حاجی بالقوسی ب دووبارە ئاڤاکرنا ئان ریکخستیان، پشتی توشی چەندین گرفتان بووین ژ ئەگەری دورستبوونا شوێشی⁽¹⁵⁹⁾.

دەمی عیسا سوار هاتیە راسپاردن بو فەرماندەیا ناوجا زاخو، مورالا پێشمەرگە ی ل دەڤەری ب هیژتر کەت، ب تاییەت (60) ژ پێشمەرگەیان وەک زیڕەئان ل گەلدا هاتنە زاخو، ژ وان: تەیمس، ئەحمەد جەسیم، عەبدولرەحیم جەسیم، عەلی دیزوی، عەلی ماوەتی، تەتەر ئەحمەد، هاشم میروزی، ئەحمەد میروزی و گەلەکین دیتەر⁽¹⁶⁰⁾. هەرەوسا ئەو کادرین پارتی و پێشمەرگەیین چووینە گوندان پشتی شکەستنا شوێشی ئەوژی هەمی زفرین⁽¹⁶¹⁾، هەمی پیکشە چوونە ل ژیر فەرماندەیا عیسا سوار ل دەڤەرا لیفی⁽¹⁶²⁾.

دەما عیسا سوار هاتیە دەڤەرا لیفی ل دەسپیککی ب شیوێهەکی بەرەوخت ل مالا حەجی خالد تەیب ل گوندی ئەرمشتی بوو، کو بەشەک ژ خانیی وی هاتبوو تەرخانکرن وەک بارەگا بو عیسا سواری⁽¹⁶³⁾

ناریشا ژ هەمی مەزنتەر عیسا سوار توشبووی ل دەڤەری ئەو بوو چەکی پیدقی نەبوو و گەلەک یی کیمبوو، لەورا هەولدا ل گوندین دەڤەرا لیفی ل چەکی ب گەریت و ژ ناف خەلکیدا کۆم بکەت، لی ئەوی پیدقی ب دەست نەکەت و گەلەک کیمبوو، هەر چەندە خەلک هەمی یی هاریکار بوو ل گەلدا⁽¹⁶⁴⁾.

ل ئادارا سالا 1962 ی عیسا سواری بریاردا سەرمەدانا چەندین گوندان بکەن ل دەشتا سلیقانەیا بو کۆمکرنا چەکی؛ چونکی دەڤەرا دەشتی یا ئاسان بوو بو حکوومەتی، لەورا هەر دەمی قیابا پشکنین دکرن و چەکی خەلکی ژێ د و مرگرت، ل قیری عیسا سوار داخوازی ژ خەلکی کر هاریکاریا وان بکەن، و ژبەری حکوومەت

چهکی وان ببهت، ئەو ب خو هاریکارییا پیشمه‌رگه‌ی بکه‌ن و چهکی بده‌نه وان⁽¹⁶⁵⁾.
د قی سه‌ردانی‌دا پیشمه‌رگه چوونه قان گوندان: گرشین، باومردی، گرتوسمان،
ئاڤخان، شکه‌فتی، پیچه‌کی، کومبه‌لی، بانیا ئاقوی، چیمه‌نیا، ئیمه‌لکی و
کوئی⁽¹⁶⁶⁾. خه‌لکی قان گوندان نیژیکی (75) پارچه‌یی‌ن چهکی پیشکیشی
پیشمه‌رگه‌ی کرن، ئەف ژماره‌ ژێ گه‌له‌ک یا باش بوو ل وی سه‌رده‌می⁽¹⁶⁷⁾.

هه‌ژی گوتنییه‌ ئەگه‌ر گونده‌ک رازی نه‌بیا چه‌کی خو بده‌نه
پیشمه‌رگه‌ی، دا گوند هه‌تته‌ دوورپیچ کرن، و چه‌ک ب خورتی یان ب رازیونا
خه‌لکی هه‌تته‌ وهرگرتن، و ئەف چه‌نده‌ ل گوندی ئاقزریکی هاته‌ ئەنجام دان⁽¹⁶⁸⁾.

پشتی عیسا سوار و پیشمه‌رگه‌یی‌ن ل گه‌لدا ژ ئه‌رکی کۆمکرنا چه‌کی
ب دوماهیک هاتین ل ده‌شتی، و ل ریکا زفرینی و ب مه‌رما بلندکرنا مورالا
پیشمه‌رگه‌ی و ب ده‌ستقه‌ هینانا چه‌کی، بریار دان هیرشی بکه‌نه‌ دوو خالی‌ن
له‌شکه‌ری ل چیا‌یی بیخیری، هه‌ر خاله‌کی نیژیک (17) پولیسان لی بوون. خالا
ئیکی د گۆنتی (که‌لفزینی) و خالا دوویی ل هنداق گوندین ترکزا و کوئی بوون
(ل جهی ئامیرین ته‌له‌فزیونا نوکه)⁽¹⁶⁹⁾.

پیشمه‌رگه‌ ل سه‌ر دوو هیزان هاتبوونه‌ دابه‌شکرن بو‌ هیرشکرنی ل سه‌ر قان
هه‌ردوو خالان، و ریکه‌فتن هاتبوو کرن، ئەگه‌ر هه‌ردوو خال هاته‌نه‌ گرتن ئاگر
به‌هه‌تته‌ هه‌لکرن وه‌ک نیشانا سه‌رکه‌فتنی. عیسا سوار و عه‌لی هالو و هاشم میروزی و
گه‌له‌ک پیشمه‌رگه‌یی‌ن دیتر هیرش کرنه‌ خالا (که‌لفزینی)، سلیمان لاچی و
حه‌جی قادو و عریف ده‌رویش و عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین و گه‌له‌ک پیشمه‌رگه‌یی‌ن
دیتر هیرش کرنه‌ ره‌بیا هنداق گوندین (ترکزا و کوئی). هه‌ردوو هیزان
سه‌رکه‌فتن د ئه‌رکین خو‌دا هینان، و د قی کریاری‌دا دوو پیشمه‌رگه‌ بریندار بوون
و چه‌ند پولیسه‌ک هاته‌نه‌ کوشتن، و ده‌سته‌که‌فتی (30) پارچه‌یی‌ن چه‌کی بوون⁽¹⁷⁰⁾.
ئه‌فی کریاری گرنگیه‌کا تایه‌ت هه‌بوو بو‌ پیشمه‌رگه‌ی و بوویه‌ ئەگه‌ری
بلندکرنا مورالا وان، و باومریه‌یه‌کا مه‌زنتر دایه‌ پیشمه‌رگه‌ی.

پشتی ئەنجام دانا کریارا گرتنا دوو خالیڤ لەشکەری، عیسا سوار و پیشمەرگەییڤ ل گەلدا زقرینه گوندی بییتاسی ل دەقەرا لیفی، و ئەو چەکیڤ ب دەستقە هیناڤن هاته بەلاقکرن ل سەر وان پیشمەرگەییڤ چەک نەڤن، و بیڤن زیدەکرڤن هاتنە رەوانە کرن بۆ بارەگایی ئەسەد خوشەوی ل گوندی (ئەدنی) ل دەقەرا بەرواریڤان، و پشتی قی کریاری عیسا سوار بارەگایی خو گوندی بیزهی ل دەقەرا لیفی دانان⁽¹⁷¹⁾. و ئەق کریارا لەشکەری هەر چەندە نە گەلەکا مەزن بوو، لی پینگا قی بوویە بۆ دەستپیکرنا شەریڤ مەزتر ل دەقەرا زاخو.

چوار: کریار و شەریڤ هاتینە ئەنجامدان ژ لای هیزا زاخو:

ئیک: گرتنا لقەکا (سریا) لەشکەری ل ئاسیھی:

ل دەمی عیسا سوار هاتیە گوندی بیزهی و بنگەهی خو لیداناتی، دەنگوباس ل ناقەرەستا ئادارا 1962 ی بۆ پیشمەرگەهی هاتن، دی لقەکا سەریازی یا حکومەتی ژ زاخو بەرەق مووسل قە چیتن، و دی ل ئاسیھی راولەستیت. لەورا هیزا زاخو ب سەرکردایەتی عیسا سوار بەرەق ئاسیھی قە چوو، و هیرشى لقا سەریازی کرن و ئەق لقە هاتە کونترول کرن⁽¹⁷²⁾.

بەلی ل دەمی هیرشا پیشمەرگەهی ترومبیلەکا جیب یا لەشکەری عیراقی، شیا بوو خو رزگار بکەت، و خو گەهاندە دەوکی، دەمی دەنگوباس گەشتینە حکومەتی هیزەکا مەزن ب پشتهقانی تانکا هئارتە دەقەری، دا د هاوارا لەشکەری بجیت. و دەمی گەشتنا هیزا حکومەتی بۆ دەقەری، ئیکسەر شەر د ناقبەرا وان و پیشمەرگەیدا دەستپیکر، و شەری ژ ئیقاری هەتا رۆژا دی قەکیشا، و د قی شەریدا زیانیڤن هیزا حکومەتی نە هاتە زانیڤن، لی پیشمەرگەیهک ب ناقی (خورشید مزووری) هاتە کوشتن، و ل گوندی ئاسیھی هاتە قەشارتن⁽¹⁷³⁾.

(ئىسماعىل) و خەلكى ھەوليرى بوو، و ھەمى پىزانين ل دەق ھەبوون. ب قى چەندى پىزانين باش ل دەق پيشمەرگەى پەيدابوون ل سەر ژمارا لەشكەرى عىراقى ل دەقەرى، و ھەژمار و جورى چەكى ل دەق وان ھەبى⁽¹⁷⁸⁾.

ل ھەيضا ئادارا 1962 ى دەنگوباسەك گرنگ گەھشت بوو خورشيد سەليم شيرە، ئەو ژى فەرمان ھاتىە بۇ قەگواستنا فەوجا دوو ليوا سى بۇ دەقەرا خەليفان. خورشيد سەليم شيرە ئەق دەنگ و باسە ئىكسەر گەھاندە مەلا عەلى رەشاد ھاجانى، و تىدا رۆژ و دەمى قەگواستنى ژى دياركر⁽¹⁷⁹⁾، و خورشيد سەليم شيرە گرنگيا رىكگرتنا قى ھىزى دياركر، ب تايبەت ژمارەكا زورا چەكى ل گەلدایە. مەلا عەلى ژلايى خوقە ئىكسەر و بلەز ئەق چەندە گەھاندە بەرپرسى لژنا ناوچا زاخو يا پارتى مەلا صالح حاجى بالقوسى، و وى ژلايى خوقە گەھاندە عيسا سوار فەرماندەى پيشمەرگەى كوردستانى ل دەقەرى⁽¹⁸⁰⁾.

دەمى ئەق دەنگوباسى گرنگ گەھشتىە عيسا سوار ئىكسەر كۆمبوونەكا بلەز ل گەل چەندىن سەر قولا گریدا، ئەوژى: عەلى ھالو، ھاشم مېروزی، ياسين رەشى مېروزی، ياسين محى مېروزی، عەلى عەلى سيفەددىن و سلیمان لاچى. و د قى كۆمبوونیدا باس ل سەر چەوانيا دانانا پلان و بەرھەقىي، ژ بو لیدانا فەوجى د ناق گەلىي زاخودا ھاتە كرن⁽¹⁸¹⁾. د قى كۆمبوونا سەرکردایەتيا پيشمەرگەى ل دەقەرا زاخودا، بریار ھاتەدان ھىرشى بکەن ل گەلىي زاخو، و سوپاسيا ئەفسەر خورشيد سەليم شيرە، بو ھارىكاريا وى ل گەل ھىزىن پيشمەرگەى ھاتەكرن⁽¹⁸²⁾.

و رۆژا ل دويش كۆمبوونیدا، بریارا ھىرشى ھاتە گەھاندن ژلايى مەلا عەلى رەشاد بو خورشيد سەليم شيرە، و داخواز ژى ھاتە كرن سەربازين كورد و يين رىكخستىين پارتى خو بپاريزن؛ چونكى نيزىكى (40) سەربازين كورد د ناق قى ھىزا حكومەتیدا بوون، و زوربەيا وان رىكخستىين پارتى بوون. ئەق چەندە يا ب زەحمەت بوو بو خورشيد سەليم شيرە؛ چونكى نەدشيا وان ئاگەھدار بکەت ل سەر ھىرشا

پیشمه‌رگه‌ی، ئی وی ئەو ئاگەهدار کرن بچنە د ترومبیلین دووماهی ی بین
فەوجیدا، و بو وان دوپاتکر، کو ئەو چ نزانیت ئی ب تنی بو ئاگەهدار بوونە⁽¹⁸³⁾.

عیسا سوار و دەستەکا د گەلدا ژ گەلیی قەلەما (د ناقبەرا گوندی
قەلەما و هاجیا) دا و گوندی ترکزا دەرکەقتن، و هاتنە گوندی حەسەن ئاقا، ل
فی گوندی عیسا سوار ل گەل چەند سەر قولەکا کو مبوبونەک گریدا، ژ بو
دانانا نەخشەکی سەرکەفتی و بنەجە ژ بو لیدانا فەوجا دوو لیوا سی، پستی چەند
گەنگەشی ب فی رەنگی ل خواری پیشمه‌رگە ل ناف گەلیی زاخودا هاتنە
دابەشکرن⁽¹⁸⁴⁾:

أ. ل بنی گەلیی زاخو ل نیزیک گوندی حەسەن ئاقا عیسا سوار، و چەند
پیشمه‌رگەیین بەرواری بالا ب سەرکیشیا درباز هروری، ل گەل چەند
زیرەقانیین عیسا سواری.

ب. ژ بنی گەلیی ژ ئالیی رۆژئاقایی قە تا نیفا گەلی قولا هاشم میروزی،
یاسین رەشی میروزی، ئەحمەد محو شەرانشی، عەلی رەشو، فەرمان عەلی
و عەریف دەرۆیش.

ت. ژ نیفا گەلیی زاخو ژ ئالیی بەرۆژی قە تا نیزیک مەخضەرا سەریجی سەر
قول عەلی هالو، سەلمان خورشید، سەعید هالو و سەعید خەلیل و چەند
هەقالیین دیتەر ئی بوون.

پ. شیخ مستەفا حەجی مەحموود، محەمەد خالد، نوعمان محەمەد،
شەعبان سەعید و جانگیر سیفو ژ بو لیدان و مژویلکرنا خالا کەئفرینی
هاتبوونە راسپاردن.

ج. سلیمان لاچی مزوری بالا، عریف سلیمان دوسکی، سەر قول عەلی عەلی
سەیفەددین، شیخ سەدیق عەبدووللا و ئەمین ئوزمانی و چەند هەقالیین
وانا، گەلیی زاخو ژ لایی رۆژەلاتی قە گرتبوون هەتا نیفا گەلیی.

ح. هەرۆسا چەندین پیشمه‌رگەیین دیتەر ب سەرکیشیا سەر قول یاسین
محی دیزوی و پیشمه‌رگەیین عەبدوولرەحمان محەمەد عەبدال، هاتبوونە

راسپاردن ژ بو لیدان و مژویلکرن خالا کوخین ترکزا (جهی نوکه یی په خشی تهله فزیونی)⁽¹⁸⁵⁾.

د قی کۆمبوونی ههروهسا پلانا شهري ژي يا دوماهيی هاتبوو دانان، و پیدقی بوو هه می پیگیریا دروست پی بکهن. پلان ئەو بوو ئیکهه تهقه ژ لایي قولاً عه لی هالوی فه بهیته کرن و ئەو دهستیپکا شهري بیت، و نابیت کهسهک ژ بهر خو تهقی بکهت. ههروهسا هاتبوو دوپات کرن هه می پیشمه رگه خو ژ دوژمنی و ب تایبته فروکهیان ب پاریزن. و د پلانی دا هاتبوو، کو نابیت ب هیچ رهنگه کی هه ر دوو ترومبیلین ئیکی ژ کاروانی ژ گه لی دهرباز بین؛ چونکی یا ئیکی یا سه رکردی فهوجییه و یا دوویی یا بیته ئییه، و ئەگه ر فان خو گه هانده فهیدی ل دهوکی دی هاوار بو وان هیت⁽¹⁸⁶⁾.

پشتی هه می سه رقولاً ئەرکی خو زانی و جهی وان بو هاتیه دهستیپانکرن، هه ر کهسهک قهستا جهی خو کرو خو ل ناف ته راشاندا فهشارتن، و هه می مانه ل هیقی گه هشتنا کاروانی ترومبیلین فهوجا دوو بو ناف گه لیی زاخو، و ل هیقی (دهمژمیرا سفر) ئەوژی تهقا عه لی هالوییه⁽¹⁸⁷⁾. و ژ بهری (دهمژمیرا سفر) ب کیهه کی سه مان خو رشید ب فهرمانا عیسا سوار، تیلا هیلا تهله فونی د ناقبهرا زاخو - مووسل دا بری، دا دامودمزه گه هین حکوومه تی ل زاخو داخوازا هاواری ژ مووسل نه کهن⁽¹⁸⁸⁾.

فهوجا دوو/لیوا سی ل ئیکی نیسانا 1962 ل دهمژمیر هه فته سپیدی ژ زاخو دمه رکه فتن⁽¹⁸⁹⁾، و ل دهمژمیر هه شته دهستیپکا وان گه هشتنه ناف گه لیی زاخودا، ل دهستیپکی هه ر دوو ترومبیلین جیب واز پیشیا کاروانی بوون، یا ئیکی یا فهرمانده ی فهوجی سه رههنگ مه مه د یه حیا و جیگری وی پیشکار نه سیم تورکمانی بوو، و یا دوویی ترومبیلایبته یا نامیری بیته لی بوو، و ل دهمی هاتین تهقه هاته کرن ژ لایي عه لی هالوی فه⁽¹⁹⁰⁾. ل قی ده می شهري دهستیپکر، و پیشمه رگه یین هه می قولان پیکفه تهقه ل کاروانی فهوجی کرن، و پیشمه رگه ی فهوج دورپیچ کر ژ هه می لایانقه، و شیان دریه کی مه زن لی بدن⁽¹⁹¹⁾. هیزا

حکومەتی چ بەره‌قانییه‌کا مه‌زن نه‌کر؛ چونکی هزر نه‌دکرن دی کرایه‌کا هوسا ریکه‌ستی و مه‌زن دژی وان هیتته ئه‌نجام دان، و گه‌له‌ک ژ سه‌ریازان ئالایی سپی هه‌لگرتن و خو‌راده‌ستی پێشمه‌رگه‌ی کرن⁽¹⁹²⁾.

پشتی ده‌مژمیر ئیکی نی‌شرو، چوار فروکه‌یه‌ین حکومەتی د هه‌وارا هی‌زین خو‌هاتن، هه‌روه‌سا دوو زریپوشان ژ گوندی حه‌سه‌ن ئا‌فا پێشمه‌رگه‌ بومبه‌باران کرن، ئە‌ه‌ف بارودو‌خه‌ هه‌تا ده‌مژمیر شه‌شی ئی‌شاری قه‌کی‌شا⁽¹⁹³⁾، به‌ئێ پێشمه‌رگه‌ی ل دو‌ماهی‌ی شیا سه‌رکه‌فتنی ب ده‌ستخو‌فه‌ بینیت⁽¹⁹⁴⁾.

دقی شه‌ریدا ژماره‌کا ئە‌فسه‌ر و سه‌ریازان هاتنه‌ کوشتن و بریندار بوون، فه‌رمانده‌ی فه‌وجی سه‌ره‌هنگ محه‌مه‌د یه‌حیا بریندار بوو، و جی‌گری وی پیشکار نه‌سیم تورکه‌مانی هاته‌ کوشتن، و (173) سه‌ریاز و پله‌دار و شه‌ش ئە‌فسه‌ر هاتنه‌ دیل کرن، هه‌روه‌سا (53) ئە‌فسه‌ر و سه‌ریاز هاتنه‌ بریندارکرن، به‌ئێ هه‌ر زوی هاریکاری بو‌ وان هات و خو‌گه‌هاندنه‌ زاخو. هه‌روه‌سا ژماره‌یه‌کا پێشمه‌رگه‌یان ژێ هاتنه‌ کوشتن و بریندار بوون⁽¹⁹⁵⁾، یاسین میروزی و سه‌بری عبیدی و قادر ئیسماعیل حه‌سه‌ن هاتنه‌ کوشتن⁽¹⁹⁶⁾، و ژ برینداران محه‌مه‌د یوسف گراقی و ئیسماعیل هه‌جهر و فه‌یزی ئوسمان و سلیمان ئاسو و هنده‌کین دیتر⁽¹⁹⁷⁾.

پێشمه‌رگه‌ی شیان گه‌له‌ک ده‌ستکه‌فتان ل شه‌ری گه‌لیی زاخو‌دا ب ده‌ستخو‌فه‌ بینن، و ژماره‌کا زو‌را جه‌ک و ته‌قه‌مه‌نیان بده‌ست قه‌ هینان، ژوانا شیان (35) ترومبیلین له‌شکه‌ری بسوژن و زریپوشه‌کی. و ژ چه‌کی بده‌ستقه‌ هینان چوار توپین گری (3) و دوو توپین گری (2) و (6) مه‌ترالیوزی فیکرس (خرگوش) و (11) شه‌ستیری برین (دوشک) و (82) تفه‌نگ و (45) ئوتوماتیک و (45) ده‌مانجه‌ و (45) شه‌ریتین فیشه‌کین فیکه‌رز و سندوقه‌ک پر ژ گولین توپی و (20) ئامیرین بیته‌ل و (25) سندوق ژ فیشه‌کین ئینگلیزی⁽¹⁹⁸⁾، و ئە‌ه‌ف چه‌که بو‌ باره‌گایی پێشمه‌رگه‌ی ل گوندی بی‌زه‌ی هاتنه‌ قه‌گوه‌استن⁽¹⁹⁹⁾.

شه‌ری گه‌لیی زاخو‌ کارتی‌کرنه‌کا مه‌زن ل سه‌ر به‌رپرسی‌ن عی‌راقی هه‌بوو، بو‌ نمونه‌ ده‌می سه‌رکردایه‌تیا سوپایی بروسکه‌ هنارتی بو‌ وه‌زاره‌تا به‌ره‌قانیی ل

به‌غدا، سه‌روکی سوپا سالاری عیراقی لیوا روکن نه‌حمه‌د صالح عه‌بدی، دیت گه‌له‌کا ب زه‌حمه‌ته‌ قی ده‌نگوباسی بگه‌هینیته سه‌روک و مزیران عه‌بدولکه‌ریم قاسمی ژ ترسا توره‌بوونا وی، به‌ئی پستی دهه‌ خوله‌کا ژ گه‌هشتنا بروسکی، عه‌بدولکه‌ریم قاسم هاته‌ ناگه‌هدار کرن، و گه‌له‌ک پی نه‌خوش بوو، و ئیکسه‌ر بریاردا هی‌زین ئاسمانیین عیراقی هی‌رشین توند بکه‌ن ل سه‌ر پی‌شمه‌رگه‌ی⁽²⁰⁰⁾.

شه‌ری گه‌لیی زاخو ده‌یته‌ هه‌ژمارتن ئیک ژ روودانین مه‌زن د شو‌ره‌شا نه‌یلوئیدا، و شو‌ره‌ش ئیخسته‌ د قوناغه‌کا نویدا، و قی شه‌ری ده‌نگه‌دانه‌کا باش ل سه‌ر ئاستی نافخویی و دمه‌رکی هه‌بوو⁽²⁰¹⁾.

سی: شه‌ری باتیفا:

پستی روودانین سالای 1961 ی حکومه‌تا عیراقی کار دکر بو به‌یزکرنا هی‌زین خو ل ده‌قه‌را زاخو، و ل هه‌یفا نه‌یاری ل سالای 1962 ی هی‌زه‌کا حکومه‌تی به‌ره‌ف ده‌قه‌را باتیفا چوو، ب مه‌رما دروستکرنا پی‌گه‌هه‌کی به‌یز ل ده‌قه‌ری، داکو ببیت بنگه‌ه بو هی‌رشکرنی ل سه‌ر ده‌قه‌را به‌رواریان و ستاندنا باره‌گایی نه‌سه‌هد خوشه‌وی ل گوندی (گرمکی)⁽²⁰²⁾.

هی‌زا حکومه‌تی بریتی بوون ژ به‌تالیونا سی ژ لیوا (11)، نه‌ف هی‌زه ل 21 نه‌یارا 1962 ی ژ زاخو به‌ره‌ف باتیفا فه‌ بریکه‌فت⁽²⁰³⁾، و پیکه‌اتی بوو ژ (21) تانکان و (12) زریپوشان و ژماره‌یه‌کا توپان، هه‌روه‌سا ژماره‌یه‌کا زورا ژ چه‌ته‌یین کورد یین پشته‌فانین حکومه‌تی ل گه‌لدا بوون⁽²⁰⁴⁾. ده‌می نه‌ف هی‌زه گه‌هشتیه گوندی ئاف گه‌نیی ل جه‌ه‌کی ژبه‌ری باتیفا، هی‌زه‌کا پی‌شمه‌رگه‌ی یا پیکه‌اتی ژ محمه‌د تاهر صادق برو، ره‌ئوف مه‌لا جامی، فه‌رحان که‌شانی، سه‌لیم ته‌ها بلیجانی، و سلیمان حاجی به‌دری، محمه‌د ته‌یار، میرزا میرزا، عه‌بدولکه‌ریم حامد خه‌لیفه، یووسف مووسا، عه‌لی هالو، عه‌بدولره‌حمان دینو و گه‌له‌کین دیتر، ل دژی قی هی‌زی راوه‌ستان⁽²⁰⁵⁾.

ژ ئه گهری پيشهاتين فی شهري، فهريماندهی لهشکهري پيشمه رگه ی ل دهفهره زاخو عيسا سوار ل 21 ئه ياری گه هشته دهفهری⁽²⁰⁶⁾، و سه رکردایه تیا هيزين پيشمه رگه ی کرن، داکو هیزا حکومه تی نه گه هیته باتیفا⁽²⁰⁷⁾.

به ئی هیزا حکومه تی ئه و ژ زاخو هاتی شیا ل 22 ئه ياری 1962 خو بگه هینیه ته باتیفا و چوو د ناڤ سه ربازگه هیدا⁽²⁰⁸⁾، پشتی چه ندین گوند وه کی گوندين (گری مه لا عه ره ب، خنده ک، سیرکوتک، ده حلک) د ریکا خودا سوتین. ههروه سا وان زورینه یا خانین باتیفا ژی سوتن ب تنی باره گایی ناحیی و مزگه فته نه هاتنه سوتن⁽²⁰⁹⁾.

پيشمه رگه به ردوام بوون د هه ولین خودا بو لاوازکرنه هیزا حکومه تی، و د فی بیافیدا شه ره کی مه زن د ناڤه را هیزا حکومه تی و هیزا پيشمه رگه یدا ل 29 ئه ياری 1962، ل نیزیک باتیفا د ناڤه را گوندين ناڤ گه نیی و مه لا عه ره بدا دروست بوو⁽²¹⁰⁾. د فی شه ریدا هيزين حکومه تی توشی گه له ک زیانان بوون، و گه له ک سه رباز هاتنه کوشتن و بریندار بون و گه له ک هاتنه دیلگرتن، ههروه سا ژماره کا ترومبیلان هاتنه سوتن. د هه مان ده مدا زیان گه هشته پيشمه رگه ی ژی، و پینچ پيشمه رگه ب ناڤین: محهمه د شه عبان ئیسماعیل، ئیبراهیم مسته فا عه بدوللا، عومه ر عه لی، صالح جومعه و مه سعود حه جی صادق برو هاتنه کوشتن و عه لی مسته فا بریندار بوو⁽²¹¹⁾.

پاشان شه ره کی دیتر یی دژوار د ناڤه را هه ردوو لایاندا دروست بوو⁽²¹²⁾، د فی شه ریدا هه ژماره کا سه ربازین عیراقی و چه ته هاتنه کوشتن و بریندار کرن، و ژلایی پيشمه رگه ی فه کوشته ک هه بوو ئه وژی: میرزا میرزا بانکی و ههروه سا ژماره یه کا دیتر یا پيشمه رگه یان بریندار بوون ژوان: ئیبراهیم شه عبان، خدر عومه ر عه زین، ئیسماعیل وه یسی و هنده کین دیتر⁽²¹³⁾.

پشتی دووباره هیزا پيشمه رگه ی ریزین خو ریکخستین، پلاننه کا نوی بو هیرشکرنی هاته دارشتن، ئه وژی ریکا د ناڤه را زاخو - باتیفا به یته گرتن، نانکو ریکا زهرینی ل هیزا حکومه تی ل باتیفا هاته برین⁽²¹⁴⁾. ئه و هیزا حکومه تی ل باتیفا بو

نیزیکی چل رۆژان هاته دوریچکرن، د قی ماومیدا حکوومهتی گهلهک ههولندا دوورپیچی ل سهر هیزین خو پاکهت، و رۆژانه هیزهک ژ زاخو دهات و ههولندا بجیته د ناڤ باتیفا، لی ههمی ههولین حکوومهتی ژ ناڤچوون ژ بهر ریگیا پیشمههرگی ل قان هیزا، لهورا دووباره هیزین حکوومهتی دزفرینه زاخو بی ئەنجام⁽²¹⁵⁾. و ژ ئەنجامی وی شهرئ پیشمههرگی دکر، حکوومهت بی هیشی بوو ژ شه کرنا ریکا باتیفا، لهورا نازوقه و جهک ب ریکا فروکهیان بو هیزین خو د ناڤ باتیفا دبرن⁽²¹⁶⁾.

حکوومهت بو شه کرنا ریکا باتیفا بهردهوام بوو د ههولین خودا، و ل رۆژا 6 خزیرانی 1962 هیزهکا لهشکهری ژ دهوکی بهرهڤ زاخو هات⁽²¹⁷⁾، لی وی ژی نهشیا بجیته د ناڤ باتیفا دا، و ل دهمی زفرینا وی هیزی بو دهوکی، عیسا سوار فهрман دایه عهلی عهلی سیفهددین و پیشمههرگیین د گه لدا کر، ل گوندی حهسهن ئاڤا نیزیکی گهلیی زاخو، ریکی ل قی هیزی بگرن و ژ ناڤ بهن، پیشمههرگی شیا قی هیزی ژ ناڤ بهت، کو ژ جیهکی و چوار ترومبیلان پیکدهات، و نیزیکی (37) کهسان دیل کرن⁽²¹⁸⁾.

شهر ددهمی دوریچکرن باتیفا بهردهوام بوون د ناڤهرا هیزین حکوومهتی و پیشمههرگییدا، و ل دهستیپکا ههیف تیرمههی 1962 فهرماندی فهوجا هیزا باتیفا سههرهنگ مهجید سهبع هاته کوشتن⁽²¹⁹⁾، ئەڤ چهنده دربهکی مهزن بوو بو حکوومهتی، لهورا بو شهگههاسنا کهلهخی وی بو مووسل فروکه هنارتنه گوندی کهلها خاری. ئەڤی روودانی کارتیکنهکا مهزن ل حکوومهتی کر، لهورا سههرکردی فرقا دوو یا لهشکهری عیراقی ئیبراهیم فهیسهل ئەلئه نصاری بو ب دووماهییک هینانا دوورپیچا لهشکهری ل دهڤهری، ب هیزهکا مهزن ژ لهشکهری عیراقی ب پشته قانیا ژمارهکا زۆریا چهتهیان بهرهڤ باتیفا هاتن⁽²²⁰⁾.

سههرکردی پیشمههرگی ل دهڤهری عیسا سوار کو مبوونهک ل گهل هندهک ژ سههرکردین پیشمههرگی ئەنجامدا، ژوان: محهمهد تاھر صادق برو و عهلی هالو و سلیمان حاجی بهدری و هندهکین دیتر، ژ بوو دیارکرن ههلوستی

وان بهرامبەر قی هیزی، د کۆمبوونیدا بریار دان بو سلامهتیا پیشمه‌رگه‌ی شه‌ری
ل گه‌ل قی هیزا مه‌زن نه‌هیته‌ کرن، و ل ده‌می زفرینی ته‌قه‌ لئ به‌یته‌ کرن⁽²²¹⁾.

ده‌می حکومه‌تی ده‌ست ب قی بزاقا خو یا له‌شکه‌ری کری، فروکه‌یه‌کا
وی ژ جوړی (فیوړی)، ل گوندی ئاڤ گه‌نیی ل ده‌ڤ سه‌ربازگه‌ی که‌فته‌ خوار⁽²²²⁾،
و فروکه‌قان هاته‌ کوشتن، حکومه‌تی که‌فتنا قی فروکی بو ئه‌گه‌ره‌کی
هونه‌ری زفراند، ئه‌وژی ژ کارکه‌فتنا بزوینه‌ری فروکی⁽²²³⁾.

له‌شکه‌ری حکومه‌تی شیا ژ باتیفا ده‌ریکه‌فتی ل 4 تیرمه‌ها 1962، و چ
هیژین حکومه‌تی ل باتیفا نه‌مان⁽²²⁴⁾، و ده‌می هیزا حکومه‌تی ژ باتیفا ده‌ریکه‌فتی
پیشمه‌رگه‌ی هیرش کره‌ قی هیزی و زیانی مه‌زن گه‌هاندنی، و پیشمه‌رگه‌ ژ
توشی زیانان بوو. ژمارا پیشمه‌رگه‌یی د شه‌ری باتیفا دا هاتینه‌ کوشتن چه‌فت
بوون و شازده‌ ژ بریندار بوون⁽²²⁵⁾، ده‌می هیزا حکومه‌تی ژ باتیفا دوورکه‌فتی ب
توپین گران باتیفا و گوندین ل ده‌وویه‌ران بووردومانکر⁽²²⁶⁾.

د شه‌ری باتیفا دا پیشمه‌رگه‌ی شیا قان چه‌کان ب ده‌ستخوڤه‌ بینن: (250)
تفه‌نگین سڤک و شه‌ش تفه‌نگین (برین)، و ده‌ه هاونین (گری دوو) و (گری سی) و
چوار نامیرین بیته‌ل، و پتر ژ (80) هزار فیشه‌ک بو تفه‌نگین سڤک، و (300)
به‌رکین هاونان. هه‌روه‌سا پیشمه‌رگه‌ی شیا (80) ترومبیلین له‌شکه‌ری وچوار
ززیپوشان بسوژن⁽²²⁷⁾.

ب قی چه‌ندی دوماهییک ب شه‌ری باتیفا هات، ئه‌و شه‌ری ده‌یته‌ هه‌ژمارتن
مه‌زنتین و به‌رفره‌هترین شه‌ر، هه‌تا وی ده‌می پیشمه‌رگه‌ی ل ده‌قه‌را زاخو دژی
حکومه‌تی ئه‌نجام دای، و ده‌ستکه‌فتین باش که‌فتنه‌ ده‌ستی پیشمه‌رگه‌ی، ژ
ئه‌نجامی قی شه‌ری هیژین حکومه‌تی خو ژ باتیفا فه‌کیشان، و به‌ره‌ڤ زاخو چوون و
هیرش نه‌کرنه‌ ده‌قه‌را به‌رواریان⁽²²⁸⁾.

چوار: شهرى گهلىيى زاخوىيى دوويى ل 8 تهباخا 1962 ى:

هيڙين پيشمه رگه ي ههردم بو لاوازكرنا لهشكهري عيراقى ل دهقهره زاخو بزاڤ دكرن و پلان ددانان، د قى بياقيدا سهركردي دهقهره بههدينان يى لهشكهري كوردستاني نهسهده خو شهوي، ب هاريكاري و ههماهنگي ل گهل فهريمانديي دهقهره زاخو عيسا سوار، رابوون ب دانانا پلانهكا ب ريكوپيى ل روظا 10 تيرمهها 1962 بو نهجمادانا كرياترهكا سهربازي، نهوژي گرتنا ههردوو لايين (باكوور و باشوور) بين گهلىيى زاخو. ل روظا 28 تيرمهها 1962 ي نهف كرياتره ب دوورپيچكرنا سويا و هيڙين حكومهتي د ناف گهلىيى زاخودا هاته دهستپيكرن، نهف كرياتره پيشمه رگه ي ئابلوقهكا ئابووري دانا ل سهر سهربازين عيراقى د گهلييدا، ههروهسا زيانهكا مهزن زي گههاند ههڙين حكومهتي⁽²²⁹⁾. ل دور قى چهندي فهريماندي ليو/11 فرقا دوو يا لهشكهري عيراقى سهرههنگ سهعيد ههمو دبيڙيت: گهلهك ژ سهربازان ژ بهر نهبوونا ئاقى و خواري مهترسيا مرنى كهفته ل سهر. ژ نهگهري تيچوونا كاودانين فان سهربازان، حكومهت نهچار بوو ل 30 تيرمههي ههتا 8 تهباخا 1962 ى، بو گههاندنا خواري و ئاقى بو سهربازين خويين دوورپيچكري فروكهيان ب كار بينيت⁽²³⁰⁾.

حكومهتي برياردا نهو دوورپيچا ل سهر گهلىيى زاخو راکهت و كار بو قى چهندي كر⁽²³¹⁾، د قى واريديا ليو روكن ئيبراهيم فهيسه ل نهئه نصارى سهركردي فرقا دوو بخو ببوو سهركردي مهيداني د قى شهريدا، و بريار دابوو دوو هيڙ بهينه پيکهينان يا ئيكي هيڙا (باشوور) ب سهركرديهتيا سهرههنگ سهعيد ههمو فهريماندي ليو/11 فرقا دوو، يا دوويي هيڙا (باكوور) ب سهركرديهتيا سهرههنگ خهليل جاسم فهريماندي ليو/11 فرقا سي⁽²³²⁾، و بريار دابوو ههردوو هيڙ پيکته هيڙسي بکهن، يا ئيكي ژ لايى باكوور و يا دوويي ژ لايى باشوور⁽²³³⁾.

حكومهتي دهست بجهينانا پلانا خو كر ل روظا 7 تهباخا 1962 ى ب بوردومانكرنا بنكه و سهنگهريين هيڙين پيشمه رگه ي، ب پشكداريا هيڙين فروكهفاني و تانك و توپان و قى كرياتري دهمي بيست و چوار دهمزميزان

قهكيشا، و ل رۆژا دويشرا حكومهتێ دهست ب هيرشهكا مهزن كر، ل دويف وى پلانا هاتيه دانان و د نهجامدا شهرك مهزن روودا، و حكومهتێ شييا ريكا گهليي زاخو قهكهت و ئهو سريا (لقا) دوورپيچكري رزگار بكهت⁽²³⁴⁾.

ژ لايي خوڤه پيشمهركهه د قى رۆژيدا شهرك دژوار كر، پاشان هيدى هيدى خو ژ ناف چيائي قهكيشان و بهرهڤ دهقهره ليڤى قه چوون، و دهست كهفتين قى شهري بو پيشمهركهه ههژمارهكا چهكى سڤك و گران بوون، وهك هاونا (گرى 3) و رهشاشين نافهئدى و ناميرى بيتهلى⁽²³⁵⁾.

ههژبيه بيژين، كو شهري پيشمهركهه ببوو جهى سهرسورمانا سهركردين لهشكهري عيراقى، و سهركردهي فرقا دوو سهرههنگ روكن ئيبراهيم فهيسهئ نهئهئنهئى، دانپيدان ب ميخرواسيا پيشمهركهه د شهري گهليي زاخودا و ب تايهت سهركردى وان عيسا سواري كر⁽²³⁶⁾.

پيئج: كيريارا عهين زاله⁽²³⁷⁾

سهركردايهتيا پيشمهركهه ل دهقهره بههدينان ب فهرمانهئيا نهسهعد خوشهوى و پشتى دهستويرى ژ سهركردى شوڤهشى مهلا مستهفا بارزاني وهركرتى، كار بو بجههينانا هندهك كيرياران ل دهقهره و بنگههين دوور ژ گورمهپانا كيريارين سهريازى د ناف چيابين كوردستانيدا دكر، داکو مهترسيي ل دهق دهستهلاتا حكومهتې پهيدا بكهن، ههست بكهن پيشمهركهه د شيت بگههيته هه ئارمانجهكا بشيت، نه خاسمه ئارمانجين گرنك بين سياسي و ئابوورى⁽²³⁸⁾، ههروهسا پيشمهركهه دقيا پشتى وان سهركهفتنين ب دهست خوڤه هينانين، ب كيريارهكى رابن دهنگشهئانهكا مهزن ههبيتن ل سهر ئاستى عيراقى و جيهانى دروستبكهت⁽²³⁹⁾.

لهورا سهركردايهتيا دهقهره بههدينان برياردا كيئگههين پتروئى ل دهقهره (عهين زاله) ژى بگريت، و گرنگيا عهين زاله ژ وى چهندي دهات، بارهگايي كومپانيا بريتيش پتروئيووم (BP) يا دهرهينانا پتروئى ل ويري بوو، و گهلهك ژ شارمزا و بسپورين بياني د وارى پتروئيدا ل ويري كاردكرن⁽²⁴⁰⁾.

ئیک ژ ھۆکارین گرنگ یین ھزرکرن د ئەنجامدانا قی کریاری د زفریتە بۆ دوو پۆلیسین کورد کار د قی کومپانییدا دکرن، ئەوژی محەمەد سور یی بەرنیاس ب (حەمە سور) و مستەفا فەرەج⁽²⁴¹⁾. ئەق ھەردوو پۆلیسە تووشی گەلەک نەخۆشیان ل سەر دەستی ئەفسەری بنگەھی پۆلیسان ل کومپانیی دبوون، و ھەر دەم پەیقیت نەخۆش و کریت دگۆتە وان و پێشمەرگە و کوردان، ئەق چەندە ژ ی بوویە جھی تورەبونا وان، لەورا ب ئەینی قە ھاتنە دەق عیسا سوار ل مەھا تەباخا 1962 و نامادەیا خۆ دیارکرن بۆ ھاریکاریا وان، ئەگەر ھاتوو پێشمەرگە یا ھیرشکرە ل سەر قی کومپانیی، ھەرەسا ھەردوو پۆلیسان نامادەیا خۆ دیارکرن ب کاری رییەری رابن ل گەل پێشمەرگە یا. عیسا سوار گووتە وان ھەر دوو پۆلیسان ئەگەر ھوین دی ھاریکاری ل گەل مەدا کەن ئەم دی قی کریاری ئەنجامدەن⁽²⁴²⁾.

پاشان عیسا سوار ئەق ھەر دوو پۆلیسە ھنارتنە دەق فەرماندی لەشکرە یی بەھدینان ئەسەد خۆشەوی ل دەقەرا بەرواری بالا، ب قی چەندی عیسا سوار و ئەسەد خۆشەوی ھەمی پیزانین ژ قان ھەردوو کەسان وەرگرتن، ل دۆر جھی عەین زالە و ھەژمارا ھیزا پاراستنا بنگەھی، و دەمی نوبەداریی و جوۆری چەکی و کوگەھین تەقەمەنیی و ھەژمارەکا پیزانین دیتەر⁽²⁴³⁾.

ژبەر گرنگی و مەترسیا قی کریاری، ئەسەد خۆشەوی و عیسا سوار و سەرکردین پێشمەرگە یا ل دەقەری گەلەک راو بووچوون لیگگوارتن و گەنگەشەکر، و پشتی باومری بۆ وان چیبووی، بریاردان پلانەک بەیتە دانان بۆ بجھینانا قی کریاری⁽²⁴⁴⁾. و ئەسەد خۆشەوی نوینەری خۆ مەلا حەمدی عەبدولمەجید سەلەفی ھنارتە ل گەل ھیزا زاخو داکو ژ نیزیک ل سەر ھەر پێشھاتەکی ئاگەھدار بیت⁽²⁴⁵⁾.

بەرپرسین ھیزا زاخو ئەوین ب بەرھەقیان بۆ قی کاری رابووین ئەقە بوون: عیسا سوار، ھاشم میروزی، حەجی قادو گرافی، عەلی ھالو، عەلی سەیفەددین،

عهبدو لره حیم جه سیم، عهبدو لره حمان دینو، سلیمان محو باتیفی و عریف سلیمان دوسکی، و ههمی پیشمه رگه یین ل گهل وان⁽²⁴⁶⁾.

پشتی ئەف بهرپرسه ل گهل پیشمه رگه یین خو کومبووین، فه رماندی دهفهره زاخو عیسا سوار چاقپیکه فتن ل گهل وان ئەنجامدا، و بو واندا دیار کرن کو مه رهم ژفی کومبوونی ئەوه دی هیرشی کهنه ل سهر دامودمزه گه یین حکوومه تی ل باژییری دهوکی⁽²⁴⁷⁾، هه لبهت عیسا سوار ئەف چهنده گوت دا دوژمن ب لشین و بزاقا پیشمه رگه ی نه زانیت.

ژ بهری هیزا پیشمه رگه ی ب فی کریاری رابیتن، سهر کردین پیشمه رگه ی بو گرتیکرنا ریکی ب کارین پیدفی رابووون، و ب دهستقه هینانا پشته فانیا خه لکی گوندین دهشتا سلیمانیه ا ئەوین دکه فنه د ریکا هاتن و چوویندا، د فی واریدا عیسا سوار په یوهندی ب مه زنین وان گوندان کربوو، وه کو هه سوو حامد هاجانی و هه سوو محمه مد شهرو ژ گوندی کیلکی، و داخواز ژ وان کربوو ده می پیشمه رگه ژ رو بیاری دیجله ی دهر باز دبیت هاریکاریا وان بکه ن⁽²⁴⁸⁾.

ژ لایه کی دیتر فه عیسا سوار فه رمان دایه هه جی ره مه زان چه م زراقی، (15) پیشمه رگه یان ناماده بکه ت بو زیره فانی کرنی ل گوندین باسکی و ئاسیه ی، ههروه سا چاقدیریا جادا گشتی بکه ت ژ گه لیی زاخو هه تا گوندی باسکی⁽²⁴⁹⁾.

عیسا سوار شه فا ئەینی 11 - 12 چریا ئیکی 1962 ی دهستنی شانکر بو ئەنجامدانا فی کریاری⁽²⁵⁰⁾؛ چونکی رۆژا بهینفه دانی بوو⁽²⁵¹⁾. ب فی چهندی ل رۆژا 10 چریا ئیکی 1962 نیزیک (324) پیشمه رگه⁽²⁵²⁾ ژ گه لیی گوندی دولا ل دهفهره لیفی بریکه فتن، و چوو نه گوندی باقیا ل دهشتا سلیمانیه ا⁽²⁵³⁾، و پشتی (7) - (8) ده مژمی ران ب بییان ب ریژه چووین، گه هشتنه گوندی کیلکا هه سوو، ل فییری هه سوو محمه مد کیلکی و نایف ئەحمه د مژدین په راقی رۆله ک گرنگ هه بوون، د ری نیشاندا نا پیشمه رگه یاندا⁽²⁵⁴⁾.

خه لکی گوندی کیلکی رۆله کی مه زن د هاریکاریا پیشمه رگه ی و فه شارتنه وان د مالین خودا هه بوون، و پیشمه رگه بو ماوی شه فه کی دمینه د فی

گوندیدا⁽²⁵⁵⁾، و ل ئیڤاریا رۆژا 11 چریا ئیکۆ 1962 پیشمه‌رگه‌ی به‌ره‌ف لیدانا کومپانیا عه‌ین زاله دایه‌ری. ب مه‌رما شه‌پلاندا حکوو مه‌تی و مژویلکرنا هیزین وی، هیزین پیشمه‌رگه‌ی و ل دویف پلانده‌کا دارشتی شه، ل هه‌مان شه‌ف هیرشکر نه ل سه‌ر هنده‌ک خالی ن له‌شکه‌ری ل ده‌وکی⁽²⁵⁶⁾.

ژ به‌ری پیشمه‌رگه ژ رویباری دیجله دمریاز بن، عیسا سوار کۆمبوونه‌ک ل گه‌ل هه‌می سه‌رقوولا و به‌رپرسا ن و پیشمه‌رگه‌یان کر، د قی کۆمبوونیدا هیزا پیشمه‌رگه‌ی هاته دابه‌شکر ن ل سه‌ر سی کۆما، و هه‌ر کۆمه‌ک ژ هنده‌ک مه‌فرزین بچوو ک پیکده‌ات، و د هه‌ر کۆمه‌کیدا سه‌رکرده‌ک بو هاته ده‌ستنیشانکر ن و ب قی شیوه‌ی ل خواری کاری وان بو هاته دیارکر ن:

1. کۆما هیزا سه‌رکرده عیسا سوار، ل گه‌لدا مه‌لا حه‌مدی عه‌بدو له‌جید سه‌له‌فی، عبودلر هحیم جه‌سیم، عریف ده‌رویش و حه‌جی قادو گرافی ل گه‌ل ریبه‌ری سه‌ره‌کی مسته‌فا فه‌ره‌ج، نه‌رکی وان کونترولا دمه‌رگه‌ی سه‌ره‌کی (باب النظام) بکه‌ن، ئانکو د نا‌ف گوره‌پانا کومپانیا عه‌ین زاله هه‌تا د گه‌هنه‌ بنگه‌هی پولیسین کومپانیی.

2. کۆما هیزا هاشم میروزی ل گه‌لدا عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین و مو‌راد مومی و شاهین شیخو ل گه‌ل هه‌ژماره‌کا پیشمه‌رگه‌ی، ل گه‌ل ریبه‌ری سه‌ره‌کی (حه‌مه سور حسین) نه‌رکی وان هیرشکر ن ل سه‌ر بنگه‌هی پولیسین عه‌ین زاله بوو.

3. کۆما عه‌لی هالو ل گه‌ل قولا عه‌بدو لره‌حمان دینو ل گه‌ل هه‌ژماره‌کا پیشمه‌رگه‌یین دیتر، نه‌رکی وان کونترولکرنا چه‌ندین دمه‌زگه‌هین گرنه‌گ ل نا‌ف کومپانیی، نه‌وژی ژوورا کونترولی (به‌داله و ئامیری بیتهل) تیدا بوون⁽²⁵⁷⁾. و پیشمه‌رگه‌یین دیتر وه‌ک هیزه‌کا یه‌ده‌ک ل سه‌ر وان گرا مان و ل دمه‌رگه‌هین کومپانیی هاتنه به‌لا‌فکر ن⁽²⁵⁸⁾.

پاشان سه‌رکرده‌ی کریاری عیسا سوار گۆتاره‌ک بو هه‌می پیشمه‌رگه‌یان پیشکیشکر، و بو وان دیار کر دی به‌ره‌ف (عه‌ین زاله) فه‌جن، یی بقی‌ت بلا ل گه‌ل

وان بمینت، و یی دخۆزا نه بینیت بلا ل گهل وان نه چیت، به لی قی پلانی بلا دیار نه کهت، و وهک نهینیه کی بلا ل گهل بمینت. ههروهسا دوویات کر نابیت کهس دهست دریزی ل سهر مائی کهسی بکهت و گووت: ئەم دی وی کهسی سه ریچی بکهت سزا دهین، و ل دوماهی گووت: ئەفه کریاره کا مهزنه و ئەگهر مه سهرکه فتن هیئات، دی دنگشه دانه کا مهزن هه بیت⁽²⁵⁹⁾.

شه فا 11 - 1962/10/12، پیشمه رگهی دهست ب کریارا خو کر، پیشمه رگه یین ل گهل عیسا سوار هیرشکره ل سهر (باب النظامی) یی کومپانیی، و شیان ددهمه کی کیم دا دوو خالین پۆلیسین هیزین گهروک ژ ناف بیهن، و هیزا ل گهل هاشم میروزی چوونه د ناف کومپانییدا، و ل گهل پۆلیسان دهست ب شهری هاته کرن. پیشمه رگهی شیان بنگه هی پۆلیسان کونترول بکهن⁽²⁶⁰⁾، ژلای خۆفه عه لی هالوی و پیشمه رگه یین ل گهلدا شیان (به دالی) کونترول بکهن⁽²⁶¹⁾.

د قی کریاریدا ژماره کا پۆلیسین حکومه تی هاتنه کوشتن و بریندار بوون، و پیشمه رگهی شیان نیژیکی (70) پۆلیس و ئەفسهران دیل بکهن، و ژماره کا فه رمانبه ر و شارمزا و ئەندازیارین کومپانیی ژی هاتنه دیل کرن، و ریقه به ری کومپانیی (دیگ دانکورت) ل گهل دوو ئەندازیارین بریتانی د ناف دیلادا بوون⁽²⁶²⁾.

زیانین پیشمه رگهی ژی د قی کریاریدا ئیک کوشتی بوو ب ناف (شاهین شیخو)، ئەو ل دهستیکی بریندار بوو لی پاشان ژيانا خو ژ دهستدا، هه فالین وی هه وئدان که له خی وی ل گهل خو بیهن، لی ژبه ر هاتنا هیزا حکومه تی، و ترسا وان ژ که فتنی د دهستین حکومه تییدا، ئەف کهسه هاته فه شارتن، لی هنده ک عه رهبان ژ خه لکی دهقه ری پیشمه رگه دیتن، له ورا پشتی پیشمه رگه چووین، پۆلیس هاتن وی جهی و که له خی شاهین شیخوی دیتن و برنه عهین زاله⁽²⁶³⁾، و ده می عیسا سوار دهریاز بوی ژ نافا دیجله ی قیا چاره نهیسی شاهینی بزانی، له ورا کهسه کی عه رهب ب ناف (شهنده شه رابی) ژ گوندی چوپانیی هنارته عهین زاله دا بزانی چ ل شاهین شیخو هات، ده می شهنده شه رابی چوویه عهین زاله دیار

دكەت كو وی دیتیه كه له خێ شاهیینی یی ب ترومبیله كا له شكه ریقه، و ل كولانین عهین زاله فه دهاته راكیشان، ئەهف چهنده زی بوویه جهی نهرازیبوون و تورهیا عیسا سوار و پیشمه رگه یین ل گه لدا⁽²⁶⁴⁾.

پشتی هیزا پیشمه رگه ی ئەرکی خو ب گرتنا کومیانیا عهین زاله بجههینان، بو باره گایین خو فه گه ریان⁽²⁶⁵⁾، دهمی فه گه ریانئ پیشمه رگه ل چه ندين گوندان وه كو بارزانکی، ئاف ته حلی، كافل دریز دمریازبوون، پاشان ژریكا گوندی باستکی دمریازبوون و ل ویری هه می دیل ژیلی یین بیانی، واته ریقه به ری کومیانیی و دوو ئەندا زیارین بریتانی بهردان⁽²⁶⁶⁾، پاشان ب ریا گوندی باقیا هه می پیشمه رگه زفرینه گه لیی دولا ل ده فه را لیفی ل 12 چریا ئیکی 1962. ده سته قه تین فی کریاری بو پیشمه رگه ی (32) تفه ننگ و (6) ده مانجه و دوو ره شاشین برین یین ئینگیزی بوون⁽²⁶⁷⁾.

پشتی فه گه ریانا پیشمه رگی کوردستانی ژعهین زاله، حکومه تا عیراقی هه ولدا هیزه كا له شكه ری به نییریته ده فه ری دا ریکی ل وان بگریته، و ئەهف هیزه ل رۆژا 12 چریا ئیکی 1962 گه هشته گوندی باستکی، و به رهف گوندی چه م زراقی چوو، و ئەهف گونده پشکنین کر، لی چ تشت نه هاته دیتن⁽²⁶⁸⁾.

فه رماندی فه وجا دوو لیوا (11) یی له شكه ری عیراقی سه عید هه مو سه بارته کریارا عهین زاله دبیزیت: ئەهف کریاره ده یته هه ژمارتن ژ کریارین میرخاس و زیرهك و ب شیان، و پیدھی ب شیانین مه زن و به یز هه بوون؛ چونکی ئەهف كه سانه دوو جاران ژ رویاری دیجله دمریاز بوون چوون و هاتن، و ل دهمی دوو رۆژ و شه فه کی فه کیشا. به لی وهك هه ر جار و ژ بو سئککونا برینین خو، فی به رپرسی حکومه تی ئەگه ری شه سته هیزین خو، بو درهنگ گه هشته را زیبوونا سه رۆک وه زیران عه بدولکه ریم قاسمی، ژ بو ئەنجامدانا کریاره كا له شكه ری دژی پیشمه رگه ی زفراند⁽²⁶⁹⁾.

کریارا عهین زاله دهنگشه دانه كا مه زن و کاریگه ر ل سه ر ئاستی ناخووی و دمه کی هه بوو، و لاوازییا حکومه تا عیراقی د پاراستنا کیلگه هین په ترو لیدا

دیار بوو، و ژلایێ دمرهکیشه ل دۆر پاراستنا بهرژموهندیین وان یین پهتروولی ل عیراقی ل دمق حکوومهتین بیانی دوودلی و گوومان ل سهر شیانیین حکوومهتا عیراقی پهیدا بوون⁽²⁷⁰⁾.

ههژی گووتیه، ژیهر گرنگیا قی سهرکهفتنی، سهرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان و سهرکردی شوژهشی مهلا مستهفا بارزانی، برۆسکهکا پیروژباهیی بۆ عیسا سوار قریکر، و فهرماندا نهو دیلین بیانی بهینه رهوانه کرن بۆ بارهگایی وی، و دهمی گههشتینه بارهگایی وی ریزهکا مهزن ل وان هاته کرتن، پاشان هاتنه نازاد کرن⁽²⁷¹⁾.

ب قی چهندی شهری عهین زاله، دهیتته ههژمارتن ئیک ژ شهڕین مهزن د دیروکا شوژهشا ئهیلویدا، و گرنگیا وی، ژ وی دهنگشهانا ل دویش خو پهیدا کری دهات ل سهر ناستی ناخخویی و جیهانی.

شەش: شەهری پەراقی:

حکوومهتا عیراقی وهکو تولشهکرتهک بۆ کریارا (عهین زاله)، پلان بۆ نهجامدانا کریارهکا لهشکهری دژی پیشمههرگهی دانا بوو، لهورا رابوو ب نهجامدانا کریارهکی ب ناخی کریارا سپیدی (عملية الصباح)، پشتی پیزانین گههشتینه حکوومهتی کو پیشمههرگه ل دهقهره زاخو کۆمبووینه، لهورا بریار هاتهان دربهکی ل وان بدهن و فهرماندی فهوجا ئیک لیوا (11) بوویه فهرماندی هیزی، پلانا وان ل دهستیکی نهو بوو هیرش بکهنه دهقهره بهر زیباری ب تایهت گوندین (سهلکا، خراب دار، باکرما و چه م کورک). و ژ لایهکی دیترفه سهریهکا (لقهکا) دهبابا دی ل رۆژا 24 چریا ئیکی 1962 ب هیرشکرنی ل سهر گوندی پهراقی ل دهشتا سلیقانهیا رابیت، ههردوو کریار د ئیک رۆژدا هاتنه نهجامدان⁽²⁷²⁾، دهربارهی دهقهره بهر زیباری هیزین حکوومهتی هیرش کرنه ل سهر گوندین وی، لی چ ئارمانج ژ قی هیرش ب دهستخوفه نههیناتن و سهرکهفتن ب دهستفهنههات⁽²⁷³⁾.

سهبارت گوندی پهرافی ل دهشتا سلیفانهیا، ل وی دهمی بنگههکی پیشمه‌رگه‌ی ل پهرافی هه‌بوو، و ل وی دهمی ژماریه‌کا سه‌رکردین پیشمه‌رگه‌ی ل وییری بوون، وه‌کو: هاشم میروزی، ئەحمەد میروزی، نایف ئەحمەد مزدین، مه‌حموود حه‌مری و یووسف حاجی ل گه‌ل هه‌ژماره‌کا پیشمه‌رگه‌ی. له‌ورا حکوومه‌تی هی‌رشه‌کا مه‌زن ب تانک و زریبوشا و زیلین له‌شکه‌ری هیناته ل سه‌ر قی گوندی، و ب توپان هی‌رشکره‌ گوندی پهرافی⁽²⁷⁴⁾. د قی شه‌ریدا نایف ئەحمەد مزدین رۆل‌ه‌ک مه‌زن هه‌بوو ل سه‌ر هاونا گری سێ، هه‌تا هاشم میروزی په‌سنا رۆتی وی یی چالا‌کانه‌ کر⁽²⁷⁵⁾، د قی شه‌ریدا حکوومه‌تا عی‌راقی سه‌رکه‌فتن نه‌هینا، به‌لی ژ نه‌گه‌ری توپبارانا حکوومه‌تی زیانه‌کا مه‌زن ل گوندی پهرافی که‌فت، و که‌له‌ک ژ خانیان هاتنه‌ خراب کرن⁽²⁷⁶⁾.

پشتی قان شه‌ران ده‌نگوباس و بزاقین پیشمه‌رگه‌ی که‌هشتنه‌ که‌له‌ک ده‌قه‌رین جیهانی، و بو حکوومه‌تا عی‌راقی ئاشکه‌را بوو هی‌زین پیشمه‌رگه‌ی هی‌زین شو‌په‌شگیر و راسته‌قینه‌نه، و هه‌ولده‌ن ب پشته‌قانیا گه‌لی کورد و ب سه‌رکردیه‌تیا پارتی دیموکراتی کوردستان به‌رگری ل ئاسایشا نه‌ته‌وايه‌تیا کوردان بکه‌ن هه‌روه‌سا بو خه‌لکی نا‌ق‌خویی عی‌راقی و یی دمه‌رکی دیار بوو، هی‌زین پیشمه‌رگه‌ی ب چه‌کی س‌ک دشین به‌رامبه‌ر سوپا و هی‌زین حکوومه‌تی یین ریکوپی‌ک و چه‌کی نوی د ده‌ستدا هه‌ی خو‌رابگرن⁽²⁷⁷⁾.

ئه‌فه‌ شه‌ره‌ بوونه‌ ئەگه‌ر ژماریه‌کا زور ژ سه‌رباز و ئەفسه‌ر و پۆلیسین حکوومه‌تی ب که‌هنه‌ ریزین شو‌په‌شی، ئەفه‌ دبیت ئەگه‌ری زه‌مر و زیانی بو حکوومه‌تی، و بوویه ئەگه‌ری ب هی‌زکرنا ریک‌خستین پیشمه‌رگه‌ی ژ لای سی‌اسی و سه‌ربازیه‌، و بوویه ئەگه‌ر ترس و دوودلی بکه‌فیه‌ته‌ د نا‌ف دل و دمه‌رونی هی‌زین حکوومه‌تی‌دا⁽²⁷⁸⁾.

ب شیوه‌یه‌کی گشتی کاودانین خه‌لکی زاخو پشتی دروست‌بوونا شو‌په‌شا ئەیلولی به‌ره‌ف نه‌خوشیه‌ دچوون، ب تاییه‌ت شه‌ران کارتیکرنه‌کا مه‌زن ل سه‌ر خه‌لکی هه‌بوو؛ چونکی هه‌ر دهمی شه‌ره‌ک د نا‌قه‌را پیشمه‌رگه‌ی و حکوومه‌تی‌دا

دروست بیا، حکوومهت دا دهستپیکهت ب گرتنا وان کهسین گومان ل سهر هه‌ی، و دا ل ده‌می شه‌فی هاتن و چوونئ ل باژی‌ری قه‌ده‌غه کهت⁽²⁷⁹⁾.

ژلایی ئابووری قه حکوومه‌تی ئابلوقه‌یه‌کا ئابووری یا دژوار، ل سهر خه‌لکی ده‌قه‌رین ئازادکری دانا بوو، و هه‌می ریک هاتبوونه گرتن داکو کهل و په‌لین خواری و یین پیدقی نه‌گه‌هه‌نه فان ده‌هران⁽²⁸⁰⁾. و ژ بو برنا ئازوقه‌ی بو ده‌قه‌رین رزگارکری ریک به‌یته گرتن، حکوومه‌تی هنده‌ک پیرابوونین دژوار ل سهر باژی‌ری زاخو په‌یرمو کرن، بو نموونه ههر هاوولاتیه‌کی قیابا، ئازوقی خو ژ پرین نافخویا زاخو دهربازکریان ره‌خی دیتیر، پیدقی ب نشی‌ساره‌کا فه‌رمی ژ ده‌قا قایمه‌قامی بوو، داکو وی ئازوقه‌ی بو ده‌قه‌ریت ل ژیر کونترولا پيشمه‌رگه‌ی نه‌به‌ت⁽²⁸¹⁾.

کاودانین ده‌قرا زاخو ب قی ره‌نگی مان هه‌تا 8 شوباتا 1963 ی، ده‌می حزبا به‌عسا عه‌ره‌بیا ئیشتراکی ل کهل نه‌ته‌وه‌خو‌ازین عه‌ره‌ب ب سهر‌کردایه‌تیا عه‌بدو‌لسه‌لام محمه‌د عارف، شیان ب کو‌ده‌تایه‌کا له‌شکه‌ری دژی عه‌بدو‌لکه‌ریم قاسم رابن، و حوکمرانیا وی ب دووماهیک هات، و ب قی چه‌ندی به‌رپه‌ره‌کی نوی ل دیرۆکا عیراقی و کوردستانا باشوور ده‌ستپیدکه‌ت.

ژمارهیه‌کا سه‌رقولا دانان هەر سه‌رقوله‌ک ژ (60 - 100) پێشمه‌رگه‌یان پیکدهات، و هەر قوله‌ک ل ده‌قه‌ره‌کی بوو⁽²⁸⁵⁾.

فه‌رماندی هیزا زاخو عیسا سوار بوو، و هەر ئیک ژ شه‌فیک محمه‌د سه‌عدوللا و ره‌مه‌زان عیسا و هاشم میروزی هاریکارین وی بوون⁽²⁸⁶⁾. هیزا زاخو ژ فان قولان پیکدهات: قولا عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین، قولا هاشم میروزی، قولا نایف ئەحمه‌د مژدین، قولا عه‌لی هالو، قولا عریف ده‌رویش، قولا عه‌لی ره‌شو، قولا مووسا به‌هراقی، قولا فه‌رحان که‌شانی گوئی، قولا مه‌لا حه‌سه‌ن حه‌جی صادق گوئی، قولا سه‌لمان خو‌رشید، قولا عه‌بدو له‌رحمان دینو، قولا سه‌ید عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا سلێفانه‌ی، قولا یاسین ره‌شید بی‌تاسی، قولا شه‌ریف مووسا مچولی و قولا عه‌بوش مسته‌فا ئەف که‌سانه‌ هه‌می سه‌رقول بوون ب شیوی کو‌ما⁽²⁸⁷⁾، ب شیوی مه‌فره‌زین هوزایه‌تی بوون، و ئەف ریک‌خسته‌ن ب فی ره‌نگی هه‌تا سالا 1964 مان⁽²⁸⁸⁾.

ده‌رباره‌ی چه‌کی پێشمه‌رگه‌ی و مووچی وان ژ سالا 1961 - 1963 ی چ سیسته‌م بو موچه‌ی نه‌بوون، و زۆرینه‌یا پێشمه‌رگه‌ی خو‌به‌خش بوون، هه‌روه‌سا زۆرینه‌یا تیچوونین پێشمه‌رگه‌ی هه‌تا سالا 1964 ل سه‌ر مللین ملله‌تی بوو⁽²⁸⁹⁾.

که‌له‌ک نمونه‌یین هه‌ین ل سه‌ر وان که‌سین هاریکاری ل که‌ل پێشمه‌رگه‌ی و هیزا زاخو دکرن، به‌لی ب شیومه‌یه‌کی نه‌ینی بوو، ئیک ژ وان که‌سان یووسف عه‌بدو له‌رحمان شه‌مدین ئاغا بوو، کو ل وی ده‌می بریکاری مالا حازم به‌گی بوو⁽²⁹⁰⁾ وان که‌له‌ک هاریکاری ل که‌ل پێشمه‌رگه‌ی دکر، ل ده‌می دورینا که‌نمی که‌نم ددا پێشمه‌رگه‌ی، هه‌روه‌سا جلوه‌رگ و پیللاق بو پێشمه‌رگه‌ی د هینان، و ئەف جلوه‌رگه‌ ل ده‌ف حه‌جی محمه‌د خه‌یات زاخویی د دورین، و ب ریکا که‌میین ئافی ژ رویباری خابیری ده‌ربازدکرن، و بو به‌رپرسی له‌شکه‌ریی ده‌قرا به‌هه‌دینان ئەسه‌د خو‌شه‌فی د هنارتن. هه‌روه‌سا هاریکاریین دارایی یین مالا حازم شه‌مدین ئاغا ل سه‌ر پێشمه‌رگه‌ی ده‌اته به‌لا فکرن، هه‌تا که‌هسته‌ وی راده‌ی هه‌ر تشته‌کی ئەسه‌د خو‌شه‌فی پیدقی ببا، دا فریکه‌ته ده‌ف یووسف شه‌مدین ئاغای ل زاخو، و هه‌تا ئامیری پنیدوزیی ژ بو دهنارت⁽²⁹¹⁾.

ههروهسا د قى ماوهيدا ئەگەر مەفرەزەك چوويا گوندهكى، وى گوندى بەرپرسى خۆ يى لەشكەرى هەبوو، و كەسانىن زەنگىن يىن باري ئابوورىي وان باش، ل دويش شيانىن خۆ پارە و گەنم پيشكىش دكرن⁽²⁹²⁾.

ب راستى بارەكى گران كەتبوو ل سەر مللين هەمى مللهتى كورد، و ب تايبەت خەلكى وان گوندين شوپەش لى دروست بووى يان نيزىكى وان دەقەرەن، و خەلكى قان دەقەرەن ئەوا د شيانىن واندا پيشكىشى شوپەشى و پيشمەرگەى دكرن، هەتا شوپەشى شياى خۆ پتر ريكبىخيت، و رۆژ بۆ رۆژى پتر پيش بگەشيت⁽²⁹³⁾.

دوو: ريكخستين پارتايەتى ل زاخۆ 1961 - 1963:

پشتى دەستپيكرنا شوپەشا 11 ئەيلولى 1961 ى رۆلى سەرەكى يىن پارتين سياسى يى پارتى ديموكراتى كوردستان بوو. دەريارەى ريكخستين پارتى ل دەمى دەستپيكرنا شوپەشى ل دقەرى، د لاواز بوون و دەاتنە راوەستاندن، و بنگەهەى ريكخستنا پارتى چووياً ژدەرەهى زاخۆ، و كادرين حزبى زۆربەيا وان پشكدارى د شوپەشيدا كرن، و پترىا وان كار د لايەنى لەشكەريدا دكر هەتا سالا 1962 ى دەمى عيسا سوار هاتە دياركرن وەك سەركرده ل زاخۆ، ل وى دەمى مەلا مستەفا بارزانى رابوو ب راسپاردنا مەلا صالح حاجى بالقوسى ژ بو نوپكرنا ريكخستين پارتايەتى ل زاخۆ⁽²⁹⁴⁾.

و ل سالا 1962 ى جارەكا دى ل زاخۆ دەست ب كارين پارتايەتى هاتنە كرن، بنگەهين حزبى هاتنە پيكهينان و كادرين حزبى ژ لەشكەرى هاتنە قەكيشان، داکو كارى ريكخستين بگەن⁽²⁹⁵⁾. جارەكا دى لژنا ناوچا زاخۆ هاتە پيكهينان، و بارەگايى وى ل گوندى ئەقلەهەى بوو ل دەقەرا سندیيان و ب قى شيوەى بوو: مەلا صالح حاجى بالقوسى (بەرپرس) بوو و هەرئيك ژ: عەلى هالو، ئوسمان قازى، مەلا عەبدولكەريم صوفى، صەبرى بوتانى، مەلا عەبدولغەنى ئىبراهيم، عەلى خان حەجى حامد و مەلا قاسم ئيمنى بوونە ئەندام. پاشان بەرپرسى ليژنى ل دەستپيكا سالا 1963 ى هاتە گوهورين، و عومەر حەسەن بامەرنى بوو بەرپرسى ليژنى⁽²⁹⁶⁾.

ئەندامین لژنا پارتی ل زاخۆ ل گوندان د گهريان، و ب کارى هشیاریکرا نهتهومی رادبوون، ههروهسا ب بهیزکرنا ریکخستن پارتی، ب ریکا دانانا ریکخراوین حزبی و شانین پارتی ل گوندان رادبوون، ل قى دەمی هندەك ریکخراو هاتنه دامهزراندن، ژ وان ریکخراوهك ل گوندین بهنستانیان بهرپرسی وى مهلا عهبدولغهنی ئیبراهیم بوو، و ل گهلیی پساغا و بانکى بهرپرسی وى ل دهستیکی حهیب كهلهش بوو و پاشان بوویه عهلی خان حهجی حامد، و ریکخراو گوندین مامیزدینیا بهرپرسی وى ل دهستیکی عهلی خان حهجی حامد بوو، و پاشان بوویه حهیب كهلهش، و ل دهقەرا سلیفانهییا ریکخراو (مهاباد) ههبوو و بهرپرسی وى مهلا محهمهد پهراقی بوو، و پاشان بوویه محموود سهعید و پاشان بوویه مهلا یووسف کریت. و ریکخراو باژییری زاخۆ ناقی وى (دژوار) بوو و بهرپرسی وى رهشید یاسین (رهشو هوکا) بوو⁽²⁹⁷⁾، و ریکخراو دهقەرا گولیان، و گهلهك کهسان بهرپرسیایهتیا وى دکرن، ژوان حهیب كهلهش، خالد حهسەن، سهید حهسەن، حهسەن ئیبراهیم (حهسو برو) و عهبدووللا شلینی گولی، و قى ریکخراوی ل ههه گوندهكى شانهكا نهینی ههبوو⁽²⁹⁸⁾.

قان ریکخراو سههرمای کارى ریکخستن ههه ئیکی ل دهقەرا خو، گهنم و جهه و مردگرتن ژ دهها ئیک بو پارتی بوو، ههروهسا زهکات ژى بو پارتی دهاته کومکرن نانکو پشتهقانیا پارتی ژلابی ئابووری ژى دکرن⁽²⁹⁹⁾.

پشتی گهنگهشین سههرکردایهتیا حزبی و سههزیای، ل دهقەرین ئازادکری یین کوردستانی، ژ بو لیتهرینا گله و گازنده و ئاریشین هاولاتیان و چارهسههرکرنا وان، بریارا پیکهینانا لیژنهیین چارهسههرکرنا ئاریشان هاته کرن⁽³⁰⁰⁾. لیژنهیهك ههبوو ل قهزا زاخۆ ب ناقی (لژنا چارهسههرکرنا ئاریشا)، ئەق لیژنه یا گهروک بوو، و جارن ل گهل لژنا ناوچا زاخۆ بوو، و جارن ل گهل ریکخراو بوو ل دهقەری. و ههه ئاریشهکا دروست ببا قى لیژنى چارهسههه دکرن، و ئەگهه ئاریشهکا بچووک ههبا د ناچههرا بنههالاندا قى لیژنى چارهسهههردکر⁽³⁰¹⁾.

بهرپرسی لژنا چارهسههرکرنا ئاریشان ل دهقەرا گولیان حهجی صادق برو و مهلا حهسەن صادق برو، و ل دهقەرا سندییان عهبوش مستهفا بوو و ل دهرکاری سهعدو صالح بوو، و ههروهسا سلیمان حاجی بهدری و رهئوف مهلا جامی و

عەبدوڵكەرىم حامد رۆل هەبوون د چارەسەرکرا ئاریشانداندا⁽³⁰²⁾، و ل دەقەرا سلیقانهیا مەلا یوسف کریت یوسف و مەحموود حەجی سەعید ئاسیھی و سلیمان حاجی بشار، و ئیلیاس جەرگیس ل دیرەبوونی بوون⁽³⁰³⁾.

هەرەسا شوڤەشی زیندانەك هەبوو ل گوندی سونات، و دویشچوون و لیگەریان ب خەلكەكی دەهاتە کرن، بەرپرسی وی ل دەستیکی مەلا عەبدوڵغەنی ئیبراھیم بوو، پاشان بۆ ماوەکی کیم دەمینت و هاتە گۆھۆرین، و مەلا تەها دەشتاسەکی بوویە بەرپرسی قی زیندانئ بۆ دەمی شەش سالان بەردەوام بوو، و گەلەك جارەن عیسا سوار دویشچوون ل دۆر کەسانین گونەھبار دکر، و پاشان دەنارتە قی زیندانئ⁽³⁰⁴⁾، و ئەو کەسانین ئاریشە چیدکر یان ئاریشەکا مەزن کرا یان دژایەتیا شوڤەشی کریان، دەهاتە رەوانەکرن بۆ قی زیندانئ⁽³⁰⁵⁾.

دەریارە ی حزباً کۆمۆنیستا عێراقی ل زاخۆ، ل دەمی شوڤەشا ئەیلوولی دەستیگیری، حزباً کۆمۆنیست نە ل گەل شوڤەشی بوو، و ل دەمی زاخۆ هاتیە رزگار کرن بەرپرس و ئەندامین قی حزبئ دگوتن ئەق کەسانە شاش هاتین د باژیریدا نابت قان جوڤە کاران بکەن، و دبێژنە لایەنگرین خۆ تیکەلی شوڤەشی نەبن بەلی پاشان پشتهقانیئا شوڤەشی کرن⁽³⁰⁶⁾، و دەریارە ی لژنا ناخۆییا حزباً کۆمۆنیست ل نیسانا 1962 ی ب قی شیوەی بوو: مەحموود قەصاب بەرپرسی لیژنئ بوو، و هەر ئیک ژ: (محەمەد عەزوو، مەحموود عەزوو، عەجیل مەحموود، سامی ئەسەد مەعرووف، حەسەن خەلیل حاجی و عەبدوڵلا حەسەن جزیری) ئەندام بوون⁽³⁰⁷⁾. بەلی پاشان هیدی هیدی ریکخستنین قی حزبئ بەرەق نەمانئ قە چوون، پشته عەبدوڵكەرىم قاسم ب دژی وان راوەستای، و رابووی ب گرتنا ئەندام و لایەنگرین وی⁽³⁰⁸⁾.

پهراویزین پشکا دووی

- (1) مجید خدوری، المصدر السابق، ص 238.
- (2) المصدر نفسه، ص 49.
- (3) جريدة خهبات، العدد (313)، 15 ايلول 1960.
- (4) چاقییکهفتن ل کهل عهلی مستهفا رهشید ل 2014/11/1 ل زاخو، ناقری ل
سالا 1940 ل گوندی مهزری ل دهشتا سلیقانهییا ژ دایکبووییه، جوتیارهک
کهقنه و تا نوکه کارئ وی جوتیاریه، و ئاکنجیه ل زاخو.
- (5) مهدي احمد الخياط، "زاخو بحاجة ملحة الى ان توجه اليها اضواء الاصلاح"،
جريدة الحقيقة، العدد (24)، الموصل، 3 نيسان 1960.
- (6) عبد الفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 69.
- (7) المصدر نفسه، ص 71؛ ديشيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، ترجمة: راج آل
محمد، بيروت، 2004، ص 465.
- (8) مومتازحه يدمري، ژيدمري بهري، ل 40.
- (9) عبد الفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 71.
- (10) عبدالسلام علي، المصدر السابق، ص 13؛ محمد احسان، كوردستان و دوامة
الحرب، اربيل، 2001، ص 36.
- (11) عبد الفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 73.
- (12) جبار جباري، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، بغداد، 1975، ص 56؛ فرهاد
محمد احمد، المصدر السابق، ص 56.
- (13) كاوس قفطان، المصدر السابق، ص 135 - 136 .
- (14) سعد ناجي جواد، العراق و المسألة الكوردية 1958 - 1970، لندن، 1990، ص 57؛
عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 73؛ ش.ج. اشيريان، المصدر السابق، ص 75.
- (15) شيركو فتح الله عمر، المصدر السابق، ص 147؛ عبد الفتاح علي البوتاني، وثائق
عن...، ص 74.

(16) چافپیکهفتن ل گهل ئەدیب مهحموود ههسوو مهاجر یی بهرنیاس ب (ئەدیب مهاجر) ل 2015 /4/1 ل زاخۆ، نافیری ل سالا 1941 ی ل زاخۆ ژ دایکبووییه، خۆاندنا خۆ تا نافنجی ل زاخۆ تهمام کریه، و خۆلا پهیمانگهها کشتوکالی ل ههولیری تهمامکریه، وهک فهرمانبهر ل فهرمانگهها چاندنی ل زاخۆ هاتیه دامهزراندن، نوکه ل سوید ناکنجیه.

(17) چافپیکهفتن ل گهل رهشید حاجی بهدری ل 2014 /11/23 ل زاخۆ.

(18) چافپیکهفتن ل گهل ئەحمهد عهلی بیتاسی ل 2015 /3/31 ل زاخۆ، نافیری ل سالا 1942 ل کوندی بیتاسی ژ دایکبووییه، خۆاندنا خۆ تا ئامادهیی تهمام کریه، و ل سالا 1958 چوویه د نافۆ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل سالا 1962 بوویه پیشمههرکه د شوهرشا ئەیلولیدا، و ل سالا 1969 بوویه بهرپرسی ئیداری یی هیزا زاخۆ، نوکه ل زاخۆ ناکنجیه.

(19) چافپیکهفتن ل گهل شهعبان سهعید محهمهد، یا هاتیه ئەنجامدان زلایی شیرزاد زهکهریا محهمهد ل 2006 /3/29 ل زاخۆ. نافیری ل سالا 1936 ل زاخۆ هاتیه سهر دنیای، ل سالا 1955 چوویه د نافۆ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و بوویه ئەندامی لژنا ناوچا زاخۆ و پاشان دوو جارن بهرپرسیهتیا لژنا ناوچا زاخۆ ومهرگرتیه، و ل سالا 1967 - 1971 بوویه کارگیری لقا ئیک، و پاشان بوویه جیگری بهرپرسی لقا ئیک تا نسکویا 1975.

(20) چافپیکهفتن ل گهل ههمید شهریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.

(21) دبیت هندهک نافین دیتر زی ههبن، لی بتنی ئەف نافه ب دهست فهکولهری کهفتن.

(22) عثمان قاضی، المصدر السابق، ص 8.

(23) المصدر نفسه؛ چافپیکهفتن ل گهل شهعبان سهعید محهمهد، ل 2006 /3/29 ل زاخۆ.

(24) عبد الفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص ص 399 - 401.

(25) مهلا عهبدوولاً ئیسماعیل یی ناسیار ب (مهلا ماتور)، شورشی ئەیلوول، (که رهستهکهی پارتی و هه لگیرسینه رهکهی سهروک بارزانی بوو)، گوتار یی پاراستیه ل ئەرشیفی مهکتها سیاسیا پارتی دیموکراتی کوردستان ل هافینگهها بیرمام.

(26) نوری شاییس، من مذکراتی، د.م. د. ت.، ص ص 79 - 81؛ عبدالفتاح علي البوتاني،

"المراحل الاولى لثورة 11 ايلول 1961 و بدايات احداثها فی بهدینان"، مجلة متین، العدد (56)، دهوک، ایلول 1996، ص 99.

(27) المصدر نفسه؛ کاوس قفطان، المصدر السابق، ص 162.

(28) هاوکار کریم حمه شریف، شورهشی نهیلوول لیگولینهوهیهکی میژوووی ریکخستن و چالاکییه سهریازییهکان 1961 - 1970، ههولیر، 2012، ل ل 45 - 47.

(29) ل ساا 1937 ل گوندی عهسکه رنیزیک کهرکوکی ژدایکبووییه، ل ساا 1960 هاتیه ههلبزرتن د نهنامهتیا لژنا مهکهزییا پارتیدا و ل دهمی دروستبوونا شورهشا کوردی ل ساا 1961 ی بهرپرسی ریکخستین پارتی بوو ل دهقرا بههدینان، و پاشان بوویه سهکردی هیزین خهبات ل دهقرا سلیمانیه، و ل دهمی ژیکشهبوونی پشتهفانیا ئیبراهیم نهحمدهدی دکهت تا 1970، و ل ساا 1975 هاته ههلبزرتن وهک نهنامی مهکتها سیاسی یا ئیکهتیا نیشتمانی یا کوردستانی و ل ساا 1978 هاته کوشتن. بو پتر پیزانینان ل دۆر ژيانا وی بنیره: کومهکا دانهرا، پیاوانمه گولبژیریکی ژیاننامهی شههیدی نهمرعهلی عهسکهرییه، نامادهکردنی: حمه نوری توفیق، سلیمانی، 2004؛ الشیخ سالار الحفید، علی العسکری و الحکم للتاریخ، کوردستان، دت، ص 7 وما بعدها.

(30) مهلا عهبدوولا ئیسماعیل، ژیدهری بهری.

(31) بهئی سی کس ژ ریکخستین پارتی دمینه د ناقهندا زاخودا ب نهینی کاردکر، نهوژی عهلی عهلی سیفهددین و مهلا عهیدهر گووی و جهمال صالح درس، هاتن و چوون دکر د ناقههرا لیژنی ژدهرفههی زاخو و ریکخستین پارتی د باژیری زاخودا. شیخ مووسی ومرمیلی، شورهشا نهیلوولی...، ل ل 27 - 28.

(32) چاقیکهفتن ل کهل نهحمده عهلی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.

(33) ل ساا 1916 ل باژیرکی موباتا یی کوردی سهرب دهقرا عفرین هه ل کوردستانا سووریا ژدایکبووییه، و خواندنا خو ل عفرین تهمام کریه، و بوویه ماموستا ل باژیری ههلب، و ل ساا 1957 بویه نهنامی پارتی دیموکراتی کورد ل سووریا، و ل ساا 1959 هاتیه کوردستانا عیراقی، و ل ساا 1961 بوویه سهکردهی پیشمههکهی ل زاخو ب ناقی (ماموستا جهمیل)، و ل ساا 1965 ی وهغهکریه. بو پتر پیزانینان، بنیره: علی صالح المیرانی، "محمد علی خوجه حیاته و نشاطاته"، بحث غیر منشور بحوزه صاحبه، ص 5.

(34) القانع المنسی، "ذکریاتی عن بدء الثورة في بادینان زاخو اول مدینه حررها الثوار"، جریده خهبات، العدد (741)، 9 آیلول 1994.

(35) میشان عارف بادی، الحریکه القومیة...، ص 93.

(36) القانع المنسی، المصدر السابق.

(37) چاقیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخو.

- (38) چاقپیکهفتن ل کهل عسمهت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (39) چاقپیکهفتن ل کهل همهید شهریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.
- (40) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (41) چاقپیکهفتن ل کهل بهشیر سهعید عهبدوئرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی، نافبری ل سالا 1939 ل گوندی گرتوسمان ژدایکبووییه، خاوندنا خۆ یا سهرفتای ل ناسیهی و نافنجی ل زاخۆ تهمام کریه، دهرچووی خانا ماموستایان (دار المعلمین) ل مووسل؛ ل سالا 1959 بویه ریقهبهری قوتابخانهیا کۆلی ل دهشتا سلیشانهیا لی ژ بهرتهگهری چالاکیین وی بین پارتی، حکومتهتی بریارا کرتنا وی ل تیرمهها 1961 دهرکر، لی شیبا خۆ رزگار بکهت و قهستا دهقهرای لیفی بکهت، و پشکداری د نازادکرنا زاخۆدا ل نهیلولا 1961 د کهت، تا سالا 1964 ل کهل شۆرمشی دمینت، پاشی د زقریته سهر کاری خۆ، تا 1986 خانه نشین بوویه، و نوکه ل دهۆکی ئاکنجیه.
- (42) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (43) بنیره دهقی راپوورتی د: عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص ص 158 - 160.
- (44) چاقپیکهفتن ل کهل نهحمهد عهلی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (45) القانع المنسی، المصدر السابق.
- (46) چاقپیکهفتن ل کهل عومهر عهلی هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ.
- (47) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (48) نشیسارا ریقهبهری پولیسین دهۆکی بو ریقهبهری پولیسین مووسل ل 7 - 1961/9/8. هاتیه قهگوهاستن ژ: عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص ص 159 - 160.
- (49) یونان هرمرز، آیامی فی ثورة کوردستان، ط 2، دهوک، 2013، ص 74.
- (50) چاقپیکهفتن ل کهل محهمهد سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ل دهۆکی، نافبری ل سالا 1959 ل گوندی باومردی ژدایکبووییه، ل سالا 1979 ی د شورشا گولانیدا بوویه بهرپرسی شانا خابور ل تهریزی ل ئیرانی، ل سالا 1980 بوویه پیشمههرگه و بوویه بهرپرسی ریکخراوا خابور، پاشان بوویه نهندامی بهشی سهربازی ل لقا ئیک تا سالا 1991، نوکه ل دهۆکی ئاکنجیه.
- (51) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (52) شیخ مووسی وهرمیلی، شورشا نهیلولی ...، ل 28 - 29؛ چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (53) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 148؛ چاقپیکهفتن ل کهل بهشیر سهعید عهبدوئرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی.

(54) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 148؛ چاقپیکهفتن ل کهل به شیر سعید عهبدولرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی.

(55) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 148؛ چاقپیکهفتن ل کهل به شیر سعید عهبدولرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی؛ چاقپیکهفتن ل کهل ئه یوب حهسن ئیبراهیم (حهسوی بروی) ل 2016/11/26 ل دهۆکی، نافبری ل سالا 1952 ل کوندی باتیفا سهر ب ناحیا کولیانقه ژ دایکبوویه، ل سالا 1967 بوویه پیشمه رگه، ل سالا 1975 ئاواره ی وهلاتی ئیرانی بوویه ههتا سالا 1991، وهکو کادهرکی پارتی د ههردوو لقین ئیک و ههشت کارکریه و نوکه پیشمه رگهیی خانه نشینه و ل دهۆکی ئاکنجیه.

(56) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 48؛ چاقپیکهفتن ل کهل به شیر سعید عهبدولرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی.

(57) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 149؛ چاقپیکهفتن ل کهل به شیر سعید عهبدولرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی.

(58) وصفی حسن ردینی، "دهشتا سلینانهیا ل سهردهمی شورمها ئهیلولی (1961 - 1975)", فهکولینهکا نه به لاقکرییه پاراستیه ل دهقه نه جیب سهید عهبدولرهمان، ل 19.

(59) شیخ موسی وهرمیلی، "دهسپیکا شورمها ئیلونی ل دهقهرا به ههدینان"، کوفارا دهۆک، ژماره (18)، دهۆک جریانیکی 2002، ل 7.

(60) عبدالفتاح علی البوتانی، وثائق عن...، ص 89؛ شیخ موسی وهرمیلی، شورمها ئهیلولی ...، ل 31؛ چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهید محمهه ل 2006/3/29 ل زاخو.

(61) قشلا زاخو دکهفته نیشهکا باژیری زاخو ل ئالیی روژناقیی رووباری خابیری، و ل سهردهمی ئیسلامی دکوتنی کهلها (الحسینییه)، و نوکه دهیته هژمارتن ئیک ژ شینوارین دیرین و کهفنازین زاخو، ل وی دهمی بارهگایی پولیسان ل ویری بوو. بو پتر پیزانینان، بنیره: خهلات موسا و رهمهزان دهشتمری، کهلها زاخو (قشله) وهک شینوارهکی دیروکی، روژناما رهوشه، ژماره (7)، زاخو، جریا دووی 2008 ی.

(62) چاقپیکهفتن ل کهل به شیر سعید عهبدولرهمان ل 2015/2/14 ل دهۆکی. چاقپیکهفتن ل کهل سهگشان رهئوف مهلا جامی ل 2015/4/22 ل زاخو، نافبری ل سالا 1957 ل کوندی شهرانشی ژدایکبوویه، ل سالا 1973 هاتییه ریکخستن د ناف ریزین پارتیدا، نوکه راویژکاری لقا ههشت پارتیه، و ئاکنجیه ل زاخو.

(63) چاقپیکهفتن ل کهل ئهحمهه رهشو عومهه بیتاسی ل 2015/4/28 ل سیملی، نافبری ل سالا 1945 ل کوندی بیتاسی ژدایکبوویه، ل سالا 1957 جوویه د ناف ریزین

پارتیدا، ل سالا 1961 پشكداری د شورهشا ئەیلولیدا كریه، و نوکه ئاكنجیه ل سیمیلی.

(64) ئەدریس حسن ناسیهی، "ناحیا ناسیهی و باتیلی دیروکهكا دیرین و وارهکی ب خیرو بیر و جههکی ههژی هاریکاری"، گوڤارا دهۆك، ژماره (28)، دهۆك، چریا ئیكی 2005، ل 41.

(65) چاڤپیکهفتن ل گهل ئەحمهد عهلی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.

(66) چاڤپیکهفتن ل گهل ئەحمهد عهلی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.

(67) سعید الحاج صدیق الزاخوی، المصدر السابق، ص 151؛ شعبان سعید، ژیدمیری بهری، ل 28.

(68) چاڤپیکهفتن ل گهل عومهر عهلی هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل گهل محهمهد خالد بوجهلی ل 2014/12/2 ل زاخۆ.

(69) عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص ص 165 - 166.

(70) چاڤپیکهفتن ل گهل عومهر عهلی هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ، چاڤپیکهفتن ل گهل عهبدوئرهحمان یوسف عهبدوئرهحمان ل 2014/12/30 ل زاخۆ. بۆ زانینا ناڤین وان کهسانین پشكداری د رزگار کرنا باژیری زاخودا کرین بنیره: پاشکوی ژماره (3).

(71) بنیره دهقی رابوورتی، ل: عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص ص 162 - 163.

(72) زیان عومهر، قههرمانی جوار سنوورا شهید عومهری لهعلی، دهۆك، 2005، ل 20.

(73) عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 163.

(74) چاڤپیکهفتن ل گهل رهشید محهمهد مستهفا نامیدی ل 2015/1/7 ل دهۆکی، ناڤیری ل سالا 1938 ل نامیدی ژدایکبووییه، و ل سالا 1958 بوویه ماموستا، ل دهمی شورهشا ئەیلولی ماموستا بوو ل زاخۆ ل ناحیا باتیفا، و نوکه ئاكنجیه ل دهۆکی.

(75) شوکت ئافدهل نیروهی، بیرهاتین شوکت ئافدهل نیروهی، نهبهلافکرییه و پاراستییه ل دهق کەس و کارین وی، ل 5 - 6، ناڤیری ل سالا 1935 ل گوندی نیروه ل دهقەرا نیروهییان ژدایکبووییه، و ل سالا 1958 ل مووسل چوویه د ناف ریزین پارتیدا ل دهمی شورهشا ئەیلولی پولیس بوو ل بنگههی ناحیا باتیفا بوو، و ئیک ژوان پولیسان بوو ئەوین هاریکار ل گهل شورهشی ژبوو کرتنا بنگههی پولیسان، لهورا پشتی حکوومهتی کونترول ل سهراخۆ کری دهیته کرتن ژلایی حکوومهتی فه. بو پتر پیزانیان ل سهراخۆ یانا وی، بنیره: ههمان ژیدمیر، ل 2 و پشتی وی.

(76) چاڤپیکهفتن ل گهل سهید هسهن سهید یوسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخۆ.

ناڤیری ل سالا 1946 ل گوندی شیلان ژدایکبووییه، خۆاندنا خۆ یا سهراختایی ل سالیان

- 1958 - 1959 ل باتیفا تهمام کریه، ل ئەیلولا 1959 چوووه ناھنجیا بەدرخان ل زاخۆ، و چوووه د ناھ ریزین ئیکهتیا قوتابیین کوردستانی و پارتیدا، و ل نیسانا 1962 پشکداری د شورهشا ئەیلولیدا کریه، و بوویه کادری ریکخراوا زاگروس، و ل دەمی نسکو 1975 مایه ل کوندی شیلانی ل گهل خیزانا خو، و ل سالا 1987 پشکداری د شورهشا گولانیدا کر، نوکه ناکنجیه ل زاخۆ.
- (77) چافییکهفتن ل گهل محهمد عهبدوئرهحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛ چافییکهفتن ل گهل شهعبان محهمد تاهر صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا.
- (78) وصفی حسن ردینی، دهسپیکا شورهشا ئیلولی ل دهقەرا بههدینان 1961 - 1963، دهۆک، 2012، ل 31.
- (79) چافییکهفتن ل گهل سهگشان رمثوف مهلا جامی ل 2015/4/22 ل زاخۆ؛ چافییکهفتن ل گهل صالح ههجی حسین عیسا ل 2014/11/28 ل دهۆکی.
- (80) چافییکهفتن ل گهل ههمید شهریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.
- (81) چافییکهفتن ل گهل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/4/2 ل زاخۆ.
- (82) چافییکهفتن ل گهل کهوریا عیسا بطرس شیخ ل 2015/1/2 ل زاخۆ.
- (83) چافییکهفتن ل گهل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/4/2 ل زاخۆ.
- (84) الالب البیر أبونا، فیشخابور، بغداد، 2004، ص ص 148 - 149.
- (85) چافییکهفتن ل گهل عهبدوئستار محهمد ئەحمەد ل 2015/5/5 ل زاخۆ.
- (86) کتاب آمر سيطرة استخبارات الموصل المرقم س/752/4 فی 1961/9/16 سري و شخصی علی الفور، متصرفية لیواء الموصل، هاتیه ومکرتن ژ: عبدالفتاح علی البوتانی، الحركة...، ص 276.
- (87) چافییکهفتن ل گهل ههسن صادق یووسف کووی ل 9 / 2015/10 ل زاخۆ. ناھبری ل سالا 1942 ل کوندی مهرکهھی ل دهقەرا گوویان ژ دایکبووییه، و پئشمهراگیهتی ل ههردوو شورهشین ئەیلول و گولانیدا کریه، و نوکه ناکنجیه ل باژیری سلوپیا ل باکووری کوردستانی.
- (88) چافییکهفتن ل گهل شهعبان سهعید محهمد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (89) عبدالفتاح علی البوتانی، وثائق عن...، ص 163.
- (90) القانع المنسی، المصدر السابق.
- (91) بو پتر بیزانینان، بنیره دهقی راپورتان د: عبدالفتاح علی البوتانی، وثائق عن...، ص ص 162، 164، 170 - 172.
- (92) بنیره دهقی راپورتی د: المصدر نفسه ص 173.

- (93) القانع المنسي، المصدر السابق؛ جافبيكهفتن ل كهل ئيسماعيل محهمهد ئيسماعيل بهروارى ل 2014/11/30 ل زاخۆ.
- (94) كتاب آمر سيطرة استخبارات الموصل المرقم س/752/4 فى 1961/9/16، سري و شخصى على الفور، متصرفية لواء الموصل، الموضوع/ وصول جريح من قضاء زاخو؛ الجمهورية العراقية، متصرفية لواء الموصل، التاريخ 1961/9/19 الى وزارة الداخلية، الموضوع/ وصول جريح من قضاء زاخو. هاتيه فهكوهاستن ژ عبدالفتاح على البوتانى، الحركة ...، ص ص 271 - 272.
- (95) بوپتر پينزانينان، بنيره: المصدر نفسه، ص ص 270 - 272.
- (96) جافبيكهفتن ل كهل رمشيد محهمهد مستهفا ئاميدى ل 2015/1/7 ل دهوكى؛ جافبيكهفتن ل كهل خهبرى رهمهزان نهجار ل 2014/12/13 ل زاخۆ.
- (97) جافبيكهفتن ل كهل عهونى محهمهد جونهد ل 2014/11/18 ل زاخۆ؛ جافبيكهفتن ل كهل بههيا ئهمين ئهحمهد ل 2014/12/25 ل زاخۆ.
- (98) جافبيكهفتن ل كهل عهونى محهمهد جونهد ل 2014/11/18 ل زاخۆ؛ جافبيكهفتن ل كهل بههيا ئهمين ئهحمهد ل 2014/12/25 ل زاخۆ.
- (99) جافبيكهفتن ل كهل شهعبان سهعيد محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ؛ سعيد الحاج صديق الزاخوي، المصدر السابق، ص 150 - 151.
- (100) سعيد الحاج صديق الزاخوي، المصدر السابق، ص 151؛ شعبان سعيد، ژيدهرى بهرى، ل 28.
- (101) جافبيكهفتن ل كهل خواستى فهركان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخۆ؛ جافبيكهفتن ل كهل سهعيد ههجي صهديق زاخويى ل 2014/11/14 ل زاخۆ.
- (102) جافبيكهفتن ل كهل بههيا ئهمين ئهحمهد ل 2014/12/25 ل زاخۆ؛ جافبيكهفتن ل كهل خواستى فهركان رهشيد ل 2015/1/3 ل زاخۆ.
- (103) سعيد حمو، مذكرات آمر لواء مشاة، بغداد، 1977، ص 14؛ عبدالكريم فندى، فصول من ثورة ايلول فى كردستان العراق، دهوك، 1995، ص 26.
- (104) جافبيكهفتن ل كهل ههجي عهرب محهمهد عومهر سليقانهى ل 2015/10/17 ل زاخۆ.
- (105) جافبيكهفتن ل كهل محهمهد سليمان حاجى بشار ل 2015/4/27 ل دهوكى؛ جافبيكهفتن ل كهل ئهحمهد رهشو عومهر بيتاسى ل 2015/4/28 ل سيميلى.

- (106) حهسن عهבוד ل سالا 1915 ل باژيرى حله ژدايكبووييه، ل سالا 1959 چوويه دناڤ ريزين حزبا كو مؤنيسستا عيراقى، ل سالا 1963 حوكمى مرئى دانانه لسهر پاشان كوهورين ب زيندانا ههتا ههتا و ليبورينا وى دهركرن. بنيره: عبدالفتاح علي البوتانى، العراق دراسة...، ص 140.
- (107) لاسلكية طارئة، من متصرفية لواء الموصل الى فق 2 و رئاسة اركان الجيش و طيران دفاع و الحركات والاستخبارات للمعلومات آمر جحف ل 11 فى مضيق زاخو الرقم 1815 التاريخ 19/9/1961، بهلگه نامه يهكا پاراستيه لدهڤ د. عبدالفتاح علي البوتانى؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل سهيد حهسن سهيد يووسف شيلانى ل 13/8/2016 ل زاخو.
- (108) سعيد حمو، المصدر السابق، ص 14.
- (109) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل ئهديب مهحمود حهسوو مهاجر ل 1/4/2015 ل زاخو؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل كهريم سليمان ئهحمهد ل 28/4/2015 ل سيميل، ناڤبرى ل سالا 1953 ل كوندى موقبلى ژدايكبووييه، نوكه فهرمانبهره و ل سيميلى ئاكنجه.
- (110) لاسلكيه، من متصرف لواء الموصل المرقم 1880 التاريخ 20/9/1961 الى الداخلية و رئاسة اركان الجيش و فق 2 و الحركات و الاستخبارات و متصرف اربيل مكرر آمر ل (11) فى زاخو و قائمقام العمادية و دهوك و عقرة، بهلگه نامه يهكا بهلاڤكرييه پاراستيه لدهڤ د. عبدالفتاح علي البوتانى.
- (111) جريدة الهدف، العدد (214)، 2 تشرين الاول 1961.
- (112) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل شهعبان سهعيد محهمد ل 29/3/2006 ل زاخو.
- (113) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل ئهديب مهحمود حهسوو مهاجر ل 1/4/2015 ل زاخو.
- (114) سعيد حمو، المصدر السابق، ص 14.
- (115) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل صلاح عهبدوللا زهرو ل 26/1/2014 ل دهوكى؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل بههيا ئهمين ئهحمهد ل 25/12/2014 ل زاخو.
- (116) جريدة الزمان، العدد (7240)، الاحد 24 ايلول 1961؛ جريدة الهدف، العدد (213)، 25 ايلول 1961.
- (117) عبدالفتاح علي البوتانى، وثائق عن...، ص 97 - 98.
- (118) جريدة الزمان، العدد (7253)، 11 تشرين الاول 1961.
- (119) بوپتر پيزانينان ل سهرفى بريارى بنيره: جريده الزمان، العدد (7254)، 12 تشرين الاول 1961.
- (120) بو زاتينا ناڤين وان بنيره: پاشكويى ژماره (4).

(121) عثمان قاضى، المصدر السابق، ص 8؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل شهعبان سهعيد محهمهد ل 2015/3/29 ل زاخو؛ سيد حسن سيد يوسف شيلانى، عشيرة الكلى دراسة فى علاقاتها الاجتماعية و تاريخها السياسى فى العصر الحديث، دهوك، 2013، ص 387.

(122) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة ...، ص 311 - 313. بهلى پاشان (حجز) ل سهر مال و مولكين وان دهينه راكرن ل دهمل دان و ستاندين د ناڤهرا حكوممهتا عيراقى و كوردان دا ل شوباتا 1964. بوپتر بينانينان ل سهر ناڤين وان كهسان بنيره: عبدالفتاح على البوتاني، الحركة...، ص 313 - 318.

(123) مركز دراسات الموصل (م. د. م) - جامعة الموصل، ملفات محافظة نينوى، ملف حزب البارتي و البارتيون، رقم الملف (6/8/128)، صورة كتاب الحاكم العسكري العام المرقم 1484/8 في 1962/7/11، الى وزارة المالية، م/حجز اموال.

(124) مركز دراسات الموصل (م. د. م) - جامعة الموصل، ملفات محافظة نينوى، ملف حزب البارتي و البارتيون، رقم الملف (6/8/128)، متصرفية لواء الموصل (سري)، العدد 21961 في 1962/9/9، الى وزارة المالية، م/حجز اموال.

(125) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل مهلا همدى عهبدولهجيد سهلهفى ل 2010/2/11 ل ديرالوك، يا هاتيه نهجامدان زلايى رهجب جهميل حهبيب. ناڤبرى ل سالا 1931 ل كوردستانا سووريا ژ داىكبووييه، و ل سالا 1958 چووويه د ناڤ پيزين پارتيديا، و ههژمارهكا پلهيين حزبي وهركرتينه، بهرپرسى ريڤخستين پارتي ل زومار، نهندامى لژنا ناڤخو يا دهوك، بهرپرسى ريڤخراوا نيروه و ريكان، و ل دهستپيكا شوژهشا نهيلولى پشكدارى تيدا كرية، بوويه جيگرى سهركردى دهقرا بههدينان نهسهده خوشهوى تا سالا 1975، ل سالا 2012 وهغهركيه.

(126) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل ههميد شهريف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخو؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل سهكشان رمؤف مهلا جامى ل 2015/4/22 ل زاخو؛ چاڤيڤيڤهفتن ل كهل فههاد حاجى محهمهد شهمدين ناغا ل 2015/5/27 ل زاخو.

(127) سيد حسن سيد يوسف شيلانى، المصدر السابق، ص 387.

(128) چاڤيڤيڤهفتن ل كهل عهبدولستار محهمهد نهحمهد ل 2015/5/15 ل زاخو.

(129) نجم الدين اليوسفي، ثورة ايلول المجيدة، دهوك، 1995، ص 49.

(130) المصدرنفسه، ص 51؛ شيخ مووسى وهرميلى، شوژهشا نهيلولى...، ل 42.

- (131) چافپیکهفتن ل کهل رهشید حاجی بهدری ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (132) شیخ مووسی وهرمیلی، شورهشا ئهیلوئی... ل 42.
- (133) نجم الدین الیوسفی، المصدر السابق، ص 51 - 52، چافپیکهفتن ل کهل مستهفا نیروهی ل 2014/11/24 ل دهوکی.
- (134) چافپیکهفتن ل کهل عهبدولستار محهمهد ئهحمهد ل 2015/5/5 ل زاخو.
- (135) چافپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخو؛ چافپیکهفتن ل کهل ئهحمهد رهشو عومهر بیتاسی ل 2015/4/28 ل سیمیلی؛ چافپیکهفتن ل کهل جانگیر سینو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخو، نافیری ل سالا 1932 ل بوصهئی ژ دایکبووییه، ل سالا 1958 چوویه د ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، و ل سالا 1961 ل کهل شورهشی تا دوماهییک هاتی، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو.
- (136) چافپیکهفتن ل کهل ئهحمهد عهلی بیتاسی ل 2015/4/2 ل زاخو؛ چافپیکهفتن ل کهل رهشید حاجی بهدری ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (137) چافپیکهفتن ل کهل مهلا حهمدی عهبدولهجید سهلهفی ل 2010/2/11 ل دیرالوک.
- (138) شیخ مووسی وهرمیلی، شورهشا ئهیلوئی... ل 40.
- (139) چافپیکهفتن ل کهل حهمید شهریف موسا ل 2015/1/7 ل زاخو.
- (140) چافپیکهفتن ل کهل ئهیبوب حهسن ئیبراهیم ل 2016/11/26 ل دهوکی؛ شیخ مووسی وهرمیلی، شورهشا ئهیلوئی... ل 40 - 41.
- (141) چافپیکهفتن ل کهل شهعبان محهمهد تاهر صادق برو ل 2015/5/30 ل باتیفا.
- (142) چافپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخو؛ چافپیکهفتن ل کهل ئهحمهد رهشو عومهر بیتاسی ل 2015/4/28 ل سیمیلی؛ چافپیکهفتن ل کهل جانگیر سینو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخو.
- (143) عبدالفتاح علي البوتاني، وثائق عن...، ص 112؛ گوران ئهحمهد، "شورهشی مهزنی ئهیلول چۆن بهریا بوو"، گوڤاری بهیامی ئهیلول، ژماره (13)، هولیز، کانوونی دووهمی 2010، ل 14.
- (144) وصفی حسن ردینی، دهستپیکا شورهشا ئهیلوئی... ل 52.
- (145) گوران ئهحمهد، ژیندهری بهری، ل 14.
- (146) حهسو میرخان ئهحمهد دولهمهیری ل سالا 1923 ل گوندی خهردن سه ب قهزا میرگهسوری ژ دایکبووییه، ل کهل مهلا مستهفا بارزانی بهرهق ئیکهتیا سوڤیتی چوویه، و ل سالا 1959 زفریه کوردستان و زفری ل سه کاری خو ئهوژی بیوهر بوو ل کهرکوکی کاردکر، ژ دهستپیکا شورهشا ئهیلوئی پشکداری تیدا کریه، پاشان ل

- سوار عیسا، چەند لاپەرەکن پاراستینە د نەرشیفی مەکتەب سیاسی یا پارتیدا ل هاقینگەها پیرام.
- (156) ل ساڵا 1925 ل کوندی سیلکی ل ناوچەیا بارزان ژدایکبوویە، رۆژ هەبوو د سەرهلدانین بارزان 1932 - 1945 دا، و رۆلەك چالاک هەبوو د کۆمارا کوردستان ل مهابادیدا، ئیک ژ فەرماندەیین پیشمەرگی بارزانی بوو، دەستیگا شورەشا ئەیلوێ پشکداری تیدا کرێه، و بوویە فەرماندی هیزا دهۆکی تا ساڵا 1974، و ل ساڵا 2011 وهغەرکریه، بۆ پتر پیزانینان بنیره: محمد مەلا قادر، سەرپوردهی...، ل 189 - 190.
- (157) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەهوی رزگاری خوازی کورد شورەشی ئەیلول 1961 - 1975، بەشی یەكەم، بەرگی سییەم، هەولیر، 2004، ل 67؛ عبدالفتاح علی البوتانی، المراحل الاولي...، ص 107.
- (158) نجم الدين اليوسفي، المصدر السابق، ص 56 - 57.
- (159) چاقپیکهفتن ل گەل عەبدوڵمزمق کەرماقی ل 2015/1/18 ی ل دهۆکی.
- (160) چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/4/2 ی ل زاخو.
- (161) چاقپیکهفتن ل گەل شەعبان سەعید محەمەد ل 2006/3/29 ی ل زاخو.
- (162) چاقپیکهفتن ل گەل عەبدوڵستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/5/5 ی ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/4/2 ی ل زاخو.
- (163) چاقپیکهفتن ل گەل عەبدوڵواحد ئەحمەد رەشید سلێمانە ی ل 2016/7/25 ل زاخو.
- (164) چاقپیکهفتن ل گەل شەعبان سەعید محەمەد ل 2006/3/29 ی ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گەل محەمەد خالد بوسەلی ل 2014/12/2 ی ل زاخو.
- (165) چاقپیکهفتن ل گەل شەعبان سەعید محەمەد ل 2006/3/29 ی ل زاخو.
- (166) هەمان ژیدەر؛ چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/4/2 ی ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد رەشو عومەر بیتاسی ل 2015/4/28 ی ل سیمیلی؛ چاقپیکهفتن ل گەل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ی ل هاقینگەها پیرام، ل وی دەمی ل گەل بابی خو بوو، ناڤبری ل ساڵا 1944 ی ل کوندی سیلکی ژدایکبوویە، و ل ساڵا 1960 ی ل گەل بابی خو پیشمەرگایەتی کرێه ل شورەشا ئەیلوونیدا، و ل ساڵا 1975 ی چوویە ئیرانی، نوکە خانەنشینە و ئاکنجیە ل هاقینگەها پیرام؛ چاقپیکهفتن ل گەل جەمیل قاسم حەمو ل 2015/4/23 ی ل زاخو، ناڤبری ل ساڵا 1950 ی ل کوندی بیچەکا سەری ل دەشتا سلێمانەیا ژدایکبوویە، ل ساڵا 1967 ی پیشمەرگە بوو د هیزا هەلگورددا، نوکە پیشمەرگەیکە خانەنشینە و ئاکنجیە ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گەل محەمەد خالد بوسەلی ل 2014/12/2 ی ل زاخو.

- (177) هه‌مان ژێدەر.
- (178) چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل خۆرشید سه‌لیم شی‌ره ل 2015/1/12 ل هه‌ولێری.
- (179) هه‌مان ژێدەر؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ی ل هافینکه‌ها پیرمام.
- (180) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ ل نیسانا 1962 ی، دهۆک، 2011، ل 20 - 21.
- (181) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، 21.
- (182) چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ی ل هافینکه‌ها پیرمام؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل ئەحمەد ته‌یار ئیسماعیل باکولاتکی ل 2014/12/2 ل زاخۆ؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل جانگیر سیڤو جانگیر مسته‌فا ل 2015/4/6 ی ل زاخۆ.
- (183) خۆرشید سلیم شی‌ره، خه‌بات و خۆین بیرومویه‌کانی سالانی خه‌باتی پیشمه‌رگایه‌تی، هه‌ولیر، 2008، ج 2، ل 26 - 28.
- (184) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، ل 25 - 26؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل شه‌عبان سه‌عید محه‌مه‌د ل 2006/3/29 ی ل زاخۆ؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل جبرائیل محه‌مه‌د هه‌سه‌ن سیلکی ل 2015/1/14 ی ل هافینکه‌ها پیرمام، نافیری ل سالا 1940 ژ دایکبوویه، پیشمه‌رگه‌ بوو د شوره‌شا ئەیلولیدا و ل کهل عیسا سواری بوو ل هیزا زاخۆ، و پیشمه‌رگه‌یی شوره‌شا گولانی بوو، و نوکه‌ ئاکنجیه ل هافینکه‌ها پیرمام.
- (185) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، ل 28.
- (186) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، ل 28؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل ئیسماعیل محه‌مه‌د ئیسماعیل به‌رواری ل 2014/11/30 ی ل زاخۆ.
- (187) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، ل 031؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (188) وصفی حسن ردینی، داستانا گه‌لیی زاخۆ...، ل 31.
- (189) خۆرشید سلیم شی‌ره، ژێدەری به‌ری، ل 29.
- (190) چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل ئیسماعیل محه‌مه‌د ئیسماعیل به‌رواری ل 2014/11/30 ل زاخۆ؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل جانگیر سیڤو جانگیر مسته‌فا ل 2015/4/6 ل زاخۆ؛ چاڤپێکه‌ڤتن ل کهل ئەحمەد ره‌شو عومه‌ر بیتاسی ل 2015/4/28 ل سیملی.
- (191) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 36 - 37؛ فرهنسو هه‌ریری، "شورشى ئەیلوول به‌رایى و دمره‌نجام"، گوڤاری کادر، ژماره (29)، ئەیلوولی 1992، ل 63.

- (192) وصفی حسن ردینی، "داستانا گهلیی زاخۆ...، ل 32.
- (193) چافپیکهفتن ل گهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (194) خۆرشید سلیم شیره، ژیدهری بهری، ل 28 - 29: به لی عهبدو لکه ریم فندی دبیزیت ژمارا وان (73) بوون، عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 31. پاشان ئەف دیله هاتنه نازادکر ب فه رمانا ئەسههد خۆشهوی، وصفی حسن ردینی، داستانا گهلیی زاخۆ...، ل 57.
- (195) شازین هیرش، شورهشی ئەیلول له چهند به لگه نامهیه کی میژوویدا 1961 - 1963، سلیمانی، 2001، ل 60 - 61.
- (196) چافپیکهفتن ل گهل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ، ئیک ژ پشکدارین شهری بوو، نافبری ل سالا 1940 ل بیتاسی ژ دایکبوویه، ل سالا 1957 چوویه د ناف ریکخستین پارتیدا، و ل سالا 1961 پشکداری د شورهشا ئەیلولیدا کریه، نوکه ناکنجیه ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل گهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/3/26 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل گهل جبرائیل محهمهد حهسن سیلکی ل 2015/1/14 ل هافینگهها پیرمام.
- (197) وصفی حسن ردینی، داستانا گهلیی زاخۆ...، ل 57.
- (198) شازین هیرش، ژیدهری بهری، ل 61؛ دانا ادامز شمدهت، رحله الی رجال شجعان فی کوردستان، ترجمه: جرجیس فتح الله، ارییل، 1999، ص 125؛ سهدیق عوسمان، ژیدهری بهری، ل 23؛ فریاد ئیروانی، "له یادی شهیدی فه رمانده عیسا سوار ژیان و خهباتیکی پر له سهروهری"، کوفاری دهنگی پيشمه رکه، ژماره (63)، ههولیر، ناداری 2003، ل 57.
- (199) چافپیکهفتن ل گهل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (200) شکیب عراوی، سنوات المحنة في كردستان اهم الحوادث السياسية والعسكرية في كردستان و العراق من 1958 الى 1980، ارییل، 2007، ص 72.
- (201) شکیب عراوی، المصدر السابق، ص 73؛ فرنسو هه ریری، ژیدهری بهری، ل 63.
- (202) چافپیکهفتن ل گهل سهید حهسن سهید یووسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخۆ.
- (203) سعید همو، المصدر السابق، ص 35.
- (204) عبد الکریم فندی، المصدر السابق، ص 37.
- (205) چافپیکهفتن ل گهل ئەیوب ئەمین عومهر ل 2015/4/2 ل زاخۆ، نافبری ل سالا 1944 ل باتیفا ژ دایکبوویه، ل سالا 1958 چوویه د ناف پیزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا،

- ل ساڵا 1961 پشكدارى د شورهشا ئهیلولیدا كر، و نوکه ئاكنجیه ل زاخو؛
چاڤپێكهفتن ل كهل شهعبان محهمهد تاهر ل 2015/4/7 ل باتیفا؛ چاڤپێكهفتن ل
كهل سهید حهسهن سهید یووسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخو.
(206) هه مان ژیدهر.
- (207) چاڤپێكهفتن ل كهل جبرائیل محهمهد حهسهن سیلکی ل 2015/1/14 ل هافینگهها
پیرمام.
- (208) سعید حمو، المصدر السابق، ص 35.
- (209) چاڤپێكهفتن ل كهل سهید حهسهن سهید یووسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخو.
- (210) چاڤپێكهفتن ل كهل جانگیر سیفو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخو؛ چاڤپێكهفتن
ل كهل نهحمهد عهلی بیتاسی ل 2015/4/2 ل زاخو.
- (211) چاڤپێكهفتن ل كهل سهید حهسهن سهید یووسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخو.
- (212) چاڤپێكهفتن ل كهل عومهر حسین حهسهن ل 2015/4/7 ل كوندی خیزاڤا، ناڤبری ل
ساڵا 1938 ل كوندی خیزاڤا ژ دایكبووییه و ل ساڵا 1958 جووییه د ناڤ ریزین پارتیدا،
ل ساڵا 1961 پشكداری د شورهشا ئهیلولیدا كریه پێشمهرگه بوو و پشكداری د قی
شهردیدا كریه، نوکه ئاكنجیه ل كوندی خیزاڤا؛ چاڤپێكهفتن ل كهل سهلیم عومهر
حسین ل 2015/4/7 ل كوندی خیزاڤا، ناڤبری ل ساڵا 1956 ل كوندی خیزاڤا ژ
دایكبووییه، ل ساڵا 1976 پشكداری د شورهشا گولانیدا كریه و نوکه كارگیرئ
لیژنا ناوچا باتیفا یه و ئاكنجیه ل كوندی خیزاڤا.
- (213) چاڤپێكهفتن ل كهل شهعبان محهمهد تاهر صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛
چاڤپێكهفتن ل كهل ئهیبوب ئهمین عومهر ل 2015/4/2 ل زاخو.
- (214) دانا ادامز شمهدت، المصدر السابق، ص 126.
- (215) چاڤپێكهفتن ل كهل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ل هافینگهها پیرمام؛
چاڤپێكهفتن ل كهل ئیسماعیل محهمهد ئیسماعیل بهرواری ل 2015/5/14 ل زاخو.
- (216) چاڤپێكهفتن ل كهل عومهر عهلی هالو ل 2014/12/9 ل زاخو.
- (217) سعید حمو، المصدر السابق، ص 37.
- (218) شیخ موسی وهرمیلی، شورهشا ئهیلولئ ...، ل 55؛ چاڤپێكهفتن ل كهل محهمهد
عهبدوهرحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا.
- (219) چاڤپێكهفتن ل كهل محهمهد عهبدوهرحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛
چاڤپێكهفتن ل كهل جانگیر سیفو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخو؛ شهوكهت

- مهلا ئيسماعيل حسن، روزانی له میژووی شورەشی ئەیلوول 1961 - 1975، هەولێر، 2007، ل 97.
- (220) چاڤپیکهفتن ل گەل محەمەد عەبدوڵرحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛ چاڤپیکهفتن ل گەل ئەحمەد تەیار ئیسماعیل باگولاتکی ل 2014/12/2 ل زاخۆ.
- (221) چاڤپیکهفتن ل گەل محەمەد عەبدوڵرحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛ چاڤپیکهفتن ل گەل ئەحمەد تەیار ئیسماعیل باگولاتکی ل 2014/12/2 ل زاخۆ.
- (222) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 92.
- (223) سعید حمو، المصدر السابق، ص 36.
- (224) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 38. هەژێ کۆتییە کو هیزین حکوومەتی ل باتیفا نەمان هەتا سالا 1975. چاڤپیکهفتن ل گەل سەید حەسەن سەید یووسف شیلانی ل 2015/6/28 ل زاخۆ.
- (225) شیخ مووسی ورمیلی، شورەشا ئەیلوولی ...، ل 52.
- (226) چاڤپیکهفتن ل گەل شەعبان محەمەد تاهر صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا؛ چاڤپیکهفتن ل گەل محەمەد عەبدوڵرحمان صادق برو ل 2015/4/7 ل باتیفا.
- (227) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 92.
- (228) بەسار، "یومیات ثورة ایلول"، مجلة متین، العدد (7)، دهوك، نیسان 1992، ص 61.
- (229) جەودەت ئاکرەیی، "لاپەریک له میژوی شورەشی ئەیلوولی مەزن شەری گەلیی زاخۆ 1962/8/8 ی". چەند بەرپەرین ل ئەرشیف مەکتەب سیاسی یی پارتی پاراستینە.
- (230) سعید حمو المصدر السابق، ص ص 42 - 43.
- (231) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 41.
- (232) سعید حمو، المصدر السابق، ص 44.
- (233) جەودەت ئاکرەیی، ژیدەری بەری.
- (234) سعید حمو المصدر السابق، ص 46.
- (235) جەودەت ئاکرەیی، ژیدەری بەری.
- (236) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 93؛ شازین هیزش، ژیدەری بەری، ل 72.
- (237) عەین زالە: کۆندەکە د کەڤیتە ژوریا باژیرکی زومار و چوار کیلومەترا ژ سەنتەری ناحیا زومار دوورە، و (65) کیلومەترا ژ مووسل دوورە، د کەڤیتە بەرامبەر کومەلگەها خراب دیمێ ل دەشتا سلیقانهییا. بنیره: وصفی حسن ردینی، داستانا عین زالا ل شەفا 1962/10/11، هەولێر، 2006، ل 8.
- (238) عبدالفتاح علی البوتانی، الحرکه...، ص 337.

(239) چاڤپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محهمه د ئیسماعیل بهرواری ل 2014/11/30 ی ل زاخۆ.

(240) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی ئیکی، ل 93 - 94.

(241) چاڤپیکهفتن ل کهل جانگیر سیڤو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخۆ؛ وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله ...، ل 17. ههژی گۆتینییه ل قیری د. رزگار دیاردکته کو ناقین فان پولیسان محمد سور (حمه سور) و محمد خضر (حمه خدر)، بهئی ناقن دوویی شاشه نهیی دروسته. بنیره بهرتووکا وی: ملحمة عین زالة فی ذاکرة الپیشمرکه، دهوک، 1997، ص 38.

(242) چاڤپیکهفتن ل کهل جانگیر سیڤو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل کهل عریف دهریش یووسف رهشید نعمهت ل 2014/12/9 ل زاخۆ، نافبری ل سالا 1930 ل زاخۆ ژ دایکبوویییه پشکداری د شورهشا ئهیلولیدا کریه، و بوویه فهرماندھی بهتالیونی، و پشکداری د ههژمارکا شهراندا کریه، نوکه ئهندامی دمزگههی ئهیلولیییه، ل زاخۆ ئاکنجیه؛ چاڤپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محهمه د ئیسماعیل بهرواری ل 2014/1/30 ل زاخۆ.

(243) رزگار، المصدر السابق، ص 39.

(244) چاڤپیکهفتن ل کهل جانگیر سیڤو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخۆ.

(245) کوفان ئیحسان یاسین، "خهباتکه و پیشمههرگی شورش ئهیلولی مهلا حهمدی بو سیلاڤ د پهیثیت"، کوفارا سیلاڤ، ژماره (42)، ئامیدی، چریا ئیکی 2009، ل 6 - 7.

(246) چاڤپیکهفتن ل کهل مهلا عهبدولکههریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ. د قن چاڤپیکهفتنیدا نافبری دبیزیت ل دهمی عیسا سوار پلان داناتی دایه دیارکرن پشتی دهرکهفن بهرهق عهین زاله دقیت عهبدولکههریم صوفی و سلیمان حاجی بهدری ل جهی وی ل بنگههی وی ل بیژهی بمینت. بهئی رزگار ناقن سلیمان حاجی بهدری دکهته ل کهل وان کهسان ئهقین جووین بهرهق عهین زاله، بنیره بهرتووکا وی، المصدر السابق، ص 39. بهئی عهبدولکههریم صوفی ل وی دهمی د ناق روودانیدا بوو و بووچونا وی دروستتره.

(247) رزگار، المصدر السابق، ص 39.

(248) چاڤپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محهمه د ئیسماعیل بهرواری ل 2014/11/30 ل زاخۆ؛ چاڤپیکهفتن ل کهل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ل هافینگهها پیرمام.

(249) وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله ...، ل 22 - 23.

(250) ژیدمه‌ره‌ك دده‌ته دیار‌كرن كو كریار ل شه‌فا 10 - 1962/10/11 یاها‌تیه نه‌نجام‌دان، و ل 1962/10/9 پېشمه‌ره‌كه‌ی دایه‌ری، بنیره: وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله...، ل 35. به‌لی ل دویف رزناما میژوویا وی دهمی 10/9 روژا سی شه‌مبی یه، و 10/10 بوویه چوار شه‌مب و 10/11 پینج شه‌مبه، و کریار یا ل شه‌فا پینج شه‌مب ل سه‌ر نه‌ینیی هاتی نه‌نجام‌دان، لثیری بومه دیار دبیتن کریار یا ل شه‌فا 11 - 12 جریا ئیکی 1962 هاتیه نه‌نجام‌دان.

(251) کوفان ئیحسان یاسین، ژیدمیری به‌ری، ل 7.

(252) وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله...، ل 35. به‌لی رزگار دبیزیت (300) پېشمه‌ره‌كه بوون، بنیره په‌رتوو‌کاو‌ی: ژیدمیری به‌ری، ل 40.

(253) عبدالکریم فندی، "ستراتیجیا شوره‌شا ئیلونی"، کوفارا متین، ژماره (44)، ده‌وک، ئیلون 1995، ل 15.

(254) رزگار، المصدر السابق، ص 45.

(255) چاقپیکه‌فتن د که‌ل جبرائیل محهمه‌د حه‌سه‌ن سیلکی ل 2015/1/14 ل هاقینکه‌ها پیرمام.

(256) چاقپیکه‌فتن ل که‌ل عریف دمرویش یووسف ره‌شید نعمه‌ت ل 2014/12/9 ل زاخو.

(257) چاقپیکه‌فتن ل که‌ل عریف دمرویش یووسف ره‌شید نعمه‌ت ل 2014/12/9 ل زاخو؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل ئیسماعیل محهمه‌د ئیسماعیل به‌رواری ل 2014/11/30 ل زاخو، ناقبری ل که‌ل قولاً هاشم میروزی بوو؛ رزگار، المصدر السابق، ص 48؛ وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله...، ل 46 - 47؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل عومهر عه‌لی هالو ل 2014/12/9 ل زاخو.

(258) چاقپیکه‌فتن ل که‌ل محهمه‌د خالد بوصه‌لی ل 2014/12/2 ل زاخو.

(259) چاقپیکه‌فتن ل که‌ل عریف دمرویش یووسف ره‌شید نعمه‌ت ل 2014/12/9 ل زاخو؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل جانگیر سیڤو جانگیر مسته‌فا ل 2015/4/6 ل زاخو؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل ئیسماعیل محهمه‌د ئیسماعیل به‌رواری ل 2014/11/30 ل زاخو.

(260) وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله...، ل 48 - 49؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل عریف دمرویش یووسف ره‌شید نعمه‌ت ل 2014/12/9 ل زاخو؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل محهمه‌د خالد بوصه‌لی ل 2014/12/2 ل زاخو.

(261) چاقپیکه‌فتن ل که‌ل جانگیر سیڤو جانگیر مسته‌فا ل 2015/4/6 ل زاخو؛ چاقپیکه‌فتن ل که‌ل ئیسماعیل محهمه‌د ئیسماعیل به‌رواری ل 2014/11/30 ل زاخو.

(262) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 94؛ دیرک کینان، کوردو کوردستان، وەرگیران: لەزکینی ئافدەرەمانی، دھوک، 2008، ل 110؛ شیرزاد نایف، "تەیلولەکا مەزن... بۆ گورمانەکا مەزن"، گوڤارا دەنگی پێشمەرگە، ژمارە (114)، هەولێر، ئەیلول 2007، ل 25.

(263) چاڤیکەفتن ل گەل عریف دەرۆش یوسف رەشید نەمەت ل 2014/12/9 ل زاخۆ.
(264) چاڤیکەفتن ل گەل بیروز حەجی عەبو سلیقانە ی ل 2015/6/27 ل زاخۆ. ناڤیری ل سالا 1941 ل کوندی پێجەکی هاتیە سەر دونیایی، و ل وی دەمی مالا وان ل کوندی چوایی بوو، نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ.

(265) شازین هیرش، ژیدەرئ بەری، ل 85.
(266) چاڤیکەفتن ل گەل جانگیر سێڤو جانگیر مستەفا ل 2014/4/6 ل زاخۆ؛ چاڤیکەفتن ل گەل ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل بەرواری ل 2014/11/30 ل زاخۆ؛ وصفی حسن ردینی، داستانا عین زاله ...، ل ل 66 - 69؛ پەسار، "یومیات ثورە ایلول"، گوڤارا مەتین، ژمارە (8)، دھوک، کولان 1992، ل 61.

(267) چاڤیکەفتن ل گەل ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل بەرواری ل 2014/11/30 ل زاخۆ.
(268) سعید حمو، المصدەر السابق، ص 52.
(269) المصدەر نفسە.

(270) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 95؛ عبدالحمید علی سعید البرزنجی، دور ثورە ایلول 1961 - 1975 فی حرکة التغير الاجتماعي، دھوک، 2007، ص 176 - 177.

(271) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی ئیکی، ل 95.
(272) سعید حمو، المصدەر السابق، ص 52 - 53.
(273) عبدالکریم فندی، المصدەر السابق، ص 42.

(274) چاڤیکەفتن ل گەل محەمەد ئیبو ئیسماعیل ل 2015/8/3 ی ل زاخۆ، ناڤیری ل سالا 1954 ی ل کوندی پەرافئ ژ دایکبووییە، و ناڤیری ل وی دەمی ل کوندیدا بوو، و ئەڤ شەرە ب چاڤی خو دیتیە، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ؛ چاڤیکەفتن ل گەل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ی ل زاخۆ، و ئیک ژ پشکدارین فی شەری بوو وەک پێشمەرگە.

(275) چاڤیکەفتن ل گەل محەمەد سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ی ل دھوکی؛ چاڤیکەفتن ل گەل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ی ل زاخۆ.
(276) چاڤیکەفتن ل گەل محەمەد ئیبو ئیسماعیل ل 2015/8/3 ی ل زاخۆ.
(277) جەودەت ناکرەبی، ژیدەرئ بەری.

- (278) شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص 73 - 74.
- (279) چاقپیکهفتن ل گه‌ل عه‌بدو‌ل‌ستار محمهد نه‌حمهد ل 2015/1/29 ل زاخو.
- (280) مراقب سیاسی، ثورة 11 ایلول العظمی التاریخ و الدرس، چهند لاپه‌رین پاراستینه د نه‌رشیفی مه‌کته‌با سیاسی یا پارتی ل هاقینگه‌ها پیرمام.
- (281) چاقپیکهفتن ل گه‌ل عه‌بدو‌ل‌رحمان یوسف عه‌بدو‌ل‌رحمان ل 2014/12/30 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گه‌ل سه‌عید حه‌جی سه‌دیق زاخویی ل 2014/11/14 ل زاخو.
- (282) چاقپیکهفتن ل گه‌ل ره‌شید حاجی به‌دری ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (283) چاقپیکهفتن ل گه‌ل نه‌حمهد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو
- (284) چاقپیکهفتن ل گه‌ل ره‌شید حاجی به‌دری ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (285) چاقپیکهفتن ل گه‌ل نه‌حمهد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- (286) چاقپیکهفتن ل گه‌ل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ی ل هاقینگه‌ها پیرمام.
- (287) چاقپیکهفتن ل گه‌ل نه‌حمهد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گه‌ل جانگیر سیتو جانگیر مسته‌فا ل 2015/4/6 ل زاخو.
- (288) چاقپیکهفتن ل گه‌ل هه‌مید شه‌ریف موسا ل 2015/1/7 ی ل زاخو. ئی نا‌قهری دبیریت ریکه‌ستنا له‌شکه‌ری ب فی شیوهی دمینت تا 1964 ی دینه په‌ل و به‌تالیون، به‌ئی شه‌عبان سه‌عید محمهد دته‌ دیارکرن کو ل فی ده‌می سی به‌تالیون هه‌بوون نه‌و ئی به‌تالیونا عه‌لی هلو و عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین و هاشم میروزی پاشان هاشم میروزی ده‌یته‌ گوهارتن و ل جهی وی سه‌ید عه‌بوش ده‌یته‌ دانان. چاقپیکهفتن ل گه‌لدا ل 2006/3/29 ل زاخو.
- (289) چاقپیکهفتن ل گه‌ل نه‌حمهد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو. بو پتر پیزانینان لسه‌ر ره‌وشا پینشه‌رکه‌ی ل فی سه‌رده‌می، بنیره: هاوکار کریم حه‌ شریف، ژیدهری به‌ری، ل ل 126 - 128.
- (290) ل فی ده‌می مالا حازم به‌گی ده‌رکه‌تبوونه ژده‌رغه‌ی عیراقی، له‌ورا یوسف شه‌مدین نا‌غا ببوو بریکاری وان، چاقپیکهفتن ل گه‌ل عه‌بدو‌ل‌رحمان یوسف عه‌بدو‌ل‌رحمان ل 2014/12/30 ی ل زاخو.
- (291) هه‌مان ژیدهر. بو پتر پیزانینان ل دۆر وان که‌سایه‌تییین هاریکاریا شو‌ره‌شی کرین ل ده‌قه‌را زاخو، بنیره: پاشکوئی ژماره (5).
- (292) چاقپیکهفتن ل گه‌ل نه‌حمهد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخو.
- (293) هه‌مان ژیدهر.
- (294) چاقپیکهفتن ل گه‌ل عه‌بدو‌ل‌رمزاق که‌رمافی ل 2015/1/18 ی ل ده‌وکی.

- (295) سه‌فا چاف، ژێدمرێ به‌ری، ل 289 - 290.
- (296) عثمان قاضی، المصدر السابق، ص ص 11 - 14؛ خه‌لات موسا یوسف، ریک‌خستنن...، ل 4.
- (297) چافپیکه‌فتن ل که‌ل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ی ل زاخۆ؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل مه‌لا یوسف کریت یوسف ل 2014/12/31 ی ل زاخۆ؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌بیب که‌له‌ش ل 2015/4/7 ی ل باتیفا.
- (298) چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌مید شه‌ریف موسا ل 2015/1/7 ی ل زاخۆ؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل شه‌عبان سه‌عید محه‌مه‌د ل 2006/3/29 ی ل زاخۆ؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل ئەبوب حه‌سه‌ن ئیبراهیم ل 2016/11/26 ل ده‌ۆکی.
- (299) چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌بیب که‌له‌ش ل 2015/4/7 ی ل باتیفا؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌مید شه‌ریف موسا ل 2015/1/7 ی ل زاخۆ.
- (300) نجم‌الدین الیوسفی، المصدر السابق، ص 68.
- (301) چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌بیب که‌له‌ش ل 2015/4/7 ی ل باتیفا.
- (302) چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌بیب که‌له‌ش ل 2015/4/7 ی ل باتیفا.
- (303) چافپیکه‌فتن ل که‌ل مه‌لا یوسف کریت یوسف ل 2014/12/31 ی ل زاخۆ.
- (304) چافپیکه‌فتن ل که‌ل مه‌لا ته‌ها مه‌لا جامی ده‌شتماسه‌کی ل 2015/6/15 ی ل زاخۆ، ناخبری ل سالا 1932 ی ل زاخۆ ژ دایکبوییه، هه‌ر ل ده‌ستپیکا دامه‌زراندنا پارتی بوویه ئەندام و پشکداری د شوره‌شا ئەیلولیدا کریه، و به‌رپرسی زیندانا سه‌نات بوو، هه‌روه‌سا پشکداری د شوره‌شا گولانیدا کریه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ؛ چافپیکه‌فتن ل که‌ل سوار عیسا سوار ل 2015/1/14 ی ل هافینگه‌ها پیرام.
- (305) چافپیکه‌فتن ل که‌ل حه‌بیب که‌له‌ش ل 2015/4/7 ی ل باتیفا.
- (306) چافپیکه‌فتن ل که‌ل خواستی فه‌رمان ره‌شید ل 2015/1/3 ی ل زاخۆ.
- (307) چافپیکه‌فتن ل که‌ل سامی ئەسه‌هد مه‌عرووف ل 2015/2/11 ی ل زاخۆ.
- (308) چافپیکه‌فتن ل که‌ل خواستی فه‌رمان ره‌شید ل 2015/1/3 ی ل زاخۆ.

بهشی سییی

پیشہات و روودانین سیاسی ل زاخو (1970 - 1963)

- تہومری ئیکی: پیشہاتین سیاسی ل زاخو 8 شوبات 1963 - 18 چریا دووی 1963
- تہومری دووی: پیشہاتین سیاسی ل زاخو چریا دووی 1963 - نیسانا 1965
- تہومری سییی: رموشا سیاسی ل زاخو نیسانا 1965 - 17 تیرمہا 1968.
- تہومری چواری: پیشہاتین سیاسی ل زاخو پشتی کۆدمتایا 17 تیرمہا 1968 ئی
- تہومری پینجی: ریکخستنین سیاسی و لہشکەری ل دہقەرا زاخو د ماوی 1970_1963 دا

تەھمىرى ئىككى

پېشھاتىن سىياسى ل زاخۇ 8 شوبات 1963 - 18 چريا

دوويى 1963

ئىككى: زاخۇ كۆدەتيا 8 شوباتا 1963 ئى

تىكچوونا بارى سىياسى ل عىراقى بوويه ئەگەرى پەيدا بوونا كېشەيان بۇ
حكومتا عەبدولكەرىم قاسمى، و ئەف كادانە بوونە ئەگەرى ئەنجامدانە
كۆدەتيا 8 شوباتا 1963 ئى، و هاتنا پارتا بەعسا عەرەبىا ئىشتراكى و
هەقىمەننىن وى يىن نەتەووخوازىن عەرەب بۇ دەستەلاتى⁽¹⁾. و پشتى سەركەفتنا
كۆدەتياى جقاتەك ب ناقى (جقاتا نىشتىمانىا سەركردايەتيا شۆرەشى) هاتە
پىكەينان، و ئەف جقاتە بوويه ژىدەرى دەستەلاتى، و دەرىخستنا ياسايان و
دامەزراندن و لادانا ومزيران، و زۆرىنەيا ئەندامىن قى جقاتى ژ بەعسىيان پىكەدەت⁽²⁾.
حكومتا عىراقى يا نوى ل رۇژا 9 شوباتا 1963 ئى هاتىە پىكەينان، پلا
سەرتىپ روكن عەبدولسەلام محەمەد عارف بۇ پلا (مشىر) هاتە بلندكرن، و ژلايى
(جقاتا نىشتىمانىا سەركردايەتيا شۆرەشى) وەك ئىكەم سەرۆك كۆمارى عىراقى
هاتە هەلبىژارتن، هەروەسا بوويه سەركردى هېزىن لەشكەرىيىن عىراقى⁽³⁾. و ئەندامى

جقاتی ئەحمەد حەسەن بەکر (1914 - 1982) بوو یە سەرۆک و مەزیران و عەلی صالح ئەلەسەعدی بوو یە جیگری سەرۆک و مەزیران و مەزیری ناخۆی، و ئەندامێن بەعسییان د و مەزارەتا نویدا کار د بنگەهێن سەرەکیدا دکرن، ئەفا کو دوو کەسێن کورد بخۆفە دگرت ئەوژی فوئاد عارف و بابا عەلی شێخ مەحموود بەرزەنجی⁽⁴⁾.

د ماوی د ناڤەرا شوبات و تشرینا دووی 1963 یدا، گەلەک روودان و ستەم و زۆرداری و کوشتن ل عێراقی هاتنە ئەنجامدان. پشتی بەعسییان کونترۆل ل سەر خالین ئیستراتیجی کرین و عەبدولکەریم قاسم کوشتین خۆ نامادەکرن بو ژناڤبرنا دوژمنین خۆ، و ب ریکا ریکخراوا وان یا نیمچە سەربازی یا ب ناڤی (زیرەفانین نەتەویمی - الحرس القومي)⁽⁵⁾ ئەف چەندە هاتە ئەنجامدان ئەوا ژمارا ئەندامین وی ل هەیفە شوباتی ژ (5000) کەسان بو (34000) کەسان ل هەیفە تەباخی 1963 ی زیدەبووی، و کارین زیرەفانین نەتەویمی د بەیانا (جقاتا نیشتمانی سەرکردایەتیا شوڤەشی) هاتبوونە دیارکرن د رۆژا کو دەتاییدا، کو دی بەرامبەر هەولدانین کۆمونیستان ئەوین هەفالین عەبدولکەریم قاسمی راوەستن⁽⁶⁾.

ب فی رەنگی بەعسیان و نەتەووخوازین عەرەب دەست ب گرتن و کوشتنا ئەندام و لایەنگرین حزب کۆمونیستا عێراقی کرن، و د ماوی دوو رۆژاندا گەلەک کوشتن هەتا سکریتیڤی لژنا مەرکەزی سەلام عادل و ل گەل (8) کەسان ژ ئەندامین مەکتەبا سیاسی فی حزبی دبن ئەشکەنجەدانیدا دەیتە کوشتن⁽⁷⁾. ب سەدان کەس هاتنە گرتن و ئەفین مایین رەفین و خۆ گەهانندنە کوردستانی⁽⁸⁾، ئەف رەفتارا بەعسییان نە ب تنی ل دژی کۆمونیستان بوو، بەلکو پتیریا هیزین سیاسی و نیشتمانی بخۆفە دگرت، و هەر د رۆژا ئیکی یا کو دەتاییدا و پشتی بەیانا ژمارە (13) هاتییە دمریخستن ژلای حکوومەتیفە بو ژناڤبرنا دوژمنین کۆدەتایی⁽⁹⁾، زیرەفانین نەتەویمی رابوو ب گرتنا سەدان کادر و ئەندامین پارتین عێراقی ب بەهانیا پشتەفانی و لایەنگیری و ئەندامەتی د حزب کۆمونیستا عێراقیدا⁽¹⁰⁾.

کورد ل دەستپیککی کەیفخۆش بوون ب فی کۆدەتایی، و هزر دکرن دی بارودوخین وان بەرەف باشیئە جیتن⁽¹¹⁾، بەلی بەیانا (جقاتا نیشتمانی

سەرکردایه‌تیا شوڤه‌شێ) چ گرتنی و چ ناماژه ب چاره‌سەر کرنا کیشه‌یا کوردی ل سەر بنه‌مایێ مافی ئوتونومی نه‌دابوو⁽¹²⁾. سهرمرای قی چه‌ندی ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی صالح یووسفی و سهرتیپ خانه‌نشین فوئاد عارف رابوون ب هنارتنا بروسکه‌یه‌کا پیروزباهیێ ب ناھی پارتی بو (جضاتا نشتیمانیا سهرکردایه‌تیا شوڤه‌شێ)، و تیدا هاتبوو: "...شوڤه‌شا هه‌وه یا گونجابه ل گهل شوڤه‌شا گه‌لی کورد ل دژی زۆرداریا قاسمی، و کورد داغبارن ب بزاقین ژناقبرنا قاسمی، و ئەو بین ل هیضیا پینگاقین راستگۆونه ژ قی بزاقی بو چاره‌سەر کرنا کیشه‌یا کوردی ل سهر بنه‌مایێ مافی ئوتونومی..."⁽¹³⁾.

به‌لی سهرکرده‌یی کۆده‌تایی به‌رسقا بروسکی نه‌دان⁽¹⁴⁾، له‌ورا مه‌لا مسته‌فا بارزانی و لژنا مه‌رکه‌زی رهنه‌ ل هنارتیی بروسکا پیروزباهیێ گرتن، کو له‌ز د هنارتنیدا کرین بیکو هه‌لویستی رژیمای نوی ژ کیشه‌یا کوردی بزنان، لی صالح یووسفی گووت پالده‌ری هنارتنا بروسکه‌ی ب شیوه‌یه‌کی ب له‌ز، ژ به‌ر ئەگه‌ری ترسا وان ژ پاشه‌رۆژا کوردان ل به‌غدا و ده‌قه‌رین دیتر بوو، له‌ورا ئەوان دیت پیدقییه وان ژ به‌عسیان بپاریزن، و هه‌لویستی وه‌سا دخوازت و نه‌دشیان خو گه‌رو بکه‌ن و ل هیضیا په‌یوه‌ندیکنی ب بارزانی و لژنا مه‌رکه‌زییا پارتیه‌ بمینن، هه‌ردیسان یووسفی گووت: ئەگه‌ر ئەو بروسکه مه نه هنارتبايه، دا هه‌ژماره‌کا مه‌زن ژ کوردان توشی ناسته‌نگان بن ل سهر ده‌ستی حزبا به‌عس و هه‌قه‌ییمانین وان، و دا هه‌ژماره‌کا مه‌زن کوژن⁽¹⁵⁾.

ژ لایه‌کی دیتره سهرکردایه‌تیا شوڤه‌شا کوردی ل دۆر روه‌ستاندا شه‌ری، پیگیری ب وی سوزی کر ئەوا دای کۆده‌تاجییا له‌ورا ل 8 شوباتا 1963 ی بریار دان ته‌قه به‌یته روه‌ستاندن، داکو ده‌رفه‌تی بده‌نه حکوومه‌تا نوی ژبو بجه‌هینانا به‌لینین خو ل دۆر دانا مافی ئوتونومی بو کوردان⁽¹⁶⁾.

سه‌بارت هه‌لویستی خه‌لکی ده‌قه‌را زاخو ژ قی کۆده‌تایی، ده‌می کۆده‌تا هاتییه ئەنجامدان ب شیوه‌یه‌کی گشتی ل ده‌ق خه‌لکی زاخو کاره‌کی ناسایی بوو و هزر ده‌اته‌کرن کو کۆده‌تایه‌ک دی دروست بیت، هه‌روه‌سا کاودان د وی ده‌میدا

گەلەك نەخۆش بوون، و هەژمارەكا زۆرا خەلكى د زینداناندا بوون، لەورا ل دەستپێكى هەست ب قى كۆدەتايى نەدەهاتەكرن.⁽¹⁷⁾

سەركردى هیزا زاخۆ عیسا سوار ب لەزل گەل هەمی ماقویل و رپە سپین دەقەرئ و سەركردهیین لەشكەرى و لژنا ناوچا زاخۆ كومبوو، و د قى كۆمبوونیدا ل سەر بارودۆخى كۆدەتايى ئاخفت و گووت: عەبدولكەریم قاسم نەما و ئەم یى ل هیشیا بریاران كا ئەم چ بكەن، ئەرى دى هیرشى كەن زاخۆ یان نە؟، ئەم خو ئامادە بكەن یان نە؟ لى پشتى صالح یووسفى و فوئاد عارفى بروسكە هەنارتین و سەركرديهتیا پارتى بریاردا تەقە بەیتە راوەستاندن هیزا زاخۆ پیگری ب قى بریارى كرن.⁽¹⁸⁾

ژ لایەكى دیترفه، گەلەك ژخەلكى زاخۆ ئەوین ئەندام و پشتەقانیین حزباً كۆمونیست و پارتى ل زاخۆ هاتنە زیندان كرن، ژوانا: سەعید قەصاب، مونیب مەحموود ل وی دەمی بەرپرسی سەندیکا مامۆستا بوو ل تەلەغەرى⁽¹⁹⁾، مەحمەد عەزوو، مەحموود عەزوو، عیسا حاجى، سالم نەجم قەصاب، خواستى فەرمان رەشید، خەیری رەمەزان نەجار، مستەفا عەبدووللا، عەبدوولرەحمان نەجار، مەحسن نەجم، صالح زویو، مەلكون خەیات (مەلكون سەرگیس بەغدەسار) ئەرمەن بوو، ئەنس جۆنەید، مەحمەد جۆنەید، عوبەید جۆنەید، ئیحسان جۆنەید، رەشو هوکا، یوونس رەشید و گەلەكین دیتەر⁽²⁰⁾.

ئیک ژ زیندانیین حزباً كۆمونیست تەها مەحمەد تەها جەقسى، دبیژیت، دەمی ئەزد زیندانا مووسلدا، ژماریهكا زۆر ژ خەلكى زاخۆ ژ كۆمونیستا و پارتیان ل وی دەمی د وی زیندانییدا بوون یا ئەز تیدا، ژوان: یاسین حەجى عەبدولقادر، مەحسن نەجم قەصاب، سەید ئەحمەد عەبدووللا، عریف حاجى، مەحمەد جۆنەید، عیسا قەصاب، تەها مەلا حسین، حەجى یونس محیهددین، مەلا ئەحمەد شرنەخى، دەرویش رەشید، حەمید نەجار جزیری، ئەنومر ئیسكەندەر، صەلاح عەبدوولرەحمان نەجار، سەعید صالح، مەلا عوبەید جۆنەید، خەلیل جۆنەید، ئەنس جۆنەید و ئیحسان جۆنەید. هەرەسا هەژمارەكا كەسانین سیاسیین زاخۆ پشتى قى

كۆدەتايى ژ ترسىن گرتنى بەرهف مووسل و بەغدا درهفین⁽²¹⁾، داكو خو ژ بەرچاقین دەزگەهین ئەمنى قەشیرن و خو ل باژیرین مەزن بەرزە بکەن ژ وان، ئیحسان مهاجر ئەوى زاخو بجەهیلایى⁽²²⁾.

پشتى بەيانا ژمارە (13) ژلايى حکوومەتا كۆدەتايى قە بو ژ ناڤرنا كۆمونیستان هاتییە دەریخستن، هەژمارەکا زورا كۆمونیستان نەچاربوون بچنە ل گەل شوپەشا كوردی، سەرۆكى پارتی مەلا مستەفا بارزانى ل 11 شوباتا 1963 ى، ل سەر قى چەندى بروسكەك ئاراستەى لژنا مەرکەزىیا پارتى كر تیدا دیاركر دڤیت ریز ل كۆمونیستان بەیتە گرتن، و دەرفەتى بدەنە وان بو قەكرنا بنگەهین خو، و ئازادن بەینە كوردستانى⁽²³⁾.

هەر وه كو هاتیه دیاركرن هەژمارەکا كۆمونیستان ل زاخو هاتنە زیندانكرن، بەلى هەژمارەکا دیتەر ژ وان ب هاریكاریا پیشمەرگەى خو رزگاركرن، و خو گەهاننە دەقەرین ل ژیر دەستەهلاتا شوپەشى⁽²⁴⁾، بو نموونە كۆمەكا كۆمونیستان كو ژ نیزیكى دەه كەسان پیکدەها ت بەرهف گوندین دەوروبەرین زاخو قە چوون، و هاتنە پیشوازیكرن ژلايى كادرین پارتیشه، و ئەف كۆمەله ژقان كەسان پیکدەها ت: حسنى حەجى رهشید، صالح حەجى رهشید، رەمزی جەهوەر چایجی، ئەحمەد جزیرى، یوونس جەمیل، جەمیل یوونس حەلاق، عەبدو نەجار، سالم نەجم قەصاب، حسین بیتان و مەجید نەجار جزیرى. و ئەف كەسانە وهك میهشان هاتنە دابەشكرن ل سەر خیزانین گوندی (هەفشن)⁽²⁵⁾، و عیسا سوار سەرکردی هیزا زاخو سەردانا قى كۆمى كر ل قى دەقەرى و بخیرها تان وان كر⁽²⁶⁾.

پاشان سەرکردەیی پیشمەرگەى سلیمان حاجى بەدرى پەيوەندى ب قى كۆما كۆمونیستان كر و خانیهك ل گوندى (لیقو) بو وان ئامادەكر، كو ئەف گوندە یى مەسیحیان بوو و زۆربەیا وان كۆمونیست بوون. و پشتى خانى بو وان هاتییە دروستكرن لافیتەیهك ب قى خانیشه هەلاویستن ل سەر نقیسی بوو: (الحزب الشیوعى العراقى - منظمة لیقو) (حزبا كۆمونیستا عیراقى - ریکخراوا لیقو). ب

قى چەندى ئىكەم بنگەھى (پشته قانان - الانصار) هاتەدانان، و پاشان گەلەك
كۆمۇنىستىن دى زى گەھشتىن، بەلى ئارشا سەرەكيا قى رېكخراوى ئەو بوو
پەيوەندى ل گەل رېكخستىن مووسل يىن كۆمۇنىستان نەبوو⁽²⁷⁾. ژلايەكى
دېترقە ھندەك ژ كۆمۇنىستان هاتنە د ناق رېزىن پارتى ديموكراتى كوردستان دا،
بۇ نموونە شەفيق محەمەد سەعدوللا⁽²⁸⁾.

بەلى ب شيوەيەكى گشتى خەلكى زاخو نە يىن كەيفخوش بوون ب قى
كۆدەتايى و نە ل گەل قى كۆدەتايى بوون؛ چونكى پشتى قاسمى گەلەك
خەلك هاتنە گرتن و ئيشاندن و رەفتارەكا نەباش ل گەل خەلكى دھاتە
كرن⁽²⁹⁾.

زنجيرەيەكا دان و ستاندنان د ناقبەرا سەركرديەتيا شۆرەشا كوردى و
سەركرديەيىن كۆدەتايىدا هاتنە ئەنجامدان، پشتى حكومەتا نوى ل 16 شوباتى
1963 ى راگەھاندى دى كيشەيا كوردى ب شيوەيەكى ئاشتيا نەھىتە
چارەسەركرن⁽³⁰⁾، و ل 18 شوباتى شاندى كوردى بو دانوستاندنان ب سەرۆكاتيا
جەلال تەلەبانى⁽³¹⁾، و ب ئەندامەتيا ھەر ئىك ژ صالح يووسفى و لوقمان مەلا
مستەفا بارزانى بو دانوستاندنن فەرمى گەھشتە بەغدا⁽³²⁾.

ئەق شاندى ل گەل بەرپرسىن مەزنىن حزبى و حكومەتتى ل بەغدا
كۆمبوون، و سەرەدانا سەرۆك كۆمارى عەبدولسەلام محەمەد عارفى و سەرۆك
وەزيران ئەحمەد حەسەن بەكرى كرن، و گەنگەشا وان ل سەر كيشەيا كوردى
بوو، و ل قيرى عەبدولسەلام محەمەد عارف ل سەر گەلى كورد و كوردستانى
بەنەرمى دئاخفت، و شاندا كوردى ب قى چەندى ئارام بوون⁽³³⁾. د قان ديداراندا
نوینەرى شۆرەشا كوردى جەلال تەلەبانى پيشنيار كر بو چارەسەركرنا كيشەيا
كوردى مافى ئوتونۆمى بەيتەدان، بەلى بەرپرسى ئىكى يى پارتا بەعس عەلى صالح
ئەلسەعدى نە ل گەل چارەسەريا كيشەيا كوردى بوو ل سەر بنەماى ئوتونۆمى، و
ب دريژيا دانوستاندنان ھەردوو لايەن نەگەھشتە چ ئەنجامان⁽³⁴⁾.

حکومهتا عێراقی نه یا رژد بوو بو چارهسه رکنا کیشهیا کوردی، لهوړا ل دۆر بههانهیان دگهړیا بو گیروکنا چارهسه رکنا کیشهیی، و هندهک بهرپرسین حکوومی دگووتن پارتی و بارزانی نوینهراتیا مللهتی کورد ناکهن⁽³⁵⁾، لهوړا سه رکرا دیهتیا پارتی بریاردا بو نهجامدانا کونگرهیه کی نهتهوهیی ل باژییری کۆیه ژ بو ههلبزرتنا شاندا کوردییا دانوستاندننن دوماهیکی، ئەف کونگرهیه هاتبوو گریدان ل 18 ئاداری و بهردهوام بوو تا 22 ئاداری 1963⁽³⁶⁾، و پتر ژ (500) کهسان ژ هه می لایه نین کوردستانی د فی کونگرهیدا ئاماده بوون⁽³⁷⁾. دمبراره ی پشکداریا خه لکی دهقهرا زاخو د فی کونگرهیدا ئەفان کهسان پشکداری کر بوون: سلیمان حاجی بهدري⁽³⁸⁾، عهبدوکره حمان سه عید ئاغا⁽³⁹⁾ و محهمه د تا هر حه جی صادق برو⁽⁴⁰⁾.

د فی کونگره ییدا شاندى کوردی بو دانوستاندنان هاته دهستنیشانکرن ب سه روکاتیا جهلال ته لهبانی، و نه نامهتیا هه ر ئیک ژ صالح یوسفی، مه سعوود محهمه د، حسین خانقا، حه بیب محهمه د کهریم، شاخهوان نامق، صه مه د محهمه د، عه گید صه دیق ئامیدی، بابه کر ره سول و مسته فا عه زیز و هنده کین دیتر⁽⁴¹⁾.

شاندى کوردی ل 30 ئادار 1963 ی گه هشته به غدا⁽⁴²⁾، و پشتی گه هشتنا وی ب چه ند رۆزان ل 4 نیسانى 1963 حکوومه تی بریاردا ل سه ر یاسایا (جقاتا نیشتمانیا سه رکرا دیهتیا شو ره شی) ژماره (25) سالا 1963 ی⁽⁴³⁾، ئەف یاسایه ل جه ی ده ستووری بوو هه ر چه نده هاتبوو نافکرن ب یاسا⁽⁴⁴⁾، ئەفی یاسای هیچ ئاماژیهک ب ملله تی کورد و مافین ویین نه ته وهیی د عیراقیدا نه کربوو⁽⁴⁵⁾.

شاندى کوردی ل 24 نیسانى پرۆژی خو یی مافی ئوتونومی پيشکیشی دهسته لادارین عیراقی کر⁽⁴⁶⁾، به لی حکوومه تا عیراقی رازینه بوو ل سه ر، و دیارکر ئەف پرۆژه پینگافه که به ره ف ژیکشه بوونی، و داخواز ژ شاندى کوردی کر رازیبین ل سه ر (نه مه رکه زیا کارگیری)⁽⁴⁷⁾. سه ره رای فان دانوستاندنان لی حکوومه تا عیراقی نه یا رژد بوو ل سه ر دانپیدانی ب مافین گه لی کورد ل عیراقی، لهوړا دانوستاندن نه گه هشته چ نه جامان⁽⁴⁸⁾.

كاودان ل كوردستانى تىكچوون، و ل 9 حوزيرانى 1963 دهسته لادارين عيراقى ئەندامين شاندى كوردىيا دانوستاندى دەسته سەرکرن، ئەوزى صالح يووسفى، شاخهوان نامق، عەبدو لىحسین ئەلفەيلى، صەمەد محەمەد، بابە کر رهسول پيشدهرى، عەگيد صەديق، شىخ حسين خانقا، مەسعوود محەمەد و مستەفا عەزیز و گەلەك ئەشکەنجەدان⁽⁴⁹⁾.

رژيما نوى ب تنى دقيا سەرکردايەتيا كوردى مژويل بکەت، داکو خو نامادە بکەت بو شەرى دژى وان، لەورا رابوو ب نامادە کرنا دوو هيزا ئىک ژ هوزين عەرب پیکدهات ب ناڤى هيزا (سوارين خالد كورى وه لیدی/ فرسان خالد بن ولید) ژ بەر سەرکردى عەرب خالد كورى وه لیدی. و هيزا دوويى ژ هوزين كوردى پیکدهات ئەوين لایەنگرين حکومەتى هاته بناقکرن ب ناڤى (سوارين سەلاحەددین/ فرسان صلاح الدين) ژ بەر سەرکردى كورد سەلاحەددین ئەيوى⁽⁵⁰⁾.
زۆرينەيا سەرۆک هوزين كوردان پشکدارى د قى هيزيدا کرن، ژ زاخو ناغايين هوزين سليشانەى و سندیيا پشکدارى تيدا کرن، سەرۆک هوزين دەڤەرى چوونا خو ل ناڤ ريزين (سوارين سەلاحەددین ئەيوى) دا د زفرين بو ناكوکيین هوزايەتى، هەروەسا ژ ئەگەرى وى دژايەتيا پارتى و حزبا کۆمونیست دژى ناغايان دکرى بو کيمکرنا دەسته لاتداریا وان⁽⁵¹⁾، هەروەسا ب دەستشەهینانا پارەكى باش؛ چونكى پشته قانیه کا ماددى يا باش بو وان دهاته کرن⁽⁵²⁾. ب قى چەندى حکومەتى خو نامادەکر بو دووباره دەستپیکرنا شەرى ل كوردستانى.

دوو: دەستپیکرنا شەرى ل حوزيرانا 1963 ى و کارتیکرنا وى ل

سەرزاخو:

پشتى دانوستاندن د ناڤهرا حکومەتا عيراقى و سەرکردايەتيا شوڤرەشا كوردیدا سەرنه کەفتين، حکومەتى ل 10 حوزيرانا 1963 ى بریاردا هيرشى بکەت

ل سەر گه‌لی کورد، و د قی واریدا ریکه‌فتن ل گه‌ل تورکیا و ئیرانی و سووریا کر بو پشته‌فانیا وی د شه‌ری دژی کورداندا⁽⁵³⁾.

سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شا کوردی دزانی ئەه‌ف دانوستاندنه دی دبی ئەنجام بن، و حکومه‌ت دی دووباره هیرشی که‌ته سه‌ر کوردستانی، له‌ورا ل ده‌می ر‌اوه‌ستانا شه‌ری، ریزین خو ریکه‌ستبوون و خو ئاماده‌کربوو داکو به‌رگری ژ ده‌قه‌رین کوردستانی ژ خانه‌قین هه‌تا زاخو بکه‌ت، و چه‌په‌رین خو ل سه‌ر (11) ده‌قه‌ران دابه‌شکربوون و ل هه‌ر ده‌قه‌ره‌کی سه‌رکرده‌ک بو هاتبوو دانان. سه‌رکردایه‌تیا ده‌قه‌را سوران ل ژیر سه‌ره‌رشتیا مه‌که‌تبا سیاسی بوو، و ده‌قه‌را به‌هدینان ل ژیر سه‌رکردایه‌تیا ئەسه‌عد خوشه‌وی بوو، و ده‌قه‌رین ئاکری و شیخان ل ژیر فه‌رمانده‌یا هه‌سو میرخان دوله‌ری بوو، و ده‌قه‌را ده‌وکی ل ژیر فه‌رمانده‌یا عه‌لی خه‌لیل بوو، و ده‌قه‌را ئامیدی ب سه‌ر له‌شکه‌ری ئەسه‌عد خوشه‌وی بوو، و ده‌قه‌را زاخو ل ژیر فه‌رمانده‌یا عیسا سوار بوو⁽⁵⁴⁾.

حکومه‌تا عیراقی ده‌ست ب ئاماده‌کاریان کربوو ژ بو هیرشکرنی ل سه‌ر کوردستانی، ل دویف پلانه‌کی ب پشکدارییا تورکیا و ئیران و سووریا، و ئەه‌ف پلانه (کریارا دیجله) هاتبوو بناقکرن⁽⁵⁵⁾، سه‌ربازین عیراقی ده‌ست ب کریارین له‌شکه‌ری ل سه‌ر سی چه‌په‌ران کربوون، ل ده‌قه‌رین چیاپی و ژ ریکا که‌رکوک هه‌تا ر‌ه‌واندۆز، و باکووری مووسل ژلایئ سنوری تورکیا، و د قی کریارا شه‌ریدا یه‌که‌یین میکانیکی و پیاده و یه‌که‌یین پولیسین گه‌روک و زیره‌فانین نه‌ته‌وه‌ی پشکداری کرن⁽⁵⁶⁾، زنده‌باری چه‌ته‌یین کورد و عه‌ره‌ب⁽⁵⁷⁾. ب قی چه‌ندی شه‌ر ل هه‌می کوردستانی ده‌ستپیکر و سه‌رکردایه‌تیا شو‌ره‌شی نه‌چاربوو ده‌ست ب به‌ره‌فانی بکه‌ت⁽⁵⁸⁾.

پشتی حکومه‌تا عیراقی ل ده‌قه‌را زاخو ده‌ست ب شه‌ری کری، ر‌ابوو ب گرتنا نیژیکی (100) که‌سان ژ ئەندام و پشته‌فانین پارتی، و بو مووسل هاتنه فه‌گوه‌استن داکو ب تاوانا هاریکاریا وان ل گه‌ل شو‌ره‌شگیرین کورد به‌ینه دادگه‌هکرن⁽⁵⁹⁾، هه‌روه‌سا حکومه‌تا عیراقی ر‌ابوو ب گرتنا وان که‌سین پشته‌فانیا

وی نه دكرن ل زاخو، بو نموونه دهمی دهمگههین نهمنی گووتینه زانایی ئایینی مهلا ئیسماعیل ل سهر خوتبا پوژا ئهینی بیژه ئهوی ب شوژهشی رابووین "گاورن"، ئی مهلا ئیسماعیل رهتکر قی فهرمائی بجهینیت، و گووت ئه نهشیت بیژته وان "گاور" ئیکسه مهلا ئیسماعیل هاته گرتن و نهشکه نهجهدان⁽⁶⁰⁾.

ههروهسا حکوومهتا عیراقی ل دهقهره زاخو سیاسهتا (سووتنا ئهردی) پهیرهوکر، ل دور قی جهندی ریشه بهریا بزاقین سهریازی بهیانهک ب ناخی کریارا پاقرکرنا باکووری ل پوژا 8 تیرمهها 1963 ی دهرکریوو، تیدا هاتبوو: هیژین مه ب زاقهکی رابووینه ژ بو پاقرکرنا چیایی بیخیری ل دهقهره زاخو ژ شینوارین یاخیبوویا، و شیاینه فان جهان ژناق بیهن، و ههژمارهک ژ پیشمه رگهیان یین هاتینه کوشتن و بریندارکرن، و ژ هیژین وان ژی جیداری ئیکی محهمه یاسین محهمه ده همین هاتیه کوشتن⁽⁶¹⁾. د فان کریاراندا هیژین حکوومهتی ب هاریکاریا چهتهیان رابوون ب خراپکرن و سووتنا (30) گوندان ل دهقهره سلیشانهیا، ژ وان گوندان: کیلکی، ئاقزریکی، کوئی، باغلو یجهی، باومردی و باستکی... هتد، و رابوون ب سووتنا بهره مهین وان یین چاندنی و مائین خه لکی تالانکرن⁽⁶²⁾، ههروهسا گوندین بهرزیری، کهرنی و دورنهخی هه می سووتن، و ژ زاخو ب توپان هیرش دهاته کرن ل سهر فان گوندان⁽⁶³⁾.

پشتی حکوومهتی سیاسهتهکا دژوار و توند دژی خه لکی دهقهری پهیرهوگری، و گه لهک ژ گوندان سووتین و خراپکرین، پوژنامه یین حکوومهتی رابوون ب به لاقکرنا هندهک بروسکه یین پشته قانیی بو حکوومهتی، کو خه لکی گوندین (سه ره که هنی، که شکانی و خراب دیمی) فریکرینه، و تیدا پشته قانییا سیاسهتا حکوومهتی دکهن، و ب توندی دژی شوژهشا کوردی د راوهستن⁽⁶⁴⁾. ل د راستیدا حکوومهتی خه لکی فان گوندان نه چارکریوو فان بروسکه یان قریکهن، و دهمگههین حکوومهتی گهف ل خه لکی فان گوندان دکرن ئه گهر قی کاری نه نجام نه دن، دی گوندین وان ژی هینه سووتن و دی هینه دهر به دهر کرن⁽⁶⁵⁾.

هه‌ژێ گوتنێیه ل قیڕی کو حکومهتی دویشچوونه‌کا هویر ل دویش وان هه‌می که‌سین په‌یوه‌ندی ب شو‌ره‌شی فه‌ کرین، و مال و مولکین وان ده‌سته‌سه‌ر دکر، بو نموونه ل 22 ته‌باخا 1963 حکومهتی بریاردا هه‌می گه‌نمی هاو‌لاتی محهمه‌د عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا سلێقانه‌ی (سه‌ید عه‌بوش) ده‌سته‌سه‌ر بکه‌ت، کو ب نه‌ینیشه گه‌هاندبوو باژی‌ری مووسل⁽⁶⁶⁾، و به‌ایی وی گه‌نمی دبویه (334/950) دینار⁽⁶⁷⁾، هه‌روه‌سا حکومهت رابوو ب ده‌سته‌سه‌ر کرنا گیانه‌مو‌رین هاو‌لاتی حه‌مید عوبه‌ید سلێقانه‌ی⁽⁶⁸⁾؛ چونکی بریکاری محهمه‌د عه‌بوشی بوو، و ژمارا وان گیانه‌مو‌ران (دوازه‌ بز، هه‌شت په‌زی سپی، سی چیل و هی‌سته‌رک) ⁽⁶⁹⁾. ئانکو کریارین حکومهتی نه‌ ب تنی ل دژی پێشمه‌رگه‌ی بوون به‌لکو ل دژی وان ژێ بوون یین هاریکارییا شو‌ره‌شی دکرین.

شه‌ری چیا‌یی مه‌تینی:

هی‌زین حکومهتی به‌رده‌وامی دان ب بزاقین خو‌ یین له‌شکه‌ری ل دژی شو‌ره‌شا کوردی، و ل 20 ته‌باخا 1963 ی ب ئارمانجا کونترولکرنا ده‌قه‌را به‌هدینان، به‌ره‌ق چیا‌یی مه‌تینی ده‌ست ب پێشقه‌چوونی کرن و ژ چوار ئالیانسه پێشمه‌وی کرن، ئالی ئیکی ژ بامه‌رنی بو‌ ئالی رۆژناقی چیا‌یی مه‌تینی ئانکو رۆژناقا به‌رواری بال‌ا، و سه‌نگه‌ری دووی ژ بامه‌رنی بو‌ سه‌ری بامه‌رنی بو‌ ئالی گوندی ده‌رگه‌لی، و ژ وی‌ری بو‌ گوندی ئەدنی، کو نیزیکی سنووری تورکیایه و بنگه‌هی ئەسه‌هد خو‌شه‌وی ل وی‌ری بوو، و سه‌نگه‌ری سی‌یی ژ سه‌رسینگی بو‌ ئەره‌دنی ب ره‌خی گوندی شیلازا ل به‌رواری بال‌ا، ره‌خی (کانی ماسی)، و سه‌نگه‌ری چواری ژ نامیدی بو‌ سه‌ری نامیدی به‌ره‌ق ئالی کانی ماسی⁽⁷⁰⁾.

هه‌ر وه‌کو هاتیه دیارکرن ل 20 ته‌باخی ل هه‌ر چوار سه‌نگه‌ران هی‌زین حکومهتی ده‌ست ب هی‌رشی کرن، ل سه‌نگه‌ری ئیکی گه‌هسته‌نه گوندی ده‌ی و بانکا و ئەرز، لی ب ئەگه‌را به‌رگریکرنا شو‌ره‌شگیران نه‌شیان بگه‌هنه چیا‌یی

مهتینی. سهنگه‌ری دووی پستی دوو هفتیان ژ شه‌رکرنی هیژین حکوومه‌تی شیان بگه‌هنه گوندی دهرگه‌لی. ل سهنگه‌ری سیی گه‌هشتنه گوندی شیلزا و ل سهنگه‌ری چواری گه‌هشتنه سه‌ری ئامیدی⁽⁷¹⁾. ئانکو شهر بو ماوی (45) رۆژان به‌رده‌وام بوو و حکوومه‌تی شیا کونترولی ل سه‌ر چیاپی مه‌تینی بکه‌ت⁽⁷²⁾.

سه‌باره‌ت رۆلی هیژا زاخو ژ فان پيشهاتان، خه‌لکی ده‌قه‌را زاخو رۆله‌ک گرنگ د فی شه‌ریدا هه‌بوو و ل دو‌ماهیکی بوونه ئه‌گه‌ری سه‌رکه‌فتنا پيشمه‌رگه‌ی. ژبه‌ری ده‌ستپیکرنا شه‌ری ئه‌سه‌عه‌د خۆشه‌وی رابوو ب هنارتنا مه‌لا هه‌مدی عه‌بدو له‌جید سه‌له‌فی بو ده‌قه‌را زاخو، داکو عیسا سوار ئاماده باشییه‌کی بو زاخو بکه‌ن ئه‌گه‌ر هاتوو حکوومه‌تی هی‌رش کره سه‌ر ده‌قه‌را زاخو. ده‌می مه‌لا هه‌مدی هاتی ده‌ق عیسا سواری، هیژا زاخو خو ئاماده کره‌بوو و (300) پيشمه‌رگه وه‌ک یه‌ده‌ک هاتبوونه ئاماده‌کرن، و هیژه‌ک دی د ناڤه‌را زاخو و باتیفا‌دا هاتبوو به‌لا‌فکر⁽⁷³⁾.

ل ده‌می شه‌ری مه‌تینی ده‌ستپیکری سه‌رکردی هیژا زاخو عیسا سوار ل ده‌ق عه‌بدو له‌رحمان دینوی ل گوندی هه‌قشنی بوو، ئه‌سه‌عه‌د خۆشه‌وی نه‌چاربوو گازیی بو عیسا سوار به‌نیریت، و خوشه‌وی پوست بو عیسا سواری هنارت و تیدا دیارکر بوو، شهر یی هاتی ئه‌نجامدان، و حکوومه‌تی کونترولی ل سه‌ر چیاپی مه‌تینی کره‌یه، و دقیت هیژا زاخو به‌زد هه‌وارا وان بجیت⁽⁷⁴⁾.

ئه‌سه‌عه‌د خۆشه‌وی و عیسا سوار داخواز ژ سه‌رکرده و پيشمه‌رگه‌یین ده‌قه‌را زاخو کرن ب زویترین دم بچه‌ به‌روکین شه‌ری؛ چونکی کاودانین پيشمه‌رگه‌ی ل ده‌قه‌را چیاپی مه‌تینی یین تیکچووین⁽⁷⁵⁾. پۆسته بو فان که‌سان هاتبوو هنارتن: عه‌لی هالو، هه‌مید شه‌ریض، محه‌مه‌د تاهر جه‌جی صادق برو⁽⁷⁶⁾، عسمه‌ت دینو و محه‌مه‌د خالد بوه‌لی و هنده‌کین دیتر⁽⁷⁷⁾.

هیژا پيشمه‌رگه‌ی ل زاخو به‌ره‌ق چیاپی مه‌تینیقه‌ چوون، و ل ده‌می گه‌هشتین محه‌مه‌د کورئ عیسا سوار هاته کوشتن، و بارودوخین پيشمه‌رگه‌ی تیکچووی بوون⁽⁷⁸⁾، ده‌می ئه‌ق هیژین پيشمه‌رگه‌ی گه‌هشتینه ده‌قه‌را به‌رواریان،

سەرکردی دێهرا بههیدیان ئەسعد خۆشەوی ل گوندی تیلەری ل رۆژناقا کانێ ماسی کۆمبوونەک ل گەل وان کر، ئەق کۆمبوونە ژبەر وی بارودۆخی بوو، و پلانەک هاتە دانان ژ بو پاشقەبرنا هیژین حکوومەتی داکو هیرشێ بکەنە ل سەر وان، و جارەکا دی دێهەری ژ هیژین حکوومەتی پاقر بکەن. ژ پێشنیارین د قی کۆمبوونیدا هاتینە کرن، ئەو بوو ژبەر لاوازییا پێشمەرگە ی پێشنیار هاتە کرن کو هیژین پێشمەرگە ی خۆ ژ چەپەری قەکیشن و هیرشێ ب دوماهیک بینن، و هیژین خۆ ل دێهەرا زاخۆ و نیروه و ریکان بەلاق بکەن، بەلی هەندەک پشکدارین کۆمبوونی ب دژواری دژی قی پێشنیاری راوەستان، و بارا پتر ل گەل هندی بوون چەپەری خۆ ریک بیخەنە، ل دوماهیکی بریارا بەرگریکری هاتەدان⁽⁷⁹⁾.

سەرکردی پێشمەرگە ی ل دێهەرا زاخۆ عەلی هالو بەرپرسیایەتی ل هیرشکری ل سەر جەین هیژین حکوومەتی کر، ژ زنجیرا چیاپین گابنیرک و رەبیین ل گوندی بیشل، ئەوا پاراستنا ریکا گەهاندا (امدادات) هاریکاریان دکەت بو بنگەهی فەوجی ل گوندی دەرگە لا مووسا بەگی⁽⁸⁰⁾.

سەرکردی پێشمەرگە ی ل دێهەرا زاخۆ عەلی هالوی، بریاردا هیزەکا خۆبەخش ل گەل خۆ ببەت داکو هیرشێ بکەنە هیژین حکوومی ل چیاپ مەتینی. پێشمەرگەیین د گەلدا هەمی کۆمکر و گۆتارەک بو وان خواند و گووت: دوژمن ناراوەستن ل سەر دویشچوون و کوشتن و رمزیلکرنا خیزان و زارۆکین مە، و یین رۆدن ل سەر پێشقەچوونی دا کونترولی ل سەر مە بکەن، و ئەقە شەرەفە بو مە و خیزانین مە ئەم ل سەر قی ئەردی (شەهید) بین، دەمی ئەم بەرگری ژ کەرەمەتا گەلی کورد دکەن. پاشان عەلی هالوی دیارکر کو پلانەک یا هاتیە دانان ژ بو هیرشکری و بریاردا ب تنی (20) پێشمەرگەیین خۆبەخش بو هیرشێ بەینە هەنارتن، و پێشمەرگەیین دیتەر ل دویش وان بچن. ئەو هیژین عەلی هالوی گۆتار بو وان خۆاندی نیژیکی (250) پێشمەرگەیان بوون، هەمییان نامادەبوونا خۆ دیارکر داکو هیرشێ بکەن، لی عەلی هالو گووت: مە ب تنی پیدقی ب بیست پێشمەرگەیان هەیه، ژ وان پێشمەرگەیان پشکداری د شەریدا کرین: عەلی هالو،

جانگیر سیفو جانگیر، نوعمان محمەد عەلی، تیجر تەیب صالح، عادل عەلی، صالح صوفی حامد، ئەحمەد محو جامی، عەبدوڵرەحمان محمەد، موسا ئەحمەد بشار، سەلمان خۆرشید، سەعید خەلیل محی، مستەفا فەتاح، ئیسماعیل هەجر، بشار ئەحمەد بشار، حینول حینول یوونس، ئەمین مستو حەمی، عومەر مەعرووف، حەجی دەشتماسەکی، عەموو هاجانی (عەموو مەتین) و یووسف موسا مستی⁽⁸¹⁾.

ئەرك ل سەر قی قولاً پێشمەرگە ب سەرکردایەتیا عەلی هالوی هاتنە دابەشكردن، و هێرش ل سەر چارەبەیین حكومەتی هاتە ئەنجامدان، و ئیك ل دوپش ئیك هاتنە شكەكردن، و لەشكەری حكومەتی خو قەكیشا ژ دەرگە لا موسا بەگی و رەقین، و پێشمەرگە هەتا گەلی هەسپا و بامەرنی ل دوپش وان چوون، ل قیری ئیكسەر عەلی هالو نامەیهکی ددەته جانگیری سیفوی و بو عیسا سواری هەنارت، و تیندا دیارکریبوو، کو هیزین وان د بەردەوامن ل سەر سەرکەفتنی، و ل قی هێرش پێشمەرگەیهك ب ناقی صالح صوفی حامد هاتە كوشتن⁽⁸²⁾، هەرۆسا د شەری چیایی مەتینیدا هەژمارەکا پێشمەرگەیهین دیترین هیژا زاخو هاتنە كوشتن، ژوان: محمەد عیسا سوار، محمەد رەشید جانگیر محمەد⁽⁸³⁾، و ژمارەیهکا دیتر برینداربوون ژوان محمەد خالد بوسەلی بوو⁽⁸⁴⁾. ب قی چەندی هیزین پێشمەرگە ی سەرکەفتنەکا مەزن ل سەر هیزین حكومەتی ل شەفا 5/4 چریا ئیكی 1963 ی تومارکرن، و جارەکا دی چیایی مەتین کەفتە دەستین پێشمەرگە ی، و هیزین حكومەتی ژئ هاتنە دەریخستن⁽⁸⁵⁾.

هاتنا لەشكەری سووری و کارتیکرنا وی ل سەر دەقەرا زاخو:

پشتی ریککەفتنا سی قولی د ناڤهرا (عیراقی و سووریا و مسری) ل 17 نیسانا 1963 ی هاتییه ئەنجامدان، ژ بو ئیگرتنا سیاسی د ناڤهرا هەرسی دەوله تاندا⁽⁸⁶⁾، و ڕاگەهاندنا (پهیماننا - میثاقا) ئیکەتیا سەریازی د ناڤهرا هیزین چەکدارین عیراقی و سووریدا ل 8 ئەیلولا 1963 ی، لەشكەری سووری بو جارا ئیکی

پشكدارى د شهريدا ل باكوورى عيراقى (كوردستانى) كر، و هيزين (اليرموك) بين سوورى ب سهركرديه تيا سهرهنگ (فهد الشاعر) هاتنه د ناف ئهردى دموهلتا عيراقيدا⁽⁸⁷⁾، و ئەف هيزه ژ ليوايهكى پيكداهات نيزيكى (4000) سهرباز بخوڤه دگرتن⁽⁸⁸⁾.

هيزين يهرموك هاتنه د عيراقيدا ب شيوى دهسته (كۆم)، هاتنا وان ل 25 ئەيلولى 1963 ئى دهستپيكر و ل 10 چريا ئيكي 1963 ئى ب دوماهيك هات⁽⁸⁹⁾. دهربارهى هاتن و دهربازبوونا هيزا لهشكهري سوورى چهند بووچوونهك ههنه، هندهك ولسا ددهنه دياركرن كو د خالا پيشابيري را دهرباز بوون بو ناف ئاخا باشوورى كوردستان، و ديرهبوونى پشتى پرين لهشكهري بين بهروخت دروست كرين⁽⁹⁰⁾. ئى بووچوونهكا دى ههيه كو ب ريكا مووسل را هاتنه بو زاخو و ديرهبوونى و ئاسيهي⁽⁹¹⁾. و بووچوونا سيى دبىزيت لهشكهري سوورى ژ ههر دوو ئاليانسه د پيشابيري و مووسل را هاتيه دهقهريدا، و بووچوونا دوماهيكى پتر نيزيكى راستييه؛ ژبهركو لهشكهري سوورى هيزا دموهلتهكا ههفسنور بوو ل گهل دموهلتا عيراقى، داکو ل دهمى قهگهاستنى بهينه پاراستن و چ زيانين مهزن نهگههني ئهگه توشى هيرشى بوون⁽⁹²⁾. و ئەف هيزه ل كهرتى زاخو نيزيك سنوورى سووريا و توركييا بنهجه بوون⁽⁹³⁾.

دمزگههين ئيمناهيا سوورى بين بهعسيان شهري لهشكهري سوورى - عيراقى ل كوردستانى بو چهوساندنا كهلى كورد ب شهري "بيروباوهر" دهژمارتن⁽⁹⁴⁾، و كورد ب برايىن جوھريان دهاتنه دهژمارتن، ئهوين ههولدهن (ئيسرايلا دوويى) ل باكوورى عيراقى دامهزرينن⁽⁹⁵⁾.

دهمى لهشكهري سوورى هاتيه ديرهبوونى خو كرنه دوو بهش، بهشهك چوووه دهقرا بهرزيبارى و بهشى دى چوووه گوندى كيلكى داکو بجيته ئاسيهي. و بهشى بهرزيبارى بهرهف زاخو چوو ب ئارمانجا پاقرنا دهقهرى ژ پيشمهركهه. ل قى دهمى قوللا عهلى عهلى سيفهددين ل دهقرا بهرزيبارى بوو ل قيى عيسا سوار ئاگههداريا وى كر، كو حكوممهتا عيراقى ريكا دايه لهشكهري سوورى و دى هيتته

دیزه‌بوونی، له‌ورا پیدقییه ئەو پێشمەرگه‌یه‌ین خۆ ئاماده بکهت و خۆ ژ له‌شکه‌ری سووری دوور بیخن، و بی‌نه ده‌قه‌را لیفی داکو ژ شه‌ری دووربکه‌شن، و ئەگه‌ر له‌شکه‌ری سووری هه‌ق‌رویشی وان بوو بلا به‌رامبه‌ر وان ب‌راوه‌ستن. ده‌می له‌شکه‌ری سووری پێشقه‌چوون کری، هه‌یزه‌کا چه‌ته‌یان ل زاخۆ ژێ پێشقه‌چوون کرن، لی پێشمەرگه‌ی شیان خۆ شه‌کیشن، هه‌ر چه‌نده دوو فروکه‌ یه‌ین سووری و دوو یه‌ین عه‌راقی گوندین به‌رزیه‌ری تووباران کرن و سووتن، لی پێشمه‌رگی قولا عه‌لی عه‌لی سیفه‌ددین شیان بی زیان خۆ ده‌رباز بکه‌ن و شیان بگه‌هنه گوندی بی‌تاسی⁽⁹⁶⁾.

به‌شی دووی ژ له‌شکه‌ری سووری ده‌می هاتین گوندی کیلکی به‌ره‌ف ئاسیه‌ی فه‌ چوون، ل وی ده‌می فه‌وجا حکومه‌تی ل ئاسیه‌ی بوو، پێشمه‌رگه‌یه‌ین بوزی میرانی و هاشم میروزی و نایف ئەحمه‌د مژدین په‌راقی، هه‌یزه‌ک مه‌زن ل قی ده‌قه‌ری هه‌بوون لی نه‌شیان شه‌ری بکه‌ن ژ به‌ر نه وه‌که‌ه‌قییا هه‌زی، و له‌شکه‌ری سووری هاتنه گوندی حه‌سه‌ن ئا‌قا پاشی به‌ره‌ف ئاسیه‌ی فه‌ چوون، و ئەو گوندین که‌فتینه د ریکا واندا هه‌می هاتنه تالانکرن و سووتن، و بنگه‌هی خۆ دانانه ل ئاسیه‌ی⁽⁹⁷⁾.

ده‌ستی‌وه‌ردانا له‌شکه‌ری سووری د کاروبارین ناخخۆ یه‌ین عه‌راقیدا، بوویه جه‌ی نه‌رازیبوونا نیقه‌ه‌وله‌تی و ب تابه‌ت ئه‌که‌تیا سو‌قی‌تی⁽⁹⁸⁾، له‌ورا هه‌ردوو حکومه‌تین عه‌راقی و سووری په‌تکرن هه‌یزه‌کا سووری هاتبه‌ته نا‌خا عه‌راقیدا⁽⁹⁹⁾. به‌لی ل 22 چریا ئه‌کی 1963 ی سه‌روک کۆمار عه‌بدو‌لسه‌لام محه‌مه‌د عارف، د راگه‌هاندنه‌کا فه‌رمی ده‌ریخست بوو سه‌باره‌ت سه‌ردانا وی بو هه‌یزین سووری ل ده‌قه‌را زاخۆ، و ئەفه ئه‌که‌م دانپه‌یدانا فه‌رمی بوو ب هه‌بوونا له‌شکه‌ری سووری ل عه‌راقی، د قی سه‌ردانیدا سه‌روک وه‌زیران تاهه‌یه‌حیا ل گه‌ل بوو، و ل ده‌می سه‌روک کۆماری سه‌ردانا سه‌ریازگه‌ها ئاسیه‌ی کری، هه‌ر ئه‌یک ژ سه‌ره‌نگی سووری فه‌هد ئە‌لشاعه‌ر و سه‌ردار فه‌یسه‌ل سه‌رحان ئە‌لعه‌رسی فه‌رماندی لیوا هه‌شت یا سوپای عه‌راقی، پێشوازی ل سه‌روک کۆماری و شاندی ل گه‌لدا کرن⁽¹⁰⁰⁾. و ل 28 چریا ئه‌کی 1963 ی سه‌رکردی هه‌یزا سووری ل کوردستانا عه‌راقی سه‌ره‌نگ

فههده ئه لئاعارى داخوئانیهك ل باژیری مووسل دا، تیدا هاتبوو هیژین وی هاریکاریا هیژین عیراقی دكهت، بو باقژكرنا دهقهريڤن خابووور و چيایی خامتیری ژ یاخیبوویڤن كورد⁽¹⁰¹⁾.

دهمی لهشكهری سووری هاتیه دهقهرا زاخو و بنگههی خو ل ئاسیهی داناتی ب چهند كارین توند و دژوار رابووون، و دهمی پیژانین بو هیژا سووری هاتی، كو هیژهكا پیشمهركهگی یا ل گوندی بالقوسییه، چهند ترومبیلین لهشكهری سووری قهستا بالقوسی كرن، و د ناڤ كافلین گوندیدا شهر هاته كرن د ناڤهرا ههردوو لایاندا، د ئه نجامدا ئه فسه رهك و (نائب عهريفهك) ل گه ل 6 - 7 سهريازین سووری هاتنه كوشتن، و لهشكهری سووری نه چاریوو پاشقه بزقریت، پاشان هیژهكا مهزنتر پیکهینان كو ژ (16) تانكان، كو ههشتان شهر دكرن و ههشتین دیتر ل دویضرا دهاتن، ل گه ل شهش فروكهییڤن ئاسمانی و ههژمارهكا زور ژ چهتهیان، و شیان گوندین بالقوسی و قهرقیری داگیر بکهن و بسوژن⁽¹⁰²⁾.

پاشان لهشكهری سووری ل دویف نهخشهیهکی دارشتی ژلایی لهشكهری عیراقی فه، بو ژ ناڤبرنا شوپهشا كوردی و دوورپیچكرنا پیشمهركهگی ل دهقهرا زاخو، هیژش ژ چوار تهوهران كرنه سه دهقهری و ژ سهنتهری ئاسیهی دهستپیکرن:

تهومری ئیگی:

ئاسیهی، گرشین، باوهردی، سیڤدین جنی، ههفشیی رهش، چه م زراقی، بهغلوئیهی، سووریا، مشارا، باجدی، پیشابیری، دیره بوونی.

تهومری دوویی:

ئاسیهی بو بهریناری چيایی سپی ژ لایی دهشتی فه، قادیا، كوئی، خهريه نووری، پهراقی، گرکهلی، میرگه سوورا، کروینی، دیره بوونی.

تهومری سییی:

سه ر چیا و چیا دهستپیدکەت ژ کەلفرینی هەتا دگەهیتە دیرەبوونی.

تهومری چواری:

صەلکا، خراب داری، خیلەخی، شیناقا، هیتیان.

و ل دویش فی نهخشەى ئەفی لەشکەری ل گوندی بەغلوایجی شەرەک ل گەل پێشمەرگەى کرن، هیزین پێشمەرگەى ب سەرکردایەتیا نایف ئەحمەد مژدین پەراقی بوو، و چەکی وان پیکهاتبوو ژ برنویا ئینگلیزی (12) ملم ل گەل توپا گری دوو، کو دهاته ب کار هینان ژ لای نایف ئەحمەد مژدینی فە، هاشم میروزی، ئەحمەد میروزی، بوژی ئەحمەد میرزا فە. بەرامبەر لەشکەری سووری و عێراقی، کو چەکەکی پێشکەفتی و دژوار هەبوون، شەرەک دژوار د ناڤهرا واندا دروست بوو ژ سپیدی هەتا شەقی فەکیشا، و تانک و دوو فروکەیین سووری و دوویین عێراقی پشکداری تیدا دکرن. هەژی گۆتنيیه چەتەیین دەفەری ژى پشکداری د شەریدا کرن، و پشتهفانیا لەشکەری عێراقی و سووری دکرن، و د ئەنجامی شەریدا گوندین ل دەوروبەری بەغلوایجی هاتنه سوتن. و ل فی شەریدا زیانی پێشمەرگەى هەر ئیک ژ بەشیر سووری و عەلی شەرەف ئافخانی هاتنه کوشتن، و مەلا یووسف کریت بریندار بوو و زیانی مەزن ب لەشکەری سووری و عێراقی ژى کەفتن⁽¹⁰³⁾.

لەشکەری عێراقی ب هاریکاریا هیزهکا سووری ل گەل هیزین چەتەیان، رابوون ب ئەنجامدانا کریارهکا لەشکەری ل گوندی کیزاڤا ل دەفەرا بەنستانیا ل 30 ئەیلولا 1963 ی، ئەف هیزه بەرهف دەفەرا بەنستانیا هاتن و حکومەتی دەست ب هەوا خۆیا لەشکەری کر و چوونه د ناڤ گوندین: چەم مشکو، دورنەخی، وارسورا، رەبەنکا، کیزاڤی و هەوریزیدا، و ل قیری شەری دەستپیکر ژ دەمژمیر (7) سپیدی تا دەمژمیر (4) ئیڤاری، ژ بەرچاڤترین پێشمەرگەیین پشکداری د فی شەریدا کرین:

سه‌مان خۆرشید، شیخۆ تاھر، سه‌عید خه‌لیل، مسته‌فا فه‌تاح، مه‌جید یووسف، حسین سه‌رحان، عومهر خه‌له‌ف، محهمه‌د عه‌باس مه‌حموود و مووسا نیسان بوون⁽¹⁰⁴⁾، د قی شه‌ریدا هه‌ر ئیک ژ عومهر خه‌له‌ف و محهمه‌د عه‌باس مه‌حموود هاتنه‌ کوشتن، و مووسا نیسان زی بریندار بوو⁽¹⁰⁵⁾.

پاشان پێشمه‌رگه ژ گوندین ده‌وروبه‌ران و هی‌زین یه‌ده‌گ گه‌ه‌شتنه جهین شه‌ری ژ وانا: عه‌بدووهره‌حمان دینو، عه‌گید یوونس، عه‌بدوولاً عه‌لی به‌ه‌لیل سپی‌رتی، نوعمان بوجه‌لی، سه‌عید صالح، ئەحمه‌د ته‌یار و عومهر حه‌جی مه‌عرووف، و ژ گوندین گوندک و جه‌لالا هه‌تا سه‌ناتی و شه‌رانشی و بوجه‌لی قه‌ستا جهی شه‌ری کرن، ئیکسه‌ر له‌شکه‌ری رژیمی شکه‌ست، و زیانین وان چاره‌ده سه‌ریازین سووری ل گه‌ل فه‌رماندی به‌تالیونه‌کی هاتنه‌ کوشتن، ل گه‌ل بریندار بوونا دوو مه‌زنین چه‌تا⁽¹⁰⁶⁾. هه‌لبه‌ت ئەه‌ شکه‌ستین له‌شکه‌ری عیراقی ب پێشته‌فانیا هی‌زین سووری، بوونه ئەگه‌ری شکه‌ستنا مورالا وان، و باوه‌ریا پێشمه‌رگه‌ی ب سه‌رکه‌فتنی مه‌زنتی ئی هات.

سه‌باره‌ت ره‌فتارین له‌شکه‌ری سووری ل گه‌ل خه‌لکی ده‌قه‌ری، ره‌فتارین نه‌ باش ل گه‌ل وان بکار ده‌یناتن، ژ کوشتن و ئەشکه‌نجه‌دانی و تالانکرنا گوندان و مالی وان، و سیاسه‌تا سوتنا ئەردی بکار ده‌ینان⁽¹⁰⁷⁾. بۆ نموونه ده‌می ئەه‌ له‌شکه‌ره هاتیه‌ د دیره‌بوونیدا گه‌نج و زه‌لامین قی گوندی کو‌مکرن و پشتی گه‌له‌ک سزا داین، رابوون ب ره‌شاندنا گازی ل ده‌وروبه‌رین وان دا پی بسوژن، به‌ئی له‌شکه‌ری عیراقی گه‌ه‌شته وان و نه‌هی‌لان قی چه‌ندی ئەنجام بدن⁽¹⁰⁸⁾. هه‌روه‌سا هه‌لبزاری دیره‌بوونی ب نا‌قی ئیسحاق بره‌و گه‌له‌ک هاته‌ ئەشکه‌نجه‌دان ب ده‌ستین له‌شکه‌ری سووری هه‌تا گیانی خو ژ ده‌ستدای، زۆرداریا له‌شکه‌ری سووری گه‌له‌ک بوو تا وی راده‌ی خه‌لکی دیره‌بوونی خۆزیکین حکوومه‌تا عیراقی دخواستین، سه‌ره‌رای هه‌می نه‌باشین وی⁽¹⁰⁹⁾.

هه‌روه‌سا ده‌می له‌شکه‌ری سووری چووینه د نا‌ف گوندین ده‌قه‌را به‌ر زیباری (تیان، مشارا و سه‌لکا)، ئەه‌ گونده هاتنه‌ تالان کرن و مالین وان هاتنه‌ خراب

کرن، و زهلامین قان گوندا ههمی هاتنه گرتن و کرنه د ترومبیلین (زیلین) لهشکه‌ریدا و برنه مووسل، و ئافرمت و زارۆکین وان کرنه د هندهک زیلین دیین لهشکه‌ریدا و برنه زاخۆ، و هاقیته بهر قشلا زاخۆ، و هندهکین دیتر برنه گوندی دهشت مرئ و بهردان چولی، و نه برنه گوندی خوالشی دا پيشمه‌رگه وان رزگار نه‌که⁽¹¹⁰⁾. دهمی ئەف خه‌لکی گوندان هیناتینه د زاخۆ گه‌لهک شه‌پرزه بوون، له‌ورا خه‌لکی زاخۆ گه‌لهک هاریکاریا وان کر، خه‌لکه‌کی بو وان نشین و جلو به‌رگ و خوارن کۆم دکرن و دبرن ئیک ژ خه‌لکی زاخۆب ناقي محهمه‌د جونه‌ید گه‌لهک ب قی کیریای دامای بوو، له‌ورا رابوو ههر سئ مال ژ قان هیناتن د ژوره‌کیدا ل خانیی خو، هه‌روه‌سا گه‌لهک ژ خه‌لکی زاخۆ ئەف ماله خودان دکرن و خوارن بو وان دبرن⁽¹¹¹⁾.

لهشکه‌ری سووری خه‌لکی ده‌قهرای لیفی و دهشتا سلیقانه‌یا ئەشکه‌نجه‌ددان، و ژورداری ل خه‌لکی ده‌قهرای دکرن و گه‌لهک ژ کوشتن. بو نموونه دهمی هیزا لهشکه‌ری سووری هاتینه د گوندی په‌راقی دا ل گه‌ل هیزه‌کا چه‌تان، قی هیزی گوندی په‌راقی تالان کرن و زهلامین وان ههمی گرتن و برن کرنه د زیندانیدا ل مووسل، و صالح حامد ژ خه‌لکی په‌راقی هندی ئەشکه‌نجه‌ددان د ئەنجامدا گیانی خو ژ ده‌ستدا⁽¹¹²⁾. و ل گوندی په‌راقی قی لهشکه‌ری ته‌قه ل خه‌لکیدا و د کوشتن و بریندار دکرن، و دگوتن ئەم یی تیستی ب گولین خو دکه‌ین⁽¹¹³⁾. ههر دیسان ل گوندی په‌راقی لهشکه‌ری سووری ههر ئیک ژ سه‌ید ئەکره‌م و رزگار میساره‌شی کوشتن⁽¹¹⁴⁾.

هیژین سووری مانه د شه‌ریدا ل کوردستانی، هه‌تا کۆده‌تایا 18 چریا دووی 1963 ی ل عیراقی دروست بووی، و سه‌رۆک کۆماری عه‌بدوولسه‌لام محهمه‌د عارف هه‌قه‌یمانین خو حزبا به‌عس ژ حوکمرانیی دهریخستن. و ل دوماهییا کانونا ئیکی 1963 ی لهشکه‌ری سووری زقریه سووریا پشتی زیانه‌کا مه‌زن دای ژ کوشتی و برینداران و چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نیان⁽¹¹⁵⁾، و ب قی چه‌ندی خه‌لکی ده‌قهرای زاخۆ پیخۆش‌حالبوون، چونکی مه‌ترسییه‌کا مه‌زن ژ وان دوورکه‌فت⁽¹¹⁶⁾.

تهومری دووی

پیشہاتین سیاسی ل زاخو ل چریا دووی

1963 - نیسانا 1965

ئیک: کودهتایا 18 چریا دووی و کارتیکرنا وی ل سہر دمقہرا زاخو:

ئہو ناکوکیین د ناقبہرا لایہنین چہپرمو و راسترو بین پارتا بہعسدا ل چریا دووی 1963 ی چیووین⁽¹¹⁷⁾، ریک بؤ عہبدولسہلام محہمد عارف سہرؤک کوماری خوش کر ب کودہتایہکی⁽¹¹⁸⁾ رابیتن ل 18 چریا دووی 1963 و شیا دستہلاتی ب دستخوفہ بینیت، و دمی کونترول ل سہر دستہلاتی کری بہیانہک دمرکر ب ناخی (جقاتا نیشتمانیا سہرکردایہتیا شورہشی) تیدا دروستبوونا حکومہتا نوی راگہہاند، و رابوو ب ژناقبرنا زیرہقانین نہتہوہی و (جقاتا نیشتمانیا نوی یا سہرکردایہتیا شورہشی) راگہہاند⁽¹¹⁹⁾، و چالاکیین حزیا بہعس ل عیراقی قہدغہ کر⁽¹²⁰⁾.

عہبدولسہلام محہمد عارف بوویہ سہرؤک کومار و سہرکردی گشتییی
ہیزین چہکدار و سہرکردایہتیا (جقاتا نیشتمانیا سہرکردایہتیا شورہشی)

ومرگرت، و تاھر یەحیا بوویە سەرۆک وەزیران و ئەحمەد حەسەن بەکر بوویە جیڭرئ سەرۆک کۆماری، و حەردان تکریتی بوویە وەزیرئ بەرقانی⁽¹²¹⁾، بەئئ پاشان عەبدوولسەلام محەمەد عارفی لاوازییا حزبا بەعس ب دەرفەت وەرگرت، و پشتی دوو ھەیفان ئەندامین حزبا بەعس ژ دەزگەھین بلند یین کۆماری لادان، و ئەحمەد حەسەن بەکر ژ پلا جیڭرئ سەرۆک کۆماری لادا⁽¹²²⁾.

پشتی عەبدوولسەلام محەمەد عارفی کۆنترۆل ل سەر دەستەھلاتی کری، وەسا خو دیارکر کو دقیت شەری ل کوردستانی ب دوماھیک بینیت، و د ئیکەم کونفرانسئ خو یئ رۆژنامەقانیدا ئامادەیییا حکوومەتا خو دیارکر بو گریداننا ریککەفتناما ئاشتیی ل گەل کوردان⁽¹²³⁾. پشتی کۆدەتایی حکوومەتی ھەولدان کرن ب ریککا ئەفسەری کورد یئ خانەنشین کری کەریم قەرەنی، ل گەل مەکتەبا سیاسی یا پارتی دانوستاندن دەستپیکەن، لەورا مەکتەبا سیاسی پشتی کۆدەتایی، نامە بو ھەمی لقین پارتی ھنارتن، و تیدا دیارکر کو دبیت دانوستاندن ل گەل حکوومەتا نوی بەینە کرن⁽¹²⁴⁾.

سەبارەت ھەلویستی خەلکی زاخو ژ قئ کۆدەتایی، خەلکی ب شیوەکی گشتی باومری ب قان کۆدەتایان نەما بوو، و باومری نەبوون ئەق کۆدەتایە دی شین خزمەتا گەلئ عیراقئ ب گشتی و کوردان ب تاییبەتی کەن. ب تاییبەت ھەر کۆدەتایەکا جیدبوو ئەنجامین وی زیدەکرنا زۆلم و زۆرداری بوو ل سەر خەلکی کوردستانی و رەموشا خەلکی بەرەق باشتر نە دچوو، بەلکو ھەمان سیناریو پشتی دەمەکی کورت دووبارە دبوویەقە⁽¹²⁵⁾.

دوو: ھەلویستی خەلکی زاخو ژ ریککەفتناما 10 شوباتا 1964ئ:

ب مەرەما بەیزکرنا پیگەھی خو بەرامبەر حزبا بەعس، سەرۆک کۆماری عەبدوولسەلام محەمەد عارف پەیوەندی ب سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی ل تەباخ و ئەیلولا 1963 ئ کر بیی کو بەعس ب قئ چەندی بزنان، ب ھاریکاریا ھەقالی وی

یئ کەسی پارێزگاری سلیمانیی ل وی دەمی سەرھەنگ عەبدولمەزاق سەید مەحموود ئەوی پەیوەندی ب ئەندامی لژنا مەرکەزییا پارتی نووری ئەحمەد تەها ی دکر، لی وەسا دیارە قان پەیوەندیان چ ئەنجام ل قی قۇناعی نەبوون⁽¹²⁶⁾.

پشتی کۆدەتاییا 18 چریا دووی 1963 ی، عەبدولمەزاق سەید مەحموود پارێزگاری سلیمانیی رۆلەک مەزن د رازیکرنا عەبدولسەلام محەمەد عارفیدا هەبوو، ژ بوو دانانا چارەسەرییەکا ئاشتیانە ژ بو کیشەیا کوردی، عەبدولمەزاق سەید مەحموود د قی واریدا دبێژیت: "... من بووچووئین خۆ بو عارفی گووتن و من بو دیارکر، کو من باومری ب چارەسەرییا سەربازی نینە و من داخواز ژئ کر دانوستاندنان ل گەل بارزانی بکەت ..."⁽¹²⁷⁾.

بارودوخین ئابووری و سیاسی ل کوردستانی د خواستن سەرکردایەتیا شوپەشا کوردی رازی بیت، ئەورا بریارا دانوستاندنان هاتە دان؛ چونکی دەمەکی درێژ بوو هیزین پێشمەرگەیی د شەریدا بوون دژی سویای عێراقی⁽¹²⁸⁾. و ل 6 کانوونا ئیک 1963 ی بارزانی بریار ل سەر دانوستاندنان دا، و داخواز ژ عەبدولسەلام محەمەد عارف کر فەرمانی ب هیزین حکوومەتی بدەت شەری ب راونەستینیت، دا کەش و هەواپەکی ئارام دروست ببیت، و دیارکر ئەو د ئامادەنە دانوستاندنان ل گەل سەرۆکی وەزیران یان ژێ وەزیری ئاقخۆ، یان هەر بەرپرسەکی دیتەر ئارەزو بو دانوستاندنان هەبیتن ئەنجام بدەن⁽¹²⁹⁾.

ل 16 کانوونا ئیک نامەیهک ژلای بابا عەلی شیخ مەحموود حەفیدی بو بارزانی هات، تیدا دیارکریو کو حکوومەتی پی خۆشە دانوستاندنان بکەت، و بارزانی ئامادەبیا خۆ و شوپەشی بو دانوستاندنان دیارکر⁽¹³⁰⁾. و پشتی چەندین گەرین دانوستاندنان، حکوومەتا عێراقی و سەرکردایەتیا شوپەشا کوردی گەشتنە ریککەفتنی، و ئەق ریککەفتنامە ل 10 شوباتا 1964 ی هاتە راکەهاندن⁽¹³¹⁾.

ب مەرەما بجەهینانا بەندین ریککەفتنامی، حکوومەتا عێراقی ل دەستپیک ب چەند کریارەکان رابوو، داکو وەسا بدەتە دیارکر، پیکیری ب قی ریککەفتنی

دكهتن، له‌ورا عه‌بدو‌ل‌سه‌لام محمه‌د عارف به‌يانه‌ك ل دۆر زقرينا ژيانا ئاساي ل باكوورئ عيراقئ (كو‌ردستانئ) راگه‌هاند، و ئەف به‌يانه بو هه‌می دمزگه‌هين دموه‌تئ بوون داکو کريارا بجه‌بين، و ل قئ ده‌می ومزيرئ راگه‌هاندئ هسه‌ن دوجيلي راگه‌هاند دئ کريارين ب له‌ز ئەنجام دهن ژ بو ئاقاكرنا باكوورئ عيراقئ، ئەو ژئ چاره‌سه‌رکرن کيشه‌هين پيران و ريگان ل ده‌قه‌ري⁽¹³²⁾. هه‌روه‌سا ومزيرئ ناخوئ سه‌رتيب ره‌شيد مصلح و سه‌روکئ سويا سالارئ عيراقئ عه‌بدو‌ل‌رحمان محمه‌د عارف⁽¹³³⁾، سه‌ره‌دانا ده‌قه‌رين ده‌وک و زاخو و هنده‌ک ده‌قه‌رين ديتر کرن، ب مه‌ره‌ما لينيرينا بارودوخين خه‌لکئ، پشتي زقرينا ئاشتيئ ل باكوورئ عيراقئ (كو‌ردستانئ)⁽¹³⁴⁾.

هه‌رديسان ده‌سته‌ه‌لاتا عيراقئ رابوو ب نازادکرن هه‌ژماره‌کا هاوولاتيئ کورد، پشتي دهرکرن (ياسا لیبورينا گشتي ل سه‌ر وان که‌سين ب بزاقا ياخي‌بوونئ ل باكوورئ رابووين)، هه‌ر ژئه‌يلوئ 1961 ئ هه‌تا شوباتا 1964⁽¹³⁵⁾. و ل رۆژا 18 شوباتا 1964 ئ فه‌رمانده‌يا هي‌زا باكوورئ عيراقئ (450) کورد نازادکرن، و ل ئادارا 1964 ئ (450) که‌سين دي ژئ هاتنه نازادکرن، و پاشان (200) که‌سين دي ژئ هاتنه نازاد کرن⁽¹³⁶⁾.

هنده‌ک ژ زيندانينئ زاخو ژئ مفا ژقئ لیبورينئ ومگرتن، ژوان: محمه‌د عه‌زوو، مه‌حموود عه‌زوو، عيسا حاجي، سالم نه‌جم قه‌صاب، خواستي فه‌رمان ره‌شيد، خه‌يري ره‌مه‌زان نه‌جار، مسته‌فا عه‌بدو‌للا، عه‌بدو‌ل‌رحمان نه‌جار، مه‌حسن نه‌جم قه‌صاب، صالح زوبو، مه‌لکون خه‌يات، ئەنه‌س جونه‌يد، محمه‌د جونه‌يد، عوبه‌يد جونه‌يد، ئي‌حسان جونه‌يد، ره‌شو هوکا و يوونس ره‌شيد⁽¹³⁷⁾.

هه‌رديسان ده‌سته‌ه‌لاتا عيراقئ رابوو ب نازادکرن هه‌ژماره‌کا که‌سان ژ خه‌لکئ زاخو، پشتي کو‌قه‌کيشانا خو ژ حزبا کو‌مونيست راگه‌هاندین، ئانکو نه ل که‌ل قئ حزبنه، ژوان: ئەنومر دهره‌يش يووسف و يووسف ئيبراهيم گورگيس، ره‌مه‌زان ئەحمه‌د ئيبراهيم بوو⁽¹³⁸⁾ و ئەحمه‌د سه‌فري ئيبراهيم خه‌لکئ زاخو بوون و د زيندانا مووسلدا بوون⁽¹³⁹⁾.

دروستبونا ناكوكي د پڙين پارتيدا:

ل دهی ریکهفتنما 10 شوباتی هاتی هاتی گریدان سکرتری پارتی ئیبراهیم ئەحمەد ل باژیری تهرانی بوو، و ل دهی زفیری ب دژی فی ریکهفتنی راوستا⁽¹⁴⁰⁾، ب فی چەندی دووبەرەکی پەیدا بوو د ناڤهرا سەرۆکی حزبا پارتی و لایهنگرین وی ژلایهکی فه، و سکرتری پارتی ئیبراهیم ئەحمەد و پتریا ئەندامین لژنا مەرکەزی ژ لایهکی دیترفه⁽¹⁴¹⁾. بەلی ئەگەرین ناكوکی و ژیکهه بوونی د ناڤهرا لایهنگرین پارتی بو گەلەك سالان دزقرن، نه ژ ریکهفتنما (10 شوباتا 1964) ی دەستپیکریه⁽¹⁴²⁾. بەلی ئیمزاکرنا فی ریکهفتنی بوویه ئەگەری قەیرانی د ناڤهرا هەردوو لایاندا، ب ئەگەری جیاوازییا لینەرینین وان د شلوقه کرنا ریکهفتنیدا، ئیبراهیم ئەحمەد ب دژی ریکهفتنمای راوستا و وەسا دیارکر کو داخازیین شوهرشا کوردی ب رادەیهکی بلند بجهناهی⁽¹⁴³⁾.

ئیبراهیم ئەحمەدی هەولدا هیزا پيشمه‌رگه‌ی ب بائخوڤه بکیشیت، له‌ورا داخوازر کۆمبوونه‌کی ل گەل لژنا سەربازی یا پارتی بکەت ئەفا سەریه‌رشتیا کارین پيشمه‌رگه‌ی دکر، و کۆمبوون ل بەرزنجە هاتە ئەنجامدان و هەژماره‌کا ئەفسەران تیدا ئامادەبوون ژوانا: نووری مەرروف، و رهشید سندی، خالد شەمسەددین و فازل تەله‌بانی، پستی رازیبوونا بارزانی وەرگرتین. ل دۆر فی کۆمبوونی ئەفسەر رهشید سندی ژ خەلکی زاخۆ دبیزیت: "... ئەندامی مەکتەبا سیاسی عەلی عەسکری کۆمبوون ب مە کر، و گووت بارزانی کوردستان یا فروتی و پيشمه‌رگه‌ی دی چه‌کی دانیت و خوینا شەهیدان ب فیرو چوو. بەلی ئەفسەران ئەف چەندە باومرنەکر، و ئەم چووینە دەف بارزانی ل سەنگەسەر، و مە ئاخفتنا مەکتەبا سیاسی بو فه‌گواست..."، رهشید سندی بەردەوام دبیت و دبیزیت "... بارزانی توره بوو ژقان ئاخفتان، و گووته مە ئەف ئاخفتنه نه یین دروستن، دی چه‌وا کوردستانی فروشم، و ب هیچ رەنگه‌کی من داخواز نەکره پيشمه‌رگه‌ی چه‌کی خو دانیت.

ئەقە دانوستاندن ئەگەر حکوومەت رازی بۆ دانپێدانن ب مافی کوردان بکەت، ئەم دێ شەری راوەستین و چەکی دانین...⁽¹⁴⁴⁾.

پاشان مەکتەبا سیاسی کونفراسەک ل بارهگایی خۆ ل دەقەرا ماوەت گریدان، دماوی 4 - 9 نیسان 1964 ی⁽¹⁴⁵⁾، ئامادەبوویان بارزانی گونەه بارکرن کو خۆ بدەست حکوومەتی قە بەردایە و کار دکەت ژ بۆ دوماهیەک هینانا شوڤەشی⁽¹⁴⁶⁾. هەندەک ریکخستین پارتی ل زاخۆ پشکداری د قی کونفرانسیدا کرن ژوان بەرپرسی لژنا ناوچا زاخۆ عومەر حەسەن بامەرنی و ئەندامی لیژنی ئۆسمان قازی⁽¹⁴⁷⁾، ئۆسمان قازی ئیک ژ پشکدارین کونفرانسی ماوەت دبیزیت: "...دەمی کونفرانس هاتیە گریدان، سکرتری پارتی ئیبراهیم ئەحمەدی ب توندی هیرش کرە سەر بارزانی، و گووت وی کوردستان یا فروتی حکوومەتی، لەورا بریار هاتیە دان ل سەر لادانا وی ئەگەر بەردەوام بیت ل سەر سیاسەتا خۆ. قازی دبیزیت مە وەکو نوینەری لقی ئیک ئیمزا ل سەر بریارین کونفرانسی نەکر، و دەما ئەندامی مەکتەبا سیاسی پارتی عەبدوللا ئیسماعیل (مەلا ماتوری، داخواز ژ من کری ئیمزایی ل سەر بریارین کونفرانسی بکەم، لی من رەدکر، لەورا تۆرەبوو و ناخستین نە شرین گوتن...⁽¹⁴⁸⁾.

دەمی کونفرانسی ماوەت ب دووماهیەک هاتی ئۆسمان قازی ل گەل کومەکا کەسانین زاخۆ سەردانا سەروکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی کر ل سەنگەسەر، و قازی داخواز ژێ کرن راستیا ریککەفتنا 10 شوباتا 1964 بۆ ئەندامین پارتی دیار بکەت دا ئەوژی پیزانینان بەدەنە خەلکی. بارزانی بەرسقا ئۆسمان قازی دا، و ب دریزاهی ل سەر ریککەفتنی ناخست، و گووت وی سیستەمەک حوکمرانیی وەک یی ئەمریکا بۆ عیراقي دقیت ئانکو (فیدرالی)، و ویلایهتا سەریەخوییا خۆ هەبیت. بەلی کۆما مەکتەبا سیاسی ئازاوی پەیدا دکەن. ب قی چەندی خەلک د دنیا بوو ژ سیاسەتا بارزانی⁽¹⁴⁹⁾.

بارزانی دان پیدان ب گریدانا کونفرانسی ماوەت و بریارین وی نە کرن، و گووت ئەق کونفرانسه نە شەریە؛ چونکی نە ب بریارا سەروکی پارتی هاتە

گریدان⁽¹⁵⁰⁾. پاشان بریاردا ب دهرکرنا ههژییک ژ: عه لی عهسکه ری فهرماندی هیژا خهبات، عومهر دهبا به فهرماندی هیژا رزگاری، کهمال مو فتی فهرماندی هیژا قهرداغ ژ پوستین وان، بهرام بهر وان نووری مه لا مه عرووف بوویه فهرماندی هیژا خهبات، و رهشید سندی بوویه فهرماندی هیژا رزگاری، و نووری مه لا حه کیم بوویه فهرماندی هیژا قهرداغ⁽¹⁵¹⁾.

د بینگاقه کا دیترا مه لا مسته فا بارزانی بریاردا کار بهیته کرن بو گریدانا کونگری شه شی یی پارتی ب نیژیکترین دم. ژ بهری گریدانا کونگری شه شی که سایه تیین لهشکه ری و ما قویل و ریه سپین ده قهری و سه رکرده یین لهشکه ری ژ خه لکی زاخو وه کو: عه لی هالو، سلیمان حاجی به دری، محمه د تاهر حه جی صادق برو، عه بدولکه ریم حامد و عه بدولرهمان دینو و هنده کیین دیترا، سه رهدانا بارزانی کرن و بو وان باسی ته گهر و ناکو کیین ژیکشه بوونی ل گهل نه ندامین مه کته با سیاسی کرن، و ره خنه ل دهسته کا مه کته با سیاسی کر، پاشان داخواز ژ کادران کر خو ئاماده بکه ن بو هه لبارتتا نه ندامان بو پشکداری کرنی د کونگری شه شی یی پارتیدا⁽¹⁵²⁾.

کونگری شه شی یی پارتی ل سه ر داخوازا مه لا مسته فا بارزانی ل 1 - 9 تیرمه ها 1964 ی ل قه لادزی ب پشکداریا (450) نه ندامان هاته گریدان⁽¹⁵³⁾، و ل دۆر پشکداریا خه لکی زاخو ههر چه نده به رپرسی لیژنا ناوچا زاخو ل وی سه ر ده می عومهر بامه رنی داخواز ژ نه ندامین پارتی ل زاخو کر بوو پشکداریی د کونگره یی دا نه که ن؛ چونکه شه رعیه ت نینه⁽¹⁵⁴⁾ لی خه لکی زاخو گوهداریا وی نه کر، و د ناقبه را (70 - 80) که سان پشکداری کرن و ب ترومبیلین پاص ژ زاخو چووینه قه لادزی⁽¹⁵⁵⁾، و ژ خه لکی زاخو یین پشکداری د کونگره یی دا کرین: سه یید عه بوش عه بدی غه زالا، عه بدولرهمان یووسف عه بدولرهمان، مه حموود حه جی یوونس، عه بدولجه بار ده رویش، ته حمه د یووسف قاسم، میرزا ته حمه د صوفی، مه لا ته ها بو صه لی، عه لی خان حه جی حامد، حه میید حه جی یوونس، مه لا حه ییدم گویی⁽¹⁵⁶⁾، سلیمان حاجی

بشارا⁽¹⁵⁷⁾، ئەحمەد رەشو عومەر بێتاسی، شەعبان سەعید، عەلی هالو، مەلا صالح حاجی بالقوسی، خەلیل حاجی، ئوسمان قازی⁽¹⁵⁸⁾ و صەبری بوتانی⁽¹⁵⁹⁾.

دەمی د کونگرەیدا بریار دان کو لیژنەیهک بەیتە پیکهینان ژ بو رازیکرنا ئەندامین مەکتەبا سیاسی، داکو بزقەرن سەر کاری خۆ، سی ژ خەلکی زاخۆ ئەندام بوون د لیژنیدا ئەو ژێ هەر ئیک ژ: مەلا صالح حاجی بالقوسی، عەلی خان حەجی حامد و مەلا تەها بۆصەلی⁽¹⁶⁰⁾. و دەمی ئەف شاندە چووێ دەف ئیبراھیم ئەحمەدی و پشەقانیین وی، دا ل کونگرەیی شەشی یی پارتی ئامادە بین، ئیبراھیم ئەحمەد و هەقالیین وی رازی نەبوون ل کونگرەیی ئامادە بین⁽¹⁶¹⁾.

کونگرەیی شەشی یی پارتی هاتە گریدان، و دق کونگرەیدا بریارا دەریخستنا (14) ئەندامین مەکتەبا سیاسی هاتەدان ئەوژی: ئیبراھیم ئەحمەد، جەلال تەلەبانی، عەلی عەبدووللا، عومەر دبابە، عەلی عەسکەری، نووری شاویس، حیلمی عەلی شەریف، مەلا عەبدووللا ئیسماعیل یی ناسیار ب مەلا ماتور، سەید عەزیز شەمزینی، عەلی حەمدی، محەمەد حاجی تاهر، شەمسەددین موفتی و نووری ئەحمەد تەها⁽¹⁶²⁾. و ل شوینا وان سەرکردایەتیەکا نوی بو پارتی هاتە هەلبژاردن ژ قان کەسان پیکهاتی بوو، ئەوژی: حەبیب محەمەد کەریم سکرێری پارتی، مەحموود عوسمان، فوئاد جەلال، عەلی سنجاری (شنگالی)، صالح یووسفی، ئیسماعیل عارف، صەدیق ئەمین، عومەر شەریف عەبدوولا سوران، هاشم حەسەن ئاکرەیی، رەمەزان ئاکرەیی، ئیسماعیل مەلا عەزیز، فاتح محەمەد بەگ، نوعمان عیسا، شیخ محەمەد هەرسینی، یەدوللا کەریم فەیلی و عەزیز ئاکرەیی⁽¹⁶³⁾، سەبارەت مەکتەبا سیاسیا نوویا پارتی شەعبان سەعید دبیژیت راستە صالح یووسفی نەئامادە بوو ل کونگرەیی، لی مە وەک خەلکی زاخۆ دەنگی خۆدا صالح یووسفی⁽¹⁶⁴⁾.

د قی کونگرەیدا هەر سی کادرین زاخۆ مەلا صالح حاجی بالقوسی و مەلا حەیدەر گویی و صەبری بوتانی، هاتە هەلبژارتن د لیژنا بلند یا چاقدیری و

لینگه‌ریانی ئەوا ژ شەش کەسان پێکدەهات، بە ئی قی لیژنی نەشیا کارین خۆ ب دروستاهی ئەنجام بدەت ژبەر راسپاردنا وان ب ئەنجامدانا کارین حزبایەتی⁽¹⁶⁵⁾.

ئەندامین مەکتەبا سیاسی بریارین کونگرەری رەدکرن، ب قی چەندی ناکوکی و شەرد ناڤهرا هەردوو لایەنین پارتیدا پەیدا بوو، هەتا بوویە ئەگەر ئالیی ژیکشە بووی یی مەکتەبا سیاسی ب سەرکردایەتییا ئیبراهیم ئەحمەدی بەرەڤ ئیرانی قە بجیتن⁽¹⁶⁶⁾.

ب شیویەکی گشتی قی ژیکشەبوونی کارتیکنەکا مەزن ل دەڤهرا بەهدینان نەکر⁽¹⁶⁷⁾، و خەلکی زاخۆ د قی ژیکشەبوونیدا ب شیویەکی گشتی ل گەل سەرکردایەتییا بارزانی راوەستان⁽¹⁶⁸⁾، پێشمەرگە هەمی ل گەل بارزانی بوون، بە ئی دەستەکا کادرین حزبی ل گەل لایەنی ژیکشەبووی یی مەکتەبا سیاسی بوون وەک عومەر بامەرنی⁽¹⁶⁹⁾، د قی بیاقیدا عومەر حەسەن بامەرنی کۆمبوونەک ل گەل ماقولیل و ریه سپیین دەڤهرا زاخۆ کر، و گووتە وان حزبی نامە یا بۆمە هەنارتی، دا ئەم عیسا سواری لابەن، بە ئی قی چەندی سەرنەگرت؛ چونکی خەلک ب گشتی پشته‌قانی سەرکردایەتییا بارزانی بوون⁽¹⁷⁰⁾.

بە ئی هەر دوو پشکدارین کونفرانسی ماوەت عومەر حەسەن بامەرنی و ئۆسمان قازی کارتیکنەکا نەرینی ل سەر ریکخستنا پارتی نەبوون ل زاخۆ، چونکی عومەر حەسەن بامەرنی زاخۆ بجھیلات و مالا خۆ بره هەولیری، و ئۆسمان قازی بەرەدەوامی دایە کاری خۆ ل گەل سەرکردایەتییا بارزانی⁽¹⁷¹⁾.

سی: رولی زاخۆ دجقاتا سەرکردایەتییا شۆرەشی ل کوردستانی:

ئیک ژ بریارین کونگرەری شەشی یی پارتی دامەزراندنا جقاتا سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردستانی بوو⁽¹⁷²⁾، د حەفتیا ئیکی ژ چریا ئیکی سالا 1964 ی کۆمبوونەکا بەرفرەه ل باژیرکی رانیە هاتە گریدان، ب ئامادەبوونا ئەندامین مەکتەبا سیاسی و لژنا مەرکەزییا پارتی، ل گەل سەرکردەیین هیزین

پیشمرگه‌ی و کەسایەتیین رهوشنبر و سه‌رۆک هۆزان⁽¹⁷³⁾، و ل 4 چریا ئیکێ 1964 بریارا پیکهینانا جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهرشی ل کوردستانێ هاته‌دان⁽¹⁷⁴⁾، و ئەق جقاته پیکهات ژ ئەندامین لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی و سه‌رکرده‌یی سهریازی و سه‌رۆک هۆزان، و نوینه‌رین کەمه‌ نه‌ته‌وا و ئاینی ل کوردستانێ⁽¹⁷⁵⁾.

ناقین هنده‌ک کەسان ژ خەلکی زاخۆ ل گەل پشکارین کۆمبوونا جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهرشا کوردستانێ هاتبوون، ئەوژی صالح یووسفی وه‌ک ئەندامی لژنا مه‌رکه‌زییا پارتی، ره‌شید سندی وه‌ک سه‌رکرده‌ی له‌شکه‌ری، و سلیمان حاجی به‌دری وه‌ک کەسایه‌تییه‌کی سیاسی و جقاک، الاب خوری پولص بیداری⁽¹⁷⁶⁾ وه‌ک کەسایه‌تییه‌کا ئاینی (مه‌سیحی) نوینه‌ری کلدانان بوو، ئەق هەر چوار کەسه‌ بوونه ئەندام د جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهرشا کوردستانیدا⁽¹⁷⁷⁾.

ل ده‌می ده‌ستپیکرنا روینشتن جقاتی هه‌ژماره‌کا کەسایه‌تیین پشکار پهیف خواندن، ل ده‌ستپیکێ بارزانی ب قی هه‌لکه‌فتی پهیفه‌ک خواند، هه‌روه‌سا الاب خوری پولص بیداری پهیفه‌ک ب ناقی مه‌سیحیان ل کوردستانێ خواند، د پهیفا خودا دوپاتکر کو هه‌رده‌م دی کارکه‌ن ژ بو پشته‌قانیئا شوهرشا کوردی⁽¹⁷⁸⁾، و داکوکی ل سه‌ر پیدقییا کاری ب ئیک ده‌ست و ب باوه‌ری کر، ژ بو به‌رژه‌وه‌ندیین نه‌ته‌وا کورد و شوهرشا وی یا نیشتمانی⁽¹⁷⁹⁾.

ل دوماهیکا کۆمبوونی ل رۆژا 9 چریا ئیکێ 1964 جقاتا سه‌رکردایه‌تیا شوهرشی، بریاردا ب پیکهینانا پینج لیژنان بو ریکخستنا کارین شوهرشا کوردی د ماوی هه‌فته‌یه‌کیدا، و سلیمان حاجی به‌دری هاته هه‌لبزارتن وه‌کو ئەندامی لیژنا کارگیری⁽¹⁸⁰⁾. هه‌ژی گووتنییه، کو ناقبری ژبه‌ر چهند کارین له‌شکه‌ری و سیاسیین فه‌ر نه‌یی ئاماده‌ بوو د کۆمبوونین جقاتیدا، و مابوو ل ده‌قرا زاخۆ⁽¹⁸¹⁾، هه‌لبه‌ت ئەق چهنده‌ ژ دیار دکه‌ت کو ریکخستنا کونگری جقاتی یی لاواز بوو، چه‌وا دی کەسه‌ک هیته هه‌لبزارتن د لیژنه‌کیدا کاری وی یی سنووردایه‌ب هه‌فته‌یه‌کی، به‌لی ئەو بخۆ نه‌یی ئاماده‌ بوو ل وی جهی ۹.

تهوهری سییی

رہوشا سیاسی ل زاخو نیسانا 1965-17 تیرمهہا 1968

ئییک: دەستیگەرنا شہری ل 3 نیسانا 1965 ل کوردستانئ:

پشتی ریکهفتناما 10 شوباتا 1964 د ناقبہرا سەرکردایهتیا شۆرہشا کوردی و حکوومهتا عیراقیدا شہر ہاتہ راوہستاندن، بہئی ل بہارا 1964 دوو پرودانین نوی پھیدا بوون کو کارتیکرہکا مہزن ل سەر پیشہاتین کیشہیا کوردی ہہبوون، ئیک ژوان بہلاقرنا دەستووری عیراقئ یئ بہروخت ل 4 نیسانا 1964 بوو⁽¹⁸²⁾.

دہربارہی دەستووری د بہندی ئیکیدا ہاتبوو: "... گہلی عیراقی بہشہک ژ نہتہوا عہرہبی..."، و د بہندا (19) دا ہاتبوو: "... عیراقی ہہمی ل بہرامبہر یاسای یہکسانن د ٹہرک و مافاندا، و چ جیاوازی د ناقبہرا واندا نینہ ژبہر جیاوازییا رہگہزی و نہژادی و ئاینی، و ہہمی ہاولاتی ہہفکارین ئیک و دوو نہ بو پاراستنا فی وہلاتی ژ عہرمبان و کوردان، و ئەف دەستوورہ مافیئ وان یین نہتہواہیتئ د چارچووئی عیراقیدا د پاریزیت..."⁽¹⁸³⁾.

ل دەمی بە لافکرنا فی دەستووری، ب دیتنا کوردان کیماسییهک مەزن تیدا هەبوو، ئەگەر بەیتە بەراورد کرن ل گەل دەستووری ل 27 تیرمەها 1958 یی دەمکی یی عێراقی، کو د بەندا سییدا هاتبوو: "... کورد و عەرەب هەقپشکن د نیشتمانی عێراقیدا..."⁽¹⁸⁴⁾. ئانکو د دەستووری نویدا چ دانپیدان ب نەتەوا کورد نەهاتەدان، بەلکو دیارکر گەلی عێراقی ب کوردان و عەرەبان بەشەکن ژ نەتەوا عەرەبی، و ئەق چەندە وەک هەقنابیتن ل گەل ژێوار و راستیی میژوویدا⁽¹⁸⁵⁾.

حکومەتا عێراقی بەردەوام بوو د سیاسەتین خۆدا بو دزایەتیکرنا گەلی کورد، بو نموونە پشتی ئیمزاکرنا ریکهفتنا 10 شوباتی ب چەند رۆژان، سەرۆک کۆمار عەبدولسەلام محەمەد عارف بریاردا ب دامەزراندنا سەرتیپ روکن عەبدولعەزیز ئەلحوقەیلی وەک سەرۆک سوپا سالاری عێراقی، کو یی بەرنیاس بوو ب نەقیانا وی بو کوردان، و ب نەینی قە هاتبوو راسپاردن ب ئەرکی دانانا پلانا بو ژناقبرنا شوپەشا کوردی⁽¹⁸⁶⁾.

بەلی ل سەر هندی را حکومەتی بەردەوام پەیوەندی ب کوردان و ب سەرۆکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی دکر، ل چریا ئیکی 1964 شاندهکی کوردی چووێ بەغدا کو پیکدەها ژ صالح یووسفی ئەندامی مەکتەبا سیاسی پارتی و عەگید صەدیق نوینەری تایبەت یی مەلا مستەفای و شەوکت ئاکرەیی، و دەست ب دانوستاندن ل گەل بەرپرسان کرن، پاشان یادداشتنامەیهک ژلای سەرۆکی جقاتا سەرکردایەتیا شوپەشی مەلا مستەفا بارزانی پیشکیشی حکومەتی ل 11 چریا ئیکی 1964 کرن، تیدا داخوازا مافی نەتەوهی یین کوردان دکر، ب ناخی (یادداشتناما دیارکرنا مافی نەتەوهی یین گەلی کورد) بوو⁽¹⁸⁷⁾. پاشان ل 7 کانوونا ئیکی 1964 وەزیری ناخۆی صوبحی عەبدولحەمید و سەرتیپ روکن عارف عەبدولمەزاق سەرکردی هیژین ئاسمانی بەرهق کوردستانی قە چوون ژبەر گەنگەشەکرنا سەبارەت کیشەیا کوردی، و د قی سەرەدانیدا بارزانی هەندەک داخوازیین دیتەر پیشکیشی شاندى حکومەتی کرن⁽¹⁸⁸⁾.

لینگهوپرنا سهرهدانان و نامه‌یان و یاداشتنامه‌یان د ناقه‌را سهرکردایه‌تیا شوپره‌شا کوردی و حکوومه‌تیدا، د ماوی چریا نیکی 1964 هه‌تا ئادارا 1965 به‌رده‌وام بوو، و داخو‌زینی کوردان پیکه‌هاتن ژ راسته‌ه‌کرنا ده‌ستووری و مافی‌ن کوردان تیدا بهینه‌پاراستن، و حکوومه‌ت رازی بیت ل سهردان پیدانی ب زمانی کوردی وه‌ک زمانه‌کی فهرمی ل کوردستانی، و دانا پشکه‌کی ژ داهاتی‌ن پترولی بو کوردستانی، و هی‌زین پشمه‌رگه‌ی نه‌هینه ژناقیرن، و د به‌رامبه‌ردا چه‌ته‌یین کورد بهیته‌ه‌لوه‌شاندن، و دامه‌زراندنا جیگره‌کی کورد بو سهرۆک کوماری، و پشکداریه‌کا به‌رفره‌تر یا کوردان د ده‌سته‌لاتیدا هه‌بیت⁽¹⁸⁹⁾.

چوون و هاتنا شاندان، و لینگهوپرنا راو بووچوونان د ناقه‌را نوینه‌ری‌ن حکوومه‌تی و سهرکردایه‌تیا شوپره‌شا کوردی دا چ مفا نه‌بوو، و بتنی بو بۆراندنا ده‌می بوو، و هه‌ردوو لایان خو بو ده‌ستپیکرنا شه‌ری ئاماده‌دکر. له‌ورا پارتی بریاردا ل 10 شوباتی 1965 مانگرتنه‌کا گشتی ل هه‌می ده‌قه‌ری‌ن کوردستانی بهیته‌ه‌نجامدان، ب هه‌لکه‌فتا بۆرینا ساله‌کی ل سهر پیکه‌ه‌فتنا ما راوه‌ستاندا شه‌ری⁽¹⁹⁰⁾. هه‌رچه‌نده گه‌له‌ک چالاکی د قی رۆژیدا ل باژیری‌ن کوردستانی هاتنه‌ه‌نجامدان، به‌ئی سهرمه‌رای پرسیارکرنی و لینگه‌ریانی چ پیزانی‌ن ده‌ست ب فه‌کۆله‌ری ل دۆر قی مانگرتنی ل زاخۆ نه‌که‌ه‌فتن.

حکوومه‌تا عیراقی ده‌ست ب دانا‌نا پلانی‌ن له‌شکه‌ری کرن ژ بو هی‌رشکرنی ل سهر شوپره‌شا کوردی، بو قی مه‌ره‌می سهرۆک کومار عه‌بدو‌ل‌سه‌لام محمه‌د عارف سهرهدانا که‌رتین سهریازی ل زاخۆ و ده‌ۆکی ل 28 ئادارا 1965 کرن⁽¹⁹¹⁾. دمه‌ری‌ه‌ی هاتنا سهرۆک کوماری بو زاخۆ داموده‌زگه‌هین حکوومی ل زاخۆ پیشوازی ل سهرۆک کوماری کرن، و قوتابی‌ن قوتابخانه‌یین زاخۆ ئاماده‌ کرن ل گه‌ل مامۆستایی‌ن وهرزشی بو بجه‌هینانا ئه‌رکی پیشوازی، و هه‌می قوتابی و فه‌رمانبه‌ری‌ن حکوومی هاتنه‌ کۆمکرن ل ده‌ف ئاماده‌یا زاخۆ یاکوران (یا نوکه) و ب رپیشانه‌کی هه‌تا تاخی سهری گوندکی چوون، دا پیشوازی ل سهرۆک کوماری بکه‌ن⁽¹⁹²⁾. هه‌ئبه‌ت ئه‌ف جوړه پیشوازییه‌ دیار دکه‌ت کو ملله‌ت نه‌ یی ئاماده‌ بوو

پیشوازی ل سەرۆك كۆماری بکهت، لهوورا دامودەزگەهین حکوومەتی پەنا برنە قوتابیان و فەرمانبەرا داكو بو سەرۆك كۆماری دیار بکهن، كو خەلكی زاخۆ پشتهفانین وینه.

كاودان رۆژ بو رۆژی تیکچوون، و دووباره شەری ل کوردستانی ل 3 نیسانا 1965 دەستیپیکر، دەمی حکوومەتی هیرش کری ل سەر هەمی دەقەرین کوردستانی⁽¹⁹³⁾. پشته شەری دەستیپیکری، حکوومەتا عێراقی رابوو ب قەگواستنا هەژمارەکا خیزانین کورد ل دەقەرا زاخۆ؛ چونکی کەسەکی قان خیزانان ل گەل شۆرەشا کوردی بوو⁽¹⁹⁴⁾، ژوان خیزانان: خیزانا محەمەد ئیسماعیل شوکری؛ چونکی کورپی وان ئیسماعیل پیشمەرگە بوو، هەرۆسا خیزانا ئەحمەد لاله؛ چونکی کورپی وی سالم پیشمەرگە بوو⁽¹⁹⁵⁾، هەرۆسا خیزانین نەجم یووسف سلو بەندی، سلیمان صەفار، جاسم مەلا ئەحمەد قەصاب و محەمەد عەلی عەلەمی هەرۆسا ژمارەبەکا خیزانین دیتەر⁽¹⁹⁶⁾. و ئەف خیزانە ب زیلین سەریازی سویارکرن و ژ زاخۆ دەریخستن⁽¹⁹⁷⁾. و ئەف رەفتارا حکوومەتی بو ئەگەری قەقەتیانا قان خیزانان، و گەلەك ئەندامین قان خیزانان ل هەقدوو بەرزە دبوون؛ چونکی ل دەمی قەگواستنی ل مال نەبوون⁽¹⁹⁸⁾.

ژلایەکی دیتەر قە هیزین حکوومەتی ب هاریکاریا چەتەیان ب سووتنا (28) گوندان ل دەقەرا سلێفانەیا ددەمی سی رۆژاندا رابوون، گوندین هاتینە سووتن: (پەراقی، کەشکانی، کومبەل، قەسرا مەلا تەیب، خراب دیم، ئیمەلکی، کانی کەرکی، باغلوایجە، مشارا، صووریا، چەم زراق، خیلەخ، باجویکا، هیتیان و تیان...هتد)⁽¹⁹⁹⁾.

پشته سووتنا قان گوندان و ئاوارمبوونا خەلکی وان هیچ پیداوایستیهکا ژیان ل گەل خو نە بریوون، و ژ لای هیزین حکوومەتی قە هاتنە قەگواستن بو سەریازگەهین حکوومی ل گوندین باستکی و ئاسیهی و چەم کویرکی و باژییری زاخۆ. ل سەر رەوشا قی خەلکی رۆژناما خەبات زمان حالی پارتنی نیشیاسیە: "... ئەف خیزانین کو زۆرینەیا وان ژ ژن و زارۆکان بوون مانە ل چولان و ل سەر ریکان و خو

ل سهر ئاخى دريژ دكرن و سهري خو ددانانه ل سهر بهران و ب تنى تهسمان ببو
 لحيضاوان..."، ههروهسا ههمان روژنامه پيشه دچيت و دبيزيت: "... دهستهه لاتداريا
 عارفى يا شوفينييا دهمارگير هزر دكهت د عهه بهركنا دهقهره سليقانهيا، و دى
 هوژين جحيش و شه مهه ژ دهقهره جزيره ل ليوا مووسل ل دهقهره سليقانهيا ئاكنجى
 كهت...⁽²⁰⁰⁾.

حكومهتا عيراقى بريارا كرياتره كا لهشكهري ب ناقى (سهري گوويتكان .
 - فوق القمم) ل دهقهره چيائى بيخيري نهنجام بدهت، و پاشان برياردا بو كرياتره كا
 ديتر ل دهقهره ليضى، و مههه ژ فان كرياتان نهو بوو پيشمهه رگه ژ فان دهقهره بهيته
 دهريخستن و حكومهت كونترول بكهت. كرياتا هيژين حكومهتى ل روژا 27 چريا
 ئيكى 1965 دهستپيكر، و ب ديتنا حكومهتى دهقهره ليضى كرنكيه كا مهزن هه بوو
 بو پيشمهه رگه؛ چونكى دهقهره كا دهوله مههه بوو ب چاندنى، و نهه دهقهره،
 دهقهرين سندی و گولى و دوسكى سليقانهيا پيکشه كريددهت، و پيشمهه رگه
 پيدفيين خو ژ كههه و جهه ژ دهشتا سليقانهيا ومردگرن و ب قى ريكي دبنه د
 ناق چياندا، ههروهسا نهه دهقهره كونترول ل سهر ريكا كشتى مووسل - زاخو
 دكهت. و ژلايهكى ديترقه ب ريكا قى دهقهرى فههماندى دهقهره دهوكى يا
 پيشمهه رگه عهلى خهليل كو بارهگايى وى ل گوندى كهلناسكى بوو، دشيا ب
 ساناهى ب ريكا دهقهره ليضى بگههيهته دهقهره پيشابيري، ههرديسان دهقهره ليضى
 نيزيكى بازيرى زاخو بوو و پيشمهه رگه د شين پيزانينان ژ رهوشا لهشكهري عيراقى
 ومهه رگرن، ژ بهر فان نهگهه پيشمهه رگه كرنكى ددا قى دهقهرى و بنگهه خو ل قى
 دهقهرى دانات بوو⁽²⁰¹⁾.

هيژين پيشمهه رگه ژ بهرى دهستپيكرنا شهري ل بهارا 1965 خو
 ريكخستبوو، ل دهقهرين زاخو و ليضى و ئاسيهى و ل دويش ژيدمهه ركى حكومى نهه
 بهلا فكرنه ب قى شيوهي بوو:

(80) پيشمهه رگه ل گوندين باقيا و بالقوسى.

(40) پيشمهه رگه ل چيائى بيخيري.

(100) پيشمه‌رگه ل گوندین حه‌سه‌ن ئاڤا و بېتاسی.

(50) پيشمه‌رگه ل گوندی خراب بابکی.

(30) پيشمه‌رگه ل ده‌قه‌را باجیکا.

(100) پيشمه‌رگه ل ده‌قه‌را بېزه‌ی.

و چه‌کدارین یه‌ده‌گ ژی هه‌بوون ل ده‌قه‌رین دیترا، کو دشیان پشکداریی د شه‌راندا بکه‌ن، ئه‌و ژی (100 - 120) پيشمه‌رگه ل گوندی شه‌رانشی و (70 - 80) پيشمه‌رگه ل گوندی هه‌فشن و (80 - 100) پيشمه‌رگه ل گوندی هه‌وریزی بوون⁽²⁰²⁾.

هیزین حکوومه‌تی پلانا خو بو هیرشکرني ل سه‌ر ده‌قه‌را زاخو دانان بوو، و تیدا بریار دا بوو جحف (5) و که‌رتین ل که‌ل ب پاڤزکرنا ده‌قه‌را لیفی و به‌شی بره‌خه ژ ده‌قه‌را سلیڤانه‌یا ژ پيشمه‌رگه‌ی رابن، و ب خراپکرنا هه‌می بنگه‌هین پيشمه‌رگه‌ی ل گوندین بېزه‌ی و بېتاسی و باڤیا و بالقوسی رابن، پاشان ب دامه‌زراندنا ره‌بیین به‌رده‌وام و بین بهیز ل چیا یی بیخیری د ریکا گوندی ئاسیه‌یدا دروست بکه‌ن. و ژ 22 - 26 چریا ئیکی 1965 پشکینین ئه‌ردی و ئه‌سمانی بین به‌رفره‌هاتنه کرن ل ده‌قه‌ری، پاشان هیزین سه‌ربازی بین حکوومه‌تی ب پشته‌فانیا هیزین چه‌ته‌یان ده‌ست ب ئاماده‌کاریین شه‌ری کرن⁽²⁰³⁾، و چه‌په‌ری ژ گوندی ده‌رگه‌لی ل ده‌قه‌را دوسکیان ده‌ست پی دکر هه‌تا گوندی باڤیا ل ده‌شتا سلیڤانه‌یا⁽²⁰⁴⁾.

هیزین حکوومه‌تی ل ده‌ستیکی هیرشکرنا به‌رگایی ئه‌سه‌د خو‌شه‌وی ل گوندی قومریی ل ده‌قه‌را به‌رواریان، و شیان بسووزن، ئیکسه‌ر هیزا زاخو د هاوارا هیزا ده‌وکیدا چوون، به‌لی ده‌نگو‌باس بو وان هاتن کو حکوومه‌ت دی هیرشی که‌ته زاخو، له‌ورا عیسا سوار بو ماوی چه‌ند رۆژه‌کا بریاردا زیره‌قان ل سه‌ر گرین ل ده‌وروبه‌رین ئاسیه‌ی بمینن، پشتی چ هیرش نه هاتینه کرن ئه‌ه پيشمه‌رگه زفرینه‌قه، ب تنی (18) پيشمه‌رگه مانه سه‌ری که‌ئا مارا ل هنداقا گوندی

ناسیهی، و بهتالیونا سهید عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا ل گه‌ل حه‌جی رهمه‌زان چه‌م زرافای ل گوندی باقیبا بوون⁽²⁰⁵⁾.

پاشان هی‌زین حکوومه‌تی هاتن و سه‌ریازگه‌هه‌کا مه‌زن ل گوندی ناسیهی داناتن ل گه‌ل چه‌ته‌یان و هه‌ر ئیک ژوان (18) که‌سین زیره‌فانی دکرین ل گوندی ناسیهی ئه‌وژی صالح ئه‌مین صالح ده‌نگۆباس گه‌هاندنه عیسا سواری، کو سه‌ریازین حکوومه‌تی یین هاتین و پیشمه‌رگه‌ ب تنی ئه‌ف (18) که‌سه‌نه، و حکوومه‌تی بو ده‌می پینچ رۆژان چیا ب توپان گوله‌باران کر، پاشان چه‌ته هاتن و فان (18) پیشمه‌رگه‌یان به‌ره‌فانی ژ چیا یی بی‌خیری دکرن ل گه‌ل کۆمه‌کا پیشمه‌رگه‌یین دیتر⁽²⁰⁶⁾، حکوومه‌تی چه‌ند جه‌ین گرنگ ستاندن، به‌لی پیشمه‌رگه‌ی به‌رده‌وام شه‌ر ل گه‌ل فان هی‌زان دکر⁽²⁰⁷⁾، و شه‌ری بو ده‌می (10) رۆژان فه‌کی‌شا، شه‌ره‌ک مه‌زن بوو و حکوومه‌تی ب فروکه و توپان ژ هه‌می لایه‌نافه هی‌رش دکرنه پیشمه‌رگه‌ی⁽²⁰⁸⁾، لی پیشمه‌رگه‌ی ل دویت شیانان به‌رخۆدانی دکر⁽²⁰⁹⁾.

مه‌رما هی‌زین حکوومه‌تی ژ فی کریاری ئه‌و بوو باره‌گایی عیسا سوار ل گوندی ئه‌رمشتی داگیرکه‌ت، له‌ورا به‌رده‌وامی دایه پیشفه‌چوونین خو، و شیان گوندین بی‌زیه‌ی و بی‌تاسی و دولاً ل ده‌فهره لیفی بسووزن⁽²¹⁰⁾. پیشمه‌رگی کوردستانی به‌رامبه‌ر هی‌زین حکوومه‌تی راوه‌ستان، و د ئه‌نجامدا هی‌زین حکوومه‌تی خو ژ ده‌فهره لیفی ل شه‌فا 2 - 3 چریا دووی 1965 ی فه‌کی‌شان، پشتی چه‌ندین قوربانی داین و هه‌ژماره‌کا سه‌ریازین وان هاتینه کوشتن⁽²¹¹⁾، و ل فی شه‌ری سی پیشمه‌رگه‌ ب ناڤین: ته‌حلو ده‌شت ماسه‌کی و لوقمان مه‌لا محهمه‌د شره‌خی⁽²¹²⁾ و نوعمان بوصه‌لی هاتنه کوشتن⁽²¹³⁾.

ل دووماهیا فی کریاری حکوومه‌تی جاره‌کا دی باره‌گایی فه‌وجا خو ل ناسیهی دانا، و چه‌ته‌یین ل گه‌ل هی‌زین حکوومی ره‌بیین خو دانانه ل گوندی به‌غلیویجی و ل 19 کانوونا دووی 1966 و ل ویری جیگیر بوون⁽²¹⁴⁾، له‌ورا هی‌زا زاخو ب سه‌رکردایه‌تیا سه‌ید عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا هی‌رشکرنه فان ره‌بیان و شیان

کۆنترۆل بکەن، و چەندین سەرباز و چەتە هاتنە کوشتن و دیلگرتن⁽²¹⁵⁾، هەروەسا دوو پێشمەرگە هاتنە کوشتن⁽²¹⁶⁾.

د بەردەوامییا شەراند، و ل دەسپێکا ئادارا 1966 وەزیری بەرگری عێراقی عەبدولعەزیز ئەلحوقەیلی ل باژیری ئەندەن راکەهاند، دی زقزیتە بەغدا ژ بو ب دوماهیك هینانا "کیشەیا باکووری" داكو شوڤەشا کوردی ژناڤا ببەت و نەهیلین، ل سەر قی گووتنی سەرکردی هیزین پێشمەرگە ی ل بەهیدینان ئەسەدەد خۆشەوی بریاردا بەرامبەر گووتارا وەزیری بەرهفانیی براوەستن، و دربەکی ل هیزین وان بدن. لەورا سەرکردی هیزا زاخو عیسا سوار بریاردا کو دربەکا لەشکەری ل هیزین عێراقی بدن، داكو ببیتە باشترین بەرسف بو وەزیری بەرهفانیی⁽²¹⁷⁾.

عیسا سوار فەرماندەیی پێشمەرگە ی کۆمکرن ئەوژی: عەلی عەلی سیفەددین، سەید عەبوش عەبدی غەزالا، عریف دەرویش، عەلی هالو و رەشید یاسین بیتاسی، و کۆمبوون ب وان کر و پێکڤە گەنگەشە کرن و بریار د قی کۆمبوونیدا هیرشى بکەنە سەر رەبیبین حکوومەتی ل چیا یی بیخیری بەرامبەر دەقەرا لیفی، هەمی ل گەل عیسا سوار رازی بوون، بەلی هەندەك کەسان ل دەمی خو بەرهەقیی بو هیرشکرنی ئەڤ دەنگوباسە گەهاندنە حکوومەتی ل سەربازگەها ئاسیھی، و حکوومەتی هیرش کرە وان جهان ئەوین پێشمەرگە بریاردا ی لی کۆمبەن، بەلی چ زیان نەگەهشتە وان⁽²¹⁸⁾.

پشتی ئاشکرا بوونا قی پلانی عیسا سواری جارەکا دی کۆمبوون ب قان کەسان کرهڤە، و دیار کر کو حکوومەت ب پلانا وان ئاگەهدار بوویە دی وان رەبیبیان موکۆم کەن، لەورا دقیت ئەو جەیی خو ب گوهورن، ژ بەر قی چەندی بنگەهی بانیا نیڕگزیی ل نیزیک دیرەبوونی هاتە هەلبژاردن بو هیرشى، ئەگەری هەلبژاردنا بانیا نیڕگزیی د زقریت، کو ئەڤ بنگەهە دەیتە هەژمارتن ژ گرنگترین و بەهێزترین بنگەهین سەربازی ل دەقەری، کو سەریەکا سەربازی ل گەل (70) چەتەیی عەرەبان بخوڤە دگرت، هەروەسا بنگەهە دکەقیتە نیڤا سیگوشا سنووری (تورکیا - سووریا - عێراق)، و ئەگەر بنگەهە هاتە شکاندنی، دی راکەهاندنەکا

سووتن⁽²²⁵⁾، و ژ دەستکەفتین پێشمەرگەى دەستکەهینانا هەمى چەكى د بنگەهيدا
مينا توپەکا سى گرى⁽²²⁶⁾ ل گەل ئاميرى بيتهل⁽²²⁷⁾.

دەمى پێشمەرگە بو دەفەرا لىفى زقرى، هيرشكرنه ل سەر رەببىن
حكومەتى و چەتەيان ل گوندین دیرەبوون و باجیکان⁽²²⁸⁾. پشتى قان سەرکەفتنا
هیزا زاخو پیروزیاهی ل ومزیرى بەرهقانیى عەبدولعەزیز ئەلعوقەیلی کرن ل 16
ئادارا 1966 ى د ئیزگی دەنگى کوردستانیدا، وەکو دیاریهك پێشکیشى ومزیرى
بەرهقانیى کربوو⁽²²⁹⁾.

بەرپرسيى حكومەتى دانپیدان ب شكەستنا خو ل شهرى بانیا نیرگزیى
كر، و ل رۆژا 14 ئادارا 1966 ى بریار دان ب دانانا بۆسەیان د ریکا پێشمەرگەيدا، و
هیزین حكومەتى ب هاریکاریا چەتەیان رابوون ب هەوەکا بەرفرەه ب پشكداریا
فروكەیان یا لیگەریانى ل پێشمەرگەیان، لى هەمى هەولین حكومەتى دبى
مسابوون؛ چونكى پێشمەرگەى ل شەفا 14/13 ئادارا 1966 ى شیا بوون خو
بگەهینە بارەگایین خو ل دەفەرا لىفى، ژ بەرى هاتنا هیزین حكومەتى⁽²³⁰⁾.

د بەردەوامییا هیرشین خو ل سەر کوردستانى، حكومەتا عیراقى ومزیرى
بەرهقانیى عەبدولعەزیز ئەلعوقەیلی راسپارد بو دانانا پلانهکا موکم بو هیرش
کرنى ل سەر کوردستانى. ومزیرى بەرهقانیى رابوو ب دانانا پلانهکا سەربازى ب
ناقى (توکلنا على الله). ئارمانجا سەرەكى یا قى پلانى داگیرکردنا بارەگایین
سەرەكى بین شۆرەشى ل دەفەرا بالهكایهتى بوو، و ژیکشەکرنا ناوچین ئازاد کرى
ل کوردستانى بو دوو ناوچا⁽²³¹⁾. هەردوو چیایین زۆرك و هندرين ژ پرووى ستراتیجى و
سەربازى قە ب دەستپیکا ناوچا بالهكایهتى دەیتە دانان، ژبەر قى چەندى هیزین
حكومەتى گرنكى ب قان هەردوو چیایان ددا⁽²³²⁾. رۆژا 15 نیسانى 1966 ى بو ژقانى
بجە هینانا پلانى هاتبوو دەستنیشانکرن⁽²³³⁾. و ومزیرى ناقخویى عیراقى
عەبدوولەتيف ئەلدراجى راکههاند: کو حكومەت دشىت ل ومزى بهارى یان ژ بەرى
وى دەمى یاخیبوونا بارزانى ل باکوورى عیراقى ب دووماهیك بینیت؛ چونكى
حكومەت یا رۆدبوو ل سەر ئیکپارچهیا ئاخا عیراقى⁽²³⁴⁾. لى ئەف پلانه ددەمى خوذا

نههاته بجه هينان ب ئهگهري مرنا سهروك كووماري عهبدوولسهلام محهمهد عارف ل 13 نيسانا 1966 د روودانا كهفتنا فروكييدا⁽²³⁵⁾.

خهلكي دهقهرا زاخو ب شيوهيهكي گشتي كهيفا وان ب مرنا سهروك كووماري هاتبوو؛ چونكي گهلهك زولم و زورداري ل سهردهمي وي ل خهلكي هاتبوو كرن. و ب قئ ههلكهفتي ل دهقهرا باتيفا خهلكي ئاههنگهكا مللي كرن و تهقهيين كهيفي ساز كريبوو⁽²³⁶⁾.

پشتي عهبدوولسهلام محهمهد عارف براي وي عهبدوولرهحمان محهمهد عارف ل 16 نيسانا 1966 ئ هاته دهستنيشانكرن ببيته سهروك كووماري عيراقئ⁽²³⁷⁾. يئ داويي راببوو ب راسپاردنا سهروكي ومزيران ئهو ئي عهبدوولرهحمان ئهلبزاز (1912 - 1973) بو بيكهينانا ومزارتهكا نوي ل 18 نيسانا 1966 ئ⁽²³⁸⁾، د كابينا نويدا شاكر مةحموود شاكر بوويه ومزيري بهرگريي ل جهي عهبدوولعهزيز ئهلعوقهيلي⁽²³⁹⁾.

و ب ههلكهفتنا دهست ب كاربوونا سهروكي نوي، سهركردايهتيا شورهشا كوردى ب ريكا ئيزكي دهنگي كوردستان بريارا (ئاگر بهستي) بو ماوي ههيفهكي راگههاند⁽²⁴⁰⁾.

دوو: پيشهاتين سياسي ل زاخو ل سهردهمي عهبدوولرهحمان محهمهد عارف 1966 - 1968:

پشتي عهبدوولرهحمان محهمهد عارف بوويه سهروك كوومار، و ل ژير فشارا لهشكهري بهردهوامي دا بجه هينانا پلانا (توكلنا على الله)، هيزين حكومهمتي ل شهفا 2 - 3 ئهيارا 1966 دهست ب هيرشي كرن، و شيان جهندين جهين گرنگ ل چيائي هندرين و زوزك كونترول بكهن⁽²⁴¹⁾، ل دهستپيكي هيزين عيراقئ سهركهفتن هينات⁽²⁴²⁾؛ چونكي سهركردايهتيا شورهشا كوردى ئامادهيين باش نهكر بوون و د قوناغا شهر راوهستاندن دابوو⁽²⁴³⁾. بهئي پاشان هيزين شورهشا كوردى هيرشكرنه

هێزێن حکوومی، و شیان کونترۆلی ل 12 ئەیارا 1966 ی ل سەر هەردوو چیان بکەن⁽²⁴⁴⁾، و لقی هێزێن عێراقی نەچار بوون جارەکا دی خو قەکیشان و زقێنە جەین خو یی بەری⁽²⁴⁵⁾.

گەلەک ژ خەلکی دقەرە زاخو پشکداری د شەری هندیین - زۆزک کربوون و رۆل تیدا هەبوون ژوان: سلیمان حاجی بەدی⁽²⁴⁶⁾، عسمەت دینو، عادل تەها بلیجانی، جانگیر سیفو جانگیر، ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل، عومەر صالح دمرکاری، خەلیل گارەمی و لەزگین حازم د گەل فاخر میرگەسوری و عزت سلیمان بەگ بوون کو سەرکردەیی شەری بوون⁽²⁴⁷⁾.

شەری هندیین و زۆزکی و ئەنجامین وی دەینە دانان خالا گوهورینی د پەیهەندیین کوردان و حکوومەتیدا، هەروەسا بوویە ئەگەری قولبوونا ناکوکیان د ناڤەرا لایەنین سەریازی و سقیلی ل بەغدا ژیدا⁽²⁴⁸⁾، سەرۆکی وەزیران عەبدولرەحمان ئەلبەزاز ب لەز هەولا راگەهاندنا ناشتییدا⁽²⁴⁹⁾. و دانوستاندن د ناڤەرا سەرکردایەتیا شوڕەشا کوردی و حکوومەتا عێراقیدا ل حوزیرانا 1966 ی هاتنە ئەنجامدان⁽²⁵⁰⁾، و ل 17 حوزیرانی بەزازی د کۆرەکیدا راگەهاند: "... لەشکەری ناشتی و ئیمناهی دقیت و ئەو دشین کیشەیا کوردی چارە بکەن پشتی دانپیدانەکا دروست ب مافین نەتەوومی یی کوردان بەیتە کرن..."⁽²⁵¹⁾.

پشتی دانوستاندنان د ناڤەرا حکوومەتی و شوڕەشا کوردی هەردوو لایەن ل 29 حوزیرانی 1966 یدا گەهشتنە ریککەفتنی، و ئەق ریککەفتنە هاتە نیاسین ب بەیانا 29 حوزیرانی، کو ژ (15) بەندا پیکدەهات سی ژوان نەینی بوون و (12) خال یی ئاشکرا بوون. کو د ڤان بەنداندا هاتبوو حکوومەتا عێراقی دانپیدانی ب نەتەوا کورد دکەت وەک نەتەووەکا سەرەکی ل عێراقی ب هەبوونا یەکسانی د ناڤەرا عەرەبان و کورداندا، و دی حکوومەت قی چەندی بجە هینت د چارچووقی نە مەرکەزیدا، هەروەسا زمانی کوردی دی ل گەل زمانی عەرەبی بیتە زمانی فەرمی ل دقەرین کوردی⁽²⁵²⁾.

خه‌لکى کوردستانى ب گشتى و زاخۆ ب تاييهت ب ريکەفتناما 29
حوزيرانى 1966 ى كهيفخوش بوون⁽²⁵³⁾، به‌لى خه‌لک هەر دترسيڊا بوون و باومرى
ب قان جوړه ريکەفتنامان نه دهيناتن؛ چونكى ئه‌و چه‌ند جارەك بوو ريکەفتنامە د
هاته‌ کرن و دووباره شه‌ردروست د بوو⁽²⁵⁴⁾.

ژ پيشهاتين سياسيي گرنک د قى قوناغيدا، پارتى ديموکراتى
کوردستان رابوو ب گریدانا کونگره‌يى خويى هفتى ل گه‌لا له ل 15 - 20 چريا
دوويى 1966 ى، ب ئامادەبوونا (245) نوينه‌ران کو نوينه‌رين هەمى لقين پارتى و
ريکخستين وى دکر⁽²⁵⁵⁾. سه‌بارەت پشکدارين خه‌لکى ده‌قەرا زاخۆ د قى
کونگره‌يدا ئه‌فه‌ بوون: خه‌ليل حاجى، ئوسمان قازى، شه‌عبان سه‌عيد، مه‌لا
عه‌بدووللا، هه‌سه‌ن ئيبراهيم (حسو برو)، شه‌فيق محمەد سه‌عدوللا، مه‌لا ته‌ها
بوصه‌لى، چه‌له‌بى محمەد حامد و مه‌لا يووسف كریت. ئه‌قان كه‌سانان
نوينه‌راتيا لژنا زاخۆ د کونگره‌يدا دکر⁽²⁵⁶⁾.

دەرباره‌ى بارودوخى ده‌قەرا زاخۆ د وى ده‌ميدا، گه‌له‌ك ژ خه‌لکى ده‌قەرى
ئه‌وين هه‌قچه‌رخ د وى ده‌ميدا و چاڤيکەفتن ل گه‌ل وان هاتيه‌ کرن، دده‌نه ديار
کرن کو د ناقبه‌را سالين 1966 - 1968 ئيمناهى د ده‌قەريدا هه‌بوو، و چ ئاريشه‌ و
شه‌ر په‌يدا نه‌بوون، و ژيان ب شيومه‌يه‌كى ئاسايى بريڤه‌ دچوو⁽²⁵⁷⁾.

تەومرئ چوارئ

پیشھاتئین سیاسی ل زاخو پشٹی کۆدەتایا 17 تیرمەھا 1968 ئی

ب ئەگەرئ لاوازییا دەستھەلاتا عەبدولرەحمان محەمەد عارف حزباً بەعس ل 17 تیرمەھا 1968 ب سەرکردایەتییا ئەحمەد حەسەن بەکر، و ب ھاریکاریا نەتەوہوخوازین عەرەب ب کۆدەتایەکی رابوون دژئ عەبدولرەحمان محەمەد عارف⁽²⁵⁸⁾، ب قئ چەندی رژییم ھاتە ھەرفاندن و حزباً بەعس ل گەل ھەقپەیمانئین خویئین نەتەوہوخواز بۆ جارا دوویئ ھاتنە سەر دەستھەلاتئ⁽²⁵⁹⁾، و بریارا پیکھینانا جقاتا سەرکردایەتییا شۆرەشئ ھاتەدان، و ئەحمەد حەسەن بەکر بوویە سەرۆک کۆمار و عەبدولرەزاق ئەلنایف (1934 - 1978) بوویە سەرۆک وەزیران، ل دەستپیکاکا کۆدەتایئ سەرۆکی وەزیران عەبدولرەزاق ئەلنایف سۆزدا، پیکھیریئ ب ریکەقتنناما 29 حوزیرانئ یا د ناقبەرا حکوومەتا عێراقئ و سەرکردایەتییا شۆرەشا کوردی بکەن⁽²⁶⁰⁾.

بەلئ سەرۆکی وەزیران عەبدولرەزاق ئەلنایف گەلەک ل سەر پۆستی خو نەما و ب تنئ سیزدە رۆژان ما، دەمئ بەعسیان ئەو ژوی پۆستی ل 30 تیرمەھا 1968 ئی دەریخستین⁽²⁶¹⁾، ب قئ چەندی بەعسیان کۆنترۆل ل سەر وەلاتئ کر، و

سەرۆکی کۆماری ئەحمەد حەسەن بەکر بوویە سەرۆکی وەزیران ژێ، و رابوو ب پێکهینانا حکوومەتەکا نوێ ل 30 تیرمەها 1968⁽²⁶²⁾.

دەمی حکوومەتا بەعس دەستەهلات وەرگرتی خەلکی زاخۆ ب قی چەندی خوشحال نە بوو؛ چونکی ل دەمی ل سالا 1963 دەستەهلات وەرگرتین گەلەک ستم و زۆرداری کرن، لەورا ئەق چەندە بوو جەهێ نەرەحەتییا وان⁽²⁶³⁾.

سەبارەت هەلویستی حکوومەتا نوێ ژ کیشەیا کوردی، سەرۆک کۆمار و وەزیران ئەحمەد حەسەن بەکر بەیانا ژمارە (27) ل 30 تیرمەها 1968 ی دەرکر، کویا تایبەت بوو ب کیشەیا کوردی قە، تیدا هاتبوو دیار دکرن کیشەیا کوردی ب ناشتی و دادپەرەری دی هیتە چارەسەرکرن⁽²⁶⁴⁾. هەرەوسا (جقاتا سەرکردایەتییا شوپەشی) ل بەغدا راگەھاند دی پیگیریی ب بەندیی ریککەفتناما 29 حوزیرانی کەن وەک بنەمایەک بۆ چارەسەرکرن کیشەیا کوردی⁽²⁶⁵⁾. و قی جقاتی ھندەک پینگاڤ ھاقتین داکو خو دیار بکەت دی کیشەیا کوردی چارەکەت، ل 4 تەباخا 1968 ی بەیانا ژمارە (37) دەرکر تیدا دامەزراندنا زانکویا سلیمانیی راگەھاند، و کۆری زانستی کورد راگەھاند، و بریار ل سەر ھنارتنا قوتابیان بۆ ژدەرڤەھی وەلاتی ژبو خواندنی دا⁽²⁶⁶⁾، هەرەوسا جقاتی بەیانا ژمارە (39) ل 5 تەباخا 1968 ی دەرکر و تیدا لیبۆرینا گشتی ھاتەدان بۆ وان کەسین پشکدار د روودانیی کوردستانییا کرین، چ سەربازی یان سڤیل بن⁽²⁶⁷⁾. و ل 2 ئەیلولا 1968 ی حکوومەتی بریار ل سەر ژفرینا ھەمی فەرمانبەر و کریکارین ھاتینە دەرڤخستن، ب ئەگەری روودانیی کوردستانی دا⁽²⁶⁸⁾.

ب قی چەندی دەستەهلاتدارا نوێ وەسا خو دیار کر کو دی کیشەیا کوردی چارە کەت، و دانوستاندن ل گەل سەرکردایەتییا شوپەشا کوردی ب شیوہیەکی نەینی دکرن⁽²⁶⁹⁾، بەلی قان دانوستاندنان گەلەک نەقەکیشان و جارەکا دی ل ئادارا 1969 ی دەست ب شەری ل دژی گەلی کورد و سەرکردایەتییا شوپەشا کوردی ھاتە کرن⁽²⁷⁰⁾.

كوشتارا گوندی صووریا:

پشتی دانوستاندین حکوومهتا به عس ل گهل سهرکردایه تیا شوپرهشا کوردی نهگهشتینه چ نهجامان، حکوومهتا عیراقی دست ب هیرشی ل سهر دهقهرین کوردستانی کر، و ئیک ژوان دهقهرین توشی ئاریشهیین مهزن بووین ژ نهگهری شهری، گوندی صووریا بوو.

گوندی صووریا دکهفته باشووری رۆژئاقا دهشتا سلیقانهیا ل سهر رویباری دیجله⁽²⁷¹⁾، خه لکی فی گوندی ژ مهسیحی و موسلمانان پیکدهاتن، زیدهباری هندهک ژ خیزانین کوردین ئیزیدی کو شقانی دکرن و پهز خوډان دکرن⁽²⁷²⁾، و ل سالا 1969 ژمارا مائین گوندی دکهشتنه (38) مالان⁽²⁷³⁾.

سهبارت چهوانیا روودانا فی کوشتاری، بنگههی فهوجا حکوومهتی ل ئاسیهی بوو ههر سی شه م ل سپیدههیان، مهفرمهک ژ ئاسیهی دمرکهفت و دچوو گوندی پیشابیری کو سهریهکا حکوومهتی ل ویری بوو، د فی دمرکهفتنیدا نهف هیزه دچوو ههژمارهکا گوندین دهشتا سلیقانهیا ژوانا صووریا، و بهردهوام فی مهفرمزی گوند پشکنین دکرن، ب بهانهیا گرتنا وان کهسین ژ لهشکهریا نهچاری رهقین⁽²⁷⁴⁾.

ل سپیدههییا رۆژا 16 ئهیلوئی 1969 ی، نهف مهفرمه ژ دوو زریبوشان و چوار زیلین سهربازی و ژ دوو ترومبیلین (جیب قیاده) پیکدهات قهستا پیشابیری کرن، و د ریکا خوډا گههشته گوندی صووریا، ل فی روژیدا مهسیحیین گوندی ئاههنگ دگیران ب هه لکهفتا جهژنا خاچی (عید الصلیب) ب ئامادهبوونا قهشه ههنا یه عقووب قاشا⁽²⁷⁵⁾ خه لکی گوندی ژ بهر ترسا وان پیشوازی لی کرن، و هندهک خارن پیشکیشی وان سهربازان کرن، پاشان نهف هیزه ژ گوندی دمرکهفتن و بهرهف گوندی به غلویجی چوون، به لی پشتی ژ صووریا دمرکهفتین ب ماوهیهکی کیم ل جههکی ب ناقی (ملا خویکی) نیژیک صووریا، مینهک ل بن زیلهکا سهربازی دپهقیت⁽²⁷⁶⁾، و بوویه نهگهری کوشتنا بهرپرسهکی هیژین حکوومی ب ناقی عهبدو لهههاب⁽²⁷⁷⁾. ئیکسهه فرماندهی سهریا دوو جیداری ئیک یوونس عهتار باش

خه لکى مووسل بوو، ب ئاميرى بيته لى ل گه ل باره گاي فهوجا سى ل ئاسيهى ئاخشت، و بو وان ديار كر كو مينهك ل بن زيله كى يا پهقى، و ئهو يين بهره ق به غلوجى و پيشابيرى دهين. به لى ل قيرى جيدارى دوويى عه بدولكه ريم جحيشى جيگرى فه رمانده ي سريى بوو فه رمانده و په دارا ئاگه دار كر كو ئهو ناچن، و ئهو بووچوون هه بوو كو خه لکى صووريا ئه ق مينه ل بهر وان قه دا بوو بو هندى بهينه كوشتن، و دقيت ئهو بزقرنه صووريا و تولا په قاندا ميني ژ خه لکى وى قه كهن، و يى رزد بوو ل سه ر هيرشكرنى ل سه ر گوندى صووريا⁽²⁷⁸⁾، ب قى چه ندى جحيشى دوو زيل تزي سه ريازكرن و ئهو ب ترومبيله كا جيب واز سيار بوو زقرى گوندى صووريا⁽²⁷⁹⁾.

ل ده مى هيزا حكومه تى زقرى صووريا، دوو كهنجين گوندى ب ناقين: ئه ليكسان گليانا مه رقوس صوورى و محمه د برو حسين صوورى، ئهو ماويهك بوو ژ سه ريازى په قى بوون، هه ر زوى ده مى ئه ق سه رياز هاتين، ژ گوندى په قين و خو ل ئا ق دارو سپينداران قه شارتن⁽²⁸⁰⁾.

و ده مى هيزا حكومه تى گه هشتیه گوندى صووريا، عه بدولكه ريم جحيشى برياردا سه ريازىن خو، هه مى گونديان بگرن و ل ئيك جهى كو م بكه ن⁽²⁸¹⁾. سه ريازىن ژن و زه لام و زاروك هه مى ب زورى ژ مالىن وان ده ركرن و كو مكرن⁽²⁸²⁾، مه تران ئه لقس حنا قاشا گه لهك هه ولدا جحيشى رازى بكه ت، كو خه لکى گوندى چ ئاگه ه زقى ميني نينه و چ په يوه ندى پيه نينه. به لى جحيشى به رى چه كى داين و چه ند گولله ئيدان⁽²⁸³⁾، پاشان موختارى گوندى خه مو مروكى گه زنه خى هه ولدا عه بدولكه ريم جحيشى رازى بكه ت و بو دياركر كو خه لکى صووريا چ ده ست ل گه ل قى كرياتى نينه. لى عه بدولكه ريم جحيشى خه مو زى گولله بارانكر و كوشت⁽²⁸⁴⁾، پاشان له يلا كچا خه موى ژ ئا ق ئا فره تا ده رك ه ق ت و بزاق كر چه كى عه بدولكه ريم جحيشى ژى و مرى گريت، به لى جحيشى ب ده مانجا خو له يلا زى كوشت. پاشان عه بدولكه ريم جحيشى و سه ريازىن ل كه لدا ته قه ل گونديان كر ن⁽²⁸⁵⁾، د ئه نجامدا (38) كه س هاتنه كوشتن و (22)

ژی بریندار بوون⁽²⁸⁶⁾، و پشتی ئەنجامدانا قی کوشتاری جیحشی فهردماندا هه می خانینی گوندی بهینه سووتن⁽²⁸⁷⁾.

و جیحشی فهردمان دایه بنگههی ساخله میا ئاسیهی کو نابیت چاره سه رییا برینداران بکه ن، و بریندارین گوندی مانه د قی رموشیندا هه تا رۆژا 17 ئەیلووی 1969 ی، دوو کهس ژ گوندی ئاقرزیک دچنه بنگههی ساخله میی ل ناحیا ئاسیهی، داکو بریندارین صووریا دهرمان بکه ن، لی نوژدار و برین پیچین بنگههی دیارکرن ئەو نه شین؛ چونکی عه بدولکه ریم جیحشی هوشداری دایه وان نابیت هوین وان چاره سه ر بکه ن⁽²⁸⁸⁾.

لی هنده ک ژ ریه سپی و ماقولین گوندین ئاقرزیک و به غلوجی قه ستا زاخو کرن، و هاوارا خو گه هاندنه مه ترانی مه ترانخانا کلدانی ل زاخو (یووسف بابانا)، ههروه سا چوونه لایئ هه ر ئیک ژ: فه ره اد حاجی شه مدین ئاغا و حسین عه بدولکه ریم شه مدین ئاغا و عسمه ت عه بدولکه ریم شه مدین ئاغا، و داخواز ژ وان کرن کو چاره میه کی بو بریندارین صووریا ببینن، قان که سان هه ولدان بچنه لایئ ده زگه هین حکومه تی ل زاخو و ئاسیهی و سی میلی، داکو چاره کی ببینن بو قان برینداران. لی ل دو ماهی نه چار بوون چوونه مووسل و شیان رازه مه ندیا هه والگیریا فرقا چوار بو قه گوه استنا وان بریندارا بو نه خو شخانا (الجمه وری) ل مووسل وه ریکرن، ب قی چه ندی ل سپی ده هیا رۆژا 18 ئەیلووی 1969 بریندارین گوندی صووریا ب سی ترومبیلین لاندروقه ر گه هشتنه مووسل و هاتنه چاره سه ر کرن⁽²⁸⁹⁾.

ده نگوباسی قی کوشتاری د ئیزگی ده نگی کوردستاندا هاته به لاقرن، و په یاما کوشتاری بو ماوی هه فته رۆژان ل دو یف ئیک ب شه ش زمانان ده اته خواندن: زمانی کوردی، عه ره بی، سریانی، ئینگلیزی، فرنسی و تورکه مانی⁽²⁹⁰⁾.

کوشتارا صووریا ده نگه ده انه ک مه زن ل ده قهری هه بوو، و ترسه کا مه زن ل ده ق خه لکی ده شتا سلیقانه ییا و ده ورو به ران په یدا کر بوو، و بوویه جهی نه رازی بوونا خه لکی، لی چ ب خه لکی ده قهری نه ده اته کرن، ژ به ر سیاسه تا دوژمن کارانه یا

حکومهتی، و خەلک د ترسان ئەوا ل سووریا چیبووی ل گوندین وان ژى دووباره
بیت⁽²⁹¹⁾.

ژلایى خوڤه سەرکردى شوڤهشا كوردى مهلا مستهفا بارزانى د
يادداشتنامه كيدا ل چريا ئىكى 1969 دا، بو سكرتيرى گشتى يى نهتهوهيىن
ئىگرتى (يوثانت - Uthant)، باسى كوشتارا سووریا كرو و نهرازیبوونا خو ل سەر
قان كریارین حکومهتا به عس دیار کریوو. ههروهسا د قى یادداشتنامیدا باسى وان
گوندین حکومهتی سووتین هاتبوو کرن، و لیستهکا ناڤین گوندان تیدا بوو، و
گوندین زاخو ژى بخوڤه گرتبوون، ناڤین قان گوندان تیدا هاتبوو: بیزه، باڤیا،
بیتاس، خوالش، هسهن ناڤا، دولاً، بهر زیبار، کروینى، پهراڤ، پهراڤوك، کواشى،
سرکر، کومبەل، پیچەك، قەسرا مهلا تهیب، خراب دیم، میرگەسور، پبیزنى،
ئیمەلك، كانى كەرك، توسانا، باغلوچه، مشارا، سووریا، چه م زراف، صەلكا،
خراب دار، باكرما، باچىكا، شیناڤا و تیان و هیټیان⁽²⁹²⁾.

دووباره دەستپیکرنا دانوستاندان د ناڤهرا حکومهتی و شوڤهشا

کوردیدا:

پشتى قان کریاران و شهرا د ناڤهرا حکومهتا عیراقى و شوڤهشا
کوردیدا، حکومهتی نهشیا چ سەرکەفتنن مهزن ب دستخوڤه بینیت، لهورا
نهچار بوو دووباره بهرهڤ ریکا ناشتی بجیت بو چاره سەرکرنا کیشهیا کوردی⁽²⁹³⁾.
و حکومهتی دست ب دانوستاندان ل گەل سەرکرادیه تیا شوڤهشا کوردی کر،
و ئەڤ دانوستاندنه ب دوو قوناغان را بوړین، ل دەستپیکى ب نهینی بوون ل ئەیلولا
1969 دەستپیکرن، و قوناغا دووی ب شیوهیهکی ئاشکرا بوون و ل ئادارا 1970
بوون، و پشتی چەندین سەرمەدانان و لیگهۆرینا راو بووچوونان هەردوو لایەن
گەهشتنه ریکهفتنما 11 ی ئاداری ل سالا 1970 ی⁽²⁹⁴⁾.

ئەڤ ریکهفتنما دهیته ههژمارتن ژ گرنترین دستکەفتن شوڤهشا
ئەیلولی؛ چونکی بو جارا ئیکى بوو د میژوويا ههڤهخرەدا، دانپیدان ب بەلگهیهکا

یاسایی ژلایی دمو له ته کا دهسته لاد تدار ب مافین گه لی کورد بهیته کرن⁽²⁹⁵⁾. ژ گرن گترین به ندین ریکه قهتناما 11 ی ئاداری راسته کرنا دهستووری ده مکی بوو، کو دهقی وی دیار بکه ت ب هه بوونا دوو نه ته وهیین سه ره کی ل عیراقی تهوژی عه ره ب و کورد، ههروه سا بریار دابوو زمانئ کوردی ل که ل زمانئ عه ره بی زمانه کی فه رمی بیت، ل وان ناوچین پتیریا خه لکی وان کورد بن، و یا گرن گ مافی ئوتونومی بو کوردانن هاتبوو دانی⁽²⁹⁶⁾.

ب قئ هه لکه قتی ئاههنگ و خو شی ل هه می دهقه رین کوردستانئ هاتنه گیران و که له ک خه لک پی شاد بوو، سه باره ت هه لویستی خه لکی زاخو⁽²⁹⁷⁾ که له ک د خوش حال بوون ب قئ هه لکه قتی، و خه لکی دهقه ری ب ریبیقانان رادبوون دا کو خوشییا خو دیار بکه ن، و ژماره کا زورا خه لکی ل دهق ئاقاهی قشلی ل ئاقه ندا باژییری کو م بیوون و شانده ک ژ پیشمه رگه ی ب ئاماده بوونا ئوسمان قازی پشکداری دقان ئاههنگاندا کرن⁽²⁹⁸⁾.

ههروه سا ب قئ هه لکه قتی هیزا زاخو یا پیشمه رگی کوردستانئ پابوون ب گیرانا ئاههنگه کا مه زن ل گوندئ هیزاوا، ب ئاماده بوونا هه ژماره کا زورا خه لکی زاخو ل که ل که سایه تیین حزبی و سه ریازی و به رپرسین کارگیری، و ب ئاماده بوونا فه رماندی هیزا زاخو عیسا سوار و قائیمه قامئ زاخو و هه می پیکشه دکه یف خوشبوون ب قئ هه لکه قتی⁽²⁹⁹⁾. ههژی گوئنییه نه بوونا ترومبیلان نه بوو نه گه ر خه لک پشکداریئ د ئاههنگیدا نه که ن، به لکو ژماره کا زورا خه لکی زاخو ب پییان ب ریشه دچوون هه تا گوندئ هیزاوا، و ب ریشه دگووتن: (حزبا زاخو پیلایه بو مه لایی {مه لا مسته فا بارزانی} فیدایه)⁽³⁰⁰⁾.

تهوهری پینجی

ریکخستنین سیاسی و لهشکهری ل دهقهرای زاخو د ماوی 1963 - 1970

ئیک: ریکخستنین سیاسی

سهبارت ریکخستنین سیاسی یین پارتی دیموکراتی کوردستان ل زاخو، پارتی حزبا ئیکانه بوو پستی سال 1963 ل زاخو کارا، و حزبین دیترو وکو حزبا کومونیسستا عیراقی و ئیخوان موسلمین و ئهئیتیحاد ئهئیشتراکی ئهلههرهبی، چ رولی بهرچاڤ نهبوون، و زورینهیا خه لکی زاخو ریکخستی یان پشتهقانیین پارتی بوون د قی قوناغیدا⁽³⁰¹⁾. پستی ژیکشه بوون د ناقهرا سهرکردایهتیا پارتیدا پستی ریکهفتناما 10 شوباتی 1964 پهیدا بووی، کوما مهکتبهبا سیاسی ب سهرکردایهتیییا سکرتریی خو ئیبراهیم ئهحمهدی کونفرانسهک ل ناحیا ماوهت ل نیسانا 1964 ی گریدان⁽³⁰²⁾، بهرپرسی لیژنا ناوچا زاخو ل وی دهمی عومهر هسهن بامهرنی و ئهندامی لیژنی ئوسمان قازی پشکداری د قی کونفرانسیدا کرن⁽³⁰³⁾.

سهرۆکی پارتی مهلا مستهفا بارزانی دانپیدان ب قی کونفرانسی نهکر، و بریاردا کونگرهکی نوی بهیته ریکخستن، و ب مهرهما خو ئامادهکرن بو

ئەنجامدانا كۆنگرە نۆى ھەر ئىك ژ ئەحمەد جرجىس ئەتروشى و رەمەزان مەحسن ئاكەرى ھاتنە زاخۆ، ھەلبىزارتىن لىژنا ناخۆيا زاخۆ ل كۆندى بىرسقى ھاتنە كرن، و دەستەكا نۆى يا لىژنى ھاتە ھەلبىزارتىن ب قى رەنگى: شەعبان سەعید مەمەد (بەرس)، مەلا عەبدولغەنى ئىبراھىم جىگر و ھەرنىك ژ: مەلا عەبدولكەرىم صوفى، سانىيە عەبدولەجىد، عەلى خان حەجى حامد، سەبرى بوتانى، مەلا تەھا بوسەلى و ئىسماعىل حاجى بەدرى بوونە ئەندام⁽³⁰⁴⁾. و بارەگايى لىژنى ژ كۆندى ئەقلەھى ل دەقەرا سەدىيان ھاتە قەگواستەن بۆ كۆندى بىتاسى ل دەقەرا لىفى، و ب قى شىوھى ھەتا دەستىكا نىسانا 1966 ى دمىنت⁽³⁰⁵⁾.

پشتى كۆنگرە شەشى يى پارتى دىموكراتى كوردستان ل تىرمەھا 1964، دەستەكا لقى ل دەقەرا بەھدىنان ھاتە دەستىشانكرن و نۆعمان عىسا بوويە بەرسى لقى، و ژ زاخۆ شەعبان سەعید و مەلا عەبدولكەرىم صوفى بوونە ئەندامىن لقى، و ئەق رىكخستەنە تا سالا 1966 ى ماىيە ب قى شىوھى⁽³⁰⁶⁾.

ل سالا 1966 ھەيكەلى لىژنا ناوچا زاخۆ ب قى رەنگى بوو: خەلىل حاجى (بەرس)، عەلى خان حەجى حامد، ئۆسمان قازى، مەلا عەبدولغەنى ئىبراھىم، مەلا عەبدولكەرىم صوفى، مەلا تەھا بوسەلى و شەعبان سەعید بوونە ئەندام. پاشان مەلا تەھا بوسەلى بوويە بەرسى لىژنى⁽³⁰⁷⁾.

ل ھەيضا ئەيارى 1967 كۆھۆرىن دىسان ب سەر ھەيكەلى لىژنا زاخۆدا ھاتنە كرن، و ھەيكەلى نۆى ب قى رەنگى بوو: شەعبان سەعید (بەرس)، و ھەر ئىك ژ: مەلا عەبدولغەنى ئىبراھىم، مەلا عەبدولكەرىم صوفى، خەلىل حاجى، مەلا يوسوف كرىت، حەبىب كەلەش، مەلا تەھا بوسەلى، عەلى خان حەجى حامد و عومەر يوسوف بوونە ئەندام و بارەگايى لىژنى ژ كۆندى بىتاسى بۆ باتىفا ھاتە قەگواستەن⁽³⁰⁸⁾.

و ل سالا 1968 ھەيكەلى لىژنى ھاتە كۆھارتىن، و ئەق ھەيكەلە د ناقبەرا ئادارا 1968 - ئەيارا 1969 ب قى رەنگى بوو: خەلىل حاجى (بەرس)، و ھەر ئىك ژ: مەلا تەھا بوسەلى، ئۆسمان قازى، مەلا عەبدولكەرىم صوفى، مەلا عەبدولغەنى

ئىبراھىم، حەبىب كەلەش، مەلا يۇسۇف كىرىت، عەلى خان حەجى حامد و عومەر
يۇسۇف بوونە ئەندام⁽³⁰⁹⁾.

ل ئەيارا 1969 گوھۆرىن ژ نویشه ب سەر هەيکەلى لیژنیقه هاتن⁽³¹⁰⁾
هەيکەل ب قى رەنگى بوو: مەلا تەها بوصلەلى (بەرپرس)، و هەر ئیک ژ: ئوسمان
قازى، مەلا يۇسۇف كىرىت، مەلا عەبدولكەریم صوفى، عومەر يۇسۇف، حەبىب
كەلەش، عەلى خان حەجى حامد، فەریق يۇسۇف، شەفیع محەمەد سەعدوللا
بوونە ئەندام⁽³¹¹⁾.

پاشان هەيکەلى لیژنى دهیته گوھۆرىن ل ئەیلولا 1969 تا سالا 1972 ب
قى رەنگى دمىنت: ئوسمان قازى (بەرپرس)، مەلا تەها بوصلەلى، مەلا عەبدولغەنى
ئىبراھىم، مەلا عەبدولكەریم صوفى، مەلا يۇسۇف كىرىت، حەبىب كەلەش، عومەر
يۇسۇف، عەلى خان حەجى حامد و شەفیع محەمەد سەعدوللا بوونە ئەندام⁽³¹²⁾.

ئیک ژ بریارین گرنگین کونگرى شەشى یى پارتى، دامەزراندنا جقاتا
سەرکردایەتیا شوپەشى بوو ل کوردستانى، و ئەف چەندە هاتیه بجهینان ل چریا
ئیکى 1964، مەکتەبا راپەراندنى یا جقاتا سەرکردایەتیا شوپەشى بریاردا ئیدارات
ل هەمى دەقەرین کوردستانى بهینه دامەزراندن، و ل زاخو ئیداراتین شوپەشى ب قى
رەنگى بوون: عەبدووللا حاجى بەدرى بوویە قائیمەقامى زاخو، شەعبان سەعید بوویە
ریشهبەرى ناھیا سنديان، مەلا صالح حاجى بالقوسى بوویە ریشهبەرى ناھیا
گوولیا، مەلا حەیدەر ئەحمەد بوویە ریشهبەرى ناھیا سلیقناھیا⁽³¹³⁾.

ھەرديسان مەکتەبا راپەراندنى بریاردا نقیسەرین (کاتب تحریر) بهینه
دامەزراندن، ل دەقەرا زاخو ب قى شیوی ل خارى: ئەحمەد عەبۇد (نقیسەرى
تەحریری ل قەزا زاخو)، ئەحمەد عەلى (نقیسەرى تەحریری ل ناھیا سنديا)،
حەبىب كەلەش (نقیسەرى تەحریری ل ناھیا گوولیا)، ئەبو بەكر ئوسمان
(فەتاح گولى) (نقیسەرى تەحریری ل ناھیا سلیقناھیا)⁽³¹⁴⁾.

دوو: ریکخستنین لهشکهری:

پشتی جقاتا سهرکردایهتیا شوهرشا کوردستانی ل چریا ئیکى 1964 هاتیه دامه‌زراندن، و ل دویف بهندی سیى ژ دستووری جقاتى بریاردا بوو جقات رابیتن ب دانانا شیوهی سیاستا گشتیا شوهرشی، و دانانا یاسا و ریکخستنین گریدایى ب کریارین سهربازی فه^(B15).

و ب ئارمانجا نویکرنا به لافکرنا هیزا لهشکهری ل کوردستانی، مه‌کته‌با راپه‌راندنى یا جقاتا سهرکردایهتیا شوهرشی ل کوردستانی، بریاردا جاره‌کا دی هیز بهینه به لافکرن ژ زاخو هه‌تا خانه‌قین، و ل سهر سى به‌شان بهینه دابه‌شکرن و ل ههر ده‌قه‌ره‌کى هیزه‌ک هاتبوو دانان ب قى شیوهی ل خواری:

1. ده‌قه‌را به‌دینان (دهوک، زاخو، ئاکری، شیخان، ئامیدی) ده‌قه‌را لهشکهری ئیک بوو ب سهرکردایهتیا ئه‌سه‌هد خوشه‌هوی.

2. ده‌قه‌را باله‌ک و ده‌شتا هه‌ولیر و سه‌فین ده‌قه‌را لهشکهری دوو بوو ب سهرکردایهتیا پیشه‌نگ ره‌شید سندی بوو.

3. ده‌قه‌را قه‌رده‌اغ و ئاغ‌ج‌له‌ر و سورداش و شارباژیر و خانه‌قین ده‌قه‌را لهشکهری سى بوو، ب سهرکردایهتیا پیشکار روکن عه‌زیز ئاکره‌ی بوو^(B16).

ب قى چهندى قولین پیشمه‌رگه‌ی ب ره‌نگه‌کى سهربازی هاتنه ریکخستن، و چهندين هیز هاتنه پیکه‌یان، و ئەف هیزه ژ چهندين به‌تالیونا و لقان و په‌لان و چه‌زیران و ئه‌سنادی پیکه‌هاتن. دهرباره‌ی هیزا زاخو ل سالا 1964 جاره‌کا دی هاته دامه‌زراندن و ریکخستن، ب سهرکردایهتیا عیسا سوار و ئەف هیزه ژ سى به‌تالیونا پیکه‌هات^(B17):

1. به‌تالیونا عه‌لى هالو^(B18) ل ده‌قه‌را سنديا ل گوندى به‌هراقا.

2. به‌تالیونا سه‌ید عه‌بوش عه‌بدى غه‌زالا ل ده‌قه‌را سلیفانه‌یا ل گوندى باقیا.

3. به‌تالیونا عه‌لى عه‌لى سیفه‌ددین ل گوندين به‌رزبیارى^(B19).

وهەر به تالیونهك دابهش ل سهر سی سریان دبوون و سری دبوونه سی (پهل)،
ل گهل ههر به تالیونهکی په له کا ئه سنادی هه بوو (توپ، مین، ئارپیچی، دوشکه)، و
ههر به تالیونهکی چه زیره کا کیمیایوی هه بوو ژ (5-6) که سان پیکدهات⁽³²⁰⁾.

محهمهد خالد بوصه لی بوویه فه رمانده ی په لا ئه ندازیاری (آمر فصیل
هندسه)، و ئه حمهد ره مو هاریکاری وی بوو، و ئه ف په له سهرب هیزا زاخو فیه بوون، و
عه بدولکه رهیم ئوسمان ئیسکندر فه رمانده ی په لا کیمیایوی بوو ل سنووری هیزی و
سه ید چه مید مسته فا هاریکاری وی بوو. ههر وه کو هاتییه دیار کرن کو ههر
به تالیونهکی چه زیره ک کیمیایوی هه بوو عه بدولعه زیز خه یات فه رمانده ی
چه زیره کا کیمیایوی بوو، و سلیمان عارف چفتکی فه رمانده ی چه زیره کا دیترا
کیمیایوی بوو⁽³²¹⁾.

ههروه سا پارتی ب ریخه ستنه هیزا بهرگری میلی رابوو و سه ره رشتیا وی
دکر، ئه ف هیزه پیکهاتی بوو ژ که سانی خویه خش د ریزین شو ره شیدا، بهرپرسی
گشتی یی بهرگری میلی پارتی بوو، پشتی کونگره ی شه شی یی پارتی ل سالا
1964 بهرگری میلی ب شیویه کی فه رمی ل هه می ده فه رین کوردستانی هاته
دامه زانندن⁽³²²⁾، ل زاخو ژی محهمهد تاهر چه جی صادق برو هیزه ک پیکه یات بوو ژ
بهرگری میلی بارا پتر ژ هوزا گوللیان پیکدهات⁽³²³⁾.

ب مه ره ما ب هیز کرن و پیشه بهرنا هیزا بی شه مرگی کوردستانی، ل سالا
1966 ی خو له کا توپخانی ل حاجی عومهران هاته فه کرن⁽³²⁴⁾، و نیژیکی بیست
که سان ژ خه لکی زاخو به شداری تیدا کرن، ژوان: ئه یوب ئه مین عومه ر، محهمهد
خالد بوصه لی، سه عید چه جی مه حموود، مه هدی هادی، فه ته ح و محهمهد عه لی ل
گهل هه ژماره کا دیترا. و ل سالا 1967 ی ئه یوب ئه مین عومه ر بوویه بهرپرسی
توپخانا زاخو هه رچه نده ب تنی توپه ک هه بوو، ل سالا 1967 ی فه رماندی ده فه را
به هدینان ئه سه عد خو شه وی بو هیزا زاخو هه نار تبوو. و ژ وان که سین د واری
توپخانی دا کار دکرن (محهمهد که ژو، عه لی ئوسمان، عیسا مووسا، عه بدوللا
هه رکوندی، صالح ئیبراهیم، خه لیل محهمهد، ره مه زان عیسا، خه لیل محهمهد

هسنی، فوزی عومەر و زەینەل رەشید) ئەقە وەک مەفرەزەک تایبەت بوون، هەر جەهەکی پیدقی ببا سەرکردایەتیا دەقەرێ بریار دابایە وان دا قەستا وێری کەن و کار کەن⁽³²⁵⁾.

ل سالیڤ 1968 - 1969 ی بنگەه و قوتابخانەییڤ مەشقکرنی ل سەر چەکی گران ب شیۆمەیهکی باش هاتبوو قەکرن، وەک توپخانێ و دوشکە و مین وئەندازیاری ل بنگەهی گشتی یی پێشمەرگە ی ل دەقەرا چومان، هەرودەسا مەشقکرن ل سەر چەکی سقک و چەوانیا بەرهقانیکرنی و هیرشی بشەق و رۆژ⁽³²⁶⁾ و ل سالا 1969 ی هەژمارەکا کەسان ژ زاخۆ پشکداری د خۆلا توپخانیدا کەرن، و ل سەر سی جۆریڤ توپان هاتنە فیرکرن و راهینان، ل زاخۆ سی جۆریڤ توپان هەبوون، و ئەق کەسانە ژ ی بەرپرسیار بوون: ئەیوب ئەمین عومەر / توپا 120 ملم، و صالح ئەمین صالح / توپا 82 ملم، صالح تەیار / توپا 62 ملم بوو⁽³²⁷⁾.

هیزا پێشمەرگە ی گرنگیەکا تایبەت ددایە نامیری بیتەل، لەورا بەردەوام خول دەهاتنە قەکرن، داکو ژمارەکا زۆرا پێشمەرگە ی شارمزا بیتن د قی واریدا⁽³²⁸⁾، ل سالا 1968 ی خۆلا بیتەل ل چومان و کەلانی هاتبوو قەکرن بۆ ماوی هەشت هەیفان، قەکیشا ژ خەکی زاخۆ ئەحمەد یووسف قاسم ل کەل هەندەک کەسین دی پشکداری د قی خۆلیدا کربوون، پشتی ب دوماهیەکا هاتنا خۆلی ئەحمەد یووسف قاسم زقریە زاخۆ و ل کەل هیزا زاخۆ بوویە بەرپرسی بیتەلی⁽³²⁹⁾ و ل کەل هەر ئیک ژ عریف صالح و سلیمان محەمەد عەلی هاریکاریڤ وی بوون⁽³³⁰⁾.

هەژی گۆتینیە، مەسیحی و کوردین ئیزیدی ژ ی دەقەرا زاخۆ، پشکداری د ریکخستنیڤ سەریازی ییڤ هیزا زاخۆ دکرن، و ساریەکا پێشمەرگە ی هەبوو ژ کوردین ئیزدی و فەرماندە ی ساری مەحموود حەمرا بوو و 30 پێشمەرگە ل گەلدا بوون. هەرودەسا هەژمارەکا پێشمەرگە ییڤ مەسیحی ژ ی ل کەل هیزا زاخۆ بوون ژوان: لوویز دانیا ل بنگەهی هیز ی بوو، صەلی ئویلدا شەرانشی و نیسان میخائیل و حەنا تەلو ل گوندی لیقو نامر ساری بوو⁽³³¹⁾. ب قی رەنگی هەمی

پێکها تهییڤن جڤاکی و ئایینی ل کوردستانی پشکداری د ریزین پێشمه رگهیدا دکرن.

دهربارهی دهزگههی پاراستنا کوردستانی ل سالا 1966 ی هاتبوو دامه زانندن، و ل زاخو لقهک ژێ هاتبوو قه کرن، و محهمهد تهها سلیمان بوویه بهرپرسی وی ل زاخو، پاشان بوویه عهبدو لره حمان صالح حه فزوللا، کاری وان کومکرنا پێزانینان بوون ل سه ر دوژمنین خو ب ریکا خه لکی ده قهری، و په یوه ندیین هیزا پێشمه رگی زاخو و قی دهزگههی گه لهک د باشبوون و هه ردهم هاریکاری ئیک و دوو دکرن⁽³³²⁾. ب قی رهنگی خویا دبیت پشتی سالا 1964 ریکه ستن هیزا پێشمه رگه ی با شتر لی هات، و پتر به ره ق پێشچوو.

سی: رۆلی ئافرهتی د شوهرشا ئه یلولیدا ل زاخو:

ژماره کا زور ژ گه روکین بیانی ئه وین ل سه ده یین هه ژده و نوزده هاتینه کوردستانی، ب باشی باسی رهوشا ئافرهتا کورد د ناف جڤاکیدا کریه، و ده می د بهراورد کرنیدا ل گه ل ئافرهتا عه رب یان تورک یان فارس، کاودانین ئافرهتا کورد گه لهک با شتر بوون⁽³³³⁾، و د قی واریدا قه کولهره دانیمارکی (هینن) ئه و تاییه ته مند ب کاروبارین ئافرهتا کورد، دبیتیت: کاروانی رزگاریخوازا کوردی و ژیا نا کوردان یا تراجیدی، یین بووینه ئه گه ری پهیدا بوونا باومریه کا مه زن ل ده ق ئافرهتا کورد، کو هه ردهم یا ئاماده یه بو قوربانیدانی د ریا ئازادیا وه لاتیدا⁽³³⁴⁾.

پشکداریا ئافرهتا کورد د ژیا نا پارته یاتی ل کوردستانا باشووردا گه لهک یا لاواز بوو، ژبه ر نه پیتهدانا پارتین سیاسی ب رۆلی ئافرهتا کورد، و ئه قی چه ندی کارتیکر نه کا نه رینی ل سه ر ئافرهتی کر بوو، ب تاییهت ئافرهتا کورد بخو ژ ی یا گریدایی بوو ب چه ندین ئاسته نگین جڤاکی و خیزانی و ئاینی قه. به لی سه ره رای قان هه می ئاسته نگان ژماره یه کا بهرچا ق ژ ئافرهتین زاخو بووینه ئه ندام ل ناف ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، ژ به ری شوهرشا 14 تیرمه ها 1958 ی، و زورینه یا

وان ژ خیزانین ئەندامین پارتی و بەرپرسی وی بوون، و ژوان ئافەرەتین بووینە ئەندام
 د ریزی پارتیدا پشتی دەستویردانا فەرمی وەرگرتی ل 9 شوباتا 1960 ی: (فاتیما
 ئەسەد شاھین، ناھیدا جەلال، عەیشا ئەحمەد حاجی، عەیشا عەلی، سالیما
 عەبدووللا، ھەدییا ھەمەد، ئامینا عەلی، فەوزیا جەلال، ھەدییا عومەر، قومری
 محەمەد، زەکییا شەمەون، ئامینا ئەحمەد عەبدی، سەبریا سلیمان جەقسی، پیروز
 سمو، بەسنا خەلف، ناھیدا محەمەد ئیسماعیل، ئامینا حسین، سامیا
 عەبدوولەجید، مریەم نووری فندی، ئامینا ئیبراھیم، عەدلا محەمەد، شرین
 محەمەد⁽³³⁵⁾، وەسیلا ھەجی محەمەد بۆصەلی و قومری ئیسماعیل حاجی)
 بوون⁽³³⁶⁾.

دەمی شوێشی ل کوردستانی سەرھەلای زەلام چوونە د ناڤ ریزی
 شوێشیدا، و پشکداری د بزاقین لەشکەریدا کرن، ژلای دیزی ھەر ل دەستیکا
 شوێشی ئافەرەت ب رۆلەکی سەرەکی رادبوو، ئەوژی ئامادەکرنا خوارنی و دابینکرنا
 جلو بەرگان بۆ پیشمەرگە، بۆ نموونە ل دەمی زاخو ل 11 ئەیلوولی ژ لای
 پیشمەرگە ھاتیە رزگارکرن، پتیریا مالین زاخو خوارن بۆ پیشمەرگە ئامادە
 دکر، و ئافەرەت و خیزانین زاخو ب شوشتنا جلو بەرگین پیشمەرگە رابوون، و
 یین بریندار برینین وان دەرمان دکر⁽³³⁷⁾. ھەر وەسا ئافەرەتا کورد ل زاخو ئەندام
 بوو د ناڤ ریزی پارتیدا، و رۆلی خو د ناڤ ریکخستنن قی حزبیدا دگیرا، و زاخو
 تەنھا دەقەر بوو ل بەھدینان ئافەرەت چووینە د ناڤ ریزی پارتیدا⁽³³⁸⁾.

ھەر وەسا د قی قوناغیدا ئافەرەت ب رۆلی ھینان و برنا زانیاریان بۆ
 پیشمەرگە رادبوو، وەك تەتەر کاردکر، و ھندەك ئافەرەت ھەبوون ب قی کاری
 رادبوون، لەورا دەھاتنە دەستە سەرکرن و ئەشکەنجەدان ژ لای حکوومەتی قە، و ژوان
 ئافەرەتین ب قی کاری رادبوون: زەینەب عوسمان، ھەلیمە عەلی، قومری حاجی،
 غەزال عومەر، جەمیلا و بەدریا یوسف عەلی (بەدرە صور)، ئەڤ ئافەرەتە ب کاری
 پۆستەچی رادبوون و زانیاری بۆ فەرماندەیی دەقەرا زاخو دبرن⁽³³⁹⁾.

هه‌ژی گوتننیه ئه‌گهر ههر دهنگوباسه‌ك یان پۆسته‌كى به‌زه‌ه‌بایه د ناڤ
باژییری زاخوڤا، ریکه‌خستین پارتی ل ناڤ باژییریڤا ب ریکا ئافره‌تان بۆ عیسا سواری
فریدکر، داکو پی ئاگه‌هداربیته⁽³⁴⁰⁾.

هه‌روه‌سا هنده‌ك ئافره‌ت رادبوون ب دابینکرنا که‌لوپه‌لین ساخله‌می بۆ
پیشمه‌رگه‌ی، هه‌روه‌سا ب کارین برینیچی ژى رادبوون، و خانین وان ببون
خه‌سته‌خانین بچووک بۆ پیشمه‌رگه‌ی و ئەڤ جه‌نده ب شیوه‌کی نه‌ینی ده‌اته
ئه‌نجامدان، ژ وان ئافره‌تین ئەڤ کاره دکرن زه‌ینه‌ب عوسمان⁽³⁴¹⁾ و به‌دریا یووسف
عه‌لی بوون⁽³⁴²⁾.

ژ لایه‌کی دیتره‌، زۆرینه‌یا قان ئافره‌تان ل زاخو ب ئه‌رکی به‌لافکرنا
به‌لافووکین پارتی رادبوون، ب شه‌ڤ و ب نه‌ینی قه‌ ئەڤ به‌لافووکه ب دیواران قه‌
ده‌ه‌لاویستن، و ژ به‌ر قان جوړه کاران گه‌له‌ك ئافره‌ت ده‌اته‌ن گرتن، بۆ نموونه
زه‌ینه‌ب عوسمان سی جارن هاتیه گرتن ژ لایى (ئه‌منا) زاخوڤه، و ههر جار (15)
رۆژان دمایه د زیندانیدا، هه‌روه‌سا قومی ئیسماعیل ژى ژ به‌ر قى کارى هاتییه
گرتن⁽³⁴³⁾.

هه‌روه‌سا گه‌له‌ك جارن كه‌س و کارین قان ئافره‌تان ده‌اته‌ن زیندانیکر،
داکو ده‌ست ژ قان کاران به‌رده‌ن، و گه‌له‌ك نه‌خوشی بۆ خیزانین وان ده‌اته‌ن
چیکرن، هه‌تا وی راده‌ی خانین وان ژى د سووتن، بۆ نموونه ل سالا 1965 خانیه
به‌دریا یووسف عه‌لی ژ لایى هیژین ئەمنی ل گه‌ل چه‌ته‌یان هاته سووتن، وه‌کو سزا
ژ به‌ر پشته‌قانییا وی بۆ پیشمه‌رگه‌ی⁽³⁴⁴⁾.

ب قى ره‌نگی ئافره‌تا کورد ل ده‌ڤه‌را زاخو رۆله‌کی گرنه‌گ هه‌بوو ل
پیشه‌قانییا پیشمه‌رگه‌ی، و پیشکیشکرنا ئاسانکاریا بۆ شوڤه‌شا کوردی.

پهراویزین پشکا سییی

- (1) بو پتر پیزانینان ل سهرقان نهگهران بنیره: مجید خدوری، المصدر السابق، ص 247 - 249؛ صالح حسین الجبوري، ثورة 8 شباط 1963 في العراق نهاية حكم عبدالكريم قاسم، بغداد، 1990، ص 19 - 45؛ تشارلز تريب، المصدر السابق، ص 230 - 233؛ عبدالفتاح علي البوتاني، العراق دراسة...، ص 321 - 332.
- (2) عبدالوهاب حميد رشيد، العراق المعاصر، دمشق، 2002، ص 54.
- (3) بو پتر پیزانینان بنیره: جريدة الحرية، العدد (1692)، 19 شباط 1963؛ علي جاسم العبيدي، رئيس الدولة في العراق 23 آب 1921 - 16 تموز 1968، رسالة دكتوراه غير منشورة، كلية القانون و السياسة/ جامعة بغداد، بغداد، 1983، ص 274.
- (4) شیرزاد زکریا محمد، الحركة القومية الكوردية في كوردستان العراق 8 شباط 1963 - 17 تموز 1968، دهوك، 2006، ص 73 - 74.
- (5) (زیرمهفانی نتهوهیی - الحرس القومي): ریکخستنهکا سهربازییا پارتا بهعس بوو ل رۆژا 8 شوباتا 1963 ئ ل دویف یاسا ژماره (35) یا (جقاتا نیشتمانیا سهبرکدایهتیا شورهشی) دامهزرا، رۆل د نههیلانا کۆمونیستان و پارتییاندا ههبوو، و ئهف ریکخستنه ب دهست درێژکرئی ل سهر خه لکی سقیل یا ب ناف و دهنگ بوو. بو پتر پیزانینان بنیره: شیرزاد زکریا محمد، الحركة القومية...، ص 74.
- (6) ماریون فاروق سلوغلت و بیتر سلوغلت، المصدر السابق، ص 125.
- (7) بهاء الدین نوری، في تقييم سياسة الحزب الشيوعي العراقي في سني 1958 - 1991 مازق الحركة الشيوعية في العراق، ط 4، العراق، 1991، ص 14.
- (8) محمد صالح عقراوي، الكرد و الدولة المستقلة وفق المعاهدات و المواثيق الدولية، اربيل، 2005، ص 152.
- (9) بنیره دهقی بهیانی د: جريدة الحرية، العدد (1692)، 19 شباط 1963؛ حامد مصطفى مقصود، ثورة 14 تموز مدارات الاعداء، اربيل، 2001، ص 333.
- (10) ئیبراهیم جهلال، خوارووی کوردستان و شورهشی ئهیلول بنیاتان و ههلهتتهکاندن 1961 - 1975، ج 3، سلیمانی، 1999، ل 96؛ جرجیس فتح الله، العراق في عهد قاسم، السويد، 1989، ج 2، ص 861 - 862؛ رهفیک رهحمان مام خول، ئیدهری بهری، ل 128.

- (11) جهێ ئاماژییە ل قیڕی کۆ سەرکردایەتیا حزبا بە عەس و نەتەوه خۆاژین عەرەب ل دەمی پلان دداناین بۆ ئەنجامدانا کۆدەتایی، ب پیکا هەر ئیک ژ تاهەر یەحیا و عەلی صالح ئەلسەعدی پەیوهەندی ب سەرکردایەتیا کوردی کربوون، ب تاییبەت سکریتیڕی پارێ ئیبراھیم ئەحمەد و ئەندامی لژنا مەزکەزی صالح یووسفی، داگو کوردان ببە لای خۆ ل دەمی کۆدەتایی، و گەلەک سوز دا بوون بۆ بجههینانا مافی کوردان و پارێ سوزدا ل دەمی کۆدەتایی ئاگر بەستی ب راکههینیت. بۆ پتر بیزانینان بنیره: دانا ادامز شمیدت، المصدرا السابق، ص 256؛ شیرزاد زکریا محمد، المصدرا السابق، ص 69؛ پاول شیسمن و خوشەوی مەلا ابراھیم، ژیدەری بەری، ل 296.
- (12) محسن دزەبی، احداث عاصرتها 1961 - 1975، اربیل، 2002، ج 2، ص 22؛ شیرزاد زکریا محمد، المصدرا السابق، ص 75.
- (13) هاتیه فەگوهاستن ژ؛ دانا ادامز شمیدت، المصدرا السابق، ص 360؛ علی کریم سعید، عراق 8 شباط 1963 من حوار المفاهيم الى حوار الدم - مراجعات من ذاكرة طالب شبيب، بیروت، 1999، ص 250.
- (14) کاوس ققطان، المصدرا السابق، ص 214.
- (15) شیرزاد زکریا محمد، المصدرا السابق، ص 76 - 77.
- (16) گوڤاری رزکاری کوردستان، ژماره (1)، مایس 1963.
- (17) چاڤیکهفتن ل گەل دەغیلا صالح ئەحمەد ل 2015/6/16 ل زاخۆ، نافبری ل سالا 1930 ل زاخۆ ژ دایکبووییه خواندنا خۆ تا پولا شەشی سەرەتایی ل زاخۆ تەمام کریه، نوکه ئاکنجیه ل سوید.
- (18) چاڤیکهفتن ل گەل مەلا عەبدوڵکەریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (19) چاڤیکهفتن ل گەل نوروئوودا حەمید سەعید قەصاب ل 2014/12/11 ل زاخۆ.
- (20) چاڤیکهفتن ل گەل تەها محەمەد تەها جەقسی ل 2014/11/16 ل زاخۆ؛ چاڤیکهفتن ل گەل ئیشخان مەلکون سەرکیس بەغەدەسار (مەلکون خەیات) ل 2015/11/1 ل زاخۆ، نافبری ل سالا 1956 ل زاخۆ ژ دایکبووییه، خواندنا خۆ یا سەرەتایی و نافنجی و نامادەیی ل زاخۆ تەمام کریه، و پەیمانگەها تەکنیکی بەشی پیۆمر ل بەغدا تەمام کریه، نوکه ئەندامی جشاتا پارێزگەها دھوکییه، و ل زاخۆ ئاکنجیه.
- (21) چاڤیکهفتن ل گەل نوروئوودا حەمید سەعید قەصاب ل 2014/12/11 ل زاخۆ.
- (22) چاڤیکهفتن ل گەل عەبدوڵکەریم حەمید سەعید قەصاب ل 2015/9/14 ل زاخۆ، نافبری سالا 1937 ل زاخۆ ژ دایکبووییه، دەرچووی پەیمانگەها تەکنیکی یا بەغدا، و نوکه ئاکنجیه ل زاخۆ.

- (23) سلام فواز العبيدي، ذكرياتي عن حياة الانصار تأملات من قمم الامال و الالام والمآثر، ط 3، دهوك، 2012، ص ص 17 - 18.
- (24) جاقبيكهفتن ل كهل نه حمهد عه لى بيتاسى ل 2015/4/2 ل زاخو.
- (25) سلام فواز العبيدي، المصدر السابق، ص ص 18 - 19.
- (26) احمد محمود الجزراوى، "اولى قواعد انصار (الپيشمرگه) الحزب الشيوعي العراقي في بهدينان"، مجلة دهوك، العدد (33)، دهوك، كانون الاول 2006، ص 67.
- (27) سلام فواز العبيدي، المصدر السابق، ص 19.
- (28) جاقبيكهفتن ل كهل نه حمهد عه لى بيتاسى ل 2015/4/2 ل زاخو.
- (29) جاقبيكهفتن ل كهل حوكمته محمهد سه عدوللا ل 2014/2/15 ل زاخو؛ جاقبيكهفتن ل كهل عه بدولستار محمهد نه حمهد ل 2015/6/21 ل زاخو.
- (30) سعد ناجى جواد، المصدر السابق، ص 89.
- (31) جعفر عباس حميدي و آخرون، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري 1958 - 1968 (8 شباط - 18 تشرين الثاني 1963)، بغداد، 2002، ص 130.
- (32) شلومو نكديمون، الموساد في العراق و دول الجوار، ترجمة: بدر عقيلي، ط 2، بيروت، 1998، ص 81.
- (33) غسان شريل، "جلال الطالبانى يتذكر"، مجلة الوسط، العدد (358)، لندن، 7 كانون الاول 1998، ص 29.
- (34) شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص 89.
- (35) المصدر نفسه، ص 91.
- (36) مسعود بارزاني، بهرگى سيبى، بهشى ئيكى، ل 108.
- (37) فرهاد عونى، "انطباعات عن احتفاء أبناء كويسنجق بزيارة البارزاني لمدينتهم"، مجلة كولان العربي، العدد (18)، اربيل، 25 تشرين الثاني 1997، ص 45. لى هندهك زيمد د دهنه دياركرن كونيزيك دوو ههزار كهسان د قى كونگرهيدا ناماده دبن بنيره: مسعود بارزاني، بهرگى سيبى، بهشى ئيكى، ل 108؛ خليل جندي، حركة التحرر الوطنى الكردستاني فى كردستان الجنوبى 1939 - 1968 آراء و معالجات، ستوكهولم، 1994، ص 140.
- (38) جاقبيكهفتن ل كهل عه بدولر مزاق كه رماقى ل 2015/1/18 ل زاخو.
- (39) جاقبيكهفتن ل كهل شيرزاد عه بدولر هحمان سه عيد ناغا ل 2015/7/22 ل زاخو، ناقربرى ل سالا 1947 ل زاخو ز دايكبووييه، دهرچوويى كوليزا چاندنى يه ل زانكوبا

- مووسل، و نوکه ئاكنجيه ل ئەمريكا؛ چاڤيڤيڤهفتن ل گهه جهميل قاسم حه مو ل 2015/4/27 ى ل زاخۆ.
- (40) چاڤيڤيڤهفتن ل گهه شهعبان محهمهه تاهر صادق برو ل 2014/4/7 ى ل باتيفا.
- (41) حبيب محمد كريم، المصدر السابق، ص 16.
- (42) مجيد خدورى، المصدر السابق، ص 359.
- (43) بنيهر دهقى فى ياسايى د: رعد ناجي الجده، التطورات الدستورية فى العراق، بغداد، 2004، ص ص 379 - 383.
- (44) ازهار عبدالكريم عبدالوهاب، الحقوق والحريات العامة فى ظل الدساتير العراقية، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية القانون والسياسة، جامعة بغداد، بغداد، 1983، ص 170.
- (45) عبدالفتاح علي البوتاني، "الحقوق القومية الكوردية فى التشريعات الدستورية العراقية"، جريدة خبات، العدد (1023)، اربيل، 27 نيسان 2001؛ شورش حسن عمر، حقوق الشعب الكوردي فى الدساتير العراقية - دراسة تحليلية مقارنة، السليمانية، 2005، ص 195.
- (46) شيركو فتح الله عمر، المصدر السابق، ص ص 160 - 161؛ بو پتر پيزانينان ل دور داخازين كوردانن بنيهر: شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ص 102 - 103.
- (47) عبدالفتاح علي البوتاني، ملا مصطفى البارزاني قائد الثورة الكوردية و ملهمها، دهوك، 2012، ص 82.
- (48) شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ص 101 - 104.
- (49) رمزي محمد عسكو، "صالح اليوسفي مناضل كبير استشهد دفاعا عن قضية عادلة"، جريدة خبات، العدد (837)، اربيل، 15 ناب 1997؛ مسعود البارزاني، بهرگى سينيى، بهشى ئيكي، ل 114.
- (50) جريده الجماهير، العدد (139)، 11 تموز 1963.
- (51) چاڤيڤيڤهفتن ل گهه فههاد حاجى محهمهه شهمدين ناغا ل 2015/5/27 ى ل زاخۆ؛ چاڤيڤيڤهفتن ل گهه عومهه بشار ناغا ل 2015/5/20 ى ل زاخۆ؛ چاڤيڤيڤهفتن ل گهه محهمهه كهلحى تهها ل 2015 /4/29 ل دهوكى، نافبرى ل سالا 1940 ل كوئدى رمزگه ل دهقهرا نيروه و ريكانيا ژدايكوبوييه، و ئيڤك ژيشكدارين فان هيزان بوو.
- (52) چاڤيڤيڤهفتن ل گهه زياد حاجى ناغا ل 2014/12/15 ل زاخۆ.

- (53) هاني الفكيكي، أوكار الهزيمة تجربتي في حزب البعث العراقي، ط 2، قم، 1992، ص 298؛ بهسار، "يوميات ثورة ايلول"، مجلة متين، العدد (10)، دهوك، تموز 1992، ص 73.
- (54) مسعود بارزاني، بهرگي سيبی، بهشی ئیگی، ل 116.
- (55) بو پتر بیزانینان ل دور قی کیری، بنیره: رزگار محمد، عملية دجلة حملة الحكومة العراقية على كوردستان عام 1963، اربیل، 2001، ص 11 وما بعدها.
- (56) پافیل بیثانوفیتش دیمچینکه، كوردستان العراق الملتبهة، ترجمة: جرجیس فتح الله، د.م، 1984، ص 149.
- (57) خلیل جندي، المصدر السابق، ص 149.
- (58) محسن دزهبي، المصدر السابق، ص 36.
- (59) چاڤینکهفتن ل کهل خهیری رههزان نهجار ل 2014/12/13 ی ل زاخو، ناڤبری ئیک ژ وان (100) کهسان بوو دهمی شهری دهست بیکری هاتیه کرتن.
- (60) چاڤینکهفتن ل کهل عهبدولرهمان یوسف عهبدولرهمان ل 2014/12/30 ی ل زاخو.
- (61) جريدة الجماهير، العدد (137)، 9 تموز 1963.
- (62) چاڤینکهفتن ل کهل لویس کاروبندر ل 2015/4/27 ل دهوکی، ناڤبری ل سالا 1954 ل گوندی ئافزریکی ل دهقرا سلیمانیه ژ دایکبوویه، دهرجوی کولیزا ئادابی ل زانکویا مسته نصریه ل بهندا ل سالا 1978 ی، و باومرناما ماستهری 1990 ی، ومهرگریه و دکتورا ل سالا 1996 ی، ئەندامی چژانا نوینه رین عیراقی بوو نوکه خانه نشینه؛ چاڤینکهفتن ل کهل محهمه سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ل دهوکی.
- (63) چاڤینکهفتن ل کهل عهبدولرهمان یوسف عهبدولرهمان ل 2014/12/30 ل زاخو.
- (64) بنیره: جریده الجماهير، العددان (141)، 29 حیزران 1963؛ (150)، 22 تموز 1963.
- (65) چاڤینکهفتن ل کهل موراد مصری موراد ل 2015/10/13 ل زاخو، ناڤبری ل سالا 1957 ی ل گوندی کهشکانی ل ناحیا سلیمانیه ژ دایکبوویه، بیشمه رکهی ئەیلولی و گولانی بوو، و نوکه بیشمه رکهیه ک خانه نشینه، و ئاکنجیه ل کومه لگهها کیلکی ل ناحیا سلیمانیه.
- (66) بنیره، پاشکویی ژماره (6).
- (67) بنیره، پاشکویی ژماره (7).
- (68) پسامی سهید عهבוشی بوو و ئیک ژ بیشمه رگههین ناڤدار بوو ل شوهرشا ئەیلولی، چاڤینکهفتن ل کهل عهبدولواحد ئەحمهده رشید سلیمانیه ل 2016/7/25 ل زاخو.

- (69) بنیره، پاشکۆیی ژماره (8).
- (70) رجب جمیل حبیب، ئامییدی (العمادیة) 1921 - 1975 دراسة فی التاريخ السياسی، دهوك، 2012، ص 260.
- (71) بوپتر پیژانیان ل دورفی شهری، بنیره: رزگار محمد، المصدر السابق، ص ص 60 - 68؛ نجم الدین الیوسفی، المصدر السابق، ص ص 153 - 157.
- (72) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی ئیگی، ل 144.
- (73) شەفیق حسین شەتونسى، "دیدار ل گەل خەباتگیر و فەرماندەیی شورش ئیلونا مەزن ماموستا (مەلا حەمدى عەبدوڵمەجید ئیسماعیل)"، کوفارا دەنگی پێشمەرگه، ژماره (143)، ههولێر، شوباتا 2010، ل 42.
- (74) چاقپیکهفتن ل گەل عسمەت دینو بەنستانى ل 2014/11/23 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل شەعبان سەعید محەمەد ل 2006/3/29 ل زاخۆ.
- (75) چاقپیکهفتن ل گەل عومەر عەلى هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد عەلى بێتاسى ل 2015/3/31 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل حەمید شەریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.
- (76) ل وی دەمی محەمەد تاهەر صادق برو ل دەفەرا بارزان بوو (110) پێشمەرگه ژ هوزا کولیان ژ هیزا بهرگری میلی دگەلدا بوون، و بەرەمق چیاى مەتینی فەچوو و ل کوییتکا بانکا ل چیاى مەتینی راوەستان و پێشمەرگه یهك بناقى جانگیر حاجی حەبیب كەشانی هاته كوشتن، چاقپیکهفتن ل گەل سەید حەسەن سەید یووسف شیلانى ل 2016/8/13 ل زاخۆ.
- (77) عبدالرحیم، "داستانا چیاى مەتینی"، کوفارا مەتین، ژماره (56)، دهوك، ایلول 1996، ل 25.
- (78) چاقپیکهفتن ل گەل عومەر عەلى هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل عسمەت دینو بەنستانى ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (79) رزگار محمد، المصدر السابق، ص 81.
- (80) المصدر نفسه، ص 82.
- (81) رزگار محمد، المصدر السابق، ص ص 86 - 88؛ چاقپیکهفتن ل گەل عومەر عەلى هالو ل 2014/12/9 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل جانگیر سیفو جانگیر مستهفا ل 2015/4/6 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گەل ئەحمەد عەلى بێتاسى ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (82) چاقپیکهفتن ل گەل شەعبان سەعید محەمەد ل 2006/4/8 ل زاخۆ.

- (83) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد عه‌لی بێتاسی ل 2014/11/23 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد عه‌لی بێتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (84) چاڤپيکهفتن ل کهل محەمەد خالد بۆصه‌لی ل 2014/12/2 ل زاخۆ.
- (85) مسعود بارزانی، به‌رگۆ سییی، به‌شی ئیکی، ل 144 - 146.
- (86) بۆ پتر پیزانینان، بنیره: هانی الفیکی، المصدر السابق، ص 298؛ علی کریم سعید، المصدر السابق، ص ص 248 - 249.
- (87) جريدة الهدف، العدد (318)، 8 كانون الثاني 1964؛ عمار علي السمر، المصدر السابق، ص ص 279 - 280؛ محمد احسان، الصمت الابداء الجماعية في كوردستان العراق، بيروت، 2015، ص ص 143 - 144.
- (88) عبدالحمید درویش، اضواء علی الحركة الكردية فی سوريا، د.م، 2000، ص 71؛ عمار علي السمر، المصدر السابق، ص 280، لئ کریم کوچیرا دبیزت ژ (3000) سه‌ریازان پیکهات، بنیره په‌رتووکا وی: ژیدهری به‌ری، ل 312؛ هه‌روه‌سا عصمت شریف وانلی دبیزت هیزین سووریا ژ (6000) سه‌ریازان پیکهاتن، بنیره په‌رتووکا وی، المصدر السابق، ص 288.
- (89) عمار علی السمر، المصدر السابق، ص 280.
- (90) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد عه‌لی بێتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل حەمید شه‌ریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل حوکمه‌ت محەمەد سه‌عدوللأ ل 2014/12/15 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (91) چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل عه‌بدولستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ل زاخۆ.
- (92) خه‌لات مووسا، "هیرشا له‌شکه‌ری سوری بۆ سه‌ر ده‌قرا به‌هدینان ل سالا 1963ی"، گوشارا ده‌وک، ژماره (34)، ده‌وک، ئادارا 2007، ل 20.
- (93) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة...، ص 352.
- (94) محمد طلب هلال، دراسة عن منطقة الجزيرة من النواحي السياسية... الاجتماعية... القومية، اربيل، 2001، ص 67.
- (95) مثنی امین قادر، قضايا القوميات و اثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجا)، السليمانية، 2003، ص 159.
- (96) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد عه‌لی بێتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (97) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد عه‌لی بێتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.

- (98) ل دۆر هه لویستی ئیکهتیا سوفیتی ژ کاودانی نافخوئی ل عیراقی و شورهشا کوردی ل قی سه ردهمی، بنیره: میهژان محمد حسین رشید البامرني، سياسة الاتحاد السوفيتي تجاه الحركة القومية الكوردية التحررية في كوردستان الجنوبية (1945 - 1968)، دهوك، 2008، ص 189 وما بعدها.
- (99) عصمت شريف وانلي، المصدر السابق، ص 288.
- (100) كهمال مهزههر، كورد و كوردستان....، ب 1، ل 443؛ رھفیک رحمان مام خۆل، ژیدمیری بهری، ل 138.
- (101) عصمت شريف وانلي، المصدر السابق، ص 288.
- (102) خهلات مووسا، هیرشا...، ل 21؛ چاقپیکهفتن ل کهل ئەحمەد یووسف قاسم ل 2014/12/13 ی ل زاخۆ.
- (103) خهلات مووسا، هیرشا...، ل 21 - 22؛ چاقپیکهفتن ل کهل نه جیب سهید عه بوش ل 2014/11/25 ی ل دهۆکی؛ چاقپیکهفتن ل کهل صالح حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دهۆکی؛ چاقپیکهفتن ل کهل محمەد سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ی ل دهۆکی.
- (104) چاقپیکهفتن ل کهل سهلمان خورشید یا هاتیه ئەنجامدان ژ لای خهلات مووسا یووسف ل 2005/9/27 ی ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل عومەر عەلی هالو ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل محمەد خالد بوسه لی ل 2014/12/2 ی ل زاخۆ.
- (105) هه مان ژیدمەر.
- (106) چاقپیکهفتن ل کهل سهلمان خورشید ل 2005/9/27 ی ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل عومەر عەلی هالو ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ؛ وصفی حسن، "داستانا کیزافی"، روژناما رهوشه ن، ژماره (96)، 2014/1/16.
- (107) چاقپیکهفتن ل کهل صالح حه جی حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دهۆکی.
- (108) نزار حنا الديراني، دیرابون بین الماضي والحاضر، بغداد، 2004، ص 21.
- (109) چاقپیکهفتن ل کهل قه شه پولص حنا الهوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ.
- (110) چاقپیکهفتن ل کهل به هییا ئەمین ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل مه لا یووسف کريت یووسف ل 2014/12/31 ی ل زاخۆ.
- (111) چاقپیکهفتن ل کهل به هییا ئەمین ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ.
- (112) چاقپیکهفتن ل کهل محمەد ئیبو ئیسماعیل ل 2015/8/3 ی ل زاخۆ.
- (113) چاقپیکهفتن ل کهل عه بدولرهمان یووسف عه بدولرهمان ل 2014/12/30 ی ل زاخۆ.

- (114) جاقپیکهفتن ل کهل سهعيد حاجى تاهر ل 2015/5/30 ی ل زاخو، ناڤبرى سالا 1953 ی ل دهقرا زومار ژ دایکبووییه، ل سالا 1973 پشکداری د شورشا نهیلولیدا کریه، و پشکداری د شورشا گولانیدا کریه، و نوکه ئاکنجیه ل زاخو.
- (115) عصمت شریف وانلی، المصدرالسابق، ص 289.
- (116) خهلات موسسا، هیرشا ...، ل 24.
- (117) بو پتر پیزانینان ل دۆرفان ناكوکييان بنیره، حنا بطاطو، الكتاب الثالث، ص ص 333 - 338.
- (118) لیام اندرسن و غاریث ستانسفیلد، عراق المستقبل دکتاتوریه ديمقراطیه ام تقسیم، تقدیم: ماجد شبر، ترجمة: رمزی ق. بدر، بیروت، 2014، ص 84. نهف کۆدهتاییه د ئەدهبیاتین پارتا به عس دهیته نیاسین ب (رده تشرین)، بنیره: مجلة الثورة العربية، العدد (2)، بغداد، 1988، ص 9.
- (119) بنیره فی بهیان د: جريدة المنار، العدد (3578)، 1 كانون الاول 1963.
- (120) ل. ن. کوتلوف و ا. ف. فدتشکو، العراق في مجموعة مؤلفين، تاريخ الاقطار العربية المعاصر 1917 - 1970، موسكو، د. ت، ج 1، ص 357.
- (121) ماریون فاروق سلوغلیت و بیتر سلو غلیت، المصدر السابق، ص 135؛ فیبی مار، المصدر السابق، ج 1، ص 81.
- (122) ومیض عمر نظمی و شفیق عبدالرزاق و غانم محمد صالح، التطورات السياسية في العراق، بغداد، د. ت، ص 363؛ ماریون فاروق سلوغلت و بیتر سلوغلت، المصدر السابق، ص 135.
- (123) شیرزاد زکریا محمد، المصدر السابق، ص 149.
- (124) دیفید ادامسن و جرجیس فتح الله، الحرب الكردية و انشقاق 1964، ط 2، اربیل، 1999، ص 37.
- (125) جاقپیکهفتن ل کهل سهعيد حهجي سهديق زاخویی ل 2014/11/14 ل زاخو؛ جاقپیکهفتن ل کهل سهعيدولستار محهمهده ئهحمهده ل 2015/1/29 ل زاخو.
- (126) عبدالفتاح علی البوتانی، ویاثق عن...، ص ص 236 - 237.
- (127) هاتییه فه کوهاستن ژ: المصدر نفسه، ص 237.
- (128) بو پتر پیزانینان ل دۆرفان دان و ستاندنان، بنیره: عبدالفتاح علی البوتانی و شیرزاد زکریا محمد، اتفاقية 10 شباط 1964 بين الحكومة العراقية و قيادة الثورة

- الكوردية (الاسباب و النتائج)دراسة تاريخية وثائقية، دهوك، 2013، ص ص 32 - 35؛ كاوس قفطان، المصدر السابق، ص ص 264 - 265.
- (129) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة...، ص 409؛ شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص 154.
- (130) مسعود بارزاني، بهرگى سيني، بهشى نيكي، ل ل 155 - 156
- (131) بو پتر پيزانينان ل دور ريكهفتناما 10 شوباتى بنيره: عبدالفتاح علي البوتاني و شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ص 36 - 38.
- (132) جريدة الهدف، العدد (324)، 19 شباط 1964.
- (133) عابدولرحمان محمهد عارف ل سالا 1916 ل بهغدا ژدايكبوييه، خواندنا خو يا نامادهي تهمام كويه و ل 12 جريا دوويى 1936 ل كوليژا سهريازي دهيتيه ومركرتن و ل 4 ل تيرمهه 1937 ل ب بلا ئهفسهردهرچوو، و بشكدارى دهندنين خوئين سهريازى دا كويه، پشتى مرنا براينى وى عهبدولسهلام محمهد عارفى ل 16 نيسانا 1966 ل بوويه سهروك كوومارى عيراقى هتا 17 تيرمهها 1968 ل، بنيره: جريدة الثورة العربية، العدد (545)، 17 نيسان 1966، شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص 258.
- (134) جريدة الهدف، العدد (327)، 10 آزار 1964.
- (135) المصدر نفسه، العدد (328)، 17 آزار 1964، جريدة الفجر الجديد، العدد (768)، 6 آب 1964.
- (136) رفيق رحمان مام خول، ژيدهرى بهرى، ل 146؛ جريدة الفجر الجديد، العدد (768)، 6 آب 1964.
- (137) چاڤيكيهفتن ل كهل سامى نهجم ييوسف قهصاب ل 2015/9/29 ل زاخو.
- (138) جريدة الهدف، العدد (366)، 6 كانون الاول 1963.
- (139) المصدر نفسه، العدد (364)، 1 تشرين الثاني 1964.
- (140) مسعود بارزاني، بهرگى سيني، بهشى نيكي، ل 165.
- (141) محمهد مهلا قادر، ژيدهرى بهرى، ل 65.
- (142) بو پتر پيزانينان ل سهريزيكههبوونا پارتى، بنيره: ديفيد ادامسن و جرجيس فتح الله، المصدر السابق، ص ص 33 - 80؛ شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص ص 161 - 197.
- (143) شيرزاد زكريا محمد، المصدر السابق، ص 167؛ فاضل ميرانى، المصدر السابق، ص ص 82 - 83.

- (144) چاقپیکهفتن ل کهل رمشید حاجی بهدری ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (145) عهبدوولستار تاهر شهرف، ژیدهری بهری، ل 102.
- (146) بو پتر پیزانیان ل سهر کونفرمنسی ماومت و بریارین وی، بنیره: داخویانیا پارتی دیموکراتی کوردستان ل 19 نیسانا 1964 ل ژیر ناف و نیشان: اتقاقیه المشیر - البارزانی صلح ام استسلام، د: شازین هیرش و نزار محهمهد، بهلگهنامه پارتی دیموکراتی کوردستان (بالی مهکتهبی سیاسی و بالی بارزانی) له چهئدین بهلگهنامهی میژوویدا، 1964 - 1970 ی، سلیمانی، 2003، ب 2، ل ل 52 - 70؛ پارتی دیموکراتی کوردستان، بهشیک له بریارهکانی کونفرانسی پارتی دیموکراتی کوردستان 4 - 9/4/1964 ی، ب.ج، ب.م؛ ئیبراهیم جهلال، ژیدهری بهری، ل ل 153 - 156.
- (147) عثمان قاضی، المصدر السابق، ص 15.
- (148) المصدر نفسه، ص ص 16 - 17.
- (149) المصدر نفسه، ص 17.
- (150) شیرزاد زکریا محمد، المصدر السابق، ص 178.
- (151) رهفیک رحمان مام خۆل، ژیدهری بهری، ل 150.
- (152) شعبان سعید، ژیدهری بهری، ل 35.
- (153) رهفیک رحمان مام خۆل، ژیدهری بهری، ل 15؛ ههیهات زعمیم ئهرمدنی، "دوتایی و ژیکههبوون د بزافا رزگاربخوازا کوردان دا ل سالا 1964ئی"، گوفاارا دیروک، ژماره (3)، دهۆک، زفستانا 2014، ل 129.
- (154) چاقپیکهفتن ل کهل عهلی خان حهجی حامد ل 2007/6/15 ل زاخۆ یاهاتیه ئهجمامدان ژلایی شیرزاد زهکهریا محهمهد، ناقبری ل سالا 1928 ل کهلیی پساغای ل دهقهرا سنیدیان ژدایکبووییه، و ل سالا 1956 پلا ئهئندامهتیا پارتی دیموکراتی کوردستان و مرگرتیه، و پشکداری دشۆرهشا ئهیلولئیدا کریه و ئیک ژ پشکداری فی کونگره ی بوو، و ل سالا 2009 وهغهرکریه.
- (155) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعید محهمهد ل 2006/4/28 ل زاخۆ.
- (156) چاقپیکهفتن ل کهل عهبدوولررحمان یووسف عهبدوولررحمان ل 2014/12/30 ل زاخۆ، ناقبری ئیک ژ پشکداری کونگره ی بوو.
- (157) چاقپیکهفتن ل کهل محهمهد سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ل دهۆک.
- (158) چاقپیکهفتن ل کهل ئهحمهد رهشو عومهر بیتاسی ل 2015/4/28 ی ل سیمیلی.
- (159) حبیب محمد کریم، المصدر السابق، ص 92.
- (160) ههمان ژیدهر؛ چاقپیکهفتن ل کهل ئهحمهد یووسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخۆ.

- (161) چاقپیکهفتن ل کهل عهبدولرهمان یووسف عهبدولرهمان ل 2014/12/30 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل ئەحمەد یووسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل ئەحمەد رهشو عومەر بیتاسی ل 2015/4/28 ل سیمیلی؛ چاقپیکهفتن ل کهل محەمەد سلیمان حاجی بشار ل 2015/4/27 ل دهۆکی.
- (162) عبدالفتاح علي البوتاني، الحركة ...، ص 429.
- (163) رهفیق رحمان مام خۆل، زیدمیری بهری، ل 151.
- (164) چاقپیکهفتن ل کهل شهعبان سهعيد محەمەد ل 2006/4/28 ل زاخو.
- (165) حبيب محمد كريم، المصدر السابق، ص 92.
- (166) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی ئیکی، ل 176.
- (167) شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص 159.
- (168) چاقپیکهفتن ل کهل عهبدولرهمان یووسف عهبدولرهمان ل 2014/12/30 ل زاخو.
- (169) چاقپیکهفتن ل کهل محەمەد خالد بوصهلی ل 2014/12/2 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل مهلا عهبدولکهريم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخو.
- (170) چاقپیکهفتن ل کهل عسمهت دینو بهنستانی ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (171) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 19 - 20.
- (172) بو پتر پیژانیان ل سهبر بیروکهیین دامهزاندنا جقاتی، بنیره: شیرزاد زکریا محمد، مجلس قيادة الثورة فی كوردستان العراق 1964 - 1970 (دراسة تاريخية سياسية عامة)، دهوك، 2010، ص 63 و بعدها.
- (173) المصدر نفسه، ص 65.
- (174) المصدر نفسه؛ حسن عرفه (ارفع)، الاكراد دراسة سياسية تاريخية، ترجمة: جوان جومرد، د. م، 2001، ص 272.
- (175) حزب البعث العربي الاشتراكي - القيادة القومية - (المكتب الثقافي)، ملف القضية الكردية (دراسات ووثائق)، د. م، د. ت، ص 56.
- (176) ناڤی وی پولص یوسف مرقص بیداری یه ل سالا 1887 ل گوندی بیداری ل زاخو ژدایکبوییه، خواندنا خو یا سهرماتی ل زاخو ب دوماهییک هینایه و ل سالا 1900 چوویه پهیمانگهها ماریوحنا الحهیب ل مووسل پاشان دزفریته ئەبرشیا خو، و ل سالا 1912 بوویه قهشه ل سالا 1933 ژیهر کوشتارا ئاشوریا ل سیمیلی ناڤبری چوویه سووریا و لوبنانی، و ل ویری کهلک پهرتووک بهلافکرینه. پشتی شوژهشا 14 ی تیرمههی 1958، دزفریته عیراقی و دهمهکی ل بهغدا ئاکنجی دبیتن، ل ویری چهندين سهرمهان و دیدار ل کهل مهلا مستهفا بارزانی ئەنجامدایینه، و ل سالا 1963 دکههیته

د ناهێ رێژین شوهرشا كوردستانیدا، ل ساڵا 1964 ههتا 1970 بوويه ئەندامی جقاتا سهركردایهتیا شوهرشا كوردستانی و ئەندامی مهكتها راپهواندنیا شورهشی، ل ناویردان جیگیر دبیتن، و ل ساڵا 1974 ومغهرکریه . بو پتر پیزانینان بنیره: الباحث بنیامین حداد، "الخوری بولس بیداری"، یی کتاب: من بحوث مؤتمرا الادب السریانی الخامس، السلیمانیه، 2008، ص 37؛ ومصفی حهسهن، "قهشه پولس بیداری ... كهسایهتیا كورد پهروهر و رهوشنبیر"، گوکارا دهۆک، ژماره (114)، دهۆک، چریا نیکی 2001، ل 27؛ چافیکهفتن ل کهل غهریب یوسف حهسهن مزوری ل 2015/1/14 ل هافینکهها بیرمام، نافبری ل ساڵا 1946 ل ئاکری ژدایکبوویه ل ساڵا 1964 بوویه پيشمهگره و ب کارى پوستهچى رادبوو ژ ساڵا 1964 - 1970 د ناچهرا شورهشا كوردی و بهغدادا و ل ساڵا 1966 ل کهل قهشه پولس بیداری بوو، نوکه بهرپرسی پهيوهنديين تايهت یی نشيسينکهها سهروکی پارتی ديموکراتی كوردستان، و ل هافینکهها بیرمام ناکنجیه.

⁽¹⁷⁷⁾ چافیکهفتن ل کهل رهشید حاجی بهدری ل 2015/8/8 ل زاخو؛ شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیاده...، ص 65 - 66. بو پتر پیزانینان ل سههر چهوانیا دامهزاندنا فی جقاتی و دمزگهه و لیژنین وی، بنیره: شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیاده...، ص 65 - 87.

⁽¹⁷⁸⁾ شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیاده...، ص 72.

⁽¹⁷⁹⁾ جریده خهبات، العدد (474)، تشرین الثانی 1964.

⁽¹⁸⁰⁾ بو پتر پیزانینان ل سههر فان لیژنان بنیره: شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیاده...، ص 79 - 80.

⁽¹⁸¹⁾ شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیاده...، ص 74 - 78.

⁽¹⁸²⁾ علیاء محمد حسین الزبیدی، العهد العاری فی العراق 1963 - 1968، بغداد، 2013، ص 579 - 580؛ مجید خدوری، المصدر السابق، ص 308 - 309.

⁽¹⁸³⁾ هاتیه فهگوهاستن ژ: جریده الوقائع العراقية، العدد (949)، 10 ایار 1964؛ علیاء محمد حسین الزبیدی، المصدر السابق، ص 580؛ خالد خالد کوچی، کیف تعالج الدساتیر العراقية الحقوق القومية للشعب الكردي - دراسة مقارنة بین النظرية التطبيقی، ستوکهولم، 1990، ص 33 - 34.

⁽¹⁸⁴⁾ علیاء محمد حسین الزبیدی، المصدر السابق، ص 580.

⁽¹⁸⁵⁾ بیان الحزب الדיمقراطی الكردستانی بمناسبه ذکری 14 تموز، هاتیه فهگوهاستن ژ: شازین هیرش و نزار محهمهد، ژیدهری بهری، ل 201 - 202.

- (204) چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (205) چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (206) هەمان ژێدەر.
- (207) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد رەشو عومەر بێتاسی ل 2015/4/28 ل سيميلی.
- (208) چاڤپيکهفتن ل کهل مەلا عەبدولکەریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (209) چاڤپيکهفتن ل کهل سەلیم ئەسەد خوشەوی ل 2015/1/14 ل هافینگەها پیرام، نافبری ل سالا 1943 ل دەڤەرا مزووری ژوری ژ دایکبوویە، هەر ژ دەست پیکي پشکداری دوشورەشا ئەیلولیدا کەریه و بوویە فەرماندەي هیزا نامیدی دەمی 1964 - 1975 دا، پشستی نسکویا شورەشی ل کهل خیزانا خۆ بەرهڤ ئیرانی ڤه چوو، و سەرکردهی هیزا خەبات بوو د شورەشا گولانیدا، و نوکە ل هافینگەها پیرام ناکنجیه؛ چاڤپيکهفتن ل کهل مەلا عەبدولکەریم صوفی ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (210) چاڤپيکهفتن ل کهل سەلیم ئەسەد خوشەوی ل 2015/1/14 ل هافینگەها پیرام؛ چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (211) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 88.
- (212) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد رەشو عومەر بێتاسی ل 2015/4/28 ل سيميلی؛ چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (213) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد رەشو عومەر بێتاسی ل 2015/4/28 ل سيميلی.
- (214) سعید حمو، المصدر السابق، ص 213 - 214.
- (215) چاڤپيکهفتن ل کهل نەجم سەید عەبوش ل 2014/11/25 ل دھۆکی.
- (216) چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد یوسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل کهل نەجم سەید عەبوش ل 2014/11/25 ل دھۆکی.
- (217) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 92.
- (218) چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ، نافبری ئیک ژ پشکدارین شەری بوو.
- (219) عبدالکریم فندی، المصدر السابق، ص 92 - 93.
- (220) سعید حمو، المصدر السابق، ص 220؛ چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (221) چاڤپيکهفتن ل کهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (222) هەمان ژێدەر؛ چاڤپيکهفتن ل کهل ئەحمەد یوسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخۆ.

- (223) عبدالكريم فندي، المصدر السابق، ص 93؛ جافيكهفتن ل كهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (224) جافيكهفتن ل كهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ. به ئى عبدالكريم فندي دبئزيت (10) سهرياز ل كهل و (30) چهتهيين عهريهان ديلگرتن، بنئيره: پهرتووكاوى، المصدر السابق، ص 93.
- (225) سعيد حمو، المصدر السابق، ص 218؛ عبدالكريم فندي، المصدر السابق، ص 93.
- (226) جافيكهفتن ل كهل صالح ئەمەين صالح ل 2015/5/21 ل زاخۆ.
- (227) عبدالكريم فندي، المصدر السابق، ص 93؛ سعيد حمو، المصدر السابق، ص 218.
- (228) سعيد حمو، المصدر السابق، ص 219.
- (229) عبدالكريم فندي، المصدر السابق، ص 93.
- (230) بو پتر پيزانيان بنئيره: سعيد حمو، المصدر السابق، ص 219 - 220.
- (231) بو پتر پيزانيان ل دور جهوانيا هيرشكرنا حكومتهتى بو قى دهقهرى و پلانا وئ بنئيره: هاوكار كريم حمه شريف، ئيدهرى بهرى، ل ل 191 - 205؛ سعيد حمو، المصدر السابق، ص 230 - 233.
- (232) مسعود بارزاني، بهرگى سئيبى، بهشى فيكى، ل 215؛ ريفيق رحمان مام خول، ئيدهرى بهرى، ل 165؛ اوغارا اويلانس، النضال التحريري لكوردستان العراق (سلسله الكتب المعادية)، ترجمه: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة المعاونة الاولى، سري للغاية، د. م، د. ت، ص 138.
- (233) ش. ج اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان - العراق (1961 - 1968)، ترجمه: ولاتو، بيروت، 1978، ص 134 - 135.
- (234) جريدة الثورة العربية، العدد (506)، 28 شباط 1966؛ جريدة الضجر الجديد، العدد (1234)، 28 شباط 1966.
- (235) بو پتر پيزانيان ل دور كهفتنا فروكهيا عهبدولسهلام محهمهد عارف، بنئيره: احمد فوزى، عبدالسلام محمد عارف...، ص 141 - 146؛ فيصل حسون، مصرع المشير الركن عبدالسلام عارف، لندن، 1995، ص 41؛ عبدالسلام عارف، مذكرات الرئيس الراحل عبدالسلام عارف، تقديم: على منير، بغداد، 1967، ص 125.
- (236) حسين عثمان كلش، پيشمهركهيهك ژيان و بيرهاتن (1961 - 1991)، دهوك، 2015، ل 31.

- (237) على جاسم العبيدي، المصدر السابق، ص 295؛ عدنان الباجه جي، صوت العراق في الامم المتحدة 1959 - 1969، بيروت، 2002، ص 58؛ علياء محمد حسين الزبيدي، المصدر السابق، ص ص 277 - 292.
- (238) جريدة الثورة العربية، العدد (547)، 19 نيسان 1966؛ جريدة المنار، العدد (3364)، 19 نيسان 1966؛ جريدة الفجر الجديد، العدد (1274)، 19 نيسان 1966.
- (239) جريدة الجمهورية، العدد (8174)، 18 نيسان 1966.
- (240) جهمال نهبز، زَيْدَمَرِي بَهْرِي، ل 174؛ رَهْفِيْق رَهْمَان مَام خَوْل، زَيْدَمَرِي بَهْرِي، ل 163.
- (241) بُوْ پَتَر پِيْزَانِيَان ل سَهْر شَهْرِي هَنْدَرِيْن، بَنْيَرَه: مَسْعُوْد بَارزَانِي، بَهْرَكِي سِيْئِي، بَهْشِي نِيْكِي، ل 216؛ رِيْنِيَه مَوْرِيْس، كَرْدَسْتَان او المَوْت، تَرْجَمَة: جَرْجِيْس فَتْح اللّٰه، ط 2، اربيل، 1999، ص 107 وما بعدها؛ مَحْمَد صَالِح زِيْبَارِي، "مَعْرَكَه هَنْدَرِيْن - زَوْزَك 2 - 17 مَائِس 1966 مِّن المَعَارِك الحَاسِمَة فِي تَارِيْخ الثَوْرَة الكُوْرْدِيَة"، مَجْلَة مَتِيْن، العَدَد (100)، دَهْوَك، أَيَار 2000، ص 98 وما بعدها .
- (242) عَزْت سَلِيْمَان بَهْگ، دَاسْتَانِي شَهْرِي بَه نَاوْبَانْگِي هَهَنْدَرِيْن لَه سَالِي 1966، لَپَهْرِيْن جُوْدَا جُوْدَانَه هَه لْگَرْتِيْنَه ل نَهْرَشِيْف مَكْتَب سِيَّاسِي يَا پَارْتِي ل هَاقِيْنْگَهَا پِيْرَام.
- (243) حَسِيْن بَادَاوَمِي، دَهْفَتَهْرِي بِيْرَمَوْرِي حَسِيْن بَادَاوَمِي، لَپَهْرِيْن جُوْدَا جُوْدَانَه هَه لْگَرْتِيْنَه ل نَهْرَشِيْفِي مَه كَتَبَا سِيَّاسِي يَا پَارْتِي ل هَاقِيْنْگَهَا پِيْرَام.
- (244) عَزْت سَلِيْمَان بَهْگ، زَيْدَمَرِي بَهْرِي؛ كَرِيْس كُوْجِيْرَا، زَيْدَمَرِي بَهْرِي، ل 336؛ شِيْرَكُو فَتْح اللّٰه عَوْمَهْر، المَصْدَر السَّابِق، ص 190.
- (245) جَاقِيْپِيْگَهْفَتْن ل كَهَل مَسْتَهْفَا نِيْرَوِي ل 2014/11/24 ل دَهْوَكِي.
- (246) جَاقِيْپِيْگَهْفَتْن ل كَهَل عَوْمَهْر عَهْلِي هَالُو ل 2014/12/9 ل زَاخُو.
- (247) جَاقِيْپِيْگَهْفَتْن د كَهَل جَانْگِيْر سِيْشُو جَانْگِيْر مَسْتَهْفَا ل 2015/4/6 ل زَاخُو؛ عَصْمَت دِيْنُو، مَذْكَرَات عَصْمَت دِيْنُو - بَنْسْتَانِي السَّنْدِي - سِيْرَة مَنَاضِل فِي ثَوْرَة أَيَلُوْل الكُوْرْدِيَة 1959 - 1991، دَهْوَك، 2009، ص 51 - 52.
- (248) عِبْدَالْفَتَّاح عَلِي البُوْتَانِي، وَثَائِق عَن...، ص 382.
- (249) نَهْبَز مَائِي، "فِي ذِكْرِي اِتْفَاقِيَة حَزِيْرَان 1966"، مَجْلَة مَتِيْن، العَدَد (21)، دَهْوَك، حَزِيْرَان 1992، ص 80.
- (250) جَرِيْدَه التَّأخِي، العَدَد (62)، 2 تَمُوْز 1967؛ جَرْجِيْس فَتْح اللّٰه، زِيَارَة لِمَاضِي القَرِيْب (لَمَاذَا تَبَقِيَ الحَقَائِق مَكْتُومَة عَن الشَّعْب الكُرْدِي)، ط 3، سَتُوْكهُولْم، 1997، ص 135.

- (251) هاتيه فهگوهاستن ژ: شیرزاد زكريا محمد، الحركة القومية...، ص 272؛ بو پتر پيزانينان ل سهر فان دانوستاندنان، بنيته: المصدر نفسة، ص ص 272 - 279.
- (252) بو پتر پيزانينان ل سهر بهياتنامي، بنيته: مجيد خدوري، المصدر السابق، ص ص 362 - 364؛ جريدة الثورة العربية، العدد (610)، 30 حزيران 1966؛ شیرزاد زكريا محمد، الحركة القومية...، ص ص 280 - 282.
- (253) چاقپيکهفتن ل کهل محهمهد خالد بوجهه لى ل 2014/12/2 لزاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل حوکهت محهمهد سهعدوللا ل 2014/12/15 ل زاخو.
- (254) چاقپيکهفتن ل کهل ئهيوپ ئهمين عومهر ل 2015/4/2 ل زاخو.
- (255) مسعود بارزاني، بهرکى سيني، بهشى ئيكي، ل 232؛ خليل جندي، المصدر السابق، ص 177؛ صلاح خراسان، التيارات السياسية فى كردستان العراق 1946 - 2001، ص 146.
- (256) چاقپيکهفتن ل کهل چهلهبي محهمهد حامد ل 2015/4/9 ل زاخو، ناڤبرى ل سالا 1946 ل دهڤهرا سندان ژ دايبووييه، خواندنا خو ههتا پولا بينجى خوانديه، و ل سالا 1958 ل چوويه د نافي ريزين پارتيها، و ل سالا 1962 ل بوويه كادري پارتيي و نوکه ئهنادامى نڤيسينگهها لقا ههشت يا پارتيي ل زاخو.
- (257) چاقپيکهفتن ل کهل نورولهوذا جهميد سهعيد قهصاب ل 2014/12/11 ل زاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل حوکهت محهمهد سهعدوللا ل 2014/12/15 ل زاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل تهها محهمهد تهها جهقسى ل 2015/8/21 ل زاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل صالح محهمهد تهها جهقسى ل 2014/11/16 ل زاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل صالحي ژاڤريى ژاڤريى دايبووييه و ل سالا 1958 ل دەست ب خواندنا سهههتايبى كرية ل زاخو، و ل سالا 1972 ل خواندنا خو يا ئامادهيى تهمام دكهت، ل سالا 1970 ل چوويه د ناڤ ريكسهستين حزبا كومونيستدا. و نوکه كارمهنده ل بهرتوووكانهيا زاخو يا گشتى و ناكنجيه ل زاخو؛ چاقپيکهفتن ل کهل مهلا عهبدولكهريم صوفى ل 2014/11/21 ل زاخو.
- (258) راپورتى سياسى سهر به ههشتهمين كونگرهه ههريمياههتى كانوونى دووهمى 1974، حزبي بهعسى عههههه يئيشتراكى عيراق، بغداد، 1977، ل 41؛ جيف سيمونز، عراق المستقبل السياسة الأمريكية في اعادة تشكيل الشرق الأوسط، ترجمة: سعيد العظم، بيروت، 2004، ص 300.

- (259) بۆ پتر پیزانینان ل سهر قى كۆدهتايى، بنيره: تشارلز تريب، المصدر السابق، ص ص 261 - 266؛ ماريون فاروق سلوغلت و بيتر سلوغلت، المصدر السابق، ص 167.
- (260) جريدة التآخى، العدد (319)، 24 تموز 1968.
- (261) شيرزاد زكريا محمد، مجلس قيادة...، ص 138.
- (262) سعد ناجى جواد، المصدر السابق، ص 145؛ حسن لطيف الزبيدي، موسوعة الاحزاب العراقية، بيروت، 2007، ص 651.
- (263) چافىكهفتن ل كهل تهها محهمهد تهها جهقسى ل 2015/8/21 ل زاخو؛ چافىكهفتن ل كهل هسهن خهليل حاجى ل 2014/12/4 ل زاخو.
- (264) جريدة التآخى، العدد (326)، 31 تموز 1968.
- (265) المصدر نفسه، العدد (330)، 4 اب 1968؛ اوغارا اوبلانس، المصدر السابق، ص 152.
- (266) جريدة التآخى، العدد (331)، 5 اب 1968.
- (267) المصدر نفسه، العدد (332)، 6 اب 1968؛ طارق جمباز، مراسيم و قرارات مجلس قيادة الثورة (1968 - 2003) المتعلقة بكوردستان - العراق، ط2، اربيل، 2003، ص ص 4 - 5.
- (268) طارق جمباز، المصدر السابق، ص 5.
- (269) بۆ پتر پیزانینان ل سهر قان دانوستاندنان، بنيره: اوفرا بينغيو، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، ترجمة: عبدالرزاق عبدالله بوتانى، بيروت، 2014، ص 57 وما بعدها.
- (270) بۆ پتر پیزانینان، بنيره: شيرزاد زكريا محمد، مجلس قيادة...، ص ص 145 - 150.
- (271) صلاح زهرو، "مذبحة قرية صووريا"، مجلة متين، العدد (24)، دهوك، ايلول 1993، ص 85.
- (272) يونان هرمز، المصدر السابق، ص 73.
- (273) ئەدریس ههسهن ئاسيهی، ژیدمری بهری، ل 42.
- (274) وصفی حسن ردینی، كوشتارا گوندى صووريا 1969/9/6، دهوك، 2005، ل ل 17 - 18؛ چافىكهفتن ل كهل ومديع ههسهن محهمهد ل 2014/11/25 ل زاخو، ناڤیری ل سالآ 1957 ژدايكبوييه و دهرجويى سهههتاييه، و ئىك ژ بريندارين قى كوشتارييه و بابى وى ئىك ژ وان كهسانا بوويه ئەوى لئى كوشتارى وههركرى، و نوكه ل زاخو ناكنجيه
- (275) سلام مجيد كندلان، فاجعة صوريا الكلدانية باقية في الضمائر الحية، جريدة بيت عنكاوا، العدد (69)، اربيل، تشرين الاول 2013.

- (276) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 18؛ یونان هرمز، المصدر السابق، ص 76؛
 قهلاچوکردنهکەهێ گوندی صورییا، چەند بەرپەرەکێن جودا جودانە پاراستینە ل
 ئەرشیزی مەکتەبا سیاسی یا پارتی ل هاقینگەها پیرمام.
- (277) مسعود بارزانی، بەرگی سینی، بەشی دوویی، ل 11. لئ دفی پەرتووکیدا هاتیە ل 15
 ئەیلوولی مین پەقی، و ل 16 ئەیلوولی حکومەتی کوشتارا صورییا ئەنجامدا.
- (278) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 18 - 19.
- (279) هەمان ژێدم، ل 19.
- (280) هەمان ژێدم، ل 20؛ صلاح زەرۆ، المصدر السابق، ص 85.
- (281) یونان هرمز، المصدر السابق، ص 76؛ گوڤاری دەنگی بیشمەرگە، ژمارە (24)،
 تەشرینی دوهم 1969، ل 12 - 13.
- (282) صلاح زەرۆ، المصدر السابق، ص 85؛ پەسار، "یومیات ثورە ایلول"، مجلە متین،
 العدد (16)، ص 74؛ گوڤاری دەنگی بیشمەرگە، ژمارە (24)، تەشرینی دوهم 1969،
 ل 13.
- (283) یونان هرمز، المصدر السابق، ص 76؛ چاقێکەفتن ل کەل مەلا عەبدولکەریم صوفی
 ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (284) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 22.
- (285) یونان هرمز، المصدر السابق، ص 76.
- (286) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 26. بنیرە ناڤین کوشتی و برینداران د: پاشکوویی
 ژمارە (9).
- (287) هەمان ژێدم، ل 23.
- (288) هەمان ژێدم، ل 24 - 25.
- (289) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 26.
- (290) چاقێکەفتن ل کەل بارزان مەلا خالد ل 2015/1/13 ل هەولێری، ناڤبری ل سالا
 1945 ل ناحیا قوشتەپە ل پارێزگەها هەولێری ژدایکبووییە، خواندنا خۆ یا سەرمتایی و
 نامادەیی ل هەولێری تەمام کرێه، ل بەارا 1966 بوویە بیشمەرگە و ل سالا 1968
 چویە ئیزگی دەنگی کوردستان وەک بیژم کارکرێه هەتا سالا 1975، و ل سالا
 1979، بوویە بیشمەرگە و ل سالا 1983 دووبارە چوویە ئیزگی دەنگی کوردستان، و
 پستی سەرهلداننا 1991 بوویە کارگیری لقا دوو یا پارتی، و ل سالا 1992 بوویە
 ئەندامی پەرلەمانی کوردستانی، و ل سالا 1993 بوویە بریکاری وەزارەتا پەوشنبیری، و

- ل کونگری یازدی یی پارتی بوویه ئەندامی یەدەگ یی لژنا مەرکەزی یا پارتی، و ل سالا 1996 هاتە خانەنشینکرن و نوکە ئاکنجیە ل هەولێری.
- (291) چاڤیکەفتن ل گەل صالح ئەمین صالح ل 2015/11/21 ل زاخۆ.
- (292) شیرزاد زکریا محمد، مجلس قیادە...، ص 376 - 378.
- (293) اوغارا اویلانس، المصدر السابق، ص 159؛ سەدیق گوران، "ریکەوتنامە ی 11 ی ناداری سالی 1970 خالیکی وەرچەرخان بوو ئە میژوو بزافی ئازادیخوازی ئەتەوهی کورد"، گوڤاری دەنگی پێشمەرگە، ژمارە (27)، هەولێر، 31 ی ئادار، 2000، ل 12.
- (294) بۆ پتر پیزانینان ل دۆر فەن دانوستاندنان، بنێرە: فەرەیدوون عەبدول رحیم عەبدوللا، بارودوخی سیاسی کوردستان - عێراق 11 ی مارتی 1970 - 11 مارتی 1974 توێژینەوهیەکی میژووی و سیاسی، هەولێر، 2005، ل 15 - 32.
- (295) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی دوویی، ل 44؛ کریس کوشیرا، مسیریە الکرد الطویلە 40 سەنە مەن التحقیقات الصحفیة فی کوردستان، ارپیل، 2014، ص 23.
- (296) بۆ پتر پیزانینان ل سەرڤی ریکەفتنامی و بەندین وی بنێرە: فەرەیدوون عەبدول رحیم عەبدوللا، ژێدمری بەری، ل 22 - 32؛ دێڤید مەدول، تاریخ الاکرد...، ص 493 - 496.
- (297) ب شێوهیەکی بەرفەرەتر د بەشی چواریدا هاتیە باسکرن.
- (298) چاڤیکەفتن ل گەل سەعید حەجی سەدیق زاخویی ل 2014/11/14 ل زاخۆ؛ چاڤیکەفتن ل گەل قەشە پولص حەنا ئەلهوزی ل 2014/12/9 ل زاخۆ.
- (299) چاڤیکەفتن ل گەل قەشە پولص حەنا ئەلهوزی ل 2014/12/9 ل زاخۆ.
- (300) چاڤیکەفتن ل گەل ئوسمان قاسم مسو ل 2014/12/7 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1951 ل زاخۆ ژ دایکبوویە، ل سالا 1967 چووێ د ناڤ ریزین پارتیدا، ل سالا 1973 بوویە پێشمەرگە د ناڤ شۆرەشا ئەیلوئیدا تا 1975، پاشان 1975 چووێ تورکیا 1976 بوویە پێشمەرگە قە د شۆرەشا گولانیدا بوویە نامر مزرە و ل سالا 1983 بوویە بەرپرسی ریکخراوا شەهید محمد صالح تا سالا 1986 و ل سالا 1996 بوویە بەرپرسی لیاو 16 و ل سالا 1999 دببته جیگری سوپای 14، و نوکە ئەندامی فەرماندا لەشکەری کوردستانی ب پلا لیاو و ئاکنجیە ل زاخۆ.
- (301) چاڤیکەفتن ل گەل محەمەد خالد بوسەلی ل 2014/12/2 ل زاخۆ؛ چاڤیکەفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (302) بۆ پتر پیزانینان ل دۆر کونفرانسی ماوەت بنێرە: پارتی دیموکراتی کوردستان، ژێدمری بەری؛ ئیبراهیم جەلال، ژێدمری بەری، ل 153 - 156.

- (303) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 15.
- (304) شعبان سعيد، ژیدمەری بەری، ل 34 - 35.
- (305) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین...، ل 6.
- (306) شعبان سعید، ژیدمەری بەری، ل 37.
- (307) عثمان قاضي، المصدر السابق، ص 23 - 24.
- (308) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین...، ل 8.
- (309) هەمان ژیدمەری، ل 9.
- (310) چاقپیکەفتن ل گەل مەحسەن تەها مەحمەد (مەلا تەها بۆصەلی) ل 16/1/2015 ل دھۆکی، نافەری ل سالا 1960 ل بۆصەلی ژ دایکبویبە، خۆاندنا خۆ بکالوریوس و ماستەر ل روسیا خاندییە و ئەندازیاری نەفتی یە، و نوکە ل دھۆکی ناکنجیە.
- (311) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین...، ل 10؛ چاقپیکەفتن ل گەل مەحسەن تەها محمد ل 16/1/2015 ل دھۆکی.
- (312) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین...، ل 10.
- (313) شیرزاد زکریا محمد، مجلس قيادة...، ص 160 - 161؛ شعبان سعید، ژیدمەری بەری، ل 38؛ چاقپیکەفتن ل گەل مەلا عەبدوڵکەریم صوفی ل 21/11/2014 ل زاخۆ.
- (314) مجلس قيادة الثورة، المكتب التنفيذي، العدد (151)، التاريخ 2/12/1964، بەلگەنامەییەکا پاراستیە ئدەفە حەبیب کەلەش، و ئەوی یا دای فەکوڵەری، بۆ لێنەرینا فی بەلگەنامەیی بنیرە، پاشکۆیی ژمارە (10)؛ چاقپیکەفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 31/3/2015 ل زاخۆ، کو ئیک ژنقیسەرین ناحیا سنیدیا بوو.
- (315) شیرزاد زکریا محمد، مجلس قيادة...، ص 226.
- (316) چاقپیکەفتن ل گەل رەشید حاجی بەدری ل 23/11/2014 ل زاخۆ؛ گوڤارا کادر، ژمارە (29)، ئەیلوولی 1992، ل 72؛ شیرزاد زکریا محمد، مجلس قيادة...، ص 227.
- (317) وصفی حسن ردینی، هیزین پیشمەرگەیی...، ل 21.
- (318) دەستپێکی فەرماندەیی بەتالیونی عەلی هالو بوو، پشتی چووێ بەردلوفانییا خۆدی ل سالا 1968، عریف دەرۆش یووسف نەمەت دەیتە جەیی وی، چاقپیکەفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 31/3/2015 ل زاخۆ.
- (319) چاقپیکەفتن ل گەل عومەر عەلی هالو ل 9/12/2014 ل زاخۆ. ئەحمەد عەلی بیتاسی دبیزیت ل سالا 1974 بەتالیونا حجی قادو گرافی هاتە پیکهینان ب فی چەندی ل سالا 1974 چوار بەتالیون ل زاخۆ هەبوون، چاقپیکەفتن ل گەلدا ل 31/3/2015 ل زاخۆ.
- (320) چاقپیکەفتن ل گەل ئەحمەد عەلی بیتاسی ل 31/3/2015 ل زاخۆ.

- (321) چاقپیکهفتن ل گهل ئەحمەد عەلی بێتاسی ل 2015/3/31 ل زاخۆ.
- (322) چاقپیکهفتن ل گهل محەمەد مەلا قادر ل 2015/1/14 ل ھاڤینگەھا پیرمام، ناڤبری ل سالا 1934 ل ھەولێری ژدایکبوویە، دەرچووی خولای بەروەردی یە، ل سالا 1958 چووێه دناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستاندا، پشکداری دژورەشا ئەیلولیدا کریه ل سالا 1961 ی و ل سالا 1974 ی بوویه بەرپرسی لقا ئیک یا پارتی تا سالا 1975، و پشتی کونگری ھەفتی یی پارتی بوویه ئەندامی مەکتەبا سیاسی یا پارتی، و پاشان بوویه ئەندامی لیژنا مەرکەزی یا پارتی، نوکە ل ھاڤینگەھا پیرمام ئاکنجیە.
- (323) چاقپیکهفتن ل گهل عومەر حسین حسن ل 2015/4/6 ل باتیفا.
- (324) بو پتر پیزانینان ل سەر قی خۆلی بنیرە: رائد خدر عەبدوللا دەباغ، بیرموریەکانم و توپخانە شورشێ ئەیلوولی مەزن، ھەولێر، 2002، ل 56.
- (325) چاقپیکهفتن ل گهل ئەیوب ئەمین عومەر ل 2015/4/2 ل زاخۆ.
- (326) گوڤارا کادر، ژمارە (29)، ژیدەزی بەری، ل ل 72 - 73.
- (327) چاقپیکهفتن ل گهل صالح ئەمین صالح ل 2015/11/21 ل زاخۆ.
- (328) بو پتر پیزانینان بنیرە: شەوکەت مەلا ئیسماعیل حسن، ژیدەری بەری، ل ل 39 - 40.
- (329) چاقپیکهفتن ل گهل ئەحمەد یوسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخۆ.
- (330) چاقپیکهفتن ل گهل ئەحمەد عەلی بێتاسی ل 2015/4/2 ل زاخۆ.
- (331) چاقپیکهفتن ل گهل ئەحمەد عەلی بێتاسی ل 2015/4/2 ل زاخۆ.
- (332) چاقپیکهفتن ل گهل محمد تەھا سلیمان ل 2015/9/26 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1929 ی ل زاخۆ ژدایکبوویە، ژ کەسانین دەستپیکێ بوون بین پارتی ل گهل صالح یوسف بوو، ھەر ژ دەسپیکا شۆرەشی پشکداری د شۆرەشا ئەیلولیدا کریه و پشکداری د شۆرەشا گولانیدا کریه، و نوکە ئاکنجیە ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل گهل عەبدوللا صالح ھەزوللا ل 2015/1/18 ل ھۆک، ناڤبری ل سالا 1952 ل ناھیا سلێمانیا ژ دایک بوو ل سالا 1967 چووێه د ناڤ ریزین ئیکەتیا قوتابیین کوردستان دا، و ل سالا 1974 بوویه پێشمەرگە شۆرەشا ئەیلولی و بەشداری د شۆرەشا گولان دا کریه، و ئیک ژ دامەزرینەرین پارتی گهل بوو و ل سالا 1993 چووێه ل گهل پارتی دیموکراتی کوردستان و نوکە خانەنشینە لسەر بەرلەمانی عیراقی، و ئاکنجیە ل ھۆکی.
- (333) بو پتر پیزانینان، بنیرە: بەدرخان سندی، کومەلگای کوردەواری ئە دیدی رۆژھەلاتناسیدا، مەرگیان، ئیسماعیل ئیبراھیم سەعید، ھۆک، 2008، ل ل 14 - 169.

- (334) عبدالفتاح البوتاني، "زاخو اول مدينة في بهدينان انتمى فيها النساء للحزب الديمقراطي الكوردستاني (پارتى)"، مجلة صوت الاخر، العدد(504)، اربيل، 5 تشرين الثانى 2011، ص 22.
- (335) عبدالفتاح البوتاني، زاخو ...، ص 22.
- (336) وصفية محمد شيخو، المصدر السابق، ص 528.
- (337) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل بههيبيا ئەمەين ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ.
- (338) خەلات مووسا، "ريڤخستنا ئاڤرمان د شورهشا ئەيلولى دا زاخۆ وهكو نموونه"، روزناما رموشەن، ژماره (6)، زاخۆ 26 چريا ئىكى 2008 ی.
- (339) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل گولئ فەتاح سمو كچا غەزال عومەر ل 2014/12/13 ی ل زاخۆ. ناڤبرى دبېژیت: ئەز ل گهل دايكا خو بووم دايكا من پوسته ب پى من فه دكر دا كەس نزانیت بو بارهگايى بېشمەركەى دبر، و پۆسته ژ ویرى بو رېڤخستين پارتى ل باژيرى دبرن ب نهينى فه؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل بههيبيا ئەمەين ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل مهقبیلا یوسف عیسا ل 2015/10/16 ی ل زاخۆ، ناڤبرى ل سالا 1957 ی ل زاخۆ ژ دايكبووییه، كچا بهدريا یوسف عه لى یه، نوکه ئاكنجیه ل زاخۆ.
- (340) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل بههيبيا ئەمەين ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ.
- (341) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل زهینهب عوسمان حاجى ل 2014/12/11 ی ل زاخۆ، ناڤبرى ل سالا 1927 ی ل باژيرى زاخۆ ژ دايكبووییه، و د سائین بینجیاندا چوویه د ناڤ ریزین پارتیدا، و نوکه ئاكنجیه ل زاخۆ؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل مهقبیلا ئەحمەد ئیبراھیم ل 2014/12/11 ی ل زاخۆ، ناڤبرى كچا زهینهب عوسمان حاجى یه، هەر ل گهل دايكا خو ئەڤ كارە دكر.
- (342) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل مهقبیلا یوسف عیسا ل 2015/10/16 ی ل زاخۆ.
- (343) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل بههيبيا ئەمەين ئەحمەد ل 2014/12/25 ی ل زاخۆ؛ چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل زهینهب عوسمان حاجى ل 2014/12/11 ی ل زاخۆ.
- (344) چاڤيڤيڤهڤتن ل گهل مهقبیلا یوسف عیسا ل 2015/10/16 ی ل زاخۆ.

بهشی چواری

پیشھاتین سیاسی ل زاخۆ 1970 - 1975

- تھومری ئیکۆ: هه لویستی خه لکی زاخۆ ژ روودان و وهرارین سیاسی و لهشکهری 1970 - 1975
- تھومری دووی: دستپیکرنا شهری ل سالا 1974
- تھومری سینی: ریکخستنن سیاسی و لهشکهری د ماوی 1970 - 1975 ی ل زاخۆ

تەوهری ئیکی

هه لویستی خه لکی زاخۆ ژ پروودان و وهرارین سیاسی و

لهشکهری 1970 - 1975 ی

ئیک: هه لویستی خه لکی زاخۆ ژ پروودان و وهرارین سیاسی و

لهشکهری 1970 - 1975 ی

پشتی وان کریار و شهپین دناقبهرا حکوومهتا عیراقی و شوپهشا کوردیدا پرووداین، ههر ژ سالا 1961 ی ههتا 1970 یی. حکوومهتی نهشیا چ سههرکهفتنیت مهزن ب دهستخوفه بینیت لهورا نهچار بوو دووباره بهرهف ریکا ناشتی بجیت بو چارهسههرکنا پرسا کوردی⁽¹⁾. حکوومهتی دهست ب دانوستاندنن نوی لگهل سههرکردایهتیا شوپهشا کوردی کر⁽²⁾. دانوستاندن د ناقبهرا حکوومهتا عیراقی و شوپهشا کوردیدا⁽³⁾ لسههرریککهفتننامهیا د ناقبهرا شاندا حکوومهتی ب سههرۆکاتیا جیگری سههرۆکی نهنجووهمهتی سههرکردایهتیا شوپهشی ل عیراقی سهدام حوسین و سههرکردایهتیا کوردی ب سههرۆکاتیا مستهفا بارزانی ل شهفا 11/10 ئادارا 1970 یی ل دهقهرا ناوبردان ب دووماهییک دهیت، و ل پوژا 11 ئادارا 1970 یی بهیان ژ لای

سەرۆکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیا شوێرەشی ل عێراقی ئەحمەد حەسەن بەکری
قەھاتە راگەھاندن⁽⁴⁾.

ئەق ریکەقتننامە ژ (15) ماددەیان پیکدەت و ماددەیا چواری بریتیوو ژ
(پیدانا مافی ئوتونومی بو گەلی کورد د چوارچووئی دەقەرین کوردیدا. لی د
پاشەرۆژیدا سەرژمیریەک بەیتە ئەنجامدان بو وان دەقەرین پتیا ئاکنجیین وی
کورد بن)⁽⁵⁾.

ئەق ریکەقتننامە دەیتە هەژمارتن ب گرنکترین دەستکەفتین شوێرشا
ئەیلوولی؛ چونکی بو جارا ئیکی بوو د میژوویا هەقچەرخدا دانپیدان ب مافین گەلی
کورد ب بەلگەیهکا یاسایی ژ لای دەولەتەکا دەستەلاتدار ل کوردستانی
بەیتەکرن⁽⁶⁾. ژ گرنکترین بەندی وی راستشەکرنا دەستووری دەمکی بوو. کو
دەقی وی ب هەبوونا دوو نەتەومی سەرەکی ل عێراقی ئەوژی عەرەب و کورد دیار
بکەت. هەرەسا بریار دا بوو زمانی کوردی لگەل زمانی عەرەبی زمانەکی فەرمی
بیت. ل وان ناوچین پتیا خەلکی وان کورد بن و یا گرنک مافی ئوتونومی بو
کوردان هاتبوو دان⁽⁷⁾.

بشی هەلکەفتی ئاهەنگ و خوشی ل هەمی دەقەرین کوردستانی هاتنە
گیران و گەلەک خەلک پی شاد بوون و ئاهەنگەکا مەزن یاسەرانسەری عێراقی ل
12 ی ئادارا 1970 یی ل گورەپانا ئازادی ل بەغدا هاتە گیران⁽⁸⁾. و سەرکردایەتیا
شوێرەشی داخووز ژ لەشکەری ئیک ل بەهدینان کر (250) کەس بەرەق بەغدا قە
بچن⁽⁹⁾. خەلکی زاخو وەک هەمی دەقەرین دی د قی ئاهەنگیدا بەشدار بووین، ژ وان
کەسین بەشدار بووین: شەعبان سەعید محەمەد و حەجی محەمەد خەیات و رەشو
هوکا لگەل هەژمارەکا کەسین دی ب جل و بەرگین کوردی پشکداری د ئاهەنگا
11 ی ئادارا 1970 یی ل بەغدا کر⁽¹⁰⁾.

سەبارەت هەلوێستی خەلکی زاخو د ناخووا زاخو دا گەلەک بشی
هەلکەفتی د خوشحالبوون. و خەلکی دەقەری ب ریبیقانان رابوون داکو خوشیا خو
دیار بکەن و ئاهەنگ ل گەلەک جەهان هاتنە گیران و ژمارەکا زورا خەلکی ل دەق

ناقاهیبی قشلی ل ناقهندا باژیڤی کۆمبوون و شاندهک ژ پێشمه‌رگه‌ی ب ناماده‌بوونا ئوسمان قازی پشکداری د قان ئاهه‌نگاندا کر⁽¹¹⁾. هه‌ر دیسان ژماره‌کا خه‌لکی و پێشمه‌رگه‌ی به‌ره‌ف باره‌گایی هی‌زا زاخۆ ل ئه‌رمشتی ب داهول و زرنافه‌ چوون و ئاهه‌نگ ل ویری گێران و خوشیا خو‌ب قی هه‌لکه‌فتی دهربرین⁽¹²⁾.

ئێ ئاهه‌نگا مه‌زن ب قی هه‌لکه‌فتی ل 21 ی ئادارا 1970 یی ل رۆژا نه‌ورۆزی ل گوندی هی‌زاو ل زاخۆ هاته‌ گێران، ب ناماده‌بوونا هژماره‌کا زورا خه‌لکی زاخۆ و لگه‌ل که‌سایه‌تیین حزبی و سه‌ربازی و به‌رپرسی کورگیری و ب ناماده‌بوونا فه‌رمانده‌ی هی‌زا زاخۆ عیسا سووار و لگه‌ل هه‌می سه‌رقۆلان ره‌مه‌زان عیسا و عریف دهرویش و سه‌ید عه‌بووش و عه‌لی عه‌لی زیوکی و قایمه‌قامی زاخۆ هه‌روه‌سا فه‌رمانده‌یی فه‌رماندا له‌شکه‌ری عیراقی بناقی (دحام) پشکداری د قی ئاهه‌نگیدا کر. هه‌ژی گووتنییه‌ نه‌بوونا ترومبیلان نه‌بوو ئه‌گه‌ر خه‌لک پێشکداریی د ئاهه‌نگیدا نه‌که‌ن به‌لکو ژماره‌کا زورا خه‌لکی زاخۆ ب پیمان دچوون هه‌تا گوندی هی‌زاو و بریقه‌ ئه‌ف درووشمه‌ د گوتن: (حزبا زاخۆ پیلایه‌ بو مه‌لایی {مه‌لا مسته‌فا بازانی} فیدایه‌)⁽¹³⁾. دیسان د قی ئاهه‌نگیدا شانوگه‌ریه‌ک هاته‌ پێشکیشکرن لسه‌ر کاوه‌یی ئاسنگه‌ر و که‌سه‌ک بناقی محمه‌د ئه‌مین عه‌بدوولکه‌ریم ژ خه‌لکی زاخۆ ب ئه‌کته‌ریا کاوه‌یی ئاسنگه‌ر رابوو. و فه‌رماندی فه‌رماندا له‌شکه‌ری عیراقی پینووس کرن دیاری بو وان که‌سین بشی ئه‌کته‌ریی رابووین، ئه‌ف ئاهه‌نگه‌ هه‌تا رۆژئاڤابووی به‌رده‌وام بوو و خه‌لک پیکه‌ه‌ که‌یفخۆشبوون⁽¹⁴⁾.

ب قی چه‌ندی بارودۆخی خه‌لکی زاخۆ ب شیوه‌یه‌کی گشتی د ناقه‌ه‌را سالیین (1970 - 1975)یدا گه‌له‌ک باشبوو و خه‌لکه‌ک یی ئازاد بوو و ئیمناهی به‌رقه‌رار ببوو ئاریشه‌ کی‌متر ببوون، به‌رپرس و قایمه‌قام و ریقه‌به‌رین ناحیا باراپتر هه‌می ژ پارتا دیموکراتی کوردستان بوون، ئانکو لایه‌نی کارگیری د ده‌ستیین پارتییدا بوو، هه‌ردیسان چالاکیه‌کا پێشچا‌ف د قی ماوه‌یدا ل قوتابخانه‌یان هه‌بوو تا راده‌یه‌کی سته‌م تی‌دا نه‌بوو ئی ئه‌ف ئیمناهییه‌ به‌رده‌وام نه‌بوو، ب تایبه‌ت د سالیین دووماه‌یه‌کیدا حکوومه‌ت به‌ره‌ف دژایه‌تیا سه‌رکردایه‌تیا شو‌رپه‌شا کوردیقه‌ چوو⁽¹⁵⁾.

ل دویف بهیانا 11 ئادارا 1970 یی ههتا 1974 ی ههژمارهكا چاكسازيان ژ
 لایهنی ئافاكرن و كارگیری و خزمهتگوزاریا گشتی ژ لایى حكومهتیفه هاتنه
 ئەنجامدان، ژ وان هیزا پاسهوانین سنووری (حرس الحدود) ژ پیشمه‌رگه‌یان ل
 ده‌قه‌رین ئوتونومی ل ته‌باخا 1970 یی هاته ریكخستن⁽¹⁶⁾ ژ گرن‌گترین چاكسازیین
 هاتینه ئەنجامدان ل زاخۆ. (226) خانى ل زاخۆ و دموروبه‌ران بۆ پیشمه‌رگه‌یان ل
 گوندین بیتاسى و ئیبراهیم خه‌لیل و هه‌سەن ئاڤا و بیدارى و شه‌رانشى هاتنه
 ئافاكرن و تاخه‌ك بناڤى تاخى شوڤمى د نافخویا زاخۆ دا ب كوژمى (70) هزار و
 (800) دینار لگه‌ل ئافاكرنا (500) خانیان ل گوندین جیاواز ل زاخۆ ب كوژمى
 (150) هزار دیناران هاتنه ئافاكرن⁽¹⁷⁾. لدور قى چه‌ندى محهمەد مه‌حموود
 عه‌بدوئله‌رحمان (سامى عه‌بدوئله‌رحمان) وه‌زیرى كاروبارین باكووری سه‌ره‌دانه‌ك
 ژبه‌ر ڤان پروژهمیان بۆ زاخۆ كریه و كۆمبوونه‌ك لگه‌ل عیسا سووار و هیزا زاخۆ ژ بۆ
 دیاركرنا وان پیشمه‌رگه‌یین ماف هه‌ین بۆ وه‌رگرتنا ڤان خانیان كر، له‌ورا (20)
 خانى بۆ پیشمه‌رگه‌یان ل بیتاسى هاتنه ئافاكرن⁽¹⁸⁾ هه‌روه‌سا ل باتیفا (60) خانى
 هاتنه ئافاكرن بۆ وان كه‌سان ئه‌وین گوندین وان یا خانیین وان د ماوى 1961 ی
 هه‌تا 1970 ی دا هاتینه سوٲن⁽¹⁹⁾ و ل بیدارى (30) خانى بۆ مه‌سیحیان بناڤى قه‌شه
 پولص بیدارى هاتینه ئافاكرن و (30) خانى ل ئیبراهیم خه‌لیل هاتنه ئافاكرن⁽²⁰⁾
 هه‌روه‌سا هه‌ژماره‌كا خانیان بناڤى تاخى شوڤمى ل عه‌باسیكى بۆ به‌ریرسیین
 مه‌زنین زاخۆ هاتنه ئافاكرن، ئه‌وژى بۆ: عیسا سووار و ره‌مه‌زان عیسا و سلیمان
 حاجى به‌دريا و عه‌بدوئله‌رحمان سالح و هه‌جى قادو گرافى. و قه‌یدار حازم شه‌مدین
 ئه‌رد ژ بۆ ئافاكرنا خانیین تاخى شوڤمى كرنه دیارى و حكومه‌تا عیراقى ب
 ئافاكرنا ڤان خانیان رابوو⁽²¹⁾. هه‌روه‌سا پارچه‌یه‌كا ئه‌ردى لگه‌ل (300) دیناران بۆ
 كه‌سوکارین شه‌هیدان ته‌رخان كریوون⁽²²⁾. وه‌زیرى كارونیشته‌جى نوری شایس
 بۆ روژنامه‌یا (التاخی) دایه دیاركرن كو ئه‌نجومه‌نى پلاندانانى دوو ملیون دینار
 یین ته‌رخانكریی بۆ چىكرنا سه‌نته‌رین گه‌شتوگوزارى ل باكووری، ژوانا (100)
 هزار دینار بۆ زاخۆ و (30) هزار دینار بۆ خانیه‌كى به‌ینشه‌دانى ل زاخۆ⁽²³⁾، هوسا

خانیهی بهینه‌شدانی بشیوهیهی باخچه‌ی ل زاخو ل تاخی شوڤمش لدهف مالا عیسا سوواری هاته چیكرن⁽²⁴⁾.

ههردیسان بریاردان ب ئاڤاكرنا 6 ئوتیلین گهشتوگوزاری ل سه‌رچنار و دوكان و شنگال و دهریه‌ندی بازیان و رمواندوز و زاخو ب كوژمی (245) هزار دیناران و لگه‌ل ئاڤاكرنا چه‌ندین پروژیهی تهن‌دروستی ژ نه‌خوشخانه‌یان و بنگه‌هیئ ساخله‌می و رابوون ب به‌رفره‌هكرنا نه‌خوشخانه‌یا زاخو⁽²⁵⁾. دیسان رابوون ب دانانا بنگه‌هیئ فاكساندنا سروشتی ب كوژمی (2800) دیناران، هه‌روه‌سا حكوممه‌تا عیراقی رابوون ب دانانا بنگه‌هیئ فاكساندنی ل دهوكی و هه‌ولیری لقه‌ك ژ قی بنگه‌هی ل زاخو هاته دانان⁽²⁶⁾. زیده‌باری (5) بنگه‌هیئ ساخله‌می ل گوندی دیمكا و لیڤو و دهشت و بانك و بیژه‌ی ب كوژمی (15) هزار دیناران⁽²⁷⁾، هه‌روه‌سا رابوون ب ئاڤاكرنا ئاڤاھیئ خواندنگه‌هان ل زاخو و گوندیئ دموروبه‌ران، ژوانا (13) خواندنگه‌هیئ سه‌ره‌تایی و ناڤنجی ل گوندیئ باتوف و مارسیس و دیمكا و كابت تويا (كه‌هنیا تويا) و بی‌تاسی و پیچه‌کی و لیڤو و توردینا و حه‌سه‌ن ئاڤا و دورناخ (دورنه‌خی) ب كوژمی (3) هزار و (400) دینار بو هه‌ر قوتابخانه‌یه‌کی⁽²⁸⁾. ریڤه‌به‌ری په‌روه‌ردا دهوكی كو‌مبوونه‌کی لگه‌ل ریڤه‌به‌ریئ قوتابخانه‌ییئ زاخو كر ژ به‌ر ئاریشه‌ییئ فیكرنی پاشان دیاركر ب سه‌ره‌رشتیا داراییا و مزاره‌تا ئاڤه‌دانكرنا باكووری دی رابت ب چیكرنا قوتابخانه‌یان ل (8) گوندان ل قه‌زا زاخو⁽²⁹⁾، دیسان ریڤه‌به‌ریا په‌روه‌ردا پاریزگه‌ها دهوكی دوو قوتابخانه‌ییئ سه‌ره‌تایی بیئ نوی ئیك ژ وان قوتابخانه‌یان ل گوندی به‌هنینه ل ناحیا گولیان قه‌كریه⁽³⁰⁾. د به‌یانا 11 ی ناداریدا بریار دابوو زمانئ كوردی لگه‌ل زمانئ عه‌ره‌بی زمانه‌کی فه‌رمی بیت، ل وان ناوچین پتیریا خه‌لكی وان كورد بن، له‌ورا ریڤه‌به‌ریا خواندنیئ كوردی یا گشتی هه‌ژماره‌كا خو‌لین زمانئ كوردی هه‌ر ژ سالا 1971 - 1972 ل ده‌قه‌ریئ كوردی قه‌كرینه ژ بو پیشه‌برنا ئاستی ماموستاییئ كورد ژ لایئ په‌روه‌ردی و فیكرنیڤه، ژوان خو‌لان خو‌له‌ك ل باژیریئ زاخو هاتیه قه‌كرن و دایه دیاركرن كو ژ د ده‌مه‌کی نی‌زیکدا دی رابن ب قه‌كرنا (12) خو‌لان ل قه‌زاییئ كوردی ئه‌وژی

(خانەقەین، جە لەهولای، مەندەلی، ئاکری، شیخان، شنگال، دھۆک، زاخۆ و ئامیدی) ⁽³¹⁾

هەرۆسە مامۆستایێن شوڤەشی یێن دەرچووویی خولێن مامۆستایان ژێ وەك رابەر دامەزراندن و لەسەر خاندنگەهێن گوندان دابەشکرن، ژوانا صالح حوسێن عیسا ل قوتابخانەیا دیمکا دامەزراند و عەبدوڵرەحمان حەسەن محەمەد ل قوتابخانەیا سونات، پاشان بێرە قوتابخانەیا دیمکا لگەل صالح حوسێن عیسا و پاشان ل سالا 1973 قەگۆهاستن قوتابخانا گوندی شیلان و عەبدوڵخالق سەعدی و برایی وی عزەت سەعدی ژ زاخۆ ئینابوونە قوتابخانا باتیفا و جەعضەر سەلیم عەبدوڵقادر و لەتێف حەسەن محەمەد قەگۆهاستنە قوتابخانەیا باتیفا، و مەلا ئەحمەد شەرنەخی قەگۆهاستن قوتابخانەیا کورەک ل دەقەرا سەنڤیا، مامۆستا عەمانوئیل لگەل مامۆستا مستەفا یەعقوب قەگۆهاستنە قوتابخانەیا بانکا بنی و مامۆستا مستەفا شاهی ل قوتابخانەیا کەهنیا توپا ل کەک سەنڤی دامەزراندن، هەرۆسە قوتابخانەیا شیلان ل سالا خواندنێ 1972 - 1973 یی هاتە دامەزراندن، رێقەبەری ناخیا گولیان نزامەددین گولی نقیسینەک دایە مامۆستا حەسەن یووسف بۆ قایمەقامی زاخۆ و ژویری بۆ پارێزگاری دھۆکی هاشم ئاکرەمی ئەندامی لیژنا مەرکەزی یا پارتی دیموکراتی کوردستان بقی چەندی هاشم ئاکرەمی نقیسینەک دایە مامۆستا حەسەن یووسف بۆ پەروردی بقی چەندی مامۆستا رازی کەرن ژ بۆ هاتنا وان بۆ قوتابخانەیا قی گوندی ئەوژی مامۆستا عەبدوڵرەحمان حەسەن محەمەد دامەزراند و پاشان حەمدی محەمەد مامۆستایێ فەرمی بوو ژزاخۆ هاتە قوتابخانەیا شیلان و هەردوو مامۆستا مانە ل قی قوتابخانی تا شەرین ئادارا 1974 ی ⁽³²⁾ و رێقەبەریا خواندنا کوردی قەکەرن و خواندنگەهێن نوی و خواندن ب زمانی کوردی قەکەرن، ⁽³³⁾ و ناقین خواندنگەهان هاتنە گۆھورین ژ زمانێ عەرەبی بۆ ناقین جوگراف و میژووویی یێن کوردی وەك (ئامادەیا زاخۆ یا کوران بۆ ئامادەیا بەدرخان یا کوران، ناقنجیا زاخۆ یا کچان بۆ ناقنجیا گلاقیژیا کچان، زاخۆ (الاولی) یا سەرەتایی یا کوران بۆ سەرەتایی یا بوتان یا کوران، زاخۆ (الثانیة) یا سەرەتایی یا کوران بۆ سەرەتایی یا خابوو یا کوران، زاخۆ (الثالثة) یا سەرەتایی

يا كوران بۆ سه‌ره‌تايي يا زوزان يا كوران، زاخۆ (الرابعة) يا سه‌ره‌تايي يا كوران بۆ سه‌ره‌تايي يا سه‌مه‌دي خانى يا كوران، زاخۆ (الاولى) يا سه‌ره‌تايي يا كچان بۆ سه‌ره‌تايي بهار يا كچان، زاخۆ (الثانية) سه‌ره‌تايي يا كچان بۆ سه‌ره‌تايي يا زين يا كچان⁽³⁴⁾.

هه‌روه‌سا حكوومه‌تا عيراقى چه‌ندين پروژه ل زاخۆ نه‌نجامدان وه‌كو چيكرنا هنده‌ك ريكان ل زاخۆ، ژ وانا چيكرنا ريكا زاخۆ - كانى ماسى ب دويراتيا (96) كيلومه‌تران و دروستكرنا پره‌كى لسهر رووبارى خابوو⁽³⁵⁾. هه‌روه‌سا رابوو ب قيكرنا جادده‌يا سه‌ره‌كى ل گوندى باتيفا ب كوژمى (3) هزار و (500) ديناران و قيكرنا جادده‌يا تاخى عه‌باسيكي ل زاخۆ ب كوژمى هزار ديناران و قيكرنا جادده‌يين نافخوييا زاخۆ ب كوژمى (15) هزار ديناران و كيشانا هيللا كارهبى د ناقبه‌را زاخۆ و سنوووين توركييا لگه‌ل توپا هيللا ئيبراهيم خه‌ليلى⁽³⁶⁾. هه‌روه‌سا رابوو ب چيكرنا پروژه‌يى ئاڤا زاخۆ ب كوژمى (4) مليون و (234) هزار و (740) ديناران⁽³⁷⁾ ژ لايى چاندنيشه‌ گوه‌ورينه‌ك مه‌زن د قى ماوه‌يدا كه‌قتى، حكوومه‌تا عيراقى (33) ئيژنه ئاماده‌كرن ژ بۆ بجه‌ئينا نا ياسايا چاكسازيكرنا چاندنى ل باكوورى، ب قى چه‌ندى چاكسازيا چاندنى هاته بجه‌ئينا لسهر خودان نه‌ردين مه‌زن، هه‌ر به‌شه‌كى ژ نه‌ردى سى چاريك ل سه‌ر جوتياران دابه‌شكرن و نه‌ڤ ياسايه ل ده‌شتا سليقانه‌يا هاته بجه‌ئينا، چونكه نه‌ردى چاندنى لى زوربوو⁽³⁸⁾. له‌ورا ريكخسته‌كا كشتوكالى ل ده‌شتا سليقانه‌يان هاته نه‌نجامدان و به‌پرسى ريكخسته‌نى مه‌لا يووسف كریت بوو لگه‌ل چه‌جى ته‌يار باستكى و ريڤه‌به‌رى ناخيا ئاسيهى محمه‌د نه‌مين عه‌بوو، فان كه‌سان نه‌رد لسهر جوتياران به‌لاڤ دكرن وگه‌نم و چه‌ه ددانه جوتياران، د قى ماوه‌يدا جوتياران پوله‌كى مه‌زن هه‌بوو⁽³⁹⁾ رۆژنامه‌يا (التاخى) د به‌لاڤوکه‌كا خودا چاڤيکه‌ڤتن لگه‌ل به‌پرسى ئيکه‌تيا جوتياران لقى زاخۆ (عه‌بدولغه‌نى ئيبراهيم) كر و دا دياركرن كو كوومه‌له‌يين جوتياران ل قه‌زا زاخۆ ب هاريكارييا كادريين پارتى ديموكراتى كوردستان هه‌ژماره‌كا ده‌سته‌ڤتيان بۆ جوتياران به‌ده‌سته ئينايه و رابوو به‌ ده‌ست گرتنى لسهر نه‌ردى پتر ژ (15)

مهلاكان لدیوئف یاسایا چاكسازیا چاندنی یا ژماره (117) یا سالآ 1970 ی و نهف ئهرده لسهر جوتیاران بهلافكریه، ب هاریکاریا كومهلهیین جوتیاران ئامیرین كشتوكالی بو گوندان برن داکو ل جهی ئامیرین دهستی بین كهفن بدان. دیسان بهرهههیین نوی بین گهنمی و جههی هندهك بهرهههیین دی بو وان هنارتن. ههر دیسان ددهته دیاركرن كو حهفت كومهلهیین ههفكاری بین كشتوكالی ل قی دهقهری هاتینه دامهزاندن⁽⁴⁰⁾. ههردیسان د رۆژنامهیا (التآخی) دا كوتارهك بناقی (ل پیناقی گهشهسهندنا دهقهره سلیمانیهیا) بهلافكر، د قی كوتاریدا نقشیبوو ناحیا سلیمانیهیا پیدفی ب باشكرنا پرۆهی ئافی و دانانا قوتابخانهیین سههتایی بین نوی و دانانا ناقتجیا ل ئاسیهی و پیشابیری و چیکرنا پرهکی لسهر روویاری دیجله بو پیکفه گریدانا ناحیا سلیمانیهیا ب ناحیا زومار فه و دانانا بنگههیین تهندرستی ل گوندین قهسرا مهلا تهیب و مشارا پی بزنی و ههبوونا ئاقا فهخوارنی ل باقی و كروش و ئافزریکی، و كولی و كرشین و كافل دریز ب بریکا كولانا بیرین ئیرتواری بو قورتالكرنا خهلكی وان ژ كیم ئافی و دانانا بنگهههکی بو كۆمكرنا باجانان ل بنگههی ناحیی، دیسان ههژمارا مامۆستایان ل دهقهری زیده بكن، پۆلیسان ل مهخضهر و بنگههیین ناحیی زیده بكن و فهكرنا ریکین گوندان و باشكرنا وان ریکان ئهوین د زفستانیدا دهینه گرتن⁽⁴¹⁾.

دوو: هه‌لویستی خه‌لکی زاخۆ ژ پروودانی د ماوی د ناڤه‌را (1970)

- (1974) یدا په‌یدا بووین

ل 29 ی ئەیلولا 1971 ی مه‌لا مسته‌فا بارزانی تووشی هه‌ولته‌کا کوشتنی ژ لایی دهمزگه‌هی ئەمنا عیراقی قه‌ بوو⁽⁴²⁾، ئەوژی ل دهمی شانده‌کی زه‌لامین ئایینی سه‌ره‌مانا بارزانی ل بنگه‌هی وی ل حاجی عومران کری کو ژ (9) مه‌لایان و دوو شوڤیران پیکه‌اتبوون ب دوو ترومبیلان ژ به‌غدا هاتبوون و ئامیره‌کی تومارکرنا ده‌نگی ریکوردەر ب مه‌به‌ستا تومارکرنا ده‌نگی بارزانی لگه‌ل وان بوو لی هه‌می دینامیت کری بوون، و ل دهمی لگه‌ل بارزانی کو‌مبووین، شوڤیره‌ک ژ دویری جهی پروودانی ته‌قاند، ل وی دهمی جاییجی جا ددانا به‌ر بارزانی و بوویه ته‌گه‌ر بارزانی ژ قی هه‌ولتی قورتال ببیت و ئەو نه‌ه مه‌لایه هاتنه کوشتن⁽⁴³⁾، هه‌ر دوی دهمیدا سلیمان حاجی به‌دری ژ خه‌لکی زاخۆ ب هیزا خوڤه‌ هیزا هه‌لگورد گه‌هسته جهی پروودانی و وان هه‌ردوو ترومبیلان نارنجوک کربوونه د پيشتا ترومبیله‌کیدا داکو ئیکسه‌ر پشتی کریاری بله‌ز ب فان نارنجوکان هیرشی وان بکه‌ن، لی سلیمان حاجی به‌دری ب هیزا خوڤه‌ گه‌هسته وان و ده‌روبه‌ر هه‌می گرتن و ئەو ترومبیلایا بو‌مب‌ریژکری پو‌چه‌لکر⁽⁴⁴⁾ و هه‌ردوو شوڤیره‌ژی هاتنه کوشتن و هه‌ژمارا کوشتیان بوونه (11) که‌س لی ل قیری مه‌لا مسته‌فا بارزانی دبیژت (10) که‌سان ل ئیک جهی قه‌شیرن و ئیک ژ وان شوڤیران بلا ل جهه‌ک جودابت دا گو‌مان بو حکوومه‌تا عیراقی په‌یدابت و بو وان دیاریت شوڤیره‌ک یی ساخه و پیزانین یین ژی هاتینه وهرگرتن⁽⁴⁵⁾.

ده‌ریاره‌ی هه‌لویستی خه‌لکی زاخۆ د ناڤخویا زاخۆ دا صالح ئەمین صالح ل وی دهمی ل هیزا پاسه‌وانین سنوورا بوو دبیژت: ب شه‌ف داخوازی ژی هاته کرن کو ئەم به‌ره‌ف به‌ته‌لیوونیشه‌ بچین، دهمی ئەم چووین دیار کر کو هه‌ولته‌ک بو کوشتنا مه‌لا مسته‌فا بارزانی یا هاتی ئەنجامدان، پاشان ئەم هه‌می پیکه‌ به‌ره‌ف لژنا ناوچا زاخۆ یا پارتیشه‌ ل تاخی عه‌باسیکی چووین، ل وی دهمی پيشمه‌رگه هه‌می ل ویری

كۆمبببون و هېشتا نه دزانين كا بارزاني چ ليهاتيه، پاشان بروسكه دان و دانه دياركرن چ ل مهلا مستهفا بارزاني نههاتيه و يئ ساخه و ب تنئ برينهكا سئكه لئ پيشمهركههين پاساوانين سنووران رۆژهكئ مانه د هوشدارييدا⁽⁴⁶⁾، سهيد عهبووش عهبدى غهزالا ل وى دهمى ل كوندئ گررهشى بوو دهمئ دهنگوباسئ برينداربوونا مهلا مستهفاى گههشتيئ د وئ شهفئدا پيشمهركه كۆمكرن و بهرهف سيميلئ فه چوون داكو هيرشى بكنه حكومتهئ و ريشهبهريئ ناحيئ دهستهسهريكه لئ بروسكهك بو وان هات كو نابت هيرشى بكنه سهر حكومتهئ و چ زيان پهيدا نهبووينه⁽⁴⁷⁾، ههروهسا ژ زاخو محهمهد خالد بوصهلى و سهعيد بوصهلى ل رۆزا دويشرا ژ روودانئ چوونه دهف مهلا مستهفاى ژ بوو سهلامهتيا وى لئ مهلا مستهفا نهديت، بتئ لئنيپرینهكئ ل جهئ روودانئ دكهن⁽⁴⁸⁾، پاشان هندهك كهسان ههولدا رابنه سهرخو و خوپيشاندانان و رپيشانان بكنه لئ مهلا مستهفا ناهيئت فئ چهندي بكنه و دبئزت: ئارامئ پياريزن⁽⁴⁹⁾ ههروهسا خهلكئ زاخو ب ههلكهفتا سهلامهتيا بارزاني رابوون ب دانا خيران ب سهرزئكرنا پهزان⁽⁵⁰⁾، پاشان مهلا مستهفا بارزاني ب ريكا رۆژنامهيا (التآخى) سوپاسيا وان ههمى كهسان و هيزين پيشمهركههئ كر ئهوين پيروزي و سهلامهتيا وى كرين و هيفى خواست پيكشه سهركهفتى بن و كاربهن بو خزمهتا هاوولاتيان و گرنتيا ئيمناهى و ئازادى د وهلاتيدا بكنه⁽⁵¹⁾.

ههروهسا ل سالا 1972 ئ ئاههنگهكا مهزن ب ههلكهفتا جهژنا نهووروزئ ل زاخو دهيته گيران، لژنا ناوچا زاخو يا پارتى ديموكراتى كوردستان ب فئ ئاههنگئ رابوو⁽⁵²⁾، ب فئ ههلكهفتئ رۆژناما (التآخى) بهلا فوكهك بهلا فكريه بناقئ (نهوورزا ناشتيئ و قيانئ و جوانيئ ل باژيريئ زاخو) تيئا دياركر كو زاخو باژيريئ جوان و ئيمناهى ب ئاههنگين جهماومرى بين مهزن ب ههلكهفتا نهوورزا ناشتى و قيانئ رابووويه، ئاههنگئ ب خولهكهكا بئ دهنگيئ دهستپيكر وهك ريزكرتن لسهر كيانئ شههيدان و پاشان سهروودين نهتهومىي زلايئ قوتابيين قوتابخانهيين زاخوئه هاتنه كوئن، و دويشدا بهرپرسئ لژنا ناخوئيا پارتى ديموكراتى كوردستان

ئۆسمان قازی گوتارهك بناقی لژنا ئامادهكارى يا ئاههنگا نهروۆزى خواند، و پاشان ئامادىيا گلاڤيژ يا كچان داوتهكا نهتهومىي و شانوكهريهكا تراجيدى بناقى (شهيد) پيشكيشكر، و د قى ئاههنگيدا داوتين فلكلورى ژ لايى كوما شانوكهري و ريڤخستين كوردستانى هاته پيشكيشكرن و پاشان شانوكهري لسهر كاومىي ئاسنگهر هاته پيشكيشكرن و ئاههنگ ب سروودا كوردى يا نهتهومىي (ئهى رهقيب) ب دووماهيك هات و ئاههنگ بهردهوام بوو ههتا رۆژئاڤا بووى⁽⁵³⁾ كهيف و خوشيهكا مهزن ژ لايى خهلكى زاخۆڤه د قى ئاههنگيدا هاته گيران ههرديسان محهمهد ئهمين عهبدولكهريم ب رۆلى ئهكتهريا (كاومىي ئاسنگهر) رابوو، ديسان دهمى ئهڤ شانوكهريه هاتيه پيشكيشكرن، بۆ جهى سهرسورمانا خهلكى كو ب شيويهكى جوان ئهڤ شانوكهريه هاته پيشكيشكرن⁽⁵⁴⁾.

ههر د قى ساليڤا ئيدريس بارزانى و مهحموود ئوسمان سهردانهك بۆ دهڤهرا بادينان كر و قهستا باژيريى زاخۆ كرى⁽⁵⁵⁾ و پتريا خهلكى زاخۆ لگهل عيسا سووارى و ههروهسا پيشيين زاخۆ وهك قيدار بهگى بهرهڤ گهليى زاخۆ ڤه چوون ژ بۆ پيشوازيكرنا ئيدريس بارزانى، پاشان هاته زاخۆ و لسهر ريڤخستين پارتى گهريا و قهستا بنگههى ليژنا ناوچا زاخۆ كر و گوتارهك بۆ جهماوهرى زاخۆ دا لسهر براههتيى و ئيكهتيى پيشكيشكر و گرنگيا ئيگرتنى د قى ماوهيدا ژ بۆ پاراستنا بهيانا 11 ى ئادارى و پاشان سهردانا باژيرڤانيا زاخۆ كر⁽⁵⁶⁾ و كۆمبوونهك لگهل بهرپرسين ههمى ريڤخراوين پارتى بين زاخۆ وهك لاوان و ماموستايان كر⁽⁵⁷⁾.

ههر د قى ماوهيدا نورى شوايس ومزيرى كارونيشتهجى سهردانهك بۆ باژيريى زاخۆ كرىه لى دهستپيكي قهستا مالا قايمهقامى زاخۆ كرىه، لهورا لژنا ناوچا زاخۆ ب قى چهنديى توره بوويه چونكه ل دهستپيكي پيدڤيبوو سهردانا لژنا ناوچا زاخۆ كرىا، ديسان نورى شوايس داكوكى ل سهر بهيانا 11 ئادارى كرىه كو گرنگيى پى بدن و چ ئاريشا بو حكومهتى و سهركردايهتيا شوڤرهشا كوردى پهيدا نهكهن⁽⁵⁸⁾.

پێدقیه ل قیری بهیته دیار کرن نه بتنی سه رکردایهتیا شوڤهشا کوردی داکوکی لسه بهیانا 11 ئاداری و پاراستنا ئیکهتیی و برایهتیی کریه به لکو نهف چهنده ژ لایی پارتا به عس فه ژ هاته نه جامدان، بو نمونه: ریکخراوا پارتا به عس لگه ل ریکخراوین پارتی دیموکراتی کوردستان ب گیرانا هندهک سمینارین جه ماومری ل دهفرا بادینان رابووینه و چهنده سمینارهک ل زاخو و پیشابیری و باتیفا ژ لایی بهرپرسی ریکخراوا به عسی یا عهرهبی یا ئیشتراکیشه عهبدو لغه فار صائیخ هاتییه پیشکیشکر و دقان سمینارندا داکوکی لسه بهیانا 11 ئاداری و رۆلی جه ماومری بو بجهئینان و پاراستنا بهیانی دایه دیار کرن⁽⁵⁹⁾.

ل 3 تیرمهها 1972 ی قائمهقامی شنگالی ب ناقی غانم نه حمهد لسه ر دهستی کهسهکی نه دیار هات کوشتن و دهسته لاتداریین حکوومی لقا ئیک یا پارتی دیموکراتی کوردستان و ریکخستین پارتی ل شنگالی گونهبار کرینه، و نهف چهنده بوویه نه گهر کو بارودوخ ل دهفرا بههدینان بهرهف گرژی بجت، بتاییهت پشتی حکومهتی هیزهک ژ لهشکهری ناماده کری بو چوونا چیا یی شنگالی⁽⁶⁰⁾، ئیکسه مهلا مستهفا بارزانی بروسکهیهک ب ریکا رۆژنامهیا برایهتی بو سهروک کوماری هنارتیه: ((دلگرانیا خو بو کوشتنا غانم نه حمهدی قائمهقامی قهزای سنجاری دیارکریه...)) دیسان دیار کر کو نهف کیشهیه ب شیویهکی گشتی ل دهف وان یا روون نینه لی چ کهسین پارتی نه ل ناف دهفهری و نه ژ دهرقهی دهفهری دست لگه لی کیشهیی نینه و دقیت حکومهت فهکۆلینی بکهن و ئیکسه رقی روودانی نه ئیخنه لسه ههقالین پارتی، چونکه ئیکسه ر حکومهتی هیزین خو ل 4 تیرمهها 1972 ی بهرهف شنگالی فه برینه و که لهک زهقیین دهفهری سوتینه و زیان کههاندیه خه لکی ههزار و بهرهفیا خو بو ههفکاری لگه ل حکومهتی بو ئاشکرا کرنا تاوانباران دیارکریه، ب قی چهندی محهمهد مه محوود عهبدو لرهحمان و نافذ جهلال بهرهف مويسل چوون داکو بچه نک عهبدو لخالق سامه رانی ژ بو فهکۆلینا قی کیشهیی و دیتنا چاره سه ریی⁽⁶¹⁾. ههروهسا ل مويسل شهعبان سه عید و نه جمه دین یووسفی و عه لی شنگالی وهک نوینه رین پارتی

دیموکراتی کوردستان و نوینه‌رین حکومه‌تا عیراقی حه‌جی سالم ئەلتائی و
 عه‌بدو‌ل‌حوسین و جبرائیل ئیسحاق ل مویسل لگه‌ل عه‌بدو‌ل‌خالق ئە‌لسامه‌رائی
 پوینشتن و دانوستاندن لسه‌ر چوونا له‌شکه‌ری عیراقی بو‌ شنگالی کرن⁽⁶²⁾ پاشان
 پارتیی ریک‌خستین خو‌ بو‌ بایکو‌تکرن و خو‌پیشاندانین ئاشتی یا گشتی ل
 کوردستانی ئاگه‌هدارکرینه رابن دژی هه‌لو‌یستی حکومه‌تی ژ به‌ریرسایه‌تیا
 به‌ریرسی لقا ئیک یا پارتی و سیاسه‌تا وان دژی عه‌ره‌بکرنه قه‌زا شنگالی⁽⁶³⁾ ب فی
 چه‌ندی بایکو‌ت و خو‌پیشاندان ل زاخو‌ هاتنه ئە‌نجامدان بو‌ ماوی دوو روژان خه‌لکی
 زاخو‌ دکانین خو‌ گرتن و هه‌می پیکشه ل ده‌ق جهی فلکا صالح یوسفی کو‌مبوون
 و شه‌فیق محه‌مه‌د سه‌عدوللا په‌یقه‌ک خواند ژ بو‌ هندی بارودوخ تیکنه‌چیت و فی
 ئاریشی ب ئاشتیانه چاره‌سه‌ر بکه‌ن⁽⁶⁴⁾. هه‌روه‌سا جه‌ماوه‌ری کوردستانی ب ریکا
 روژنامه‌یا (التاخی) بروسکه ژ بو‌ هه‌فکاریا وان لگه‌ل خه‌لکی شنگالی هنارتن ژ وانا
 پيشمه‌رگه‌یی زاخو⁽⁶⁵⁾ و لژنا نا‌ق‌خویی یا زاخو‌ یا پارتی دیموکراتی کوردستان و
 ئیکه‌تیا لاوین دیموکراتا کوردستان لقی زاخو‌ و ئیکه‌تیا قوتابیین کوردستانی
 لقی زاخو‌ و پیاوین ئایینی ل ناحیا گولیان و ئیکه‌تیا لاوین دیموکراتا کوردستان
 ل باتیفا و ده‌زگه‌هی فی‌رکرنی ل ناحیا گولیان بروسکه هنارتن⁽⁶⁶⁾.

تهومری دووی

دهستیكرنا شهري ل سالا 1974 ی

پشتی بهندیڤ ریکهفتننا ما 11 ی ئادارا 1970 ی ژ لایى حکوومهتا عیراقیشه نههاتیه بجهئینان. حکوومهتا عیراقی چهندين کارین تیکدمهراڤه بهرامبه ر پارتی دیموکراتی کوردستان و گهلی کورد ل ناوچهیین جودا جودا یین کوردستانی نهجامدان وهك دهستدریژیکرن لسه ر خه لکی و بکارئینانا سیاسهتا عه ربکرنی و به عسکرنی لدهقه رین کوردی، وهك کهرکوک و شنگالی⁽⁶⁷⁾ و نه دیارکنا سنوورین دهقه رین کوردان و حکوومهتا عیراقی ل 12 کانوونا دووی 1973 ی پروژی ئوتونومی پیشکیشی سه رکردایهتیا شو رهشا کوردی کر لی نه ق پروه ژ لایى سه رکردایهتیا شو رهشا کوردیشه هاته رتکرڤ؛ چونکه پروژه ی نه دهقه رین گرنک یین سه رکردایهتیا شو رهشا کوردی لگه ل دهقه را ئوتونومی دیارکین بخو قه نه دگرتن، نهوژی کهرکوک و شنگال و خانه قین بوون⁽⁶⁸⁾، پشتی ره تکرنا پروژه ی ژ لایى سه رکردایهتیا شو رهشا کوردیشه. حکوومهتا عیراقی پروژه یه کی نوی یی ئیک لایى یاسایا مافی ئوتونومی ل 11 ی ئادارا 1974 ی دهرکر⁽⁶⁹⁾ د هه مان روژدا هه ر پینچ وه زیرین کورد نهوژی محسن دزه یی و محهمه د مه حموود عه بدولره حمان و صالح یووسفی و ئیحسان شیرزاد و نوری شاویس ده ست ژ حکوومهتا عیراقی به ردان و هاتنه لگه ل شو رهشی⁽⁷⁰⁾.

پشتی حکومەتا عێراقی یاسایا مافی ئوتونومی یا ئیک لایى بۆ دەقەرین کوردستانی دمرکری. رابوو ب دانانا ئەنجومەنا یاسادانانی بۆ دەقەرین مافی ئوتونومی ب سەرۆکاتیا بابەکر پشدمری و ئەنجومەنی جیبەجیکرنی ب سەرۆکاتیا هاشم ئاکرەى هاتە راکههاندن⁽⁷¹⁾. ژ خەلکی زاخۆ یین ئەندام د ئەنجومەنا یاسادانانیدا صالح عەلى گولی بوو⁽⁷²⁾ کو رابوو ب دانانا لیژنەیهکا بەروەخت و ئەق لیژنە ژ (15) ئەندامان پیکدەت و یا دابەشکری بوو بۆ سێ لژنان، یا ئیکی بۆ دھۆکی و یا دووی بۆ سلیمانی و یا سیی بو هەولیری، گرنگیا قی لیژنی ئەو بوو لیژنیرین ب شیومیهکی گشتی لاسەر بارودۆخین دەقەری بەیتەکرن و ئاریشین وان دیار بکەن و چارەسەری بۆ بینن، قی لیژنی د راپورتا پارێزگەها دھۆکی دا بجھئینانا و پیکشەگریدانا قەزا زاخۆ ب کارەبا هیلا بلند قە و پرۆزەیی ئاقا زاخۆ و ئوتیلا گەشت و گوزاری ل زاخۆ دیار کربوو⁽⁷³⁾ لی ئەق هەردوو ئەنجومەنە ب تنی هیمایی بوون و بتنی بۆ راکههاندنی و بانگەشی بوو⁽⁷⁴⁾.

ل دەمی تیکچوونا بارودۆخان ئامادەکاری هاتنە کەرن ژ لایى هیژا زاخۆ قە، عیسا سوواری سێ چەپەر بۆ شەری بەرھەق کربوون ئیک ژ وان ل دەشتا سلێشانەیا ب سەرپەرشتیا فەرماندی بەتالیونی سەید عەبووش و لگەل ئیسماعیل حاجی بەدری و حەجی قادو و سەعید بالقوسی و عەلى بەگ ئەقە سەرلق بوون سەر ب بەتالیوونا سەید عەبووشی قە بوون و صالح ئەمین صالح سەر ب هیژا زاخۆ قە بوو و لاسەر هاونی بوو لی قی دەمی هاتە لگەل قی چەپەری⁽⁷⁵⁾، دیسان عیسا سوواری داخواز ژ حوسین عەبدوڵکەریم رەشید کەر هیژەکی ئامادە بکەت ل رەبیا کەرفرینی ل چیاپی بیخیر⁽⁷⁶⁾ و ل قادیا و کوئی ل گوندین دەشتا سلێشانەیا، مەلا حوسین مارونسی و عەسمەت دینو بەنستانی لگەل بەتالیوونا حەجی حەیدەری بوون⁽⁷⁷⁾. دیسان چەپەرەک ل پێشابیری و ئیبراھیم خەلیل ئامادەکربوو بۆ هوشداری ئەگەر لەشکەری عێراقی ژ لایى پێشابیری هیژش کەر سەر پێشمەرگەى و سەرپەرشیاری وی عومەر تەمەر بوو⁽⁷⁸⁾ و لگەل هەژمارەکا پێشمەرگەى و د قی چەپەریدا ئوسمان قاسم مسو لاسەر دوشکی بوو لگەل تیلو گوئی⁽⁷⁹⁾.

هه‌ی‌زا زاخۆ بۆ ماوی دوو هه‌ی‌شان چاقه‌ریی له‌شکه‌ری عی‌راقی بوو ئه‌گه‌ر پێ‌شقه‌چوونی بۆ زاخۆ بکه‌ت، له‌ورا سه‌ید عه‌بووش لگه‌ل صالح ئه‌مین صالح ئینیرینه‌ک کر و به‌ره‌ف گوندی قه‌رقیری چوون و لویری پێ‌شمه‌رگه‌یه‌ک بناقی سه‌ید زه‌نوون پوسته‌ک ژ ده‌ف عیسا سوواری بۆ وان ئینا و تیدا دیار کربوو کو له‌شکه‌ری عی‌راقی یی گه‌ه‌شتیه ئالووکا، به‌تالیونا سه‌ید عه‌بووش و لگه‌ل صالح ئه‌مین صالح کو لسه‌ر چه‌کی هاونی بوو به‌ره‌ف به‌راهیا له‌شکه‌ری عی‌راقی چوو هه‌تا پشتا گوندی گرره‌شی و ل وی‌ری دینن له‌شکه‌ری عی‌راقی ب دابه‌فه ئه‌و زیره هه‌می گرتیه و خیه‌تین خۆ لی داناینه و پاشان چوونه د گرره‌شیدا و ب هاونا هه‌رشکه‌ره وان و جاره‌کادی زق‌رین و هاتنه بالقوسی، لی ل رۆژا دویضا له‌شکه‌ری عی‌راقی هاته د گوندی باستکی‌دا و ژ وی‌ری هاتنه ئاسیه‌ی لی هه‌زا پێ‌شمه‌رگه‌ی هاتنه د ریکا ئاسیه‌یدا و ب هاونا هه‌رشکه‌ره وان، هوسا له‌شکه‌ری عی‌راقی ژ ئاسیه‌ی خۆ فه‌کی‌شا به‌ره‌ف گوندی سمائیل ئا‌فا چوو و بۆ ماوی چهند رۆژان مانه ل وی‌ری و پاشان هاتنه د گرره‌شیدا و ره‌بیه بۆ خۆ دانان⁽⁸⁰⁾ ب قی چندی له‌شکه‌ری عی‌راقی هاته دورپێ‌چکرن ژ لای هه‌زا زاخۆ‌فه، له‌ورا هه‌یزین عی‌راقی ب له‌شکه‌ره‌ک مه‌زن فه ژ لیویا پیاده ژ سوپایی چوار یی له‌شکه‌ری عی‌راقی و لگه‌ل تانکا پیکه‌تابوو و به‌تالیونه‌ک ژ قی هه‌زی بۆ کونترۆلکرنا باژیری زاخۆ و ئیک بۆ کونترۆلکرنا ده‌قه‌را ئاسیه‌ی و ئیک بۆ کونترۆلکرنا ده‌قه‌را پێ‌شابی‌ری، هه‌یزین عی‌راقی ب قی شیوه‌ی له‌شکه‌ر ناماده کربوو ژ بۆ کونترۆلکرنا باژیری زاخۆ و پێ‌شمه‌ری ژ ده‌شتا مووسل کرن ل 25 نیسانا 1974 گه‌ه‌شته کوسارا کو (15) کم ژ زاخۆ دوی‌ربوو، پێ‌شمه‌رگه‌ی زاخۆ ب فه‌رمانده‌یا عیسا سووار ریک ل قی هه‌زی گرت⁽⁸¹⁾ و هه‌زا حوسین عه‌بدو‌لکه‌ریم ل که‌رفرینی لگه‌ل هه‌زا عریف ده‌رویشی، هه‌روه‌سا به‌تالیونا سه‌ید عه‌بووش ل گوندی با‌فیا⁽⁸²⁾، ب هاوانان هه‌رشکه‌ره له‌شکه‌ری عی‌راقی و شکاند لی له‌شکه‌ری عی‌راقی دووجاران هه‌رش کریه هه‌زا زاخۆ لی دیسان هاتیه شکاندن⁽⁸³⁾ و ل رۆژا دویضا له‌شکه‌ری عی‌راقی دویشه‌لانکین خۆ به‌ردانه ده‌قه‌ری دا‌کو خالین لاوازین پێ‌شمه‌رگه‌ی دیاریکه‌ن، هه‌ژماره‌کا پێ‌شمه‌رگه‌یی یه‌ده‌ک دناقه‌را

گوندى ھاجيا و قەلەمادا بوو دەما دويشەلانكا ديتى پيشمەرگە ل و ويرى لاوازه ھيرشەك برە سەر وان گوندان و پيشمەرگە ژ ويرى پاششە برن و ل كولى و قاديا مەلا حوسين مارونسى و عسمەت دينو بەنستانى لگەل بەتاليونا ھەجى ھەيدەرى و ھەژمارەكا پيشمەرگەى شەر دژى لەشكەرى عيراقى كرتا رۆژ چوو ھەجى ھەيدەرى و ل دووماھيكي چەپەر بەردان و ھكوومەت لدويش وان چوو تا گوندى ئاسيھى، ژ ويرى پيشمەرگە بەرھە چيائى چوون ھەتا گەھشتينە عيسا سوواری و لى لثيرى عيسا سوواری تۆرە دبیت؛ چونكە پيشمەرگەى چەپەرى لايەكى گەليى زاخۆ بەردا بوو⁽⁸⁴⁾.

دەربارەى لايى دى يى گەليى زاخۆ ھيزا حوسين عەبدولكەريم بەردەوام بوو ل سەر شەرى ھەتا تەقە نەماين و عيسا سوواری ھەولدا تەقەمەنيان بو قى ھيزى بەنيرت لى ھەتا دگەھت، لەشكەرى عيراقى پيششەچوون و ھيزا پيشمەرگەى بەرھە گەليى دژواری و خيلەخى چوون و مەلا حوسين مارونسى گەھشتە وان، و پاشان بەرھە ئەرمشتى ھاتن بنگەھى عيسا سوواری چوون⁽⁸⁵⁾ و ھوسا لەشكەرى عيراقى ل 8 ئەيارا 1974 پشتي دوو ھەفتيا ژ شەپەكى مەزن ژ دوو لايانقە ھاتە د ناخۆيا زاخۆدا و كونترول ل سەر زاخۆ كر⁽⁸⁶⁾.

دەربارەى لايى پيشابيري و ئيبراھيم خەليل لەشكەرى عيراقى ژ لايى گەليى زاخۆقە ھاتنە د زاخۆدا، بە لى قى چەپەرى گەلەك ھەولدا دژى وان براوھستن لى نەشيان و نەچاربوون چەپەر بەردان و ھاتنە دەق عيسا سوواری ل ئەرمشتى⁽⁸⁷⁾ و ھەر د ھەمان رۆژدا ھيزين ئاسمانى يين لەشكەرى عيراقى ھيرشين مەزن كرنە ل سەر باژيري زاخۆ و بوويە ئەگەر ھەژمارەكا زۆر ژ خيزانين زاخۆ ژ زاخۆ دەربكەشن و بەرھە گوندين دەوروبەر بچن⁽⁸⁸⁾ ب قى چەندى لەشكەرى عيراقى سەرکەفتن بەدەستشەئينا و زاخۆ كونترولكر، قى سەرکەفتنى گرنگيەكا ئيستراتيجى ھەبوو چونكە جەى زاخۆ ل سەر ريكا عيراقى ب توركييا قە گریدەت و گرنگيا ريكى وەك ريكەكا بازارگانی يا گرنگ بوو⁽⁸⁹⁾.

ل قیری وەکو دیار گەلەك ئەگەر هەبوون بۆ سەرنەكەقتنا هیزا زاخۆ ژوانا: نەوێكەهەقییا هیزا پێشمەرگەى لگەل هیزا لەشكەرى عیراقى و كێمبوونا چەكى ب تاییەت چەكێن گران و دیسان نەبوونا توپان و فرۆكەیان و كو كارتێكرنەكا مەزن هەبوو لەسەر سەرنەكەقتنا هیزێن پێشمەرگەى.

ل سالا 1974 ی عەبدولرەحیم عەبدولكەریم پەيامنیری رۆژنامەیا (التأخى) سەردانەك بۆ هیزا زاخۆ كریوو ل 16 ئەیلولا 1974 ی بۆ ماوی چەند رۆژەكان ل زاخۆ مایه لی ئە د سەنتەرى زاخۆدا بەلكو ل دەوروبەرین زاخۆ لێنیریئەك ل شۆرەشا كوردی و بارودۆخى زاخۆ كریه و دایه دیاركرن دەمى قەستا زاخۆ كرى هاتیە ئەرمشتى، فەرماندەمى هیزا زاخۆ عیسا سوواری و بەهەجەت ئامیدی دادومری قەزا زاخۆ و سادق عەبدووللا زاویتەى پێشوازییەكا گەرم لی كریه، پاشان لگەل عیسا سوواری سەردانا خیزانین پێشمەرگەیین شۆرەشى كریه ئەوین د شكەفتاندا، لێنیرین ل بارودۆخى وان و پیداوێستین وان ب كەرەستین خوارنى و نیشتهجیبوونى كریه، و رۆژا دووی دیسان لگەل عیسا سوواری سەردانا هەندەك خیزانین نیشتهجیكرى ل بن داران قە ل وی دەقەرى و دوی سەردانیدا دیتبوو دوێكىل بلند بوویە ل گوندی (تلاكرو) ی ژ ئەگەرى هیرشا ئاسمانى یا هیزین حكومەتى و ئەق حالەتە بەردەوام دووبارە بوویە لى دەقەرى، بۆ ماوی سى رۆژان مایه ل دەقەرى و هەندەك چاقپێكەفتنن دەنگى لگەل خەلكى لەسەر بارودۆخین خەلكى و پیدقیین وان ب هاریكاریین خوارنى كریه، پاشان بەرهق باتیفا چووێ ل باتیفا قائیمەقام نیزامەدین گولی پێشوازی لێكریه و پیزانین لەسەر بارودۆخى خەلكى و ژيانا وان و هیرشین ئاسمانى یین حكومەتى دایه وان، پاشان بەرهق شەرانشى قە چوو و هەژمارەكا زۆرا خەلكى دیتیه ئەوین چووینە د ناق ریزین شۆرەشیدا كو ژ خەلكى زاخۆنە و ژبەر كونترولكرنا حكومەتى لەسەر زاخۆ نەچار بوون مال و مولكین خو هیلان رمقیبوون هاتبوونە شەرانشى، پاشان مەلا حوسین مارونسى دیتیه، شەقەكى مانە ئەدەق مەلا حوسین مارونسى و باسى بارودۆخى خەلكى و زیانا وان كریه و پاشان هاتیە سونات و گوندی دیمكا⁽⁹⁰⁾؛ چونكە

حکومهتا عێراقی ل سالا 1974 ئابلقهیهکا ئابوری دانابوو لسه ر باکووری و کهرستهین خوارنی و دهرمان حکومهتی لسه ر خه لکی قه دهغه کربوون و حکومهتا تورکیا کونترول لسه ر ریکا هاریکاریی ژ لایی سنووری تورکیا قه کربوو، ب قی چهندی باری ئابوری و تهندروستی گه لهک د قی ماوهیدا که قتیوو⁽⁹¹⁾.

ماوی د ناقبهرا سالی 1974-1975 ییدا پیشمه رگهی هیزا زاخو قوناغهکا دی دهستیگر، ئه وژی شه ری پارتیزانی بوو و ب هندهک کریاران رابووینه دژی هیزا لهشکه ری عێراقی، عریف هادی سه ر په لی پیادی بوو لگه ل حوسین عه بدولکه ریم بوو گازییا صالح ئەمین صالح و عه بدولرهمان صالح و خدر عه بدولرهمان فه رماندی مه فرزا ئەندازیاری بوو هه نارته یه کو رازینه پیکه ب کریاره کی رابن دژی لهشکه ری عێراقی، ب قی چهندی رازی دبن و هه ر ئیک ژ وان چهند پیشمه رگه یه کان لگه ل خو دبن و لگه ل عریف هادی و ئەحمه د عارف و ئیبراهیم حامد هه ر سینک سه ر په ل بوون ب قی چهندی هیرشکره ره بیه کا لهشکه ری عێراقی یا زیره قانین پروژه می ئافی ل بیداری د قی کریاریدا سه رکه قتن ئینان و (25) کهس ژ لهشکه ری عێراقی هاتنه کوشتن و (2) کهس ژ پیشمه رگه ی هاتنه کوشتن بناقی مسته فا سه لیم و گوری محهمه د بوون و سی ژ وان بریندار بوون، ئه وژی ئەحمه د عارف و صالح ئەمین صالح و عه بدولرهمان سالح بوون⁽⁹²⁾.

پاشان هیزا زاخو ب کریاره کا دی رابوون ژ دوو لایان هیرشکره لهشکه ری عێراقی، لایه کی هیرشکره قه سرا حه جی شوکری کو هیزین حکومه تی تیدا بوون و پاشان هیرشکره سه ر ره بیا دوازه ملانی ئی د قان هه ردوو هیرشاندا پیشمه رگه ی سه رکه قتن بدهسته نه ئینات⁽⁹³⁾.

د ئەنجامی کونترولکرنا دهسته لاتدارین عێراقی ژ لایه نی لهشکه ریشه لسه ر شوهرشا کوردی، جیگری سه رۆک کۆماری عێراقی سه دام حوسینی هه وئدا تیگه هه شته کی لگه ل ئیرانی بکه ن داکو هاریکاریا شوهرشا کوردی نه کهت، ب قی چهندی سه دام حوسین لگه ل شاهی ئیرانی محهمه د رزا شاهی په هله وی (1941 - 1979) ب مورکره کی ل 6 ی ئادارا 1975 ی لسه ر ریکه قه قتنا مه یا دناقبه را عێراقی

و ئیرانیدا ئەوا ھاتبە نیاسین ب ریککەفتناما جەزائیری رابووینە، لدویف قی ریککەفتنامی عیراقی داخوایین ئیرانی ل شەتولعەرەب بجەئینان نیفا شەتولعەرەب خەت تالوک و ل بەرامبەر ئیرانی سوز دا ھەمی ھاریکاریین خۆ براوہستینت بۆ شوپەشا کوردی⁽⁹⁴⁾.

سەرکردایەتیا شوپەشی بروسکە بۆ لقا ئیک و فەرماندەیا لەشکەری ئیک ھنارتن و تیدا دیار کر، کو ریککەفتناما جەزائیر دژی وانە و ئیران دی سنووریت خو لگەل وان گریت و ئیدی ھاریکاریا وان ناکەت، ئەقجا ھەر دەقەرەک ب حزب و لەشکەرە ھاومەرگرتنەکی بکەن کادی شین ب شیانین خو یین خویەتی چەند ماوہی خو راکرن، شەعبان سەعید محەمەد بروسکی بۆ ئەسەد خۆشەوی ل بامەرنی دەنیییت و ھەمان بروسکە بۆ وی ژێ چوو بوو، لەورا حزبی و لەشکەری ناحیا مانگیشکی دەستنیشانکر داکو ھاومەرگرتن لی بەیتەکرن، ئەو بوو ل 13 ی ئادارا 1975 ی سەرکردایەتیا لەشکەری ئیک ئەسەد خۆشەوی ل مانگیشکی کۆمبۆنەک ب سەرکردەیین لەشکەری و پارتی کو نیژیکی 60 کەسان بوون کریە، فەرماندەیی ھیزا زاخو عیسا سووار لگەل چەند کەسەکان بەشداری دقئ کۆمبۆنیدا کرە، د قئ کۆمبۆنیدا بارودۆخین دەقەری لگەل شیانین لەشکەری و ماددی ھاتنە دیارکرن و پتریا ئامادەبوویان جەخت ل سەر بەردەوامیا شەری کر و بریاردا کو لەشکەری شوپەشی شیان ھەنە بۆ ماوی سی ھەیشان شەری بکەت، و وان ئەو ئەنجامین ھاومەرگرتن بۆ سەرکردایەتی بلند کر بوون⁽⁹⁵⁾ لی ل 19 ی ئاداری دووماھیک بروسکە بۆ لەشکەری ئیک ھات و بریارا دووماھی یا خوقەکیشانیدا ئەقجا چ بوو ئیرانی یان خو رادەستی حکوومەتا عیراقی بکەن⁽⁹⁶⁾، پاشان عیسا سووار بەرەق زاخو قە ھات داکو بۆ خەلکی زاخو دیاربکەت کو نسکو ب شوپەشا کوردی کەفت لی ل دەمی زفرینی عیسا سووار د ھەمان رۆژدا ب دەستین عەلی عەبووشی ل گوندی زینا قە ھاتە کوشتن⁽⁹⁷⁾.

لدور کاریگەیا نسکوئی ل سەر پێشمەرگەیا حەمید شەریف مووسا د دەتە دیارکرن، کو ل دەمی نسکویا سالا 1975 (ئەو ل دەق ئەسەد خۆشەوی بوو و

دهنگوباسهك نهخۆش بوو كه لهك ههولدان هاتيه كرن بو بهرگريكرنى لى نهسهده خوشهوى ديار كر چ ريك نين، پاشان ئيكسهه هاته لژنا ناخهوى زاخو، ل وى دهى عهبدولرحمان صالح و مهلا تهها بوسه لى و مهلا عهبدولكهريم صوفى و ئوسمان قازى ديتن و بو وان دايه ديار كرن كو نسكر ب شوهرشا كوردى يا كهفتى ل وى دهى نهف كهسه ب ههردوو چاقان گرین))⁽⁹⁸⁾.

ب قى جهندى ههژمارهكا شوهرهشگيرين زاخو خو بدهست حكومهتیه بهردان و هندهكين دى ب خيزان فه بهرهف ئيرانى چوون، نهوژى ئوسمان قازى، مهلا تهها بوسه لى، سهعيد بوسه لى، نهمين ههجى، عهبدولرحمان حوسين، ئيسماعيل محمههه ئيسماعيل، عهبدولعهزيز سليمان، سليمان حاجى بهدرى، مووسا بههراقى، عريف دهرويش، عهلى عهلى زيوكى، شهعبان سهعيد بهرهف ئيرانى چوون، و ئوسمان قاسم مسو، قاسم حامد، عومهري لهعلى، محو نعمهت و محمههه قاسم چوونه توركيا و عهبدولرحمان صالح چوويه سوريا، و ژ كهسانين بو باشوورى عيراقى هاتينه دويرئىخستن عهبدوللا نهمين صالح و فهرحان عهبدوللا كهشانى و عهبدولرحمان صالح خدر و محمههه سمى باجلى و حوسين عهبدولكهريم و سهعدو صالح و نهحمهه عارف و سليمان عومهه و عومهه عهلى هالو و مهلا عهبدولكهريم صوفى⁽⁹⁹⁾. ههروهسا شهعبان سهعيد بو ماوى چوار ههيشان ل ئيرانى ما و بارودوخين وان كه لهك نهخووشبوون و خيزانا وى ما بوويه ل زاخو، لهورا هاته زاخو لى ل دهى هاتى خو بدهست حكومهتا عيراقى فه بهردا و حكومهتا عيراقى بو باشوورى عيراقى دويرئىخستن⁽¹⁰⁰⁾.

تەوهری سیی

رێکخستنی سیاسی و لەشکەری د ماوی

1970 - 1975 ی ل زاخۆ

ئیک: رێکخستنی سیاسی:

دەربارەى رێکخستنی سیاسی ل زاخۆ د ماوی 1970 - 1975 یدا پشتی بەیانا 11 ئادارا 1970 یی پارتی دیموکراتی کوردستان مولهتا فەرمی ژ حکومەتی وەرگرت بوو گونگری هەشتی ل 1 - 10 تیرمهها 1970 یی ل دەفەرا گەلاله هاته ب ریشهبرن⁽¹⁰¹⁾، ژ خەلکی زاخۆ ئەوین پشکدار د فی کونگرهیدا سەید عەبووش عەبدی غەزالا، سلیمان حاجی بەدری، رهشید حاجی بەدری، عەبدوڵرەحمان دینو، عریف دەرویش، شەعبان سەعید و نەجیب سەید عەبووش⁽¹⁰²⁾ ئەندامین کومیتەیا نافەندی هاتنه هەلبژاردن ژ خەلکی زاخۆ یین ئەندام د کومیتەیا نافەندی رهشید حاجی بەدری و شەعبان سەعید بوون⁽¹⁰³⁾.

هەیکەلی لژنا ناوچا زاخۆ دەمی ل ئەیلولا 1969 ی هاتیه دانان هەرۆک خۆ ما و ب فی رەنگی بوو: ئوسمان قازی بەرپرس⁽¹⁰⁴⁾، مەلا تەها بوسەلی، مەلا عەبدوڵغەنی ئیبراهیم، مەلا عەبدوڵکەریم صوفی، مەلا یوسف کریت، حەبیب

كهلهش. عومهر يوسف. عهلى خان حهجى حامد و شهفبق محهمهد سهعدوللا بوونه ئەندام. ههيكهل ب قى رهنگى دمىنت ههتا 20 ئەيلولا 1972 ى و پاشان ژ 20 ئەيلولا 1972 - 29 تيرمهها 1974 ى گوهورين كهقتى⁽¹⁰⁵⁾ و ب قى رهنگى بوو: مهلا عهبدولكهريم صوفى بهرپرس⁽¹⁰⁶⁾. ئوسمان قازى. مهلا عهبدولغهنى ئىبراهيم. مهلا يوسف كریت. حهبيب كهلهش. عومهر يوسف. عهلى خان حهجى حامد. شهفبق محهمهد سهعدوللا و مهلا تهها بوسهلى بوونه ئەندام و بارهگايى ليژنى ل تاخى دهلال بوو پاشان ل 7 تهباخا 1974 - 11 ئادارا 1975 ى لژنا ناوچا زاخو ب قى رهنگى بوو: مهلا تهها بوسهلى بهرپرس. ئوسمان قازى. مهلا يوسف كریت. مهلا عهبدولكهريم صوفى. عومهر يووسف. حهبيب كهلهش. عهلى خان حهجى حامد. فهريق يووسف نهوروز و شهفبق محهمهد سهعدوللا بوونه ئەندام⁽¹⁰⁷⁾.

دهربارهى ريكخستنين پارتا كۆمونيستا عيراقى د قى ماوميدا ل دهقهرى، ريكخستنين پارتا كۆمونيست ژ سالا 1965 - 1970 ى ب شيومهكى نهينى بوون و گهلهك كهسين كييم مابوونه د زاخودا باراپتر چوو بوونه دهقهرين چيائى⁽¹⁰⁸⁾، ل دهمى بهيانا 11 ئادار و ئاههنگ ل هيزاوا هاتيه گيران، د قى ئاههنگيدا كهسين كۆمونيست پشكدارى د قى ئاههنگيدا كر لى نه ب ناقي پارتى بهلكو وهك كهسين نيشتمانپهروم و سهربهخو و دقئ ئاههنگيدا بهلاشووكين گريداى ب پارتا كۆمونيست بو وان كهسان ژ مويسل هاتن، و پاشان كهسهك بناقي عومهر ئەلياس ژ مويسل بهرهق زاخو قه هات و دووباره جارهكادى ريكخستن ل زاخو پهيدا بوون، ب تاييهت پشتى حوسنى حهجى رهشيد ژ چيائى هاتيه د زاخو دا و ههيكهلى پارتا كۆمونيست ل سالا 1970 ى ل زاخو ب قى رهنگى بوو: حهسهن خهليل بهرپرس و عهبدوللا حهسهن جزيرى، مهحموود قهساب و حهميد محهمهد سهعدوللا ئەندام بوون لى پاشان ههيكهلى پارتى گوهورين ب قى شيوهى كهقتى: غازى نهجم قهساب بهرپرس، حهسهن خهليل، عهبدوللا حهسهن جزيرى، مهحموود قهساب، حهميد محهمهد سهعدوللا، مهلا نوورى، صالح جهقسى، عهبدولحهكيم حسين، تهها حهسن، جورج توومه مهسيحى بوو و ئەلياس يهزىدى ئيزىدى بوو

بوونە ئەندام لقیڤی دياردبت مهسیحی و ئیزیدیژی چوونە د ناف ریزین پارتا کۆمۆنیستدا ل زاخۆ⁽¹⁰⁹⁾ و د قی ماوهیدا کۆمبونیڤ پارتا کۆمۆنیست باراپتر ل مالان هاتنه ئەنجامدان، ب تایبەت ل مالا هەسەن هەجی خەلیل⁽¹¹⁰⁾ و ل سالا 1971 ی چالاکیڤ پارتا کۆمۆنیست ل زاخۆ زیدەبوون و گەلەك کەس چوونە لگەل وان⁽¹¹¹⁾ ل قیڤی هیدی هیدی پارتی دیموکراتی کوردستان دژایەتیا پارتا کۆمۆنیستا عیراقی کرب تایبەت پشتی حزبا بەعس شیای ل 17 ی تیرمەها 1973 ی پارتا کۆمۆنیستا عیراقی رازی بکەت ژ بوو ئیمزاکرنی ل سەر بەرەیا نیشتمانی و نەتەوا پیشکەفتنخواز و پیکشە بەرە پیکئینان⁽¹¹²⁾، ب قی چەندی سەرکردایەتیا شۆرەشا کوردی و پارتی دژی قی پینگاڤا پارتا کۆمۆنیست راولەستان و دیارکر کو ئەڤ پینگاڤە دی بیتە ئەگەری لاوازی دانوستاندان داناقبەرا بزاقا کوردی و حکوومەتیدا ژ بو بدەستشەئینانا دەستەللاتا ئوتۆنۆمی⁽¹¹³⁾.

ب قی چەندی سەرکردایەتیا شۆرەشی بریاردا هیڤشەکا لەشکەری بکەنە سەر کۆمۆنیستان ل دەڤەرا بەهیدینان و ل سەر قی بناغە ی فەرماندەیی بەتالیونا چوار ل زاخۆ عیسا سوار رابوو ب گرتنا ئەندامەکی کۆمۆنیست ب ناڤی تەها مەلا هەسەن و پاشان کوشت⁽¹¹⁴⁾ هەرۆسا (12) قوتابیڤ کۆمۆنیست کو ئەندامین پارتا کۆمۆنیست بوون ژ کورد و عەرەبان پیکدھاتن، چووبوونە ئیکەتیا سوڤیەتی بو خواندنی ل دەمی ژ ئیکەتیا سوڤیەتی زڤرین، عیسا سواری بریاردا ڤان کەسان بکوژت لەورا ئەڤ کەسانە ل سنووری دەڤەرا پيشابیری گرتن و برنە گوندی میرگەسورا ل دەشتا سلیڤانەیا و کرنە ددەستی مەحمودی حەمریدا کول وی دەڤەری سەرڤولی پيشمەرگەیان بوو، ئەو ب کوشتنا ڤان کۆمۆنیستان رابوو ل کەسەک ژ وان خو قورتال کر و ئەڤ دەنگوباسە دیارکر، پاشان ئەڤ کەسە ژى هاتە گرتن و کوشتن⁽¹¹⁵⁾ ب قی چەندی پەيوەندیڤ د ناڤبەرا پارتی دیموکراتی کوردستان و پارتا کۆمۆنیستا عیراقیدا زیدەتر تیکچوون و ل سالا 1974 ی گوهورپین بسەر هەیکەلی حزبا کۆمۆنیستا عیراقیدا ل زاخۆ هاتنە کرن ئەوژی ب قی رەنگی بوون: سەدیق محەمەد خالد بامەرنی بەرپرس، هەسەن خەلیل،

غازی نهجم قهساب، صالح جهقسی، سهلام ئوسمان، پولص مه‌ریه‌م و حه‌مید محه‌مه‌د سه‌عدوللاً بوونه ئەندام، ل وی ده‌می ریکه‌ستین وان گه‌له‌ک موکوم بوون و هه‌یکه‌ل ب قی شیوه‌ی ما تا سالا 1975⁽¹¹⁶⁾.

ده‌بارهی ریکه‌ستین حزبا به‌عس د قی ماوه‌یدا ل زاخۆ چ ریکه‌ستین حزبی و لیژنه نه‌بوون، بتنی ئەگه‌ر هنده‌ک که‌سین حزبی ژ به‌غدا یان مويسل هاتبان بۆ گه‌رانا هنده‌ک سه‌میناران، هه‌روه‌کو ژبه‌ری نوکه هاتیه دیارکرن کو ریکه‌ستین حزبا به‌عس ب گه‌رانا سه‌میناره‌کی ل زاخۆ ب هه‌لکه‌فتا به‌یانا 11 ی ئادارا 1970 یی رابووینه.

دوو: ریکه‌ستین له‌شکه‌ری:

ده‌بارهی ریکه‌ستین له‌شکه‌ری ل زاخۆ، هه‌روه‌کو هاتیه دیارکرن، لدویف ریکه‌که‌فتنما 11 ی ئادارا 1970 یی هیزین شوهرشی هاتنه گوهورین بو به‌تالیونین پاسه‌وانین سنووران (افواج حرس الحدود) و ل ته‌باخا 1970 یی هاته ریکه‌ستن⁽¹¹⁷⁾ و دوازه به‌تالیون ژ پاسه‌وانین سنووران ل کوردستانی هاتنه ریکه‌ستن و چوار ژوان ل به‌هدینان بوون (زاخۆ، ده‌وک، ئامیدی و شیخان)، و هه‌ر به‌تالیونه‌ک ژ (500) چه‌کداران پیکدهات و لکه‌ل جیداره‌کی حکوومه‌تا عێراقی وه‌ک سه‌ربه‌رشت و له‌شکه‌ری پله و مرگرتن و فه‌رمانده‌یین به‌تالیونان پله‌یین پێشه‌نگ و پێشرو و مرگرتن⁽¹¹⁸⁾.

ده‌بارهی به‌تالیونا زاخۆ هاته ریکه‌ستن ب ناغی به‌تالیونا چوار یا پاسه‌وانین سنووران هاته ریکه‌ستن ب فه‌رمانده‌یا عیسا سوار ب پلا پێشه‌نگ و رهمه‌زان عیسا بوویه جیگری وی، و به‌هجه‌ت ئامیدی هاریکاری وی⁽¹¹⁹⁾ و به‌تالیونا زاخۆ ژ 500 چه‌کداران پیکهاتبوو پێشه‌مرگه‌یین که‌فن هه‌می چوونه لکه‌ل قی به‌تالیوونی لی پێشه‌مرگه‌یین نوی ئەوین ژ سالا 1965 هاتینه لکه‌ل شوهرشی هه‌می بوونه (موسه‌رره‌ج) هه‌نارتنه مال و خانه‌نشین، ده‌بارهی بنگه‌هی هیزا زاخۆ، ل

دهستپیکى بنگهه ل ئه رمشتى بوو پاشان هاتيه ئاسيهى و بو ماوى چوار ههيشان ل وپيرى مايه و پشتى دهرکرنا قى بريارى، بنگهه بهتاليونى ئينا زاخو گوندى تلکه بهرى، ل دهستپیکى خيشهت بو وان دانابوون پاشان خانى ل تلکه بهرى بو بنگهه بهتاليونى ئاڤاكرن⁽¹²⁰⁾.

سهر لقين بهتاليونا پاسهوانين سنووران ژ فان سهر لقان پيکهاتبوون: بوژى ئەحمەد میرزا، مهلا تهها دهشت ماسهكى (رئيس عرفاء الوحدة) يى بهتاليونى بوو، عهلى عهلى زيوكى، عريف دهرويش، سهيد عهبووش عهبدى غهزالا و سهعيد هالو بو نمونه لقا بوژى ئەحمەد ب قى شيوهى بوو: بوژى ئەحمەد سهرلق، خورشيد ئەمين گولى (عريف فصيل) بوو و جيگرى سهرلقى بوو، دهمى بوژى ئەحمەد ئامادهنەببا خورشيد ئەمين ب كارى وى رادبوو و سالح ئەمين سالح (نائب عريف) بوو و ئەو ب كارى عريف فهصيل رادبوو⁽¹²¹⁾.

دەربارەى سەر لقين موسەررەح ژ فان لقان پيکهاتبوو: ئەحمەد تەيار، حەجى قادو گرافى، سمائيل حاجى بەدرى، عهلى بەگ و سهعدو صالح عهجهمى⁽¹²²⁾.

سهبارەت مووچهيى پاسهوانين سنوورى يين لهشكەرى، سهرياز بى پله (15) دينار و جيگرى عريف (16) دينار، پيشمهركهه يى خانه نشين و موسەررەح (10) دينار بوون و يى عيسا سووار (90) دينار بوو و ئازوقه و مووچه ههمى ژ حكومەتى دهاته وهرگرتن⁽¹²³⁾، ل دهسپيكي مووچه نه دانه پيشمهركهه يين خانه نشينكرى ههتا سالا 1972 ى، لهورا عيسا سواري پيشمهركهه يين پاسهوانين سنوورى ههمى كو مكرن و بو وان دياركر كو ههر ئيك ژ وان ههيشانه دوو ديناران بدته وان پيشمهركهه يان يين بى مووچه لى پيشمهركهه ب قى چه ندى رازى نه بوون، پاشان عيسا سواري بوژى ئەحمەد ههنا رته دهق فهرماندى لهشكەرى ئيك ئەسهعد خوشهوى، لهورا ئەسهعد خوشهوى برياردا كو دقيت ههيشانه ههر ئيك ژ وان دوو ديناران بدته پيشمهركهه يين خانه نشينكرى⁽¹²⁴⁾، ل زاخو ئەحمەد عهلى نوينهري هيزا زاخو بوو بو دابهشكرنا مووچه يان⁽¹²⁵⁾. و دەربارەى كارى وان 10 روژ ب 10 روژ بوون⁽¹²⁶⁾.

پشتی سال 1974 ی شەر دناقبهرا حکوومهتا عیراکی و سه رکرایهتیا شوڤهشا کوردیدا روودای نهجومهنی سه رکرایهتیا شوڤهشا عیراکی ل بهغدا ل ههیشا سی 1974 ی بریاردا بهتالیونین پاسهوانین سنووری بهینه ههلهوشاندن⁽¹²⁷⁾ ب قی چهندی هیزا زاخۆ جارهکادی زقریشه وهک بهری ژ قی بهتالیونی هاته دمر و ژ چوار بهتالیونا پیکهاتبوو و تا نسکویا 1975 ی ب قی شیومی بوو: عیسا سوار فهماندهیی هیزا زاخۆ و و سهید عهبووش عهبدی غهزالا و عریف دهرویش و عهلی عهلی زیوکی و حهجی قادو گراقی بوونه فهماندهیین بهتالیونان و بنگههی هیزی بوئهرمشتی ل دهقهرا لیفی هاته فهگوهاستن⁽¹²⁸⁾

پهراویزین پشکا چاری

- (1) اوغارا اوبلانس، المصدر السابق، ص 159.
- (2) شیرزاد زکریا محمد، مجلس قيادة...، ص 362.
- (3) بو پتر پیزانینان ل دور فان دانوستاندنان، بنیره: فهريدوون عهبدوولرحيم عهبدووللا، ژیدهری بهری، ل 34 - 48.
- (4) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی دوویی، ل 45.
- (5) کریس کوچیرا، کورد له سهدهی...، ل 359.
- (6) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی دوویی، ل 44 - 45؛ کریس کوتشیرا، المصدر السابق، ص 23.
- (7) بو پتر پیزانینان لسهر فی ریکهفتننامی و بهندی وی بنیره: فهريدوون عهبدوولرحيم عهبدووللا، ژیدهری بهری، ل 23 - 32.
- (8) مسعود بارزانی، بهرگی سییی، بهشی دوویی، ل 46.
- (9) چاقپیکهفتن ل گهل عهبدوولرزاق کهرمافی ل 2015/1/18 ل دهوکی.
- (10) چاقپیکهفتن ل گهل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن لگهل شهعبان سهعيد محهمهد ل 2006/3/26 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گهل جبرائیل محهمهد حهسهن سیلکی ل 2015/1/14 ل پیرمام.
- (11) چاقپیکهفتن ل گهل سهعيد حهجي سهديق زاخویی 14 / 2014/11 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گهل بههيه ئەمین ئەحمهد ل 2014/ 10/25 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن د گهل قهشه پولص حهنا ئەلهوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخو.
- (12) چاقپیکهفتن ل گهل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل گهل قهشه پولص حهنا ئەلهوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخو؛ ل فیری ئەحمهد یوسف قاسم یی ناسیار ب ئەحمهد لاسلکی دهته دیارکر ل دهمی بهیانی لسهر نامیری بیتهئی بو دبیزت بریکا نامیری بیتهئی برۆسکه بو مه هات ب دانا مافی ئوتونومی بو کوردان ئیکسهر ئەز چووومه دهف عیسا سوواری ل ئهرمشتی بوو، سهلیم ئەسعد خوشهوی و ئەسعد خوشهوی ل دهف بوون و گوته من: کهیفا ته گهلهک خوشه ناقری دبیزت: من گوته وان ئەز دی مزگیههکی دمه ته بهلی دقیت هوین مزکینیا من بدنه من، عیسا سووار

- دبیرت بلا سەلیم بدتە تە بشی چەندی سەلیم (25) دیناران وەك مزكینیا بەیاننا 11 ی ناداری دایە ناڤبری چاڤپیکەڤتن لکەلدا 2014/12/13 ل زاخۆ.
- (13) چاڤپیکەڤتن ل کەل ئوسمان قاسم مسو ل 2014/12/7 ل زاخۆ.
- (14) چاڤپیکەڤتن ل کەل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (15) چاڤپیکەڤتن ل کەل عەبدولرەحمان یوسف عەبدولرەحمان ل 2014/12/30 ل زاخۆ؛ چاڤپیکەڤتن ل کەل ئەدیب مەحمود حەسو موهاجر ل 2015/4/1 ل زاخۆ.
- (16) جریدة الثورة، العدد (1339)، 1973/3/11.
- (17) المصدر نفسه.
- (18) چاڤپیکەڤتن ل کەل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (19) چاڤپیکەڤتن ل کەل صالح حەجی حسین عیسا ل 2014/11/28 ی ل دھوکی.
- (20) چاڤپیکەڤتن ل کەل کەوریا عیسا بترس شیخ ل 2015/1/2 ی ل زاخۆ، ناڤبری چووێه نیک ژوان خانیت ل بیداری دا بەئی پشتی نیسکویا سالا 1975 سەدام حوسین بیدار کره جهی لەشکەری خەلکی وی بۆ تلکەبەری پاكوھاستن.
- (21) چاڤپیکەڤتن ل کەل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (22) چاڤپیکەڤتن ل کەل حەمید شەریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.
- (23) جریدة التأخی، العدد (1023)، 1973/5/3.
- (24) چاڤپیکەڤتن ل کەل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (25) جریدة الثورة، العدد (1339)، 1973/3/11؛ جریدة الجمهورية، العدد (2088)، 3 اب 1974.
- (26) جریدة الثورة، العدد (1019)، 1971/12/24.
- (27) جریدة الثورة، العدد (1339)، 1973/3/11.
- (28) المصدر نفسه؛ چاڤپیکەڤتن ل کەل مەلا تاهر محەمەد عومەر باکولاتکی ل 2014/3/31 ل زاخۆ، ناڤبری ل سالا 1943 ل کوندی باکولاتکی ل دھقەر سندییان ژدایکبوویە و ل سالا 1958 چووێه د ناڤ ریزین پارتی دیموکراتی کوردستان دا، و پشکداری دژۆرەشا ئەیلوئی و گولانییدا کریه و نوکە جیگری دەرگای ئەیلوئی یه ل زاخۆ.
- (29) جریدة التأخی، العدد (1480)، 1973/11/7.
- (30) جریدة الجمهورية، العدد (2095)، 1974/8/12.
- (31) جریدة الثورة، العدد (1339)، 1973/3/11.
- (32) چاڤپیکەڤتن ل کەل سەید حەسەن سەید یوسف شیلانی ل 2016/11/6 ل زاخۆ.

- (33) جريدة الثورة، العدد (1339)، 11/3/1973.
- (34) الجمهورية العراقية، كتاب مديرية التربية و التعليم لمحافظة دهوك ذاتية الابتدائية و الثانوي، العدد 18، 50/ 219 ك، التاريخ 1970.
- (35) روزناما هاوکاری، ژماره (43)، 31 تشرینی یه کمم 1970.
- (36) جريدة الثورة، العدد (1339)، 11/3/1973.
- (37) جريدة التأخی، العدد (988)، 10 ازار 1972؛ جريدة الثورة، العدد (1094)، 1971/12/24.
- (38) جريدة الثورة، العدد (1094)، 1971/12/24؛ جريدة التأخی، العدد (1309)، 17 نيسان 1973.
- (39) چافپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (40) جريدة التأخی، العدد (1309)، 17 نيسان 1973.
- (41) جريدة التأخی، العدد (1323)، 1973/5/5.
- (42) مسعود بارزانی، بهرکۆ سیی، بهشی دووی، ل 67. بو پتر پیزانینان لسهرفی ههولنی بنیره: شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص ص 314 - 317.
- (43) کریس کوچیرا، کورد له سهدهی...، ل 364؛ له یادی بیلانه گلاوه کهه ی رژیم له 29 ئەیلول 1971 بو سه رژیانی باوکی سه رکرده بارزانی نه مر، ئەرشیف مه کتب سیاسی.
- (44) چافپیکهفتن ل کهل سه لیم ئەسه عد خوشهوی ل 2015/1/14 ل پیرمام؛ چافپیکهفتن ل کهل هه ریب یووسف هه سه ن مزوری ل 2015/1/14 ل پیرمام.
- (45) چافپیکهفتن ل کهل فه رمان هه بوو یووسف ل 2016/9/25 ل زاخۆ. ناقبری ل سالا 1949 ل گوندی سحیلا سه ر ب ناحیا زومار فه ژ دایک بووه، ل سالا 1961 چوووه د ناقه ریکه ستنی پارتی دا و به شداری د شوژه شا ئەیلولی دا کریه، و کار د هیزا هه له کورد دا کریه لکه ل عومه ر ته مه ری بوو، نوکه پێشمه رکه یه ک خانه نشینه ل زاخۆ ناکنجیه.
- (46) چافپیکهفتن ل کهلدا ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (47) چافپیکهفتن ل کهل نه جیب سه یید هه بووش ل 2014/11/25 ل دهوکی.
- (48) چافپیکهفتن ل کهل محه مه د خالد بو سه لی ل 2014/12/2 ل زاخۆ.
- (49) چافپیکهفتن ل کهل هه بیب که له ش ل 2015/4/6 ل باتیفا.
- (50) چافپیکهفتن ل کهل هه مید شه ریف مووسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.
- (51) جريدة التأخی، العدد (862)، 1971/10/15.
- (52) چافپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.

- (53) جريدة التآخي، العدد (1001)، 5 نيسان 1972.
- (54) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (55) چاڤپيکهفتن ل گهل عەبدولستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ی ل زاخۆ.
- (56) چاڤپيکهفتن ل گهل حەبیب کەلەش ل 2015/4/6 ل باتيڤا؛ چاڤپيکهفتن ل گهل جەمیل قاسم حەمو ل 2015/4/23 ی ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن د گهل قەشە پولص حەنا ئەلھوزی ل 2014/12/9 ی ل زاخۆ، و ناڤبری دەمی ئیدریس بارزانی گوتار دای ب رەخ ئیدریس بارزانی قە بوو.
- (57) چاڤپيکهفتن ل گهل عەبدولستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ی ل زاخۆ.
- (58) چاڤپيکهفتن ل گهل حەبیب کەلەش ل 2015/4/6 ل باتيڤا.
- (59) جريدة الثورة، العدد (512)، 1970/5/3.
- (60) فەریدون عەبدولرەحیم عەبدوللأ، ژیدەری بەری، ل 227.
- (61) روزناما برابەتی، ژمارە (8)، 1972؛ جريدة التآخي، العدد (1080)، 8 تموز 1972.
- (62) شەعبان سعید محەمەد، ژیدەری بەری، ل 56 - 57.
- (63) جريدة التآخي، العدد (1419)، 26 آب 1972. حکومەتا عێراقی ل سالیڤ 1972 - 1973 ل دەڤەرا شنگال و شێخان سیاسەتا عەرب کرنی ب کارئینان خەلکی فأن دەڤەرا نەچار بوون کوجیکەن ب تاییەت ل شنگالی ب هزاران کوردین ئیزدی ل دەوربەرین زاخۆ نیشتەجیبووینە، بنیرە: کەندال - عصمت شریف وانلي مصطفى نازدار، ترجمە: ابراهیم یونسى، تەهران، 1379، ص 197.
- (64) چاڤپيکهفتن ل گهل حەبیب کەلەش ل 2015/4/6 ل باتيڤا؛ چاڤپيکهفتن ل گهل عەبدولستار محەمەد ئەحمەد ل 2015/1/29 ی ل زاخۆ؛ محەمەد خالد بوصەلى د بیژت: پيشتی کوشتنا قایمەقامی شنگالی ئیکسەر ئەز بەرەڤ شنگالی قە جووم ژ بو پیشکداری کرنی د خولەکی دا، ل وی دەمی حکومەتا عێراقی پیشقەچوون کرن بو شنگالی بەلی مەلا مستەفا بارزانی برۆسکە هەنارتیە و دژی قی چەندی راوستایە، چاڤپيکهفتن د گهلدا ل 2014/12/2 ل زاخۆ.
- (65) جريدة التآخي، العدد (4134)، 26 آب 1973.
- (66) جريدة التآخي، العدد (4136)، 28 آب 1973.
- (67) فەریدون عەبدولرەحیم عەبدوللأ، ژیدەری بەری، ل 233.
- (68) فەلەکەدین کاکەى، دەوری بزوتنەوهی کورد مافی گەلى کورد، گوڤاری کادر، ژمارە (28)، حوزەیران 1992، ل 81 - 84؛ بو پتر پیزانیان بنیرە: فەریدون عەبدولرەحیم عەبدوللأ، ژیدەری بەری، ل 245 - 247.

- (69) جريدة الوقائع العراقية، العدد (2337)، 1974/3/11؛ جريدة الثورة، العدد (1710)، 12 اذار 1974؛ بو پتر پیزانینان بنییره: اوفرا بینگیو، المصدر السابق، ص ص 150 - 160؛ عمار علی السمر، المصدر السابق، ص 394.
- (70) محسن دزهیی، المصدر السابق، ج2، ص 267.
- (71) جريدة الثورة، العدد (1886)، 6 تشرين الاول 1974؛ بو پتر پیزانینان لسه رفان ههردوو نهنجومهنا بنییره: اوفرا بینگیو، المصدر السابق، ص 172؛ عمار علی السمر، المصدر السابق، ص ص 396 - 397.
- (72) چاقپیکهفتن ل کهل عهبدو للا صالح ههفزو للا ل 2015/1/18 ل دهوکی، دکوته فی نهنجومهنی نهنجومهنا کارتونی؛ چاقپیکهفتن ل کهل محهمه خالد بوجهلی ل 2014/12/2 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن ل کهل نهحمه یوسف قاسم ل 2014/12/13 ل زاخو.
- (73) جريدة الثورة، العدد (1886)، 6 تشرين الاول 1974.
- (74) اوفرا بینگیو، المصدر السابق، ص 172.
- (75) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 2016/10/27 ل زاخو.
- (76) چاقپیکهفتن ل کهل یوسف خورشید عهبدو لرحمان ل 2015/1/9 ل زاخو، نافبری ل سالا 1942 ل زاخو هاتییه سهر دونیای نوکه ناکنجیه ل زاخو. حسین عهبدو لکه ریم هیزهک ژ (50) کهسان پیکینات عیسا سوار چهک دایئ و ژفان کهسا پیکدهات: یوسف خورشید عهبدو لرحمان، محسن ههسهن چهلهبی، عهبدو لعهزیز مونیر چهلهبی، عهلی مهنیر چهلهبی، سلیمان مستو عهبدی، مهجید ههسو عهبدی، مستهفا قاسم عهبدو، فهتخی صالح، سیقیدین مستهفا، نهحمه مستهفا، عهبدو للا ئیبراهیم محو، کریت محهمه عهبدو، عهبدو للا یونس، عهزهب مستهفا عهبدو لرحمان، مونیر عهبدو لرحمان، نهحمه بیبو، محهمه تاهر سهید حوسین، حاجی صالح، یونس نهحمه مستهفا، فهرمان نهحمه، محهمه مهلا تهها، شهوکهت صالح، عهبدو للا عهلی درباس، شاهین ههسهن خهلیل و کدو حاجی عهبو زید، چاقپیکهفتن ل کهل مهجید ههسو عهبدی ل 2016/10/28 ل زاخو، نافبری ل سالا 1946 ل کوندئ قادیا ل دهشتا سلیقانهییا ژ دایکبوییه، و ل سالا 1974 پيشمه رگایهتی د شوهرشا ئیلولیدا کریه، و نوکه ل زاخو ناکنجیه.
- (77) چاقپیکهفتن ل کهل عسمهت دینو بنستانی ل 2014/11/23 ل زاخو.
- (78) چاقپیکهفتن ل کهل فهرمان عهبو یوسف ل 2016/9/25 ل زاخو.
- (79) چاقپیکهفتن ل کهل ئوسمان قاسم مسو ل 2014/12/7 ل زاخو.

- (80) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (81) کريس کۆچيرا، کورد له سەدهی...، ل 392؛ شکیب عقراوي، المصدر السابق، ص 378.
- (82) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل گهل نه جيب سەيد عەبووش ل 2014/11/25 ی ل دھوکی.
- (83) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (84) چاڤپيکهفتن ل گهل عصمت دینو بەنستانی ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (85) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ؛ چاڤپيکهفتن ل گهل مەجید حەسو عەبدی ل 2016/10/28 ل زاخۆ.
- (86) کريس کۆچيرا، کورد له سەدهی...، ل 392.
- (87) چاڤپيکهفتن ل گهل فەرمان عەبوو یوسف ل 2016/9/25 ل زاخۆ.
- (88) شکیب عقراوي، المصدر السابق، ص 378.
- (89) اوفرا بینگیو، المصدر السابق، ص 167.
- (90) عبدالرحیم عبدالکریم، سیاط الحبر الاسود، تقدیم: عبدالفتاح علي يحيى، مراجعة: محمد سعید دوسکی، دھوک، 1999، ص ص 29 - 31.
- (91) جیرارد جالیاند، المصدر السابق، ص ص 114 - 115.
- (92) چاڤپيکهفتن ل گهل صالح ئەمەين صالح ل 2016/10/27 ل زاخۆ.
- (93) هەمان ژیدەر.
- (94) تشارلز تریب، المصدر السابق، ص 283؛ ماریون فاروق سلوغلیت و بیتر سلوغلیت، المصدر السابق، 2003، ص 229.
- (95) شعبان سعید محمد، ژیدەری بەری، ل ل 62 - 63؛ چاڤپيکهفتن ل گهل محەمەد مەلا قادر ل 2015/1/14 ل پیرمام.
- (96) کريس کۆچيرا، کورد له سەدهی...، ل 422 - 426؛ شکیب عقراوي، المصدر السابق، ص 415؛ چاڤپيکهفتن ل گهل سەلیم ئەسەد خوشەوی ل 2015/1/14 ل پیرمام؛ چاڤپيکهفتن ل گهل محەمەد مەلا قادر ل 2015/1/14 ل پیرمام.
- (97) چاڤپيکهفتن ل گهل سووار عیسا سووار ل 2015/1/14 ی ل پیرمام؛ چاڤپيکهفتن ل گهل نه جيب سەيد عەبووش ل 2014/11/25 ی ل دھوکی.
- (98) چاڤپيکهفتن ل گهل حەمید شەریف مومسا ل 2015/1/7 ل زاخۆ.

- (99) چافپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ن 102016/27 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل مهلا عەبدولکەریم صوڤ ل 2014/11/21 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل ئیسماعیل محەمەد ئیسماعیل بەرواری ل 2014/11/30 ل زاخۆ.
- (100) شعبان سعید محمد، ژیدەری بەری، ل 70.
- (101) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی دوویی، ل 57؛ شکیب عقراوی، المصدر السابق، ص 307.
- (102) چافپیکهفتن ل کهل نەجیب سەید عەبووش ل 2014/11/25 ی ل دھوکی؛ چافپیکهفتن ل کهل رەشید حاجی بەدری ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (103) مسعود بارزانی، بەرگی سییی، بەشی دوویی، ل 57؛ شعبان سعید، ژیدەری بەری، ل 48؛ چافپیکهفتن ل کهل رەشید حاجی بەدری ل 2014/11/23 ل زاخۆ.
- (104) خەلات مووسا یووسف، "ریکخستین ...، ل 10؛ شعبان سعید محمد، ژیدەری بەری، ل 48.
- (105) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین ...، ل 10 - 11.
- (106) چافپیکهفتن ل کهل مهلا عەبدولکەریم صوڤ ل 2014/11/21 ل زاخۆ.
- (107) خەلات مووسا یووسف، ریکخستین ...، ل 11؛ چافپیکهفتن ل کهل مەحسەن تەها محمد ل 2015/1/16 ل دھوکی.
- (108) چافپیکهفتن ل کهل حەسەن خەلیل حاجی ل 2014/12/4 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل سامی ئەسەد مەعروف ل 2015/2/11 ل زاخۆ.
- (109) چافپیکهفتن ل کهل صالح محەمەد تەها جەقسی ل 2014/11/21 ی ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل سەدیق محەمەد خالد بامەرنی ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل عەلانیەدین مەحموود حەسو موهاجر ل 2015/2/11 ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل سامی ئەسەد مەعروف ل 2015/2/11 ل زاخۆ.
- (110) چافپیکهفتن ل کهل صالح محەمەد تەها جەقسی ل 2014/11/21 ی ل زاخۆ.
- (111) چافپیکهفتن ل کهل سەدیق محەمەد خالد بامەرنی ل 2015/2/11 ل زاخۆ.
- (112) بو پتر پیزانیان بنیرە: سیف عدنان القیسی، المصدر السابق، ص 401 - 422.
- (113) ژیلوان عبد اللہ احمد، ژیدەری بەری، ل 29.
- (114) چافپیکهفتن ل کهل صالح محەمەد تەها جەقسی ل 2014/11/21 ی ل زاخۆ؛ چافپیکهفتن ل کهل حەسەن خەلیل حاجی ل 2014/12/4 ل زاخۆ.

- (115) چاقپیکهفتن ل کهل ئەدیب مەحموود حەسو موهاجر ل 4/1 / 2015 ل زاخۆ؛
چاقپیکهفتن ل کهل روزانی مەحموود قەساب ل 6/1 / 2015 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل
مەلا عەبدوڵکەریم صوێ ل 21/11 / 2014 ل زاخۆ.
- (116) چاقپیکهفتن ل کهل سەدیق محەمەد خالد بامەرنی ل 11/2 / 2015 ل زاخۆ؛
چاقپیکهفتن ل کهل صالح محەمەد تەها جەقسی ل 21/11 / 2014 ل زاخۆ؛
چاقپیکهفتن ل کهل عەلانەددین مەحموود حەسو موهاجر ل 11/2 / 2015 ل زاخۆ؛
چاقپیکهفتن ل کهل سامی ئەسەد مەعروف ل 11/2 / 2015 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل
حەسەن خەلیل حاجی ل 4/12 / 2014 ل زاخۆ.
- (117) جریدة الثورة، العدد (1339)، 11/3/1973.
- (118) چاقپیکهفتن ل کهل سەلیم ئەسەد خوشەوی ل 14/1 / 2015 ل پیرمام
- (119) چاقپیکهفتن ل کهل عومەر عەلی هالو ل 9/12 / 2014 ل زاخۆ.
- (120) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل
ئەحمەد بیوسف قاسم ل 13/12 / 2014 ل زاخۆ.
- (121) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ.
- (122) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ.
- (123) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ؛ چاقپیکهفتن ل کهل
ئەحمەد عەلی بیئاسی ل 31/3 / 2015 ل زاخۆ.
- (124) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ.
- (125) چاقپیکهفتن ل کهل ئەحمەد عەلی بیئاسی ل 31/3 / 2015 ل زاخۆ.
- (126) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ.
- (127) شەوکت مەلا اسماعیل حسن، ژێدەری بەری، ل 319.
- (128) چاقپیکهفتن ل کهل صالح ئەمین صالح ل 27/10 / 2016 ل زاخۆ.

پاشکۆ

پاشکۆیی ژماره (1)

پشتی دمرکهفتنا عەبدولکەریم قاسمی ژ نەخوشخانی خەلکی کوردستانی گەلەک کەیف خوش بون، و پیروزیاهی لی کرن. خەلکی زاخوژی بریکا روژناما (خەبات) پیروز باهیا عەبدولکەریم قاسمی کرن ب هەلکەفتا سلامەتیا وی، ژوان کەس و لایەنن نامە و بروسکە فریکرین بەختیار حازم شەمدین ناغا هەرەسا نەرمەنن زاخو پیروزیاهیەک ەنارتن ب هەلکەفتا دمرکهفتا قاسمی، و هاتبوو نيمزاکرن ژلایي (120) کەسایەتیین نەرمەن فە ژوان سیروب هوفسیب و خابا دوریان. هەرەسا عەبدولقادر حەجی حسین ب ناڤی نڤیسینگەها خەبات ل زاخو و گەلی کورد ل زاخو پیروزیاهی ل قاسمی کرن، و عەلی یەعقوب ب ناڤی لیژنا کریکارین ئافاکرنی ل زاخو، و محەمەد عەبوو ب ناڤی سەندیکا کریکارا ل زاخو، حاجی صالح بناڤی کومەلا برایەتی ل ناحیا سلیقانەیی، و محەمەد تەیار بناڤی کومەلا هیڤی یا جوتیارا ل ناحیا گولی یا و رمئوف مەلا جامی بناڤی کومەلا شورەش یا جوتیارا ل ناحیا سندی یا، ئیسماعیل سلیمان ب ناڤی ئیکەتیا جوتیارا ل گوندی ئافخان ل ناحیا سلیقانەیی، و نەجم یوسف قەصاب باش و ئیدریس قەصاب باش بناڤی قەصابین زاخو، و عەبدولکەریم مەلا خالد و سەید ئیبراھیم سەید حسین و عەبدولغەنی ئیبراھیم دگەل (312) ئیمزا بناڤی کاسبکارین زاخو، و جەمال حسین عیسا حاجی و حەجی ئیسماعیل حەجی سەعید و ئەحمەد عەبدوللا بناڤی لایەنگرین ئاشتیی ل زاخو، و عەبدولکەریم حامد و عەبدوللا لاوند و حەسەن یوسف و حاجی حەسو و عەلی عوسمان و لەتیف ئیسماعیل بناڤی جوتیارین دەڤەرا سندی یا ل زاخو، اسکندر حەیدەر و جەمال حسین و سەبیریا عروە و عەبدئەلئەحد بەشیر و فەخریا سەعدوللا دگەل (40) ئیمزایین دیتەر ب ناڤی دەزگەھی فیڕکرنی یی قوتابخانەیین قەزا زاخو. عەباس

مووسا و ئیدوهر بوترس جزیری و کدیوک ئازادیك ب ناڤی ئیکهتیا قوتابیان ل
زاخۆ، و مهحموود صالح قهصاب و مهحموود چهجی ئەحمەد دگهل (13) ئیمزا ژ
زاخۆ بناڤی کهسایهتیین ئاینی ل زاخۆ، کومه لا جوتیارین ئەرمەن ل زاخۆ، و
عومەر بامەرنی ب ناڤی گومرکا زاخۆ، و محەمەد دەرویش بامەرنی ب ناڤی
ریشه‌به‌ریا ناسناما زاخۆ⁽¹⁾.

پاشکۆیی ژماره (2)

ل قهزا زاخو ژێ 35 كەس دەینە زیندانكرن ژوانا خواستی فەرمان رهشید و محهمەد حەمید خەجو و عەبدووللأ سەید رەجەب دەلال و جەمیل سەلیم قەصاب و كوری وی یوونس جەمیل و عیسا حاجی قەصاب و مووسا حاجی قەصاب و مەحموود سالح قەصاب و ئەحمەد چەلەبی و خالد چەلەبی و غازێ نەجم قەصاب و هاشم نەجم قەصاب و نەجم یووسف قەصاب و نووری مەرەان و محهمەد سلیمان و سالح حسین ئاغا و خەلیل عەبدووللأ و حسین پیتان و سەورو حەداد (مسیحی) و حەمدی دەرویش جەقسی و ئیبراهیم یاسین جەقسی و عەبدووللأ حەسەن جزیری و عریف حاجی مستەفا و عەبدوولرەحمان حەسەن ئەجار و عەبدوولجەبار محهمەد رەزقان و محهمەد عەزوو و مەحموود عەزوو و ئیحسان عەبدوولرەحمان مەاجر و تەها محمد تەها جەقسی بوو ئەقە هەمی گرتن و برنە بەغدا⁽²⁾.

پاشکویی ژماره (3)

کهسانین پشکداری د رزگار کرنا قهزا زاخو دا کرین د شورهشا ئه یلوی

دا 1961:

عەبدوڵکەریم حامد، عەلی هالو، سەعید هالو، رەئوف مەلا جامی، مستەفا
عەبدوڵجەلیل، عەبدوڵرەحمان دینو، صالح تیلی، عەلی خان حەجی حامد، ئیسلام
نەزیر ئاغا، و تەعبیر حاجی و شەریف موسا، یوسف موسا، سەعدو صالح،
عەبدوڵکەریم حاجی بەدری، سلیمان حاجی بەدری، مەحمود تەیار، ئەحمەد تەیار،
حاجی حەسو، محەمەد حەسەن، حەجی صادق برو و بچیکین وی، مستو برو، حەسو
برو، فەرمان عەبدوڵلا، سلو محو، ماموستا مەلا تەها محەمەد، ئوسمان هالو، شیخ
مستەفا، ژ خەلکی زاخو بخو مەلا صالح حاجی بالقوسی، و تەحلو قاسم و حەجی
قادر حسین و تاهر محەمەد حاجی و مەلا قاسم صالح، و مەلا نورەددین مەلا
حەسەن، عەبدوڵغەنی ئیبراهیم، مەلا حەیدەر، جەمال صالح دەرین، عەبدوڵرەحمان
حەجی عەلی، جەمیل یوسف، عەبدوڵکەریم فەقی خالد، جەلال قادر، خەلیل
هەدایەت صادق، عەباس کوریت حەجی عومەر، ئەحمەد رەشید و صالح فارس و
حەسەن فارس و محەمەد عەبدی و سەعید شیخ قاسم و شیخ قاسم عەبدوڵرەحمان
و شەعبان سەعید⁽³⁾.

پاشکۆیی ژماره (4)

حکومهتا عیراқи رادبتن ب گرتنا هه ژماره کا کهسان ل زاخو ژوانا نهوین
هاریکاری دگهل شورهشی کرین نه ف کهسه نه ل زاخو:

قهدری چهیران ماموستا بوو ل قوتابخانا زاخو (الاحداث) و عهلی جهنبهلی
ماموستا بوو ل قوتابخانا زاخو (الاحداث) و عهبدو له سیح کوریه ماموستای
قوتابخانا زاخو یا ئیکی بوو و مه لا تهها محهمهه رهشید ماموستای قوتابخانا
بوصهلی بوو مهحمود چهجی محهمهه (مهحمود عهزوو)، حاجی حسین عومهه،
سهعید چهجی قادر و حاجی عهبدی یووسف و خهلیل نه بو خهلیل، سهید چهسهن
سهید قادر و چهسهن حسین خهیات، شههباز بابک یووسف، چهمید سهعید عیسا،
مهحمود صالح عیسا قهصاب، عیسا چهجی عیسا قهصاب، خالد چهلهبی صالح
عیسا، نهحمهه چهلهبی صالح عیسا و حوکههت رهشید صالح و خهلیل عهبدو ل لا
عهلی و عجیل مهحمود چهسو و چهسان عهبدو ل لا سهعدو ل لا و نهحمهه سهفهری
ئیبیراهیم و دهرویش رهشید حسین و نهمرود هورمز میخائیل، چهمید نهمرود هورمز،
حسین پیتان ئیبیراهیم و رهمرزی چهوههه عوسمان، صورو قههره مان قاسم هداد،
نهجم یووسف عهبدو ل لا، هاشم نهجم یووسف و غازی نهجم یووسف، ئوهان ههداری
بیدروس و ملکون سرکیس بهغدهسار، خواستی فهومان رهشید و عهبدو ل لا رهجهب
همزه، نوری عهلی مهرعان و چهمید محهمهه چهموو صالح حسین محهمهه صالح،
یوونس چهمیل سهلیم و چهمیل سهلیم ئیبیراهیم و شهفیک توما سهمعان و فهومان
رهشید عهبدو ل رهحیم و عهبدو ل لا تهتهر حسین چهجی یوونس چهجی محیهددین و
محهمهه سلیمان مسلمین و نهحمهه رهشید عهبدی، محهمهه چهمید خهجو و سالم
نهجم یووسف و چهمیل یوونس محهمهه و جاسم عهبدی بنیامین و حازم چهسهن
حاجی و نهحمهه رهشید حاجی، چهجی چهسهن حسین، چهسهن بنیان ئیبیراهیم،

رهمهزان محهمهد تهها، رهجهب ئەمەین یاسین و سه‌لیم عابد صالح و سیروب یوسف
سه‌رکیس و سه‌بری عه‌بدوللا و سه‌عید هه‌جی محهمهد هه‌جی یوونس، شاهین
نه‌بی ئیسماعیل، سه‌دیق عارف مه‌لا تهها، عه‌بدولعه‌زیز مه‌حموود سه‌ید موسا،
عه‌لی عیدو عوسمان، کولی ره‌شید کونو و مه‌حسن هه‌جی محهمهد قاسم و
مه‌حرم شمسه‌ددین هه‌جی خدر، محهمهد عه‌لی مسته‌فا، مشکو ئەحمهد محهمهد،
محهمهد عارف عه‌لامه، محهمهد عه‌زوو تاهر، عبده‌ئه‌ئه‌حد یوسف⁽⁴⁾ موراد فه‌تاح
محهمهد عومه‌ر سلیمان محهمهد، عه‌سلان جبی سلیمان، محهمهد شه‌ریف، ئەحمهد
شه‌ریف⁽⁵⁾ ل بیرسقی عمانوئیل هه‌نا عودیش سندي⁽⁶⁾ ل ده‌قه‌را سلیخانه‌یا ره‌شید
یاسین، سه‌ید عه‌لی چه‌له‌بی، هه‌سه‌ن محی، مه‌حموود عه‌لو، خالد عه‌لو، ماموستا
ئەحمهد محهمهد، ماموستا ئەحمهد عومه‌ر ل بیتاسی بوو⁽⁷⁾.

پاشکۆیی ژماره (5)

بۆ نموونه ئەو کەسانین باری وان یی ئابوری خوش، و هاریکاریا پیشمه‌رکەه‌ی کرین ئەفه بوون:

لده‌قه‌را سلیقانه‌یا محهمەد عەبدولکەریم حسین ره‌شو و حەجی عەبدولقادر و ره‌شید ئاف‌زیرکی ئەفه ل ئاف‌زیرکی، ل کواشی یووسف ئەحمەد یووسف و محو حەمرا کواشی، و عەبدولعەزیز حەجی عەبو سلیقانه‌ی و صالح غەزال و گەله‌کین دیتەر، لده‌قه‌را سنیدیان ئەحمەد تەیار و مووسا به‌هراقی و ئەحمەد به‌هراقی و ئیبراهیم تەیب ل گوندی (تیلک سمو)، و ل گوندی لیثۆ حەنا تەئو، و ل گوندی به‌نستانیا سەید خالد کەرنی و سمو صوفی و حاجی کەرنی و چولی حەیدەر ل گوندی هوریزی و مەلا تەها ده‌شتماسه‌کی و خالد مامەند رەبەنک و ئەمین حەجی مستو گوندکی و عومەر مەعروف گوندکی، و سەعدو صالح دەرکاری، عەبدوللا محو چونکی، و عەبدولکەریم حامد بانکی، و رمثوف مەلا جامی شەرانشی، محهمەد حامد گەلیی پساغای، و شەرێف مووسا قەسروکی و یووسف ره‌شو به‌راخی و عومەر عەیشا کەرنی و جەمیل به‌رزیری، و عەگید یوونس و عسمەت دینو و عەبدولرحمان دینو و عومەر چونکی پیغه‌باری، و لده‌قه‌را گولیان مستو محو باتیفی و فەرحان کەشانی⁽⁸⁾.

باشكۆيى ژماره (6)

مديرية امن محافظة نينوى، القيود السرية، ملف (محمد عبوش عبيدي

.عزلة).

صورة كتاب الحاكم العسكري لقطاع قيادة الجيش ١ الرقم / ٦ / حوزة أيلول / ٢٢١٢ في ١٢ / ٨ / ١٩٦٢

الى / مستوردة لواء النوسين

النوسين / حوزة حطاطة

سجل وأن السورنا بكافة ٢٢١٢ في ١٢ / ٨ / ١٩٦٢ حوزة الحطاطة المأهولة (ميد بعدة حوزة) الموجودة في طوقه سالم سوردي في النوسين المدونة وطوقه خليل حاج وشان في طرح خير الله بن النوسين *

الأسماء التي من هرة الحطاطة في سالم سوردي صاحب العقول في النوسين المدونة ١٩٦٢ / ٨ / ١٩٦٢ المرفوعة التي أن الشارطة في حوزة على العقول عليها وشانها وحسباً سوردي صاحب العقول وكان حسن العقول التي لانه بتفصيل الحوزة أن سوردي كذا في الحطاطة الموجودة في العقول المدونة وطوقه خليل بن سالم صاحب العقول لأن سوردي كذا عليها حمود للميد بعدة حوزة أو وكذا حمود حمود للميد في الحطاطة المدونة في حوزة حطاطة *

ويؤخذ حمود بن صاحب العقول بمسند القصور بها حمود الله في صفرها من لفتا وطوقه القرنة بأ يان *

١ - وضع الحوزة من العقول المدونة ولحمها وتصفيها لصالحها وتلفها بأ بمسند أعضاء حوزة صا بحسود الحطاطة فقط *

٢ - يخلص لقرمها ورد الأسماء على طوقه خليل حاج وشان *

بوت / التوقيع التوك
عبد الكريم فرحسنان
الحاكم العسكري لقطاع قيادة الجيش ١

العمدة / المستوردة لواء النوسين

١٩٦٢ / ٨ / ١٢

العمدة / المستوردة لواء النوسين

١٩٦٢ / ٨ / ١٢

الحال بكافة الرقم ١٩٦٢ في ١٢ / ٨ / ١٩٦٢

أسماء مستوردة كتاب الحاكم العسكري لقطاع قيادة الجيش الأولى الرقم / ٦ / حوزة أيلول / ٢٢١٢ في ١٢ / ٨ / ١٩٦٢ ولوحسود الحوزة مستوردة سوردي والحطاطة *

مستوردة لواء النوسين

وزارة الدفاع

وزارة الداخلية

الحاكم العسكري

الحاكم العسكري العام لقطاع القيادة

الحاكم العسكري لقطاع قيادة الجيش الأولى - كليمه الحطاطة *

عند بيرة الأبرار الحوزة المأهولة - الحوزة

القيادة لواء - الحطاطة

عند بيرة المستوردة لواء النوسين

عند بيرة أمن لواء النوسين

لحسود إدارة لواء النوسين وسال حمود للميد في النوسين

عند بيرة إدارة - الحطاطة *

بوت / التوقيع التوك

باشكۆين ژماره (7)

مديرية امن محافظة نينوى، القيود السرية، ملف (محمد عبوش عبدي

.عزلة).

مديرية نينوى الموصل
- الواردات -

الس / العمد /
التاريخ / ١١/١١/١٩٦٣

الحاكم العسكري لمنطقة قيادة فسا ١
العوضون / بوسع حنطلة محجوزة

٤٠٥٤

الحصلا بأمرنا الإداري الرقم ٢٧٥٣٩ في ١١/١١/١٩٦٣

١- ترسول اليكم بحليه صورة كتاب تنظيمية قنلة الموصل الرقم ٦٥٥٢ في ١١/١١/١٩٦٣
ويشتم منه بأن لمن الحنطلة العيلة والعائدة الى العقيم محمد عبوش من قبل صاحب العلوة
الدموسالم نوري حسو (١٥٠ / ٢٢٤) دينار وليس (٥٠٠ / ٢٢٢) دينار كما جاء بكتابتنا
الرقم ٢٣٩٢٢ في ١٠/١١/١٩٦٣ وقد تم استلام المبلغ المذكور من صاحب العلوة العيلة اليه
بموجب الوصل الرقم ٢٦ / ١١١٨٧ والتاريخ في ١١/١١/١٩٦٣ وسيمت قنله لحساب مديرية
الأموال المحجوزة العامة حسب الأصول .

٢- ترسول اليكم بحليه صورة العريضة العريضة في ١١/١١/١٩٦٣ المرفوعة من قبل المستدعي سالم نوري
جاسم صاحب علوة في الموصل الجديدة والذي يطلب فيها إعادة مبلغ (٢٢٠ / ٣٥) دينار
من اصل المبلغ (١٥٠ / ٢٢٤) دينار الذي سلمه الى طلبة قنلة الموصل عن المصاريف
المخرجة على بين الحنطلة بوضوعة المحت وتقدم بحليه نسخة من قرار لجنة ادارة مزارع وساتين
رجال العهد البائد في الموصل الوارد اليها صيغة كتاب تنظيمية قنلة الموصل الرقم ٦٥٥٢
في ١١/١١/١٩٦٣ مع صورة قائمة بهيج الحنطلة للاطلاع والموافقة على اعادة المبلغ
(٢٢٠ / ٣٥) دينار الى المستدعي صاحب العلوة سالم نوري عن المصاريف التي ترتبت على بوسع
الحنطلة المذكورة واعلامنا .

المرفقات
- صورة كتاب
- صورة العريضة
- القرار
- صورة قائمة
صورة منه الى /
مديرية الاموال المحجوزة العامة - الاستقلال - الحاطا بأمرنا الإداري المنوه عنه اعلاه

١- ترسول اليكم بحليه صورة كتاب تنظيمية قنلة الموصل الرقم ٦٥٥٢ في ١١/١١/١٩٦٣
مع صورة العريضة المنوه عنها اعلاه ونسخة من قرار لجنة ادارة مزارع وساتين
رجال العهد البائد في الموصل مع صورة قائمة بهيج الحنطلة للاطلاع واتخاذ ما
يلحق لا إعادة المبلغ (٢٢٠ / ٣٥) دينار الى صاحب العلوة الدموسالم نوري بعد
موافقة الحاكم العسكري على ذلك .

٢- بالتمهية قنلة الموصل - كتابها الرقمين ٦٥٥٢ و ٦٥٥٣ في ١١/١١/١٩٦٣
المرحى اكدت ما يلحق لتحويل المبلغ (١٥٠ / ٢٢٤) دينار الى مديرية الاموال المحجوزة
العامة .

٣- بالتمهية بوسع (٢٢٦) كيس حنطلة يرجى ملاحظة امرنا الإداري ٢٧٥٣٩ في ١١/١١/١٩٦٣
وتزيدنا بقرار تلتزمنا من قبل لجنة التثمين ليشتم لنا الموافقة عليه حسب الأصول
ومعها من قبل لجنة ادارة مزارع وساتين رجال العهد البائد في قناتكم .

المهمة التحقيقية الخاصة بالمستدعيين المتعلقين في الشمال
مديرية شرطة نينوى الموصل
مديرية امن نينوى الموصل
لجنة ادارة مزارع وساتين رجال العهد البائد في الموصل
مديرية واردات الاموال

الحصلا بأمرنا الإداري
اعلاء للمعلم

٤٤٦٩
١١/١١/١٩٦٣

پاشکوی زماره (8)

مديرية امن محافظة نينوى، القيود السرية، ملف (محمد عبوش عبيدي

عزلة).

الجمهورية العراقية

مقرر

الحاكم العسكري
لمنطقة تيسادة شرقا

العدد / ٦ / حزيران / ١٩٦٣
التاريخ / ٢٤ / ٩ / ١٩٦٣

ان / مصرية لواء المرمول
الذئوع / بيع حيوانات محبوزة

كتابك رقم ٢٢٥٥ فـ ٢٢ / ٩ / ١٩٦٣

قورتنا ببيع الحيوانات المحبوزة المائدة للذئوع حيد عبيد وكيل المشيم البارب مصد
هبوش الميمن نوعها وعددها اثناء وتيقس امانها امانة للتتجسة

العدد	
١٢	موز
٨	فشم
١	يشيل
٣	بشمرة

٤٨٩٢
٩٢٥٠

الزعم انون
عهد الكريسم فرحمان
الحاكم العسكري لمنطقة تيسادة شرقا

٩١٤٥

صورة السبي

مديرية الاموال المحبوزة العامة - الحقوق - الكتاب اعلاء

السيد الحاكم العسكري العام للمنطقة الشمالية
جنيفيل لواء العساة الاكسي الناطن
مدير امسوقوا * ادومس
مدير شمرة لواء العومس

الطاب بكتابتنا ٣٣١٢ في ١٧ / ٨ / ١٩٦٣

ع ك / عبود /

پاشکۆیی ژماره (9)

شههیدیت کوشتارا صووریا:

قهشه حهنا یه عقوب نه جار، گلیانه مهرقوس صووری گهزنهخی، خه مو مروکیل صووری گهزنهخی، موسا مروکیل صووری گهزنهخی، که ترو گهوسو، شیرین سمو، ئامینا عهلی یووسف صووری، رهمهزان مونیر یوسف صووری، صالح مونیر یوسف صووری، گوریال هورمز مروکی صووری، نه جیب هورمز مروکی صووری، حسنی محهمه عیسا زاخویی، قه مهر رهشید نه حمهه، نادرا ئیبراهیم حسین صووری، ئامینا رهجهب محهمهه، سه بیجا ئوسمان فهیرو، ناهیدا ئوسمان فهیرو، غه ربیا محو حسین باتیلی، ئه وراها خه مو صووری گهزنهخی، جوزیف ئه وراها صووری گهزنهخی، وهرینا ئه وراها خه مو صووری، شونئ حهنا، میران محو حسین باتیلی صووری، جهمیلا شابو بازنا صووری، ئه مجهه شابو بازنا صووری، سه فه ره بهتروس توما ره بان، سه میرا بهتروس توما ره بان، کهترینا موشئ، یه ئدا ره شو وهرده صووری، ناجی گورگیس صووری، باسیما یه ئدا ره شو وهرده صووری، یاقو ئیلیا صووری، راحئ موشئ دیره بوونئ، یه وونو صلیو، فهیروز ئوسمان فهیرو صووری، عنتر هورمز مروکی صووری.

برینداریت کوشتاری:

نازئ خه مو، حه ننئ خه مو مروکی، مریه م ره شو وهرده، ره شو وهرده، مهرگو گورگیس، ئیسمه ره ئه لیا س میناس، راحیل مه تی، بهتروس هورمز، مه رتا هورمز مروکی، مریه م حه نا، مادلین هورمز، محو حسین صووری، محهمه برو حسین صووری، عومه ره مونیر یوسف، سه کینه مونیر، حه لیما ئیبراهیم صووری، جهمیلا ئیبراهیم حسین صووری، بهار ئیبراهیم حسین صووری، ئامینا محمده، تریزا خه مو صووری، مریه م حه نا گه ورو، سه میر مه نصور ئیسه ق، مشیر عه لی یوسف صووری⁽⁹⁾.

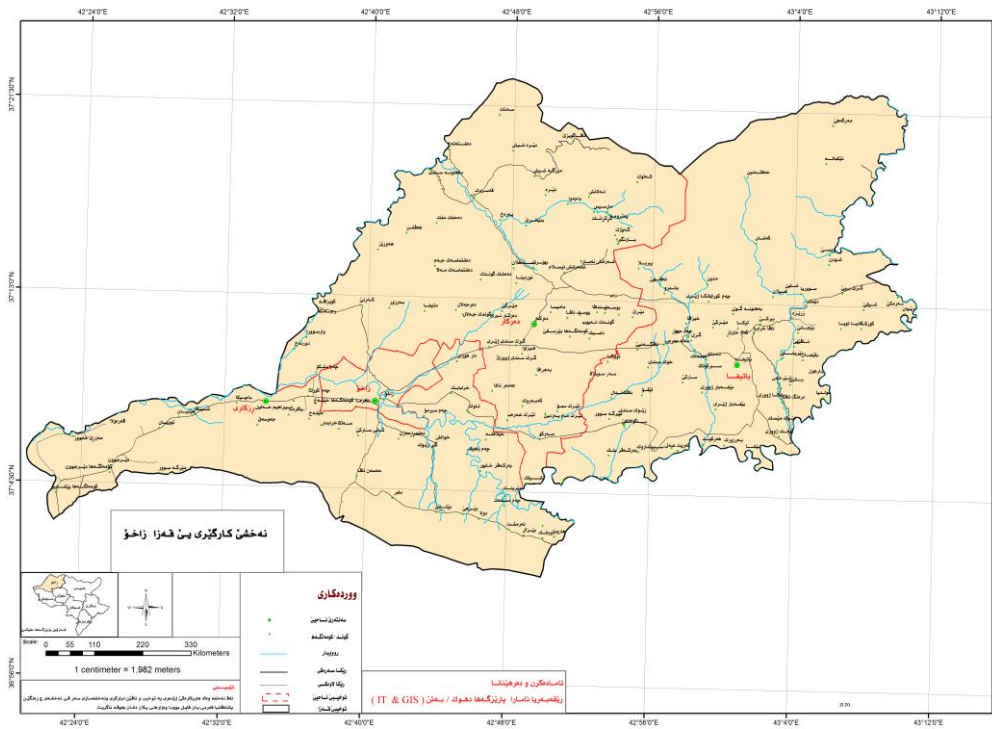
پهراویزین پاشکوی

- (1) جريدة خهبات، الاعداد (113)، 4 كانون الاول 1959؛ (116)، 10 كانون الاول 1959؛ (117)، 11 كانون الاول 1959؛ (118)، 13 كانون الاول 1959؛ (125)، 21 كانون الاول 1959.
- (2) چاقپیکهفتن دگه‌ل خواستی فه‌رمان ره‌شید ل 2015/1/3 ل زاخو؛ چاقپیکهفتن دگه‌ل هسه‌ن جه‌نبلی عه‌بدوللا ل 2015/1/10 ل هه‌ولیر؛ چاقپیکهفتن دگه‌ل ته‌ها محه‌مه‌د ته‌ها جه‌قسى ل 2015/8/21 ل زاخو.
- (3) عبدا‌لفتاح على البوتانى، وفاق عن... ص 164.
- (4) بو پتر پی‌زانینان بنیره: عبدا‌لفتاح على البوتانى، الحركة...، ص 293.304
- (5) محه‌مه‌د مراد فه‌تاح، دی‌روک و به‌رخودان به‌رخودانا ل ده‌قه‌را گو‌لیا ل سالا 1919 - 2009 ی، زاخو، 2010، ل 47.
- (6) الاب یوسف لازکین عبدا‌لاح‌د، بیرسفی عبر التاريخ، موصل، 2005، ص 56.
- (7) چاقپیکهفتن دگه‌ل نه‌حمد عه‌لی بیتاسی ل 2015/3/31 ی ل زاخو.
- (8) چاقپیکهفتن دگه‌ل نه‌حمه‌د عه‌لی بیتاسی ل 2014/12/30 ی ل زاخو.
- (9) وصفی حسن ردینی، کوشتارا...، ل 28 - 34.

پاشکۆی نه خشه و وینان

سهید عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا
بیشمه‌رگه‌یی شوره‌شا نه‌یلوئی

عیسا سوار دگه‌ل هیژا له‌شکه‌ری زاخو

محهمه‌د ظاهر صادق برو

مه‌لا صالح بالقوسی کارگیری
لقی 8 ل شوره‌شا نه‌یلوئی

شه‌عبان سه‌عید محهمه‌د

ره‌شید تم‌رافا سلیفانه‌ی و سه‌ید
عه‌بوش عه‌بدی غه‌زالا

ره‌شید حاجی به‌دری سن‌دی

ئوسمان قازی

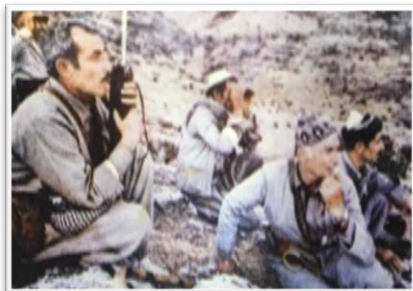
شهید عبدالجبار مهلا عبدالغنی، محمد سلیمان مسلمینی،
عبدالرحمان یوسف شمیدین ناغا

سلیمان حاجی بدری، مهلا مستهفا بارزانی، محمەد ناغا چهمانکی، حەجی
محمەد طاهر صادق برو (کولبی)

میرزا یونس صوفی، حسن حەجی رشید، عبدالرحمان یوسف ناغا مهلا عبدالغنی،
ئوسمان قازی، حبیب کەلەش، شەفیق شەرانشی 1972 ل شەرانشی.

ره‌شید حاجی به‌دریا

مهلا مستهفا بارزانی. صالح یوسفی

شهید سهید عبوش دناف پینشمه‌رگه‌ی دا ل شوره‌شا نه‌بلولا مه‌رن

صالح ئەمین صالح

قوتابخانا زاخو یا نوی 1965

ئەنجام

د قی فەکوئینیدا ئەوا ل سەر لایەنی سیاسی یی باژیری زاخۆ د
ناڤهرا (14 تیرمه‌ها 1958 - 6 ئادارا 1975)، قوتابی گه‌هسته ڤان
ئهنجامین ل خواری:

1. ماوی فەکوئینی، ماوهیه‌کی پره ژ روودانین سیاسی، ژ شوژه‌شا 14 تیرمه‌ها 1958 ی تا 6 ئادارا 1975 ی، ئەف چهنده نیشانه‌که بو نه‌ئارامیا بارودوخین ده‌سته‌لاتی ل عیراقیدا، و د ڤان رووداناندا باژیری زاخۆ رۆل و هه‌لووستی خو هه‌بوو، و ژ باژیرین کاریگه‌ربوو ل سەر ئاستی کوردستانی ب تایبته و عیراقی ب گشتی.
2. خه‌لکی زاخۆ ب دروستبوونا شوژه‌شا 14 تیرمه‌هی 1958 ی که‌یفخۆش بوون و ل هیقییا پاشه‌رۆژه‌کا باشت د هه‌می وارین ژیان یین سیاسی و ئابوری و جفاکیدا بوون، لی ئەوا ده‌اته چاهه‌ریکرن نه‌هاته بجههینان.
3. خه‌لکی زاخۆ ئاگه‌ ژ خه‌بات و ماندیبوونا مه‌لا مسته‌فا بارزانی هه‌بوو، له‌ورا ده‌می ژ ئیکه‌تییا سوڤیتی زڤری، خه‌لکی زاخۆ چوونه پيشوازییا وی، ب فه‌گه‌ریانا وی و بارزانیا ئیکه‌تیا سوڤیتی که‌یفخۆش بوون.
4. د بزاقا شه‌وافیدا دیار دبوو خه‌لکی زاخۆ رۆله‌ک به‌رچاق هه‌بوون د ئیمناهیکرنا باژیریدا، و ریکه‌ستنن پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبا کومونیست بوونه ئەگه‌ر چ روودان ل زاخۆ په‌یدا نه‌بن، وه‌ک باژیرین دی یین کوردستانی.
5. ژ ئهنجامی وی ئازادیا شوژه‌شا 14 ی تیرمه‌ها 1958 ی، کاری سیاسی و حزبی ل عیراقی، که‌فته د قوناغه‌کا نویدا. و حزبین ل زاخۆ چالاکیین

خۆ ب شیۆمهیهکی ئاشکرا ئەنجامدان، و خەلکەکی چالاکیین خۆ یین سیاسی ب ریکا قان حزبان ب ریشهدبرن. و د فی دەمیدا سی حزب ل زاخۆ هەبوون ئەوژی: حزب کومونیستا عیراقی و پارتی دیموکراتی کوردستان و کۆمەلا ئیخوان موسلمین، ئەق هەر سی حزبه بوونه ئەگەر ناکوکییهکا حزبی د باژیریدا پهیدا بیتن و بەردەوام دبیتن، هەتا سەرهلدانا شوڤەشا ئەیلوئی؛ چونکی کیشەیا کوردی کیشەیهکا ئەتەوهییه و ئەیا چینی و ئاینییە، لەورا بارا پترا خەلکی باژیری لایەنگرییا پارتی دیموکراتی کوردستان کرن، و حزب کومونیست و ئیخوان موسلمین بەرهق ئەمانی چوون، و ئیدی رۆلی وان ئەما.

6. ل دەمی سەرهلدانا شوڤەشا ئەیلوئی خەلکی باژیری خۆ ئامادە کربوون، لی ئەق خۆ ئامادەکرنه نه ل ئاستەکی بلند و پیدقی بوو ل سەر ئاستین سیاسی و لەشکەری، لەورا ئازادکرنا باژیری ل 11 ئەیلوئی 1961 ی گەلەک نه قەکیشا، و دووبارە هیژین حکوومەتی هاتنه د ناق باژیریدا.

7. کریارین لەشکەریین پیشمەرگە ی ل دەقەرا زاخۆ تاییەتمەندییا خۆ هەبوون، لەورا رەنگشەدانەکا ناقخویی و دەرەکییا باش هەبوون، وەک شەرین گەلیی زاخۆ و کریارا عەین زالە و شەری مەتینی.

8. خەلکی باژیری د فی دەمیدا گەلەک ژ لایی ماددی و مەعەنەوی هاریکاریا پیشمەرگە ی کریه، و بارئ کران یئ شوڤەشی د کەقتە ل سەر ملین خەلکی گوندان.

9. ژیکشەبوونا پارتی ل سالا 1964 ی کارتیکرن ل سەر زاخۆ نەکر، ژیهر هەبوونا پهیوهندیین جفاکی و سیاسیی خورت د ناقبەرا سەرۆکی پارتی مەلا مستەفا بارزانی و خەلکی دەقەرا زاخۆ.

10. د فی ماوهیدا رۆلی نافرمتا کورد ل زاخۆ رۆلەک گرنگبوو، د واری ریکخستین پارتی و هاریکارییا پیشمەرگەیدا، و رۆلی وی ب هیچ رەنگەکی ژیی زەلامی کیمتر نەبوو.

11. ماویٰ دناقبهرا 11 ئادارا 1970 ی تا 1974 ی، گوهورینهکا مهزن ل باژییری زاخو پهیدا بوویه ئهوژی ژئهجامین بهیانامهیا 11 ئادارا 1970 ی، تا رادهیهکی دفی ماوهیدا ئیمناهی ل باژییری زاخو بهرقه رار بوو، دیسان زاخو ژ لایی ئاقه دان کرنی پیشکه فتن بخو قه دیت.
12. ههروهسا دووباره ل سالا 1974 ی شهر ل باژییری زاخو دهستیپیکریه و په یوهندی دناقبهرا حکومهتا عیراقی و سهرکردایهتیا شوژهشا کوردی تیکیچوون تا نسکویا سالا 1975 ی.

لیستا ژیدمران

▪ قورئانا پيروز

• به لگه نامه یین نه به لافکری:

1. مديرية امن محافظة نينوى، القيود السرية ملف (محمد عبوش عبدى غزاله). نهف باده كه يا پاراستيه ل دهف نه جيب سهيد عبوش.
2. ملفات محافظة نينوى/ مركز الدراسات جامعة الموصل، ملف حزب البارتى و البارتيون، رقم الملف 6/8/128.
3. به لگه نامه یین جودا جودا پاراستينه ل نه رشيفى مه كتبه با سياسيا پارتى ديموكراتى كوردستان ل هافينگه ها پيرمام.
4. به لگه نامه یین حكومى يين جودا جودا پاراستينه ل دهف پ. د. عبودلفه تاح عه لى بوتانى.
5. به لگه نامه كا مه كتبه با راپه راندنى يا جضاتا سه ركردايه تيا شوره شى ل كوردستانى ل دؤر دانانا نشيسه ران ل ناوچه يان. پاراستيه ل دهف حه بيب كه له ش.

▪ به لگه نامه یین به لافکری

• په رتوو كين به لگه نامه یی

• ب زمانى كوردى:

1. شازين هيرش، شوره شى ئه يلول له چهند به لگه نامه يه كى ميژوووييدا 1961 - 1963، سليمانى، 2001.
2. شازين هيرش و نزار محهمهد، به لگه نامه پارتى ديموكراتى كوردستان (بالى مه كتبه بى سياسى و بالى بارزانى) له چهندين به لگه نامه ي ميژوووييدا 1964 - 1970، بهرگى دوويى، سليمانى، 2003.
3. كه مال مه زههر، كورد و كوردستان له به لگه نامه نه نييه كانى حكومه تى به ريتانيدا، بهرگى دوويى، هه وئير، 2014.

● ب زمانى عهربي:

1. اسماعيل العارف، اسرار ثورة 14 تموز و تأسيس الجمهورية في العراق، القاهرة، 2012.
2. صبحى ناظم توفيق، حلف شمال الاطلسي و حلف بغداد في وثائق الممثلات الدبلوماسية العراقية في انقرة و استانبول 1945 - 1957، بغداد، 2002.
3. عبدالفتاح علي البوتاني، من ارشيف جمهورية العراق الاولى الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة 1958 - 1962 دراسة تاريخية سياسية، اربيل، 2010.
1. ... ، الحركة القومية الكوردية التحررية، دراسات ووثائق، اربيل، 2004.
2. ... ، وثائق عن الحركة القومية الكوردية التحررية، اربيل، 2001.
3. فرهاد محمد سليثاني، من وثائق الحزب الديمقراطي الكردستاني العراق 4 نيسانى 1959 - 28 آذار 1961، دهوك، 2013.
4. وليد محمد الاعظمى، الوحدة المصرية 1958 في الوثائق السرية البريطانية، بغداد، 1990.

■ به لکه نامه و به لاقو کين حکومى و بين پارتين سياسى

● ب زمانى كوردى:

1. پارتى ديموكراتى كوردستان، به شيك له برياره كانى كونفرانسى پارتى ديموكراتى كوردستان 4 - 9/4/1964، ب.ج، ب.م.
2. راپوورتى سياسى سهر به ههشته مين كونگره ههريمايه تى كانونى دوومه 1974، حزبى به عسى عهربي ئيشتراكى عيراق، بغداد، 1977.

● ب زمانى عهربي؟

1. ئ. حزب البعث العربى الاشتراكى - القيادة القومية - (المكتب الثقافى)، ملف القضية الكردية (دراسات و وثائق)، د. م، د. ت.
2. محافظة دهوك، دهوك في أحضان الثورة، بغداد، 1979.

3. وزارة الثقافة و الاعلام، الجمهورية العراقية، الرئيس الراحل عبدالسلام محمد عارف، بغداد، 1967.

4. وزارة الداخلية، دليل المملكة العراقية لسنة 1935 - 1936، بغداد، 1935.

■ یادداشتنامه‌یین که سوکی

● نه به لافکری

● ب زمانی کوردی:

1. شوکت ئاقدهل نیروهی، بیرهاتنین شوکت ئاقدهل نیروهی، نه به لافکریه و پاراستیه ل دهق مالا وی.

● ب زمانی عهره‌بی:

1. عثمان قاضي، مذکراتی، مسوده محفوظه لدی اسرته.

2. نوري شاپويس، من مذکراتی، د. م. د. ت.

● به لافکری

● ب زمانی کوردی:

1. حسين عثمان كلش، پيشمه‌رگه‌یه‌ك ژيان و بیرهاتن (1961 - 1991)، دهوك، 2015.

2. خورشید شی‌ره، خهبات و خوین بیره‌موره‌یه‌کانی سالانی خهباتی پيشمه‌رگه‌یه‌تی، ج 2، هه‌ولیر، 2008.

3. رائد خدر عه‌بدوللا دهباغ، بیره‌موره‌یه‌کانم و توپخانه‌ی شورشی ئه‌یلوولی مه‌زن، هه‌ولیر، 2002.

4. شه‌وکه‌ت مه‌لا اسماعیل حسن، روژانی له میژووی شورشی ئه‌یلول 1961 - 1975، هه‌ولیر، 2007.

5. شعبان سعيد محمد، ئەز و هەفرکی و بیلێت خەما بیرھاتن شعبان سعید محمد، بەرھەفکر و پێشگوتن: شیخ مووسی وەرمیلی، دھوک، 2000.
6. عبدالستار تاهر شریف، مەملانی ئە گەل ژیاندا (یاداشت) 1935 - 1971، کەرکوک، 2005.

● ب زمانێ عەرەبی:

1. بهاء الدين نوري، مذكرات بهاء الدين نوري، ط2، كوردستان، 1995.
2. زنار سلوي، في سبيل كردستان (مذكرات)، ترجمة: د. علي، بيروت، 1987.
3. سعيد حمو، مذكرات آمر لواء مشاة، بغداد، 1977.
4. عبدالكريم فرحان، حصاد ثورة مذكرات تجربة السلطة في العراق 1958. 1968، ط2، دمشق، 1996.
5. عبدالسلام عارف، مذكرات الرئيس الراحل عبدالسلام عارف، تقديم: علي منير، بغداد، 1967.
6. علي كريم سعيد، عراق 8 شباط 1963 من حوار المفاهيم الى حوار الدم. مراجعات من ذاكرة طالب شبيب، بيروت، 1999.
7. عصمت دينو، مذكرات عصمت دينو بنستاني السندي، سيرة مناضل في ثورة أيلول الكوردية 1959 - 1991، دھوک، 2009.
8. جميل الاورفلي، لمحات من ذكريات وزير عيراقى سابق، بيروت، 1971.

■ چاڤپيکهفتنن کەسوکی

● چاڤپيکهفتنن ھاتينە ئەنجامدان ژ لايي ڤە کۆلەرنيشە:

ژمارە	ناڤ	میزوو و جھي چاڤپيکهفتنن
1.	ئارام سيبان ئەمەين مقدسی	27 نیسان 2015، دھۆک.
2.	ئەحمەد تەھيار ئيسماعیل باگولاتکی	2 کانونا ئيکی 2014، زاخۆ.
3.	ئەحمەد رەشو عومەر بیتاسی	28 نیسان 2015، سیمیل.
4.	ئەحمەد عەلی بیتاسی	2 نیسان 2015 31 ئادار 2015، زاخۆ.
5.	ئەحمەد یوسف قاسم	13 کانونا ئيکی 2014، زاخۆ.
6.	ئەدیب مەحمود حەسو مەاجر	1 نیسان 2015، زاخۆ.
7.	ئەیب ئەمەين عومەر	2 نیسان 2015، زاخۆ.
8.	ئەیب حەسەن ئیبراھیم	26 چریا دوویی 2016، دھۆک
9.	ئۆسمان قاسم مسۆ	7 کانونا ئيکی 2014، زاخۆ
10.	ئیبراھیم رەمەزان نەجار	16 حزیران 2015، زاخۆ
11.	ئيسماعیل محەمەد ئيسماعیل	30 چریا دوویی 2014، زاخۆ.
12.	ئیشخان مەلکون خەیات	1 چریا دوویی 2015، زاخۆ.
13.	بارزان مەلا خالد	13 کانونا دوویی 2015، ھەولیر.
14.	بەشیر سەعید عەبدولرەحمان	14 شوباتی 2015، دھۆک.
15.	بەھیا ئەمەين ئەحمەد	25 کانونا ئيکی 2014، زاخۆ.
16.	مەلا تەر محەمەد عومەر باگولاتکی	31 ئادار 2014، زاخۆ
17.	بەھرەم مەحمود قەصاب	6 کانونا دوویی 2014، زاخۆ.
18.	مەلا تەھا مەلا جامی تەھا دەشت ماسەکی	15 حزیران 2015، زاخۆ.
19.	تەھا محەمەد تەھا جەقسی	16 چریا دوویی 2014، 21 تەباخا 2015، زاخۆ.

20.	قهشه پولص ههنا ئەلهوزی	9 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
21.	پيروز ههجي عهبوو سليقانهی	27 حزيران 2015، زاخۆ.
22.	جانگير سيڤو جانگير مستهفا	6 نيسان 2015، زاخۆ.
23.	جبرائيل محهمهد ههسهن سييلكي	14 كانونا دوويي 2014، پيرمام.
24.	جهميل قاسم ههمو	23 نيسان 2015، 27 نيسان 2015، زاخۆ.
25.	ههبيب كهلهش	6 نيسان 2015، باتيضا.
26.	ههسهن جهنبهلي عهبدوولأ	10 كانونا دوويي 2015، ههولير.
27.	ههسهن خهليل حاجي	4 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
28.	ههميد شهريف مووسا	7 كانونا دوويي 2015، زاخۆ.
29.	هوكمهت محهمهد سهعدولأ	15 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
30.	خهيري رههزان نهجار	13 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
31.	خواستي فهريمان رهشيد	3 كانونا دوويي 2015، زاخۆ.
32.	خورشيد سهليم شيره	12 كانونا دوويي 2015، هولير.
33.	دهغيبلا صالح ئەهمهد	16 حزيران 2015، زاخۆ.
34.	رهشيد حاجي بهدري	23 چريا دوويي 2014، زاخۆ.
35.	رهشيد محهمهد مستهفا ناميدي	7 كانونا دوويي 2015، دهوك.
36.	روژاني مههمود قهصايب	6 كانونا دوويي 2015، زاخۆ.
37.	زهينهيب عوسمان حاجي	11 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
38.	زياد حاجي محهمهد شههمدين ناغا	15 كانونا ئيكي 2014، زاخۆ.
39.	سامي ئەسهعد مهعرووف	11 شوباتي 2015، زاخۆ.
40.	سامي نهجم يووسف قهصايب	29 ئەيلولي 2015، زاخۆ.
41.	سهعيد حاجي تاهر	30 گولان 2015، زاخۆ.
42.	سهعيد ههجي سهديق زاخويي	14 چريا دوويي 2014، زاخۆ.
43.	سهگشان رهئوف مهلا جامي	22 نيسان 2015، زاخۆ.
44.	سهليم ئەسهعد خوشهوي	14 كانونا دوويي 2015، پيرمام.
45.	سهليم عومهر حسين	7 نيسانا 2015، خيزاڤا - باتيضا.
46.	سوار عيسا سوار	14 كانونا دوويي 2015، پيرمام.

47.	سیروان حسو میرخان دوله‌مه‌ری	14 کانونا دوویئ 2015، پیرمام.
48.	سه‌ید حسه‌ن سه‌ید یووسف شیلانی	28 حزیران 2015، زاخۆ.
49.	شاكر عه‌بدال عه‌بدولقادر (شه‌كر شیخکی)	16 کانونا ئیكی 2014، دهۆكی.
50.	شه‌عبان محهمه‌د تاهر صادق برو	7 نیسان 2015، باتیفا.
51.	شیرزاد عه‌بدولره‌حمان سه‌عید ناغا	22 ته‌موز 2015، زاخۆ.
52.	صالح ئەمین صالح	21 گولان 2015، زاخۆ.
53.	صالح حه‌جی حسین عیسا	28 چریا دوویئ 2014، دهۆکی.
54.	صالح محهمه‌د ته‌ها جه‌قسى	21 چریا دوویئ 2014، زاخۆ.
55.	صالح یووسف قاسم	11 کانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
56.	سه‌دیق عه‌لی عه‌بدولره‌حمان	17 کانونا دوویئ 2015، دهۆك.
57.	سه‌دیق محهمه‌د خالد بامه‌رنی	11 شوبات 2015، زاخۆ.
58.	سه‌لاح عه‌بدوللا زه‌رو	26 ی چریا دوویئ 2014، دهۆك.
59.	حەجی عەرەب محهمه‌د عومەر	17 چریا ئیكی 2015، زاخۆ.
60.	چه‌له‌بی محهمه‌د حامد	9 نیسانا 2015، زاخۆ.
61.	گولی فه‌تاح سمو	13 کانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
62.	عارف عه‌بدولره‌حمان بادی	27 چریا دوویئ 2014، دهۆك.
63.	عه‌بدولجه‌بار ده‌رویش عه‌بدوللا	17 کانونا دوویئ 2015، دهۆك.
64.	عه‌بدولره‌حمان یووسف عه‌بدولره‌حمان	30 کانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
65.	عه‌بدولره‌مزاك حاجی عه‌بدوللا گه‌رمافی	28 چریا دوویئ 2014، 18 کانونا دوویئ 2015، دهۆك.
66.	عه‌بدولستار محهمه‌د ئەحمه‌د	29 کانونا دوویئ 2015، 21 حوزیران 2015، زاخۆ.
67.	عه‌بدولكه‌ریم حه‌مید سه‌عید	14 ئەیلول 2015، زاخۆ.
68.	مه‌لا عه‌بدولكه‌ریم صوڤی	21 چریا دوویئ 2014، زاخۆ.
69.	عه‌بدوللا صالح حه‌فزوللا	18 کانونا دوویئ 2015، دهۆك.
70.	عه‌بدولواحد ئەحمه‌د ره‌شید	25 تیرمه‌ه‌ی 2016، زاخۆ.

	سلیقانهی	
71.	عهونی محهمهه جونهد	18 چریا دوویئ 2014، زاخۆ.
72.	عهریف دهرویش یووسف رهشید نعمهت	9 كانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
73.	عسمهت دینو بهنستانى	23 چریا دوویئ 2014، زاخۆ.
74.	عهلئهدهدین مهحموود ههسوو مهاجر	11 شوبات 2015، زاخۆ.
75.	عهلی شنكالی	17 كانونا دوویئ 2015، دهۆك.
76.	عهلی مستهفا رهشید	1 چریا دوویئ 2015، زاخۆ.
77.	عومهر بشار ناغا	20 گولان 2015، زاخۆ.
78.	عومهر حازم بهك	26 ئهیلوئى 2015، زاخۆ.
79.	عومهر حسین ههسهن	7 نیسان 2015، باتیقا.
80.	عومهر عهلی هالو	9 كانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
81.	عهریب یووسف ههسهن مزووری	14 كانونا دوویئ 2015، پیرمام.
82.	فههران عهبوو یووسف	25 ئهیلوئى 2016، زاخۆ.
83.	فههاد حاجی محهمهه شهمدین ناغا	27 گولان 2015، زاخۆ.
84.	كههریم سلیمان ئهحمهه	28 نیسان 2015، سیمیل.
85.	كههریا عیسا بوترس	2 كانوونا دوویئ 2015، زاخۆ.
86.	لویس كارویندر	27 نیسان 2015، دهۆك.
87.	مهجید ههسو عهبدی	28 چریا ئیكی 2016، زاخۆ.
88.	مهقبیلا ئهحمهه ئبیراهیم	11 كانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
89.	مهقبیلا یووسف عیسا	16 چریا ئیكی 2015، زاخۆ.
90.	محهمهه ئیبو ئیسماعیل	3 تهباخ 2015، زاخۆ.
91.	محهمهه تهها سلیمان	26 ئهیلوول 2015، زاخۆ.
92.	محهمهه خالد ئهحمهه بوصلهلی	2 كانونا ئیكی 2014، زاخۆ.
93.	محهمهه سلیمان حاجی بشار	27 نیسان 2015، دهۆك.
94.	محهمهه عهبدوئرله حمان صادق برو	7 نیسان 2015، باتیقا.
95.	محهمهه كهلحی تهها	29 نیسان 2015، دهۆك.
96.	محهمهه مهلا قادر	14 كانوونا دوویئ 2015، پیرمام.
97.	مهحسن تهها محمد (مهلا تهها)	16 كانونا دوویئ 2015، دهۆك.

	بوصه ئى)	
98.	مستەفا صالح عەبدوللا نىروەى	24 چريا دوويى 2014، دھۆك.
99.	موراد مصرى موراد	13 چريا ئىكى 2015، زاخۆ.
100.	ناديرا مەحموود ئەحمەد عەزوو	10 كانونا دوويى 2015، هەولتير.
101.	نەجيب سەيد عەبوش	25 چريا دوويى 2014، دھۆك.
102.	نيزيار حازم شەمدين ئاغا	9 حزيران 2015، زاخۆ.
103.	وهديع حەسەن محەمەد	25 چريا دوويى 2014، دھۆك.
104.	نورولھودا حەميد سەعيد	11 كانونا ئىكى 2014، زاخۆ.
105.	ھەسەن صادق يووسف گوپى	9 چريا دوويى 2015، زاخۆ
106.	يووسف خورشيد عەبدولرەحمان	9 كانونا دوويى 2015، زاخۆ
107.	يووسف كريت يووسف	كانونا ئىكى 2014، زاخۆ.

ب. چاڤپىكەڤتتىن ھاتىنە ئەنجامدان ژ لايى م. خەلات موسا يووسف:

ناڤ	مىژوو و جەي چاڤپىكەڤتتى
سەلمان خورشيد	27 ئەيلولى 2005، زاخۆ.

چاڤپىكەڤتتىن ھاتىنە ئەنجامدان ژ لايى د. شيرزاد زەكەريا محەمەد:

ناڤ	مىژوو و جەي چاڤپىكەڤتتى
شەعبان سەعيد محەمەد	29 ئادار 2006 - 28 نيسان 2006، زاخۆ.
عەلى خان حەجى حامد	15 حوزيران 2007، زاخۆ.

د. چاڤپىكەڤتتىن ھاتىنە ئەنجامدان ژ لايى م. رەجەب جەميل حەبىب:

ناڤ	مىژوو و جەي چاڤپىكەڤتتى
مەلا حەمدى عەبدولمەجيد سەلەفى	11 شوبات 2010، دىرەلوك .

■ نامه‌ی زانکویی (نه به لافکری)

● ماستەر:

● ب زمانى كوردى:

1. ژیلوان عبدالله احمد، حیزبى شیوعى عیراق و رۆلى له بزوتنهوهی رزکاربخوازی گه لى كورد له باشوری كوردستان دا (1975 - 1991)، ئیکۆلینه‌وه‌یه‌کی میژووی سیاسیه، نامه‌ی ماستەر نه‌بلاوکراره، کۆلیژی سه‌لاحه‌ددین، هه‌ولیر، 2013.

● ب زمانى عه‌ره‌بى:

1. ابراهیم خلیل احمد، ولایه‌ی الموصل دراسته‌ی په‌تطوراته‌ی السیاسیه 1908 - 1922، رساله‌ی ماجستیر غیر منشوره، کلیه‌ی الاداب، جامعه‌ی بغداد، 1975.
2. ازهار عبدالکریم عبدالوهاب، الحقوق و الحریات العامة په‌ ظل الدساتیر العیراقیه، رساله‌ی ماجستیر غیر منشوره، کلیه‌ی القانون و السیاسه، جامعه‌ی بغداد، بغداد.
3. جاسم محمد عبدالله الهیبی، محمد محمود الصواف (1915 - 1992) دراسته‌ی فی سیرته و دوره‌ی الدینی و السیاسی، رساله‌ی ماجستیر، کلیه‌ی الآداب/جامعه‌ی الموصل، 2005.
4. خلیل مصطفی عثمان الاتروشی، کوردستان الجنوبیه (العراق) فی سنوات الاحتلال و الانتداب البریطانیین 1918 - 1922، رساله‌ی ماجستیر، کلیه‌ی الاداب، جامعه‌ی دهوک، 2005.
5. عماد احمد الجواهری، تاریخ مشکله‌ی الاراضی و الاصلاح الزراعی په‌ العراق 1932 - 1970، رساله‌ی مقده‌ی الی کلیه‌ی الاداب جامعه‌ی بغداد، حزیران 1982.
6. هاشم عبدالرزاق صالح الطائی، ثورة الموصل القومیة 1959 دراسته‌ی تاریخیه، رساله‌ی ماجستیر غیر منشوره، کلیه‌ی الآداب/جامعه‌ی الموصل، الموصل، 1999.
7. هلز عثمان میرو، دهوک 1945 - 1975 دراسته‌ی تاریخیه - میدانیة، رساله‌ی ماجستیر غیر منشوره مقده‌ی الی کلیه‌ی التریبیه په‌ جامعه‌ی زاخو/جامعه‌ی زاخو، 2011.

9. ژيان عومەر، قههره‌مانی چوار سنورا شههید عومهری له‌علی، دهوک، 2005.
10. سه‌فا جاق، شوره‌شی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌ی ئەیلول و هه‌یه‌تی ئەسه‌د خوشه‌وی، هه‌ولێر، 2007.
11. شه‌وکه‌ت شیخ یه‌زدین، بارزانی له‌ مه‌هاباده‌وه... بو ئاراس، هه‌ولێر، 2001.
12. شوان محهمه‌د ئەمین ته‌ها خو‌شناو، هه‌ولێر له‌ نیوان سالانی (1958 - 1963) لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌که‌ له‌ بارودۆخی سیاسی، هه‌ولێر، 2012.
13. شیخ مووسێ وهرمی‌لی، شوره‌شا ئەیلولی ل ده‌ق‌ه‌را زاخو، دهوک، 2000.
14. فه‌رمیدوون عه‌بدوڵ ره‌حیم عه‌بدوڵلا، بارودۆخی سیاسی کوردستان - عیراق 11 ی مارتی 1970 - 11 مارتی 1974 توێژینه‌وه‌یه‌کی میژووی و سیاسی، هه‌ولێر، 2005.
15. فه‌رمیدوون نووری، بزافی بارزانی، هه‌ولێر، 2007.
16. کریس کوچیرا، کورد له‌ سه‌ده‌ی نۆزه و بیسته‌مه‌دا، وهرگی‌ران: حه‌مه‌ که‌ریم عارف، هه‌ولێر، 2011.
17. کریم زه‌ند، جوگرافی کوردستان، سلیمانی، 2001.
18. کومه‌کا دانه‌را، پیاوانه‌ گولبێریکی ژیا‌نامه‌ی شه‌هیدی نه‌مر عه‌لی عه‌سکه‌ریه‌، ئاماده‌کردنی: حه‌مه‌ نوری توفیق، سلیمانی، 2004.
19. کومه‌کا دانه‌ران، قاموسی ناوه‌ نه‌مره‌کان، ئاماده‌کردن و سه‌رپه‌رشتی: مومتاز حه‌یدم‌ری و هێرش سنجاوی و کاروان قاسم، هه‌ولێر، 2014.
20. گوینته‌ر دیشنه‌ر، کورد: گه‌لی خسته‌ براوی غه‌در ئی کراو، وهرگی‌ران: عبدا‌لسلام به‌رواری، چ 2، هه‌ولێر، 1999.
21. م. ر. هاوار، شیخ مه‌حمودی قاره‌مان و دمو‌له‌ته‌که‌ی خوارووی کوردستان، به‌رگی دووه‌م، له‌ندن، 1991.
22. محهمه‌د عه‌بدوڵلا کاکه‌ سور، گه‌شه‌کردنی خویندنی فه‌رمی له‌ لیواکانی کوردستانی عیراق دا (1921 - 1953)، هه‌ولێر، 2004.
23. محهمه‌د فاتح، په‌ره‌سه‌ندنی ژیا‌نی حزیا‌یه‌تی له‌ کوردستانی باشوردا، هه‌ولێر، 2014.
24. محهمه‌د مه‌لا قادر، سه‌ربورده‌ی نه‌مران، هه‌ولێر، 2014.
25. ... ، خه‌بات نامه‌، کورته‌ میژووییه‌کی پارتی و که‌لتوری بارزانی نه‌مر، دهوک، 2000.

7. أنور المائي، الاكراد في بهدينان، بحث تاريخي اجتماعي عن منشأ الأكراد و عقائدهم و عاداتهم و طبائعهم و آدابهم، دهورك، 1999.
8. اوريل دان، العراق في عهد قاسم، ترجمة: جرجيس فتح الله، اربيل، 2012.
9. اوفرا بينغوي، كرد العراق بناء دولة داخل دولة، ترجمة: عبدالرزاق عبدالله بوتاني، بيروت، 2014.
10. اوغارا اوبلانيس، النضال التحرري لكوردستان العراق (سلسلة الكتب المعادية)، ترجمة: مديرية الاستخبارات العسكرية العامة المعاونة الاولى، سري للغاية، د.م. د.ت.
11. ايمان عبدالحميد الدباغ، الاخوان المسلمون في العراق 1959 - 1971، بيروت، 2012.
12. بهاء الدين نوري، في تقييم سياسة الحزب الشيوعي العراقي في سني 1958 - 1991 مازق الحركة الشيوعية في العراق، ط 4، العراق، 1991.
13. تشارلز تريب، صفحات من تاريخ العراق المعاصر، ترجمة: زينة جابر ادريس، بيروت، 2006.
14. جبار جباري، تاريخ الصحافة الكردية في العراق، (بغداد)، 1975.
15. جرجيس فتح الله، زيارة للماضي القريب (لماذا تبقى الحقائق مكتومة عن الشعب الكردي)، ط 3، ستوكهولم، 1997.
16. ... ، العراق في عهد قاسم، ج 2، السويد، 1989.
17. ... ، يقظة الكرد تاريخ سياسي 1900 - 1925، اربيل، 2002.
18. جعفر عباس حميدي و آخرون، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري 1958 - 1968 (8 شباط - 18 تشرين الثاني 1963)، بغداد، 2002.
19. جلال طالباني، كردستان و الحركة القومية الكردية، بيروت، 1971.
20. جليلي جليل و اخرون، الحركة الكوردية في العصر الحديث، ط 2، اربيل، 2013.
21. جمال بابان، اصول اسماء المدن و المواقع العراقية، ط 2، د.م، 1976، ج 1.
22. جمال مصطفى مردان، عبدالكريم قاسم البداية و السقوط، بغداد، 1989.
23. جيرارد جالياندي، المأساة الكوردية، ترجمة: عبدالسلام النقشبندي، اربيل، 2012.
24. حامد محمود عيسى، القضية الكوردية في العراق من الاحتلال البريطاني الى الغزو الامريكي 1914 - 2004، القاهرة، 2005.
25. حامد مصطفى مقصود، ثورة 14 تموز مدارات الاخوة الاعداء، اربيل، 2001.

26. حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطي الكردستاني. العراق في محطات رئيسية 1993-1946، كوردستان، 1998.
27. حسن عرفه (ارفع)، الاكراد دراسة سياسية تاريخية، ترجمة: جوان جومرد، دم، 2001.
28. حسن لطيف الزبيدي، موسوعة الاحزاب العراقية، بيروت، 2007.
29. حسن مصطفى، البارزانيون و حركات بارزان (1938 - 1947)، بغداد، 1983.
30. حنا بطاطو، الطبقات الاجتماعية و الحركات الثورية في العهد العثماني حتى قيام الجمهورية، ترجمة: عفيف الرزاز، طهران، 2005.
31. ... ، العراق الشيوعيون و البعثيون و الضباط الاحرار، ترجمة: عفيف الرزاز، الكتاب الثالث، طهران، 2006.
32. خالد خالد كوجي، كيف تعالج الدساتير العراقية الحقوق القومية للشعب الكردي. دراسة مقارنة بين النظرية التطبيق، ستوكهولم، 1990.
33. خضر العباسي، تاريخ بلدة زاخو و الجسر العباسي، صفحة مجهولة من تاريخ العراق في الفترة المظلمة، الموصل، 1947.
34. خليل ابراهيم حسين، موسوعة 14 تموز ثورة الشواف في الموصل، بغداد، 1988، ج 3.
35. ... ، موسوعة 14 تموز ثورة الشواف في الموصل الصراع بين عبدالكريم قاسم و الشيوعيين و عبدالوهاب الشواف و ضباط الموصل الوحدويين، بغداد، 1988، ج 2.
36. ... ، موسوعة 14 تموز، بغداد، 1990، ج 7.
37. خليل جندي، حركة التحرر الوطني الكردستاني في كردستان الجنوبي 1939 - 1968 آراء و معالجات، ستوكهولم، 1994.
38. د. رزگار محمد، ملحمة عين زالة في ذاكرة الپيشمرگه، دهوك، 1997.
39. ... ، عملية دجلة حملة الحكومة العراقية على كوردستان عام 1963، اربيل، 2001.
40. رعد ناجي الجدة، التطورات الدستورية في العراق، بغداد، 2004.
41. دانا ادامز شمدمت، رحلة الى رجال شجعان في كوردستان، ترجمة: جرجيس فتح الله، اربيل، 1999.
42. ديفيد ادامسن و جرجيس فتح الله، الحرب الكردية و انشقاق 1964، ط 2، اربيل، 1999.

43. ديفيد مكدووال، الكرد شعب أنكر عليه وجوده، ترجمة: عبدالسلام النقشبندی، اربيل، 2012.
44. دنون يونس الطائي، الأوضاع الإدارية في الموصل خلال العهد الملكي 1921 - 1958، الموصل، 2008.
45. رجب جميل حبيب، ثاميدى (العمادية) 1921 - 1975 دراسة في التاريخ السياسى، دهوك، 2012.
46. رياض رشيد ناجى الحيدرى، الاثوريون في العراق 1918 - 1936، القاهرة، 1977.
47. سامي شورش، كردستان و الاكراد الحركة القومية و الزعامة السياسية ادريس بارزاني نموذجاً، اربيل، 2001.
48. سروه اسعد صابر، كردستان الجنوبية 1926 - 1939 دراسة تاريخية سياسية، السليمانية، 2006.
49. سعد ناجي جواد، العراق و المسألة الكوردية 1958 - 1970، لندن، 1990.
50. سعيد الحاج صديق الزاخوي، زاخو الماضي والحاضر، دهوك، 2009.
51. سلام فواز العبيدى، ذكرياتي عن حياة الانصار تأملات من قمم الامال و الآلام والمآثر، ط 3، دهوك، 2012.
52. سمير عبدالكريم، اضواء على الحركة الشيوعية في العراق 14 تموز 1958 - 8 شباط 1963، بيروت، د. ت، ج 2.
53. سيد حسن سيد يوسف شيلانى، عشيرة الكلى دراسة في علاقاتها الاجتماعية و تاريخها السياسى في العصر الحديث، دهوك، 2013.
54. سيف عدنان القيسي، الحزب الشيوعى العراقى في عهد البكر 1968 - 1979، تقديم: اسامة عبدالرحمن الدورى، لندن، 2014.
55. ش. ج اشريان، الحركة الوطنية الديمقراطية في كردستان - العراق (1961 - 1968)، ترجمة: ولاتو، بيروت.
56. شاكرخو محوي، المسألة الكوردية في العراق المعاصر، ترجمة: عبدي حاجي، دهوك، 2008.
57. شلومو نكديمون، الموساد في العراق و دول الجوار، ترجمة: بدر عقيلي، ط2، بيروت، 1998.
58. شورش حسن عمر، حقوق الشعب الكوردي في الدساتير العراقية - دراسة تحليلية مقارنة، السليمانية، 2005.

59. الشيخ سالار الحفيدي، علي العسكري و الحكم للتاريخ، كوردستان، د. ت.
60. شيرزاد زكريا محمد، اثر حلف بغداد 1955 على الحركة التحررية الكردية، دهوك، 2009.
61. ... ، الحركة القومية الكوردية في كوردستان العراق 8 شباط 1963 - 17 تموز 1968، دهوك، 2006.
62. ... ، مجلس قيادة الثورة في كوردستان العراق 1964 - 1970 (دراسة تاريخية سياسية عامة)، دهوك، 2010.
63. شيركو فتح الله عمر، الحزب الديمقراطي الكردستاني و حركة التحرر القومي الكوردية في العراق 1946 - 1975، السليمانية، 2004.
64. صالح حسين الجبوري، ثورة 8 شباط 1963 في العراق نهاية حكم عبدالكريم قاسم، بغداد، 1990.
65. صبحي عبدالحميد، اسرار ثورة 14 تموز في العراق، بغداد، 1989.
66. صدرالدين شرف الدين، سحابة پورتسموث، بيروت، 1948.
67. عثمان علي، الحركة التحررية الكردية المعاصرة دراسة تاريخية وثائقية 1833 - 1946، ط 3، اربيل، 2011.
68. صديق عثمان محو، العامل الخارجى و دوره فى اخماد الانتفاضات الكوردية، دور بريطانيا فى اخماد انتفاضتى بارزان الاولى و الثانية 1931 - 1945 نموذجاً، اربيل، 2010.
69. صلاح خراسان، التيارات السياسية في كردستان العراق 1946 - 2001، بيروت، 1993.
70. ... ، صفحات من تاريخ الحركة الشيوعية في العراق، بيروت، 1993.
71. صلاح الدين محمد سعدالله، كردستان و الحركة الوطنية الكردية، ط 2، اربيل، 2011.
72. ... ، كردستان و الحركة الوطنية الكوردية، في كتابات في المسألة الكوردية، مجموعة المؤلفين، اعداد و تقديم: رفيق صالح احمد، السليمانية، 2008، ج 2.
73. طارق جمباز، مراسيم و قرارات مجلس قيادة الثورة (1968 - 2003) المتعلقة بكوردستان - العراق، ط 2، اربيل، 2003.
74. عبدالامير هادي العكام، الحركة الوطنية في العراق 1921 - 1933، النجف، 1975.

75. عبدالحسن الزبيدي، ثورة 14 تموز 1958 في العراق، ط2، بغداد، 1981.
76. عبدالحميد درويش، اضواء على الحركة الكردية في سوريا، دم، 2000.
77. عبدالحميد على سعيد البرزنجي، دور ثورة ايلول 1961 - 1975 في حركة التغيير الاجتماعي، دهوك، 2007.
78. عبدالرحمن البزاز، العراق من الاحتلال حتى الاستقلال، ط4، لندن، 1997.
79. عبدالرحيم عبدالكريم، سياط الحبر الاسود، تقديم: عبدالفتاح علي يحيى، مراجعة: محمد سعيد دوسكى، دهوك، 1999.
80. عبدالرزاق الحسيني، الثورة العراقية الكبرى، ط5، بيروت، 1982.
81. ... ، تاريخ العراق السياسي الحديث، ط7، بيروت، 2008، ج1.
82. عبدالرزاق مطلق الفهد، الاحزاب السياسية في العراق و دورها في الحركة الوطنية والقومية 1934 - 1958، بيروت، 2011.
83. عبدالرقيب يوسف، حدود كردستان الجنوبية و جغرافيا خلال خمسة آلاف عام وما ترتب على إلحاقها بالعراق، السليمانية، 2005.
84. عبدالسلام ابو سعود، حلف بغداد، القاهرة، 1957.
85. عبد السلام علي، صفحات من نضال الشهيد صالح اليوسفي، دم، 1992.
86. عبدالفتاح علي البوتاني، الحياة الحزبية في الموصل 1926 - 1958، اربيل، 2003.
87. ... ، العراق دراسة في التطورات السياسية الداخلية 14 تموز 1958. 8 شباط 1963، دمشق، 2008.
88. ... ، مدرسة 11 آذار اول مدرسة كوردية في مدينة الموصل مع نبذة تاريخية عن التعليم في كوردستان - العراق، ط2، اربيل، 2002.
89. ... ، ملا مصطفى البارزاني قائد الثورة الكوردية و ملهمها، دهوك، 2012.
90. ... ، من كان وراء حوادث الموصل و كركوك الدامية، اربيل، 2004.
91. ... ، موقف الاحزاب السياسية العراقية من القضية الكوردية 1946 - 1970، دهوك، 2007.
92. عبدالفتاح علي البوتاني و شيرزاد زكريا محمد، اتفاقية 10 شباط 1964 بين الحكومة العراقية و قيادة الثورة الكوردية (الاسباب و النتائج)دراسة تاريخية وثائقية، دهوك، 2013.
93. عبدالكريم فندي، فصول من ثورة ايلول في كردستان العراق، دهوك، 1995.
94. عبدالوهاب حميد رشيد، العراق المعاصر، دمشق، 2002.

95. عدنان الباجه جي، صوت العراق فى الامم المتحدة 1959 - 1969، بيروت، 2002.
96. عزيز حسن البارزاني، الحركة القومية الكوردية التحررية فى كوردستان العراق 1939 - 1945، دهوك، 2002.
97. عزيز سباهى، عقود من تاريخ الحزب الشيوعى العراقى، ط2، بغداد، 2007، ج1.
98. عصمت شريف وانلى، كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة فى ثورة 1961)، ترجمة: سعاد محمد خضر، السليمانية، 2012.
99. علياء محمد حسين الزبيدى، العهد العارفى فى العراق 1963 - 1968، بغداد، 2013.
100. علي سنجارى، الحركة التحررية الكوردية مواقف وآراء، دهوك، 1997.
101. علي صالح ميرانى، الاحزاب السياسية فى كوردستان - سوريا 1921 - 2013، دهوك، 2014.
102. - - - ، الحركة القومية الكوردية فى كوردستان - سوريا 1946 - 1970، اربيل، 2004.
103. عماد غانم الربيعى، بيوتات موصلية، بغداد، 2002، ج1.
104. عمار على السمر، شمال العراق 1958 - 1975 دراسة سياسية، بيروت، 2012.
105. غانم محمد الحفوز و عبدالفتاح علي البوتاني، الكورد و الاحداث الوطنية فى العراق خلال العهد الملكى 1921 - 1958، اربيل، 2005.
106. غسان العطية، العراق نشأة الدولة 1908 - 1921، ترجمة: عطى عبدالوهاب، لندن، 1988.
107. غنثر ديشنر، الكرد شعب بدون دولة تاريخ و امل، ترجمة: جورج كتورة، بيروت، 2014.
108. فاروق صالح العمري، المعاهدات العراقية البريطانية و اثرها فى السياسة الداخلية 1922 - 1948، بغداد، 1977.
109. فرهاد عوني، المنظمات الجماهيرية الكوردستانية 1953 - 1991، اقليم كوردستان، 2015.
110. فرهاد محمد احمد، جريدة ختبات/ النضال 1959 - 1961، دهوك، 2008.
111. فاضل حسين، سقوط النظام الملكى فى العراق، ط2، بيروت، 2013.
112. ... ، مشكلة الموصل دراسة فى الدبلوماسية العراقية الانكليزية - التركية و فى الراى العام، بغداد، 1977.

113. فاضل ميراني، قراءة في فكر الحزب الديمقراطي الكردستاني الاختلاف و البناء، بيروت، 2014.
114. فيبي مار، تاريخ العراق المعاصر العقد الجمهوري الاول، ترجمة: مصطفى نعمان احمد، القاهرة، 2009، ج1.
115. فيصل حسون، مصرع المشير الركن عبدالسلام عارف، لندن، 1995.
116. كاظم حبيب، لمحات من نضال حركة التحرر الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، اربيل، 2005.
117. كافي سليمان مراد الجادري، موقف الحكومة العراقية من القضية الكوردية فى المرحلة الاولى من عهد الاستقلال، بغداد، 2009.
118. كاوس قفطان، الحركة القومية التحررية الكردية في كردستان العراق 1958 - 1964، السليمانية، 2004.
119. كريس كوتشيرا، مسيرة الكرد الطويلة 40 سنة من التحقيقات الصحفية فى كوردستان، اربيل، 2014.
120. كمال مظهر احمد، كركوك و توابعها حكم التأريخ و الضمير، دراسة وثائقية في القضية الكوردية في العراق، اربيل، ب.ت، ج 1.
121. كونتر ديشنر، احفاد صلاح الدين الايوبي... الكورد الشعب الذى يتعرض للخيانة و الغدر، ترجمة: عبدالسلام مصطفى صديق، دهوك، 1997.
122. ل. ن. كوتلوف و ا. ف. فدتشكو، العراق فى مجموعة مؤلفين، تاريخ الاقطار العربية المعاصر 1917 - 1970، موسكو، د.ت، ج 1.
123. لطفي جعفر فرج، عبدالمحسن السعدون دوره في تاريخ العراق السياسي المعاصر، بغداد، 1988.
124. ليام اندرسن و غاريث ستانسفيلد، عراق المستقبل دكتاتورية ديمقراطية ام تقسيم، تقديم: ماجد شبر، ترجمة: رمزي ق. بدر، بيروت، 2014.
125. ماريون فاروق سلوغليت و بيتر سلوغليت، من الثورة الى الدكتاتورية، العراق منذ 1958، ترجمة: مالك النبراسي، ط2، المانيا، 2003.
126. مايكل ام غنتر، كورد العراق آلام وآمال، ترجمة: عبدالسلام النقشبندى، اربيل، 2012.
127. مثنى امين قادر، قضايا القوميات و اثرها على العلاقات الدولية (القضية الكردية نموذجاً)، السليمانية، 2003.

128. مجيد خدوري، العراق الجمهوري، قم، 1376 ش.
129. مجموعة مؤلفين، من بحوث الادب السرياني الخامس، السليمانية، 2008.
- مجموعة مؤلفين، تاريخ الوزارات العراقية في العهد الجمهوري 1958 - 1968 (7 شباط 1959 - 13 تموز 1959)، تنقيح: نوري عبدالحميد العاني و علاء جاسم محمد الحربي، ط 2، بغداد، 2005، ج 2.
130. محسن دزهي، احداث عاصرتها 1961 - 1975، اربيل، 2002، ج 1، ج 2.
131. محفوظ العباسي، امارة بهدينان العباسية، الموصل، 1969.
132. محمد احسان، كوردستان و دوامة الحرب، اربيل، 2001.
133. ...، الصمت الابداع الجماعية في كوردستان العراق، بيروت، 2015.
134. محمد حسن الجابري، الصراعات السياسية في العراق 1958 - 1963، بغداد، 2007.
135. محمد حسين الزبيدي، ثورة 14 تموز 1958 في العراق، بغداد، 1983.
136. محمد صالح عقراوي، الكرد و الدولة المستقلة وفق المعاهدات و المواثيق الدولية، اربيل، 2005.
137. محمد طلب هلال، دراسة عن منطقة الجزيرة من النواحي السياسية... الاجتماعية... القومية، اربيل، 2001.
138. محمد عويد الدليمي، كامل الجادرجي و دوره في السياسة العراقية 1897 - 1968، بغداد، 1997.
139. محمد كاظم علي، العراق في عهد عبدالكريم قاسم دراسة في القوى السياسية و الصراع الايديولوجي 1958 - 1963، بغداد، 1983.
140. محمد مظفر الادهمي، العراق تأسيس النظام الملكي و تجربته البرلمانية تحت الانتداب البريطاني 1920 - 1932، بغداد، 2009.
141. ...، المجلس التأسيسي العراقي، بغداد، 1989، ج 1.
142. محمود الدر، ثورة الموصل القومية 1959 فصل في تاريخ العراق المعاصر، بغداد، 1987.
143. محمود جوار العكيلي، 14 تموز ثورة و انحراف (1958 - 1963)، بغداد، 2013.
144. مسعود البارزاني، البارزاني و الحركة التحررية الكوردية انتفاضة بارزان الاولى 1931 - 1932، كوردستان، 1986.
145. ...، البارزاني و الحركة التحررية ثورة بارزان 1943 - 1945، كوردستان، 1986.

146. منهل الهام عبدال عقراوى و فراس صالح خضر الجبوري و محمد حمزة حسين الدليمي، العلاقات التركية. الايرانية 1923. 2003 دراسة فى العلاقات السياسية والاقتصادية، الموصل، 2013.
147. مير بصري، اعلام السياسة فى العراق، لندن، 2005.
148. ميثان عارف بادي، موقف الأحزاب السياسية العراقية من القضية الكردية 1946 - 1970 دراسة تاريخية، دهوك، 2008.
149. ميهشان محمد حسين رشيد البامرني، سياسة الاتحاد السوفيتي تجاه الحركة القومية الكردية التحررية فى كوردستان الجنوبية (1945 - 1968)، دهوك، 2008.
150. نجم الدين اليوسفى، ثورة ايلول المجيدة، دهوك، 1995.
151. نزار حنا الديراني، ديرابون بين الماضي والحاضر، بغداد، 2004.
152. نوري عبدالحميد العاني وعلاء جاسم محمد الحربي، تاريخ الوزارات العراقية فى العهد الجمهوري 1958 - 1968 (14 تموز 1958 - 7 شباط 1959) ط2، بغداد، 2005.
153. هانى الفيكى، أوكار الهزيمة تجربتي فى حزب البعث العراقى، ط 2، قم، 1992.
154. هنري فوستر، نشأة العراق الحديث، ترجمة و تعليق: سليم طه التكريتي، بغداد، 1989، ج1.
155. وديع جويده، الحركة القومية الكردية نشأتها و تطورها، اربيل، 2013.
156. وصفية محمد شيخو السندي، زاخو فى العهد الملكي 1921 - 1958 دراسة تاريخية فى أوضاعها العامة، دهوك، 2014.
157. وميض عمر نظمي و شفيق عبدالرزاق و غانم محمد صالح، التطورات السياسية فى العراق، بغداد، د. ت.
158. يونان هرمز، أيامي فى ثورة كوردستان، ط 2، دهوك، 2013.

● ج. پەرتووکیڤن ب زمانى فارسی:

1. غنى بلوريان، ئالة كووك (برگ سبز) خاطرات غنى بلوريان، مترجم: رضا خيرى مطلق، تهران، 2015.

• د. پەرتوکیڤ ب زمانی تورکی:

1. Ismail Besikci, Devletlerarasisomurge Kurdistan, Istanbul, 2013,3 baski.

▪ فهکولین و کوتار

• نهبه لافکری

• ب زمانی کوردی:

1. وصفی حسن ردینی، "دهشتا سلیشانهیا ل سهردهمی شورمشا ئهیلوئی (1961 - 1975)", فهکولینهکا نه به لافکرییه پاراستیه ل دهق نهجیب سهید عه بوش.

• ب زمانی عه رببی:

علي صالح الميراني، "محمد علي خوجة حياته و نشاطاته"، بحث غير منشور بحوزة مؤلفه.

• به لافکری

• ب زمانی کوردی:

1. ابو زيد مصطفى سندی، "زاخو"، گوڤاری روناھی، ژماره (2)، بهغداد، چریا دووی 1960.
2. ئهدریس حسن ئاسیھی، "ناحیا ئاسیھی و باتیلی دیروکهکا دیرین و وارهمکی ب خیرو بیر و جههکی ههژی هاریکاری"، گوڤارا دهوک، ژماره (28)، دهوک، چریا ئیکی 2005.
3. بهسار، "یومیات ثورة ایلول"، مجله متین، العدد (7)، دهوک، نیسان 1992.
4. خهلات موسا، "ریکخستنا ئافرهتان د شورمشا ئهیلوئی دا زاخو وهکو نمونه"، روژناما رهوشه، ژماره (6)، زاخو، 26 چریا ئیکی 2008 ی.
5. - - - ، "هیرشا لهشکهری سوری بو سهر دهقهره بادینان ل سالا 1963 ی"، گوڤارا دهوک، ژماره (34)، دهوک، ئادارا 2007.

6. خەلات موسا و رەمەزان دەشتەری، کەلەها زاخو (قشله) وەك شینوارەکی دیروکی،
روژناما رموشەن، ژمارە (7)، زاخو، چریا دووی 2008 ی.
7. زەینەب نەزار، "پیشمەرگی دیرین سلیمان حاجی بەدری سندی"، گوڤاری دەنگی
پیشمەرگە، ژمارە (167)، هەولێر، شوباتی 2012.
8. سەدیق عوسمان، "داستانی گەلیی زاخو"، گوڤارا دەنگی پیشمەرگە، ژمارە (40)،
هەولێر، نیسانا 2001.
9. سەدیق گوران، "ریکەوتننامە ی 11 ی ئاداری سالی 1970 خالیکی وەرچەرخان بوو ئە
میزوو بزاشی ئازادیخوازی نەتەوێ کورد"، گوڤاری دەنگی پیشمەرگە، ژمارە (27)،
هەولێر، 31 ی ئادار 2000.
10. شەفیق حسین شەتونسێ، "دیدار د گەل خەباتگیر و فەرماندەیی شورشای ئیلونا مەزن
ماموستا (مەلا حەمدی عەبدوڵەجید ئیسماعیل)", گوڤارا دەنگی پیشمەرگە،
ژمارە (143)، هەولێر، شوباتا 2010.
11. شێرزاد نایف، "ئەیلوولەکا مەزن... بو گورەپانەکا مەزن"، گوڤارا دەنگی
پیشمەرگە، ژمارە (114)، هەولێر، ئەیلول 2007.
12. گوران ئەحمەد، "شورەشی مەزنی ئەیلول چۆن بەریابوو"، گوڤاری پەيامی ئەیلول،
ژمارە (13)، هەولێر، کانوونی دووهمی 2010.
13. ...، "شورەشی مەزنی ئەیلول چۆن بەریابوو؟ لەگەل زەکی ئاکرەیی دا"، گوڤاری
پەيامی ئەیلول، ژمارە (14)، هەولێر، شوباتی 2010.
14. عاسم مایی، "ئەسەد خوشەفی چارە سال و سەرکردایەتیا دیروکی 1961 -
1975"، گوڤارا پەيامی ئەیلول، ژمارە (31)، هەولێر، تشرینی یەكەم و تشرینی
دووم، 2013.
15. عبدالرحیم، "داستانا چیاپی مەتینی"، گوڤارا مەتین، ژمارە (56)، دھوک، ایلول
1996.
16. فرەنسۆ ھەری، "شورشی ئەیلوول بەرای و دەرەنجام"، گوڤاری کادر، ژمارە (29)،
هەولێر، ئەیلوولی 1992.
17. فریاد ئیروانی، "لەیادی شەھیدی فەرماندە عیسا سوار ژیان و خەباتیکی پر ئە
سەرۆمێ"، گوڤاری دەنگی پیشمەرگە، ژمارە (63)، هەولێر، ئاداری 2003.
18. فەلەکەدین کاکە، دەوری بزوتنەوێ کورد مافی گەلی کورد، گوڤاری کادر
ژمارە (28)، حوزەیران 1992.

19. کوفان ئیحسان یاسین، "خەباتکەر و پێشمەرگە شورش ئەیلوولی مەلا حەمدی بو سیلاڤ د پەشیت"، گوڤارا سیلاڤ، ژماره (42)، ئامیدی، چریا ئیکی 2009.
20. مەهدی محمد قادر، "رۆلی کورد له چالاکیەکانی ئاشتیخوازانە عێراقدا"، گوڤارا میژوو، ژماره (7)، هەولێر، هاوینی 2008.
21. محەمەد مەلا کەریم، "کوردستانی ئەمرومان و دەرزه‌کانی سەرکەوتن و سەرەنجامی شورەشی تەموز"، گوڤاری 21 k، ژماره (2-3)، هەولێر، 2008.
22. مەهدی محمد قادر، "رۆلی کورد له بزوتنەوهی ئاشتیخوازان له عێراقدا 1958 - 1963"، گوڤارا ئەکادیمیای کورد، ژماره (20)، هەولێر، 2011.
23. نایله بیووسی، "ئەو ئافرەتە روسییهی شووی ب بارزانییهک کردو له ناخی دلێشیهوه و منداڵەکانی خۆی خوشدەویست"، گوڤاری پەيامی ئەیلوول، ژماره (22)، هەولێر، تشرینی یەكەمی 2011.
24. هەکار فندی، "کورد د دەستورین عێراقدا 1876 - 2005"، گوڤارا هیزل، ژماره (27)، زاخو، زستانا 2014.
25. هەیهات زەعیم ئەمەدنی، "دوتایی و ژیکشەبوون د بزاقا رزگارخوازا کوردا دا ل سالا 1964ی"، گوڤارا دیروک، ژماره (3)، دھوک، زستانا 2014.
26. وصفی حسن ردینی، "داستانا کیزاڤی"، روژناما رەوشەن، ژماره (96)، زاخو، 2014/1/16.
27. ... ، قەشە پوئس بیداری...کەسایەتیا کورد پەرۆم و رەوشنێر، گوڤارا دھوک، ژماره (114)، دھوک، چریاتیکی 2001.

● ب زمانێ عەرەبی:

1. احمد محمود الجزراوی، "اولی قواعد انصار (البیشمرگه) الحزب الشیوعی العراقی فی بادینان"، مجله دھوک، العدد (33)، دھوک، کانون الاول 2006.
2. حسین علی، "30 سەنە علی تەدشین الاصلاح الزراعی محاوله لتقییم مسیره الاصلاح الزراعی"، مجله الثقافه الجدیده، العدد (7)، ایلول - تشرین الاول 1993.
3. دلیر احمد حمەد، "حمزە عبدالله...دوره فی تأسیس الحزب الدیمقراطی الكردي العراق و تطویره (1946 - 1953)"، مجله 21k، العدد 21، ارپیل، کانون الثاني 2014.
4. سلام مجید کەندلان، فاجعة سوريا الكلدانية باقية في الضمائر الحية، جريدة بیث عەنکاوا، العدد (69)، ارپیل، تشرین الاول 2013.

5. فخري دهوكي، "تحليل وتحديد مفهوم الاصلاح الزراعي"، مجلة متين، العدد (20)، دهوك، ايار 1993.
6. صلاح زهرو، مذبحه قرية سوريا، مجلة متين، العدد (24)، دهوك ايلول 1993 .
7. عبدالفتاح البوتاني، "الحقوق القومية الكوردية في التشريعات الدستورية العراقية"، جريدة خبات، العدد (1023)، اربيل، 27 نيسان 2001.
8. ... ، زاخو اول مدينة في بادينان انتمى فيها النساء للحزب الديمقراطي الكوردستاني (پارتى)، مجلة صوت الاخر، العدد (504)، اربيل، 5 تشرين الثانى 2011.
9. ... ، صادق برو كوئى، "مرجعية ثورة 11 ايلول في منطقة بادينان عند قيامها"، مجلة صوت الاخر، العدد (503)، اربيل، 29/10/2014.
10. ... ، "المراحل الاولى لثورة 11 ايلول 1961 و بدايات احداثها فى بادينان"، مجلة متين، العدد (56)، دهوك، ايلول 1996 .
11. ... ، "نواب بادينان في البرلمان العراقي"، مجلة دهوك، العدد (15)، دهوك، كانون الاول 2001.
12. كريم شارزا، "المناضل الكوردى المعروف حمزة عبدالله"، مجلة الصوت الاخر، العدد (172)، اربيل، 28 تشرين الثانى 2007.
13. غسان شربل، "جلال الطالبانى يتذكر"، مجلة الوسط، العدد (358)، لندن، بيروت، 7 كانون الاول، 1998 .
14. فرهاد عونى، "انطباعات عن احتفاء أبناء كويسنجق بزيارة البارزانى لمدينتهم"، مجلة كولان العربي، العدد (18)، اربيل، 25 تشرين الثانى 1997 .
15. مهدي احمد الخياط، "زاخو بحاجة ملحة الى ان توجه اليها اضواء الاصلاح"، جريدة الحقيقة، العدد (24)، الموصل، 3 نيسان 1960 .
16. ندى نجيب سلمان، "دور العوامل الطبيعية في توزيع سكان قضاء زاخو 1977 - 2000"، مجلة الجمعية الجغرافية العراقية، مج (1)، العدد (57)، بغداد، 2009 .
17. نهبزه مائى، "في ذكرى اتفاقية حزيران 1966"، مجلة متين، العدد (21)، دهوك، حزيران 1992 .

■ روژنامه و كوڤار:

● روژنامه‌یێن كوردی

● ب زمانێ كوردی:

رهوشه‌ن، روناھی، خه‌بات.

● ب زمانێ عه‌رمبێ:

التآخي، الحقیقة، خبات (النضال).

● ب. روژنامه‌یێن عه‌رمبێ:

الثورة العربية، الجماهير، الجمهورية، الحرية، الزمان، الفجر الجديد، المثل، المنار، الموصل، الهدف، الوقائع العراقية.

■ كوڤار:

● كوڤارێن كوردی

● ب زمانێ كوردی:

روناھی، راستی، رزگاری كوردستان، مه‌تین.

● ب زمانێ عه‌رمبێ:

كاروان، الحقیقه.

● كوڤارێن عه‌رمبێ:

الثورة العربية، العسكرية، الثقافة الجديدة.

ناقه‌رۆك

پیشه‌کی 7
ده‌رازینک: پێشها‌تین سیاسی ل زاخۆ د نا‌قه‌ه‌را (1921 - 1958) دا 15

به‌شی ئێکی

پێشها‌تین سیاسی ل زاخۆ 1958 - 1961

ته‌ومری ئێکی: سه‌ره‌لدا‌نا شو‌ره‌شا 14 تیرمه‌ها 1958 ی 35
ته‌ومری دووی: هه‌له‌یستی خه‌لکی زاخۆ ژ یاسا چا‌ک‌سازیا چاندنی و‌فی‌کرنا کوردی. 58
ته‌ومری سیی: ژیا‌نا پار‌تیا‌ه‌تی ل زاخۆ 1958 - 1961 65

به‌شی دووی

شو‌ره‌شا ئه‌یلولی ل ده‌قه‌را زاخۆ 1961/9/11 - 1963/2/8

ته‌ومری ئێکی: ره‌وشا زاخۆ ژ به‌ری ده‌ستپێ‌کرنا شو‌ره‌شا ئه‌یلولی 115
ته‌ومری دووی: پێشها‌تین سیاسی ل زاخۆ پ‌شتی ده‌ستپێ‌کرنا شو‌ره‌شی 126
ته‌ومری سیی: ریک‌ه‌ستین سه‌ریازی و پار‌تیا‌ه‌تی د شو‌ره‌شا ئه‌یلولیدا ل زاخۆ 168

به‌شی سیی

پێشها‌ت و روودا‌نین سیاسی ل زاخۆ (1963 - 1970)

ته‌ومری ئێکی: پێشها‌تین سیاسی ل زاخۆ 8 شو‌بات 1963 - 18 چریا دووی 1963 199
ته‌ومری دووی: پێشها‌تین سیاسی ل زاخۆ ل چریا دووی 1963 - نیسانا 1965 219

تهومرئ سییی: رهوشا سیاسی ل زاخۆ نیسانا 1965 ـ 17 تیرمهها 1968..... 229
 تهومرئ چواری: پیشهاتین سیاسی ل زاخۆ پشتی کوڤهتایا 17 تیرمهها 1968 ی..... 242
 تهومرئ پینجی: ریکخستنن سیاسی و لهشکهری ل دهقهرا زاخۆ د ماوی 1963 ـ 1970.....
 249.....

بهشی چواری

پیشهاتین سیاسی ل زاخۆ 1970 ـ 1975

تهومرئ ئیکی: ههلوپستی خه لکی زاخۆ ژ روودان و وهرارین سیاسی و لهشکهری 1970 ـ
 1975 ی..... 285
 تهومرئ دووی: دهستییکرنا شهری ل سالا 1974 ی..... 298
 تهومرئ سیی: ریکخستنن سیاسی و لهشکهری د ماوی..... 306
 1970 ـ 1975 ی ل زاخۆ..... 306

335..... پاشکوی نهخشه و وینان
345..... ئەنجام
351..... لیستا ژیدهران

ئەڤ پەرتووگە

مێژوويا زاخۆ يا سياسى د ناڤهرا سالىن
(1958 - 1975) گرنگيه كا ئىكجار زور
بخوڤه دگريت، دڤى ماويدا گه له ك
بوويه ر ل عيراقى و ل ههريما كوردستانى
روويدان مينا شورمها تيرمهها (1958) ل
به خدا و بهرپابوونا شورمها ئه يلوئى (1961)
كو قان بوويه ران كارتىكرنا ئىكسه ر
هه بوو لسهر ژيانا سياسى ل ههريما
كوردستانى، و قهزا زاخۆ روله كى هه ره
ديار ديت دقان كاوداناندا ب تاييه تى د
شورمها ئه يلوئى دا ئه وا بو ماوى چارده
سالان قه كيشاى.

روژين چلبى منير

- ل سالا (1988) ئى ل باژيرى دهوكى ژدايك بوويه.
- خواندنا خوه يا سه ره تايى و ئاماده يى ل زاخۆ تهمام كرىه.
- باومرناما به كالىريوسى ل سالا (2011) ئى ل پشكا مېژوو، كوئىژا
پهرومرده، زانكويا زاخۆ ب دهسته هينايه.
- باومرناما ماسته رى ل سالا (2016) ئى ل پشكا مېژوو، فهكولتيا
زانستين مرؤقايتى، زانكويا زاخۆ ب مېژوويا نوى ب دهسته هينايه.
- نوكه ل پشكا مېژوو، فهكولتيا زانستين مرؤقايتى، زانكويا
زاخۆ، ماموستايه.

ماڤن چاپى ين پاراستيه بو
سهنته رى زاخۆ بو فهكولتيين كوردى

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550
📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

Zakho Centre
for Kurdish Studies

سهنته رى زاخۆ بو فهكولتيين كوردى

ISBN 978-9933-9265-1-9

9 789933 926519